

NEVŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
KAPADOKYA ARAŞTIRMA VE UYGULAMA MERKEZİ (NEVKAM)

1. Uluslararası
NEVŞEHİR
TARİH VE KÜLTÜR
SEMPOZYUMU
BİLDİRİLERİ

16-19 Kasım 2011, **Nevşehir**

Editör
Yrd. Doç. Dr. Adem ÖGER

1 Cilt

1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri

Nevşehir Üniversitesi Yayınları: 2

Editör

Yrd. Doç. Dr. Adem ÖGER

ISBN: 978-605-4163-02-1 (tk)

978-605-4163-03-8 (1.cilt)

1. Baskı

Nisan, 2012 / Ankara

Kapak ve Sayfa Tasarımı

Grafiker®

Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık
Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.

1. Cadde 1396. Sokak No: 6

06520 (Oğuzlar Mahallesi)

Balgat-ANKARA

Tel : 0 312. 284 16 39 Pbx

Faks : 0 312. 284 37 27

E-mail : grafiker@grafiker.com.tr

Web : grafiker.com.tr

Baskı, Cilt

Grafiker®

Ofset Yayıncılık Ltd. Şti.

Kazım Karabekir Caddesi

Ali Kabakçı İşhanı 85/3

İskitler-ANKARA

Tel : 0 312. 384 00 18

Faks : 0 312. 342 16 52

DESTEKLERİ İÇİN

Nevşehir Valiliği'ne, Nevşehir Belediyesi'ne, TÜBİTAK'a,
Avanos Belediyesi'ne, Başdere Belediyesi'ne, Çat Belediyesi'ne,
Derinkuyu Belediyesi'ne, Göre Belediyesi'ne, Gülşehir Belediyesi'ne,
Göreme Belediyesi'ne, Hacıbektaş Belediyesi'ne, Kavak Belediyesi'ne,
Mustafapaşa Belediyesi'ne, Uçhisar Belediyesi'ne, Ürgüp Belediyesi'ne

TEŞEKKÜRLERİMİZLE

ONUR KURULU

Abdurrahman SAVAŞ
(Nevşehir Valisi)

Hasan ÜNVER
(Nevşehir Belediye Başkanı)

Ali DİRİKOÇ

Asım DİRİKOÇ

Veli DİRİKOÇ

Vefa KÜÇÜK

Erol TOKSÖZ

DÜZENLEME KURULU

Başkan

Prof. Dr. Filiz KILIÇ
(Nevşehir Üniversitesi Rektörü)

Düzenleme Kurulu Üyeleri

Yrd. Doç Dr. Adem ÖGER
(Kapadokya Araştırma ve Uygulama Merkezi)

Yrd. Doç Dr. Atilla TÜRKER
(Fen-Edebiyat Fakültesi)

Yrd. Doç. Dr. Duygu EREN
(Turizm Fakültesi)

Yrd. Doç. Dr. Fatih BAŞBUĞ
(Güzel Sanatlar Fakültesi)

Yrd. Doç. Dr. Özden TAŞĞIN
(Fen-Edebiyat Fakültesi)

Yrd. Doç. Dr. Uluç ÇAĞATAY
(İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi)

DANIŞMA VE BİLİM KURULU

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Mustafa İSEN
Prof. Dr. Filiz KILIÇ
Prof. Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ
Prof. Dr. Hâluk Şükrü AKALIN
Prof. Dr. Ali BİRİNCİ
Prof. Dr. Osman HORATA
Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ
Prof. Dr. Çetin PEKACAR
Prof. Dr. Emrullah GÜNEY
Prof. Dr. Nimet KARATAŞ
Prof. Dr. Salih KUŞLUVAN
Prof. Dr. Şevki ÖZGENER
Prof. Dr. Erol SEYFELİ
Prof. Dr. İhsan SOLAK

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Esvet AÇIKGÖZ - Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Hidayet AKDEMİR - Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Nusret AKYÜREK - Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. İrfan ALBAYRAK - Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Maria ANDALORO - İtalya
Prof. Dr. Ahmet ATAN - Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Abdullah ATEŞ - Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa AYTEKİN - Bahrain Üniversitesi
Prof. Dr. Sebahattin BAYRAM - Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Demet ULUSOY BİNAN - Mimar Sinan Üniversitesi
Prof. Dr. Turgut CABAROĞLU - Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Eva CSAKI - Macaristan
Prof. Dr. Salih ÇEÇEN - Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir DENİZ - Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. H. Hüseyin DİLAVER - Emekli
Prof. Dr. Oğuz DOĞAN - Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Remzi DURAN - Selçuk Üniversitesi

Prof. Dr. İlhami DURMUŞ - Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Metin EKİCİ - Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Osman ERAVŞAR - Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Metin Kamil ERCAN - Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Yılmaz Selim ERDAL - Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Emir ERDEN - Nevşehir Üniversitesi
Prof. Dr. Bozkurt ERSOY - Ege Üniversitesi
Prof. Dr. İnci KUYULU ERSOY- Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Patrick D. FLORES - Filipinler
Prof. Dr. Mustafa GÖNÜLLÜ - Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Cahit GÜNBATTI - Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Bilal GÜNEŞ - Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Emrullah GÜNEY - Dicle Üniversitesi
Prof. Dr. Harun GÜNGÖR - Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Yıldız GÜVEN - Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Gerhard HAUFBAER - Avusturya
Prof. Dr. Eva Csató JOHANSON – İsveç
Prof. Dr. Alimcan İNAYET- Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Leyla KARAHAN - Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Nimet KARATAŞ - Nevşehir Üniversitesi
Prof. Dr. Remzi KILIÇ - Niğde Üniversitesi
Prof. Dr. Filiz KILIÇ - Nevşehir Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. İlknur KOLAY - İstanbul Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ - Emekli
Prof. Dr. Fikri KULAKOĞLU - Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Salih KUŞLUVAN - Nevşehir Üniversitesi
Prof. Dr. İrfan Morina - Pristine Üniversitesi - Kosova
Prof. Dr. Selçuk MÜLAYİM - Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa OFLAZ - Artuklu Üniversitesi
Prof. Dr. Öcal OĞUZ - Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Nurgün OKTİK - Muğla Üniversitesi
Prof. Dr. Şener OKTİK - Muğla Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÖLMEZ - Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Mihriban ÖZBAŞARAN - İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR - Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Şevki ÖZGENER - Nevşehir Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman ÖZKAN - Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Çetin PEKACAR - Nevşehir Üniversitesi
Prof. Dr. Erol SEYFELİ - Nevşehir Üniversitesi
Prof. Dr. Güler SOMER - Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. H. Mehmet SOYSALDI - Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Nebi SÜMER - Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ŞENOL - İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ŞİRZAD - Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Tuncay TAYMAZ - İstanbul Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Adnan TEPECİK - Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Tamer TOPAL - Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet TUNÇEL - Nevşehir Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa TÜRKEŞ - Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN - Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Halil İbrahim ÜNAL - Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet TAŞĞIN- Konya Üniversitesi
Prof. Dr. Tayfun YILDIRIM - Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Abdulkadir YUVALI - Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Galip YÜKSEL - Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa ARSLAN - Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet BAŞBUĞ - Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi
Doç. Dr. Şakir BATMAZ- Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Sedat BAYRAKAL- Nevşehir Üniversitesi
Doç. Dr. Aydın BÜYÜKSARAÇ - On Sekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Özcan ÇAKIR - Nevşehir Üniversitesi
Doç. Dr. Mevlüt ÇELEBİ - Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Erdoğan ÇİÇEK - Nevşehir Üniversitesi
Doç. Dr. Şevket DÖNMEZ - İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Bayram DURBİLMEZ - Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Mete KALYONCU- Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Selçuk KERVAN- Nevşehir Üniversitesi
Doç. Dr. İsa KORKMAZ - Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa KOYUNCU - Nevşehir Üniversitesi
Doç. Dr. Zeynep KUŞLUVAN - Nevşehir Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa ORAL - Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Sacit PEKAK - Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Süleyman Yücel ŞENYURT - Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Gül TUNÇEL - Nevşehir Üniversitesi

Doç. Dr. Haşim YILMAZ - Nevşehir Üniversitesi
Dr. Roberto BIXIO – İtalya
Dr. Tuncay BÜLBÜL-Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Catherine JOLIVET - LEVY - Fransa
Dr. Robert LANGER – Almanya
Dr. Adem ÖGER-Nevşehir Üniversitesi
Dr. Janos SIPOS - Macaristan
Dr. Roza SULTANOVA - Tataristan

SEMPOZYUM SEKRETERYASI

Öğr. Gör. Suzan AKKUŞ
Öğr. Gör. Dr. Özden YARIMCA
Arş. Gör. Elif Esra ÖNEN
Arş. Gör. Mehmet Emin DEDE
Arş. Gör. Sema DEMİR
Arş. Gör. Tuğba BAYRAKDARLAR
Arş. Gör. Erdem TAZEGÜL
Arş. Gör. Yasin KARADENİZ
Arş. Gör. Recep SUBAŞI

İÇİNDEKİLER

Sunuşxxv

Açış Konuşmaları

Abdurrahman SAVAŞ, Nevşehir Valisi 3
Hasan ÜNVER, Nevşehir Belediye Başkanı 5
Prof. Dr. Filiz KILIÇ, Nevşehir Üniversitesi Rektörü..... 7
Yrd. Doç. Dr. Adem ÖGER, NEVKAM Müdürü 11

BİLDİRİLER

(Bildiriler Alfabetik Olarak Sıralanmıştır)

A. Nilay EVCİL

Nevşehir ve Yakın Çevresinde
Sürdürülebilir Turizm Ekoturizm Olanakları 17

Abdullah Sani bin KAMULİDDİN

Malezya Mağaralarındaki Kapadokya Toplulukları ve Kabileleri:
Eski Medeniyet ve Tarih Arasındaki Fark..... 29

Adem ÖGER

Karamanlıca Yazılmış Bir Eser:
Mikra Asya Kıtasının Tarihi Coğrafyası 37

Ahmet OĞUZ

12 Numaralı Nevşehir Şer'iyye Siciline Göre
20. Yüzyılın Başlarında Nevşehir'de Hayat..... 51

Ahmet SEVGİ

Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın Emriyle
Tertip Edilen Kaside Mecmuasındaki Müzeyyel Gazeller 61

Ahmet Şakir ATÇI

Doğal ve Tarihi Mekânların Eğitimsel Boyutu..... 85

Ahmet TAŞĞIN

Hacı Bektaş Veli Menakıbnamesinin Yeniden Okunması:
İmkânlar ve Sorunlar 103

Ahmet TURAN TÜRK

Leksikon Ellino-Turkikon'dan Hareketle

Grek Asıllı Karamanlı Alfabeti..... 123

Alaattin UCA

Ürgüplü Şeyhülislâm Mustafa Hayri Efendi 139

Ali KOZAN

Osmanlı Döneminde Hacıbektaş Kasabası'nda

Bir Bektaşî Şeyhi: Sersem Ali Baba ve Zâviyesi 179

Ali ÖZCAN

Nevşehir İlindeki Tıbbi Jeoloji (Jeomedikal)

Tehlikesinin Değerlendirilmesi..... 207

Ali ÖZDEK

Nevşehir İli Avanos İlçesinde Yapılan Mevlevi Ayinlerinin

Yabancı Turistler Üzerindeki Etkileri 223

Arzu ECEOĞLU

Mimarisi İle Bir Tarih "Kapadokya" 233

Arzu GÜRDAL DURSİN

Görsel İletişim Tasarımda Kimlik Tanıtımı

"Nevşehir Bölgesi ve Kapadokya Etnik Kimliği" 245

Asuman Ergül ÜNSAL

Karamanlı Türklerin Sözlü ve Yazılı Edebiyatında Ata Sözleri..... 263

Atilla ÖZDEK- Umut ERARSLAN

Hacı Bektâş-ı Veli Felsefesinde Müzik..... 279

Atila TÜRKER

Tarih Öncesi Nevşehir 309

Aysu HATİPOĞLU - Serkan ŞENGÜL

Şarap Turizmi Çerçevesinde Kapadokya Şaraplarının Pazarlanabilirliği 333

Ayşe Nur SIR

Hacı Bektâş-ı Veli'nin Makalâtı'nda Tasavvuf

Terminolojisi Açısından Âdem ve Âlem Kavramlarına Bakış..... 343

Ayşe UYGUR

Nevşehir-İç Anadolu Bölgesi'nde Üretilen

Tekstiller İçin Bazı Öneriler 359

Ayşegül ACAR Anadolu Çömlekçiliğinin Sorunlarından Bir Kesit “Avanos”	369
---	-----

Banu BULDUK Nevşehir Tanıtımında Yörenin Kültürel Değerlerinin Kullanılmasının Grafik Tasarım Açısından İncelenmesi	379
--	-----

CİLT 2

Banu DAVUN - Betül AYTEPE Seramik Sanat ve Tasarım Eğitiminde Müze ve Atölye Uygulamaları.....	5
---	---

Bekir KABAKÇI Nevşehir Damat İbrahim Paşa Külliyesi Kurşunlu Camii Kalemişi Çalışmalarının, Kompozisyonu Oluşturulan Etmenler Açısından İncelenmesi	23
---	----

Beyhan ASMA Rusya - Türkiye Turizminin Vazgeçilmez Köprüsü: Kapadokya	45
---	----

Birnaz ER - Zeliha SARIKAYA HÜNEREL Turistik Bir Bölge Olan Nevşehir İlinin Yöredeki El Sanatlarına Katkısı.....	63
--	----

Buket KÖREMEZLİ Karamanlıca Yazılmış İlk Roman Temeşa-i Dünya ve Cefakâr u Cefakeş'te Kullanılan Zarf-Fiiller	77
--	----

Burcu BAŞARAN Geleneksel Nevşehir Kıyafetlerinden Faydalanarak Tasarlanan Turistik Amaçlı Giysiler.....	91
--	----

Carmela CRESCENZI - Giorgio VERDIANI - Sergio Di TONDO Kültürel Miras İçin Araştırmalar ve İnteraktif Multimedya Belgeler.....	111
--	-----

Catherine JOLIVET LEVY Tokalı Kilisesinin Gözden Geçirilmesi: Yeni Kilisede İsa'nın Vaizlik Döngüsü Üzerine Yeni Düşünceler	131
--	-----

Celal Gülşen - Taner DURAN Yükseköğretim Öğrencilerinin Başarılarına Takım Çalışmasının Etkisi	143
--	-----

Chiara BORDINO Tanrı'nın Yaşadığı Bir Yer. Nevşehir Bölgesi'nde Hristiyan Kilisesinin Gelişimi (IV-XIII Yüzyıllar Arası) ve Bu Kilisenin Görsel Sanatlardaki Rolü.....	161
--	-----

Cihan ÇAKMAK Karamanlı Türkçesine Genel Bir Bakış Denemesi	185
Çağatan TAŞKIN - Cem Okan TUNCEL Destinasyon Pazarlaması ve Marka Kent Oluşturma Stratejileri: Nevşehir İli İçin Marka Kent Temelli Bir Turizm Stratejisi Önerisi	209
Çetin PEKACAR- Filiz Meltem ERDEM UÇAR Nevşehir Ve Diğer Anadolu Ağızlarında Fiillerin Teklik 3. Şahıs Çekimlerinde /N/ Sesi	225
Çiğdem DİRİK- Ahsen ARMAĞAN Nevşehir'in Basına Yansıyan İmajı ve Markalaşma Sürecinde Nevşehir.....	237
Deniz ULUKUŞ- Osman TURGAY Ürgüp, Derinkuyu ve Hodul Dağı (Nevşehir) Arasında Kalan Bölgenin Floristik Özellikleri.....	261
Dilek HERKMEN Nevşehir Ağızlarındaki Süreklilik Tasvirî Fiillerinin Tarihî ve Çağdaş Lehçelerle Mukayesesi	271
Dilek YEŞİLTUNA Popüler Kültür ve Film Turizmi	287
Dimitrios KATSIKAS- KAPPADOKIS Azı George Neapolitis (1730-1797) Biyografisi ve Mucizeleri	307
Doğan ATILGAN Nevşehir'de Kültür ve Kütüphaneler	329
Duygu EREN - Hediye LİMON - Yusuf KARAKUŞ Nevşehir Turizminin İstatistiksel Olarak Değerlendirilmesi (1982-2011).....	353
Efkan UZUN Şeyhülislâm Ürgüplü Mustafa Hayrî Efendi (1867-1922)	375
Elif Esra ÖNEN Tarihsel Bir Roman: Kapadokya Kahramanı Yağışoğlu Yaşar	391
Elif ŞENEL Neşet Günal'ın Eserleri Çerçevesinde Sanatta Yöresellik Kavramı Üzerine Bir Tartışma	399
Emin ERDEM KAYA Nevşehir İli Ürgüp İlçesinde "Nahl Övme" Geleneği	425

CİLT 3

Emin SELAMOĞLU

Karamanlıların Niğde'si 5

Emin TOROĞLU

Bir Osmanlı Şehir Tesisi: Nevşehir 17

Ercan KAÇMAZ

Aynı Adı Taşıyan ve Benzer Resimleri İçinde
Bulunduran Kapadokya Kiliseleri 41

Erol SEYFELİ

Milli Mücadelenin Önemli Kilometre Taşı Olan Hacıbektaş 63

Esra IŞIK

Bir Hemşehrilik Örgütlenmesi Örneği
"Nevşehirliiler Kültür Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği" 75

Eva CSAKI

Türkülerin Metinlerine Dair 87

Evrin ÖLÇER ÖZÜNEL

Peri Bacalarına Sihirli Değnek:
Nevşehir Turizminin Kültürel Animasyon ve
Uygulamalı Halkbilimi Bağlamında Değerlendirilmesi 93

Fahri MADEN

XIX. Yüzyıl Sonları ve XX. Yüzyıl Başlarında
Nevşehir'de Rum Mektepleri 103

Famil ŞAMİLOĞLU - Serap SERİN KARACAER

Kapadokya Yöresinin Turizm Potansiyeli ve
Türkiye Ekonomisindeki Yeri 129

Fatma Gül ÖZTÜRK

Açıksaray: Mimari Bir Okuma Manastır Yaşamı ve
Seküler Yerleşimin Sorgulanması 151

Fehmi DİNÇER

1584 Yılında Karamanlıca Alfabe ile Yazılmış Bir İtikatname 173

Fikret TÜRKMEN- Ferah TÜRKER

Folklor ve Turizm (Folklorik Ürünlerin Turizmde Kullanılması Meselesi) 195

Filiz Meltem - ERDEM UÇAR	
Nevşehirli Şair Nedim Uçar'ın Şiirlerinde Kelime Dünyası	199
Funda NALBANTOĞLU YILMAZ	
Öğrencilerin Kampüs Olanakları Tercihlerinin Belirlenmesi: Nevşehir Üniversitesi Örneği	227
Funda SOLMAZ - Neriman ŞAHİN GÜÇHAN	
Geleneksel Konutlarının Mimari Özellikleri.....	237
Gençay AKGÜL- Nefise YILMAZ	
Nevşehir'in Endemik Bitkileri	265
Gençay AKGÜL - Nefise YILMAZ	
Nevşehir'in Dekoratif Ağaç ve Çalıları	277
Gülin ÖZTÜRK	
Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinde Nevşehirli Niğde Mebusu Ata Bey	289
Gülser OĞUZ	
7 Numaralı Nevşehir Şer'iyeye Sicilinin Işığında Nevşehirli Yatırım Araçları	313
Günül Özlem AYAYDIN CEBE	
Basılı Metinlerin Sayısal Analizi Yoluyla Karamanlı Halkını Tanımak	331
Hafize PEKTAŞ	
Avanos'lu Ressam Nihat Tandoğan ve Eserleri.....	351
Hakan YEKBAŞ	
Bir Mecmuadan Hareketle Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya Dair Bazı Tespitler	363
Hanife YÜKSEL - Serap YILDIZ İLDEN	
Heykeltıraş Hakkı Atamulu	389
Harun GÜNGÖR	
Bir Rus Araştırmacı Gözü ile Karamanlılar	401
Hasan YAVUZER	
Sosyolojik Açısından Nevşehir'de Din Hizmetleri.....	407

CİLT 4

Hatice KETEN - Gülçin KARACA

Geleneksel Giysi Motiflerinden Oluşturulan Kadın Yeleği Örneği 5

Hava SELÇUK

Mürûr u Ubûr Edenlerin Gözüyle Hacibektaş: Seyahatnameler,
Salnameler ve Şer'iyye Sicillerine Göre Hacibektaş'ın Tarihi..... 33

Hülya YAVUZ ÖZDEN

Organik Mimarlığın Ürgüp Bölgesindeki Uygulamaları ve
Günümüz Organik Tasarımları İle İlişkileri..... 53

Hüseyin BENLİ

Nevşehir ve Çevresindeki Üzüm Bağlarının Kullanılmayan
Asma Yapraklarının Ülke Ekonomisine Kazandırılması Üzerine Bir Çalışma 65

Hüseyin SARAÇ

Cumhuriyet Döneminde Nevşehir'de Basın-Yayın Organlarının
Tarihsel Gelişim Süreci (Gazete, Dergi ve Bülten)..... 77

Hüseyin SEVİNDİK

Nevşehir İlinde Geleneksel Doğum Uygulamaları 115

İbrahim Ethem ÖZKAN

Türk Soy, Boy Ve Oymak Adlarının Nevşehir Yöresi Yer Adlarına Yansıması... 131

İbrahim İLHAN - Emine YILDIZ KALE - Neşe ACAR

Nevşehir'de Yeşil Yıldız Projesi'nin Uygulanamamasının Gerekçeleri 137

İbrahim İLHAN - Ersan ERSOY

Nevşehir Ekonomisinin Sektörel Analizi..... 153

İdris Nebi UYSAL

Nevşehir Ağızlarında Kullanılan Deyimler 195

İlknur AYDOĞDU KARAASLAN

Küreselleşme ve Kültürler Arası İletişim Sürecinde
Nevşehir İli Destinasyonlarında Bir İmaj Geliştirme
Girişimi Olarak Web Tasarımı Modeli 211

İlknur AYDOĞDU KARAASLAN- Nimet ÖNÜR

Gelişmiş Avrupa Ülkelerinin Destinasyonlarıyla Nevşehir
Turizm Destinasyonu Web Siteleri Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Analiz:
Farklılıklar, Benzerlikler, Öneriler 233

İlyas GÖKHAN

İslam-Bizans Mücadelesi'nde Orta Kapadokya Bölgesi (640–962) 255

İmran GÜNDÜZ ALPTÜRKER

Hırka Dağı'ndaki Ardıç Ağacı Üzerine Anlatılan Efsaneler 271

İrfan MORİNA

Fraşeri Kardeşlerin Arnavut'luktaki Bektaşiliğe Katkıları 291

Janos SÍPOS

Birkaç Nevşehir Türküsü ve Onların Avrasya Paralellikleri Hakkında 305

Kadri H. YILMAZ

Nedim'in Şiirlerinden Hareketle Damat İbrahim Paşa ve Faaliyetleri 317

Kemal GURULKAN

Arşiv Belgeleri Işığında Nevşehirli Ulema ve Hizmetleri 325

Kevser DEĞİRMENCI

XX. yy. Başlarında Nevşehir Hapishanesinin Genel Durumu 339

Kezban SÖNMEZ

Nevşehir İli Ürgüp İlçesinde Düğün Adetleri ve Çeyiz Geleneği 355

Kubilay KOLUKIRIK- Günsu YILMA

"Ürgüplü Refik Başaran ve Türk Müzik Kültürüne Katkısı" 373

Lütfi BUYRUK

Kapadokya'da Butik Otel İşletmeciliğinin Gelişimi ve Sorunları 391

M. Fatih MÜDERRİOĞLU

Nevşehir ve Çevresindeki Osmanlı Camilerinden Örnekler 405

Murat ÖNTUĞ- Hüseyin SARAÇ

Nevşehir Kazâsı'nın Eğitim, Dinî ve Sosyal Yapıları (1700-1800) 423

CİLT 5

Maria ANDALORO

Yeni Tokalı Kilisesi: Bir Diğer Tabir ile Kapadokya'nın *Sistin Şapeli* 5

Mehmet ÇERİBAŞ

Hacı Bektaş Velî Velâyetnâmesi Örneğinde

Türkistan'dan Anadolu'ya Türk Anlatı Geleneği 27

Mehmet HAZAR- Zafer YEŞİLÖZ- Cevdet İLHAN	
Nevşehirli Hattat Muallim Ahmet Naci Gürsoy	51
Mehmet KARAASLAN	
Kapadokya Bölgesi Yemek Kültürü Üzerine Bazı Değerlendirmeler	97
Mehmet KAYA	
XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başlarında	
Nevşehir Kazasının Sosyal ve Ekonomik Durumu.....	105
Mehmet MERCAN	
Nevşehir’de Eğitim ve Kültür Hayatı (1875 – 1900).....	123
Mehmet TÜTÜNCÜ	
Hacı Bektaş Külliyesinin Kitabeleri.....	141
Meral HAKMAN	
Antik Dönemde Nevşehir’de Mithra Kültürünün	
Varlığına Dair Bir Değerlendirme.....	163
Metin ARIKAN- Tuğba BAYRAKDARLAR	
Arzu ile Kamber Hikâyesinin Nevşehir Varyantları ile	
Azerbaycan Varyantının Mukayesesi	175
Mine ÇELİKÖZ- E. Elhan ÖZUS- Filiz ERDEN	
Nevşehir Yöresi Geleneksel Kıyafetlerinden Günümüze Yansımalar	199
Mine HOŞCAN BİLGE	
Handan Öztürk’ün “Yalnız Bebekler” Adlı Eserinin Edebi Metin ve	
“Yüzyıllar Önce Kapadokya” Üzerinden İnceleme ve Değerlendirilmesi	223
Miyase ÇAĞDAŞ- Aysel ÇAĞDAŞ- Gülay TEMİZ	
Nevşehir’de Üretilen Kültürel Bebeklerin Giyim ve	
Aksesuar Özelliklerinin İncelenmesi	229
Mona PAŞAPUR- Seda ŞAHİN	
İki Farklı Coğrafyadan Kaya Mimarisinde Ortak Yaklaşımlar/Saptamalar:	
Göreme (Türkiye) - Kandovan (İran).....	249
Murat GÜR	
Yaşar Kemal’in Periler Diyarına Yolculuk:	
Bu Diyar Baştanbaşa: Peri Bacaları	267

Mustafa ARSLAN- Salih GÜLERER	
Ortak Bellekte Hacı Bektaş-ı Veli ve Hacım Sultan	275
Mustafa KAYA	
Ürgüplü Şairler	285
Mustafa KESKİN	
Türk-İslam Medeniyetinin Ayırt Edici Kurumlarından Biri Olarak Kervansaraylar	299
Mustafa OFLAZ	
16. Yüzyıl Sonlarında Ürgüp Kazası	313
Muzaffer DEMİR	
Kappadokia Kralı Arkhelaos	331
Nart COŞKUN	
Potansiyel Çökme Çukurlarının Elektrik Özdirenç Yöntemi ile Araştırılması: Modelleme Çalışmaları	361
Nebi ÖZDEMİR	
Kültür Turizmi Kültürel Ekonomik Yaklaşım Açısından Kültür ve Turizm İşbirliğinin Önemi	375
Nejdet GÖK	
Nevşehir Şer'iyye Sicilleri'nin Sosyal Tarih Açısından Önemi ve Nevşehir Sicilleri Üzerinde Yapılan Lisansüstü Çalışmalar	401
Nermin ŞAMAN DOĞAN	
Nevşehir ve Çevresindeki Selçuklu Kervansaraylarının Süsleme Programı Üzerine Görüşler	411
CİLT 6	
Nevzat TOPAL	
Niğde Sancağı Merkez Kasabası Âsâr-ı 'Atika Defterine Göre Nevşehir ve Arapsun (Gülşehir)	5
Nihat BOYDAŞ	
Sanat ve Din	35
Nilay ÇORAĞAN KARAKAYA	
Nevşehir'in Tatların Kasabasındaki Kaya Kiliseleri ve Duvar Resimleri	41

Nimet ÖNÜR

Yeni İletişim Olanakları İçinde Nevşehir Turizminin Markalaşmasında
İnovasyonların ve Niş Pazarlamanın Önemi 67

Niyazi YAŞAR

Kapadokya Hikâyeleri..... 93

Nurgül SUCU

Ürgüplü Bir Şeyhülislam: Ürgübî Mustafa Hayri Efendi 101

Nurhan ÖZKAN- Fatma GEMİCİ

Nevşehir İli Düşün Adetleri ve Nevşehir Müzesinde Bulunan Geleneksel
Gelinliklerin Giyim Sanatları Açısından İncelenmesi 111

Nurten ERTUL

Edebiyatta Ve Popüler Kültürde “Karamanlılar” 129

Oğuz ÖZDEM

Karamanlıların Kapadokya’da Yaşadıkları Alan İçerisinde
Müslüman Türklerle Sosyal Hayat Paylaşımı 135

Osman GÜLDEMİR- Nermin IŞIK

Nevşehir Mutfak Kültürü ve Yemekleri..... 151

Ömer SAYLAR- Ayşegül ŞİŞMAN

Nevşehir İli Su Potansiyeli ve İl Ekonomisine Katkısı 177

Önder MET- İsmail Mert ÖZDEMİR- Uğur SAYLAN

Turizm ve Bölgesel Gelişme: Kapadokya Bölgesi Örneği 195

Örcün BARIŞTA

Nevşehir ve Çevresindeki Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti
Dönemi Kültür Varlıkları Üzerine Yapılmış Bazı Yayınlar 205

Özcan ÖZKARAKOÇ

Cumhuriyet Dönemi Değişen Kültür Ortamında,
Derinkuyulu Bir Heykeltraş : Hakkı Atamulu..... 227

Özgün ÖZÇAKIR- Neriman ŞAHİN GÜÇHAN

Göreme Açık hava Müzesi’nin Sunum Sorunlarının
İncelenmesi ve Değerlendirilmesi 239

Özgür Kasım AYDEMİR

İktidar Felsefesi'nin Temel Özellikleri Yönünden Hacı Bektaş-ı Veli
Velâyetnâmesi'nin Söylem Çözümlemesi 249

Özlem GENÇ

Kapadokya'nın Önemli Azizlerinden Biri: Doğu Manastırcılığının
Kurucusu Aziz Basil 261

Özlem KARAKUL

İbrahimpaşa Köyü'nün Kültürel Değerleri ve Dönüşümü 271

Paola POGLIANI

Restorasyon Çalışmaları Aracılığı ile Kapadokya Kayalık Kiliselerine
Değer Kazandırma Çalışmaları..... 289

Parvana BAYRAM

I.Dünya Savaşında Bakü Cephesinde Vefat Eden Nevşehirli Şehitler 303

Pınar ÜLGEN

Manastır Kurumlarının Ortaçağ Avrupa Tarihindeki Önemi..... 315

Ramazan ADIBELLİ

Kapadokya 'ya Hıristiyanlığın Giriş Süreci 351

Recep DİKİCİ

Damad İbrahim Paşa'nın İstanbul'daki Kütüphânesi ve
Nevşehirli Âlim ve Ediplerin Yazma Eserleri..... 371

Remzi KILIÇ- Mehmet Akif CİHAN

Damat İbrahim Paşa'nın Nevşehir'de Tanınırlığı 389

Remzi KUZUOĞLU

Eski Asur Dönemi'nde Nevşehir ve Çevresi..... 415

CİLT 7

Roberto BİXiO- Vittoria CALOI-Andrea De PASCALE

Kapadokya, Bir Yeraltı Yerleşim Bölgesi..... 5

S. Selhan Yalçın USAL

Alan Markalaşmasında Boş Zaman Tasarım Ürünlerinin Yeri
Kapadokya İçin Bir Deneme..... 33

Saadet BEDÜK- Hatice HARMANKAYA- Selda GÜZEL Nevşehir Geleneksel Kadın Çeketlerinin İncelenmesi ve Yeni Model Tasarımlarının Oluşturulması.....	45
Salih KAYMAKÇI Nevşehir’de Çanak Çömlek Kültürünün Geçmişi (İlk Tunç Çağı – M.Ö. 3200-1800)	61
Salih KUŞLUVAN- İbrahim İLHAN Nevşehir’de Turizm Gelişiminin Temel Sorunları ve Bazı Öneriler.....	81
Samettin BAŞOL- Mevlüt ÇAM 19. Yüzyılda Nevşehir’deki Çeşme ve Su Yollarının Bakım, Tamir ve Onarımları	95
Savaş YILDIRIM Ürgüp Mustafapaşa’da Duvar Resimli İki Ev	111
Sebahattin BAYRAM Asur Ticaret Kolonileri Çağında Nevşehir	135
Seha AKSÜ Nevşehir Turizminde Alışverişin Önemi.....	143
Selahattin DÖĞÜŞ Sulucakaraöyük’ten Anadolu’ya Hacı Bektaş Veli İnancı	159
Selçuk AVDEREN İç Anadolu Bölgesi’ndeki Kaplıca ve Termal Tesislerin Türk Sağlık Turizmi İçindeki Yeri.....	173
Selim KARAHASANOĞLU Osmanlı Uygulamasında Müsadere: Nevşehirli Damat İbrahim Paşa’ya Ait Muhallefat Zaptı Örneği.....	179
Serkan SUNAY Aksaray Güzelyurt Manastır ve Kilise Binaları Hakkında Bir Mimari Değerlendirme	207
Sevinç ATEŞ- Nurgül TÜREMİŞ Nevşehir Yöresinde Tarımsal Sürdürülebilirlik Yaklaşımı	231
Sinan KOŞAROĞLU- Aydın BÜYÜKSARAÇ Özcan BEKTAŞ- Abdullah ATEŞ Kapadokya Bölgesi Sığ Yapısının Gravite Yöntemiyle Modellenmesi	247

Suzan AKKUŞ MUTLU

Tabal Krallığı 257

Süleyman DEMİRCİ

17. Yüzyıl'da Niğde Sancâğı'nın İdarî Birimi Olarak
Ürgüb Kazâsı Hakkında Gözlemler 269

Süleyman SOLMAZ

Menâkıb-ı Hacı Bektaş Veli'de Nevşehir ve Çevresi 281

Süreyya AYTAŞ

Nevşehir'de Mübadil Kültürü..... 291

Şaban ÇETİN

Nevşehir Müftüsü Süleyman Vehbi ve Ahmet Tevfik Efendiler 301

Şakir ÖZÜDOĞRU

Uluslararası Çağdaş Sanat Etkinliklerinin Kentin Kültürel Dönüşümüne Katkıları:
Uluslararası Fabrikartgrup Çağdaş Sanatlar Festivali Örneği..... 327

Şen YÜKSEL

Kapadokya Yerel Mimarisinin Sürdürülebilirlik Açısından İrdelenmesi..... 351

Şenay ATAM

Sicill-î Ahval Defterlerine Göre Nevşehir Doğumlu Memurların
Sosyo-Kültürel Durumları (1879-1909) 359

Şeyma KEÇE- Seher KEÇE TÜRKER

Çoban Düzünün Turistik Değeri..... 399

Talip KARAKAYA

Sosyolojik Boyuttan Ahilik ve Toplumsal Sorunlar Açısından
İlkelerini Yeniden Düşünmek 409

Tugba GÖNEL

Kapadokya'da Yaşamış Bir Aziz: Aziz Mamas..... 421

CİLT 8

Tuncay BÜLBÜL

Biyografik Kaynaklara Göre Osmanlı Yönetim ve Aydınlanmasında Nevşehir 5

Turan ŞENER

Reklamlarda Kullanılan Cinsiyet Rollerinin Algılanması Üzerine Bir Çalışma:
Nevşehir Üniversitesi Örneği..... 35

Turgay KABAK

Nevşehir-Derinkuyu İlçesi'nde Doğum İle İlgili İnanış ve Uygulamalar..... 51

Uğur CEYLAN- Murat BAYAZIT

Avanos (Nevşehir) Çömlekçiliğinin Bölgedeki Turizm Pazarlamasındaki
Öneminin Değerlendirilmesi 73

Vedat DENİZ

Nevşehir Yöresi Pomzaların Ufalanma
Özellikleri Açısından Değerlendirilmesi..... 85

Veysel ÇAKMAK- Şule KARADAĞ- Başak SOLMAZ

Popüler Kültür Bağlamında Filmlerin ve Televizyon Dizilerinin Destinasyon
İmajına Etkileri: "Yer Gök Aşk" Dizisi Üzerine Bir İnceleme..... 105

Volkan KARAGÖZLÜ

Damat İbrahim Paşa'nın Şiir Meclisleri Bağlamında Kültür, Oyun, Gazel..... 119

Vüsale MUSALI

Osmanlı Tezkireleri Işığında Nevşehirli Şairler..... 133

Yakup UMUCU- Vedat DENİZ

Nevşehir Yöresi Pomzaların Zenginleştirme
Özellikleri Açısından Değerlendirilmesi..... 143

Yaşar KALAFAT

Türk Kültür Coğrafyasında Nevşehir ve Çevresi Örnekleri İle Yeşil 157

Yılmaz BÜKTEL

Nevşehir Meryem Ana Ortodoks Kilisesinin Restorasyonu Üzerine Notlar 171

Yusuf GÖKKAPLAN

Nevşehir Türkülerinin Toplum Dilbilimsel Açılımı..... 181

Yusuf KILIÇ

Eskiçağda Kapadokya'da At Yetiştiriciliği 189

Zeki TAŞTAN

Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Nevşehirli Damat İbrahim Paşa 201

Zeki UMay

Neşet Günel Resminin Biçim Dilini Oluşturan Kaynaklar 209

Zeliha SARIKAYA HÜNEREL- Birnaz ER

Nevşehir Yöresindeki El Sanatlarının Halk Eğitim Merkezlerinde Açılan
El Sanatları Kurslarına Etkisinin İncelenmesi 221

POSTER BİLDİRİLER

E. Elhan ÖZUS- Filiz ERDEN- Mine ÇELİKÖZ Nevşehir Yöresi Geleneksel Kadın Kıyafetleri.....	235
Filiz ERDEN- E. Elhan ÖZUS- Mine ÇELİKÖZ Nevşehir Yöresi Geleneksel Erkek Kıyafetleri	255
Gülay TEMİZ- Aysel ÇAĞAŞ- Miyase ÇAĞDAŞ Nevşehir Kültüründe Yer Alan El Yapımı Bebeklerin Malzeme, Yapım Teknikleri ve Kültürel Özelliklerinin İncelenmesi	271
Hatice Saadet BEDÜK- Duygu ERCAN İç Anadolu Bölgesi Geleneksel Giysi Özelliklerinin Kadın Yelek Modeline Yansıtılması.....	289
Hatice Saadet BEDÜK- Aslı ÇETİN İç Anadolu Bölgesi Geleneksel Cepken ve Yelek Özelliklerinden Oluşturulan Kadın Yelek Modeli	295
Hatice Saadet BEDÜK- Asuman YILMAZ Geleneksel Giysi Motiflerinden Oluşturulan Kadın Yeleği Örneği.....	305
Miyase ÇAĞDAŞ- Zeynep KAYA- Cennet YAĞCI Ürgüp Yöresi Geleneksel Gelin Giysilerinden Örnekler	313
SERĞİ KATALOĞU	335
KATILIMCI LİSTESİ	427
SERĞİ KATILIMCI LİSTESİ	435
SEMPOZYUMDAN FOTOĞRAFLAR	437

SUNUŞ

Nevşehir Üniversitesi Kapadokya Araştırma ve Uygulama Merkezi (NEV-KAM) tarafından Nevşehir ve çevresinin tarihî, coğrafi ve sosyal yapısı, dil ve kültür, eğitim durumu, mimari ve folklorik zenginlikleri, el sanatları, gelenek ve görenekleri, son yıllarda örnek bir büyüme gösteren termal turizmi, işgücü ve ulaşım potansiyeli gibi konuları tartışmak; sonuçta kapsamlı ve nitelikli bir eser ortaya koymak amacıyla 16-19 Kasım 2011 tarihleri arasında “1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu” gerçekleştirilmiştir.

Sempozyuma Türkiye dışından 15 ülkeden (Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Cumhuriyeti, İtalya, Hollanda, Fransa, Malezya, Azerbaycan, Kosova, Hırvatistan, Macaristan, Almanya vb.) ve yurt içinde çeşitli üniversitelerden bilim insanı, araştırmacı ve sanatçı katılmıştır. Sempozyuma toplam 300 bildiri gelmesi, 192 bildirinin değerlendirmeye alınması, 7 paralel oturum ile toplam 60 oturum olması ve 233 bilim insanının bildiri sunumlarında isminin bulunması bu sempozyumun ne kadar önemsendiğini ve katkı sağladığını göstermiştir.

Sempozyum kapsamında açılan “Uluslararası Katılımlı Sergi”de ise 84 sanatçının birbirinden güzel eserleri sergilenmiştir. Böylece bir yandan bilimsel bir toplantı, sanatsal bir etkinlikle zenginleşirken diğer yandan da “Dünya Kültür Mirası Listesi”nde yer alan Kapadokya, sanatçıların yeni çalışmalarına ilham kaynağı olmuştur.

Sempozyumun ardından Türkiye’nin tarihi ve aktüel coğrafyası içinde yer alan Nevşehir bir bütün olarak değerlendirilmiştir. Birikimli insanların kaleminden, anlaşılır bir dille, zengin görsel malzeme ile desteklenmiş bir sayfa düzeniyle Nevşehir kültürünü, yaşama biçimini, tabii, tarihi ve kültürel zenginliklerini, kurumlarını, mimarisini, folklorunu, yörenin yetiştirdiği önemli devlet ve sanat insanlarını anlatan ve tanıtan bir eser ortaya konmuştur. Uzun vadede geçmişi ve tarihi aydınlatmak, bugünün imkânlarına işaret etmek, tespitler yapmak ve geleceği daha doğru ve sıhhatli bir şekilde kurmak için sağlam bir zemin oluşturarak gelecek dönemlerde daha

kapsamlı çalışmalara yol açacak ve kaynaklık edecek bir eser oluşturulmuştur. 8. ciltlik bu eserde, sempozyumda sunulan 192 bildiri metni ile sergide yer alan 84 çalışmanın fotoğrafı yer almaktadır.

Bu bilimsel ve hacimli eserin ortaya çıkmasını sağlayan sempozyumun düzenlenmesinde büyük katkıları olan Nevşehir Valiliği, Nevşehir Belediyesi, Ürgüp Belediyesi, Avanos Belediyesi, Hacıbektaş Belediyesi, Derinkuyu Belediyesi, Gülşehir Belediyesi, Kavak Belediyesi, at Belediyesi, Mustafapaşa Belediyesi, Başdere Belediyesi, Göreme Belediyesi, Uçhisar Belediyesi'ne ve TBTAK'a teşekkür ederim.

Sempozyumun planlanması, düzenlenmesi ve yayına dönüştürülmesi sürecinde büyük bir özveri ve titizlikle alışan Nevşehir Üniversitesi Kapadokya Araştırma ve Uygulama Merkezi (NEVKAM) personeline, sempozyuma maddi ve manevi katkıda bulunan bütün kişi ve kurumlara; ayrıca tüm katılımcılara şükranlarımı sunarım.

Prof. Dr. Filiz KILIÇ
Nevşehir Üniversitesi Rektörü

AÇIŞ KONUŞMALARI

Abdurrahman SAVAŞ*

1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu'na hoş geldiniz. Saygıdeğer hocalarım hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Göreve başladığımdan bu yana en temel dikatimi çeken daha önceki bilgilerimi doğrulayan husus şu oldu: Kapadokya bölgesi, özellikle Nevşehir bilim insanı, sanat insanı, kültür meraklıları gelip ziyaret ve bunda ucu bucağı olmayan, geniş ilgi alanını da destekleyecek bilgilerin bulunduğu bir yer.

Bu durumu bir vesileyle toplantıda yine değerli hocamız ve arkadaşlarla paylaşmıştım. Diğer ülkelere gittiğimizde insanın önünde onaylanması kolay olmayan birtakım bilgiler bulunur. İşte yılda şu kadar milyar fotoğrafı çekilen sanat eseridir Eyfel gibi. Muhtemelen dünyada en çok fotoğraflanan, resmedilen gerek coğrafi, gerek kültürel özellikleri barındıran bir yer olan Kapadokya bölgesi ve Nevşehir. Bunu tarihi boyutuyla ifade edecek olursak coğrafyada doğa ile insanın en güzel kesişim noktalarından birisi. Anadolu medeniyetlerinin en temel merkezlerinden biri olan bu bölge ayrıca Anadolu medeniyetine Türk kültürünün yaptığı en önemli katkıların da görülebileceği en önemli yerleşimlerinden birisi. Sanatın olduğu kadar

* Nevşehir Valisi

bilimsel araştırmaların en iyi objelerinden biri konumundaki Kapadokya bölgesinin, bilimsel düzeyde sahip olduğu kültürel ve tarihsel zenginliklerinin ortaya çıkmasına katkı sağlayacak sempozyumun başarılı geçmesini diliyorum.

Hasan ÜNVER*

Sayın Valim, Sayın Rektörüm, saygıdeğer hocalarım ve değerli konuklar. Öncelikle Türkiye'nin çeşitli şehirlerinden ve hatta dünyanın değişik ülkelerinden gelen hocalarımız, Nevşehir'e hoş geldiniz diyerek sözlerime başlamak istiyorum.

Tarihi sadece efsanelere dayanan milletlerin gelecekte de efsane olarak anlatılacaklarının bilincindeyim. Onun için tarih bilimi, köklü devlet kültürü, köklü devlet bilgisi ve köklü devlet anlayışı ifadeleri ile yan yana geldiğinde

ne kadar önemli bir görev yaptığının bilincindeyim. Nevşehir gerçekten köklü medeniyet kültürü olan topraklar üzerinde kurulmuş. 8'i köklü medeniyet olmak üzere irili ufaklı 20'ye yakın medeniyetten söz ediliyor. Bu bilgiler bu çok kültürlü, çok anlayışlı yaşam biçimi bu gün bölgemizde halen devam ediyor ve etmek durumunda. Bilimsel araştırmalara dayanmayan, bilimsel verilere ve bilim adamlarının süzgecinden geçmeyen hiçbir araştırma benim için efsaneden öte geçmez. Ama bilim adamı tarafından araştırılarak değer altına alınan bilgiler benim için önem taşır. Bu bölge bu kadar sığ, bu kadar basit bilgilerle ele alınacak bir bölge değildir. Belediye

* Nevşehir Belediye Başkanı

olarak insanlarımızın tarih ve kültürel bilgilerle ufuklarını açıp, somut bilgilere dönüşene kadar devam edecek çalışmalar içerisindeyiz. Nevşehir'in geneli ile ilgili olarak Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü arşivlerinde Osmanlı ve Cumhuriyet dönemine ilişkin 4500 dosya içerisinde 30 bin belgeye ulaşıldı. Maddi finansını Nevşehir Belediyesi karşılamak üzere bu verileri dijital ortama alıp öncelikli olarak Nevşehir Üniversitesi'nin ve daha sonra da tüm bilim dünyası ile halkımızın emrine sunacağız. Yine Nevşehir Belediyesi olarak TBMM Kütüphanesinde de ciddi bir Nevşehir kültür belleği oluşturma çabalarımız yoğun şekilde devam ediyor. Bu çalışmalar bir kitap haline de getirilecek. Damat İbrahim Paşa'nın emrindeki tüm sancak ve diğer birimlere Muşkara olan bu yerin Nevşehir olarak değiştirildiğini beyan eden hüküm ferman emri de, kentimizin girişine orijinal taş üzerine çıkartılarak girişlerine bunları tüm insanlara ilan edeceğiz.

Bu sempozyumun başarılı geçmesini temenni eder, hepiniz saygı ve sevgiyle selamlıyorum.

Filiz KILIÇ*

Sayın Valim, Belediye başkanım, Garnizon komutanım, değerli hemşehrilirim, basınımızın güzide mensupları, değerli hocalarım, katılımcılar ve sevgili öğrenciler,

Nevşehir Üniversitesi Kapadokya Araştırma ve Uygulama Merkezi (NEVKAM) ile Nevşehir Valiliği ve Nevşehir Belediyesi işbirliğinde gerçekleştirilen "1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu"na hoş geldiniz.

Bulunduğu bölgeyi kalkındırma noktasında etkin bir güce sahip olan üniversiteler, üstlenmiş oldukları bu misyonla topluma öncülük eden kurumlardır. Üniversiteler; bilimden sanata, sağlıktan spora hemen her alanda yaptıkları çalışmalarla topluma, gelişmeye ve ilerlemeye yönelik güçlü bir ivme kazandırmaktadır. Bu özellikleri bünyesinde barındırması itibarıyla Türkiye ve dünya üniversiteleri arasında yaptığı çalışmalarla üniversite olma misyonunu layıkıyla yerine getirme çabası içerisinde olan Nevşehir Üniversitesi, değişen dünya şartlarına hızla adapte olabilmekte, Nevşehir yöresini hak ettiği gelişme noktasına taşımak için çalışmalarına devam etmektedir. Bilimsel ve kültürel anlamda yeni projeler, konferanslar, seminerler, sempozyumlar düzenleyerek her geçen gün akademi dünyasında

* Prof. Dr., Nevşehir Üniversitesi Rektörü

da adından sıkça söz ettiren Nevşehir Üniversitesi, Türkiye'nin ve dünyanın yükselen bir değeri olma yolunda emin adımlarla ilerlemekte ve "yerelden kopmadan evrenselli yakalama" amacını gerçekleştirmektedir.

Değerli konuklar, bilindiği üzere Nevşehir ilimizin de içinde yer aldığı Kapadokya, tüm dünya tarafından merakla takip edilen ve milyonlarca turist tarafından ziyaret edilen bir bölgedir. Doğa ve insan elinin eşsiz işbirliği ile ortaya koyduğu, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapan, Perslerin gıpta ile "Güzel Atlar Ülkesi" diye adlandırdığı dünyanın en büyük kültürel miraslarından biri olan Kapadokya bölgesinin varisleri olarak bizler, bu mirasa layıkıyla ev sahipliği yapmak adına böylesi sempozyumlarla, konferanslarla, panellerle bölgemizin tarihten beslenen ve giderek zenginleşen yönlerini tanımak ve dünyaya tanıtmakla vazifeliyiz. Tanımak diyorum... Çünkü Nevşehir ve merkezinde bulunduğu Kapadokya bölgesi hemen her alanda üzerinde pek çok çalışma yapılması gereken bakir bir alandır. Nevşehir Üniversitesi ailesi olarak diğer kurumlarımızla işbirliği içerisinde bu vazifeyi üstlenmiş olmanın haklı gururunu yaşıyoruz.

Bu sebeple Nevşehir ve çevresinin tarihini, coğrafi ve sosyal yapısını, dil ve kültürünü, mimari ve folklorik zenginliklerini, el sanatlarını, gelenek ve göreneklerini, son yıllarda örnek bir büyüme gösteren termal turizmini, işgücü ve ulaşım potansiyelini, bölgede yetişen kültür, sanat ve bilim alanlarındaki devlet adamlarının hayatını, kişiliğini, çalışmalarını, eserlerini; yaşadıkları sosyal ve kültürel ortamları ortaya koymak ve onları tanıtmak gibi daha burada saymadığım birçok konuda her biri ciddi ve bilimsel araştırmaların ürünü olan bildirilerin sunulmasını sağlamak, bunları tartışmak ve sonuçta kapsamlı ve nitelikli bir eser ortaya koyarak gelecek nesillere armağan etmek için buradayız. Kısacası Nevşehir'imizin hafızasını oluşturmak için ilk büyük adımı atmak arzusundayız.

Bu amaçlarla başlattığımız yolculuğumuzda, Nevşehir Valiliği ve Nevşehir Belediyesi yol arkadaşlarımız idi. Bu bağlamda her zaman Üniversitemizin yanında olan Valimiz Sayın Abdurrahman Savaş'la, Belediye Başkanımız Sayın Hasan Ünver'e şahsım ve üniversitem adına teşekkür ederim. Yolculuğumuzda hem-râhımız olan birçok belediyemiz de vardı. Bu birliklelikle bir anlamda da üniversite-şehir işbirliğinin çok güzel bir örneğini tüm dünyaya gösterdik. Bize gönülden destek olan Nevşehir sevdalıları Sayın Ürgüp Belediye Başkanı Fahri Yıldız'a, Avanos Belediye Başkanı Sayın Mustafa Körükcü'ye, Gülşehir Belediye Başkanı Sayın Mustafa Dursun'a,

Hacıbektaş Belediye Başkanı Sayın Ali Rıza Selmanpakoğlu'na, Derinkuyu Belediye Başkanı Sayın Ahmet Balcı'ya, Kavak Belediye Başkanı Sayın Ceval Yiğit'e, Göreme Belediye Başkanı Sayın Nuri Cingil'e, Uçhisar Belediye Başkanı Sayın Osman Süslü'ye, Mustafapaşa Belediye Başkanı Sayın Levent Ak'a, Göre Belediye Başkanı Sayın Mustafa Topçu'ya, Çat Belediye Başkanı Sayın Kamil Duru'ya ve Başdere Belediye Başkanı Sayın Mustafa Karaman'a ayrı ayrı teşekkür etmek isterim.

Özel bir teşekkürümü de Nevşehir Üniversitesi Kapadokya Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü Yrd. Doç. Dr. Sayın Adem Öger'in şahsında tüm merkez çalışanlarına, Yrd. Doç. Dr. Sayın Özden Taşğın'a ve emeği geçen tüm Nevşehir Üniversitesi ailesinin mensuplarına, Üniversitemizin tanıtılmasında her zaman desteklerini gördüğümüz ve Sempozyumumuzun duyurulmasında da çok önemli katkılar sağlayan değerli basın mensuplarımıza da şükranlarımızı sunuyorum.

Dünyanın ve güzel ülkemizin dört bir yanından gelerek bildirileri ve resimleriyle sempozyumumuza renk katan, Nevşehir'imizin hafızasını oluşturmamızda çok değerli katkılar sağlayan bilim insanı ve araştırmacılarımıza da gönül dolusu teşekkürler.

Son söz olarak 1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumunun başarılı geçmesini diler, hayırlara vesile olmasını temenni ederim.

Adem ÖGER*

Sayın Valim, Belediye Başkanım, Garnizon Komutanım, Rektörüm, değerli basın mensupları, kıymetli katılımcılar ve sevgili öğrenciler,

Nevşehir Üniversitesi Kapadokya Araştırma ve Uygulama Merkezi (NEVKAM) ile Nevşehir Valiliği ve Nevşehir Belediyesi işbirliğinde düzenlenen 1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu'na hoş geldiniz.

Kültür, bir toplumun millet olma bilincini kazandıran en önemli unsurlardan birisidir. Toplumlar, kültürel değerlerini uzun asırlar süren bir zaman zarfında oluştururlar ve bu oluşum süreci esnasında kültürün devamını sağlayan ana etken kültürün gelecek nesillere doğru bir şekilde aktarımıdır. Kültür doğru bir şekilde aktarılabilirdiği ölçüde nesiller arası yabancılaşma ya da çatışma azalmaktadır.

Coğrafi konumu nedeniyle tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapan Kapadokya, yüzyılların deneyimlerinden süzülerek biçimlenmiş köklü ve zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Kapadokya'nın tarihi, doğal ve kültürel zenginliği yüzyıllar boyunca bölge insanı tarafından doğal malzemelerle yoğrulup bütünleşmiş ve sanata dönüştürülmüştür. Böylesine

* Yrd. Doç. Dr., NEVKAM Müdürü

zengin bir kültürel coğrafyada kurulan Nevşehir Üniversitesi, bünyesindeki fakülte, yüksekokul ve araştırma merkezleri ile bölge içinde mevcut doğal ve kültürel mirası korumayı amaç edinmiştir.

Bu amaç doğrultusunda da Kapadokya bölgesi ile ilgili bilimsel araştırma ve inceleme yapmak, kültür ekonomisi ve kültür yönetimine ilişkin politikalar belirlemek üzere Üniversitemiz bünyesinde 18 Nisan 2008 tarihinde Kapadokya Araştırma ve Uygulama Merkezi (NEVKAM) kurulmuştur. Faaliyet alanı oldukça geniş olan Araştırma Merkezimiz, kurulduğu günden beri bölgenin somut ve somut olmayan kültürel mirasının tespiti ve incelenmesi üzerine önemli projeler hazırlamış ve bunları hayata geçirmeye başlamıştır.

Yöre ile ilgili kütüphane ve arşiv oluşturmak, yörenin kültürel dokusuyla ilgili bilimsel ve akademik yayınlar yapmak, elde edilen verileri görsel malzemeye dönüştürerek elektronik kültür ortamında topluma sunmak, alanında uzman ve araştırmacıların katılımıyla konferans ya da paneller düzenleyerek hem öğrencilerimizin hem de yöre insanının dikkatini bu değerlere çekmek ve onları bu konuda aydınlatmak gibi faaliyetler Araştırma Merkezimizin gerçekleştirmeye çalıştığı başlıca etkinliklerdendir. Araştırma merkezimiz ayrıca üniversitemiz öğretim üyeleri ve öğrencilerinin yöreyi tanıyarak yöre halkıyla kaynaşabilmesi amacıyla vadi yürüyüşleri düzenlemekte ve yörenin kültürel mirasının canlı tutularak gelecek kuşaklara aktarılması için Kapadokya Halkbilimi Müzesi oluşturma çalışmalarını devam ettirmektedir.

Nevşehir'in sahip olduğu tarihî ve kültürel değerleri bilimsel bir platforma taşımak, bilim dünyasına tanıtmak, bunları tartışmak, sonuçta kapsamlı ve nitelikli bir eser ortaya koymak amacıyla düzenlediğimiz "I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu"nu Araştırma Merkezimizin misyonunu bakımından önemli bir aşama olarak addetmekteyiz. Bu sempozyumla Nevşehir'in tarih kitaplarının tozlu sayfaları arasında kalmış değerleri gün ışığına çıkacak, yöre insanının asırlar boyunca uygulaya geldiği pratikleri bilim camiasının ilgisine sunulacaktır.

Malezya, Gambiya, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Macaristan, Kosova, Fransa, İtalya, Hollanda, Almanya, Güney Kıbrıs Rum Cumhuriyeti, Yunanistan, Azerbaycan ve Nijerya gibi 20'den fazla ülkeden, ayrıca ülkemiz üniversitelerinin yetiştirdiği değerli bilim insanlarının ve araştırmacıların sunacağı toplam 250 bildiri ile Nevşehir'in kültürel belleğinin oluşacağı kanaa-

tindeyiz. Aynı zamanda sempozyum bünyesinde düzenlenen ve 120'den fazla sanatçının nadide eserleriyle katkı sunduğu Uluslararası Karma Sergi de, kültür ve sanatın merkezi olan Nevşehir için ayrı bir önem arz etmektedir.

Araştırma Merkezimizin aktif bir şekilde faaliyet yürütmesi için her türlü imkânı sunan ve sempozyumun gerçekleştirilmesi için bizleri cesaretlendiren Rektörümüz Sayın Prof. Dr. Filiz KILIÇ'a müteşekkirimiz. Ayrıca, üniversite-yerel yönetim işbirliğine örnek teşkil edecek olan bu sempozyuma katkılarından dolayı Nevşehir Valiliği ve Nevşehir Belediyesi başta olmak üzere destek veren tüm belediye başkanlarımıza ayrı ayrı teşekkür ederim.

Sempozyumda emeği geçen bilim kurulu ve düzenleme kurulu üyelerine, üniversitemizin daire başkanlıklarına, işin başından beri büyük bir özveriyle sempozyum çalışmalarına katkı sunan öğretim elemanı ve öğrencilerimize, özellikle de Araştırma Merkezi çalışanlarımıza sonsuz teşekkürler.

Uluslararası katılımı zenginleşen ve yerel yönetimlerle üniversitelerin işbirliğine güzel bir örnek teşkil edecek olan sempozyumun başarılı geçmesini temenni eder, katılımınızdan dolayı teşekkür ederim.

BİLDİRİLER

NEVŞEHİR VE YAKIN ÇEVRESİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM VE EKOTURİZM OLANAKLARI

ECOTOURISM OPPORTUNITIES AND SUSTAINABLE TOURISM IN NEVSEHIR ENVIRONS

A. Nilay EVCİL*

ÖZET

Sanayi devriminden sonra bölgesel kalkınmada sanayiye alternatif olan turizm faaliyetleri adeta bacasız fabrikalar olarak değerlendirilmiş, doğaya, çevreye zarar vermeyeceği düşünülerek tüm dünyada hızla gelişmiştir. Ancak, zamanla insanın doğayı kendi çıkarları doğrultusunda tüketmesi ile turizmin de doğayı tahrip edebildiği anlaşılmıştır. Böylece turizmde de sürdürülebilirlik arayışları gündeme gelmiştir.

Ekoturizm, sürdürülebilir turizm kavramıyla birlikte gelişen ve son yıllarda öne çıkan bir dizi turizm aktivitesini içermektedir. Uluslararası Ekoturizm Derneğinin (The International Ecotourism Society-TIES) tanımına göre ekoturizm, doğal çevrenin korunduğu alanlara yapılan ve yöre halkının refah düzeyini iyileştirmeyi hedefleyen bir seyahat türüdür.

Günümüzde, turistlerin tercihleri de değişmektedir. Artık deniz-güneş tatil maksatlı seyahatlere alternatif olan yeni turizm türleri rağbet görmektedir. Doğa ile içiçe ve abartısız, yerel kültürün keşfine yönelik turist talebi hızla artmaktadır. Ülkemiz doğal zenginlikleri ve yerel kültürün çeşitliliği sayesinde yeni gelişen ekoturizm için önemli bir potansiyele sahiptir.

Ülkemizde ekoturizmin başarılı olabilmesi için geçmişte özellikle kıyı kentlerimizde yaşanan olumsuz gelişmelerden ders alınmalı, ekoturizmin kendine özgü çevresel, sosyal ve ekonomik etkilerinin her bölge özelinde planlamaya yansıtılması gereklidir.

* Yrd. Doç. Dr., Beykent Üniversitesi Müh. Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü,
e-mail: anevcil@gmail.com

Bu çalışma, Nevşehir ve yakın çevresinin kalkınmasında ekoturizmin önemine dikkat çekmektedir. Bu amaçla SWOT analizi yapılmış, ekoturizmin bölgedeki güçlü ve zayıf yönleri ile fırsat ve tehditleri belirlenmiştir. SWOT analizi sonunda ekoturizmin bölge kalkınmasına yeni kaynaklar yaratacağı görülmüş, ancak, ekoturizmin bir kitle turizmi olarak algılanması bölgede önemli bir tehdit olarak görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir turizm, Ekoturizm, Nevşehir, Turizm planlaması.

ABSTRACT

After the World War II tourism activities have grown quickly since it is believed that tourism is an alternative to regional development without environmental degradation. But, in the long run, it is seen that man can consume nature according to his interests as it happened in tourism. So that, the search of sustainability has flourished.

Ecotourism is a new concept developed recently with sustainability approach in tourism. According to the International Ecotourism Society (TIES), ecotourism is responsible travel to natural areas that conserves the environment and improves the well-being of local people.

Nowadays tourists' preferences have also been changed. In stead of marine tourism people began to search alternative tourism components. Tourists' demand towards natural environment with discovering local culture increase rapidly. Turkey has potential for ecotourism with its natural and cultural richness unless she forget the bad effects of coastal regions' tourism development. But, on the other hand, ecotourism immediately needs policy and planning support to achieve its potentials.

This paper emphasizes ecotourism in the development of Nevşehir environs. To reach the aim, the SWOT analysis was performed to find strengths-weakness and opportunities-threats for the development of ecotourism in the working area. SWOT analysis is a strategic planning method used to evaluate internal and external factors of a region. It is found that ecotourism could create new sources for Nevşehir's development but, approving ecotourism like a part of mass tourism appears as a threat.

Key Words: Sustainable tourism, Ecotourism, Nevşehir, Tourism planning.

1. Sürdürülebilir Turizm ve Ekoturizm: Tanımlar

Planlamada genel olarak sürdürülebilirlik ilkesi, mevcut kaynakların korunarak gelecek nesillere de aktarılması ve stratejiler üretilmesi amacını taşımaktadır. Dünyadaki bütün turizm kaynaklarının tüm insanlığın mirası olduğu (Karaaslan ve Özelçi, 1996) fikrinden hareketle turizm konusunda geliştirilecek stratejilerin de sürdürülebilir olması gerektiği açıktır. 1987 yılında Birleşmiş Milletler Genel Krulunun 42. oturumunda kabul edilen Ortak Geleceğimiz (Our Common Futur) raporu aslında ülkelerin o tarihe kadar yaşayarak gözlemlediği global çevre kirliliğine bir manifesto niteliğindedir. 1970lere kadar ülkelerin stratejilerinde kalkınmanın doğal ve kaçınılmaz sonucu olarak kabul gören çevre kirliliği, bu rapor ile dünya gündemine yeni bir yaklaşım kazandırmıştır. Çevre kirliliği ve bu sorunlarla başatmenin yolu yerel ölçekli planlamadan çok, ülkelerin ülke ve bölge ölçekli ortak plan kararları almasından geçmektedir.

1980li yıllarda ise küresel çevre sorunlarından kurtulmak için ülkeler arası ortak çalışmalara geçilmiştir. 1983'de Birleşmiş Milletler Sekreteri Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunu kurmakla görevlendirilmiştir. Bu komisyonun ilk çalışmaları arasında yer alan sürdürülebilir kalkınma stratejileri önemli bir adımdır. Böylece çevre sorunları daha ortaya çıkmadan tahmin edilmesi ve önlenmesi yoluna gidilmiştir. Tüm dünyada kalkınmanın artık çevre sorunları yaratmadan da gerçekleştirilebileceği bilinci yerleşmiştir.

Sürdürülebilir turizm de sürdürülebilir kalkınmanın gelişmesinden sonra gündeme gelen bir kavramdır. Amacı turizm faaliyetlerini desteklemek, geliştirmek böylece ekonomik bir girdi oluşturmak ancak turizm faaliyetine olanak veren kaynağın bugünkü değerini de koruyarak, sürekliliğini sağlamaktır (Evcil Türksever, 1998).

Ekoturizm ise zamanla turizm faaliyetlerinin çevre üzerindeki olumsuz etkilerine tepki olarak gelişen bir turizm biçimidir. Bazı araştırmacılar ekoturizmin kitle turizmine tepki ve bir alternatif olarak geliştiğini vurgularken (Kunter ve Ünal, 2009), bazıları da doğa turizmi, yeşil turizm, düşük etkili turizm (low-impact tourism), macera gezileri (adventure travel), alternatif turizm (alternative tourism), çevre koruma (environmental preservation), sembiyotik gelişme (symbiotic development), sorumlu turizm (responsible tourism), yumuşak turizm (soft tourism), kalite turizmi (quality tourism), yeni turizm (new tourism), sürdürülebilir gelişme (sustainable development) terimleriyle benzer olduğunu ve hemen hemen benzer turist aktiviteleri ve gelişimini ifade ettiğini bildirmektedirler (Goldner ve Ritchie, 2002). Sür-

dürülebilir turizm anlayışında yeni bir uygulama türü olan ekoturizm çevresel özelliklerin, biyolojik toplulukların ve yerel kültürün sürdürülmesini, yerel halkın yaşam kalitesini arttırmayı ve ekonomik katkı sağlamayı amaçlar. Özellikle dünyada eşine az rastlanan manzara, doğal çevre, hayvanların yaşam alanları ve kültürel kaynak değerlerini keşfetmeye yönelik seyahatleri kapsamaktadır (Kunter ve Ünal, 2009). Uluslararası Ekoturizm Derneği (TIES, The International Ecotourism Society)'nin (1990) tanımına göre ekoturizm, doğal çevrenin korunduğu alanlara yapılan ve yöre halkının refah düzeyini iyileştirmeyi hedefleyen bir seyahat türüdür. Tanımda, yöre halkının ekonomik düzeyinin artırılması amacının yer alması kimi araştırmacılarca ekoturizm sözcüğünü oluşturan 'eko' ekinin ekonomiyi mi yoksa ekolojiyi mi ifade ettiğinin sorgulanmasına neden olmuştur (Erdoğan, tarihsiz).

Ekoturizm, farklı mekanlarda farklı turizm faaliyetlerini kapsayabilmektedir. Tunç ve Saç (2000) ekoturizm faaliyeti olarak değerlendirilebilecek bu uygulamaları şöyle belirtmişlerdir (s.8'den derleme):

- Yayla turizmi
- Ornitoloji (kuş gözetleme)
- Foto safari
- Botanik turizmi (bitki inceleme)
- Mağara turizmi
- Yaban hayatı gözlem

Goeldner ve Ritchie (2002) ekoturizmin faydalarını şöyle ifade etmektedir:

- Yerel halk için iş olanakları sağlanması
- Doğal koruma alanları için fon oluşturma
- Ziyaretçiler için bir tür çevre eğitimi sağlama
- Çevresel değerlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak, bu maksatla örneğin ulusal park, orman alanları, sahillerin ve sualtı dalış alanlarının korunması ve genişletilmesi

Ekoturizme katılan turistlerin niyetleri ve davranış biçimleri de kitle turizmine katılan turistlerinkinden farklıdır. Ekoturizme katılan turistler daha çok öğrenmek ve keşfetmek maksadını taşımaktadırlar. Bu turistler sadece ve yalnızca tüketmenin, zararlarına inanarak seyahat etmektedirler.

Turizm planlamasında ekoturizm faaliyetleriyle ilgili olarak taşıma kapasitesi faktörü mutlaka gözönünde bulundurulmalıdır. "Taşıma kapasitesi,

çevreyi bozmadan kullanım kalitesini düşürmeden bir turistik yöreyi birim zamanda kullanabilecek en fazla insan sayısı” (Karaman, 1996, s. 102) anlamına gelmektedir. Örneğin, “aşırı kalabalığın yarattığı tehdit, erozyon, ormanların tahribi, artan ulaşım olanaklarının ve inşaa faaliyetlerinin yarattığı tahribat, nadir kaynaklar için artan rekabet ortamı” (Kuter ve Ünal, 2009) ekoturizmin gerçekleştiği alanlarda oluşan taşıma kapasitesi aşımının olumsuz sonuçlarıdır.

Sonuçta, ekoturizmde başarılı olmak için turizmde planlı adımlar atılmalı, özellikle biyolojik çeşitlilik, doğal çevre ve yerel kültür korunmalı ve hem yerel halk hem de turizmde faaliyet gösterenler bilinçlendirilmelidir. Çünkü bilinçli bir toplum polisiye tedbirlerden çok daha etkili bir koruma sağlayabilir (Evcil Türksever, 1998).

2. Tarihsel Süreç

Ekoturizm 1990lı yıllarda gelişen yeni bir turizm türüdür. Ancak, literatürde 1965’de Hetzer’in ekoturizm terimini kullandığı ve hatta bu turizm türüne ait dört ilke tanımladığı bilinmektedir (aktaran Erdoğan, tarihsiz, s.2):

- Çevresel etkileri en aza indirmek
- Ev sahibi ülkenin kültürüne saygı duymak
- Yerel topluma faydaları maksimuma çıkarmak
- Turist tatminini maksimuma çıkarmak”

Ekoturizmin gelişip, yaygınlaşması Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansları (Rio de Janerio ve İstanbul) ile hızlanmıştır. Çünkü sürdürülebilir turizm çerçevesinde turizmin özellikle çevre tahribatına neden olmasının dünya çapında farkına varılması ve önlem alınması için çalışmalar yapılması bu döneme denk gelmektedir. Nitekim bu dönemde kitle turizmine ve tahribatlarına bir tepki olarak ekoturizmin geliştiğini (Kunter ve Ünal, 2009) belirten araştırmacılar vardır.

Bu gelişmelerin ardından, 2002 yılı Birleşmiş Milletler tarafından Uluslararası Ekoturizm Yılı olarak ilan edilmiş ve aynı yıl Kanada’da ilk dünya zirvesi gerçekleştirilmiştir. Sonraki yıllarda sürdürülebilir turizmin gelişiminde ekoturizmin önemi vurgulanmış, özellikle dünyanın az gelişmiş bölgeleri için bir ekonomik çözüm olduğuna dikkat çekilmiştir (Kuter ve Ünal, 2009).

Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı içinde de yer alan ekoturizm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de henüz çok yeni ve az bilinen turizm türleri arasındadır.

3. Dünyadan Örnekler

Dünyada başarıya ulaşmış ekoturizm örneklerini hem geliştirmekte olan hem de gelişmiş ülkelerde bulmak mümkündür. Ekoturizm uygulamalarında başarı kazanmış destinasyonlar şöyle sıralanabilir:

- Kosta Rika, Manuel Antonio'daki Si Como No Tatil köyü (ulusal parkta doğal bir yaşam sürdürülmektedir, ulaşımında çevreye zarar verecek motorlu taşıtlar kaldırılmıştır)
- Kenya, Yaban hayatını izlemek üzere yapılan safari faaliyetleri
- Dominik Cumhuriyeti, Karayip Adalarındaki doğal ve kültürel kaynakların korunması
- Küba, mağara dalışları, mercan resifleri, yarı tropik iklimi özgü canlıların fotoğraflanması ve kuş gözlemciliği
- Kanada, Alert, Nunavut dünyada yaşam olan en kuzey noktanın ziyaret edilmesi
- Avustralya, Carpe York Yarımadasında yaşayan Aborjinlerin doğal yaşam çevrelerinin ziyaret edilmesi
- ABD, Stanislaus Nehrinde rafting ve macera gezileri
- Kosta Rica, Poas Volcano Milli Parkı (volkanik krater çevresi)

Dünyada ekoturizmde başarılı olmuş alanlara bakıldığında, hemen hepsinin özgün doğal özelliklerinin olduğu ve ilgi çekici yerel kültür özellikleri taşıdığı söylenebilir. Başka bir ifadeyle dünyada eşi benzeri olmayan doğa ve kültür özellikleri taşıyan alanlar ekoturizm faaliyetinde başarıya ulaşmaktadır.

4. Nevşehir ve Yakın Çevresinin Ekoturizm Potansiyeli

Nevşehir ili, İç Anadolu'da yer alan, doğal yapısı, tarihi zenginlikleri ve yerel kültürü ile Anadolu'da öne çıkan bir kenttir. Kentin doğal yapısının önemli bir bileşeni peribacaları olarak tabir edilen oluşumdur. Bu yöreye özgü olan oluşum, sönmüş yanardağların püskürttüğü tüf ve lavların sel suları tarafından aşındırılması sonucu oluşmaktadır. Bu oluşumu Nevşehir iline bağlı Avanos, Uçhisar ve Ürgüp'te yoğun biçimde izlemek mümkündür. Hatta bu oluşumların kimi halen bir karakol, bir konaklama tesisi veya bir kafe-restoran gibi faaliyetlerin gerçekleştirildiği özgün mekanlardır.

Nevşehir kentinin Göreme Tarihi Milli Parkı olarak bilinen bölgesinde de 4. yüzyılda Hristiyanların geliştirdiği bir dini eğitim ve düşünce merkezi yer

almaktadır. 13. Yüzyıla kadar kullanıldığı bilinen bu merkez kaya bloklarının içinde gerçekleşmiş büyük bir alandır. Böyle bir açık hava müzesi de yine bölgeye özgü olma özelliği taşımaktadır.

Yine bölgeye özgü olan bir başka özellik de yeraltı kentleridir. Bugün sadece Derinkuyu ve Kaymaklı yeraltı kentleri ziyaret edilebilmektedir. Kaymaklı yeraltı kentinin 11 kattan, Derinkuyu'nun ise 18-20 kattan oluştuğu (sadece 8 katı gezilebilmektedir) söylenmektedir. Bu kentlerde misyoner okulu, kilise, yaşama alanları, odalar, mutfak ve erzak depoları, havalandırma bacaları vb kentsel mekanlar bulunmuştur. Bu kentlerin dünyada başka bir örneği yoktur ve Kapadokya bölgesinin özgün jeolojik oluşumları sayesinde kentlerin inşasını mümkün olmuştur.

Nevşehir ili sınırlarında yer almamasına rağmen yine Kapadokya bölgesinin bir parçası olan İhlara Vadisi de doğal sit alanı olarak yakın çevrede yer almaktadır. Vadideki doğal oluşumlar da yine dünyada benzeri olmayan niteliktedir.

Sonuç olarak Nevşehir ve yakın çevresinde ekoturizm faaliyetlerini gerçekleştirmek için birbirinden farklı olanaklar yer almaktadır. Yörede gerçekleştirilen balon gezilerinin de ekoturizm kapsamında değerlendirilebileceği düşünülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1: Nevşehir ve Yakın Çevresinde Ekoturizme Potansiyel Oluşturan Unsurlar

Doğal yapısı	Peribacaları (tüf ve lavlardan oluşan yapı)
	İhlara Vadisi (farklı doğal oluşumlar arasında doğada keşifler)
	Flora ve faunaya ait nitelikleri (çok çeşitli kuş cinsleri, farklı bitki türleri vb.)
	Jeotermal kaynaklar (henüz çok yeni ve geliştirilmeye müsait jeotermal kaynak varlığı)
Kültürel ve tarihi yapısı	Göreme Tarihi Milli Parkı (peribacaları tabir edilen oluşumlar, mağaralar, mağaralara oyulmuş kilise vb. Kullanımlar)
	Yeraltı Kentleri
	Günlük yaşamda da kullanılan taşların oyulması ile gerçekleştirilen yapılaşma (adeta Kapadokyalılar gibi peribacaları içinde sürdürülen günlük yaşam)
Farklı ulaşım araçları ile yapılan kısa süreli seyahatler	Balo turları (Kapadokya bölgesinin balondan izlenmesi)
	Jip ile safari (Aladağlar ve Toros Dağlarının kuzey yaylalarına çıkış, Yörük yaşantısını izleme fırsatı vb.)

5. Nevşehir ve Yakın Çevresinde Ekoturizm: SWOT Analizi

SWOT analizi incelenen kurum, olay, kişi veya durumun güçlü ve zayıf yönlerini ve yine bu ögenin bulunduğu çevreyi etkileyecek dışsal fırsat ve tehditleri tespit eden bir analiz tekniğidir. SWOT analizi, güçlü yönler ve fırsatlardan yararlanarak, zayıf yönleri gidermeyi ve olası tehditlere hazırlıklı stratejiler geliştirmeyi hedefler. SWOT analizi yaygın olarak ticari kurumlar için kullanıldığı gibi, kent planlama disiplininde de sıkça başvuru alan bir tekniktir.

Bu çalışmada SWOT analizi kullanılarak Nevşehir ve yakın çevresinin ekoturizm konusunda güçlü ve zayıf yanları belirlenmiş, fırsat ve tehditler ortaya konularak gelecekte de sürdürülebilir bir turizm politikası gerçekleştirilebilmesi için öneriler geliştirilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2: SWOT Analizi

Güçlü Yanları (Strenght)	Zayıf yanları (weakness)
İhlara Vadisi doğal sit alanının varlığı	Geleneksel doğal yapının kitlesel turizmi karşılayamadığı için bozulmaya başlaması(betonlaşması)
Çok sayıda mağara oluşumu, bu özel yapının dünyada başka yerde bulunmayışı	Geleneksel üretim faaliyetleri yerine seri üretime dayanan ticari yapının gelişmesi
Turizmde geliştirilebilecek çokça alternatif olması	Turistin bilinçlendirilememesi nedeniyle doğa ve tarih tahribatına neden olması (örneğin; tarihi mağaralarda fotoğraf çekilmesi, ulaşımда özel araç sahipliğinin yaygınlığı)
Yeraltı kentlerinin varlığı	Nevşehir havaalanının atıl kalarak bölgeye ulaşımда katkısının yetersiz kalması
Peribacaları içinde süregelen günlük yaşam	Yöre halkının ekoturizm konusunda bilgi eksikliği
Halkın yöresel kültür özelliklerini sürdürme isteği (çömlekçilik, şarap üretimi vb.)	Bölgenin tanıtımı konusundaki eksikler
Çok zengin doğal, kültürel ve tarihi özellikleri	Yöredeki turizmin yıl boyunca gerçekleştirilmesi konusundaki eksik ve kısıtlar
Doğaya zarar vermeden gerçekleştirilebilecek kısa süreli gezi fırsatları	
Konaklama tesislerinin varlığı ve kalitesi	
Bilinçli rehberlerin varlığı	

Fırsatlar (opportunities)	Tehditler (threats)
Yaşam biçimlerinin ve dinlenme alışkanlıklarının değişmesi	Zamanla doğal yapıdaki bozulmalar
Bilinçli turistlerin bozulmamış doğaya verdikleri önem	Çevre kirliliğinin geri dönülmez boyutlara erişmesi
Turizmde bilinçli teknik personelin varlığı	Ülkemizde yaygın olarak kitle turizminin varlık göstermesi nedeniyle yeni turizm alternatiflerinde de kitlesel hareket beklentisi
Bölgenin turizm potansiyelinin ve ekoturizm olanaklarının geliştirilmesinin ülke politikalarında da yer alması	Yöresel mimariye uygun olmadan geliştirilen konaklama tesisleri ve diğer yapılar
	Ülke genelinde turizm planlamasında yaşanan eksikler, planlı turizm gelişiminin sağlanamayışı

Tablo 2'deki SWOT analizinde de görüldüğü gibi Nevşehir ve yakın çevresinde ekoturizm geliştirilebilecek bir turizm türüdür. Bölgenin ekoturizmi gerçekleştirmesi ve sürdürülebilmesi için pek çok olanağı vardır. Öncelikle doğal, tarihi ve kültürel yapısındaki özgün özellikleri bölgenin en önemli değerleridir. Dünyada bir başka benzeri olmayan bu özelliklerinin fırsata dönüşmesi için tehdit olarak belirlenen sorunları çözmeli ve mutlaka planlı bir turizm politikası izlenmelidir. Bölgede izlenen önemli bir tehdit de turizmin kitlesel bir aktivite olarak algılanması sorunudur. Bu sorun aslında ülkemizin genelinde de hakim olmakla birlikte, özellikle ekoturizmden söz edilebilmesi için sağlanması gereken en önemli unsurdur. Aksi halde taşıma kapasitesine bağlı sorunlardan geri dönüş mümkün olmayabilir. Sözgelimi, yörenin doğal yapısındaki mağaralar ve kayalar içine oyularak geliştirilen mimari doku ancak belli bir turist nüfusunun ziyaretine olanak verecek niteliktedir. Bölgeye kitlesel turizm odaklı yaklaşıldığında bilinçli olmayan turistlerin çok zararı dokunmaktadır (fotoğraf çekilmesi gereken yerlerde fotoğraf çekilmesi, çok sayıda ve büyük otobüslerle seyahat zorunluluğundan kaynaklanan çevre kirliliği, otopark yetersizliği, turistlerce çöplerin gelişigüzel bırakılması, doğa gezileri esnasında çevrenin kirlenmesi vb). Son yıllarda ülkemiz genelinde bilinçli teknik personel ve rehberlerin sayısının hızla artması da bölgenin ekoturizm fırsatları arasında düşünülebilir. Bölgedeki rehberler ile yapılan bireysel raporajlar bu konuda ümit verici olmuştur. Ancak Turizm Bakanlığının teşvik ve eğitimleri sürdürülmeli ve yeterli sayıda teknik personel yetiştirilmesinin önemi unutulmamalıdır.

6. Sonuç

Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planında da yer alan ekoturizm, ülkemiz için yeni, ancak geliştirilebilecek bir seyahat türüdür. Bu çalışmada Nevşehir ve yakın çevresinin ekoturizm açısından olanakları ve kısıtları belirlenmiştir. Nevşehir ve özellikle Kapadokya yöresi sahip olduğu çok özgün doğal çevresi ve yine yöreye özgü kültürel nitelikleriyle ekoturizmin geliştirilebileceği bir destinasyon olarak öne çıkmaktadır.

Ekoturizmin kitlesele turizm olarak algılanması hem ülkemiz hem de Nevşehir ve yakın çevresinin bu yöndeki turizm gelişimine olumsuz etki yapacaktır. Bu nedenle ekoturizmi geliştirmek için öncelikle bu turizm faaliyetinin geçmişte bilinen turizm faaliyetlerinden farklılığı anlaşılmalı, ülke politikaları da bu yönde geliştirilmelidir. Ekoturizm faaliyetlerinde yerel halkın bilinçlendirilmesi de önemlidir. Bu amaçla yöresel eğitimler düşünülmeli, üniversitelerin desteği alınmalıdır.

Sonuç olarak Nevşehir ve yakın çevresi ekoturizm faaliyetlerinin geliştirilebileceği bir destinasyondur. Önemli olan zayıf yönleri olarak belirlenen unsurların giderilmesi, tehdit olabilecek ve sadece bölgeye bağlı olmayan unsurların da bertaraf edilmesidir. Hem bölgenin zayıf taraflarını güçlendirmek ve olası tehditlerden etkilenmemek hem de ülke kaynaklarını israf edilmemek için planla bir turizm gelişmesine ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Belanger, K., 2006, Ecotourism and its Effects on Native Populations, <http://www.geog.umd.edu/academic/undergrad/harper/kbelanger.pdf> , erişim tarihi: 30.08.2011.
- Erdoğan, N., tarihsiz, Ekoturizm ve Doğa Temelli Turizmin Geldikleri Noktadaki Kavramsal Çerçeve, Türkiye Ormancılar Derneği Ekoturizm grubu, <http://www.ekoturizmgrubu.org/makale/nazmiye/htm>, ziyaret tarihi: 26 Eylül 2011.
- Evcil Türksever, A.N., Sürdürülebilir Turizm, Ofis ve İnsan Dergisi, sayı:7, 30-35.
- Goeldner, C.R. ve Ritchie Brent J.R., 2002, Tourism: Principles, Practices, Philosophies, John Wiley and Sons Inc., Hoboken, New Jersey, USA.
- Kahveci, G., Ok, K. ve Yılmaz, E., 2003, Ecotourism and Sustainable Development of Forests and Forest Villagers in Turkey, Paper Submitted to the XII World Forestry Congress, Quebec, Canada, <http://www.fao.org/DocREP/ARTICLE/WFC/XII/0708-A1.htm>, erişim tarihi: 30.05.2011.

- Karaman, A., 1996, Sürdürülebilir Turizm Planlaması İçin Ekolojik Bir Çerçeve, Sürdürülebilir Turizm: Turizm Planlamasına Ekolojik Yaklaşım, 19. Dünya Şehircilik Günü Kollogyumu, MSÜ, İstanbul, s. 99-106.
- Kuter, N. ve Ünal, H. E., 2009, Sürdürülebilirlik Kapsamında Ekoturizmin Çevresel, Ekonomik ve Sosyo-kültürel Etkileri, Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 9, 2, 146-156.
- Soykan, F., 2003, Kırsal Turizm ve Türkiye Turizmi İçin Önemi, Ege Coğrafya Dergisi, 12, s. 1-11.
- Tunç, A. ve Saç, F., 2000, 2005-2020li Yıllarda Turizmin Dünyadaki Gelişimi Projesiyonları ve Kapadokya Bölgesi Turizm Potansiyeli, s.1-13, 2000li Yıllara Girerken Kapadokya'nın Turizm Değerlerine Yeniden Bir Bakış, 26-28 Kasım 1999, Haftasonu Semineri VI, Erciyes Üniversitesi Nevşehir Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, Nevşehir.

MALEZYA MAĞARALARINDAKİ KAPADOKYA TOPLULUKLARI VE KABİLELERİ: ESKİ MEDENİYET VE TARİH ARASINDAKİ FARK

CAPPADOCIA COMMUNITIES AND TRIBES IN MALAYSIAN CAVES: DIFFERENCE BETWEEN HISTORY AND ANCIENT CIVILIZATION

Abdullah Bin Sani KAMALUDDİN*

ÖZET

Malezya ve Türkiye arasındaki ülkelerin tarih öncesi ve medeniyetleri arasında çok belirgin bir fark vardır. Malezya üniversitesinden araştırmacı bir grup 3. yüzyıla kadar faal olan ve Güneydoğu Asya'daki eski medeniyetlerin düşünüldüğünden daha gelişmiş olduğunu kanıtlayan demir sanayinin varlığını ortaya çıkardıklarını söylemişlerdir. Yontma taş devri Malezya'sının kendine ait bilinen, belirli bir sınırı, sınır komşuları, devleti, dini ve parası yoktu. Bu ilk yerleşik halkın torunları hala bazı köylerine ulaşılabilinen Malezya'nın tepelerinde yaşamaktadırlar ve bu topluluk orijinal insanlar veya aborjinler anlamına gelen "orang asli" olarak bilinmektedir. Bugün Orang Asli Malezyalıları ve Sabah ve Sarawak'ın yerlileriyle birlikte Bumiputera (toprağın çocukları)olarak bilinmektedir. Bumiputera nüfusun %65'ini oluşturmaktadır. Fakat Türkiye'de tarihöncesi zaman ve ilk insan yerleşimleri başladığında insanlar kendilerini vahşi hayvanlardan korumak için tuf formundaki volkanik kayaların içine yer altı şehirleri inşa ettiler ve yıllarca bu yer altı şehirlerinde yaşadılar. Türkiye'nin Kapadokya bölgesinde birçok yeraltı şehri bulunmaktadır. Bu iki medeniyetle birlikte görülmektedir ki eski medeniyetler erzak saklama odaları,havalandırma boruları,şarap üretme yerleri,manastırlar,su kuyuları,tuvaletler ve toplantı salonları inşa ederek yeraltı şehirlerini geliştirdikleri zamanlarda teknoloji açısından oldukça ileriydiler. Dünyadaki en büyük ve uzun mağaraların-

* Dr, Fakulty Creative Technology and Heritage Universiti Malaysia Kelantan, Malaysia
e-posta:sanie@umk.edu.my

dan bazıları Malezya'da olmasına rağmen volkanik arazide yaşayan Kapadokyalı insanlar gibi bu insanların bu mağaraları inşa ettiğine dair hiçbir kanıt yoktur. Bütün bunlar Malezya'dakilerle kıyaslandığında Kapadokyalı insanların teknoloji ve mimaride daha fazla ileride olduklarını göstermektedir. Belki de eski insanların Malezya'da teknoloji olmadan yaşamış olmalarının araştırmacılar tarafından keşfedilmeyi bekleyen bazı nedenleri vardır. Fakat arkeologlar sadece bir demir eritme bölgesinin kalıntılarını ve demir eritme işlemine, boncuk ve çömleklere oksijen pompalayan araçlar bulmuşlardır. Bu bildiri Kapadokya'nın eski toplulukları ve Malezya kabileleri arasındaki tarih ve medeniyet farkını incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kapadokya, Topluluklar, Kapadokya Kabileleri, Malezya Mağaraları.

ABSTRACT

The prehistoric and civilization of both countries between Malaysia and Turkey have a very distinct difference. Researchers from Malaysian university said they have uncovered evidence of an iron industry that dates to the 3rd century and proves that ancient civilizations in Southeast Asia were more advanced than once thought. Paleolithic Malaysia had no defined border or countries, no known government, religion, money, etc. Descendants of these early inhabitants still live in the hills of Malaysia, some of their villages are accessible, they known as orang asli, meaning 'the original people' or aborigines. Today the orang asli, together with the Malays and the indigenous people of Sabah and Sarawak, are known as Bumiputera (the sons of the soil). The Bumiputera make up 65% of the population. Whereas in Turkey the prehistoric period the first human settlements have begun and the humans have constructed the underground cities in the volcanic rocks in form of tufa due to protect themselves from the wild animals and they lived for long times in these underground cities. There are so many underground cities on the Cappadocia area of Turkey. With these two civilization it seem that the ancient communities in Turkey at that time much more advanced in technology when they able to develop underground cities by making provisions rooms, ventilation chimneys, wine production places, abbeys, water wells, toilets and meeting rooms. Although Malaysia has some of the biggest and longest caves in the world but there are no evidence that those people

have constructed what so ever like the people of Cappadocia in the volcanic rock. These shows that the people of Cappadocia are more advanced in technology and architecture compare with those in Malaysia. Maybe there are certain reasons need to be explore by the researchers why the ancient people in Malaysia lived in the caves without technology know how. But the archaeologists found only the remains of an iron smelting site, tools to pump oxygen into iron smelting process, beads and pots. These paper looks into the difference of history and ancient civilization between Cappadocia ancient communities and Malaysia tribes.

Key Words: Capadocia Communities, Cappadocia Tribes, Malaysian Caves.

Introduction

My presentation is intended to expose the multi-religious and civilization of the ancient society of two groups of Cappadocia in Turkey and the people in Malaysia. Although it has a cultural differences between the two countries but I would like to determine the actual level of civilization at that time between these two ancient societies. It is important to know because it will give us a knowledge description of how the historical development of civilization and religious differences between Eastern Europe and the civilization in Southeast Asia and also its impact on the culture of both countries.

History of Cappadocia

Cappadocia is the ancient name of a large region in the center of Anatolia, with their natural pinnacles and rock churches. Ancient Anatolia or Asia Minor, the large peninsula where modern Turkey is located, consists of several regions. One of the most important was Cappadocia. The Cappadocia region is largely underlain by sedimentary rocks formed in lakes and streams, and ignimbrite deposits erupted from ancient volcanoes approximately 9 to 3 million years ago, during the late Miocene to Pliocene epochs. The rocks of Cappadocia near Göreme eroded into hundreds of spectacular pillars and minaret-like forms. The volcanic deposits are soft rocks that the people of the villages at the heart of the Cappadocia Region carved out to form houses, churches and monasteries. Göreme became a monastic center between 300-1200 AD

Why They Built Those Citiest?

The theories as to why these cities were built vary on the time periods as well as the people who built them. One school of thought is that these cities were built by the Hittites so that they could have a place that they could use to store their supplies and other items. This theory also states that the Hittites later used them as protection when they were looking for a place to hide from the Roman Empire. Others maintain that the cities were not brought into existence until much later when Phrygians were looking for a place to defend their land from the Assyrian

It's most often believed that the cities were built during a time when Cappadocia was undergoing much turmoil. Christian communities were continually being persecuted within the city and the Christians were also persecuting as a means of protection for themselves. This is unclear as to when the Cappadocia underground cities were constructed, but the earliest christian were believed to have settled in the area in the 4th century.

In addition to this internal turmoil, the Arabs were also attacking and this historical information has led to the belief that this is the era in which the underground cities of Cappadocia were built. It was during the time of the Ottoman Empire that the cities were left forgotten because the people no longer needed this kind of protection.

Some of these underground cities are open for public viewing and the largest of them, Derinkuyu, has eight floors, all of which can be seen by tourists. Other excavated underground cities that are not open to the public are used for storage while others are used to regulate the water flow to the terraced farmlands. While the underground cities were once vital to ensure that civilization survived in Cappadocia, they are still integral to the way the area operates today. They are also a major source of revenue as the tourism that these cities promote greatly helps Cappadocia's economy.

Until now even that have been determined about 40 underground cities just six of these have been opened for visit. Nobody can know how many underground cities there are in the Cappadocia area. Some say that there is one for every village and settlement in the region but certainly not all of the sites can be described as cities. Well known underground cities of Cappadocia area are Tatlarin Underground city Derinkuyu Underground City, Ozkonak Underground City, Mazi Village Underground City, Kaymakli Underground City and Gaziemir Underground City

Prehistoric Malaysia Early Kingdom

Prehistoric Malaysia may be traced back as far as 200,000 years ago from stone tools found at Bukit Jawa, an archaeological site in Lenggong Perak. The earliest human skeleton in Peninsular Malaysia, Perak Man, dates back 11,000 years and Perak Woman dating back 8,000 years, were also discovered in Lenggong. The site has an undisturbed stone tool production area, created using equipment such as anvils and hammer stones. The Tambun Cave paintings are also situated in Perak. From East Malaysia, Sarawak's Niah Caves, there is evidence of the oldest human remains in Malaysia, dating back 40,000 years

Anthropologists traced a group of newcomers Proto Malay seafarers who migrated from Yunnan to Malaysia between 35,000 – 10,000 years ago (Middle Stone Age). Negrito and other Aborigines were forced by late comers into the hills. In this period, people learned to dress, to cook, to hunt with advanced stone weapons. Communication techniques also improved.

History of Malaysia

Malaysia is a country in South East Asia whose strategic sea-lane position brought trade and foreign influences that fundamentally influenced its history. Hindu and Buddhist cultures imported from India dominated early Malaysian history. They reached their peak in the Sumatran-based Srivijaya civilization, whose influence extended through Sumatra, Java, the Malay Peninsula and much of Borneo from the 7th to the 14th centuries.

Malaysian Caves

Malaysia has some of the biggest and longest caves in the world, some caves are archaeological sites, others are beautiful with stalagmites and stalactites, and maybe underground rivers. Some caves are home to a wide variety of cave fauna such as bats, swiftlets, snakes, and invertebrates. These include insects, spiders, beetles, cockroaches, centipedes and millipedes

Numerous caves run through the Peninsula and the East, due to the karst landscape caused by water eroding limestone. The Mulu Caves in East Malaysia are the largest caves in the world. They are located between the Penambo range and Brunei, and form a major tourist attraction. At 700 metres (2,297 ft) long and 70 metres (230 ft) high the Sarawak

Chamber is the largest cave chamber in the world. Other famous caves are the 1.6 kilometres (1 mi) Deer Cave and Lang's Cave.^[3]

Yunnan Migration Theory

The theory of Proto Malay originating from Yunnan is supported by R.H Geldern, J.H.C Kern, J.R Foster, J.R Logen, Slametmuljana and Asmah Haji Omar. The Proto Malay (Melayu asli) who first arrived possessed agricultural skills while the second wave Deutero Malay (mixed blood) who joined in around 1500 BC and dwelled along the coastlines have advanced fishery skills. During the migration, both groups intermarried with peoples of the southern islands, such as those from Java (Indonesian), and also with aboriginal peoples of Australoid, Negrito and Melanesoid origin. Other evidences that support this theory include: Stone tools found at Malay archipelago are analogous to Central Asian tools. Similarity of Malay customs and Assam customs. Malay language & Cambodian language are kindred languages because the ancestral home of Cambodians originated from the source of Mekong River.

Some Background Information On Malaysia Major Ethnic Groups **Malay**

Malay were belived migirated from Yunnan in southern China. Today, the Malays, Malaysia's largest ethnic group, make up more than 50% of the population. The vast majority of Malays practices Islam and speak the Malay language The Malay language (Bahasa Melayu) is the national language of the country. The Malays are known for their gentle mannerisms and rich arts heritage.

Chinese

The second largest ethnic group, the Malaysian Chinese form about 25% of the population. Mostly They came from Kwantung province in southern China. They are mostly descendents of Chinese immigrants during the 19th century, the Chinese are known for their diligence and keen business sense. The main language spoken by chinese in Malaysia include Mandarin, Hokkien and Cantonese. Most chinese are either Buddhist or Christians.

Indian

The smallest of three main ethnic groups, the Malaysian Indians form about 10% of the population. Most are descendants of Tamil-speaking

South Indian (province of Kalinga eastern India) immigrants who came to the country during the British colonial rule. Indians in Malaysia are predominantly Hindus, they brought with them their colourful culture such as ornate temples, spicy cuisine and exquisite sarees.

Other Smaller Ethnic Groups

There are many ethnic groups in Sabah and Sarawak. Some examples are Iban, Melanau, Kelabit in Sarawak and Bidayuh, Kadazan-Dusun, Bajau and Murut in Sabah. Each have their own language and customs.

Conclusion

The Differences Between Cappadocia and Malaysian Religious Communities

As we know during ancient times, houses in Cappadocia were built in hills which were intended to defend the dwellers from being attacked by their enemies. The houses were built with bedrooms, bathrooms and storage rooms. They even built churches, shops and markets. It was just like a city. The water systems and holes were constructed using perfect techniques.

Now, Capadocia is mainly known as areas of history and declared by the united nations in 1985 and now much used as a tourist attractions

While in Malaysia, the situation is very different. The communities consist of many races and religions. The Malays are Muslims and the Chinese people believe in Buddhism, Toasim, and Confucianism. Whereas, the Indians, they believe in Hinduism. The houses of worship for the Chinese and Indians were built in caves a few centuries ago because they believe by doing so, the spirit can provide them with appreciation of their religions. Furthermore, they also believe the strange environments and surroundings will create a link with their gods. However, this situation is different with Islam. The Muslims worship their god in the mosques or Mussalla. Places of worship are now much used as a tourist attractions, similar to Cappadocia as well.

KARAMANLICA YAZILMIŞ BİR ESER: MİKRA ASYA KITASININ TARİHİ COĞRAFYASI

A WORK WRITTEN IN KARAMAN LANGUAGE:
HISTORICAL GEOGRAPHY OF CONTINENT "MICRA ASIA"

Adem ÖGER*

ÖZET

Karamanlılar, bazı değişikliklerle Yunan alfabesini kullanmış ve Grek harfleriyle Türkçe olarak eserler vücuda getirmişlerdir. 18. yüzyıldan başlayarak Türkiye ve Avrupa'da bazı kitaplar yayınlamışlardır. Grek harfleriyle yazılan Karamanlica metinler, 1850'ye kadar genel olarak dini içerikli metinlerdir. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Karamanlica metinler giderek çeşitlenir. Aralarında gazete, dergi, tarih, coğrafya, gramer, sözlük ve çeviri romanlar gibi din dışı eserler de ortaya konulmaya başlamıştır. Bu din dışı eserlerden biri olan Mikra Asya Coğrafyası, İ. N. Kalfoglos tarafından hazırlanmış ve 23 Şubat 1314 (1899) yılında İstanbul'da basılmıştır. Bildirimizde, bu eser tanıtılacak ve Karamanlıların gözüyle Mikra Asya Coğrafyası ortaya konulmaya çalışılacaktır

Anahtar Kelimeler: Mikra Asya, Coğrafya, Karamanlı, Anadolu.

ABSTRACT

Caramanian people used Greek alphabet with some changes and created works in Turkish with Greek letters. Beginning from 18th century, they have published some books both in Turkey and Europe. The texts written in Caramanian language with Greek letters were generally religious texts until 1850. As from the middle of 19th century, the texts written in Caramanian language become have varied gradually. Among these texts, some temporal pieces such as newspaper, magazine, history, geography, grammar, dic-

* Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
e-posta: adem.oger@nevsehir.edu.tr

tionary, translation and novels have been started to be produced. Micra Asia Geography, one of these temporal pieces was produced by İ. N. Kalfoglos and published in İstanbul in the 23th of February, 1314 (1899). In our paper, this work will be introduced and Micra Asia Geography will be tried to be exposed through the eyes of Caramanian people.

Key Words: Micra Asia, Geography, Caramanian, Anatolia

Anadolu’da Türkçe konuşan ve yazılarında Yunan alfabesi kullanan zümre Karamanlı Ortodoks Türkler olarak adlandırılmaktadır. Milli mücadelenin son döneminde açık bir biçimde *Türk Ortodoks* olarak adlandıran ve tarihi süreçte ise Ortodoks Rum toplumu içerisinde ayrı bir kimlikle *Zımmiyan-ı Karaman* veya *Karamanyan* olarak adlandırılan bu topluluk, Anadolu’da (Karaman, Konya, Kayseri, Isparta, Nevşehir, Niğde, Aksaray, Burdur, Aydın ve Karadeniz vb.), İstanbul, Suriye ve Balkanlarda yaşamışlardır.¹

Osmanlı idaresi altında dinin esas alındığı millet sistemi dahilinde Ortodoks milleti bünyesine dahil edilen Karamanlıların, tüm diğer topluluklar gibi, toplumsal bilinçlerinin en temel unsurunu dinleri oluşturmuştur. İçinde yaşamış oldukları topluma bakıldığında dinleri onları diğerlerinden ayıran önemli bir özellikleriydi. Ancak, bu özellikleri kadar, onlara hitaben kaleme alınan Yunan alfabesiyle Türkçe yazılan ve literatürde *Karamanlıca* eserler olarak ayrı bir isimlendirmeye tabi tutulan eserlerin hitapları ve bunun dışında en önemli özellikleri olarak eserlerin dili dikkat çekmektedir. Karamanlıca eserlerde *Hristiyanlar* veya *Anadolu Hristiyanları*, *Ortodoks Hristiyanlar*, *kardeş Hristiyanlar* ve *dindış* olarak hitap edilmiştir ve onlara hitaben yazılan bu kitaplar Yunanca değil, Türkçedir.

Karamanlılar kendilerini ne Türk ne de Rum olarak tanımlamışlardır. Adları Karaman kitaplarında genellikle “Anadolu Hristiyanları”, “Anadolu Ortodoks Hristiyanları”, “Yunan dilini bilmeyen Anadolu Hristiyanları” veya sadece “Anadolu” vb. şekillerde geçiyor ve bunların konuştuğu dil “Türkçe”, “berrak Türkçe”, “Türk dili”, “ortak Türk dili”, “düzgün Türk dili” gibi isimlerle adlandırılıyordu.²

1 Yonca Anzerlioğlu, “Tarihi Verilerle Karamanlı Ortodoks Türkler”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi, S. 51, s. 174-175.

2 Janos Eckmann, “Karaman Edebiyatı” (Hızl: Halil Açıkgöz), Türk Dünyası Edebiyatı I, Türk Dünyası Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 20-38.

Karamanlı Ortodoks Türkler, inancının gereği sahip oldukları değerler dışında Yunanlı Ortodokslarla fazla bir benzerlikleri olmayıp din dışında, sosyo-kültürel yapıları çerçevesinde daha çok Müslüman Türk komşularıyla ciddi benzerlikler göstermektedirler. Bu durum ise, Karamanlıların zihinlerinde kaçınılmaz olarak bir ikileme sebep olmuştur. Bu ikilemin en çarpıcı unsurunu da dil oluşturmıştır. İnanç olarak Ortodoks olup konuştukları dil açısından Müslüman Türklerle aynı kategoride yer almalarının yaratmış olduğu ikilem şu dizelerde açıkça görülebilmektedir:

*Gerçi Rum isek de Rumca bilmez Türkçe söyleriz,
Ne Türkçe yazar okuruz ne de Rumca söyleriz,
Öyle bir mahludi hattı tarikatımız vardır,
Hurufumuz Yonanice Türkçe meram eyleriz.*

TBMM ile Yunan Hükümeti arasında 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan “Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol” gereğince Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklarıyla, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak zorunlu mübadelesine girilmiştir. Bu kapsamda, Kapadokya’da (Nevşehir Merkez, Ürgüp, Mustafapaşa), Derinkuyu (Suvermez, Yazıhöyük, Zile), Niğde (Gölcük, Misti/Misli Fertek, Sementara, Andaval, Hasköy, Aravan/kumluca, Kurdanos/Hamamlı, Bor), Aksaray (Güzelyurt, Uluagaç), Kayseri (İncesu, Zincidere, Pınarbaşı, Endürlük, Develi) yaşamakta olan Karamanlı Ortodoks Türkler, Yunanistan’ın başta Selanik olmak üzere çeşitli şehirlerine yerleştirilmiştir. Günümüzde Yunanistan’ın Selanik, Larissa, Eviya Adası (Prokopi, Neasinasos, Neapoli, Neagelveri, Kapadokya) Atina, Prea, Halkida gibi yerleşim yerlerinde yaşayan Karamanlı Ortodoks Türkler köklü, zengin bir sözlü ve yazılı kültür mirasına sahiptir.

Anadolu’da yaşadıkları dönemde Türkçe konuşan ve Türkçe eserler kaleme alan; ancak Grek alfabesi kullanan Karamanlılar, Yunanistan’a zorunlu göç etmeleri neticesinde yavaş yavaş Türkçeyi unutmuşlar ve Yunanca konuşmaya başlamışlardır. Günümüzde, Yunanistan’da dördüncü kuşak neslin varlığını sürdürdüğü Karamanlılar arasında Türkçeyi bilen ve konuşan sayısı ise oldukça azdır. O dönemden günümüze Yunanistan’da çeşitli vakıf ve dernekler kurarak kültürlerini gelecek kuşaklara aktarmaya çalışmaktadır.

Sözlü ürünlerin yanı sıra sözlü gelenekten derlenip yazıya geçirilmiş ya da yazılı olarak yaratılmış ve çeşitli konuları ihtiva eden çok sayıda Karaman-

lıca eser bulunmaktadır. Evangelia Balta, Yunan harfleri ile yazılmış Türkçe kitapların sayısı ve konusu ile ilgili şu bilgilere yer verir:³

Karamanlıca Kitapların Nitelikleri

Yıllar	Toplam Kitap Sayısı	Dinî	Din Dışı
1711-1720	1	1	-
1721-1730	-	-	-
1731-1740	-	-	-
1741-1750	2	2	-
1751-1760	6	6	-
1761-1770	4	4	-
1771-1780	3	3	-
1781-1790	7	7	-
1791-1800	9	8	1
1801-1810	20	18	2
1811-1820	18	13	5
1821-1830	9	8	1
1831-1840	43	35	8
1841-1850	21	9	12
1851-1860	42	16	26
1861-1870	44	26	18
1871-1880	61	30	31
1881-1890	83	36	47
1891-1900	91	60	31
1901-1910	62	28	34
1911-1920	57	13	44
1921-1935	19	9	10
Tarihsiz	15	5	10
İmprimés détruits/ Eksik Kitaplar	11	3	8
Toplam	628	340	288

³ Evangelia Balta, "Karamanlıca Kitapların Dönemlere Göre İncelenmesi ve Konularına Göre Sınıflandırılması" Müteferrika, Yaz, 1998, S. 13, s. 7.

Bildirimizin asıl konusunu oluşturan “Mikra Asya Kıt’asının Tarihi Coğrafyası” isimli eser de, bu din dışı konuları ihtiva eden kitaplardan biridir. Anatolia Gazetesi’nin muharrirlerinden İnnis I. Kalfoğlus tarafından 1899 yılında kaleme alınan bu eser, Anadolu’nun tarihi coğrafyasını konu almaktadır ve eser, Denizli’nin muteber ailelerinden Rifat Mikail Efendi Dibiloğlu ve ailesine ithaf olunmuştur. Eserin “İçindekiler” kısmı şöyledir:

Mukaddime	5
Kısmı Evvel (Tarihi Coğrafya.....)	9
Birinci Bab (Hududu Coğrafya)	9
İkinci Bab (Dağlar, Tepeler, Ovalar	11
Üçüncü Bab (Irmaklar.....)	18
Dördüncü Bab (Göller	24
Beşinci Bab (Maden Suları, Kaplıcalar	26
Altıncı Bab (Hava, İklim	29
Yedinci Bab (Körfezler, Burunlar	32
İkinci Kısım (Taksimâtı Muhtelif)	34
Birinci Bab (Taksimâtı Evvelîye.....)	34
İkinci Bab (Romalılar Asrı Taksimâtı)	37
Üçüncü Bab (Bizantinler Asrı Taksimâtı	38
Dördüncü Bab (Taksimâtı Hazîra	40
1.Üsküdar sancağı	41
3. İzmid Sancağı.....	
5. Biga sancağı.....	
Dördüncü Kısım (Vilayetler	61
Birinci Bab (Kastamonu Vilayeti: Bolu Sancağı, Çankırı Sancağı, Sinop Sancağı	61
İkinci Bab (Bursa Vilayeti: Ertuğrul, Kütahya, Karahisar Sahip, Karasi (Balıkesir) Sancağı	70
Üçüncü Bab	

(Aydın Vilayeti: Manisa, Aydın, Menteşe, Denizli, Sancağı).....	85
Beşinci Bab (Konya Vilayeti: Niğde, Burdur, Isparta, Teke Sancağı)....	112
Altıncı Bab (Ankara Vilayeti: Kayseri, Yozgat, Çorum Sancağı).....	122
Yedinci Bab (Adana Vilayeti: Mersin, Acepli Bereket, Kozan, İçel Sancağı).....	132
Sekizinci Bab (Trabzon Vilayeti: Lazistan, Gümüşhane, Canik Sancağı)	139
Dokuzuncu Bab (Sivas Vilayeti: Amasya, Kara Hisar, Tokat Sancağı)	148
Hatime.....	159

“Mukaddime” kısmında yazar, vatan sevgisi ve Anadolu’nun güzelliğinden övgüyle bahseder. Ayrıca okullarda yıllarca Çin’in, Hindistan’ın, Amerika’nın coğrafyası anlatılırken üzerinde yaşanan Anadolu coğrafyasının ve şehirlerinin iyi bir şekilde öğretilmemesinden hayıflanır. Mukaddime kısmının sonunda ise eseri yazarken çeşitli lügatlerden, tarih kitaplarından, coğrafya kitaplarından, gazete ve dergilerden yararlandığını belirtir.

“Hududu Coğrafya” başlığı altında Anadolu’nun coğrafyası hakkında genel bilgilere yer verilmektedir. (sahillerin özellikleri, körfezler, burunlar, adalar vs.)

“Dağlar, Tepeler, Ovalar” başlığı altında Toros dağları, Erciyes dağı, Kaz dağları, Keşiş Dağı, hasan dağı gibi Anadolu’daki dağların yüksekliği, uzantıları, sınırları ve Konya, Haymana, Canik gibi ovalar hakkında bilgiler yer alır.

“İrmaklar” bölümünde Sakarya, Kızılırmak, Yeşilirmak, Fırat, Dicle, Lamos, Karasu, Seyhan, Ceyhan, Menderes, Deliçay gibi ırmakların ve çayların kaynağı, kolları, geçtiği iller, uzunluğu, geçtiği illerde ne şekilde adlandırıldığı, hatta suyunun rengi ve tadı hakkında dahi bilgiler verilmektedir.

“Göller” başlığı altında, Sapanca, İznik, Manyas, Eğirdir, Tuz Gölü, Burdur, Acı Göl, gibi göllerin derinliği, çevresi, sınırları, bulunduğu coğrafya hakkında bilgiler verilir.

“Maden Suları, Kaplıcalar” başlığı altında, Bursa, Yalova, Pamukkale, Çanakkale (Ezine), İzmir (Urla), Ankara, Denizli, civarındaki kaplıcaların sularının sıcaklığı, özellikleri ve adlandırılışları hakkında bilgi yer alır.

“Hava, iklim” bölümünde, sahil kesimlerin nemli ve ılık olduğu, diğer bölgelerin ise kurak ve soğuk olduğu anlatılmaktadır. Anadolu’nun iklimi hakkında genel bilgiler yer alır.

“Körfezler, Burunlar” başlığı altında, İzmit körfezi, Gemlik körfezi, Edremit, İzmir körfezi gibi on iki körfezden bahsedilmiştir.

İkinci Kısım **“Taksimati Eveliye”** başlığı altında, eski zamanlarda Anadolu’da 14 eyaletin yer aldığı belirtilmiş ve bu eyaletlerin sınırları ve onlara bağlı şehirler hakkında bilgi verilmiştir. Bu eyaletler şunlardır:

Kuzeyde **Pontus eyaleti** (Trabzon, Ordu, Amasya, Samsun, Niksar vb.), **Paflagonya eyaleti** Kastamonu, Amasra, Sinop, Çankırı vb), **Vitonya eyaleti** (Bursa, İzmit, İznik, Mudanya, Kadıköy vb).

Batıda **Musya eyaleti** (Bursa’nın bir kısmı, Bergama, Edremit, Biga vb.), **Lidya eyaleti** (Aydın, Sardis, Alaşehir, Foça, Efes, Menteşe vb) ve **Karya eyaleti** (İzmir ve Konya’nın bir kısmını içine almaktadır.)

Güneyde **Lukya eyaleti** (Teke ve Menteşe sancaklarından müteşekkildir), **Pisidya eyaleti** (Akşehir, Yalvaç, Uluborlu, Eğirdir vb.), **Pamfulya eyaleti** (Konya ve Adana vilayetlerinin güney kısımlarını içine alır) ve **Kilikya eyaleti** (Adana, Halep, Alanya, Anamur, Tarsus, Silifke, Misis, İskenderun)

Orta Anadolu’da ise **Frigya eyaleti** (Konya, Bursa, İzmir ve Ankara vilayetlerini içine alır Kütahya, Gördes, Eskişehir, Afyon, Dinar, Pamukkale, Tavas vb), **Galatya eyaleti** (Konya, Ankara, Kastamonu vilayetlerinin bir kısmını içine alır), **Lukaonya eyaleti** (Konya vilayetinde idi) ve **Kappadokya vilayeti** (Kayseri, Kilisehisar vb.)

“Romalılar Asrı Taksimati” kısmında, Romalılar döneminde Anadolu’da İzmir, Efes, Sardis, Edremit, Bergama gibi 12 valilik olduğundan ve bu valiliklerin sınırları hakkında bilgi verilmiştir.

“Bizantinler Asrı Taksimati” başlığı altında, Mikra Asya’ya Bizans döneminden itibaren Anatoli adı verildiğinden bahsedilir. Bizanslılar döneminde Anadolu’nun 12 ayrı bölgeye ayrılarak idare olunduğu ve bu bölgelerin sınırları ve önemli şehirleri anlatılmıştır.

“Taksimati Hazira” kısmında, Osmanlılar döneminde Anadolu’nun idare ve yönetimi hakkında bilgi verilmiştir. Bu kısımda mutasarrıflıklar ve kaymakamlıklar hakkında bilgi verilmiştir. Bunlar Üsküdar, İzmit ve Biga mutasarrıflıkları ile Kartal, Gebze ve Beykoz kaymakamlıklarıdır.

“Vilayetler” başlığı altında o dönemdeki vilayetler ve onlara bağlı sancaklar, kazalar ve karyelerin sınırları ve nüfusları hakkında bilgileri verilmiştir. Örneğin; Konya vilayetine bağlı Niğde sancağı hakkında şu bilgiler yer alır:

Niğde Sancağı:

Mezkûr sancak, vilayetin şark tarafında bulunup 6 kaymakamlığı (Nevşehir, Ürgüp, Aksaray, Bor, Maden ve Arapsun) şamilidir. Sancağın merkezi olan Niğde beldesi 17000 nüfusu (1000 kadarı Ortodoks) habi olup gerek mutasarrıfın ve gerek Konya Rum metropolitinin mekârı idareleridir. Niğde şehri mukaddema *Kasiya* denilir idi ki kadim beldenin harabeleri şimdiki *Kaya Ardı* nam mevkide görülmektedir. Orada bir de cesim kale vardır, burası padehu tamir olunarak asakirin ikameti için tahsis ve kışla ittihad olunmuştur. Buradan 5 dakika uzakta Kayabaşı mahallesi vardır. Rumlar ekseriyan burada ikamet iderler (nüfusu rumiyesi 2300 kadardır). (Moni Flaviyanon s. 150). Nefsi Niğdeye 66 ve nahiyeleri Mesli'ye 14 ve Fertek'e 11 karye tabidir. Fertek nahiyesi Niğde'den 3 saat uzakta 3000 kadar nüfuslu (1500 Rum Ortodoks) olup Rum ahalisinin ekserisi İstanbul'a ve di-yarı ahire tevadum idiler. Mektepleri ziyansızdır. (Moni Flaviyanon, s. 150)

Nevşehir Kazası: Nüfusu mecmuasının ekseriyeti Rum'dan mürekkep olmak üzere, 22000 nüfuslu cesimce bir belde olup (9000 Ortodoks, 500 Ermeni ve kûsuru İslam, Protestan ve Ermeni Katoliğidir), şirince ve güzelce şehirdir. Mukaddema *Muşhara* isminde 8-10 haneli bir köy iken 1720'de Nevşehirli Damat İbrahim Paşa hazretleri tarafından tesis olunmuştur. Rumları pek güzel mektepler idare iderler (Moni Flaviyanon, s. 63-65) civarında 34 karye vardır.

Ürgüp Kazası: Rumca ismi *Prokopion* olan mezkûr belde, 15000 nüfusu habi olup 10.000'i İslam ve kusuri Rum'dur. Nevşehir'den 16 km. şimali şarkta 28 karyelidir. Gerek Nevşehir'in ve gerek Ürgüp'ün Ortodoks Hristiyanları Kayseri bölgesine tabidirler. Mevkisi ve hevası zararsızdır (Moni Flaviyanon, s. 7).

Ak Saray Kazası: Niğde'nin şimali şarkisinde 80 km. uzakta bulunan mezkur kaza, mukaddema *Arhelais* tesmiye olunur iken badehu *Kolonya* ismini almıştır. 27.000 kadar tahmin olunan nüfusunun 2000 kadarı Kayseri'den, Niğde'den, Gelveri'den vesair mahallerden tevaddun iden Ortodokslardan mürekkeptir. Civarında 160 karye vardır (Moni Flaviyanon, s. 7).

Bor Kazası: Niğde'den 8 km. uzakta, 13.500 nüfuslu (12000' İslam, 1.000'i Rum ve kûsuri Ermeni) bir belde olup mukaddema *Virisos* ve badehu *Poros* denilir idi. Ahalisi çalışkan ve gayretli olup 3.000 kadar tezgâhlarda Bor alacası imal iderler. Civarında 22 karye vardır.

Maden (Hamidiye) Kazası: Bulgar dağı madeni denilen kaza buradır ki gümüş ve kurşun ve altın madenleri vardır. Burası için mukaddema ve mükerreran "Anatoli" gazetesinde bahs eyledim. Civarında 43 karye var.

Arapsun Kazası: Nevşehir'den 3 saat uzakta ve Kızılırmak'ın sol tarafında bağlı bahçeli 20.000 kadar nüfuslu cesimce bir belde olup, 1776 senesinden evvel ufak bir karye iken o sene Vezir Kara Silahtar Mehmet Paşa tarafından her suretle tezgîn ve hali ile iskan idilerek Gül Şehri tesmiye edilmiş idi. Ahalinin 6.000 kadarı Ortodoks olup Ellinikon (Rum) ve Dimotikon (ilk) Okulu idare iderler. Civarında 34 karye vardır.

Bu kaymakamlıklara merbut olan ufak büyük karyelerin Rumlara mahsus olanını Moni Flaviyanon kitabında tamamı ile yazdım. (s. 580-592) Bor'un 8 km. cenubide Deney kariyesinin biraz ilerisinde *Kilise Hisar* nam ufacak bir kariye de eski ve meşhur Tiana şehrinin harabeleri görülmektedir.

Bu eser, 19. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devletinin idari ve siyasi yapılanmasının yanı sıra vilayet, sancak ve kazalardaki demografik durumun tahlili açısından oldukça önemlidir. Özellikle de eserde dini ve etnik yapıya bağlı olarak verilen nüfusun Osmanlı dönemi arşivleri ile (tahrir defterleri ile) mukayeseli olarak incelenmesi, 19. yüzyılda Anadolu'nun genel durumu hakkında sağlam bilgilere ulaşılmasını sağlayacaktır.

Sonuç olarak yüzyıllar boyunca Anadolu'da Müslüman Türklerle birlikte yaşayan Karamanlı Ortodoks Türklerin sözlü ve yazılı kültür ürünlerinin tespit edilip arşivlenmesi, yazılı kaynakların günümüz Türkçesine aktararak incelenmesi elzemdir. Bu kaynakların derlenip incelenmesi Karamanlı Ortodoks Türklerin tarihi, yaşadıkları coğrafya ve sosyo-kültürel hayatlarının yanı sıra aynı kaynaktan beslenen; fakat zamanla coğrafya ve dine bağlı olarak farklı şekillerde temayüz eden Türk inaniş ve düşünce sistemi ve bunların dışavurumlarını ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir. Bu zümrenin salnameleri, efsaneleri, halk hikâyeleri, masalları, türküleri, ağıtları, manileri, ninnileri, atasözleri, deyimleri, bilmeceleri, tekerlemeleri vb. sözlü ve yazılı kültür ürünlerinin yanı sıra giyim, kuşam ve süslenme, müzik ve halk dansları gibi kültürel unsurlarını konu alan yazılı kaynaklar derlenip incelendiğinde, derin bir tarihe ve geniş bir coğrafyaya sahip olan, farklı din ve kültürlerden beslenen Türk kültürünün zenginliği-

ni ortaya koyacağı kanaatindeyiz. Bu nedenle Karamanlı Ortodoks Türkler konusunda yapılacak daha kapsamlı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ

ΚΗΤΑΣΗΝΗΝ

ΤΑΡΙΧΙΕ ΔΕΛΤΑΓΡΑΦΙΑΣΗ

ΜΟΥΧΑΡΡΙΡΙ

«'Ανατ ολή» γαζέταση μουχαρριρ.λερινδερ

Ι. Η. ΚΑΛΦΟΓΛΟΥΣ

ΝΑΣΙΡΛΕΡΙ

ΑΔΕΛΦΟΙ ΜΙΣΑΗΛΙΔΑΙ

معارف نظارت جلیله سینک رخصتی ایله طبع اولنمشدر

Μεαρίφ ναζαρέτι δελιλεσινιρ φι 23 Φεβρουάριος 1314 ταριχλοδ
βè 804 τόμερολη ρουχσατή ιλè τάπ-οδ-νέσρ δληνμήσδηρ.

Καρυ. Ι. Καρυωζ

ΔΕΡΙΣΑΑΔΕΤΔΕ

ΑΔΕΛΦΟΙ ΜΙΣΑΗΛΙΔΑΙ Μετπαασηνδà τὰτ δληνμήσδηρ.

1899

= 112 =

Τ ζ α λ κ α τ α τ ή. (3) 29 καργελι βι ναχιεσι Πακ-
λάκ 34 καργελι.

Γ α ρ ρ ι Κ α ρ α α γ α τ ζ καζασή, Ίλι ναχιεσι
ιλι 37 καργελι.

Ίλιρ βιλαγετι, Όσμάνλή χεικουματιν'ν εν μαχταυλ-
ζάρ βι μακαμύρ βιλαγετλερινδέν πικιδιρ' εβαλαρηνδ'α πα
μούκ, σουτάρ, κελέν, άρδόν, εζζούρ, σουγδάι, άρπα βζ
σάιρε ζιρ δληνήςρ βιλαγετιν τζόκ μαχαλλερινδ'ε μαδενλέρ,
ήλιδζαλαρ βι άρμανλάρ μεδδζαύδδ'ηρ. Φώτζαδα τουζ' Ιχραδ'ι
δληνήςρ γερλι έχαλι τουκουμάδζηλ'ήκ β'ε χαπ'ηδζήλ'ήκ ιλι
μεσγούλδ'ηρ τ'ιδζαρίτ γερληνδ'α σ'ιμενδουφ'ιρλέρ ιλι εδχα-
λάτ β'ε Ιχραδζζατ' δλουάρ. Κιόζ' τεπεδ'ε ήλιδζαλαρ β'ε π'ιρ
κάτζ' μαχαλδ'ε μαδενλέρ βάρδ'ηρ. Βιλαγετδ'εκι' Ι'ουμλάρ 4
μητροπολιτι' (Ί'μύρ, Ήρεος, Άλάσεχιρ βι Παιδ'ια) τα-
πιδ'ιρλέρ.

ΠΕΝΣΙΝΑΖΙ ΠΑΠ

KONIA BILAĞETİ

Κουδουετ', Γάρπ' ταρκαή Λιδ'ήν βιλαγετι, δζουν:σπ'ι
Άκ' δεινίζ, σ'άρκ' εζζιεχ'ετ'ι Άδ'ανα β'ε σ'ιμαλι Άνκ'αρα βιλα-
γετλεριδ'ιρ' εζζιμούρ νουφουσή 700,000 ραδζεσινδ'ε ταχμ'ιν
δληνάρ'ακ, π'ιζ' σανδζαγ'ή (Κόνια, Νιγδε, Ιουρδούρ, Χαμ'ιτ
Άπάδ β'ε Γενκ'ι) χαβ'ιδ'ιρ.

Βιλαγετιν μερκεζ'ι δ'λ'αν Κόνια εζζιχ'ρι 45,000 νουφουσή
χαβ'ι δ'λου'ιν (κ'αουν'ην 2,000 καβ'ιερ'ή Όρ'θ'εζ'εζ'ος, 1800 εζζ'ο)

= 115 =

ναχιελερί 'Αλάδαγα 35 βί 'Αριργιατά 10 καργέ μερ-
πούδδερ.

Χαδέμ καζασή (3) 18 κουρλή.

'Ερέγλι καζασή (3). Πουγά ταγηνήν έτεγινδε
16,500 καδάρ νουρουτλή πέρ κασαπά δλούπ, μεζχιούρ
νουφουσούν 250σι έρθόδεξος, 350σι έμμενι βέ κουτουρή ιτ-
λάμηδερ. 1800 σενελερινδε πσυραδά έρθόδεξος πουλήνμα-
δηγη έ βάκτ τάπ δληνάν δζαγραφία κιταπλαρηνδάν μουτ-
πέττιρ. Πουανήν έσκι ιτμί ιτζούν μουχτελίφ μαχλουμάτ
βάρ ισέδε, έξεριετιν έφκιαρηνή καπούλ ιτμέκ λαζήμ κελίρ
ισέ, Κύδιστρα Ισμενίρ ιμίζ 'Ερέγλινιν όνουνδε ικί ούφάκ
κιόλ πουληνήπ, Πόρ βέ Κίτζιλτε ιλέ δζιόάρ ταγλαρδάν
κελέν σουλάρ ιτζινδε γαίτ όλουρλάρ. (Νον. Φλ. σαχ 589)
Νέφσι 'Ερεγλιγε 50 βέ Δ'6λε ναχιεσινέ 12 καργέ μερ-
πούδδερ.

Καρά Πινάρ καζασή. 33 καργελί.

Κότζχισαρ καζασή 80 καργελί.

ΝΙΓΔΕ ΣΑΝΔΖΑΓΗ

Μεζχιούρ σανδζάκ βιλαγετιν σάρκ ταρ αφηνδά πούληνούπ 6
καϊμακαμληγή (Νέβσεχίρ, Ούρκιούπ, 'Ακ σεράϊ, Πόρ, Μααδάν
βέ 'Αραπισόν) έκαμίλδερ. Σανδζαγήν μερκεζί όλάν Νίγδε πέλδε-
σι 17,000 νουφουσή (1000 καδάρ έρθόδεξος) χαβί όλούπ,
κέρεκ μουτεσαρρηπήν βέ κέρεκ Κόνια Ρούμ μητροπολιτηνήν
• μεκόρι ιδαρελερίδερ. Νίγδε σέχρι μουκχόδεμα Κασίνα δενιλιρ
ιδίικι, καδιμ πέλδενίν χαρ απελερί σίμδικι Καγια 'Αρδ ή νάμ
μεβκηδε κιορουλμεκδεδίρ· όρχα πέρδε δζεσίμ καλέ βάρδερ,
πούραση πιάδεχου ταμίρ όληναράκ, άσακινίν ικαμετι ιτζούν
• ταχσίς βέ κησλά ιττιχάζ όληνηήδδερ. Πούραδαν 5 δακηκά ού-

= 159 =

ΧΑΤΕΜΕ

~*~*~*~

Κουβδέτι: κηλεμμερμζιν εκτιδαρή μηκταρήνζα, Ιεπου
 ισερζή ικμαλ ιδεπιλζικ. Ικράρ εληνηράκι, νυχμελερέ μαρ-
 πούδ όλάν κηργελερίν τζόκλαρηνη ζικρ Ιεμεδικ, ράκατ Μι-
 κρά 'Ασίαδζακι 2 μωσττακζήλ μωτεταρρηφληκλαρδά βέ 8
 βηλαγετλερδέ 23,351 κηργέ παυληνδρηγηνδάν, πού κη-
 δαρδζήκ πέρ κητατδά ταπίε μωσλαχάτ χέρ πέρ Ιτζούν
 πάχς όληνάμζ, εζί. Γηριγέ ελδ όλάν κημελαρδά δαχί εν
 μωχημελερέ ζικρ όληνδζή, δζούνκι Μικρά 'Ασίανην άτηλ
 ταριχί έίρου κητάτ όλαράκ τατηήφ έλτημμήδτηρ. 'Ινσαλ-
 λαχ εχλι καλίεμ πουνδάν δαχά έγυτινί ταχάίρ ιδερέκ πιζ-
 λιερά σάταντηρηρλάρ.

Μοσχαρμζ

ΙΩΑΝΝΗΣ Η. ΚΑΛΟΘΟΓΑΟΥΣ

ΧΗΤΑΜ

12 NUMARALI NEVŞEHİR ŞER'İYYE SİCİLİNE GÖRE 20. YÜZYILIN BAŞLARINDA NEVŞEHİR'DE HAYAT

ACORDING TO REGISTER OF NEVŞEHİR RECORD NUMBER
12 TO THE BEGINNING OF 20TH CENTURY LIFE NEVŞEHİR

Ahmet OĞUZ*

ÖZET

Bu çalışma Nevşehir'e ait 12 numaralı Şer'iyye Sicili'ne göre şekillenmiştir. Adı geçen kayıtlar 50 poz ve yaklaşık 100 sayfadan meydana gelmektedir. Tarih olarak 1900'lü yılların başlarını içermektedir. Bu defter Milli Kütüphane'de bulunan Nevşehir Şer'iyye Sicilleri içerisinde defterlerin durumuna göre seçilmiştir. Defterlerin bazılarının diğer araştırmacılar tarafından çalışılmış olması sınırlarımızı daralttığı için sınırlı sayıdaki defter içerisinde böyle bir seçim yapılmıştır.

Şer'iyye Sicilleri Osmanlı kadıları tarafından tutulan mahkeme kayıtlarıdır. Bu kayıtlar değişik konuları ihtiva etmektedir. Osmanlı Şer'i mahkemelerinin devletin hukuki, iktisadi, dini, askeri ve idari müesseseleri hakkında değerli tarihi belgeler ihtiva etmektedir. Bu kayıtların ortaya çıkardığı veriler dikkatle incelendiğinde ait olduğu döneme ayna tutacağı açıktır. Dolayısıyla bu defterler tarihlendiği dönem itibarıyla oldukça önemli verileri içermektedir. Bu verileri yalnız tarihçiler değil sosyal bilimlerin her dalında çalışan araştırmacılar da kullanabilir.

Bizim çalışmamıza konu olan defter de yukarıda bahsettiğimiz özellikleri yansıtan bir defterdir. Bu defterde; anlaşmazlıklar, sınır davaları, gayrimüslimlerin toplumdaki konumları, miras ve mirasa konu olan diğer veriler, alım satım ve buna ilişkin davalar bulunmaktadır. Sonuç itibarıyla çalışma Nevşehir ve çevresine ait olduğu dönemle ilgili değişik verileri toplum mühendisliği açısından değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şer'iyye Sicilleri, Nevşehir, Kadı, Sosyal Bilimler

* Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
e-posta:ahmet.oguz66@hotmail.com

ABSTRACT

This work was shaped by Nevşehir'e Registry of the number 12, Şer'iyye. Name of the records consist of 50 exposures, and approximately 100 pages. Includes the 1900 years of history. This book in the National Library, the books according to the probability of Nevşehir within the drilling method was chosen Şer'iyye Registries. Some of the books to be studied by other researchers to shrink the borders of such a selection is made through a limited number of books.

Registries Şer'iyye Ottoman court records held by the judges. These records are contained in different threads. Sharia courts in the Ottoman state's legal, economic, religious, military and administrative institutions contain valuable historical documents. A careful examination of the data revealed by these records from the era of the mirror holder is open. Therefore, as these books date back to the period contains very important data. This data not only historians and other researchers working in all branches of social sciences use.

Which is the subject of our study carrying a notebook that reflects the above-mentioned features. As a result, the period of study Nevşehir and its environs is to evaluate the various data in terms of social engineering.

Key Words: Şer'iyye Registries, Nevşehir, Cadi, Social Sciences

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu"nda en uzun yüzyıl olarak adlandırılan 19. Yüzyılın artık yıkılışın sınırlarla değil kurumlara da kendini iyice belli ettiği bir dönem olmuştur. Tanzimat fermanı ile başlayan kurumların yenilenmesi süreci uzun ve yorucu bir yolun da başlangıcı olmuştur. Kurumsal ikilemin başladığı bu dönemden itibaren eski yeni ayrımı devlet kurumlarının her alanında kendini göstermiştir. Batılılaşma süreci hızlandıkça kurumların rekabetleri de hızlanmış ve devletin yıkılışına kadar da bu devam etmiştir. Şunu da hemen belirtelim ki eski ve yeni çatışmasında zaman hep yeni kurumlar lehine işlemiş ve eski kurumlar giderek önemini kaybetmiş, işlevlikleri ve toplumda değerleri de bu oranda azalmıştır. Eski kurumların gördükleri işleri de yeni kurumlar üstlenmiş böylece devletin yıkılışına doğru işlevsel kimliklerini bırakmak durumunda kalmışlardır.¹ Bu durumu

¹ Berkes, Niyazi; *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, YKY., Yay., İstanbul 2002, s. 222.

şer'iyye mahkemelerinin silikleşmesinde de görüyoruz.² Osmanlı devletinde islahatlarla beraber mahkemelerinde ayrılmış olması, zaten devlet içinde var olan çürümeyle beraber bu mahkemeleri iyice silikleştirmiştir.³ Bununla beraber, bahsedilen silikleşme mahkemelerde görülen dava çeşidinin azalmasına sebep olmuştur. Bu durumun bir başka sebebi kadılık kurumunun klasik döneme göre öneminin azalmasıdır. Dolayısıyla kadının başkanlığında tutulan şer'iyye sicilleri de 19. Yüzyıla gelindiğinde daha önceki dönemlere oranla konu çeşitliliği bakımından daha kısırdır. Konuların pek çoğu vekil tayinine dayalıdır.

Bizim tebliğimize konu olan Şer'iyye Sicilleri de bu süreçten nasibini almıştır. İşin başka bir boyutu da bu sicilleri tutan kadı ile ilgilidir. Ancak kadının yetiştiği kurum olan Medreselerin başlangıçta Osmanlı İmparatorluğunun eğitim öğretim ve din adamı yetişmesinde birinci vazifeyi üstlenirken, devletin çöküşünden onlar da nasibini almış ve gerekli yenilikleri kendi içinde yapamamıştır. Bu yüzden kadıların itibarlarıyla beraber bilgi seviyeleri de düşmüştür. Zira hâkim seçiminin ne derece kötü olduğuna dair şikâyetler Meclis-i Mebusan'a kadar ulaşmıştı.⁴

Bu durumla ilgili en doğru yorumu yupun o dönemde yaşaya Mustafa Nuri Paşa yapmıştır. Mustafa Nuri Paşa Netayic ül Vukuat'da kadılar için şöyle söylemektedir: "Memalik-i Mahrusada icra-yı hükümet eden kadı ve naip-lerin ilim ve maarif ile mütekalli ve ahlâk-ı memduha ile muttasıf bulunanları nevadır hükmüne girdi ve bu cihetlerle hükkam-ı şer'iyyenin eski revnak ve itibarı ve haklarında devletin ve halkın vusuk ve itimadı kalmadı."⁵

Şer'iyye Sicillerinin Önemi ve Nevşehir Şer'iyye Sicilleri

Osmanlı tarihinin kaynakları arasında Şer'iyye Sicillerinin, diğer arşiv malzemeleri yanında birinci derecede önemli kaynaklar olduğundan şüphe yoktur. Kadının şer'i ve hukuku görevi yanında idari görevinin olması bu önemini daha da artırmaktadır.⁶ Osmanlı kanunları çerçevesinde kadıların İstanbul ile yaptığı bütün resmi yazışmaları halkın şikâyetlerini, isteklerini mahalli yönetimlere ait hukuki düzenlemeleri yani ferman ve benzeri

² Taş, Hülya; *XII. Yüzyılda Ankara*, TTK., Yay., Ankara, 2006, s. 12. Ayrıca bu eserde Şer'iyye Sicilleri ile ilgili daha geniş bilgi için de müracaat edilebilir.

³ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; *Osmanlı Tarihi*, cilt 8, Ankara, TTK Yay., 1984, S. 343.

⁴ Hakkı Tark UŞ; *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, Cilt 2 S. 32.

⁵ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül Vukuat*; sad. Neşet Çağatay, TTK Yay. Ankara, cilt 3, s. 10.

⁶ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara, TTK Yay., 1984, s. 109.

hükümleri, yazılan bölgenin sosyal kültürel ve iktisadi yapısını sorgulamayı sağlayan mahkeme kararlarını ihtiva etmesi bakımından sicillerin incelenmesi önemlidir. Bu veriler olmadan Osmanlı toplumunun iç dinamiklerini anlamak mümkün değildir. Özellikle son dönemlerde ortaya çıkan şehir tarihi çalışmalarının vaz geçilmez temel kaynaklarından biridir.

Hatta Şer'iyye Sicillerinin sınırları bu gün Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırlarıyla da sınırlı değildir. Bugün sınırlarımız içinde bulunmayan pek çok yerle ilgili de Şer'iyye Sicilleri'nin verdiği verilerle esaslı araştırmalar yapmak mümkün olabilmektedir. Özellikle Avrupa ülkelerindeki Şer'iyye Sicilleri ülkenin merkez şehirlerinde toplanmıştır.⁷

Görülüyor ki Şer'iyye Sicillerinin verileri araştırmacılarına yararlana bildikleri ölçüde birçok veri sunmaktadır. Özellikle hukuk açısından şu iki tespitten yola çıkarak analiz etmek işimizi kolaylaştıracaktır:⁸ Biricisi, Osmanlı hukuk tarihi açısından bakıldığında, Osmanlı hukukunun bütün ülkede ayrı ayrı uygulandığı da göz önüne alınacak olursa Şer'iyye Sicillerine dayalı genel bir Osmanlı hukuk tarihi oluşturmak bakımından önemlidir. İkincisi kişiler ve kişilerin kurumlarla olan ilişkileri bakımından zengin veriler sağlaması itibarıyla Şer'iyye Sicilleri önemli bir kaynaktır.

Nevşehir şer'iye sicilleri Ankara'da Milli Kütüphane'de bulunmaktadır. 30 defter halinde bulunan siciller, Nevşehir merkez ve Arapsun'u (Gülşehir) kapsamaktadır. Bizim çalışmamız için veri oluşturan defter 12 numaralıdır. Defter 91 varaktan oluşmaktadır. 1909'lü yılının davalarını içermektedir.

Çalışmamızı yapmak için defterdeki davalardan ihtimal-i sondaj yöntemiyle belge taraması yapılmıştır. Bu tebliğde kullanacağımız yaklaşık otuz veri bulunmuştur. Bu veriler incelendiğinde konu itibarıyla çeşitli vekâlet davalarının büyük oranda kadı sicillerine yansıdığı görülmektedir. Konunun başka bir tarafı da esasında seçilen verilerin de benzer konular olduğu gerçeğidir.

Mahkemede Görülen Davalar

Defterin içinden seçtiğimiz bu verileri bir tablo halinde vermenin anlaşılmayı kolaylaştıracağını düşünüyoruz.

⁷ Gündüz, Tufan; "Şer'iyye Sicilleri ve Tarihi kıymeti", *Türk Yurdu*, Temmuz 1992, s. 50-51.

⁸ *Şer'iyye Sicilleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, Cilt 1, İstanbul 1988, s. 14.

Defter no	Mahalle/köy	Davacı	Vekil Atanan	Şahitler	Konu
28/1	Molla Köyü Karyesi	Hacı Mustafa Efendi İbn Hacı Halil	Eski Hüseyin oğlu Halil İbn Hüseyin Bin İsmail	Muhtar-ı evvel Muhtar-ı Sani, İmam	Konu Olan Mülk Menzilin İcar Ve İcaresi İçin Vekil Tayini
4/8	Hristiyan Başı Mahallesi	Milekibi oğlu Asacı	Yorgi Veled Hiristo	Milekibi oğlu Asacı, Vasil Veled Yorgi,	Vekaletin İlgası Ve Sütü Doğramacı Oğlu Buvan Veled İtnacı'nın Vekil Olarak Yeniden Atanması
6/9	Molla Köyü Karyesi	Yezid Veled Yuvan	-----	Muhtar-ı Evvel ve Muhtar-ı Sani ve İmam	Yezid Veled Yuvan Oğlu Kasap Vasil Ölmüş Oğlu İbab Mülk-ı Menzilin Satmış, İçindeki Mallarını Karısına Hibe Etmesiyle İlgili
10/15	Memiş Bey Karyesi	Mehmed Bey İbn Tahir Bey	Nuh Naci Efendi	Muhtar-ı Evvel ve Muhtar-ı Sani ve İmam	Mehmed Bey ve Zevcesi Mahkemede Görülecek İşleri İçin vekil Tayin Ediyor
10/16	Tahta Camii Mahallesinde	Hatice İbn Mevlüd	Arakil Efendi	Muhtar-ı Evvel ve Muhtar-ı Sani ve İmam	Nevşehir Kazası Redif Taburu Birinci Bölük Ser Çavuşu Mustafa Efendi, Eşi Hatice Hatun Aleyhinde Boşanma Davası
1/1	Cami'i atik	Hüseyin efendi ve ve Rifat efendi İbn Hacı Mehmed	Hüseyin Efendi İbn Hacı Mustafa	Muhtar-ı Sani, Hacı Mehmed Ağa	Davacı Olun Kişiler Li-Ebeveyn Eb Karındaşları Emine Hatun Ve Eşiyle Miras Davalarında Hüseyin Efendi İbn Hacı Mustafa"Yı Vekil Tayin Ediyorlar.
½	Kapucu-başı Mahallesi	Zeyneb Hatun	Abdülkadir efendi İbn Halil	İsmail ağa, Ömer ağa	Zeyneb Hatun'un Eşi Ölmüş. Fâhreddin Efendi İbn Mustafa"Nın Evinde Müsafirken Eşinin Kardeşine Mallarını Sattığı Ve Eşinden Kalan Mirası Vermediği İçin Dava Açmış.

14/22	Kocabaş Mahallesi	Ataullah, Rifat, Ayşe	Malların Taksimine Validelerini Vekil Tayin Etmişlerdir.	Hakkı Efendi ibn Ali, Ahmed Efendi ibn Mehmed	Davacı Üç Kişi Ölen Anne Babalarının 120 Guruşluk Miru-Asını Alan Nail Efendi İbn Hacı Mustafa'ya Mirasın Yeniden Taksimi Hususunda Dava Açıyor. Dava Karara Bağlanarak Yeniden Taksim Yapılmasına Karar Veriliyor.
24/33		İntikasıit veled Gorail	Lalari Veled İstirati	Muhtar-ı ewel ve muhtar-ı sani	Davacı Dükkan Ve Bir Bab Hanesini İlyavit Veled İstiratiye Satmak İçin Vekil Tayin Ediyor.

Yukarıda 12 nolu Şer'iyye Sicilinde örnekleme yoluyla seçtiğimiz kayıtlardan anlaşılıyor ki, o günün Nevşehir kazasında üç te bir oranında Müslim gayr-ı Müslim nüfusun varlığı göze çarpmaktadır. Bu oran tabîî ki gayr-ı Müslimlerden kadiya müracaat edenlerin oranıdır. Bunlardan gayr-ı Müslim olanların da mahkemelerin ayırmış olmasına rağmen kendi mahkemelerine gitmek yerine Osmanlı mahkemelerine gitmeleri dikkat çekicidir. Mahkemelerin güvenilirliği mi yoksa davaların sıradan ve bir Müslüman bir hâkim ile de davanın görülebileceği kanaatiyle mi bu yola başvurdıkları belgelerdeki verilerden anlaşılamamaktadır.

Gayrimüslimlere ait olan davalardan Milekibi oğlu Asacı'nın davası vekil tayinine dairdir. Buna göre Milekibi Oğlu Asacı vekil değiştirmiştir. Ama vekâletin değiştirilmesine sebep olarak azledilen vekille ilgili bir kayıt bulunmamaktadır. Buradan vekâletle ilgili bu gün farklı değerlendirebileceğimiz bir konu da vekilin hangi işlere bakmak için değiştirildiği de belgede verilmemektedir. Muhtemelen başka bir tarihte görülen ve taraflarca açık olarak bilinen bir dava ile ilgili olabileceği varsayımını güçlendirmektedir.

Çalışmamızda adı geçen diğer bir gayr-ı Müslim davası da İntikasıit Veled Gorail ile ilgili görülen bir daha hususundadır. Bu kayıta da günümüz davalarında beklenildiği gibi mahkeme kâtibi davanın içeriği hakkında bu güne ışık tutacak bilgiler vermemiş, sadece davalı ve davacı şahıslar kadı huzurunda vekil tayin ettiklerine dair akit imzalamışlardır.

Defterde dikkatimizi çeken bir diğer gayri Müslim davasında konu Yezid Veled Yuvan'ın ölen oğlu Kasap Vasil'in kendisine hibe ettiği mallarını almak için mahkemeye başvurmasıyla ilgili davadır. Bu davada vekil tayinine rastlanılmamaktadır. Bu dönemde Şer'iyye Mahkemelerinde çoğunlukla davalar vekille görülmesine rağmen bu davada vekil tayin edilmemesi dikkate değerdir. Sıradan insanların vekâletle ve de vekâletin gücüyle mi dava kazandıkları akla gelmektedir. Buradaki davada davacının kendi gücü mü yoksa adı geçen davanın mı önemsiz ve muhatabının olmayışı mı vekâlete konu olmamıştır konuyla ilgili dava kaydında bilgi bulunmamaktadır.

Molla köyü karyesinden Hacı Mustafa Efendi İbn Hacı Halil, kadı huzurunda kiraya vereceği malı için vekil tutmuş ve bunu da tescil ettirmiştir. Şahit olarak da köyün muhtarını göstermiştir. Çoğunluk olarak bu defterde gözlemlediğimiz kadarıyla, muhtarlık müessesesinin güç kazandığının ve kurumsallaştığının açık bir örneği görülmektedir.⁹

Yine tabloda belirtildiği gibi redif askerine ait bir dava da burada görülmektedir. Bu davayı diğerlerine göre ilginç kılan ise kadının boşanma davası açmasıdır.¹⁰ Görülen bu boşanma davasında bizim dikkatimizi asker eşi "Hatice Hatun" çekmiştir.¹¹ İncelediğimiz bu Şer'iyye Sicilinde kadınlar için isim ve varsa lakapları ya da baba adları çoğunlukla verilerek tanımlanmaktadır. Oysaki burada "hatun" sıfatı kullanılmıştır. Burada saygı ifadesi olarak kullanıldığını akla getirmektedir. Bu çok açık ve peşinden emin olarak gidilecek kadar sağlam bir bilgi olmasa da üzerinde çalıştığımız bu defterde zaman zaman hatun ifadesinin bazı kadınlar için kullanılıyor olması böyle bir yorum yapmamıza bize imkan sağlıyor. Yine aynı defterde şahitleri İsmail Ağa ve Ömer Ağa olan Zeynep adlı kadın da "Hatun" olarak anılmaktadır. Ancak Kocabaş mahallesinde davacı olan Ataullah, Rifat ve Ayşe isimleri geçiyor ama Ayşe Hatun olarak belirtilmemiştir. Bu örnekler de bize yukarıda benzer olarak ifade ettiğimiz fikirlere ulaşmamıza yardım etmektedir.

Gördüğümüz başka bir husus da Kocabaş mahallesinden ölen anne ve babalarının mirasından 120 kuruşluk kısmını alan Hacı Nail Efendi İbn-i Hacı Mustafa'ya Abdullah, Rifat ve Ayşe'nin açtığı davada şahit olarak muhtar/muhtarlar gösterilmemiştir. Yine incelediğimiz bir başka davada da Ağa

⁹ Çadircı, Musa; *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, İmge Yay., Ankara, 2007, s. 13.

¹⁰ Ortaylı, İlber; *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş Yay., İstanbul, 2009, s. 100-101.

¹¹ Davis, Fanny; *Osmanlı Hanımı*, Çev: Bahar Tırnakçı, 2. Baskı, YKY., İstanbul, 2006, s. 138.

unvanlı İsmail Ağa ve Ömer Ağa şahit gösterilmiştir. Muhtemelen olayın seyrine ve şahitlik durumuna göre bölgenin ya da köyün yetkin kişinin tanıklığına ihtiyaç duyulmamış olmalıdır.

Yine Kocabaşı mahallesinde ilginç bir olay göze çarpmaktadır. Zeynep Hatun'un eşi, Fahrettin Efendi İbn Mustafa'nın evinde misafirirken mallarını kardeşine sattığı ve kendisine mirasından hisse düşmediği iddiasıyla dava açılmıştır. Burada anlaşılan odur ki ölen adamın muhtemelen çocukları yok ve mallarını da karısına vermemek için kardeşine sattığı ya da kardeşinin böyle bir gerekçeyle muhtemelen abisinin mallarına el koyduğu görülmektedir. Olayın benzeri bu gün de toplumumuzda vardır. Özellikle kız "çocuğa mal vermemek ya da baba malını böldürmemek" gerekçeleriyle benzer olaylara rastlamaktayız.

İlginç bir durum da Tahtacı Camii mahallesinden Müslüman bir kadının adı ile anılan yani Hatice İbn Mevlüd'ün vekil olarak kendisine Arakil Efendi adında bir gayr-ı Müslimi kendisine vekil tayin etmesidir. Muhtemeldir ki bunun terside görülen bir durumdur.

Sonuç

İncelediğimiz 12 numaralı Nevşehir Şer'iyye Sicili ve yine Enstitümüzde tez olarak yapılan 18 numaralı Nevşehir Şer'iyye Sicili'de elimizde olduğundan dönem olarak da bir birine yakın olduğundan benzer verilerle karşılaştığı görülmektedir. Hemen dikkati çeken bir husus Gayr-ı Müslimler ve Müslümanların davaları hemen hemen benzer konuları ihtiva etmektedir. Bu da gösteriyor ki din farkı toplumda yaşam koşullarını değiştirmemiş bu toprağın insanı farklı dinden olsa da günlük hayatı benzer olaylar şekillendirmiştir.

Kadiya intikal eden davaların büyük çoğunluğunun vekâletle yürütüldüğü gözlenmektedir. Konunun mahkemeye intikal ederek davalık olması her halde dün olduğu gibi bu gün de toplumda istenen bir durum değildir. Mahkeme masraflarının yanında bir de vekil tutma gereği ve bunun son derece yaygın olması dava seyrinin takibi, mahkemeye uzak yerlerden geliş gidişin zorluğu kadar kadiyi etkilemenin hukuki boyutları dışındaki rüşvet ve kadiya yakın olan ya da kadiyla gizli alış veriş olan vekilin gücüyle davanın seyrini mi değiştirmek amaçlanmıştır. Bu durum daha geniş bir çalışmanın konusu olarak uzun süreli bir çalışmayla vekiller analiz edilerek ortaya çıkarılabilir. Davalara bakan vekillerin niçin ön plana çıktığı, onla-

rın güçleri ve davayı etkileme durumları dikkat çekicidir.¹² Zira son dönem Osmanlı kadınlarının işleri rüşvetle gördüğü iddiası da biraz daha aydınlığa kavuşabilir. Zira davaların hemen hepsinde vekil atandığı görülmektedir. Acaba eskiden kadı ve bölgenin ileri gelenlerinin örneğin derebeyleriyle anlaşıp halkı soyma biçiminin yeni bir biçimi mi olduğu akla gelmektedir.¹³

Burada bir başka husus dikkatimizi çekmektedir ki muhtarlık müessesesi-nin Osmanlının son dönemlerine doğru iyice oturduğu gözlemlenmektedir. Davaların çoğunda muhtarın ve imamın olması bunun açık kanıtlarından biridir. Muhtarla ilgili bir başka husus da muhtar-ı evvel ve muhtar-ı saninin hatta bazen muhtar-ı salis ve muhtar-ı ra'binin birlikte yazılmasıdır. Muhtar-ı evvelin olduğu her yerde muhtar-ı sani var ama muhtar-ı sani tek başına bizim elimizdeki kayıtlarda şahit olarak gösterilmemiştir.

Ancak az da olsa başka bir dikkat çeken husus var ki o da "ağa" sıfatıyla nitelenen bazı kimselerin katıldığı davalarda muhtarın bulunmadığı görülmektedir. Ağanın kurumsal kimliği her ne kadar belli olmasa da bu gün olduğu gibi dün de ağa kelimesine toplumda günümüzle benzer anlam yüklendiği muhakkaktır. Muhtar ile ağa arasında bir güç dengesi ihtimali belgelerden anlaşıldığı kadarıyla görülmemektedir. Ancak bazı durumlarda muhtar yerine ağanın ikame edilebileceği ya da muhtarın/muhtarların her hangi bir sebep yüzünden bulunamadığı durumlarda köyün ya da o bölgenin hatırı sayılır kimselerinin de şahitlik yaptığı kanaati ortaya çıkmaktadır.

Kaynaklar

Gündüz, Tufan; "Şer'iyye Sicilleri ve Tarihi Kıymeti", *Türk Yurdu*, Temmuz 1992, s. 50-51.

Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül Vukuat*; sad. Neşet ÇAĞATAY, TTK Yay. Ankara, cilt 3.

Şer'iyye Sicilleri, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, Cilt 1, s. 14, İstanbul 1988.

Us, Hakkı Tarık; *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, Cilt 2 S. 32.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara, TTK Yay., 1984.

¹² Canbakal, Hülya; 17. Yüzyılda Ayntab Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset, İletişim yay., İstanbul, 2009, s. 147.

¹³ Özkaya, Yücel; 18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu, YKY., Yay., İstanbul, 2002, 2. Baskı, s. 219.

- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; *Osmanlı Tarihi*, cilt 8, Ankara, TTK Yay., 1984.
- Çadircı, Musa; *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, İmge Yay., Ankara, 2007.
- Berkes, Niyazi; *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuyaş, YKY., Yay., İstanbul 2002.
- Özkaya, Yücel; *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumı*, YKY., Yay., İstanbul, 2002, 2. Baskı.
- Taş, Hülya; *XII. Yüzyılda Ankara*, TTK., Yay., Ankara, 2006.
- Davis, Fanny; *Osmanlı Hanımı*, Çev: Bahar Tırnakçı, 2. Baskı, YKY., İstanbul, 2006
- Ortaylı, İlber; *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş Yay., İstanbul, 2009.

NEVŞEHİRLİ DAMAT İBRAHİM PAŞA'NIN EMRİYLE TERTİP EDİLEN KASİDE MECMUASINDAKİ MÜZEYYEL GAZELLER

THE MUZEYYEL (ATTACHED) ODES IN THE JOURNAL
OF ODES PUBLISHED BY ORDER OF DAMAT İBRAHİM PASHA
OF NEVSHEHIR

Ahmet SEVGİ*

ÖZET

III. Ahmet'in padişah, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın da vezir olduğu **Lâle Devri** (1718-1730) hep zevk ve eğlenceleriyle gündeme gelmektedir. Oysa 13 yıllık bu sükûn döneminde kültür ve sanatın -özellikle de şiirin- önemli bir gelişme kaydettiğini görüyoruz. İbrahim Paşa'nın emriyle, padişaha ve kendisine sunulan kaside ve tarih manzûmelerinin bir araya getirildiği ve **"Cennet-mekân u Firdevs-âşîyan Sultân Ahmed Hân aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân hazretlerine ve vezîr-i a'zamı merhûm İbrâhîm Paşa hazretlerine asırlarında olan şu'arânın arz itdikleri kasâyid ü tevârîhdir. Emirleriyle Fâiz Efendi ve Şâkir Beg Efendi'ye cem' ü tahrîr itdirdikleri mecmû'a-i nefisedir."** şeklinde takdim edilen 635 varaklık kaside mecmûası (bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi Bölümü, No: 763) o yıllarda şiirin ulaştığı noktayı göstermesi bakımından dikkate şayandır. Toplam 256 kaside ve 160 tarih manzûmesinin yer aldığı mecmûada sayısı fazla olmamakla beraber gazel, mesnevî, terkîb-i bend, tercî-i bend, kıt'a vb. nazım şekilleri de bulunmaktadır.

Biz bu bildirimizde; söz konusu mecmûada rastladığımız, şairin mahlas beyitten sonra bir veya birkaç beyit daha ilave ederek metkiye yahut taleplerini dile getirdiği müzeyyel gazeller üzerinde duracağız...

* Prof. Dr., SÜ Edebiyat Fakültesi, TDE Bölümü Öğretim Üyesi, e-posta:ahsevgi@selcuk.edu.tr

Anahtar Kelimeler: İbrahim Paşa, Kaside Mecmuası, Faiz Efendi, Şâkir Bey, Müzeyyel Gazel.

ABSTRACT

The Lale (Tulip) Age (1718-1730), when Ahmed III was the sultan and Damat (Bridegroom) Ibrahim Pasha of Nevsehir was the Grand vizier, is often remembered as an age of joy and entertainment. However, we see that culture and art-especially poetry made significant progress during this period of peace that lasted 13 years. The journal of odes consisting of 635 pages, which was prepared by order of Ibrahim Pasha and brought together odes and chronicles written in the verse form about the Sultan and himself, is worthy of attention in that it testifies to the elevated level of poetry at the time (See, Suleimaniye Library, Halet Effendi Section, No:763). The journal is presented with the following introduction: **“These are the odes and chronicles presented by poets to His Excellency Late Sultan Ahmet Khan (peace be upon him) and his Grand Vizier late Ibrahim Pasha. They were compiled into a journal by Faiz Effendi and Shakir Beg Effendi by order of Ibrahim Pasha.”** The journal, which consists of 256 odes and 160 historical poems, also contains other forms of verses, though not many in number, such as eulogy, mathnawi, terkib-i bend, tercî-i bend and quatrain.

In this paper, we will deal with muzeyyel (attached) odes that we found in the journal in question which poets formed by adding one or more verses after the line he mentions his name and expresses his praise or demands...

Key Words: Ibrahim Pasha, Journal of Odes, Faiz Effendi, Şâkir Bey, Muzeyyel (Attached) Odes.

III. Ahmet'in pâdişah, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın da vezir olduğu **Lâle Devri** (1718-1730) hep zevk ve eğlenceleriyle gündeme gelmektedir. Oysa 12 yıllık bu sükûn döneminde kültür ve sanatın -özellikle de şiirin- önemli bir gelişme kaydettiğini görüyoruz. İbrahim Paşa'nın emriyle, padişaha ve kendisine sunulan kasîde ve tarih manzûmelerinin bir araya getirildiği ve **“Cennet-mekân u firdevs-âşiyân Sultân Ahmed Hân aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân hazretlerine ve vezîr-i a'zamı merhûm İbrâhîm Paşa hazretlerine asırlarında olan şû'arânun arz**

itdükleri kasâyid ü tevârîhdür. Emirleriyle Fâiz Efendi ve Şâkir Beg Efendi'ye cem' ü tahrîr itdürdükleri mecmû'a-i nefisedür." şeklinde takdim edilen 635 varaklık kaside mecmûası o yıllarda şiirin ulaştığı noktayı göstermesi bakımından dikkate şayandır. Toplam 256 kaside ve 160 tarih manzumesinin yer aldığı mecmuada sayısı fazla olmamakla beraber gazel, mesnevî, terkîb-i bend, tercî-i bend, kıt'a vb. nazım şekilleri de bulunmaktadır.

Biz bu bildirimizde; söz konusu mecmuada rastladığımız müzeyyel gazeller üzerinde duracağız...

Müzeyyel gazeller konusuna geçmeden önce kısaca söz konusu mecmuayı tanıtmak istiyoruz:

Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi Bölümü, No: 763'te kayıtlı mecmuada XXIV sayfalık fihristi müteâkip metinler başlar.

Baş: قصیده تائب افندی در ستایش حضرت وزیر مکرم ابراهیم پاشا یسرالله له بالخير ما یشاء

در زمان میر اخوریء سلطان جهان احمد خان غازی خلد الله ملکه و ابد سلطنته

صد مؤدده ای خدیو مراحم پناهکم ذاتک همیشه مصدر فیض عمیم اولور

(v. 1^a)

Son: جناب کبریا دایم ایده صدر وزارتده شبی قدر اوله روزی روزة روز صفا بخشا

(v. 635^b)

Fâiz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası'nda (Kısaltma: FŞM) yaklaşık 100 şairden 18 bin küsur beyit yer almaktadır. Ayrıca FŞM'de biri Arapça (v. 167^b-168^a) diğeri Türkçe (v. 499^a-502^b) olmak üzere iki de mensur parça vardır. Diğer taraftan, Lâle Devri'nin sosyal ve kültürel hayatı bakımından önemli bilgiler ihtiva eden FŞM'de Osman-zâde Tâib'in (ö. 1724), Şehzâde İbrahim'in doğumunda yazdığı ve kendisine Sultan III. Ahmet tarafından "reîs-i şâirân" unvanı verilmesine vesile olan "tarih manzumesi" ile "reîs-i şâirân" olarak hem III. Ahmet'e teşekkür etme hem de devrin şâirlerini değerlendirme maksadıyla kaleme aldığı kasîdenin bulunmaması, Tâib'in söz konusu kasidedeki târizine Sâdî'nin cevabının (v. 234^b-235^b) yer almasına rağmen bu halkanın devamı olan Seyyit Vehbî'nin "vekâletnâmesi"nin olmayışı bir eksiklik olarak görülmektedir.

Bu kısa girişten sonra bildirimizin özünü teşkil eden "müzeyyel gazel" konusuna geçebiliriz... Bilindiği üzere, şairin mahlas beyitten sonra birkaç beyit daha ilave ederek methiye veya taleplerini dile getirdiği gazel-

lere müzeyyel gazel denir. FŞM’de müzeyyel gazel olarak adlandırılan 19 şiir var ki bunlar incelendiğinde bir kısmının müzeyyel gazel mi yoksa kaside mi olduğu konusunda tereddütler ortaya çıkmaktadır. Zira kaside ile müzeyyel gazel arasında sadece şekil benzerliği değil, muhteva benzerliği de söz konusudur. Dalayısıyla, bu şiirleri (müzeyyel gazel ile kaside) birbirinden ayırmak pek de kolay olmuyor. Nitekim Fâiz Efendi ve Şâkir Bey tarafından müzeyyel gazel olarak adlandırılan kimi manzûmelerin “Dîvân”larda kaside olarak geçtiği görülmektedir. Söz gelimi Çelebi-zâde Âsım (ö. 1760), Seyyit Vehbî (ö. 1736) ve Münîf’in (ö. 1743) FŞM’de yer alan şu şiirleri “Dîvân”larında kaside olarak kaydedilmektedir:

I

GAZEL-İ MÜZEYYEL-İ ‘ÂŞİM ÇELEBİ DER-SİTÂYİŞ-İ HAZRET-İ ŞADR-İ
A’ZAM-İ HÂTEM-ŞİYEM İBRÂHİM PAŞA EBBEDE’LLÂHÜ TA’ÂLÂ

Mefâ’îlün/Mefâ’îlün/Mefâ’îlün/Mefâ’îlün

Ne hâletler var ol çeşmüñ nigâh-ı nîm-h’âbında
Neler yokdur gör ol mey-hâne-i nâzuñ şarâbında
Seherden şaldı pertev meclise bir câm ile sâķī
Güni toğdı yine rindüñ yaturken câme-h’âbında
Teğâfûl gibi derd-i çâre-sûzuñ eylemiş pinhân
Devâsını tabîb-i nâ-müselmânum ‘itâbında
Hezârân sâl olurdu ‘ömr-i ‘âşık Nûh’dan efzûn
Eger kim rûz-ı hicrân şayılaydı gün hisâbında
Yine bir zerre-perverlik görindi müjde ey **‘ÂŞİM**
Sipihr-i devletüñ mâhında bahtuñ âftâbında
Şehenşâh-ı cihân Sulţân Ahmed Hân-ı zî-şânüñ
Güzîde şadr-ı ‘âlî-câhı şıhr-ı kâm-yâbında
Cenâb-ı şadr-ı âşaf-pâye İbrâhîm Paşa kim
İki peyk-i devâtdur devlet ü ‘izzet rikâbında
O kim menşûr-ı iķbâl üzre yazmış münşî-i taķdîr
Vekîl-i muţlak u dâmâd-’unvânın ħitâbında
Şifâ-baĥş-ı mizâc-ı mülk-i devlet kim olur ‘âciz
Su’âl itdükde Kânûn üzre Eflâţûn cevâbında

Hıdīv-i āsmān-mesned ki keyvān bunca rif'atle
Kemīne pās-bāndur dergeh-i devlet-me'ābında
Gözine kūr-ı māder-zād çekse bāz olur çeşmi
Ne hāşıyyet konılmış gör o dergāhuñ tūrābında
O dād-endiṣ kim zincir-i 'adl eylerdi 'aşıklar
Eger kim zülfi dil-berden söz açsa şekve bābında
O deryā-keffe hıç tanzır olur mı baħr-ı iḥsānda
Gözi ardınca gitmek āşkār iken ḥabābında
O deñlü zır-dest-i hükmidür ma'mûre-i 'ālem
Ki gūyā naķş-ı hātemdür zemīn zeyli kitābında
Vuķūfı şöyledür aḥvāl-i ḥaşma kim ider çäre
'Adū-yı kūr-baħtuñ gördügi tedbire ḥvābında
Olurdi hātem-i elmāsına āyīne-i sīmīn
Kelefler olmasa yer yer sipihruñ māh-tābında
İderdi mīr-i iştāblına çokdan āsmān ihdā
Eger zerrīne-saṭl-ı mihr olsaydı nişābında
Konurdi sīne-bend-i raḥşına pīrūze-i gerdūn
Eger kim olmasaydı 'aybı zāhir reng ü ābında
Hıdīvā bu ne re'fetdür mürüvvetdür 'ināyetdür
Ki 'abd-i kemterīnūñ **'ĀŞİM**-ı zāruñ gıyābında
Tarīķında yolınca idesün taḥrīkine himmet
Hem iḥsāna ola va'dūñ bu vaķt-i ıztırābında
Cenāb-ı devletūñden gördügi lütfi o bī-çäre
Daḥı bir kimseden görmiş degüldür belki ḥvābında
Ḥulūṣ-ı ḳalb ile saña du'āsı böyledür her dem
Diye ḥalk-ı cihān cümle du'ā-yı müstecābında
İde Allāh şadr-ı a'zamı tā ḥaşre dek dā'im
Şadāretde şehenşāh-ı cihānbānuñ rikābında¹ (FŞM, v. 294^b-
295^b)

¹ Bknz., Çelebizāde Āsim, *DİVAN* (Hazırlayan: Dr. Özge Öztekin), Ürün Yayınlar, Ankara 2010, s. 158-160.

II

GAZEL-İ MÜZEYYEL-İ SEYYİD VEHBİ ÇELEBİ DER-SİTÂYİŞ-İ HAZRET-İ
ÂŞAF-İ 'ÂLİ-MAKÂM DÂMÂD-İ SULTÂN AHMED-İ DÂRÂ-GULÂM İBRÂHİM
PAŞA EBBEDE'LLÂHÜ TA'ÂLÂ Fİ-ŞÂDRİHİ Bİ'L-'İZZ-İ VE'L-'ALÂ

Mef'ûlü/Mefâ'ilü/Mefâ'ilü/Fe'ülün

Haṭṭ-ı ruḥı kim ma'nî-i vuşlat var içinde
Bir nâmeye beñzer ki beşâret var içinde
Bir dil ki anuñ ḥ'âhiş-i vuşlat var içinde
Şan mey-kededür meclis-i 'işret var içinde
Esrâr-ı haṭṭ-ı rûyını herkes idemez derk
Menşûrdur erkâm-ı siyâkat var içinde
Haṭṭ nüshâ-i vuşlat deheni nokṭa-i şekdür
Bir büse gibi çıkmaz 'ibâret var içinde
Zann itme niḳâb itdi nihân haṭṭ-ı 'izârın
Bir maḥfazadur 'itḳuma ḥuccet var içinde
Şandûḳ-ı 'acâyib gibidür künbed-i gerdün
Birbirine uymaz nice şûret var içinde
Ḥalvâ-yı leb-i dilbere beñzer dehen-i yâr
Pek şanma ki dârû-yı maḥabbet var içinde
Şîrînî-i düšnâm-ı bûtân gibi şarâbuñ
Telḥ-âbe iken gizlice lezzet var içinde
Pistânı ḥayâliyle görüñ şîşe-i çeşmüm
Utrunc nice şıḡdı ne san'at var içinde
Bir nokṭa-i nâçiz kadarken il-i 'âşık
Taḡlar kadar âlâm u melâlet var içinde
Şabr eyle mürekkeb gibi ma'cûn-ı maḥabbet
Şîrîn görinür lîk merâret var içinde
Ol serv-i kadûn fikr-i haṭṭıyla ten-i zerdüm
Altun ḳutıdur muşḥaf-ı râyet var içinde
Ebrûsı ider haṭṭ-ı lebiyle dili teshîr
Ber-vefḳ-ı murabba'dur o âyet var içinde
Cân vormeyicek yâre açılmaz dil-i pür-derd
Şandûḳ-ı muḳaffeldür emânet var içinde
Fânûs-ı ḥayâl oldı ten-i zerd u nizârum

Dil nāmına bir şem'-i maḥabbet var içinde
Şīrīn gelür şanma ḥurşīd-i felekden
Ol kāse-i billūr ki şerbet var içinde
Luṭf u sitem-āmīḥte bir nāmesi geldi
Ağyāra daḥı 'arż-ı maḥabbet var içinde
Künc-i zekānuñ şavma'adur cāmī'-i ḥüsne
Yüz mu'tekif-i perde-i ḥayret var içinde
VEHBİ yine bir nazm-ı selīs eyledi inşā
Görseñ ne faşāḥat ne belāḡat var içinde
Tezyil idüp vaşf-ı şerīfiyle ḥuşūşā
Ol şadr-ı kerem-güstere midḥat var içinde
Hem-nām-ı Ḥalīl-i şamedī kim der-i cūdī
Bir maşṭabadur ḥalkā ziyāfet var içinde
Şihriyyet-i şāhī ile menşūr-ı şerefde
'Unvānınuñ elḳāb-ı qarābet var içinde
Ol gelmeyicek lafz-ı kerem olmadı me'nūs
Bir vaḥşī kelām idi ḡarābet var içinde
Re'yiyle ḳader şīr ile şekker gibi memzūc
Fermānınuñ aḥkām-ı şerī'at var içinde
Dīvānda şükūh ile gören nazm-ı umūrın
Mecmū'a şanur maṭla'-ı **Şevket** var içinde
Açsa dehenin her sözi esrār-ı ḳazādur
Üftārınuñ ilhām u hidāyet var içinde
Gāhice dili mihr-i ḥamūşī be-leb olsa
Neg'sūde şadefdür dür-i ḥikmet var içinde
Envār-ı şeref maṭla'idur sīne-i şāfī
Ḥurşīd gibi ḥātem-i devlet var içinde
Ol mihr-i mübārek ki şehensāh-ı be-nāmuñ
İsmi gibi ber-vefḳ-ı sa'ādet var içinde
Şer'a uyar aḥkāmı n'ola nāḳıd olursa
Şemşīrde ol āyet-i nuşret var içinde
Emniyyeti 'ahdinde cihānuñ o ḳadar kim
Ne āfet-i düzdān u ne ḡāret var içinde
Ḥurrāsı ḳazā itmege ḥ'āb-ı güzerānın
Her küvçesinün gūşe-i rāḥat var içinde

Halk itse n'ola kıble-nümā gibi teveccüh
 Dergāhına kim kıble-i hācet var içinde
 Her teşne-i ümmīde meṭāf oldu sarāyı
 Bir Ka'bedür ol zemzem-i himmet var içinde
 Hākine cebīnin süren eyler işin altun
 Dergāhınun iksīr-i sa'ādet var içinde
 El-haḳ ol veliyyü'n-ni'amuñ himmet ü cūdı
 Bir güne keremdür ki kerāmet var içinde
 'Aks-efken olur dilde olan şāhid-i maḳşūd
 Āyīne midür ṭab'ı ne şafvet var içinde
VEHBİ yetişür kāfiye-veş tengdür evḳāt
 İtnāb-ı suḥan eyleme sıklet var içinde
 Sen nazmuñı 'arz eylemeden ḥāl bilindi
 Aḥvālūñi taşriḥe ne hācet var içinde
 Şimden girü ihlāş ile kıl şöyle du'ā kim
 Her hırfetüñ āşār-ı icābet var içinde
 Her gicesini ḳadr ü günin 'īd ide Mevlā
 O şart ile kim feyz-i meserret var içinde
 Maḥşūş ola zātına o esbāb-ı şeref kim
 'İzz-i ebedī mecd ü sa'ādet var içinde
 Āmīn diyelüm şıdḳ ile bu ḥayr du'āya
 Kim 'amme-i ḥalka sirāyet var içinde² (FŞM. v. 291^b-293^a)

III

GAZEL-İ MÜZEYYEL-İ MÜNİF DER-VAŞF-I CENĀB-I VELİYYÜ'N-Nİ'AM-I 'ĀLİ-ŞĀN

Mef'ülü/Fā'ilātü/Mefā'ilü/Fā'ilün

Öpdüm ol āfetüñ lebini rûze-dār iken
 Bozdum bu gün mühürlü 'aḳıdeyle şavmı ben
 Dikmiş o şūḥa sūzenī gülli ne hoş kabā
 Maḥfûz-ı dīde-i bed-ağyār ola diken
 Semmūrī dāmenin yaḳalarsañ ol āfetüñ

² Bk., *Dīvân-ı Vehbî*, Mevlânâ Müzesi Ktp. No: 1170, v. 76^a-76^b.

Düş ayağına başla tiz elden niyāza sen
'İkd-ı lisān imiş tūtalum rūze h'āhişe
İmsākı ıo efendüm amān 'İddür gelen
Kalyoncu bir bütüñ nigeñi serdi 'ālemi
Ammā beni o kāmēt-i şimşāddur seren
Her merhabāya kâyil iken 'İdde **MÜNİF**
El virmez oldu şimdi uzaqdan o sīm-ten
Şaldı fūrūğ 'āleme hūrşīd-i t'al'ati
Çün lutf-ı bī-dirīğ-i kerem-kār-ı mü'temen
Ol ğurre-i ümīd ki gül-mīh-ı bābıdur
Reşk-āver-i kevākib ü dāğ-ı dil-i peren
Ol şaf-der-i hizebr-i şalābet ki rezmd
Tāb-āver olmaz aña Rüyīnten ü Peşen
Hem-reng-i ravza-i himemidür riyāz-ı 'adn
Hem-seng-i gevher-i keremidür dūr-i 'aden
Olsa eşer-pezir-i nem-i hulkı ger zemīn
Hāke gelürdi hāsıyet-i nāfe-i Hutēn
Hāmē du'āya itse ser-āğāz ger n'ola
Mefrūzdu du'ā iricek āhire suhan
Her şāmı kadr u her günü īd-i sa'īd ola
'Ömrin füzūn-ter eyleye hallāk-ı zū'l-minen³ (FŞM, v. 619^b)

Aynı şekilde, aşağıda başlıklarıyla birlikte ilk ve son beyitlerini verdiğimiz Sâhib Efendi (27 beyit) ve Şâkir Çelebi'nin (29 beyit) manzumeleri de ka-naatimizce -"Divan"larda tespit edilememekle beraber- kasidedir:

IV

GAZEL-İ MÜZEYYEL-İ ŞAHİB EFENDİ DER-MİDHAT-İ VEZİR-İ HÂTEM-ŞİYEM
İBRÂHİM PAŞA EBBEDE'LLÂHÜ TA'ÂLÂ

Mef'ülü/Mefā'ilü/Mefā'ilü/Fe'ülün

Mir'ât-ı hüsün kim ruh-ı vuşlat var içinde

Nezzāre-i çeşm-i dile ruhşat var içinde

³ Bk., Sabahattin Küçük, *Antakyalı Münif Divânı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 94-95.

.....

Tedbîrini taḳdire muvâfık idüp Allâh

Re'y itsün o emri ki işâbet var içinde (FŞM, v. 283^a-283^b)

V

ĞAZEL-İ MÜZEYYEL-İ ŞÂKİR ÇELEBİ DER-SİTÂYİŞ-İ HAZRET-İ
ŞADR-İ A'ZAM-İ SÜTDE-ŞİYEM İBRÂHİM PAŞA EBBEDE'LLÂHÜ TA'ÂLÂ

Mefâ'ilün/Mefâ'ilün/Mefâ'ilün/Mefâ'ilün

Virür ebrû-yı ğarrâ-yı cüvânândan nişân ḥançer

Anuñçün mâh-rüyâna olur zîb-i miyân ḥançer

.....

Hemîşe düstânı ḥurrem olsun düşmeni pür-ġam

Olunca 'âlem içre âlet-i sûd u ziyân ḥançer. (FŞM, v. 300^a-301^a)

FŞM'de İbrahim Paşa'nın mühürdarı Abdi Ağa (ö. 1764):

'Arz it bu **müzeyyel ğazel**-i pāk-edâyı

Manzûrı ola âşaf-ı pākîze-tebâruñ

beytiyle gazelinin “müzeyyel ğazel” olduğunu bizzat kendisi ifade etmiştir:

VI

ĞAZEL-İ MÜZEYYEL-İ MÜHÜRDÂR-İ MA'ÂRİF-PENÂH-İ
ŞADR-İ ÂŞAF-CÂH'ABDÎ AĞA

Mef'ûlü/Mefâ'ilü/Mefâ'ilü/Fe'ülün

İzhâr ideli sūzişini bu dil-i zâruñ

Oldum yine âşüftesi bir lâle-'izâruñ

Her bir nigeḥi nîze-i rummânîye döndi

Dil-teşne olup ḳanına 'uşşâḳ-ı nizâruñ

'İd ile bahâr oldu açıldı gül-i gül-şen

Sen daḥı açıl demleridür seyr-i kenâruñ

Şular gibi 'azm eyle çemenzâra ḥırâm it

Ḥam-geşte ola ḳâmeti serv ile çenâruñ

Her lâle-ḥadün küştesidür 'âşıkı şimdi

İnkâr olunur mı bu demi faşl-ı bahâruñ
'Tdiyye birer bûsesin al dişle dehânın
Hübân-ı cihân ola zaḥm-ı ḥürde-şikâruñ
İbrâm-ı vişâl eyle o meh-rûya niyâz it
Âmed-şudına bakma şaḥın leyl ü nehâruñ
Dem-beste vü medhûş idiyor bûlbûli **'ABDÎ**
Gül yüzlülerüñ şevki ile nâle vü zâruñ
'Arz it bu **müzeyyel ğazel**-i pâk-edâyı
Manzûrı ola âşaf-ı pâkîze-tebâruñ
Ol âşaf-ı ferḥunde-şiyem kim kefi cûdı
Gâlib geliyor şimdi seḥâ'ibine bahâruñ
Âyine-i ilhâm-ı Hudâ zihn-i laṭîfi
Ser-levḥa-i ṭab'ında 'ayân şüreti kâruñ
Ḳalbi meḥek-i zer gibi mümtâz olalıdan
Bildürdi dağal-pîşelere ḳadr ü 'ayâruñ
Tedbîrine tevfiḳ-i Hudâ olmada yâver
Nazm-âveridür cümle-i aḳṭâr u diyâruñ
Her rûzını 'İd ü şebini ḳadr ide Mevlâ
Almaḳda du'âsını şıḡâr ile kibâruñ (FŞM, v. 596^a-596^b)

FŞM'de dikkati çeken bir örnek de Vehbî Efendi'nin noktasız harflerle yazdığı müzeyyel gazeldir ki şöyledir:

VII

GAZEL-İ MÜZEYYEL-İ BÎ-NÜKÂT Lİ-VEHBÎ EFENDÎ DER-VAŞF-I CENÂB-I HAZRET-İ VELİYYÜ'N-Nİ'AM

Mefâ'ilün/Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün
Revâdur olsa gönül 'âleme ehemmi umûr
Dem-i mesâ vü şehirde du'â-yı şadr-ı şudûr
Eşâş-ı 'adl ü keremdür 'imâd-ı mülk ü milel
Ser-â-ser olmada 'âlem mü'esses ü ma'mûr
Kemâl-i ḥilm ü kerem 'adl ü 'ilm ü dâd u himem
O şıhr-ı ekrem-i dâdâr-ı 'âleme maḥşûr
O resme 'âlem-i esrârdur olur âgâh

Ger olsa levha-i dilde muharrer ü mestûr
 Der-i mekârim-i şadruş-şudûra var **VEHBÎ**
 Dilerseñ ola kelâl ü melâl sûr u sürûr
 Elüñde dehr ola şadruñda mühr-i kâm-verâ
 Müdâm 'adlün ola hâris-i mehâmm-ı umûr (FŞM, v. 550^b-551^a)

FŞM'de, müzeyyel gazel olarak adlandırılan bu 7 manzumenin dışında; Çelebi-zâde Âsım (ö. 1760), Râzî (ö. 1722), Vehbî Efendi (ö. 1736), Sâhib Efendi (ö. 1748), Şâkir (ö. 1745), Âsım (ö. 1737), Münîf (ö. 1743) ve Na'tî'den (ö. 1718) toplam 12 gazel daha yer almaktadır ki bunlar -Şâkir'in "îdiyye"si (No: XVIII), Vehbî Efendi'nin, İbrahim Paşa'nın kurban bayramını tebrik için yazdığı manzûme (No: XIX) ve yine Vehbî Efendi'nin mahlası son beyitte olan bir gazeli (No: XVII) hariç- klâsik müzeyyel gazel tanımına uygun düşmektedir:

VIII

GAZEL-İ MÜZEYYEL-İ ÇELEBİ-ZÂDE DER-MEDH-İ KÜRRETÜ'L-'AYN-İ E'ÂLİ
 KUVVETÜ'L-KALB-İ EHÂLİ HÂZRET-İ ŞADR-İ 'ÂLİ

Mefâ'ilün/Mefâ'ilün/Mefâ'ilün/Mefâ'ilün

Bağılmaz diyü mir'ât-ı cemâl-i şâf-ı dil-dâra
 Karaltı aşdılar kehğâller çeşm-i remed-dâra
 Geçid virmez hayâl-i yâre seyl-i eşk-i hününüm
 Dirîğâ bağlandı hayli demdür râh-ı enzâra
 Revân olmazsa seyl-i eşk gerd-i ğam virür âzâr
 Göz açdurmaz bu gülşende felek bir dem dil-i zâra
 Müjeyle merdüm-i çeşmün su sızmazken miyânından
 Remedden oldu peydâ arasında baħr-ı hün-h'âra
 Yine **ÂŞİM** görürdüm şahid-i maşşûdı bî-perde
 Çekeydüm tütîyâ-yı hâk-i pâyin çeşm-i hün-bâra
 O düstür-ı Felâṭun-fıṭratuñ kim nuṭṭ-ı cân-baħşı
 Degül şîḥḥat hayât-ı nev virür şad-sâle bîmâra
 Vezîr-i a'zam u dâmâd-ı şahenşâh-ı 'âlem-gîr
 Ki ğâlibdür anuñ feyz-i 'atâsı ğayş-ı midrâra
 Göñül yapmak aña dâd-ı Hudâdur sevke hâcet yok
 Binâ-yı ka'be-i dilde bağılmaz resm-i mi'mâra

'Aṭāsından anuñ hep hişşe-mend olmaḳdadur 'ālem
Şu'ā'-ı mihr olur vāşıl belī vādī vü kühsāra
Hudā zāt-ı şerīfin şadr-ı devletde idüp dā'im
Anuñ dergāhına yol virmesün āfāt u ekdāra (FŞM, v. 556^a-556^b)

IX

GAZEL-İ MÜZEYYEL-İ RÂZÎ EFENDİ

Mef'ülü/Fā'ilātü/Mefā'ilü/Fā'ilün

Şāh-ı serīr-i 'izz ü 'alādur gedā-yı şeb
Cemşide bezl-i dahma ider bī-nevā-yı şeb
İdrāk olunsa nükte-i **"e'n-nūru fi's-sevād"**
Hürşid gibi zāhir olur müdde'ā-yı şeb
Seyr eyle şūr-ı 'aşkı ki her şubḥ çāk olur
Bir āftāb şevkına ceyb ü kabā-yı şeb
Şām-ı şebāb-ı şubḥ şeyb oldı ḥayf kim
Ġafletle geçdi fırsat[um] itdük bakā-yı şeb
Yok sende ihtimām-ı taleb yoḥsa **RÂZİYÂ**
Birdür metā'-ı kām ile zīr-i 'abā-yı şeb
Def'-i ğubār-ı rāh-ı cüyüş-ı hüdā için
Gelsün zuhūra ebr-i maṭīr-i bükā-yı şeb
Lā-siyyemā o merd-i güzīn ola pīşvā
Kim bārgāh-ı şubḥa odur reh-nümā-yı şeb
Yektā vezīr-i a'zam u ekrem ki dergehin
Cāy itse rūza ğālib olurdu mesā-yı şeb
Hürşid-i luṭf u re'feti nūr-ı çerāġ-ı rüz
Merrīḥ-ı kahr u satveti zulmet-fezā-yı şeb
İcrā-yı 'adl ü def'-i mażarrāt-ı zulmdür
Endişesinde rāḥat-ı rüz u şafā-yı şeb
Yā Rab be-sākinān-ı çemen-şuffa-i şuhūd
Dürdī-keşān-ı maşṭaba-i ḥoş-fezā-yı şeb
Yā Rab be-sākinān-ı reh-i ka'be-i şafā
Dil-dādegān-ı şāhid-i ḥalvet-sarāy-ı şeb
Olsun refīk u hem-demi dem-sāz u maḥremi
Şubḥ u mesā niyāz-ı seḥergeh du'ā-yı şeb (FŞM, v. 71^a)

X

ĞAZEL-İ MÜZEYYEL-İ VEHBÎ EFENDİ DER-MEDH HAẖRET-İ
VELİYYÜ'N-Nİ'AM-İ 'AMİMÜ'L-KEREM

Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'ilü/Fâ'ilün

Huř dūřdı haṭṭ u ḥāl-i leb-i dil-ber üstine
Gūyā ki üřdı mūr u meges sükker üstine
Evvel lebini soñra haṭ-ı müşk-fāmın öp
İnkār olur mı ḳahvede gül şekker üstine
Mehtābda ḥayālüme hem-ḥ'ābe oldı yār
'Aks-i 'izārı gül döşedi bister üstine
Virmezse naḳd-i cāna metā'-ı viřāli yār
Eyle miyāncı ḥançeri sor n'ister üstine
Ansuz miyān-ı yārı der-āğūř ne ihtimāl
Yoḳ yere mi cihān kırılır ḥançer üstine
Yār eylemiş raḳīb-i girān-cānı iltizām
Böyle řaḳīl hımlı alup neyler üstine
Puşt-ı lebinde ol haṭ-ı sebz oldı **VEHBIYĀ**
Tārīḥ-i Hızr çeşme-i İskender üstine
Sen de naẖīre eyle de **VEHBÎ** ḳařıde yaz
'Ayn-ı 'aṭā-yı şadr-ı kerem-güster üstine
Ger yüz bulup dūřerse yeri eyle 'arż-ı ḥāl
Dūř ḥāk-i pāyine yüzüñi sür yer üstine
Teftiř idüp murāduñı eyler müsā'ade
Budur dūřen o řadr-ı gedā-perver üstine (FřM, v. 528^a-528^b;
Ayrıca bk., *Dîvân-ı Vehbî*, Mevlânâ Müzesi Ktp. No: 1170, v. 146^a)

XI

MÜZEYYEL ĖAZEL İMĀM-İ SULTĀNİ řĀḤİB EFENDİ DER-VAşF-İ HAẖRET-İ
VELİYYÜ'N-Nİ'AM

Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'ilü/Fâ'ilün

'Ālem-fürüzdur o mehüñ mihr-i ṭal'ati
Huřīdi yaḳdı tābiř-i mihr ü maḥabbeti
Olduḳca serv-i ḳaddi ser-efrāz-ı ḥüsn ü ān
Naḥvet-perest-i nāz olup arturdu ḳāmeti

Olmazsa sîm-i eşk ile al naqd-i cân ile
Kâlâ-yı hoş-ķumâş-ı dil-âvîz vuşlatı
Şavm-ı vişâlden ğarażı vaşl-ı yâr imiş
Zühhâd-ı 'aşruñ oldu celî sũ-i niyeti
ŞÂHİB nesîm-i 'âtîfet-i şadr-ı Cem-ġulâm
İtdi küşâde ğonce-i bâġ-ı tabî'atı
Şadr-ı semũh u âşaf-ı memdũh u muhterem
Âfâķı tıtdı tıntana-i şân u şöhreti
Pîrâye-bahş-ı ħubbe-i dîvân-ı saltanat
Virdi şeref şadârete ķat ķat vezâreti
Hem-nâm-ı cedd-i a'zam-ı ħatm-i peyemberân
İtdi her işde 'umde kitâb ile sünneti
Ma'mûre-i kemâl ü hüner mâlikânesi
Meşrûtası ķalem-rev-i himmet eyâleti
Ol kâr-sâz-ı mesned-i 'izz ü vekâr kim
Virdi şebât fûlk-i umûra metâneti
Kâmil o deñlü zâtı ki ķâbil degül beyân
Rũh-ı mücerredũñ bilinür mi ħaķîķati
Faġfûr-ı Çîne balta ucıyla virür cevâb
Heyzüm-keşân-ı maţbah-ı dâru'ż-ziyâfeti
Ser-mâye-i ħayâtıdur erbâb-ı dânişũñ
Ĥüsn-i teveccũhi nażar-ı luţf u şefķati
Kâlâ-yı nażma böyle ħarîdâr var iken
Bâzâr-ı ma'rifetde kimũñ var żarûreti
Cem' eyleyüp vekâr ile ħüsn-i tevâzu'ı
Cezb eyledi ķulûb-ı ricâli maĥabbeti
Da'vetlere icâbet idüp iķtidâ ider
Sulţân-ı dîne eyleyüp iĥyâ bu sünneti
Teşrîf-i maķdemiyile bu şeb oldu feyz-âb
Şıhr-ı necîbi ħâ'iz-i şadr-ı vekâleti
Luţf idüp itdi bende-i dîrinlerin dahı
Şîrin-mezâķ-ı lezzet-i gül-ķand şöĥbeti
Şîrâze-bend-i nũh-varaķ-ı nüşa-i felek
Tedbîrine menûţ idüp esbâb-ı ħikmeti
Ĥıfż eyleye nevâ'ib-i reybü'l-menûndan
Ol kâr-sâz-ı maşlahat-ı dîn ü devleti (FŞM, v. 504^b-505^a)

XII

GAZEL-İ MÜZEYYEL-İ 'AŞİM-İ DİĞER DER-MİDĤAT-İ ĤAŻRET-İ DÜSTÜR-İ KEREM-GÜSTER

Mef'ülü/Fā'ilätü/Mefā'ilü/Fā'ilün

Aşlı o düzd-ğamzesinüñ Çaldıranlıdur
Çeşm-i siyāhınüñ revîşi İşfahānlıdur
Ser-tā-ğadem tenāsüb-i a'ẓā yerindedür
Balcıklı yanlı ĥayli o şeh etli cānlıdur
Ol nev-zuhūr devlet-i ĥüsnüñ nazīri yok
Ĥvān-ı vişāli neyleyeyüm imtinānlıdur
Ol kebk-i 'işve-bāzı görüp kıyruğın şalar
Duyduğ raķīb-i seg-menişi ihtimānlıdur
Pek mest-i nāz u 'işve imiş **AŞİMA** şaķın
Ğalma kıuşūr ĥamzesine veli ķanlıdur
Dāmād-ı Ekrem āşaf-ı 'ālī-tebār kim
'Ālī-cenābdur o kadar 'izz ü şānlıdur
Ya'nī semiyy-i cedd-i rasūl-i Ĥudā anuñ
Devrinde ĥalk belde-i emn ü emānlıdur
Desti o nüşĥadur ki me'ānisi hep kerem
Rīg-i mürüvvet ile bütün zer-feşānlıdur
Tatlı tekellüm itmededür telĥi-i ĥama
Mevlā mu'ammer eyleye şīrīn-zebānlıdur (FŞM, v. 589^b-590^a)

XIII

GAZEL-İ MÜZEYYEL-İ 'AŞİM-İ DİĞER DER-VAŞF-İ ĤAŻRET-İ ŞADR-İ KEREM-PERVER EDĀME'LLĀHÜ 'ÖMREHÜ

Mef'ülü/Fā'ilätü/Mefā'ilü/Fā'ilün

Ĥatṭ-ı 'izār-ı yār melāĥat şuyındadur
Bir ṭop benefşedür ki leṭāfet şuyındadur
Bīgānelerle 'ālem-i āb eylemiş bu şeb
Deryā-dil oldu bildük ol āfet şuyındadur
Bizler ki cirk-i ma'şiyet-ālūdeyüz henüz

Hakkâ ki şeyh efendi tahâret şuyındadır
Kıymet olur mı sen dahı inşâfa gel göñül
Yâkût lebleri ki tarâvet şuyındadır
Çâk-i kabâ-yı 'işmet ider bir gün ol perî
Neş'güfte gonce gibi nezâfet şuyındadır
'ÂŞİM tabî'atında benüm âb u tâb var
Kilk-i siyâh-câme belâgat şuyındadır
Deryâ-yı cûd-ı hâzret-i düstûr-ı ekremün
Mecrâ-yı tab'ı 'ayn-ı sehâvet şuyındadır
Bahrî fişek gibi n'ola kaç kaç boğulsalar
A'dâları şerimle hacâlet şuyındadır
Mevlâ haţâsuz eylesün ol zât-ı ekremi
Zirâ dürüstî kulzüm-i şefkat şuyındadır
Ola vezân hevâsı fu'âdınca rûzgâr
Fülk-i du'â-yı câhı icâbet şuyındadır (FŞM, v. 556^b-557^a)

XIV

GAZEL-İ MÜZEYYEL-İ MEZBÛR[MÜNİF] DER-MİDĤAT-İ CENÂB-İ HÂZRET-İ ŞADRU'Ş-ŞUDÛR

Mef'ûlü/Fâ'ilâtü/Mefâ'ilü/fâ'ilün

Târ-ı nigâh-ı mûr mıdur ol miyân mıdur
Yâhud hayâl-i şâ'ir-i sâhir-beyân mıdur
Rûyında haţtı-ı puşt-ı leb ü ebruvân mıdur
Yâhud ki çâr-mevc-i yem-i hüsn ü ân mıdur
Biñ naqd-i cân kâ'il imiş bûs-ı la'line
Böyle metâ'-ı vaşlı dahı râygân mıdur
Çok va'de-i dürûguña oldum firîfte
Sen toğrı söyle ey gül-i ra'nâ yalan mıdur
İtdün kemân kabza-i cevruñde kaddümi
Kaşduñ bu gec-mu'âmeleden imtiyhân mıdur
Mülk-i dile dü-çeşmi midür şûr-bahş olan
Yâ necm-i fitnede eşer-i iktirân mıdur
Sîmîn-kemer mi sebz kabâ üzre beste yâ

Tarf-ı cemende cedvel-i âb-ı revân mîdur
 Bilmem dehen mîdür ser-i mîm-i 'adem mîdür
 Yâ mîm lafz u hem de cezim-i 'ayân mîdur
 Çıkmaz hayâl-i gird-i haşı dîdeden **MÜNİF**
 Hâk-i der-i hıdîv-i felek-âstân mîdur
 Ol kim dem-i keremde nazar farkdan kalur
 Deryâ-yı pür-güher mi keff-i desti kân mîdur
 Yektâ süvâr-ı dehr ki fark idemez felek
 Zer-pâleheng rahşî mı mihr-i cihân mîdur
 Ebr-i güher-nişâr demek keff-i destine
 Haqq-ı edâ-yı midhat u hüsn-i beyân mîdur
 Zîrâ hemîşe ebr-i 'umûm üzre 'âleme
 Bu güne zer-nişâr u cevâhir-feşân mîdur
 Olsun bülend o mertebe kim çarh bilmeye
 Hâk-i cenâb-ı bâbı mîdur lâ-mekân mîdur (FŞM, v. 619^b-620^a)

XV

GAZEL-İ MÜZEYYEL-İ NA'TÎ DER-VAŞF-I PÂK-İ HAZRET-İ
 VELİYYÜ'N-Nİ'AM KEŞİRU'L-HİMEM İBRÂHİM PAŞA

Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün

Ârzü-yı kâkülün cânâ dili şeydâ ider
 Hayf kim tûl-ı emel bir bitmedük sevdâ ider
 Gamze-i Tâtâr-ı âşüb-ı dil-ârâdan hâzer
 Bir aķında milket-i cân u dili yağma ider
 Hâne-i ağıarı teşrîf eylemekdür meşrebi
 Dâ'imâ lutfın o şûh-ı gec-'atâ bî-câ ider
 Lezzet-i kând-ı hayâlün ile yazdukça kalem
 Nüşa-i zîbâ-yı hüsnün hâllini helvâ ider
NA'TİYÂ bir âşaf-ı 'âlî-cenâbuñ şevkle
 Bâğ-ı vaşfı 'andelîb-i tab'umı gûyâ ider
 Ya'ni İbrâhîm Paşa-yı müşîr ü muhterem
 Görse âşaf-ı bezm-i 'âlisinden istihyâ ider
 Virse beyt-i 'ankebûta kuvvet-i bahtı şebât

Revzeni kaçır üzre telden bir kafes peydâ ider
Birbirin ta'kîb ile pür-şevk olup gelmekdedür
Kaşd-ı rû-mâl-i rikâbın mevce-i deryâ ider
Hüsni-i hulkı şöyle cezb itdi kulûb-ı halkı kim
Şıdk ile hayr-ı du'â-yı devletin dünyâ ider
Himmet-i vâlâsı gayruñ nuṭṭına hâcet kımaz
Kendi ehl-i hâceti bi'z-zât istikşâ ider
Bendeñi luṭfuñla ihyâ itdün ey kân-ı kerem
Ecrini ancaḳ Cenâb-ı Ḥazret-i Mevlâ ider
Nâ'il-i kâmiyledün dil-h'âhum üzre luṭf idüp
Ba'dezîn dil ârzü-yı maḳşad-ı aḳşâ ider
'Âcizem şükrâne-i luṭfuñda ancaḳ kilki ter
Dergeh-i vâlâña 'arz-ı bendegî inhâ ider
Mücibât-ı maḡfiretdendür dile baḡş-ı sürür
Bu müberhen hücceti faḡr-i rusûl imzâ ider
Ḥamdü li'llâh 'âlemi luṭfuñla mesrûr eyledün
Maṭlabuñ dünyâ vü 'uḳbâda Ḥudâ i'tâ ider (FŞM, v. 30^b-31^a)

XVI

GAZEL-İ MÜZEYYEL-İ VEHBÎ EFENDİ DER-VAŞF-I ḤAZRET-İ VELİYYÜ'N-Nİ'AM-I 'ÂLİ-HİMMET

Mef'ülü/Mefâ'ilü/Mefâ'ilü/Fe'ülün

Mest itdi beni dâ'ire şâḡar mı nedür bu
Deldi yüregüm naḡme mi ḡançer mi nedür bu
Aḡzuñ mı ya tûṭî-i suḡan-ver mi nedür bu
Lebler mi yaḡud ḳand-ı mükerrer mi nedür bu
Muṭrib idiyor câna eṣer tîr-i kemânuñ
Peykân-ı ḳazâ ḡamze-i dil-ber mi nedür bu
Ma'cûn-ı cevâhir mi o leblerle dehânuñ
Ḥâlün mi o ma'cûndaki 'anber mi nedür bu
Sünbül mi ḳaranfûl mi o giysû ile bu ḡâl
Rûy-ı 'araḳ-efşân mı gül-i ter mi nedür bu
VEHBÎ ney-i ḡameñde ne bu lezzet-i ḡüftâr

Hayret geliyor söz mi ya sükker mi nedür bu
 Deryâ-yı 'adenden mi çemenden mi gelürsin
 Gül-deste midür rişte-i gevher mi nedür bu
 Eş'âr ise eş'ârda olmaz bu selâset
 Âb ise eger lücce-i kevşer mi nedür bu
 Her lücce-i pür-cüşda olmaz bu leţâfet
 Vaşf-ı kerem-i hâzret-i dâver mi nedür bu
 Yek-şemme-i ahlâkını derk eyleyen añlar
 'Akl-ı küle üstâd-ı suhan-ver mi nedür bu
 Bir kerre hele şöhet-i cân eyle de seyr it
 Başdan ayağa rûh-ı muşavver mi nedür bu (FŞM, v. 528^b)

XVII

GAZEL-İ MÜZEYYEL-İ Lİ-VEHBÎ EFENDİ DER-VAŞF-I
 CEMİL-İ HÂZRET-İ DÜSTÜR-İ BÎ-'ADİL

Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün

Sükker-i şükr-i mükerrerle pür olup mihbere
 Tehniyetde döndi hâmem mibla'-ı gül-şekkere
 Ben şafâ-yı bâl ile karış karış yağ bağladum
 Hâsidüñ ammâ eridi bağı yağ yek-sere
 Eyleyüp 'azme ri'âyet düzdüm üstüm başımı
 Yeñlerüm öpdürdüm ol haşmetle benden yiglere
 Müsılayla vâşıl-ı kâm olmasam bu silsile
 Yerüm olurdu Süleymâniyyede bir pencere
 'Ömrüm oldukça du'â-yı hayrı vâcibdür **baña**
 Hızr-ı himmet-res olan şadr-ı merâhim-güstere
 Ya'ni Sultân Ahmedüñ dâmâd-ı şadr-ı a'zamı
 Âşaf İbrâhîm Paşa-yı ehâlî-pervere
 Ol kerem-ver kim imâme gibi olur ser-bülend
 Dâne-i tesbîh-veş cem' olsa 'âlem bir yere
 Viridi ol dâver-dihîşde Ma'n u Hâtem dâdını
VEHBİYÂ anuñ da her maşşûdını Allâh vire (FŞM, v. 527^b-528^a)

XVIII

GAZEL-İ MÜZEYYEL-İ 'TDİYYE Lİ-'ABDİ'L-FAKİR ŞAKİR DER-SİTÂYİŞ-İ HAZRET-İ VELİYYÜ'N-Nİ'AM EṬĀLE'LLĀHÜ BEḲĀHÜ

Mef'ülü/Mefā'ilü/Mefā'ilü/Fe'ülün

Çeşmüm ki meh-i 'td-i ziyā-güstere düşdi
Kandili koyup dest-i heves sāğara düşdi
'tdiyye şarup başına destār-ı hilālī
Dehre feleküñ tāb-ı ruḥ-ı yek-sere düşdi
'td irdi bahār oldu göñül şevḳ ile tldı
Esbāb-ı tarab zevḳ ü şafā bir yere düşdi
Manzūr-ı cihān ğurre degül reşk ile gerdün
Ebrū-yı gec-i yāri görüp ḥançere düşdi
Āyine-i endāma dönüp sīne-i şāfı
Kendin o perī-çehre hemān göstere düşdi
Dilerse 'araḳ-zīb-i 'izār oldu inanma
Şeb-nemdür o kim berg-i gül-i aḥmere düşdi
Gird-i ruḥ-ı ālında görüp sebze-i ḥaṭṭı
Müy-ı beden-i cān u dilüm ör yere düşdi
Ey dil yine mi dā'ıye-i ḥāme-i nazmuñ
Evşāf-ı velī-ni'met-i dād-āvere düşdi
Herkes düşecek bir yer arar **ŞAKİR-i** kem-ter
Ḥāk-i ḳadem-i şadr-ı kerem-güstere düşdi
Hem-nām-ı Ḥalīl āşaf-ı devrān ki şadāret
Mevlāya şükür böyle bülend-aḥtere düşdi
Gayret-keş-i nāmūs-ı şadāret ki hemīşe
Meyli nesaḳ-ı memleket ü leşkere düşdi
'Ahdinde irer şübhe mi dar menzil-i kāma
Ḥızr-ı himemī gibi cihān rehber e düşdi
Devrinde n'ola bāy u gedā rāḥat olursa
İḳlīm-i zamān re'yi gibi dāvere düşdi
Eşdāfa dūr ü kān güher-i reşḥa-i kilki
Nīsān-ı keremdür o ki bahr u bere düşdi
İmkānda olan luṭfı dirīğ itmedüğinden

Rüy-ı emel-i 'âlem o hâk-i dere düşdi
 Havf u elem-i tîğ-ı ser-endâz-ı 'itâbı
 Qalb-i siyeh-i ehl-i fesâd u şere düşdi
 Mâyil dil-i pâki o kadar bezl-i nevâle
 Kim ni'met-i ihsânı hezârân yere düşdi
 Şâmil himem-i ni'meti aqtâr u bilâda
 Zıll-i kerem ü re'feti her kişvere düşdi
 Kâmil o kadar ma'rifet-i fenn-i sehâda
 Âşarı nice nüşâ-i vâlâ-tere düşdi
 İcâz idelüm medhîni zîrâ ki du'âda
 Nevbet revîş-i hâme-i çâbü-k-tere düşdi
 Her rûzını Hâk 'îd ü bahâr eyleye tâ kim
 'îd ile bahâra diyeler bir yere düşdi (FŞM, v. 629^b-630^b)

XIX

MÜZEYYEL ĞAZEL VEHBÎ EFENDİ DER-TEBRİK-İ 'İD-İ EDHÂ-YI HAZRET-İ VELİYYÜ'N-Nİ'AM

Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün
 Ğurre-i zî'l-ħicce şanmañ eyledi şâhın 'ayân
 Kendin İsmâ'île kırbân eyleyen kebş-i cinân
 Şevri sâ'tür-ı hilâl ile felek zebh eyleyüp
 Vaktidür olsa şafaqdan peştemâlî âl kan
 Kim Halîlu'llâhdan kalma ziyâfetdür bu 'îd
 Beyt-i Hakkâ cem' olur da'vetle bî-ħad mîhmân
 Reşk o dâru'z-zayf lutf u rahmetüñ mihmânına
 Kim aña Hâk zât-ı İbrâhîmi itmiş mîz-bân
 Cûdınüñ âşâridur kim aña hem-nâm olalı
 İsmînüñ te'sîri eyler mün'im-i bî-imtinân
 Şâhid-i 'âdil bu da'vâta yeter şadr-ı güzîn
 Ya'ni İbrâhîm Paşa-yı mekârim-dâsitân
 Şadr-ı 'âlî-ğadr zî-şân şıhr-ı hâkân-ı zamân
 Hâtem-i devrân veliyy-i ni'met-i hâk-ı cihân
 Beyt-i ma'mûrın İlâhî eyleyüp hâkâ me'tâf

Eyle eyyām-ı şerîfin 'îd-i edhâdan nişân
Yolına kırbân olup **VEHBÎ** gibi biñ haste-dil
Haşre dek şîhhatle olsun mesnedinde kâmrân (FŞM, v.
482^b-483^a)

Nazım şekline dair bu izahattan sonra hemen şunu kaydedelim ki FŞM'deki müzeyyel gazellerin tamamı Damat İbrahim Paşa'ya sunulmuştur. Yani Padişah III. Ahmet'e hiç müzeyyel gazel sunulmamıştır... Diğer taraftan müzeyyel gazel olarak adlandırılan 305 beyitlik bu manzumelerin muhtevasına baktığımızda -VII, XVIII ve XIX numaralı şiirler hariç- gazel/nesib bölümlerinde mutat olduğu üzere genellikle aşk, eğlence, sevgilinin özellikleri gibi konuların ele alınmış olduğunu görüyoruz. Methiye kısımlarında ise İbrahim Paşa; Padişahın damadı olması, İbrahim Peygamber'le adaş olması, cömertliği, adaleti, tevazuu, bilginleri koruması gibi çeşitli özellikleriyle övülmektedir ki bizce bu övgüler içerisinde İbrahim Paşa'nın tarihî kişiliğine en uygun düşeni, Sultan III. Ahmet'e imamlık ve şehzâdelere de hocalık yapan Sahib Efendi'nin şu sözleridir:

Ser-māye-i hayâtıdur erbâb-ı dānişūñ
Hüsn-i teveccühi nazar-ı luṭf u şefkati
Kālâ-yı nazma böyle harîdâr var iken
Bâzâr-ı ma'rifetde kimüñ var zarûreti ⁴

Sonuç

Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın emriyle hazırlanan Kaside Mecmuası (FŞM) özellikle "Lâle Devri"nin sosyal ve kültürel hayatıyla ilgili önemli bilgiler ihtiva etmektedir. FŞM'deki müzeyyel gazeller üzerine yaptığımız bu çalışmada, Türk edebiyatında müzeyyel gazel konusu üzerinde pek fazla durulmamış olduğunu gördük. Kaside ile müzeyyel gazel ilişkisini daha net ortaya koyacak yeni çalışmalara ihtiyaç var. Bildirimizde böyle bir çalışma için gerekli bazı örnekler ortaya konulmuş oldu... Diğer taraftan, Lâle Devri'nin bir isyanla (Patrona Halil İsyanı) son bulmuş olması yüzünden FŞM'deki 18 bin küsur beyitten -şairlerin yeni yönetim tarafından dışlanma endişesi taşımaları sebebiyle olsa gerek- çok az bir kısmı "Divan"lara girebilmiştir. Dolayısıyla, 18. yüzyıl şairleriyle ilgili yapılacak çalışmalarda söz konusu mecmua muhakkak dikkate alınmalıdır.

⁴ Bknz., Sâhib Efendi, Müzeyyel Gazel, No: XI, beyit: 13-14.

Kaynaklar

- Aça, Mehmet-Halûk Gökalp-İsa Kocakaplan, *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında TÜR VE ŞEKİL BİLGİSİ*, Kriter Yayınları, İst. 2009.
- Ali Cânib, "Bazı Mecmualara Dair", HAYAT, Sayı: 32, Ankara 1927.
- Çelebizâde Âsım, *DÎVÂN*, (Hazırlayan: Özge Öztekin), Ürün Yayınları, Ankara 2010.
- Dîvân-ı Vehbî*, Mevlânâ Müzesi Ktp. No: 1170.
- Hakverdioğlu, Metin, Edebiyatımızda Lâle Devri ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya Sunulan Kasideler (İnceleme-Metin), Yayımlanmamış Doktora Tezi, SÜ SBE Konya 2007.
- İpekten, Haluk, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, İst. 1994.
- Kurnaz, Cemal-Halil Çeltik, *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*, H Yayınları, Ankara 2010.
- Küçük, Sabahattin, *Antakyalı Münîf DÎVÂNİ*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.

DOĞAL VE TARİHİ MEKÂNLARIN EĞİTİMSEL BOYUTU

NATURAL AND HISTORICAL PLACES IN EDUCATIONAL DIMENSION

Ahmet Şakir ATÇI*

ÖZET

Sosyal Bilgiler ve Coğrafya derslerinin öğretim programları incelendiğinde, sınıf dışı etkinliklerin gerekliliği ve öneminin vurgulandığı görülür. Doğa ve çevre içinde gerçekleştirilen eğitimlerde, öğrenciler soyut bilgileri somutlaştırır, estetik duygusu gelişir, çevresindeki tarihi, kültürel ve doğal mirası tanır ve koruma bilinci edinir. Doğal ortam içinde verilen çevre eğitimi, bireylerin çevreye karşı bilinçli ve duyarlı olmalarına yardımcı olacaktır. Sınıf dışı uygulamalar için Nevşehir ve yakın çevresi, kültürel motiflerin, doğal oluşumların ve tarihi yapıların bir arada bulunduğu yurdumuzun ender yerlerinden biridir.

Öğrencilerin doğayı ve çevresini tanıma, gözlem, sorgulama, yorumlama, zaman ve kronolojiyi algılama, tarihsel empati, değişim ve sürekliliği algılama gibi becerilerin geliştirilmesi önemlidir. Ayrıca, öğrenciler yörenin yüzey şekilleri, bitki türleri, kayaç ve toprak yapısı hakkında bilgi sahibi olur.

Bu çalışmada, MEB eğitim programı temel alınarak doğal, tarihi ve turizm potansiyeli bulunan bazı konular Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) yazılımları kullanılarak lokasyona (konuma) dayalı olarak değerlendirilecektir. Bu mekânların (Ürgüp, Avanos, Göreme, Kaymaklı, Uçhisar, Dervent, Paşabağ, Zelve gibi) eğitimsel potansiyelini ortaya çıkarmak, arazi gezilerinde öğretmenlere yardımcı olacak eğitimsel bir rehber oluşturmaya yönelik çalışmalar gerçekleştirilerek ve etkinlikler belirlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Yapılandırmacı yaklaşım, Sınıf dışı etkinlik, Doğada eğitim.

* Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Bölümü, Sosyal Bilgiler Öğretimi Programı, Yüksek Lisans, e-posta: ahmetatci@gmail.com

ABSTRACT

Education programs are examined of the Social Studies and Geography courses outdoor activities emphasized the necessity and importance. nature and environmental education with the students concretization the abstract information, develop a sense of aesthetics, around the historical, cultural and natural heritage, recognizes. Natural places in environmental education will help individuals become conscious and sensitive. Nevşehir for applications outdoor, the cultural texture, natural formations and historic structures, is one of the only places in the meantime. Students recognize the nature and the environment, observation/ investigation, interpretation, time and chronology perception, historical empathy, change and continuity perception such as in the development of skills is important. Also, students of the region surface forms, vegetation, rocks and soil will have information about the structure.

In this study, MEB education program based on the natural, historical and tourism with the potential locations, Geographic Information Systems using software will be determined the location. These places (Ürgüp, Avanos, Göreme, Kaymaklı, Uchisar, Derwent, Pasabağ, Zelve) reveal the potential of educational and field trips that will help teachers to create a guide for educational research will take place. And corresponding activities will be determined.

Key Words: Constructivism, Outdoor education, Nature education.

Giriş

Günümüzün çağdaş eğitim sistemi olan yapılandırmacılık, İngilizce constructivism (konstrüktivizm)'den yapılandırmacı (oluşturmacılık, yapısalcılık, yapıcılık) yaklaşım olarak çevrilmiş ve dilimize geçmiştir (Özdemir, 2009). Construct kelimesinin manasına baktığımızda ise inşa, yapı gibi anlamları olduğu görülür. İnşa ve yapı kelimelerinin eğitim yönünden bir karşılığı olmadığı düşünülse de öğrenme öğretme sürecinde kazandırılması istenen yeni bilgileri öğretmenin rehberliğinde (yol gösterip ışık tutan) öğrenen odaklı, önceki bilgilerin sorgulanarak yeni yaşantılarla (deneyim) bilgi, beceri, tutum ve değer kazanabileceği, adeta bir bina inşa eder gibi bilgilerin anlamlandırılıp yapılandırıldığı bir anlayıştır.

Sosyal Bilgiler, bireyin toplumsal var oluşunu gerçekleştirebilmesine yardımcı olması amacıyla; tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimleri ve vatandaşlık bilgisi konularını yansıtan; öğrenme alanlarının bir ünite ya da tema altında birleştirilmesini içeren; insanın sosyal ve fizikî çevresiyle etkileşiminin

geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği; toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim dersi (MEB, 2009).

Sosyal Bilgiler Programı, ilköğretim 4. - 8. sınıf düzeyinde diğer derslerle birlikte kazandırması amaçlanan beceriler birlikte aşağıda gösterilmiştir (MEB, 2009).

- Eleştirel Düşünme Becerisi
- Yaratıcı Düşünme Becerisi
- İletişim Becerisi
- Araştırma Becerisi
- Problem Çözme Becerisi
- Karar Verme Becerisi
- Bilgi Teknolojilerini Kullanma Becerisi
- Gözlem Becerisi
- Mekânı Algılama Becerisi
- Zaman ve Kronolojiyi Algılama Becerisi
- Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisi
- Empati Becerisi

Sosyal Bilgiler programında öğretmen, öğrencilerin aktif katılımını sağlamak ve kazanımlarını arttırmak amacıyla, öğrenme öğretme sürecinde kimi, neyi, nasıl ve ne şekilde yapılandıracağını belirleyerek, bireysel farklılıkları gözetererek, yaşantılar yoluyla öğrenmelerine imkan verecek etkinlikler planlayarak süreci etkili, öğrenciyi etkin kılacak doğru öğretim yöntem ve tekniklerini tercih edecek, olabildiğince çok duyu organına hitap edecek uygulamalar hazırlayabilir, doğaya ve doğa sporlarına karşı istek oluşabilir (Atçı ve Altın, 2011, Oruç ve Altın, 2007).

Sosyal Bilgiler Programı'nın her aşamasında yapılandırmacı anlayışın hakim olduğu bir yaklaşımdır. Programın sarmal yapısının, süreç ve öğrenci odaklı olması nedeniyle öğrenmeler de öğrenci de dinamiktir.

Programda birçok farklı disipline (Tarih, coğrafya, arkeoloji, antropoloji sosyoloji, vatandaşlık, vd.) ait izler görmek mümkündür. Farklı disiplinlere ait farklı içerikler aynı ünite de birlikte verilmek koşuluyla, birbirleriyle ilişkilendirilmişlerdir. Öğrenci, karşılaştığı bir duruma, olguya veya olaya ait nedenlerin tek yönlü olmadığını görür, problemin çözümüne veya ihtiyaca göre çeşitli bilim dallarından yararlanır, problemler karşısında çok yönlü düşünür, sorgular, bilgiyi kendine göre anlamlandırır ve kendini geliştirir.

Altın ve Demirtaş, (2009) çalışmalarında alan uzmanlarının genelde, “Deney- sel Eğitim” (Experiential Education), “Çevre Eğitimi” (Environmental Educa- tion), “Macera Eğitimi” (Adventure Education), “Vahşi Doğa Eğitimi” (Wild- nerness Education) terimlerini eş anlamlı olarak kullandıklarını, sınıf dışı eğiti- mi; Macera eğitimi ve Çevre eğitimi olarak ikiye ayırdıklarını belirtirler. Bunlar- dan “Macera Eğitimi” insanlar arası ve bireysel ilişkiler ve risk ile ilgilenirken “Çevre Eğitimi” ise insanlar ve doğa arasındaki ilişkiler ile ilgilenmektedirler.

Gazi Lokasyonları

Öğretmenler, inceleme gezilerine önem ver- melidir. Bu geziler pazar yerine, resmî daire- lere, fabrikalara, sergilere, arkeolojik kazılara, atölyelere, müzelere ve tarihî mekânlara (tarihî yapılar, müze-kentler, savaş alanları) yönelik olabilir. Bu geziler, sadece eğlenceli bir gün geçirme olarak düşünülmemeli, her aşaması planlanmalı ve değerlendirilmelidir. Öğret- men, okulun içinde bulunduğu çevreye göre programdaki etkinlik örneklerini seçmeli ya da kendi etkinliğini hazırlamalıdır (MEB, 2009).

Arazide gerçekleştirilen çalışmalarda amaç, öğretmenin bireysel farklılıkları gözetken, farklı zeka alanlarına hitap eden, öğrenciyi özgür ve yaratıcı kılan eğlenceli, dikkat, algı, bakış açısı, beceri gibi yönleri kazandırmayı ve geliştirmeyi hedefleyen sınıf dışı gezilerin, doğal ve tarihi mekanlarda var olan eğitim- sel potansiyeli ortaya çıkarmaktır.

Coğrafya, Matematik, Biyoloji, Jeoloji, İletişim, Tarih, Siyaset bilimi ve Sa- nat alanları hakkında öğrencilerin çıkarımlarda bulunup öğrenmelerini ortaya koymalarını sağlamak amacıyla sınıf dışına çıkarılmalıdırlar (Ford, 1986; Altın ve Demirtaş, 2009). Öğrencilere çok uzak olmayan, yakın çevrelerindeki eski bir evde tarihsel bir yolculuğa, farklı bitkilerden oluşturu- lacak bahçe düzenlemesine, çiftlik veya değirmenlerde tarih ve kültürel gezilere, mezar taşlarının kayaç yapısı hakkında incelemelere, nehir boyla- rında keşiflere, kısaca tarihi, kültürel ve doğal yapıyla bilginin geliştirileceği öğrenmeler gerçekleştirilebilir (Ford, 1986).

Okulda sınıfın duvarları dışında gerçekleştirilen “Sınıf dışı eğitim” mekanı meydana getiren unsurların sorgulanması, geçmiş ile bugün arasında iliş-

kinin kurulmasıdır. Bu nedenle çalışmada, eğitim ortamı olarak bu alanları kullanmaya yönelik farklı sınıf dışı eğitim etkinlikleri planlanmış, öğretmen ve öğretmen adaylarına rehber olması amaçlanmıştır.

Şüphesiz ki risk her yerdedir. Ancak öğretmen iyi bir programlama ile farklı mekanlarda gerçekleştirilen eğitimleri çok daha zevkli ve eğlenceli hale getirebilir. Dış mekana gidilirken öğrencilerin yanlarına alacakları bazı kırtasiye malzemeleri ile resim, afiş, poster denemeleri de gerçekleştirilebilir.

Hatta sınıf dışında gerçekleştirilebilecek bazı çalışmalarını günümüz bilgisayar teknolojilerini kullanarak sınıf içine dahi taşıyabilir.

Google Maps veya Google Earth üzerinden gezilerin yapılacağı bazı lokasyonlar belirlenmiştir. Gezi alanına dair Sosyal Bilgiler öğretim programındaki ünite, konu, kazanım, örnek etkinlik ve açıklamalar göz önünde tutulmuştur. Tablolarda verilen bilgiler (öğrenme alanı, ünite, kazanım, etkinlik ve açıklamalar kısmı) Sosyal Bilgiler dersi 4. 5. ve 6. sınıf öğretim programından alınmıştır.

ETKİNLİK 1: ÇEVREMİ TANIYORUM

Tablo 1: İlköğretim Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Programı

ÖĞRENME ALANI	ÜNİTE	KAZANIM	ETKİNLİK / AÇIKLAMA
İnsanlar, Yerler Ve Çevreler	Bölgemizi Tanıyalım	1. Türkiye'nin kabartma haritası üzerinde, yaşadığı bölgenin yüzey şekillerini genel olarak tanır. 3. Yaşadığı bölgedeki insanların yoğun olarak yaşadıkları yerlerle coğrafi özellikleri ilişkilendirir. 4. Yaşadığı bölgedeki insanların doğal ortamı değiştirme ve ondan yararlanma şekillerine kanıtlar gösterir. 5. Yaşadığı bölgede görülen bir afet ile bölgenin coğrafi özelliklerini ilişkilendirir.	"Fotoğrafların Dili" (Bölgenin coğrafi özelliklerini yansıtan resim veya fotoğraflar incelenir.) (3, 4, 5. kazanım) "İnternette Araştırıyoruz" (Bölge ile ilgili çeşitli bilgiler ve fotoğraflar araştırılır.) "Bölgemizi Tanıyalım" (Yaşadıkları bölgede belirlenen bir yere gezi düzenlenir.) (3, 4. kazanım) "Turist Rehberi Olalım" (Yaşanılan bölgenin genel özelliklerini anlatan bir kitapçık hazırlanır.) (3, 4, 5. kazanım) Doğrudan verilecek beceri / değer Gözlem / Doğal çevreye duyarlılık

Gezi öncesi hazır bulunuşluk düzeylerini arttırmak amacıyla gezilecek yöre hakkında araştırmalar yapmaları, tanıtıcı film, kart postal, resim veya fotoğrafları hatta gazete haberlerini incelemeleri istenebilir. Bu araştırma öğrenciye daha önceden verilirse toplanan malzemeler sınıfta tartışılabilir.

Derinkuyu (Üzümlü) Kilise'nin giriş kapısının sağ ve soldaki silindirik sütunların niçin yapılmış olabileceği sorulur? Öğrencilerin ikiye ikiye bu sütunları döndürmeleri istenir. Dönen ve dönmeyen sütunların nedenleri tartışılarak bölgenin aktif tektonik yapısına, nedenlerine sonuçlarına, bölgede egemen kayaç çeşitleri üzerinden ulaşılabilir. Zeminin yapısı, fay hatları, deprem riski, bölgedeki jeotermal kaynaklarla neden sonuç ilişkisi içinde değerlendirilerek görüşler tartışılabilir.

O dönemde yaşayan insanlar duvarlarına niçin güvercin motifini işlemişler? Güvercinleri hangi amaçla kullanmış olabilirler? Sizin fikirleriniz nedir? biçiminde çıkarımda bulunacağı sorular yöneltilir. Verecekleri cevaplara göre acaba güvercin dışkısını gübre (tarımda verimi arttırmak) olarak kullanmışlar mıdır? Güvercinleri diğer bölgelerle iletişim kurmak ve haberleşmek için eğitmiş olabilirler mi? gibi sorular yöneltilir.

Yeraltı şehirlerinde günlük hayatı, tarımsal ve ekonomik faaliyetleri anlaması geçmişle günümüz arasında bağ kurmasını sağlamak amacıyla yaratıcı drama uygulaması istasyon tekniği ile birlikte kullanılabilir. Her öğrenci geçmişin ışığında başta kendini ve çevresini tanır, geçmişle tarihsel empati kurarak günümüzü ve geleceği anlaması sağlanabilir. Bunun için öğretmen öğrencileri heterojen olarak etkinlik mekanında (yaşam odalarında, mut-

fakta, erzak, şaraphane) iki gruba ayırır. İlk gruba o dönemdeki insanların bir gününü metne bağlı kalmadan istedikleri gibi canlandırmaları istenir. Örneğin öğrenci ateş (nasıl) yakmaya uğraşır, değirmen taşında (tahıl -buğday, arpa- ektiklerine, tarım yaptıklarına ve yerleşik yaşam sürdürüklerine ulaşılır) çalışır, üzüm ezer, ahırdaki hayvanlara (at koşum takımları) yem götürür, aydınlatmayı (ne ile) sağlar. Öğretmen bu canlandırma yapılırken yarıda keser ve ikinci gruba arkadaşlarının yerlerine geçmelerini ve kaldıkları yerden devam etmelerini ister.

Drama etkinliği ile öğrenciler gerçek yaşantılar yoluyla yaparak, tecrübe ederek geçmişteki insanları anlar, faaliyetlerini tanıma imkanı bulur. Ayrıca insanların doğal oluşumları değiştirerek niçin yeraltı şehirleri yaptıklarının nedenlerini, insan yapımı doğal unsurlardan ne şekilde faydalandıklarını örneklerle ifade edebilir (Oruç ve Altın, 2008).

Drama ve oyun etkinlikleri üzerinden yapılacak uygulanmalarda öğrenci özgürdür, gözlem yapar, düşünür, empati kurar, sorgular, yaratıcılığını sonuna kadar kullanır. Fakat yanlış öğrenmelerin önüne geçmek adına öğretmen anında düzeltme ve dönüt vermelidir.

Ayrıca gezi boyunca doğal çevreye duyarlılık becerisini kazandırıp geliştirmek ve devamlılığını sağlamak için çevredeki doğal ve tarihi yapıyı bozan olumsuz örneklerle öğretmen tarafından bilinçli olarak dikkat çekilir ve öğrencilerin farkında olması sağlanır.

Tarihi mekanların, mağaraların, müzelerin sadece ülkemiz insanları tarafından değil hemen hergün yurt dışından gelen turistler tarafından ziyaret edildiği, bu kişilerin bizleri yanlış tanıma ve tarihi ve doğal mekanlara zarar veren bireyler olarak algılamalarına, ülkelerine döndüklerinde bizleri yanlış şekillerde tanıtabileceklerini ve bunun da hakkımızda olumsuz anlayışların ortaya çıkaracağını ifade etmesi gerekir.

Derinkuyu Kilise'si ve Yeraltı Şehrinde olumsuz yaklaşım örnekleri

Böylece kültürel mirasın sürekliliğinin sağlanıp korunmasında herkese sorumluluk düştüğü vurgulanmış olacaktır.

ETKİNLİK 2: YERALTINDA GEÇMİŞE YOLCULUK (1. ve 4. Kazanım)

Tablo 2: İlköğretim Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Programı

ÖĞRENME ALANI	ÜNİTE	KAZANIM	ETKİNLİK / AÇIKLAMA
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Yaşadığımız Yer	1. Çeşitli yöntemlerle çevresindeki herhangi bir nesnenin kendisine göre bulunduğu yönü bulur. 4. Çevresindeki bir yerin krokisini çizer. 6. Çevresinde gördüğü doğal ve beşerî unsurları ayırt eder. 7. Efsane, destan, öykü, türkü ve şiirlerden yararlanarak yaşadığı yerin coğrafi özellikleri ile ilgili çıkarımlarda bulunur.	“Define Arıyoruz” (Yön bilgisi ve kroki okuma becerisi kullanılarak kroki üzerine saklanmış bir define bulunur.) (1, 4, 6. kazanım) “Gezelim Öğrenelim” (Çevredeki doğal ve beşerî unsurlar tanıılır.) Öğrencilerin yakın çevrelerini tüm unsurlarıyla birlikte tanımaları sağlanacaktır (6. Kazanım) “Yaşadığımız Yeri Tanıyalım” (Yaşadığımız yer ile ilgili efsane, öykü, türkü ve şiirler incelenir.) (7. kazanım) Doğrudan verilecek beceri / değer Mekanı algılama / Doğa sevgisi

Kaymaklı yeraltı şehri için planlanan (nesne bulma) etkinliği gerçekleştirmek amacıyla öğretmen her etkinlik için önceden hazırladığı ve üzerine bazı yerleri işaretlediği kroki ve yeraltı şehrine ait planlarını öğrencilerine dağıtır.

Öğretmen, belirlediği konuma o dönemde günlük yaşamda kullanılan herhangi bir eşya veya araç-gerecin benzerini veya maketini gizleyerek öğrencilerden bulmalarını ister.

Öğrenciler ellerindeki kroki ve planı kullanarak belirlenen noktaları (yerleri) ve kendisinden istenilen nesneyi (araç-gereci) bulmaya çalışır. Bu şekilde öğrenciler gerçek yaşantılar yoluyla tüm algıları açık bir biçimde gözlem yapar karşılaştırır, araştırır ve yön bilgilerini geliştirir. Kroki ve plan kullanma becerisi ile kağıt üzerindeki tek boyutlu alanı zihninde canlandırarak çok boyutlu düşünebilir, mekanı algılama becerisi kazanabilirler.

Bu etkinlik grup çalışması şeklinde de uygulanabilir. Bu durumda öğrenciler işbirlikli öğrenme ile grup içerisindeki tartışma ve farklı görüşlere saygı gösterme, birlikte hareket edip karar verme, ortak çalışma, sorumluluk alma, grup içi iletişim kurma gibi sosyal becerilerinin gelişmesi de sağlanabilir.

Dikkat edilmesi gereken bazı hususlar da vardır. Öğrencilere aceleyle dikkatlerinin dağılması sonucu düşme veya bir yerlerinin incinmemesi, yaralanmamaları için yeterli süre verilmeli ve dikkatli olmaları konusunda uyarılmalıdırlar. Öğrencilerden gitmeleri istenen yerler tehlikeli, zor veya riskli yerler olmamalıdır.

ETKİNLİK 3: SÖZCÜKLER KONUŞUYOR! (Tablo 2.'de 7. Kazanıma örnek)

AVANOS DESTANI	
ŞİİR	AÇIKLAMALARI
Doğusunda Kayseri var ilk şehir Batısında Hacıbektaş, Gülşehir Güneyinde Ürgüp ile Nevşehir	İlk üç mısradan öğrenci Avanos'un konumunu, komşu il ve ilçeleri tanıır ve öğrenir.
Kuzeye yaslanmış güneye bakar Önünde ırmağın çağlayıp akar	Avanos'un güney yamaçlarda bulunduğunu yani bakı kavramını, bakı faktörünün etkilerini görerek ve yaşayarak öğrenir. Ayrıca Avanos'un önünden akan ırmağın (Kızılırmak) kızıl renginin nedenlerini, taşıdığı malden geçmişte ve günümüzde ne şekilde (Çömlek) yararlanıldığına örnekler vermesi istenir.

Üzümü meyvesi burada biter Lezzetleri *koruğundan bellidir	Yörenin ekonomik ürününü (üzüm) ve faaliyetini (bağcılık) tanıırken, volkanik arazilerle ilişki kurar. Öğrencilerin bilmediği kavramlarda açıklanmalıdır. *Koruk: Üzümün olgunlaşmamış ham hali
Her evde duyulur **kirkir sesi	**Kirkir kelimesinin anlamı sorulur. Dokunan kilimin veya halının ipini sıkıştırmak için kullanılan tarak biçimindeki alet. Dokumanın hammaddesi nedir? Dokuma için yünü ve ipi nasıl elde ediyorlar? İplere renkleri nasıl veriyor olabilirler? Yörede yün elde etmek için hangi hayvancılık (küçükbaş) faaliyeti yapılıyor olabilir? Sizce neden büyükbaş hayvan yetiştirmiyorlar? şeklinde aşamalı sorular sorulur.

Öğretmen, öğrencilerini dokuma (kilim, halı) atölyesine götürür. Bir yünden halya ipin serüvenini aşama aşama görmeleri sağlanabilir. Yünün ip haline nasıl getirildiğini, ipe rengin ne şekilde verildiğini, kalıcılığının nasıl sağlandığını öğrenme imkanı bulur. Müze gezisinde öğrenci geçmişte insanların yaptıkları kilimleri, üzerindeki motifleri ve desenleri inceleyebilir. Günümüz motifleri ile karşılaştırma yapabilir. Müzede dokuma ve yün eğirmek için kullanılan aletler (çağşak), el dokuma tezgahı, öreke ve ağırşaklar gösterilebilir.

Öğretmen, gezi sonrası öğrencilerine internet üzerinden Dünya'daki farklı ülkelerin (İran, Afganistan) dokudukları kilim ve halı örneklerinin fotoğraflarını gösterebilir. Halı veya kilimlerdeki desenlerin, motiflerin dokunduğu ülkenin kültürüne ait izler taşıdığı vurgulanır. Ayrıca ekonomik faaliyetleriyle ilişkin (küçükbaş hayvancılık) bilgiler elde edilebileceğine dikkat çekilir.

Böylece öğretmen, gezi sonrasında da öğrencilerinin geriye dönük bilgilerini canlandırıp hatırlamalarını, bilgiyi yeni durumlara uyarlayıp ilişki kurmalarını sağlamak amacıyla gezi anına göndermeler yapabilir. Fotoğraflar gösterebilir, belgeseller izletebilir.

Gezi sırasında yanlarında götürdükleri kırtasiye malzemeleri ile hazırladıkları afiş ve posterleri sınıfta tartışmaya açıp daha neler yapılabileceği üzerinde ek uygulamalar gerçekleştirilebilir.

Öğrenciler kendi imkanları ile evlerinden veya doğadan getirecekleri malzemelerle sergi açabilir. Fotoğraflardan sınıfta müze oluşturabilirler.

ETKİNLİK 4: ÇAMURUN ÖYKÜSÜ

Tablo 3: İlköğretim Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Programı

ÖĞRENME ALANI	ÜNİTE	KAZANIM	ETKİNLİK / AÇIKLAMA
Kültür ve Miras	Adım Adım Türkiye	1. Çevresindeki ve ülkemizin çeşitli yerlerindeki doğal varlıklar ile tarihî mekânları, nesneleri ve yapıtları tanır. 3. Ülkemizin çeşitli yerleri ile kendi çevresinin kültürel özelliklerini benzerlikler ve farklılıklar açısından karşılaştırır.	Bölgemizi Tanıyalım (Bölgesindeki doğal varlıklarla ilgili ilişkilendirme yapılabilir). “Bir Gezi Yapalım” (Tarihî mekân, müze ve anıtlara gezi yapılır. (1. kazanım) “Yerel Tarih Çalışması” (Çevredeki tarihî mekân, nesne ve yapıtlarla ilgili araştırma raporu hazırlanır.) (1, 3. kazanım)
Bilim, Teknoloji ve Toplum	İyi ki Var	3. Kullandığı teknolojik ürünlerin zaman içindeki gelişimini kavrar. 4. Teknolojik ürünlerin hayatımızda ve çevremizde yaptığı değişiklikleri dikkate alarak geçmişle bugünü karşılaştırır. 5. Çevresindeki ihtiyaçlardan yola çıkarak kendine özgü ürünler tasarlar.	Yaşadığımız Yer ünitesiyle (Teknolojik ürünleri kendisine ve doğaya zarar vermeden kullanma konusunda ilişki kurulabilir.) “Zaman Tüneli” (Yaygın olarak kullanılan bazı aletlerin icat ediliş tarihi esas alınarak bir zaman şeridi oluşturulur ve bu araç ve aletlerin hayatımıza etkisi tartışılır.) (3, 4. kazanım) 3 ve 4. kazanımlar Müze İle Eğitimle ilişkilendirilecektir. Doğrudan verilecek beceri: Karşılaştırma yapma

İlköğretim Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Programındaki *Yaşadığımız Yer* ünitesinin 6. kazanımı ile Sosyal Bilgiler 5. sınıf *İyi ki Var* ünitesindeki kazanımların birbirini tamamlayıp ve destekleyeceği etkinlikler de yapılabilir. Bunun için Derinkuyu yeraltı şehrinde öğretmen rehberliğinde günlük faaliyetlerin gerçekleştirildiği alanlarda (yaşam üniteleri şaraphaneler, şarap üretim ve saklama mahzenleri, su depoları, mutfak erzak depoları ve ibadethaneleri -kilise-) gezilirken öğretmen, bu mekânları nasıl meydana getirdiklerini? Ne tür? aletler kullandıklarını, bu yontu aletlerinin şeklinin nasıl olabile-

ceğini sorar. O döneme ait hiçbir alet veya fotoğrafı gösterilmez. Resim kağıtlarına bulunduğu atmosferin eşliğinde geçmişte yontmak için kullanılan aletleri resmetmeleri istenir?

Resim bittikten sonra öğretmen siz burada yaşıyor olsaydınız nasıl bir alete (5. kazanım) ihtiyaç duyardınız, niçin? diyerek zihinlerinde tasarlayıp geliştirecekleri başka bir aletin resmini çizmeleri istenir. Çizilen tüm resimler öğretmen tarafından toplanır ve çizdikleri resim müze ziyaretinde öğrencilere verir. Geçmişte yaşamış insanların günlük yaşamda kullandıkları gerçek aletlerle, çizdikleri resim arasında geçmiş ve günümüz ilişkisi kurarak karşılaştırma ve sorgulama yapmaları istenir. Öğrenci müzede farklı eserlere (obsidyenden yapılmış el aletleri, koku şişeleri, saç iğneleri) bakarak geçmişteki insanların bunları niçin yapmış olabileceğini, hangi alanda kullandıklarını öğretmenin yönlendirmesiyle sorgular. Bu etkinle öğrencinin el becerilerini geliştirmesi, tarihsel empati kurarak, yaratıcı düşünmesi ve akıl yürüterek çıkarımlarda bulunması sağlanabilir.

Ayrıca aletlerin yapımında kullandıkları madenin (demir, bakır) cinsine göre çevrede o madenin bulunduğunu (maden yatakları), çıkarıp (madencilik) işleyebildiklerini ilişki kurarak kavrar.

Ülkemizdeki tarihi mekanları, eserleri öğrencinin tanıması ve bilmesi amacıyla öğretmen, gezi sırasında çevre-ortam ilişkisinin kurulabilmesi amacı ile sorular sorar. Çevremizde hiç ormanlık alan gördünüz mü? Çevremizde doğal bitki örtüsü nasıl? Gibi sorularla ileride yapacağı etkinliklere zemin hazırlar ve farkındalık yaratır.

Eski Avanos evlerinin uygun olan birinin önünde etkinlik sırasında neden malzeme olarak evlerde orman ürünü kullanmadıkları sorulur? Evlerin yapımında taş (Nevşehir taşı) kullanmalarının nedeni ne olabilir? Ülkemizde farklı (Karadeniz, İç Anadolu, Güneydoğu Anadolu) bölgelerde farklı evlerin olmasının nedenleri üzerinde görüş bildirmeleri istenir. Ülkemizdeki çeşitli ev tiplerinin (ahşap, kerpiç, taş) fotoğrafları öğrencilere gösterilir. Hammaddeye yakınlık, yörenin iklimi (yağış ve sıcaklık faktörü) gibi bilgilerle ilişkilendirmesi için bir süre düşünüp fikirlerini söylemeleri istenir.

Yakından uzağa ilkesi doğrultusunda yaşadıkları yerde veya yakınlarında buna benzer eski benzer/farklı taş evlerin olup olmadığı? Benzerlik ve farklılıkların neler olabileceği üzerinde durulur.

Avanos'ta çömlek atölyelerinde gösterip yaptırma tekniği uygulanabilir. Öğrencilere çamurdan, istedikleri formda kap (çömlek, testi, güveç) yapımları gösterilir. Hatta birkaç öğrenciden benzer şeyleri yapmaları istenerek öğrencinin zorlanması durumunda ustalık ve sanatçılık kavramlarının niçin hak edilen değerler olduğuna dikkat çekilir. Her öğrenci hayal gücüne, gördüklerine göre bir şeyler yapmaya çalışacaktır. Öğretmen öğrencilerin şekil verdiği çamuru hangi amaçla, niçin yaptığını (kullanım alanını) sorar ve not eder. Müze gezisinde geçmişte yapılan kapların ne tür ihtiyaçlar sonucunda yapıldığını, hangi amaçlar ile kullanılmış olabileceğini sorgularken yaptığı kap ile müzedeki kapları şekil, boyut, motif, kulp sayısı, ağız biçimi gibi değişik özelliklere göre benzerlik ve farklılıkların ilişki kurulduğu öğrenme ortamları oluşturulur.

Dikkat çekilecek bir başka nokta ise müzedeki buluntuların üzerindeki desenlerin, şekillerin, motiflerin hangi nedenlere dayalı olarak işlenmiş olabileceği, yörenin ekonomik faaliyetleri ve inanışlarıyla ortak noktaların olabileceğine vurgu yapılabilir. O döneme ait bölgedeki bitki ve hayvan varlığına, müzedeki eserleri inceleyerek de ulaşılabilir. Üzümlü (Derinkuyu) Kilise'deki motifler gibi.

Öğretmen, Üzümlü (Derinkuyu) Kilise'sinin giriş kapısının hemen üzerindeki asma ve üzüm motiflerine dikkat çekerek niçin yapılmış olabileceğini sorar? Hangi arazilerde üzümün verim ve kalitesinin arttığı sorulur? Yeraltı şehirlerinde inildiğinde şaraphane odalarında üzüm ezme, biriktirme, saklama (saklama koşullarını öğrendiklerine dikkat çekilir) işlemlerinin nasıl yapıldığı öğrencilerle eğlenceli bir oyunla canlandırılır. Kilisedeki asma ve üzüm motifleri hatırlatılır. Üzüm ve bağcılığın, şarap (şıra, pekmez) yapımına, volkanik arazilerin üzümün kalitesi ve verimine, tüm bu etkinliklerin ise inşa ettikleri yapıların işleme ve motiflerine, kullandıkları araç ve gereçlere yansımaları anlamlandırıp aralarında ilişki kuracak şekilde keşfetmeleri sağlanır.

Örneğin gezi sonrasında öğretmen, farklı uygarlıklara ait, kültür ürünlerini sanal müzelere veya farklı uygarlıkların yaşadığı doğal ve tarihi alanlara sanal geziler yapılabilir.

Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'nde yapılacak sanal gezintide kıyılarda kurulmuş medeniyetler ve iç kesimlerde kurulmuş medeniyetler arasın-

da ilişki kurulabilir. Toprakta yapılan Amfora ile küp çömleklerin büyüklük, uzunluk ve şekil (form) bakımından değişikliklerin nedenleri sorularak öğrencilerin bu farklılıklar karşısında hem bir nesneye nasıl bakmaları gerektiğinin ipuçlarını öğrenmelerine hem de gözlem, inceleme gibi görsel ve zihinsel becerilerinin gelişmesine yardımcı olacaktır. Öğrencilerin istenilen hedeflere dikkatini çekebilmek için; günümüz kullanılan aletler ile, sanal müzede bulunanlar arasında benzerlik ve farklılıklar da sorgulanabilir (Atçı ve Altın 2011).

ETKİNLİK 5: NİÇİN YERLEŞİYORUZ, NASIL OLUŞUYOR?

Tablo 4: İlköğretim Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Programı

ÖĞRENME ALANI	ÜNİTE	KAZANIM	ETKİNLİK / AÇIKLAMA
İnsanlar, Yerler Ve Çevreler	Yeryüzünde Yaşam	3. Dünyanın farklı doğal ortamlarındaki insan yaşantılarından yola çıkarak, iklim özellikleri hakkında çıkarımlarda bulunur. 6. Örnek incelemeler yoluyla tarih öncesindeki ilk yerleşmelerden günümüze, yerleşmeyi etkileyen faktörler hakkında çıkarımlarda bulunur. 7. Anadolu ve Mezopotamya’da yaşamış ilk uygarlıkların yerleşme ve ekonomik faaliyetleri ile sosyal yapıları arasındaki etkileşimi fark eder.	“Çatalhöyük’te Yaşam” (Çatalhöyük örneği üzerinden yerleşmeyi etkileyen faktörler günümüzle karşılaştırmalı olarak belirlenir.) (6. kazanım) “Anadolu’da İz Bırakanlar” (Anadolu Medeniyetleriyle ilgili verilen bilgiler incelenerek bu medeniyetlerin ekonomik, siyasî ve sosyal özellikleri belirlenir.) (7. kazanım) “Bir Yaşam Bir Uygarlık” (Günlük yaşamla ilgili örneklerden yola çıkarak Anadolu medeniyetlerinin siyasî sosyal ve ekonomik özellikleri ile ilgili çıkarımlarda bulunulur.) (7. kazanım) 6 ve 7. kazanımlar Müze ile Eğitimle ilişkilendirilecektir.

Geçmişten günümüze insanların, yerleşik hayata geçerken aradıkları şartlar neler olabilir? Yerleşmeyi etkileyen (sınırlandıran) faktörler sizce nelerdir? Yerleşip şehir kurmak için bu bölgeyi neden seçmiş olabilirler? Yeraltı şehirlerini meydana getirmelerinde coğrafi unsurların (yer şekli, kayaç ya-

pısı gibi) ne gibi etkisi olabilir? Ana malzemenin (volkan tüfü) kolay şekil verilebilir veya yontulabilir olması, daha az engebeli oluşu veya iklimin ne gibi etkileri olmuştur?

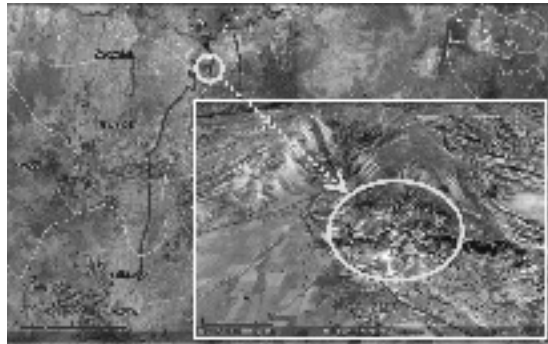
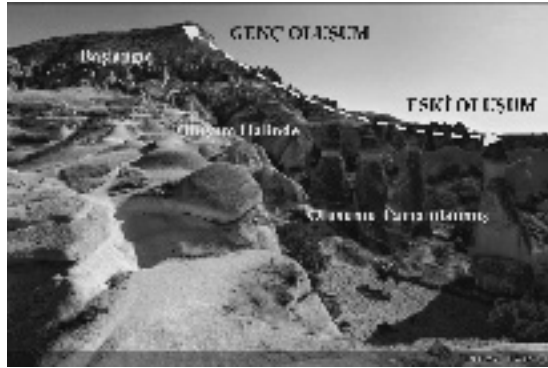
Farklı doğal ortamlarda yaşayan insanların (Amazon ormanları, kutup bölgesi ve çöl kumulları) günlük hayatlarını etkileyen, iklim faktörü göz önünde bulundurarak, bu yörede geçmişte yaşayan insanların yaşantılarını iklim sizce nasıl etkilemiş olabilir? Karşılaştırma yapınız? Bu örnekler öğrenciye uzak gelebileceğinden tanıdığı, bildiği yerlerin örneklemeleri (Karadeniz ve İç Anadolu Bölgesi) üzerinden irdeleme yapması da istenebilir.

Gezdiğimiz yeraltı şehrinde yaşamış bir aile şu an burada olsaydı hangi soruları sorar? Neler söylerdiniz? gibi öğrenme öğretme sürecinde öğrencilerin de soru sorup süreçte aktif olmaları sağlanabilir.

Bunun yanında uygarlıkların kurulduğu bölgelerin coğrafi (vadilere hakim stratejik alanlar, ulaşımın kolaylığı, akarsu kenarları gibi) koşulları Google Earth üzerinden incelenerek, uygarlıkların arazi seçiminde rol oynayan nedenleri, başka (ekonomik faaliyetler gibi) faktörlerle ilişki kuracak şekilde keşfederek, sorgulamaları sağlanabilir (Atçı ve Altın 2011).

Öğretmen soracağı bir (1S) ile öğrencilerin mekânı gözlemleyerek ve ön bilgilerini kullanarak cevabı bulmalarına ister. Analize yönelik 5N (Ne, Niçin, Nasıl, Ne Zaman, Nerede) sorularını sorar. Öğrenciler, bu uygulama ile edinecekleri sorgulama yöntemini, herhangi bir durumun, olayın, mekânın analizini yaparken veya günlük yaşamlarının her alanında kullanabilirler.

Öğrenciler, Paşabağ ve Zel ve vadisi civarındaki gezi-

lerde, etraflarında gezi boyunca sıkça gördükleri peri bacalarını bu çevrede farklı oluşum aşamalarında, bir arada, daha yakından görme fırsatı bulurlar. En karakteristik formda olanlar üzerinden gözlemler yapabilir. Öğretmen peri bacalarının oluşumda aşındıran ve şekillendiren kuvvetleri, kayaç yapısını, farklı katman ve sertlik derecelerini tanır. Peri bacalarının oluşum evrelerinin bir hat boyunca gözlemlenebilir. Gezi alanında öğrenci, peribacalarının başlangıç ve oluşum halindeki genç şekilleri, oluşumunu tamamlamış ve bozulma evresine yaşlı hallerini gözlemleyerek aralarında karşılaştırma yapma imkanı bulur. Peri bacaları doğal oluşum sürecinin çok uzun zaman aldığını kavrayarak doğal eserlerin değerini anlar, doğal yapının korunmasında bireysel sorumluluk bilinci edinir. Öğretmen, doğal ve kültürel anıtlara ülkemizde başka hangi (traverten, şelale, mağara, göl, obruk) örnekler verebilirsiniz? Öğretmen gezi öncesi, ön hazırlık amacıyla sınıfta öğrencilerine Google Earth ile çevirim içi ve çevirim dışı sanal geziler düzenleyebilir.

Sonuç

Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın ünitelerinde öğrenciye kazandırılması istenen bilgiler kazanımlar sütununda belirtilmiş, öğretmene rehber olması açısından örnek etkinlikler, açıklamalar, kazandırılması istenen beceri ve tutumlar da verilmiştir. Sınıf dışı gezi program içerikleri ile desteklenmiştir. Sosyal Bilgiler'de sınıf dışı geziler ve etkinlikler için uygun bir içeriğe de sahiptir. Bu gibi nedenlerle çalışmadaki kazanımların, sınıf dışında gerçek mekanlarda yapılacak etkinlikler ve uygulamalar ile öğrenciler öğrenim sürecinde aktif olacak, edinmeleri beklenen bilgileri kısa sürede öğrenecek ve bilginin daha kalıcı olması sağlanacaktır.

Gerçek mekanlarda yani tarihi ve doğal mekanlarda yapılacak öğretim etkinliklerinin kitaplardan okuyarak, fotoğraflara bakarak veya öğretmenin düz anlatımından daha etkili olması beklenir. Çünkü öğrenen gezerken tarihi ve doğal alanların renklerini görerek, dokusunu hissederek, atmosferini soluyarak, etkinliklerle adeta o dönemi yaşar, müzelerde tarihsel empati kurar, zaman ve kronolojiyi ayırt eder, değişim ve sürekliliği algılar.

Bu mekanların öğretim potansiyellerinin anlaşılması ve eğitim-öğretimde kullanılması temenni edilmekte olup etkinliklerin olabildiğince çok duyu organına yönelik hazırlanması, mekânların öğretmen tarafından doğru analizi yapılarak öğrencilere yorumlatması önemlidir.

Yapılandırmacı öğrenme ortamlarında öğretmen sorularının “içerik soruları” olmasından daha çok, kendi bireysel bilgilerini kullanacakları, dolaylı, üst düzey, ıraksak, açık uçlu ve kavramsal özellikteki “süreç soruları” olması çok daha fazla önem taşımaktadır (Oğuz, 2011). Direkt bilgiye yönelik sorular yerine sorgulama, yorumlama yapacağı, problemi çözmeye çabalayacağı, üst düzey bilgi ve becerileri edindirmeye yönelik sorular sorulmalıdır. Bu tarz sorularla öğrenciler bir nedenin, faktörün veya doğrunun; olgu, olay veya durumların oluşmasında, açıklanmasında tek başına yeterli olmayacağını öğreneceklerdir. Madalyonun iki yüzü olduğunu fakat birçok boyutu olabileceğini fark eder. Bu fark etme sonrası kavrayış çok boyutlu düşünme becerilerini de geliştirecektir.

Sınıf dışı eğitim konu alanının öğretilmesinde anlamlı öğrenmelerin gerçekleşmesini sağlayan ve alana özgü becerilerin kazanılmasında etkili olmaktadır. Ancak sadece öğretim programlarının hedeflerini gerçekleştirmede etkili bir yöntem değildir. Aynı zamanda öğrencinin bireysel gelişimini her yönden desteklemektedir. Onu nispeten izole bir ortam olan sınıfın dışına çıkarmakta ve gerçek yaşantıları, gerçek ortamlarda kazanmasını sağlamaktır (Altın ve Oruç, 2008; Oruç ve Altın, 2008).

Buna bağlı olarak sınıf dışı etkinliklerde farklı disiplinlerden yararlanılmalı, öğrencinin yaparak ve yaşayarak, keşfederek ve sorgulayarak bilgiyi deneyimleri ile yapılandırabileceği, öğrenme ortamları oluşturulmalıdır.

Bu çalışmadaki etkinlikler ve uygulamalar öneri niteliğinde olup öğretmenlerin gezi yapmak istediği yöreye veya kendi bulundukları bölgede yakın çevrelerine yapacakları gezilerde yörenin tarihi, kültürel, ekonomik ve doğal yapısını göz önüne bulundurarak gezi planı yapmaları daha doğru olacaktır.

Öğretmenler için farklı bilim dallarının desteğiyle, içeriğin ve kazanımın uygun olduğu her ünite için “*Sınıf Dışı Etkinlikler ve Uygulamaları Rehberi*” planlanarak, hazırlanması, öğretimde mekanları kullanmak ve eğitimsel potansiyellerinden faydalanmak üzere etkili bir gezi düzenlemek isteyen her öğretmen, kendi bölgesindeki tarihi ve doğal varlıkları tanıyıp ve en verimli biçimde kullanabileceklerdir.

Kaynaklar

Altın, B. N., Demirtaş, S., (2009), Sosyal Bilgiler Dersinde Sınıf Dışı Eğitim Etkinlikleri (Müze ve Arazi Çalışmaları), SAFRAN, M. (Editör), *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Pegem Akademi, Ankara.

- Altın, B. N., Oruç, S., (2008), Çocukluk Döneminde Doğa Sporlarının Çevre Eğitiminde Kullanımı, Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, 3, 35, 10-19 Adana
- Atçı, Ş.A., Altın, B.N., 2011, Her Zaman Ve Her Yerde Eğitim (Sınıf İçinde Sınıf Dışı Eğitim Etkinliği Örnekleri), 10. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu, 5-7 Mayıs 2011, Cumhuriyet Üniversitesi.
- Akman, İ., (2011), Avanos Destanı, <http://www.nevsehirkultur.gov.tr/belge/1-45612/destanlar.html> (28.09.2011).
- Ford, P., (1986), Outdoor Education: Definition and Philosophy, <http://www.eric.ed.gov/ERICWebPortal/contentdelivery/servlet/ERICServlet?accno=ED267941>
- Meb, (2009), İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 4. 5. ve 6. Sınıf Öğretim Programı (ttkb.meb.gov.tr) ve Öğretmen Kılavuz Kitabı, Ankara.
- Oğuz A. (2011), Yapılandırmacılık, DUMAN, B. (Ed.), Öğretim İlke ve Yöntemleri, (2.Basım), 317-348, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Oruç, S., Altın. B. N., (2007), Çocukluk Döneminde Doğa Sporlarının Çevre Eğitiminde Kullanımı, Doğa Sporları ve Bilim Sempozyumu, 17-18 Kasım 2007, Hacettepe Üniversitesi
- Oruç, S., Altın. B. N., (2008), Müze Eğitimi ve Yaratıcı Drama, Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, 3, 35, 125-139, Adana
- Özdemir, M., (2009), Sosyal Bilgiler Öğretimi Programı ve Değerlendirilmesi, Saf-
ran, M. (Ed.), *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, PegemAkademi, Ankara.

* Fotoğraflar Google Earth içerisinden alınmıştır.

HACI BEKTAŞ VELİ MENAKİBNAMESİNİN YENİDEN OKUNMASI: İMKANLAR VE SORUNLAR

REVISION OF *MENAKİBNAME* BY HACI BEKTAŞ VELİ:
OPPORTUNITIES AND CHALLENGES

Ahmet TAŞĞIN*

ÖZET

Bildiri, Alevi Bektaşî yazılı metnlerinin içeriklerine dikkat çekmeyi amaçladı ve konuya dikkat çekmesi münasebetiyle önemli bir yere sahiptir. Bildiri yöntem olarak yazılı metinler ve gözlemlere dayandı.

Bildiri boyunca metinlerin kurgusuna ilişkin göndermelerle, sözlü ve yazılı kültür ikileminden yola çıkarak sözlü birikimin yazılı metin haline getirilmesinin sözlü kurgunun kaybolmadığına vurgu yaptığına işaret etti. Bu bakımdan da Alevi Bektaşî topluluklarının sosyal yapısı ile tarihsel dönüşümlerini göz önünde bulundurarak, metinlerin kurgusunu yine topluluğun geleneksel içeriklerine yönelerek açıklamaya çalıştı. Süreç içerisinde sözlü metinler duyulan ihtiyaca binaen yeniden kuruldu ve ana temayı muhafaza ederken imgeleyen kurgusu paralelinde yeniden biçimlendirildi. Kurgulayanın geleneksel yapı içerisinde bu metinlerin bir parçası olarak görülmesi bir sorun teşkil etmedi. Fakat bu durum, yazılı metinler ve bu metinler üzerinden yeni bir yapıya taşındığında parçalı bir yapı oluşturdu ve birden fazla metin varmış algısına neden oldu. Bu durum sadece akademik çevrelerde değil topluluk içerisinde de bu metinlerin anlaşılma sorununa neden oldu.

Sonuç olarak Alevi Bektaşî metinlerinde yapılan sembolik aktarımların, kendi iç bütünlüğü içerisinde değerlendirilirken bu metinlerin sözlü kültürün ürünleri olarak yazılı işaretlere aktarıldıkları ile süreç içerisinde dönüşümlerinin olduğu sonucuna ulaşıldı. Temel olarak sözlü ürün ve dönüşümün dinamikleriyle metinlerin sunumlarında parçalı bir yapının da varlığına ulaşıldı.

Anahtar Kelimeler: Hacı Bektaş, Vilayetname, Menakıbname, Sözlü Kültür, Yazılı Kültür.

* Prof. Dr., Konya Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
e-posta: ahmetyt@hotmail.com

ABSTRACT

The paper aims to draw attention to the understanding of the contents of the Alevi-Bektashi written texts. To answer the challenges encountered by a tractate is of great importance to draw attention to this topic. Methodically, the paper is based on observations and written texts. Moreover, throughout the whole paper, it has been emphasized that these texts have not lost their characteristics of oral fiction with their transfer across the realm of the written literature.

In this regard, with the historical transformations in the social structure of the Alevi Bektashi communities taken into account, the paper tried to explain the fiction of the texts by referring to the traditional contents of these communities. What constitutes an obstacle in gaining an insight into these texts is the fact that the oral narratives had to be reconstructed, reshaped in paralel with the fiction of the creator while preserving the main theme, which in turn led to a fragmented structure within the fiction.

In conclusion, it has been concluded that the symbolic transfers in the Alevi-Bektashi texts have undergone transformation in time when they were transferred to the written signs as part of the oral literature. Moreover, a fragmented structure has been detected in the presentation of the texts and the dynamics of the oral production and transformation.

Key Words: Hacı Bektaş Veli, Vilayetname, Menakıbname, Oral Culture, Written Culture.

Giriş

Hacı Bektaş Vilayetnamesi, Hacı Bektaş'ın nesebi, eğitimi, ismi, tarikatta seyri suluku, seyahatleri, seyahatlerinde gösterdiği olağanüstü olaylar ve karşılaştığı topluluklar, şehirler ve en sonunda da Sulucakarahöyük'e yerleşmesine yer vermektedir.

Çalışma, sorun olarak gördüğü şu hususlara açıklık getirmeye çalıştı. Çalışmanın kendisine referans olarak gördüğü metnin dili yalın, doğrudan konuya yönelen bir tarzdadır. Bu metinler sözlü olarak aktarılıp yazıya dönüştürüldüğünde sadece yazının biçimsel olarak imkanlarından yararlanmaktadır. Yoksa yazılı bir metnin kurgusuna sahip değildir. Hele günümüz, özellikle matbaadan sonraki durum, yazılı metinlerin dili, biçimi ve tarzından çok farklıdır. Bu bakımdan da günümüz yazılı metinlerin kurgusuyla bu metinlere yaklaşmak, bu metinlerin anlaşılması ve sosyal bilimler araş-

tırma alanlarına çok fazla katkı sunmayacaktır. Bu çalışmanın metinlerin anlaşılmasına ilişkin önerisi, sözlü kültürün ürünü olan bu metinleri, yine kendi sosyo - kültürel koşulları içerisinde anlamaya yöneliktir. Bunun nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin de aşağıda izah edilecek bir dizi faaliyetin gerekliliğine dair gerekçe sunulacaktır.

Metnin aktardığı bilgi, yine geleneksel kaynakların imkanlarıyla açıklanmaya çalışılmakta ve kültürel formun bütün alanlarına kendisini refere etmektedir. Bu aktarımın kendisi ve biçimi kurulu olan kültürel forma uygundur, bunun için de uyuşmama, çatışma sorunu yaşamaz. Halbuki metnin kuruluş aklını, biçimine ve sunumuna yönelerek kendi iç anlamını yakalamak gerekir. Belki de konunun kendi içerisinde anlatılması atlanarak, konunun anlaşılması için getirilen örnek metin veya konu başlıkları konunun kendisi olmaktadır. Doğal olarak aydınlatmayı bekleyen husus hala beklemektedir. Fakat bunun yerine yeni zengin konular gündeme gelmektedir. Zaman içerisinde konunun aydınlanması için kullanılan nesne, özne halini almakta, açıklanmaya çalışılanı unutturup daha karışık hale getirmektedir. Bir süre sonra konunun, bu hareketli ortamdan kendisini göstermesi veya anlaşılma talebi gündeme gelmektedir.

Sözlü birikimin yazı ile resmedilmesiyle elimize ulaşan metinlerin, yazılı metin üzerinden kurulan aklın bir ürünü olmadığını ve bu ürünlerin tam aksine sözlü metinle kurulan aklın sunduğu bilgiler olduğunu göz önünde bulundurmalıyız. Buna göre sözlü aktarımın imkanları içerisinde bu metinlerin değerlendirilmesi zorunluluğuna dikkat edilmesi gerekmektedir. Aksi halde bu metinlerin yazılı metinlerin kurduğu akla sunacağı bilgi sınırlı kalacaktır.

Metnin iç kurgusu aynı zamanda toplulukların inanç, ibadet, erkan ve toplulukların hiyerarşik yapısının anlaşılmasını da kolaylaştırmaktadır. Bu metinlerin kurgusu kaçırıldığı zaman toplulukların sosyal yapısı da kaçırılmaktadır. Bunun sonucu topluluklar hakkında eksik, yanlış ve hatalı sonuçlara varan değerlendirmelerle sonuçlandırılacaktır.

Sözlü metinler ve işaret ettiği topluluklar arasındaki ilişkiyi güçlendirmek için ilgili topluluklar hakkında alan araştırması yapmak veya bu çalışmada artırmak gerekir. Bu çalışmalar boyunca da kullandıkları dil, terim, aktarım biçimi, sözlü sunumun yapısı, icrası, aktaran ve aktarılan kitle arasındaki ilişki, konu seçimi, konunun sunulduğu bağlam, bütün bunların kurulu olduğu akıl ve sosyal yapı üzerinde içerik analizi yapılması zorunlu hale

gelmektedir. Böylece kullanılan sözlü malzeme ve bunu sunan aktör üzerinden söylem analizine gidilebilir.

Metin ve metnin aktarıcısı arasındaki ilişkiyi ortaya koyacak derinlemesine araştırma ve bu araştırmalar neticesinde analizlere ihtiyaç duyulmaktadır. Metnin sunduğu zengin ifade ve anlamın anlaşılma imkanı daha fazla olacaktır. Böylece metin, aktarıcısı ve aktarma yöntemi (aktarma mekanı) olarak üçlü kurgu bütünlüğü yakalanabilir. Aksi takdirde bu kaynakların çok fazla bir şey ifade etmediği mazereti, yakınması devam edecektir. Oysa bu üçlü kurgu üzerinden yapılacak inceleme mevcut kaynakların yazılı bir metin gibi düşünülmesi üzerinden değerlendirilmeye alınması doğal olarak "bilimsel veri, kaynak ve vesika yetersizliği hatta tatminsizliğine sürüklemektedir. Hatta Hacı Bektaş'ın bizatihi kendisi olsa bile ilgili çevreleri ikna etmek mümkün görünmemektedir. Çünkü "bilimsel" olma iddiasının arkasındaki yetersizliğin engeliyle kendi zihin, bilgi, yaklaşım ve yöntemlerini kapatmaktadırlar. Böylesine yoğun hegemonya bu işlere kafa yoran tarafların önemli bir kısmını baştan kaynakların kıymetsizliğine ve basitliğine götürmektedir.

Bütün bunlarla beraber eldeki kaynaklarda var olan bilgilerin tarihi olup olmadığı konusu tartışmaya açılarak Hacı Bektaş'ın tarihi kişiliği hakkında şüpheler oluşturulmaktadır. Oysa bu noktada eldeki kaynakların nasıl değerlendirileceğine dair yeni bir yöntem ve yaklaşım üzerinden yürünmesi zorunluluğu belirgin olarak ortaya çıkmaktadır.

Buna göre eldeki bilgiler tarihi metinler olarak görülmelidir. Öncelikle Hünkâr'ın menzilnamesi ve bu menzil doğrultusunda karşılaştıkları şehirler ve topluluklar hakkında bilgiler derlenip toparlanmalıdır. Adı geçen şehirlerde yapılacak alan araştırmalarıyla bu konu desteklenmelidir. Buradan elde edilecek bilgiler de onun hakkında verilen bu bilgi ve belgelerin tarihi olup olmadığı tartışmasına yer verilebilir ve destekleyebilir. En azından bu tartışmaların zemini başka bir mecraya kaydırılabilir. Böylece Hacı Bektaş'ın hayatına ilişkin boşluk noktalar ya da belirsiz gibi görünen hususlar daha bariz hale gelebilir.

Sonuç olarak Hacı Bektaş Veli hakkındaki bilgileri zenginleştireceğimiz yeni bakış açısı veya metinleri değerlendirilebilecek yeni bir yöntem ihtiyacı vardır. Bunun için de hem mevcut bilgilerden hareketle alan araştırmaları yapılmalı hem de alan araştırmalarından hareketle konuya zenginlik kazandırılırken çift başlı sağlaması mevzuun bütünüyle görülmesine

ve anlaşılmasına imkan sağlar. Bu çerçevede konu yeniden ele alındığı takdirde Vilayetnamede ele alınan bilgiler ya da bilinen konular çerçevesinde değerlendirildiğinde Hacı Bektaş konusu yineden ele alınmayı gerektirecek kadar önemli olduğu görülebilir. Çünkü sözlü metnin aktarımında zaman – mekan iç içe geçmekte ve bu bakımdan da zaman ve mekan faktörü yeterince anlaşılammaktadır. Günümüz zihin dünyasının kurgusu ve metinlerin verdiği mesaja uyarlanmış algıyla bağlantılı olarak intikal güçleşmektedir. Bu durum metnin verdiği bilgileri netameli hale getirmektedir. Metnin yetersizliği algısından metne duyulan güvensizlik varlığı (ontolojik olarak) anlamsız kılmaktadır. Üstelik bu durum kamusal alanın ortak bütün alanda özgürce dolaşan dili ve akli haline gelmektedir. Böylece metin ve mesajı, zaman ve mekan arasında oluşan boşluk ilgisizliğe ya da inkara dönüşmektedir. Varlığını inşa ettiği zeminden kendini yok etme sınırına taşımadan (en azından bir kısmı) metnin ötesinde başka tarih, medeniyet, din ve mezheplerden bilgi taşımaya başlamaktadırlar. Böylece ortak konular etrafında kendisine ait dünyayı zenginleştirip, yeni bir meşruiyet arayışına gidilmektedir. Bu haliyle ontolojik huzursuzluğun bütün tarihe, medeniyete, dine ve mezhebe sirayet ettirilmesi kendisini teskin etmektedir.

Alevi-Bektaşî Metinlerini Nasıl Anlarız

Alevi Bektaşî metinleri insanın yeryüzü serüveninin başlangıcını “Elest-i bezmi”ne bağlar ve bunu da “Devriyeler” üzerinden aktarmaktadır. Elest-i bezmi’nde “beli” deyip, bu ikrarı da her defasında tazeleyen veya yeniden hatırlatan peygamber ve nebilerle aynı paralelde görmektedir. Bu Devriyeler, tarihin sürekli ve aynı istikamette olduğunu, kendi tarihine veya bu noktaya bağlamaktadır. Böylece kendi zamanından bir öncekine bağlanan halkalar arasında asla bir kopukluk ve boşluk bulunmaz. Bu bakımdan da bir başka tarihe, kişiye, olaya ihtiyaç duymadan kendi kurgusunu sürekli ince ince işleyerek tamamlar.

Metinlerin içeriklerinin anlaşılmasına engel olan sorunlardan bir tanesi metnin kullandığı manaya dikkat edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle metnin yalın haliyle manasına da sözlü aktarımı içerisindeki biçimiyle dikkat etmek gerekmektedir. Esasen iki anlam, her iki dünyanın kavramları üzerinden her iki dünyanın anlam kurgusunu temsil etmekte çok başarılıdır. Adeta her iki dünyayı bir, birbirinin mütemmimi, mütedavimi olarak göstermektedir. İlk planda birinci anlamı dikkate gelmektedir. Haddizatında her iki dünyanın farkında olan muhatap bütün hatlarıyla

her iki dünyanın anlam dünyasını bir bütün olarak kurması gerekir. Eğer kuramazsa veya bunda başarısız olursa metinlerin anlam bütünlüğünü takip edemez. Çünkü ikinci anlam daha fazla çaba sarf etmeyi baştan istemektedir. Yani doğal olarak kendi kuruluşunda var ve hatta varlığını da bunun üzerine inşa etmektedir. Öyleyse dışarıdan iki anlam dünyasını anlama çabası göstermeyi iki defa gerektirecektir. Bunun için de araştırmacı ve çalışması daha fazla dikkat, sabır ve uzun soluklu olmalıdır. Eğer olmaz ise her iki dünyanın arasında giderken özellikle ikinci anlamda yol almak, birinciye de belli belirsiz gidip geri dönmeler, belirsiz, kopuk, anlamsız, sıkıcı, yıpratıcı ve kafa karıştırıcı bir dünyaya sürüklenir. Sonuç olarak her iki manayı, ortak kavram dünyasından her iki dünyayı başarılı bir şekilde anlatan kurguya uygun olarak, sürdürmede dikkatli olunması zorunlu hale gelmektedir. İkinci mana dünyası, iki kez dikkati gerekli kılar. Çünkü bu anlatım içerisinde temel olarak ikili bir anlam dünyası kurulmaktadır. Bu ikili anlamı, teorisi uzun uzadıya aktarılmadığı sürece okuyucunun yakalaması ve kavraması mümkün görünmemektedir. Çünkü ikili anlam Zahirî ve Batınî iki dünyanın alanına yöneliktir. Bu bakımdan da bu ikili dünyanın bir arada tutulması okuyucunun metnin anlamlarına yönelik hazırlıklı olmasını ve dikkatli bir şekilde anlamları takip etmesini gerekli kılmaktadır.

Bir diğer sorun da öteden beri Hacı Bektaş etrafında yürütülen çalışmaların biriktirdiği bilgi ve bu bilginin kuşattığı alan üzerinden yürünmesidir. Uzun yıllardır biriken, alandaki bilgi ve yaklaşım, tarihi, siyasi, kültürel ve dini bir yapılanmanın etkisiyle ortaya çıkarken bu bilgileri düzenleyen özne, nesnesini hangi amaçlar için kuruyorsa doğal olarak ona hizmet eden bir yapıya büründürmekte ve bir süre sonra nesne, kendi nesnesini oluşturan görece özneye dönüşmektedir. Bu haliyle Hacı Bektaş etrafında yürütülen araştırmalar ve tartışmaların öznenin kendi düşüncesi etrafında biçimlendiğini göz önünde tutmak gerekir. Öyleyse Hacı Bektaş araştırmalarının ortaya çıkmasını sağlayan Fuat Köprülü'den itibaren bu konuyu yeni baştan ele almak gerekir. Fuad Köprülü ve onu anlayanlar ile ondan anlaşılanlar arasındaki farka dikkat çekmek istiyorum.

Köprülü araştırmalarının en büyük katkısı, basit haliyle bu konu etrafında üretilen tartışmalarla konunun yaygınlık kazanmasını sağladığı söylenebilir. Fakat Köprülü'nün bir süre sonra Hacı Bektaş vb. erenlerle ilgili görüşlerinden vazgeçmesi daha sonra ki yazılarında da nelerden vazgeçtiği ve yeni neleri eklediği konusuna odak olarak yer vermemesi, onun daha önceki görüşlerini yürürlükten kaldırmamıştır. Bilakis yeni olarak ileri sür-

düğü görüşleri, vazgeçtiğini söylediği görüşlerinin daha fazla yerleşmesini sağlamıştır. Bunun bir sonucu olarak da onun sonradan vazgeçtiği düşünceleri hemen bütün araştırmacılar tarafından paylaşılar hale gelmiş ve artık vazgeçilen veya yanlış, eksik kabul ettiği bu görüşlerinin ve onun vazgeçtiklerinin dışında bir görüş ileri sürmek mümkün olmamıştır. Görüş ileri sürmeden kasıt, güvenilirliği ve geçerliği nispetinde dile getirilmektedir.

Bu açıklamalardan sonra birkaç soruyla devam edelim. Vilayetname nasıl okunmalı veya nasıl değerlendirilmelidir? Vilayetnamenin verdiği bilgiler gerçek ya da tarihi mi veya tarihi kaynaklara uygun mu, yoksa bir tarikatın şeyhi hakkında yazılan ve o şeyhi öven ve överken de etrafında bulunan birçok meşhur kimseyi de yine o şeyhin etrafında kuran bilgilerden mi oluşmaktadır?

Doğrusu yukarıdaki sorular, sözlü kültürün ürünü olarak okunmalı ve cevaplanmalıdır. Bu bakımdan da Vilayetnamenin verdiği bilgiler bu şekilde değerlendirilmelidir. Ayrıca bu aşırıya kaçan bilgiler olmak yerine burada kullanılan dilin kendisine yönelerek dilin özellikleri kavrandıktan sonra verilen bilgilerin önemine ya da tarihi veriler olup olmadığına karar verilmelidir. Böylece Vilayetnamenin sıradan bir metnin ötesinde ne kadar zengin bir içeriğe sahip olduğu açıkça ortaya çıkacaktır. Kaldı ki Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin yolculuğu başta olmak üzere Rum'a ulaştıktan sonra karşılaştığı Rum erenleri ve bunlarla arasında geçenlerin aktarıldığı bölümler yeniden okunmalıdır. Bu yeniden okuma, bizatihi metnin okuyanı sürüklediği ve kendisinin içine çektiği yerden idrak sunmayacaktır. Bilakis bu kurgu veya okumaya tersinden bakıldığında verilmek istenen mesajı kavratılabilir.

Hacı Bektaş'ın Rum'a gelişine Vilayetname'de özet olarak şöyle yer verilir: Hünkâr, Rum'daki erenleri merak eder ve erenlerden kimler var bilmek ister. Onları görmek ve tanımak için Rum'a yönelir. Rum sınırına gelince Rum'daki erenlere selam verir. Rum erenlerinin bulunduğu meclisten onun selamını Fatma Bacı adında birisi alır ve kimin selamını aldığı sorusu üzerine de Hacı Bektaş Veli hakkında bilgi vererek cevaplar. Rum erenleri Hünkâr'ın Rum'a gelişine ilk planda olumlu bakarlar. Bir hamle sonrasında onun gelişine karşı çıkarlar. Bu itiraza yönelik alınan önlemler arasında manevi alemde Rum'a gireceği yollar bağlanır. Acaba Rum erenleri önce gelişine itiraz etmedikleri Hünkâr'ın daha sonra Rum'a girişine neden engel oldular? Onun bu gelişinden neden rahatsız oldular?

İlk gelişinde iyi karşılamalarına karşın ikinci gelişini kabullenmediler. Burada yeni sözlü metnin yaptığı cilveyle karşı karşıya kalmaktayız. Çünkü metin, konunun detaylarını geçip her iki olayın da aynı zamanda ardışık gerçekleştiği izlenimi vermektedir. Oysa Rum hakkında ön bilgisi olan Hacı Bektaş'tır. Horasan'dan gelen kendisi ve ne var, kim var, merak ediyor. Ön bilgiyle hazırlıklı geliyor ve doğrudan Rum Erenlerinin bulunduğu meclise selam veriyor. Selamı, Rum Erenlerinin hizmetini yürüten Fatma Bacı alıyor. Esas itibarıyla onun selamı alması ve Hacı Bektaş'ı orada bulunan meclise tanıtmaması kendisine sorulmasından bu konuyu onun diğerlerinden daha fazla bildiğini göstermektedir. Bu metnin içerisindeki önemli şahsiyetlerden bir tanesi Fatma Bacı'dır. Onun görevi, yetkisi sorumluluğu ve teşkilatı başlı başına önem arz eder. Çünkü Rum'a ilk adım atan birisinin "selam" verdiği kişinin olduğu gibi aynı zamanda selamını aldığı şahıs hakkında da teferruatlı bilgi verebilecek kadar yetkinliğe sahiptir. Bu özellikleriyle Fatma Bacı metnin şahıs kadrosu ve hikayesi içerisinde belirgin bir yerde durmaktadır.

Fatma Bacı'nın Hacı Bektaş Veli hakkında verdiği bilgiden bir süre sonra Rum Erenleri konuşma, tartışma ve fikir alışverişinden sonra Hacı Bektaş'ın Rum'a gelişine mani olmaya çalışıyorlar. Hem geliş öncesinde haberdar değiller ve o kendisi geçişini haber ediyor. Bu haber Fatma Bacı aracılığıyla gerçekleşiyor. Bir süre sonra Fatma Bacı aradan belli belirsiz kayboluyor ve Karaca Ahmed etrafında yeni bir hikaye geliyor. Fatma Bacı'nın haberdar etmesinin ardından ne kadar zaman geçiyor da Rum Erenleri kadro olarak Hacı Bektaş'ı kendilerine zarar verebilecek kadar tanıma süreleri oluyor? İşte birer kaçır cümleyle olayların aktarımı, zamanı yok ederken mekanın da yitimine neden olmaktadır.

Genel anlamda Rum erenleri Rum'a yeni gelenler için kontrol yapmaktadırlar. Buna göre Rum erenlerinin gözcüsü Karaca Ahmed'dir ve murakabeye dalarak Rum'u tarar ve Sulucakarahöyük'te yalnız başına duran bir güvercin görür. Bu güvercini yakalaması için Beyazıd-ı Bestami halifelerinden Hacı Tuğrul isminde birisini gönderir. Hacı Tuğrul doğan donunda uçar, Sulucakarahöyüğe gider ve güvercini yakalamak ister. Fakat Hacı Bektaş yeniden insan donuna girer ve doğanı yakalar, sıkır, onu incitir ve bayıltır. Hacı Tuğrul kendisine gelince Hünkâr onun gelişini sorgular ve bu sorgulamayı Rum erenlerine aktarmasını ve hatta onların toplanıp kendisinin yanına gelmesini ister. Hacı Tuğrul onların yanına döner, başına gelenleri ve gördüklerini olduğu gibi Rum erenlerine aktarır.

Hacı Bektaş Rum'a geldiğinde Rum Erenlerinin kendisini karşılama programlarının içeriğinde bir değişiklik olur ve onun Rum'a gelişine engel olmak için birçok tedbir alırlar. Fakat bu tedbirlerin hiçbirinde başarıya ulaşip sonuç alamazlar. Bu önlemlerden bir tanesi de Hacı Tuğrul'un Doğan şekline girip Güvercin şeklinde Rum'a giren Hacı Bektaş'ın yakalanıp getirilmesidir.

Alınan tedbirler arasında Hacı Bektaş'ın güvercin donunda Rum'a geçişi ve Hacı Tuğrul'un doğan – şahin şeklinde gelişinin anlamı üzerinde de durulmalıdır. Bu çalışma, Alevi Bektaşiler arasında okunan Deyiş ve ayrıca Süleyman Çelebi Mevlid'inin farklı nüshalarında ek olarak bulunan bir Göğercin İlahisi adlı risale etrafında konuya yeniden değerlendirme ve bu konuyu genişletmeliyiz. Bu ilahi, Göğercin Manzumesi olarak Hatayi tahallusuyla da birçok Alevi topluluğu arasında okunmaktadır. Göğercin İlahisi etrafında Alevi Bektaşî edebiyatı içerisinde yer verilen Göğercin ve Doğan (Şahin) figürlerini yeniden ele almak gereklidir.

Rum erenlerinin usul, erkan itibarıyla değiştiklerini, geleneksel yapıyı takip edemedikleri ve artık yetersiz kaldıklarına işaret etmektedir. Çünkü Beyazıdî Bestami halifesi ile karşılaşması buna işarettir. Nedeni de hırka Beyazıdî Bestami'den gelmektedir. Onun halkasının durumu da ortadır. Esas itibarıyla Vilayetname'de, Horansan erenleri ve Rum erenleri arasındaki farkın ortaya konulduğu yerlerden bir tanesi de bu konudur. Bu metnin, okuyucusuna veya yol oğluna verdiği mesajlardan bir tanesi de budur. Çünkü varlık nedenlerinden bir tanesi mesaj ve nasihattir.

Buna benzer metnin bize sunduğu örneklerden bir başkası da Şeyh İbrahim konusudur. Yine metin çerçevesinde Hacı Bektaş'ın Elbistan Kayseri arasında gerçekleşen seyahati sırasında karşılaştığı bir eren yani Şeyh İbrahim hakkındadır. Şeyh İbrahim, Dulkadir bölgesinde kendi etrafında bulunan küçük bir toplulukla yaşamakta ve çobanlık yapmaktadır. Hünkâr, Şeyh İbrahim'i Dulkadirli Türkmenler arasında bulmuş ve kendisine Bozok ve Üçok'u vermiştir. Tarihi Roma askeri ve ticaret yolunun Selçuklu döneminde de devam eden güzergahını takip eden Hacı Bektaş Zamantı ırmağı boyunca giderek Şeyh İbrahim ile karşılaştı.

Günümüzde de ayakta duran Şeyh İbrahim'in tekkesi veya zaviyesi içerisinde türbesi de bulunmaktadır. Tekke veya zaviye, mutfak, mescit yakın zamana kadar ziyaretçileri tarafından faal olarak kullanılmaktaydı. Hacı Bektaş Vilayetnamesinde adı geçen Şeyh İbrahim'in Kayseri Develi Hava-

dan köyünde bulunan zaviyesi etrafında alan araştırmaları yapıldı. Adı geçen köyde köylülerle görüşmeler yapılarak, verilen bilgilerin mekanlarına ulaşılmaya çalışıldı.

Vilayetnamenin verdiği bu bilgilere bakılırsa Rum'da yolu süren ve Hacı Bektaş'tan önce Rum'da bulunanlar vardı. Hatta bunların sayıları da azımsanamayacak kadar fazlaydı ve kaldı ki onların Gözcüsü de bulunmaktaydı. Bundan da öte Vilayetnamenin verdiği bilgiye göre Rum'da elli yedi bin eren vardı. Bunların başı ya da en ulularından birisi de Karaca Ahmed idi.¹ Sadece Vilayetnamenin söylediklerinden yola çıkılsa bile Hünkâr'ın Rum'a gelişi, burada kalışı ve buradaki erenler hakkında verdiği bilgiler bu konu etrafında yürütülen tartışmaların aydınlatılmasına büyük katkı sunacaktır. Buna göre Hacı Bektaş Rum'a gelmeden önce Rum'da topluluklar vardı ve sürekle devam etmekteydi.

Hacı Bektaş'ın Geçtiği Yol:

Vilayetnamenin verdiği bilgiler arasında onun seyahatleri ve seyahati boyunca geçtiği yerlerdeki faaliyetleri ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Seyahati boyunca geçtiği şehirler, doğduğu Matbua – Kademgah isimli yerden başlamaktadır. Bu seyahatin tamamlandığı veya nihayet bulunduğu Sulucakaröyük'e kadar olan şehirler ve bu metinde geçen şehirlerle ilgili bütün konular yeniden ele almayı gerektirmektedir. Faaliyetleri ise şehirlere göre değişmektedir. Fakat daha çok ziyaret yerleri ve bunun etrafında gerçekleşen özellikle de erbainler bulunmaktadır. Erbainlerin biçimi de Rum'a yaklaştıkça daha fazla detaylanmakta hatta içeriği, çeşitlerine varıncaya kadar belirgin hale gelmektedir.

Seyahatleri Horasan, Nişabur ve doğduğu yer olarak Matbua isimli Nişabur'un kasabasından başlamaktadır. Yolculuğuna Nişabur'dan başlayan Hacı Bektaş Veli, Hz. Ali'nin ziyaretgahına Necef'e geldi ve Necef'te bir erbain çıkardı, oradan Mekke'ye gitti. Mekke'de üç yıl süreli mücavirlik yaptı. Daha sonra Medine'ye geldi ve Medine'de de erbain çıkardı. Ardından Kudüs'e, Halil'e, Şam'a gitti ve buralarda da birer erbain çıkardı. Halep'te Ulu Camii'nde Hazreti Davud Peygamberin ziyaretgâhına ve Elbistan'da Ashabı Kehf mağarasına gitti ve buralarda da birer erbain çıkardı. Elbistan'dan Kayseri'ye ve oradan da Sulacakaraöyük'e geldi.

¹ Vilayetname Menakıb-ı Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli, Hazırlayan Abdülbaki Gölpinarlı, İstanbul, İnkilap Kitabevi, s. 18-20.

Hacı Bektâş Velî Horasan'dan seyahat etmeye başladı ve birçok kerametler gösterdi, yolculuğu boyunca birçok kimseyle, şehirle, ziyaret ve ziyaretler etrafında insanlarla karşılaştı ve karşılaştığı farklı topluluklar arasında da bir süre kaldı ve hatta bunlardan kendi bağlılarını dahi oluşturdu. Bu seyahatin süre ve mesafesinin uzunluğuna rağmen seyahatleri hakkında detaya ilişkin bilgilerimiz neredeyse Anadolu'ya aittir. Bu bakımdan da Rum'a yakın yerlerdeki hayatı hakkında bilgiler daha detaylanmakta Rum'un öte yanındaki yolculuğu hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Öyleyse bu şehirlere ulaşımında kullanılan yol güzergâhı yeniden takip edilerek Hünkâr'ın görüştüğü topluluklar ve kaldığı yerlere ait izlerin ortaya çıkarılması gerekir. Çünkü eldeki belgelerin verdiği bilgiler, onun yolculuğunu ana hatlarıyla aktarmaktadır. Aktarılan üzerinden yeni bilgilerin de ışığında güzergâhı, güzergâh boyunca karşılaşılan topluluk, bu topluluklar hakkında verilen bilgiler, şehirler ve şehirlerle ilgili verilen ayrıntılar hakkında daha fazla malumat elde edilebilir.

Hacı Bektaş'ın seyahatleri boyunca geçtiği, uğradığı, bir süre kaldığı ve kendileriyle görüştüğü topluluklara da örnek olması ve bu konu hakkındaki düşünceleri derinleştirmesi ve bilgiyi artırması açısından burada kısa bir alıntıyla başlayarak verelim.

“Hacı Bektaşî Veli, Nişabur'dan Rum iline/ülkesine 637/1240 tarihinde yani 20 ila 30'lu yaşlarında gönderilmişti. Yolculuğunun önemli duraklarından bahseden Vilayetnâme'den yola çıkarsak Nişabur'dan sonra takip ettiği yolun Horasan Caddesi olduğunu düşünüyoruz. Emevi, Abbasi dönemlerinin en önemli yolu olan “Cadde-yi Horasan”, Buhara'dan başlayarak İran'ın güney batısında yer alan Nişabur, Rey, Save, Hemedan, Kengaver, Sahne, Hanekîn, Kirmanşah, Kazımiyye, Bağdat, Kerbela, Hile, Kufe ve Necef'e giden yoldur. Cadde-yi Horasan Irak öncesi dönemde Hanekîn olarak tabir edilen yolla birleşir.

Söz konusu bu yolun önemli yolcularından birisi de hac yolculuğunu bu yol üzerinde gerçekleştirdiğini düşündüğümüz Hacı Bektaşî Veli'dir.

Vilayetname sonrasında devam eder: Ol aslanların taş olduğu yer Guristan'dı. Bura Kurdistan milkına yakundur.”, şeklinde bölge hakkında bilgi verir. Verilen bu bilgi bölgenin Kürdistan bölgesine yakın olduğu şeklindeki kanaatleri doğrular niteliktedir ve zaten bu güzergâh izlenerek Hemedan'dan Kirmanşah'a geçilmektedir. Bu bilgi Vilayetnâme'de geçen; “... andan Hacı Bektaş Veli Kürdistan'a geldi. Bir kavmin içinde hayli

müddet eğlenup karar eyledi. Ol kavmin halkına şimdi Hünkariler denir”, satırlarındaki Kürdistan ibaresini doğrulayıcı bir bilgidir.

Vilayetnâmede geçen Handkar-havenkar, Ehl-i hak Alevileridir. Hünkariler ise bu kelimenin Anadolu Alevileri arasında okunan şeklidir. Bu kelime Ehl-i haklar arasındaki günlük hayatta ve ibadetlerde hala kullanılmaktadır. Üç günlük oruca, Ruze-ı Havenkarı ve yine Ceme de Cem-ı Havenkarı denilmektedir. Havenkarların tarihte ve şu anda da yaşadıkları yer Vilayetname’nin de zikretmiş olduğu gibi Hemedan, Esedabad, Kirmanşah, Şehr-i Zor ve Necef’e kadar uzanan bölgenin tamamıdır. Günümüze kadar da bu bölgede Hacı Bektaş’a bağlı toplulukların bulunması da bu bilgiyle örtüşmektedir.”²

Bu bilgilerden yola çıkarak Ehli Hak metinlerinde Hacı Bektaş’tan bahsedildiğini ifade etmeliyiz. Hatta onun yanında bulunan bazı halifelerinin veya pire’lerinin isimleri de sayılmıştır. Burada kısaca bu Kelamlara yer vererek bu konuyu bir başka çalışmaya bırakacağız.

Ehlihak metinleri arasında yer alan kelimeler, Soltan Sohak ile Hacı Bektaş’ın aynı kişiler ve Bektaşiliğin de Soltan Sohak’ın yeni donunda kurulduğu anlamına gelmektedir. Bu Kelam Gorani (Kürt) dilindedir. Kelamın Farsça çevirisini yapmıştı. Biz de Farsça çeviriden Türkçeye aktardık. “Bektaşiler hakkında şunları söyledi:

Hudavendigâr Perdiver’de sır evine gitti. Hacı Bektaş donunda tecelli etti. Bektaşî tarikatını kurdu, onun usul ve erkanını açıkladı. Aynı zamanda Heften’in şahıslarının bedenlerinde de tecelli etmişti.”³

Yolculuğun ana hatlarıyla verildiğine ve detay ya da farklı bir güzergâhın olmadığına ışık tutacak araştırmalar yapılmalıdır. Son söylediğimiz bu konuya tarafımızdan yapılan bir başka alan araştırmasını örnek verebiliriz. Uzun süreden beri yürütmüş olduğumuz Güneydoğu Anadolu Bölgesi Alevilerinde bunun izlerine rastlamak mümkündür: Mardin ve Şanlıurfa sınırları arasında Ceylanpınar, Viranşehir, Kızıltepe ve Derik ilçe sınırlarının kesiştiği yerde Alevi erenlerin izlerine rastlanmaktadır. Şanlıurfa Viranşehir ilçesine bağlı Sergen (eski adı Barut; bu köyün adı arşivde Hacı Bektaş olarak geçmektedir) köyü yakınlarında TİGEM arazisi içerisinde Hacı Bek-

² Esra Doğan, “Hacı Bektaş Veli’nin Vilayetnamesine Göre Horasan’dan Rum’a İzlediği Yol”, Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi, Sayı 4, Köln: 2011, ss. 58-82.

³ Sıddık Safizade (Borekeyi), Ehli Hak Piran ve Meşahir, Tehran: İntişaratı Hurufiye, 1387, s. 186.

taş ziyareti bulunmaktadır. Bu bölgede sadece Hacı Bektaş ziyareti değil bu ziyarete yakın Dede Kargın, Gürgür Baba ve Aslan Baba ziyaretleri de bulunmaktadır.

Bu ifadeleri doğrulayacak başka bir örnekte Musul'da sürdürmeye devam ettiğimiz alan araştırmalarından toparlanan bilgiler de rastlamaktayız. Musul ve çevresi Alevi Bektaşî toplulukları arasında Şebek, Türkmen, Sarlı, Bacivan ve Kakailer bulunmaktadır. Bunlar arasında Şebek Türkmen konfederasyonu içerisinde Şebek ve Türkmenlerin yerleşik olduğu otuzun üzerinde köy bulunmaktadır. Bu köylerden biri de Tezharab'tır. Tezharab'da yaptığımız alan araştırmalarında köylüler kendilerinin Kızıltepe ve Diyarbakır Bismil ve Bismil'e bağlı Darlı köyünden buraya geldiklerini söylediler. Ayrıca adı geçen yerleşim yerlerinde halen akrabaların bulunduğunu da eklediler. Köyü önemli kılan hususlardan bir tanesi de burada Hacı Bektaş ziyaretinin olmasıdır.⁴

Buna benzer bir başka örnekte Şanlıurfa Kısas Beldesinde yerleşik bulunan Alevi Bektaşî topluluklarıdır. Burada yerleşik bulunan toplulukların bir kısmının Kızıltepe tarafından buraya göç ettiklerini ve bundan dolayı da Kısas'da Mardinîler diye isimlendirilmektedirler.

Horasan ve Rum Erenleri Karşılaşması

Hacı Bektaş Veli'nin Rum'da karşılaştığı Rum erenleriyle karşılaşma ve onlarla olan diyalogları konusunun da ayrıca ele alınması bu meselenin bir diğer yönden anlaşılmasına kolaylık sağlayacaktır. Şimdi de bu konuya giriş mahiyetinde kısaca değinelim.

Horasan ve Rum erenleri şeklinde ikili bir ayırmadan söz edebiliriz. Bu ayırım metnin kendi içerisinde yapılmaktadır ve biz de bu ayırma uygun bu zemin üzerinde hareket ederek bazı sorular sorabiliriz. Bunlar arasında Horasan ve Rum erenleri şeklindeki vurguya bakarak acaba aralarında ne gibi bir fark var ve Rum erenleri Horasan erenlerinin Rum girişine yönelik neden tedbir almaktadır, onların Rum'a girişini neden istememektedirler, Rum erenleri Horasan erenlerine karşı aldıkları önlemler neden sonuçsuz kalmaktadır? Bunun gibi daha çok sorular sorabiliriz. Bu sorular metnin bize sağladığı ikili ayrımı anlamımızı kolaylaştıran tanımların içeriğini dol-

⁴ Ahmet Taşgün, "İrak'ta Bektaşî Topluluğu Şebekler", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Dergisi, 2009 / 42, ss. 127-143; Ahmet Taşgün, "Şebek Buyruğu Üzerine Değerlendirme", Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi, Sayı 2, 2009, ss. 69-82.

durmamızı da sağlayabilir. Esasen Hacı Bektaş'ın Rum Erenleriyle karşılaşır Sulucakaraöyüğe kadar gelişinde anlatılan bütün olaylarda bu yanlış düzeltilmişine ve doğruyu gösterdiğine dair işaretler bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi Horasan erenlerinin Rum'u ele geçireceği ve Rum erenlerine iş kalmayacağıdır. Bunun için de alınan önlemlere göre Karaca Ahmed işaretiyle Hacı Tuğrul'un doğan donuna girip güvercin donundaki Hacı Bektaş'ı kapıp getirme planını yapmışlardır. Bu plan işe yaramadığı gibi yöntem olarak da eleştirilmiş ve Horasan meşrebine göre de sorgulanarak başa kakılmıştır.

Bu önlem gereğince Beyazid Bestâmî halifesi Hacı Tuğrul'u onu karşılamaya gönderdiler. Yine ana metnin verdiği bilgiye göre Hünkâr'a devreden hırka Cafer Sadık'tan Beyazid Bestâmî'den Lokman Perende elinden gelmiştir. Aslında Hünkâr ile Beyazid Bestâmî arasında manevi alemde bir bağlantı kurulmaktadır. Kaldı ki Beyazid Bestâmî tarikat silsilesinin İmam Cafer Sadık'tan sonraki ilk kişisidir. Esas itibarıyla Hacı Tuğrul üzerinden bağlantının yeniden sağlandığını ve bu bağlantının da Rum'da gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Fakat bu konunun manidar olan yanı, Alevi Bektaşî literatürü içerisinde Beyazid Bestâmî ile ilgili bağlantının varlığı konusunda bilgi veya farkındalık yok. Bu bakımdan da Alevilikle ilişkisi çok uzak görülmektedir. Oysa Hacı Tuğrul konusu Beyazid Bestâmî ocağının Alevi toplulukları arasında olmasına işaret etmektedir. Kaldı ki Diyarbakır ve çevresindeki Aleviler arasında Beyazid Bostan ocağı ve dedesi bulunmaktadır.

Hacı Bektaş Vilayetnamesi'nin verdiği bilgiler ışığında konuya yeniden bakacak olursak şunları söyleyebiliriz: Bunlardan bir tanesi Rum Erenlerinin Horasan Erenlerinin Rum'u ele geçireceği ve Rum erenlerine iş kalmayacağı şeklinde yorumlamalarıdır. Buna paralel olarak Rum erenleri bir dizi önlem aldılar ve bu önlem doğrultusunda Karaca Ahmed işaretiyle Hacı Tuğrul doğan donuna girip güvercin donundaki Hacı Bektaş'ı kapıp getirme planı yapıp uyguladılar. Onların bu planı, Hacı Bektaş tarafından boşa çıkartıldı. Ayrıca Horasan erenleri meşrebine göre de Rum erenlerinin Hacı Bektaş'ı karşılama biçimi üslup ve yöntemi bakımından eleştirdi. Bir anlamda Rum Erenlerinin güçsüzlüğüne işaret etti. Bu güçsüzlüğü hem fiili hem mana aleminde gösterdi. Hacı Tuğrul onu alıp göğüs kafesi kemiklerini sıkıştırıp, incitmesinin yanında "er eri böyle karşılamaz" düsturuyla da onların eleştirdiği üslubuna da işaret etti. Rum Erenlerine erkanlarının yetersizliğini sadece Hacı Tuğrul'u inciterek göstermedi. Onu geldiği yere gönderirken onunla birlikte Rum Erenlerine bir de mesaj gönderdi. İlettiği

bu mesaja göre Rum Erenlerinin toplanıp Hacı Bektaş'ın yanına Dergâhına gelmelerini istedi. Onun bu işaretini de bir süre Rum Erenleri kendi aralarında tartıştılar ve gitmek istemediler. Dolayısıyla bu davetiyle Rum'da tek başına bir melce veya otorite olduğuna işaret etti.

Rum erenleri hakkında verilen bilgilerden yola çıkarak birkaç konuya daha işaret etmek mümkündür: Hacı Bektaş'ın Rum'a yöneldiğinde elli yedi bin Rum ereninin varlığından söz edilmektedir. Demek ki Hacı Bektaş gelmeden önce Rum'da erenler vardı ve bunların usul, erkanları cari ve dergahları da faaldi. Horasan ve Rum erenleri şeklindeki ayırım aynı zamanda usul, erkan farklılığını da göstermekte ve Hünkâr bızatihi kendisi buna dikkat çekmektedir. En azından Hacı Bektaş ile aynı olmadığını anlıyoruz. Çünkü yukarıda tartışmaya açılan kısımlarda buna değinmiştik. Horasan ve Rum erenleri farkına değinerek, bunun erkan farklılığı olduğuna işaret ettik.

Dolayısıyla metinde adı geçen şahısların Rum'da nerede ve hangi tekke ve topluluklara hizmet gördükleri konusunda bilgimiz azdır. Kaldı ki bu şahısların Hünkâr ile olan ilişkileri hakkında da çok az bilgi mevcuttur. Yine burada adı geçen birçok kimsenin ismini ve o dönemdeki faaliyetlerini Vilâyetnâme'den öğreniyoruz. Bunlardan bir tanesi de Karaca Ahmed Sultan'dır. Halbuki bu isimlerin de, yukarıda söylendiği üzere Hacı Bektâş Velî halifelerinde olduğu gibi menkıbeleri yoktur. Karaca Ahmed Menakıbı bu konuda bilgi vermektedir. Acaba Hacı Bektaş gelmeden önce "Gözcü" olan Karaca Ahmed Sultan nasıl bir faaliyet alanı yürütmektedir ve ona bağlı topluluklar nerelerdeydi veya onun halifeleri var mıydı? Vilayetname'nin onunla ilgili vermiş olduğu bilgiler belirsizdir. Rum'a gelişine dair bilgi ve Hacı Tuğrul'un Hacı Bektaş'ı karşılamaya gönderilişinden söz edildikten sonrasında elli yedi bin Rum ereni arasında o da Hacı Bektaş'ı büyük veli olarak kabul edip bitmektedir. Halbuki bütün erenlerin her birinin menakıbı elimizde olsaydı, onların kendi menakıplarında Hacı Bektaş ile karşılaşmalarına nasıl yer verildiğini kendi açılarından da görmüş olurduk. Böylesine bilgiler Rum Erenlerinin usul, erkan, faaliyet, halifeler vb. birçok konuda bilgi sunardı. Buna paralel olarak Horasan Erenlerinin temsilcisi olarak Hacı Bektaş ile karşılaşmalarının sürecini ve onun usul, erkan ve faaliyet dizisini nasıl yorumladıkları hakkında bilgi alabilirdik. Hacı Bektaş Menakıbı bu konuda bilgi vermektedir. Adı geçen şahısların her hamlelerinin boşa çıktığı süreci, kendilerinin nasıl algıladıklarını görmemiz, metin kurgusunu daha iyi anlamamıza katkı sunacaktı.

Sonuç

Hacı Bektâş Velî hakkındaki bilgileri zenginleştireceğimiz yeni bakış açısı kazandırmayı bu bildiri amaçlamaktadır. Bu çerçevede konu yeniden ele alındığı takdirde ne kadar önemli olduğu görülecektir. Eldeki kaynaklarda var olan bilgilerin tarihi olup olmadığı konusu tartışılmaya açılarak Hacı Bektaş'ın tarihi kişiliği hakkında şüpheler oluşturulmaktadır. Oysa bu noktada eldeki kaynakların nasıl değerlendirileceğine dair yeni bir yöntem ve yaklaşım üzerinden yürünmesi zorunluluğu belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Buna göre eldeki bilgileri tarihi metinler olarak görüp öncelikle Hünkâr'ın menzilnamesi ve bu menzil doğrultusunda kaldığı, gördüğü ve zaman geçirdiği şehirler ve topluluklar hakkında bilgiler toparlanmalıdır. Ardından adı geçen şehirlerde yapılacak alan araştırmalarıyla da bilgiler güncellenerek konu desteklenmelidir. Böylece bütün bu bilgiler ve doğal olarak Hacı Bektaş hakkında verilen bu bilgi ve belgelerin tarihi olup olmadığı tartışmasına yer verilebilir, en azından bu tartışmaların zemini başka bir mecraya kaydırılabilir. Böylece Hacı Bektaş'ın hayatına ilişkin boşluk ya da belirsiz noktalar ya da belirsiz gibi görünen hususlar daha bariz hale gelebilir.

Dolayısıyla bildiride verilen bilgiler, bugüne kadar bu yaklaşımla ele alınıp değerlendirilmemişti ve doğal olarak bildiride ele alınan yaklaşım çok fazla kaynakta yer almamaktadır. Bunun için Hünkâr'ın menzilnamesi yeni baştan gözden geçirilmeli ve onun takip ettiği yol yeni baştan sürülerek takip edilmelidir. Hacı Bektaş'ın Rum'a ulaşması ve sonrasına ilişkin bilgiler, bu konuda en fazla malumatın olduğu kısımdır. Kaldı ki burada sözü edilen hususlar yapılsa bile, bu bilgiler yine de yeterli olmayacaktır. Çünkü Rum'da karşılaştığı kişiler ve yer adlarıyla Hacı Bektaş ilişkisi belirgin değildir. Ayrıca hem kişi hem de geçtiği yerler hakkında da fazla bilgi bulunmamakta ve bu bakımdan da bu yolla zikri geçen alana yönelik bilgide artırılabilir. Aynı zamanda bu detayların takibi adı geçen şehirlerde ve bölgelerde yapılabilir. Kaynağın hakkında bilgi verdiği şehirler veya bölgeler dışında güncel bilginin hiç olmadığı şehir ve bölgelere kaydırılmasında büyük yarar ve ihtiyaç vardır.

Rum'a gelişi esnasında Rum erenleriyle karşılaşmaları, bu karşılaşmasının detayları da Horasan ve Rum mektepleri hakkında da zenginlik katmaktadır. Onlar arasındaki diyalog üzerinde durulmalı ve böylece Horasan mektebinin erkanının farklılığı ve bir süre sonra da Rum mektebinin erkanına

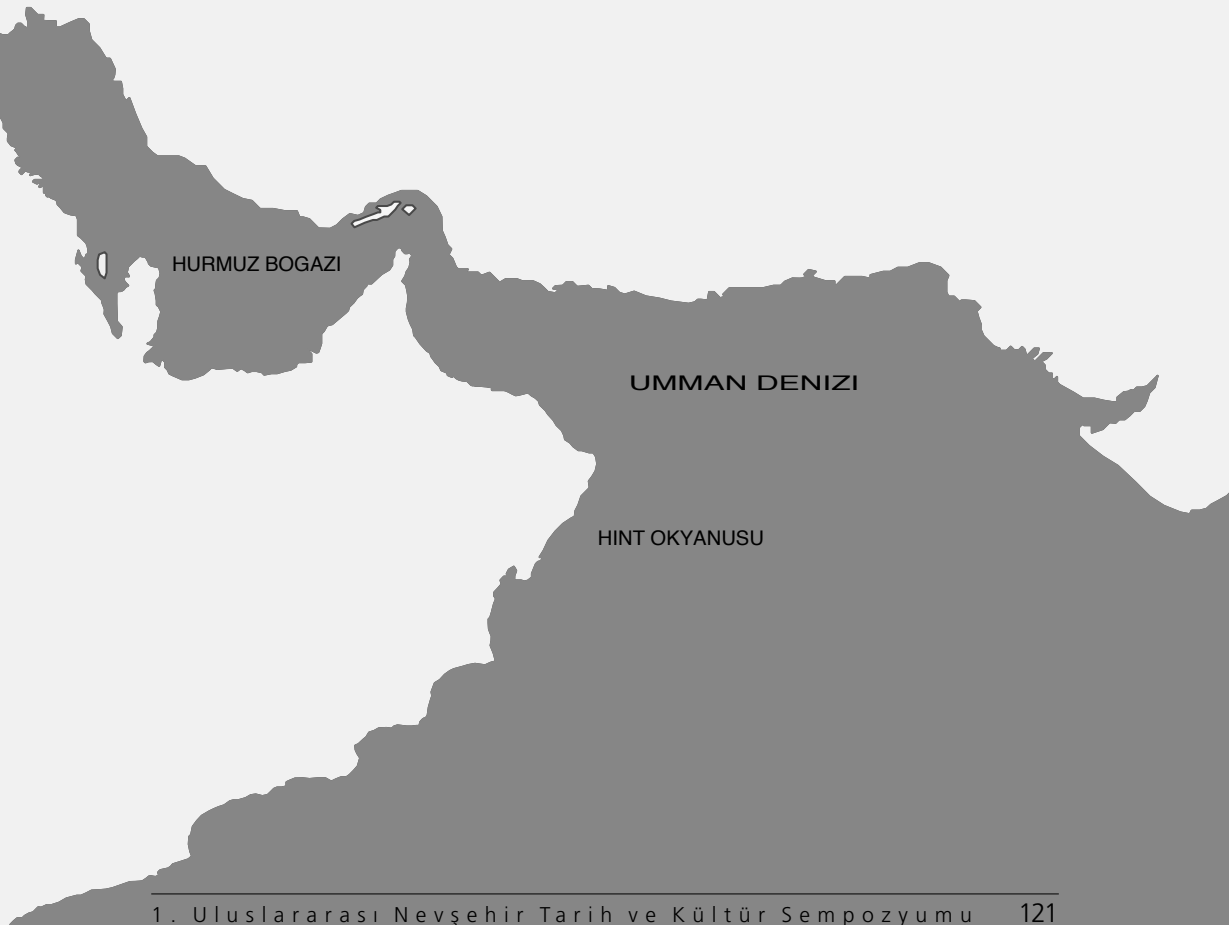
nasıl yeni bir bakış ve zenginlik kazandırdığı da anlaşılabilir. Bütün bunlar da Hacı Bektaş'a karşı alınan bütün tedbirler içerisinde ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca Hünkâr'ın yolculuğu boyunca irşat etmiş olduğu topluluklar ve yerleşik oldukları yerler de tespit edilebilir. Böylece metnin zengin içeriği bir hayat programı olarak topluluklar arasında cari olduğu haliyle yani metnin içeriğine uygun kurulabilir. Bunun için de Hacı Bektaş'ın Hemedan yakınlarında Esedabad ve çevresindeki Guristan'dan, Kürdistan önlerine gelip burada bir süre kalması ve kendisine bağlı bir topluluğun burada olması ki Sehne, Kirmanşah, Kerend menzilnamelerinde günümüzde halen Hacı Bektaş'ın adını anan topluluklar bulunmaktadır. Bu güzergah devam ettirildiği takdirde Hanekin üzerinden Şam ve Halep'e ulaşmaktadır.

Kaynaklar

- Doğan, Esra, "Hacı Bektaş Veli'nin Vilayetnamesine Göre Horasan'dan Rum'a İzlediği Yol", *Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, Sayı 4, Köln: 2011, ss. 58-82.
- Safizade, Sıddık (Borekeyi), *Ehli Hak Piran ve Meşahir*, Tehran: İntişaratı Hurufiye, 1387.
- Taşgın, Ahmet, "Irak'ta Bektaşî Topluluğu Şebekler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Dergisi*, 2009 / 42, ss. 127-143;
- Taşgın, Ahmet, "Şebek Buyruğu Üzerine Değerlendirme", *Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, 2009, ss. 69-82.
- Taşgın, Ahmet, "Hacı Bektaş'ın Rum'a Gelişi ve Karaca Ahmed İle Karşılaşması", *Uluslar arası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu*, Derleyenler Pınar Ecevitoglu, Ali Murat İrat, Ayhan Yalçinkaya, Ankara: Dipnot Yayınları, 2010, ss. 56-67.
- Taşgın, Ahmet, "Hacı Bektaş'ın Rum'a Gelişi: Seyahati ve Rum Erenleriyle Karşılaşması", *Doğumunun 800. Yılında Hacı Bektaş Veli Sempozyumu* (Nevşehir, 17-18 Ağustos 2009), Yayına Hazırlayan: Filiz Kılıç, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2009, ss. 1-9.
- Taşgın, Ahmet, "Hikâye-i Hacı Bektâş-ı Velî Risalesi ve Hacı Bektaş'ın Hayatı Hakkında Bazı Değerlendirmeler", *Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, 2009, ss.48-84.
- Vilayetname Menakıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli, Hazırlayan Abdülbaki Gölpinarlı, İstanbul, İnkilap Kitabevi.

LEKSİKON ELLİNO-TURKİKON'DAN HAREKETLE GREK ASILLI KARAMANLI ALFABESİ

GREEK ORIGIN KARAMANLI ALPHABET WITH REFERENCE TO
LEKSİKON ELLINO-TURKİKON

Ahmet Turan TÜRK*

ÖZET

Türk dili için yazılı olarak takip edilebildiği dönemden bu yana pek çok alfabe kullanılmıştır. Sırasıyla Orhon, Uygur, Arap, Kiril ve Latin bu alfabelerden en çok kullanılanlardır. Bu alfabelerin yanı sıra bazı bölgelerde kullanılan alfabeler de mevcuttur. Kapadokya bölgesinde yaşayan Karamanlı Türkleri de bu alfabelerden biri olan Grek asıllı Karamanlı alfabetini kullanmışlardır.

Leksikon Ellino-Turkikon, 1897'de I. cildi ve 1898'de II. cildi İstanbul'da basılmış Yunanca Osmanlıca/Karamanlıca bir sözlüktür. Bu sözlükte Yunanca kelimelerin karşılıkları ilk önce Arap harfleriyle Osmanlıca, daha sonra bu açıklamalar Grek harfleriyle Karamanlıca olarak verilmiştir. Sözlükte önce Arap harfleriyle yapılan bu açıklamaların daha sonra Grek harfleriyle yazılması tam bir Karamanlı alfabesinin çıkarılmasını sağlamıştır. Bu çalışmada bu sözlükten ve bu sözlükteki Arap harflerinden hareketle Karamanlı Türkçesi alfabesinin çıkarılmasına çalışılacaktır.

Anahtar Kelime: Leksikon Ellino-Turkikon'dan, Grek asıllı Karamanlı alfabesi, Arap alfabesi.

ABSTRACT

A lot of alphabet have been used for Turkish Language from the period it was followed in written. Respectively, Orhon, Uighur, Arabic, Cyrillic and Latin are the most widely used. Moreover, there are some alphabets used only in some regions. Karamanli Turks lived in

* Arş. Gör., Nevşehir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
e-posta: aturan.turk@nevsehir.edu.tr.

Cappodocia Region used Greek Origin Karamanli Alphabet which is one of these alphabets.

Leksikon Ellino-Turkikon is an Ottoman / Karamanli Turkish dictionary written in Greek and published in 1860 At first, Greek words given in Ottoman Turkish with Arabic letters and then these definitions given in Karamanli with Greek letters. This provided to get a complete Karamanli alphabet. In this study, we try to reveal the alphabet of Karamanli Turkish with reference to this dictionary and Arabic letters in this dictionary.

Key Words: Leksikon Ellino-Turkikon, Greek Origin Karamanli Alphabet, Arabic Alphabet.

I. Giriş

Dünyanın en eski yerleşim alanları olan Asya, Avrupa ve Afrika'nın çeşitli bölgelerinde çoğunlukla devlet sahibi, bazen de tebaa olarak yaşamış olan Türkler, tarih boyunca birçok yazı sistemini kullanmıştır. Türkçenin, yazılı tarihi boyunca birçok alfabe değiştirmesindeki önemli nedenlerden biri; Türklerin farklı zaman ve mekânlarda farklı din ve inanç sistemleri benimsemeleri, diğeri ise; ticari, siyasi ve sosyal bazı olaylardır. (User: 2006, 26)

Türklerin kullandığı yazı sistemlerini; eski çağdan yakın çağa *Köktürk, Mani, Soğut, Uygur, Brahmi, Tibet, Süryani, İbrani*; yakın çağda *Grek, Arap, Kiril* ve *Latin* olarak sıralayabiliriz. Bu yazı sistemleri içinde "Türklerin en geniş ölçüde kullandıkları Göktürk, Uygur, Arap, Latin ve Kiril'dir." (User: 2006, 26)

Türklerin yakın çağda kullandıkları Grek alfabesi, "1924 yılındaki Türk-Yunan mübadelesine kadar Orta ve Güney Anadolu'nun türlü yöreleri ile İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlerde yaşayan ve kendilerine Karamanlılar denilen Grek-Ortodoks Türkler, diyalektlerini yüzyıllar boyunca Grek" (Tekin: 2004, 110) asıllı Karamanlı alfabesi ile yazmışlardır.

Karamanlı Türkçesi ile yazılmış eserlerin en eskileri XVI. yüzyıldan kalmadır. XVI. yüzyıldan sonra bu topluluğun yazmış olduğu kitaplar daha çok "Türkçeye çevrilen dinî ve ayin kitapları oluşturmuştur; ama lâik kitaplar da (matematik, coğrafya, astronomi, fizik, zanaat kitapları, sözlükler, gazeteler, dergiler, romanlar, kanunnameler, dilbilgileri, tarım bilgileri kapsayan broşürler gibi) doğal olarak eksik değildi." (Balta: 1993, 18)

Bu yazılan kitap türlerinden biri de sözlüklerdir. Temel amacı Rumlara Türkçe öğretmek olan bu eserler zamanla genişlemiş ve en gelişmiş söz varlığını ortaya koyacak dereceye ulaşmıştır. İşte bu eserlerden biri de İ. P. Panayotidis tarafından yazılan Leksikon Ellino-Turkikon adlı eserdir.

II. Leksikon Ellino-Turkikon

Leksikon Ellino-Turkikon Türkçe öğrenmek isteyen Rumlara yardımcı olmak için yazılmış Yunanca-Osmanlıca/Karamanlıca bir sözlüktür. Sözlükte madde başları Yunanca, açıklamalar önce Osmanlı Türkçesi, sonra Karamanlı Türkçesi yazılışları ile verilmiştir. I. cildi 1897'de ve II. cildi 1898'de olmak üzere İstanbul'da basılmıştır.

Kitabın adı cildinin sırtında ve kitabın sözlük kısmının ilk sayfasında ΛΕΞΙΚΟΝ ΕΛΛΗΝΟ-ΤΟΥΡΚΙΚΟΝ "Leksikon Ellino-Turkikon" şeklinde yazılmıştır. Kitabın ilk sayfasında aynı zamanda Arap harfleriyle رومي قاموس "Rumcadan Türkçeye Lügât" yazmaktadır.

Eser, başındaki 2 sayfalık giriş, 1 sayfalık kısaltmalar ve açıklamalar sayfaları ile sonundaki 10 sayfalık coğrafi isimler de dâhil olmak üzere 2051 sayfadan oluşmaktadır. Eserin başındaki giriş ile kısaltmalar ve açıklamalar sayfaları kendi içinde ve sonundaki 10 sayfalık coğrafi adlar sözlüğün kendisine dâhil olarak numaralandırılmıştır.

Eserin yazarı İ. P. Panayotidis bu eserin giriş kısmında^{1*}; bu kitabın akademisyenler için değil, halk için yazıldığını, kendisinden önce dönemin meşhur hükümdarı II. Abdülhamit Han döneminde halkın eğitim düzeyini yükseltmek için bu tarz eserler yazıldığını belirtmiştir. Devamında, bu tarz eserlerden ve sözlüklerden ilkinin Eksarhos Maliakas tarafından yazılan Yunanca-Türkçe Sözlük olduğunu; fakat bu eserin pek çok eksiği olduğunu belirtmiştir. Bu eksiklikleri gidermek amacıyla Ioannis Miliopulos tarafından gençler için bir sözlük yazıldığını; fakat sözlük basılmadığını ve bu basılamayan sözlüğün A. Fardis Efendis tarafından üzerinde biraz daha çalışma yapılarak 1860 yılında basıldığı ifade edilmiştir.

Yazar bu eseri hazırlarken yararlanmış olduğu Yunanca sözlükleri belirtmiştir. Bunlar: Varvatis tarafından hazırlanmış Yunanca-Fransızca Sözlük,

¹ Kitabın Yunanca giriş kısmının özet çevirisini yapan Dimitrios KATSİKAS-KAPPODOKIS'e teşekkür ederim.

Angelos Blahos tarafından hazırlanmış Yunanca Sözlük ve S. Vizandiyu tarafından hazırlanmış Yunanca sözlük.

Eserin Türkçe karşılık kısmı için ise yazılmış en iyi sözlüklerin kullanıldığı belirtilmiş; fakat adlarına yer verilmemiştir. Bu eseri hazırlarken saha araştırmalarına büyük önem verdiğini belirten yazar, halk arasında kullanılan kelime ve cümleleri aynen örnek olarak almış, ayrıca sözlüğe Arapça ve Farsça kelimeleri de eklemiştir.

Eserin giriş kısmının sonunda, Mehmet Tahir Bey ve Mahmut Sadık Bey ile yazarın kayınpederi de olan Georgios Georgiadis'e yardımlarından dolayı teşekkür edilmiştir.

Eser İstanbul'da 10 Şubat 1896'da basıma verilmiş ve ilk cildi 1897 ve ikinci cildi 1898 yılında basılmıştır.

III. Alfabe

3.1. Grek Alfabeti

"Grek alfabesi, Kuzey Sami yazısından gelişen yazı sistemlerinden biridir. Yunanlılar, sıkı ticarî ilişkiler içinde bulundukları Fenikelilerin mallarını belirlemede bazı işaretler kullandıklarını görüp bu işaretleri öğrenerek, takriben M.Ö. 1000 yıllarında Grek yazısını kullanmaya başlamışlardır." (User: 2006, 91).

Kendisinden gelişen farklı alfabelerle yazı tarihinde önemli bir yer tutan Grek alfabesi, ünsüz çatılı bir yazı sistemi olan Sami alfabesini, modern anlamdaki alfabeğe dönüştürmüş ve bu yazıya estetik şeklini vermiştir. Antik devirde Etrüsk, Likya, Frigya, Antalya, Lidya ve Karya alfabelerine, Mısır Kiptî yazısına kaynak teşkil eden, modern Latin ve Kiril alfabelerinin de atası olan Grek alfabesi, ticaret, din ve savaş yollarıyla Avrupa'nın tamamında ve Asya'nın büyük bir bölümünde yaygınlaşmıştır (User: 2006, 91).

3.2. Grek Asıllı Karamanlı Alfabeti

Türklerin kullandığı yazı sistemlerini; eski çağdan yakın çağa *Köktürk, Mani, Soğut, Uygur, Brahmi, Tibet, Süryani, İbrani*; yakın çağda *Grek, Arap, Kiril* ve *Latin* olarak sıralayabiliriz. Bu yazı sistemleri içinde "Türklerin en geniş ölçüde kullandıkları Göktürk, Uygur, Arap, Latin ve Kiril'dir." (User: 2006, 26)

Türklerin yakın çağda kullandıkları Grek alfabesi, "1924 yılındaki Türk-Yunan mübadelesine kadar Orta ve Güney Anadolu'nun türlü yöreleri ile İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlerde yaşayan ve kendilerine Karamanlılar

denilen Grek-Ortodoks Türkler, diyalektlerini yüzyıllar boyunca Grek" (Tekin: 2004, 110) asıllı Karamanlı alfabetesi ile yazmışlardır.

Grek alfabetesi, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde Hristiyanlığın Ortodoks mezhebine mensup olan Karamanlı Türkleri tarafından XVIII. ve XX. yüzyıllar arasında kullanılmıştır. Grek alfabesinin kullanımının bilhassa Karamanlı Türkleri arasında bu kadar geç bir tarihte başlamış gibi görünmesine rağmen, Grek Alfabetesiyle Türkçe kişi, yer ve kavim adlarının kaydedilmesi çok daha eski tarihlere gitmektedir (User: 2006, 85).

"Türkçenin veya Türkçe kelimelerin yazımında kullanılan ilk alfabelerden biri de Grek (Yunan) alfabetesidir. Bugünkü bilgilerimize göre Grek harfleriyle yazılmış en eski Türkçe kelimeler Ural nehrinin Türkçe adı olan *Yayık* ile eski Türklerin cenaze töreni anlamında kullandıkları *yoğ* kelimesidir. Bunlardan *Yayık* adı ilk olarak ünlü İskenderiyeli astronom, matematikçi ve coğrafyacı Ptolemais tarafından 2. yüzyılda Δάιζ (*Dayıks*; kelime sonundaki -s Grekçe nominativus ekidir) olarak kaydedilmiştir. Aynı adı Bizanslı Menandros Protektor 6. yüzyılda Δάιχ (*Dayih* veya *Dayik*) şeklinde yazar. Göktürklerin cenaze töreni anlamında kullandıkları *yoğ* kelimesi ise 576 yılında Göktürk hakanı Ektel'e gönderilen Bizans elçilik heyeti başkanı Valentinus'un Bizans'a dönüşünde yazdığı raporunda δοχία (*dohia*) biçiminde kaydedilmiştir. Burada *hi* ve *yota* (hi), Türkçenin *ğ* sesi için kullanılmış olmalıdır. Kelime sonundaki -a ise Grekçe ektir." (Tekin: 1977, 105-106).

"Söz konusu zümre, Karamanlı Türkçesi adıyla bilinen ağızla XVIII. yüzyıldan itibaren çok zengin bir edebi miras bırakmışlardır. Bu grup, Osmanlı topraklarında Türk gelenekleri içinde yetişip Türkçe konuştukları ve kendilerini Türk hissettikleri halde, Lozan Antlaşması'nın VI numaralı ekindeki "Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesi" kanunuyla, Rumlarla birlikte Yunanistan'a gönderilmiştir. Bu gidişle birlikte, Grek alfabesiyle Türkçe eser bırakma geleneği de son bulmuştur. Türkçe konuşup Ortodoks inancın gereklerini yerine getiren bu grup, uzun müddet çifte kimlik şemsiyesi altında kaldıktan sonra Grekleşip genel Yunan kültürü içinde önemli bir renk oluşturmuştur." (User, 2002, 745)

"Grek harfleri ile yazılmış Türkçe kitabelerdeki alfabe düzeni açısından en önemli konu ise ince ve kalın ünlülerin tespitidir. Uygur ve Arap yazısında *a-e*, *ı-i*, *o-u*, *ö-ü* seslerini bazen tespit edebilmek mümkün değildir. Karamanlı Türkleri, harf birleştirmek yoluyla ünlüleri açık bir biçimde göstermiştir. Selçuklu Dönemi yazılı edebiyatın en zengin olduğu bölge, İç Anadolu

Bölgesi'dir. Bazı kelime eklerin doğru şeklinin belirlenmesine Grek harfleri ile yazılan Türkçe metinler ışık tutabilir." (Demir: 2010, 12)

Eckmann, Karamanlıca eserleri sınıflandırırken ilk gruba giren "Doğrudan Doğruya Edebî Türkçe ile Yazılı Eserler" kısmına Rumlar için yazılmış Türkçe gramer ve lügatleri de almış ve şu yargıya varmıştır: "Transkripsiyon sistemleri umumiyetle doğru olduğu ve kelimelerin vurgusunu gösterdikleri cihetle faydalıdır." (Eckmann: 1950, 167) Bu eserlerde Arap alfabesiyle yazılmış olan metin bir de Yunan harfleriyle tekrarlanmıştır. Arap alfabesinden yola çıkılarak Grek asıllı Karamanlı alfabesini şu şekilde göstermek mümkündür:

3.2.1. Ünlüler: Karamanlı Türkçesinde imla birliği olmamasına rağmen elimizdeki bu eserde Karamanlı Türkçesinin imlası mümkün olduğunca standartlaştırılarak kullanılmıştır. Özellikle ünlü sesleri karşılamada kullanılan bu standartlaşmayı şöyle göstermek mümkündür:

"a" ünlüsünün bir karakteri olan "ᾶ", genel olarak son ses ve son hecede veya kelimenin tek sesi olduğu durumlarda kullanılır. "γῆᾶν (yan)" sözünde görülen bu kullanım "γῆᾶν γῆᾶνᾶ (yan yana)" (210) şeklinde kullanımında kelimenin ilk ünlü sesi durumuna geçmiş ve karakter değişmiştir. Yine "ı" sesini karşılamak için son ses veya son hecede kullanılan "ῆ" karakteri "κῆλῆδῆζ (kılıc)" sözünde bu şekilde kullanılırken "κῆλῆδῆζ κῆλῆδῆζᾶ (kılıc kılıca)" (524) ifadesinde son ses veya son hece durumundan ayrılınca karakter de değişmiştir.

Yukarıdaki gibi örneklerden hareketle ünlü seslerin şekilleri ve kullanım yerleri şöyledir:

3.2.1.1 A Sesi: Karamanlı Türkçesinde "a" sesi için 6 karakter kullanılmıştır. Bu altı karakter ve eserdeki kullanım yeri şöyledir:

a. ᾶ: Genel olarak ön seste ve (ᾶ, ᾶ ve bazen de ε) işaretlerini karşılamak için kullanılan karakterdir.

آرى: ᾶρη "arı" (10)

اخبار: ᾶχῆᾶρ "ahbar" (7)

عاشق: ᾶ'θήκ "aşık" (810)

b. ᾷ: Genel olarak ön seste kullanılan bir karakterdir.

اخذ: ᾷχζ "ahz" (13)

اصمیان: ᾷσμαιῆαν "asmayan" (172)

عقل: ᾷ'κλ "'akl" (179)

- c. α:** İç ses olarak kullanılan bir karakterdir.
سالم: σαλῖμ "salim" (3)
مراسی: μερασή "merasi" (11)
بطاقلق: παταχλήχ "batakılık" (388)
- Son ses durumunda (◌) işaretini karşılamak için de kullanılır.
الطه: ὄλτα "olta" (11)
قانه: κἀνδζα "kanca" (11)
- d. ά:** Genel olarak son hecede kullanılan ve (l) işaretini gösteren karakterdir.
تاتار: τατάρ "tatar" (7)
ثنا: σενά "sena" (178)
غرض: γαράζ "ğaraz" (690)
- e. à:** Son ses durumunda kullanılan karakterdir.
اعطا: ἰτὰ "i'ta" (13)
شرا: σῖρα "şıra" (13)
قره: καρα "kara" (1173)
- f. ɟα/ɟά:** Genel olarak g ve k seslerinden sonra gelen a sesini inceltmek için kullanılan bir karakterdir. Daha doğrusu ünlü seslerden önce kullanılan ɟ işareti kendisinden sonra gelen sesi inceltmek için kullanılır.
كافي: κῡαφῖ "kafi" (179)
احكام: ἄχκῡάμ "ahkam" (562)
مكافات: μουκῡαφάτ "mükafat" (1216)
- 3.2.1.2. E Sesi:** Karamanlı Türkçesinde "e" sesi için 5 karakter kullanılmıştır. Bu altı karakter ve eserdeki kullanım yeri şöyledir:
- a. ɛ:** Genel olarak ön seste e sesini karşılamak için kullanılan karakterdir.
اشك: ἑσῆκ "eşek" (406)
اثنا: ἑσνὰ "esna" (1121)
انكل: ἑνκέλ "engel" (1134)
- b. ě:** Genel olarak ön seste kullanılan karakterdir.
ال: ἔλ "ël" (8)
اكل: ἔκλ "ëkl (yemek)" (400)
اوت: ἔβعت "ëvet" (1250)

- c. **ε**: Genel olarak son hecede kullanılan bir karakterdir.
 اشك: ἑσῆν "eşek" (406)
 قدر: καδῆρ "kader" (760)
 اقچه: ἀκτζῆ "akçe" (771)
- d. **ε**: Genel olarak ilk hecede ve iç ses olarak kullanılan karakterdir.
 تكرر: τεκερρούρ "tekerrür" (490)
 مشهور: μέσχούρ (531)
 دلالت: δελαλῆτ "delalet" (560)
- e. **ε**: İç ses durumunda olan e sesini gösteren karakterdir.
 نسل: νῆσλ "nesl" (672)
 منكنه: μένκενε "mengene" (688)
 كدر: κεδῆρ "keder" (1128)

3.2.1.3 | Sesi: Karamanlı Türkçesinde "ı" sesi için 7 karakter kullanılmıştır. Bu yedi karakter ve eserdeki kullanım yeri şöyledir:

- a. **ή**: Sadece ön seste kullanılan bir karakterdir.
 ايرمق: ήρμᾶν "ırmak" (388)
 ايشيق: ήσήν "ışık" (1973)
 اصلق: ήσλήν "ıslık" (1766)
- b. **ι**: Sadece ön seste kullanılan karakterdir.
 اصرار: ισρᾶρ "ısrar" (917)
 اصطلاح: ιστιλαχ "ıstılah" (1816)
- c. **ή**: Ön seste kullanılan karakterdir.
 عشق: ή'σν "ışk" (174)
- d. **ι**: İç ses durumunda ve ilk hecede kullanılan bir karakterdir.
 ميزراق: μιζρᾶν "mızrak" (282)
 يغين: γιγήν "yığın" (1322)
- e. **η**: İç ses durumunda ve son hecede kullanılmayan karakterdir.
 قيصلمش: κησηλημήσ "kısılmış" (390)
 قلیچ: κηληήδζ "kılıc" (1086)
 نصیحتجی: υασηχαδζή "nasihatçı" (1421)

f. ή: Son ses ve son hecede kullanılan karakterdir.

قيصلمش: κησηλμήθ "kısılmış" (390)

نصيحتجي: υασηχαδζή "nasihatçı" (1421)

حاضر: χαζήρ "hazır" (1421)

g. η: Son ses ve son hecede kullanılan karakterdir.

چاتی: τζατή "çatı" (1575)

چالغی: τζαληή "çalgı" (1577)

قیزغین: κηζγην "kızgın" (623)

3.2.1.4. İ Sesi: Karamanlı Türkçesinde "i" sesi için 9 karakter kullanılmıştır. Bu dokuz karakter ve eserdeki kullanım yeri şöyledir:

a. i: Ön ses durumunda kullanılan karakterdir.

اخراجات: ιχραδζάτ "ihracat" (264)

ايجاد: ιδζάδ "icad" (1261)

ایش: ιś "iş" (1419)

b. ĩ: Ön ses durumunda kullanılan karakterdir.

علم: ĩلم "ilm" (565)

الك: ĩلك "ilk" (1576)

c. î: Hemze işaretini karşılamak için kullanılan bir karakterdir.

عائد: â'îδ "ait" (179)

حائز: χαîζ "haiz" (543)

شرائط: şεραîτ "şerait" (1576)

d. ı: İlk hecede ve iç ses olarak kullanılan karakterdir.

دیزکن: διζκίν "dizgin" (1132)

سیاه: σιγιαχ "siyah" (1172)

تفتیک: τιφτικ "tiftik" (1235)

e. î: Son hecede kullanılan karakterdir.

كوزه لك: κεβεζελίκ "gevezelik" (1020)

شاکرد: σακίρδ "şakird" (1136)

ذکر: ζίκρ "zikir" (1220)

f. ì: Son hecede veya kelimenin tek sesi olduğu durumlarda kullanılan bir karakterdir.

بر: πῖρ "bir" (264)

سسى: σεσῖ "sesi" (390)

كين: κῖν "kin" (1216)

g. η: İç ses durumunda kullanılan karakterdir.

خلاف: χηλὰφ "hilaf" (193)

آخرت: ἀχηρετ "ahiret" (1429)

ضيا: ζηγῖα "ziya" (199)

h. ῆ: Son hecede ve son seste kullanılan karakterdir.

تعاطى: τεᾶτῆ "te'ati" (200)

واجب: βαδζῆπ "vacib" (414)

تصحیح: τασχηχ "tashih" (532)

i. ή: Son ses durumunda kullanılan karakterdir.

اراضى: ἀραζή "arazi" (426)

3.2.1.5. O Sesi: Karamanlı Türkçesinde "o" sesi için 4 karakter kullanılmıştır. Bu dört karakter ve eserdeki kullanım yeri şöyledir:

a. ô: Söz başı "o" ünlüsünü göstermek için kullanılan karakterdir.

اقومه: ôκουμά "oçuma" (1174)

اوغل: ôγούλ "oğul" (1175)

اطورمق: ôτουρμάκ "oturmak" (1179)

b. õ: Sadece söz başında kullanılan karakterdir.

اون: õν "on" (248)

اوک: õκ "ok" (1435)

اولميان: õλμαγιαν "olmayan" (187)

c. o: İlk hecede kullanılan bir karakterdir.

طورون: τορουν "torun" (245)

طوپراق: τοπρακ "toprak" (1577)

d. ò: Art damak ünsüzleri ile beraber kullanılmaktadır.

چوق: òζòκ "çoğ" (244)

يول: γιòλ "yol" (1183)

خوش: χòς "hoş" (496)

3.2.1.6. Ö Sesi: Karamanlı Türkçesinde "ö" sesi için 7 karakter kullanılmıştır. Bu yedi karakter ve eserdeki kullanım yeri şöyledir:

- a. ıö:** Ön seste kullanılan bir karakterdir.
اولو: ıöλιον "ölü" (1259)
اولچک: ıöλτζέν "ölçek" (1202)
اوتەکی: ıöτεκί "öteki" (1321)
- b. ô:** Ön seste kullanılan bir karakterdir.
اویله: ôîle "öyle (öğle)" (270)
- c. ıö:** Ön seste kullanılan bir karakterdir.
اوك: ıöν "öñ" (1577)
- d. o:** İç ses olarak kullanılan bir karakterdir.
بوکورمک: πoγιουρμέν "böğürmek" (401)
سویلمه: σοîleμέ "söyleme" (1419)
زهره: ζoχρέ "zöhre" (1584)
- e. ıo:** İç ses olarak kullanılan bir karakterdir.
سوکمک: ıoκιμέν "sökme" (617)
کورین: ıoριουνέν "görünen" (1588)
کوله: ıoλέ "köle" (1652)
- f. ıò:** İç ses olarak kullanılan bir karakterdir.
کوندرلمش: ıòνδερίلمίς "gönderilmiş"
کول: ıòλ "göl" (1426)
کوک: ıòκ "gök" (1587)
- g. ıó:** İç ses olarak kullanılan bir karakterdir.
سوز: ıóζ "söz" (490)
کونیه: ıóνγιε "gönye" (440)

3.2.1.7. U Sesi: Karamanlı Türkçesinde "u" sesi için 6 karakter kullanılmıştır. Bu altı karakterin eserdeki kullanım yerleri şöyledir:

- a. ou:** Genel olarak ilk ses olarak kullanılan karakterdir.
اصول: ouτουλ "usul" (1020)
اویغونسز: ouïγουνσοùζ "uygunsuz" (1435)
اوروب: ouρουπ "urub" (274)

- b. oŭ:** Ön seste kullanılan bir karakterdir.
اور: oŭp "ur (şiş)"
اون: oŭn "un" (525)
- c. ou:** Genel olarak ilk hecede ve iç seste kullanılan bir karakterdir.
صوسوز: σουσουζ "susuz" (176)
طورغونلق: τουργουνλούκ "durgunluk" (1259)
قوت: κουββέτ "kuvvet" (1265)
- d. oû:** Genel olarak son hecede ve son seste kullanılan karakterdir.
اصول: οὐτοὺλ "usul" (1020)
موجود: μεβδζοὺδ "mevcud" (1179)
طوغو: τογοὺ "doğu" (249)
- e. oú:** Son seste, son hecede veya kelimenin tek sesi olduğu durumlarda kullanılan bir karakterdir.
بايقوش: παϊκούζ "baykuş" (400)
صو: σοú "su" (1086)
پول: ποúl "pul" (1322)
- f. iú:** g ve k seslerinden sonra gelen bazı "u" seslerini inceltmek için kullanılan bir karakterdir.
سكوت: σουκιούτ "sükut" (1432)
كلكون: كيουλκيούν "gülün" (181)

3.2.1.8 Ü Sesi: Karamanlı Türkçesinde "ü" sesi için 9 karakter kullanılmıştır. Bu dokuz karakterin eserdeki kullanım yerleri şöyledir:

- a. oû:** Ön seste kullanılan bir karakterdir.
اوزوم: οὐζοὺμ "üzüm" (278)
الفت: οὐλφετ "ülfet" (194)
اجرت: οὐδζρετ "ücret" (1216)
- b. ou:** İlk hecede ve iç ses olarak kullanılan bir karakterdir.
متأثر: μουτε'εσσίρ "müteessir" (690)
مركب: μουρεκκèπ "mürekkep" (1172)
سكوت: σουκιούτ "sükut" (1432)

- c. ιου:** İç seste kullanılan bir karakterdir.
كونلك: κιουνλιου "günlük" (248)
بوکورمک: πογιουρμέν "böğürmek" (401)
کوچولتمک: κιουτζιουλτμέν "küçültmek" (1210)
- d. ιου:** Genel olarak son hecede veya kelimenin tek sesi kullanılan karakterdir.
چوروك: τζιουριου "çürük" (387)
يوز: γιουζ "yüz" (1150)
- e. ιού:** İç ses olarak kullanılan karakterdir.
كونلك: κιουνλιού "günlük" (248)
بيوك: πιογιού "büyük" (1142)
كولونج: κιουλγιούνδζ "gülünc" (1435)
- f. ου:** İç ses olarak kullanılan karakterdir.
ترنم: τερεννούμ "terennüm" (1177)
تقدم: τεκαδδούμ "tekaddüm" (1585)
مملوك: μεμλούμ "memlük" (1652)
- g. ον:** İç ses olarak kullanılan karakterdir.
تشبث: τεσσεπιπουσ "teşebbüs" (1585)
- h. ιου:** İç ses olarak kullanılan karakterdir.
كوج: كيουδζ "güç" (606)

3.2.2. Ünsüzler: Karamanlı Türkçesinde ünlülerde görülen çok şekillilik ünsüzlerde görülmemektedir. Bazı sesleri göstermede birden fazla karakter kullanılmıştır. Karamanlı Türkçesi'nde kullanılan ünsüzler ve bu ünsüzlerin karakterleri şöyledir:

- 3.2.2.1. b:** Karamanlı Türkçesinde b ünsüzü için "π" karakteri kullanılmıştır.
بر: πip "bir" (417)
- 3.2.2.2. c:** Karamanlı Türkçesinde c ünsüzü için "δζ" karakteri kullanılmıştır.
جسارت: δζεσαρέτ "cesaret" (419)
- 3.2.2.3. ç:** Karamanlı Türkçesinde ç ünsüzü için "τζ" karakteri kullanılmıştır.
چوجق: τζοδζούμ "çocuk" (420)

3.2.2.4. d: Karamanlı Türkçesinde d ünsüzü için “δ” karakteri kullanılmıştır.

دليل: δελίλ “delil” (474)

3.2.2.5. f: Karamanlı Türkçesinde f ünsüzü için “φ” karakteri kullanılmıştır.

دفتر: δεφτέρ “defter” (374)

3.2.2.6. g/ğ: Karamanlı Türkçesinde g ünsüzü için “γ” ve “γι” olmak üzere iki karakter kullanılmıştır. “γ” karakteri daha çok kalın sıradaki ünlüler ve “γι” daha çok ince sıradaki ünsüzlerle beraber kullanılmıştır.

a. γ:

غرض: γαράζ “ğaraz” (690)

آغاچ: άάτς “ağaç” (482)

b. γι:

كنیش: γιενίό “geniş” (252)

اكرى: έγρι “eğri” (410)

3.2.2.7. h: Karamanlı Türkçesinde h ünsüzü için “χ” karakteri kullanılmıştır.

هاوج: χαβούδς “havuç” (472)

3.2.2.8. k: Karamanlı Türkçesinde k ünsüzü için “κ” ve “κι” olmak üzere iki karakter kullanılmıştır.

1. κ:

كىرلى: κιρλί “kirli” (252)

2. κι: Sadece söz sonlarında kullanılan bir karakterdir.

پسلك: πισλίκι “pislik” (252)

3.2.2.9. l: Karamanlı Türkçesinde l ünsüzü için “λ” karakteri kullanılmıştır.

دلالت: δελαλёт “delalet” (560)

3.2.2.10. m: Karamanlı Türkçesinde m ünsüzü için “μ” karakteri kullanılmıştır.

مكمل: μουκεμμέλ “mükemmel” (370)

3.2.2.11. n: Karamanlı Türkçesinde n ünsüzü için “ν” karakteri kullanılmıştır.

اینجه: ίνδςέ “ince” (466)

3.2.2.12. p: Karamanlı Türkçesinde p ünsüzü için “π” karakteri kullanılmıştır.

طوپراق: τοπράκ “toprak” (1577)

3.2.2.13. r: Karamanlı Türkçesinde r ünsüzü için "ρ" karakteri kullanılmıştır.

تكرّر: τεκερρούρ "tekerrür" (490)

3.2.2.14. s: Karamanlı Türkçesinde s ünsüzü için "σ, ς" karakteri kullanılmıştır.

a. σ: Söz başında ve içinde kullanılan bir karakterdir.

صره: σιρὰ "sıra" (480)

b. ς: Sadece söz sonlarında kullanılan bir karakterdir.

اخلاص: ἰχλάς "ihlas" (340)

3.2.2.15. ş: Karamanlı Türkçesinde ş ünsüzü için "σ, ς" karakteri kullanılmıştır.

a. σ: İlk ve iç ses durumunda kullanılan karakterdir.

شیشه: σισέ "şışe" (365)

b. ς: Sadece söz sonlarında kullanılan bir karakterdir.

طوغمش: τογμους "toğmuş" (420)

3.2.2.16. t: Karamanlı Türkçesinde t ünsüzü için "τ" karakteri kullanılmıştır.

طاتلی: τατλή "tatlı" (435)

3.2.2.17. v: Karamanlı Türkçesinde v ünsüzü için "β" ve "θ" karakteri kullanılmıştır.

a. β: Daha çok söz başında kullanılan bir karakterdir.

ورق: βαράκ "varak" (482)

b. θ: Söz içinde ve sonunda kullanılan bir karakterdir.

حيوان: χαῖθᾶν "hayvan" (445)

3.2.2.18. y: Karamanlı Türkçesinde y ünsüzü için "γ, γι, ῖ, ῖγ" karakterleri kullanılmıştır.

a. γ:

أیرمق: ᾱγίρμάκ "ayırmaq" (365)

b. ῖ:

تویلی: τιοῦῖλιού "tüylü" (350)

c. γι:

یایمق: γιαπμάκ "yapmaq" (481)

d. iğ:

قيمتسز: κηϊγμετσιζ “kıymetsiz” (322)

3.2.2.2.19. z: Karamanlı Türkçesinde z ünsüzü için “ζ” karakteri kullanılmıştır.

زورله: ζόρλα “zorla” (373)

IV. Sonuç

Leksikon Ellino-Turkikon adlı sözlükte Yunanca madde başlarının ilk önce Arap harfleriyle ve daha sonra Grek asıllı Karamanlı harfleriyle verilmesi, Arap harflerinden yola çıkarak tam bir Grek asıllı Karamanlı alfabesini ortaya koymamıza yardımcı olmuştur. Bu çalışmada ünlü sesler ayrıntılı bir şekilde ilgilenmiş ve ünlü seslerin nerede ve nasıl kullanıldıkları gösterilmiştir.

“Aynı zamanda metin sayısı çok olduğu halde üzerinde az çalışılan dönemler” (Ercilasun: 2009, 144) den biri olan Osmanlıca üzerinde yapılacak çalışmalarda Grek asıllı Karamanlı alfabesi pek çok problemin çözümünde yardımcı olacaktır.

Türkçenin zengin dil malzemesini ortaya koyması açısından da bu sözlük günümüz Türkçesine çevrilmeyi beklemektedir. Yunanca-Türkçe geniş bir sözlük olması ve üzerinde yapılacak çalışmalar Karamanlıca ile ilgili birçok hususu da açığa çıkaracaktır.

Kaynaklar

- Balta, Evangelia (1990), “Karamanlıca Kitapların Önsözleri”, (çev. H. Millas) *Tarih ve Toplum*, Şubat, S. 74, s. 18-20
- Demir, Necati (2010), “Türkiye’de Bulunan Grek Harfli Türkçe Kitabeler ve Karaman Türklerinin Dili”, *Zeitschrift für die Welt der Türken, Journal of World of Turks*, Vol. 2, No. 1
- Ercilasun, Ahmet B. (2009), “Türk Dili Araştırmalarının Bugünkü Durumu ve Sorunlar”, *Gazi Türkiyat Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Güz 2009, Sayı 5, s. 143-157.
- Şirin User, Hatice (2002), “Türklerde Alfabe ve Kimlik”, *Türkler*, III. Cilt: İlkçağ, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 740-753.s.
- Şirin User, Hatice (2006), *Başlangıçtan Günümüze Türk Yazı Sistemleri*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Tekin, Talat (2004), *Makaleler II*, (Yay. Haz. Emine Yılmaz-Nurettin Demir), Öncü Kitap, Ankara.

ÜRGÜPLÜ ŞEYHÜLİSLÂM MUSTAFA HAYRİ EFENDİ

SHEIKHS AL-ISLAM MUSTAFA HAYRI EFENDI FROM URGUP

Alaattin UCA*

ÖZET

Şeyhülislâm Mustafa Hayri Ürgüplü, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ünlü isimlerinden biridir. Ürgüp'te doğmuştur. Kendisi Selanik'te görevli bulunduğu sırada İttihat ve Terakki mensuplarıyla tanışarak, Cemiyetin üyesi olmuştur. 1908'de II. Meşrutiyet ilân edildikten sonra Niğde'den İttihat ve Terakki adayı olarak Meclis-i Mebusan'a milletvekili olarak seçilmiştir. Aynı zamanda İstanbul'da Darülfünunda Hukuk dersleri vermiştir. Dönemin Osmanlı hükümetlerinde nazırlık görevleri üstlenmiş ve meşihat makamında bulunmuştur. O, Osmanlı Devleti'nin sıkıntılı döneminde özellikle büyük savaşın başladığı sırada görev yapan bir şeyhülislâmdır. I. Dünya Savaşı'nda ünlü Cihat Fetvasını veren Osmanlı şeyhülislamı o dur.

Bu çalışmada Mustafa Hayri Efendi'nin hayatı, siyasî faaliyetleri, İttihat ve Terakki Cemiyeti içindeki rolü ve ülkeye hizmetleri üzerinde durulmuştur. Konuyu hazırlarken dönemin Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan zabıt cerideleri, basını ve yayımlanmış eserlerden de istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi, Ürgüp, Birinci Dünya Savaşı, Cihat Fetvası, İttihat ve Terakki Cemiyeti.

ABSTRACT

Sheikhs al-Islam Mustafa Hayri Efendi is one of the famous figures in the Committee of Union and Progress Party. He was born in Urgup. While he was a Muslim judge in Salonika, he met with members who members of the Committee of Union and Progress Party and became a member of this Committee. In 1908, after the se-

* Yrd. Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi - Karaman, e-posta: alaattinuca@kmu.edu.tr

cond declaration of constitutional monarchy, he was selected deputy by Committee of Union and Progress Party to Council of Deputies from Niğde. At the same time, he educated on law at previous İstanbul University. He worked in Ottoman Governments as minister and Sheikhs al-Islam. He worked as Sheikhs al-Islam in the years of 1st world war. In the period of 1st world war he gave a jihad fatwa.

Our subjects in this notification are life of Mustafa Hayri Efendi, his political activities, importance in the Committee of Union and Progress Party and services in the country. While we were preparing this notification, we used Ottoman State official report, newspapers and books.

Key Words: Sheikhs al-Islam Mustafa Hayri Efendi, Ürgüp, 1st world war, jihad fatwa, the Committee of Union and Progress Party.

1- Ailesi ve Tahsil Durumu

Osmanlı Devleti'nin son dönemine damgasını vuran önemli şahsiyetlerden biri olan Mustafa Hayri Efendi, Trablusgarp Vilayeti eski Evkaf Müdürü Abdullah Avni Efendi'nin oğludur. 1867 yılında Ürgüp'te doğmuştur (İlmiye Salnamesi:1334, 636). Babası Abdullah Avni Efendi, Trablusgarp'tan önce de Harput'ta evkaf muhasebeciliği görevinde bulunmuş, buradan Trablusgarp'a geçmiş ve oradan da memleketi Ürgüp'e gelerek, 12 Mayıs 1888 günü burada vefat etmiştir (Pakalın: 2008, 20).

Annesi ise Ürgüplü Rabia Hanım'dır. Ahlâk, ilim, fazilet sahibi, sevilen ve sayılan bir soydan gelmedir (Türk Ansiklopedisi: 1971, 126).

Büyük pederleri, Sultan II.Mahmud'un hilafet ve saltanatı döneminde Ürgüp ulemasından olup memleketi kadısı bulunan İbrahim Efendi ve onun babası ulema-yı mahalliyyeden Nâkîb-ül-eşrâf¹ Abdullah Efendi ve onun babası ve büyük pederleri de yine ulemadan olmak üzere Abdurrahman ve Hasan ve Mehmed Efendilerdir. Babasına gelinceye kadar bütün ecdadı bin yüz tarihi öncesinden beri Karamanoğlu İbrahim Bey'in Ürgüp'te bulunan cami-i kebirinin evkafına müteveli oldukları vakıf kayıtlarından anlaşılmış ve pederi Abdullah Avni Efendi mütevellilik görevini ifadan çekindiği gibi Hayri Bey de pederinin vefatı üzerine kendisine teveccüh eden tevliyeti amcazadesine bırakmıştır (İlmiye Salnamesi:1334, 636).

¹ Peygamber soyundan olanların işlerini görmek üzere içlerinden hükümetçe tayin olunan memur.

Mustafa Hayri Bey, memleketinde amcası ulema-yı mahalliyyeden Hacı Münib Efendi'den mukaddemat-ı ulumu Molla Cami'ye kadar tahsil ve hüsn-i hattı Ürgübî Uzun Hoca Mahmud Efendi'den öğrenmiş ve o zamanlar Sivas Vilayeti Adliye Müfettişi bulunan büyük biraderi Hakkı Bey'in yanına giderek Sivas'ta meşhur alimlerden olan Mor Ali Baba'dan Farisî ve Sivas ulemasından Âlim Efendi'den Arabî tedris eylemiştir. 1884 yılında mezun olarak Dersaadete gelen biraderleri ile birlikte o da İstanbul'a gelip Fatih'te bahr-i sefîd (Akdeniz) canibinde Başkurşunlu Medresesine yazılmış ve Molla Cami okutmakta olan Taşköprülü Abdullah Rüşdi Efendi'nin derslerine katılmıştır (Pakalın: 2008, 20).

1886 yılında pederi ile memleketine gidip, tekrar İstanbul'a dönüşüne kadar geçen iki senenin tahsil zamanlarında Kayseri'ye giderek Yağmuroğlu Medresesinde hücrenişin olarak Kasım Efendi'nin sabah dersine ve Karakimseli Hacı Efendi'nin akşam dersine devam etmiş (İlmiye Salnamesi:1334, 636) ve Hacı Torun Efendi'nin damadı meşhur Emin Efendi ile Hamurculu Osman Efendi'den de cüz'iyat² okumuştur. Bu iki senenin tatil zamanlarında da Ürgüp'te dayısı Ürgüp Müftisi Ahmed Tahir Efendi ile amcası Hacı Münib Efendi'den de âdâb ve tefsir-i şerif tedris etmiştir (Pakalın: 2008, 20). Bu dönemde belâgatle ilgili olarak maanî,³ beyân,⁴ bedî⁵ dersleri ve mantık⁶ da okumuştur (İpşirli: 1998, 62).

1888'de İstanbul'a döndüğünde yine medresesine dahil olarak hocası Abdullah Rüşdi Efendi'nin derslerine katılıp 18 Mayıs 1895 tarihinde icazetname aldığı gibi Mekteb-i Hukuktan dahi 20 Ağustos 1897 de sınıfının ikincisi olarak aliyy-ül-a'lâ derecede mezuniyet rûûsu⁷ almıştır (Pakalın: 2008, 20).

2- Taşraya Çıkışı

27 Haziran 1880'de bâ ibtida-i haric Bursa rûûsu ita, 30 Ekim 1897'de ibtida-i dahile ve 29 Temmuz 1904'te Mûsile-i Süleymaniyyeye terfi ettirilmiştir (İlmiye Salnamesi:1334, 637). Bunlar ilmiye sınıfında aldığı unvanlardır. Dolayısıyla hukuk mektebini bitirdikten sonra başladığı adliye ala-

² Mânâsı düşünüldüğü zaman zihinde ortaklık kabul etmeyen şeyler.

³ Lûgat ve sintaks mes'eleleriyle, sözün maksada uygunluğundan bahseden ilim.

⁴ Belâgat ilminin hakikat, mecaz, kinâye, teşbih gibi bahislerini öğreten kısmı.

⁵ Sözün güzelliği, usul ve kaidelerinden bahseden ilim.

⁶ Hakikat ararken yapılan zihni muamelelerden hangilerinin doğru ve hangilerinin yanlış yola çıktığını gösteren ilim.

⁷ Rütbe, yeterlik.

nındaki memuriyet hayatı ile kronolojik açıdan uyum göstermemektedir. Ayrıca onun Adliye Nezareti'ne bağlı olarak mahkemelerde görev yapması, memurluk olarak nitelendirilmiştir (Meydan Larousse: 1990; 5; 727).

Adliye alanında çeşitli mahkemelerde görev yapan Hayri Bey, 18 Ağustos 1898 günü, Maraş Sancağı Bidayet Mahkemesi⁸ Müddeî-i umumi⁹ Muavinliğine tayin edilmiştir. 5 Nisan 1900'de Trablusşam Sancağı Bidayet Mahkemesi Müddeî-i umumi Muavinliğine atanmıştır (Pakalın: 2008, 20).

6 Mayıs 1901'de Lazkiye Sancağı Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesi Riyasetine ve 20 Mart 1903'te terfien Suriye Vilayeti merkez Bidayet Mahkemesi Müddeî-i umumiliğine ve 26 Eylül 1904'te Manastır Vilayeti merkez Bidayet Mahkemesi Müddeî-i umumiliğine ve 5 Aralık 1906'da terfien Selanik Vilayeti merkez Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesi Riyasetine tayin olunmuş ve maaşı 11 Mart 1907' de 2500 kuruşa çıkarılmıştır (Pakalın: 2008, 21).

Mustafa Hayri Bey'in İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olması Selanik'te görevli iken gerçekleşmiştir (Altunsu: 1972, 244). II.Abdülhamid döneminde İstanbul, Suriye ve Selanik'te genç zabıt ve mekteplilerin kurdukları teşkilatlara ilgi duyan ve bazılarında fiilen sorumluluk üstlenen Hayri Bey, Ceza Reisi olarak Selanik'te bulunduğu sırada İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisinde önemli hizmetlerde bulunmuştur (İpşirli: 1998, 62).

II.Meşrutiyet'e kadar Adliye Nezareti bünyesinde bu günkü ifadeyle savcılık ve hakimlik görevi yapan Hayri Bey, Meşrutiyetin ilânını müteakip genel seçimler yapıldığı sırada, memleketi Niğde Sancağından aday olup bilahare mebus seçilmesinden dolayı 28 Aralık 1908'de Selanik'teki vazifesinden ayrılmıştır (İlmiye Salnamesi:1334, 637).

3- İstanbul'a Dönüşü

24 Temmuz 1908'de Meşrutiyet ilân edilince, Selanik'teki İttihat ve Terakki Merkezi İstanbul'a taşınmıştır. Hayri Bey de birçok ileri gelen ittihatçı gibi İstanbul'a gelmiştir. Meşrutiyetin ilân edildiği ilk günlerde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İstanbul'daki yönetici kadrosu içinde Ahmed Rıza, Talat Paşa, Hüseyin Kadri, Enver Paşa, İsmail Hakkı Paşa, Bahaeddin Şakir Bey, Doktor Nazım, Habip Bey ve Mithat Şükrü Bey gibi isimlerin arasında Hayri Bey de bulunmaktadır (Topuz: 2007, 21).

⁸ Asliye hukuk mahkemesi.

⁹ Savcı.

Niğde Mebusu olarak Dersaadete gelişini müteakip, bin iki yüz kuruş maaşla Darülfünun Hukuk Şubesi Mecelle Muallimliğine tayin edilmiştir (Pakalın: 2008, 21).

31 Mart Vakasını müteakip ayandan Tefvik Paşa'nın başkanlığında teşekkül eden Heyet-i Vükelada, Adliye ve Maliye Nezaretlerinin boş kalması üzerine 29 Nisan 1909'da on beşer bin kuruş maaşla Hayri Bey, Adliye ve Selanik Mebusu Cavid Bey de Maliye Nezaretine tayin olunmuştur. Ancak her ikisi de mazeret bildirerek 2 Mayıs 1909'da bu görevlerinden istifa etmişlerdir (İlmiye Salnamesi:1334, 637, 638) .

Bu istifanın perde arkasında İttihat ve Terakki Cemiyeti Heyet-i Merkeziye sinin bulunduğu iddia edilmektedir. Zira bu atamaların, kendilerinin malumatı olmadan yapıldığı gerekçesiyle söz konusu Heyet-i Merkeziye bu işe muvafakat etmemiştir. Hayri ve Cavid Beyler de telkinlere uyararak istifalarını yazıp göndermişlerdir (Türk geldi: 1987, 38).

Hayri Bey, 31 Mart Olayından sonra, saray evrakını tetkik için kurulan komisyonda bulunmuştur (İnal: 1982; 3; 1150). Ayrıca 1909 yılında Adana'da gerçekleşen Ermeni olaylarından dolayı Hükümetçe oluşturulan heyet içerisinde de yer almıştır (Yeğenağa: 1969, 76).

O, 29 Aralık 1909'da Medresetü'l-kuzâta Tanzim-i 'l'lâmât-ı Cezaiye muallimliğine tayin olunmuştur. 14 Kasım 1910 tarihinden itibaren de Meclis-i Mebusan-ı Osmani Birinci Reis Vekâletine seçilmiştir (Pakalın: 2008, 21).

(İbrahim) Hakkı Paşa'nın başkanlığında teşekkül eden Heyet-i Vükela'da 22 Aralık 1910 günü on beş bin kuruş maaşla Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne tayin edilmiştir (İlmiye Salnamesi:1334, 638).

Hakkı Paşa Hükümeti'nde İttihat ve Terakki Fırkası üyesi üç nazır vardır. Bunlar Talat, Cavid ve Hayri Beylerdir. Trablusgarp Savaşı bu kabine döneminde gerçekleşmiş ancak bu sırada Talat ve Cavid Beyler istifa etmiş, İttihatçı tek üye olarak Hayri Bey kalmıştır (Talat Paşa'nın Anıları: 2006, 41). O bu dönemde kısa sürelerle Dahiliye, Orman ve Maâdin nezaretlerine de vekâlet etmiştir (İpşirli: 1998, 62).

Enver Paşa'nın Harbiye Nazırı, Talat Paşa'nın Dâhiliye Nazırı, Cemal Paşa'nın Nafia Nazırı Vekili olarak görev yaptığı Sadrazam Mehmed Said Paşa Hükümeti'nde ise "Evkaf-ı Hümayun Nazırı Hayri" unvanıyla anılmıştır (Takvim-i Vekayi: 1740, 1). Böyle bir kabinede görev yapması İttihat ve Terakki Cemiyeti içindeki konumu ve siyasetteki yerinin ne olduğunu göstermektedir.

Bu arada, Hükümet işlerindeki meşguliyetinden dolayı Darülfünun Hukuk Şubesinde yürütmekte olduğu Mecelle dersi muallimliğinden 13 Şubat 1911’de istifa etmiştir (Pakalın: 2008, 21).

Sultan Reşad’ın Rumeli Vilayetine seyahati esnasında Dâhiliye Nazırı Halil Bey’in de geziye katılmasından dolayı, Dahiliye Nezareti’ne 5 Haziran 1911’den 26 Haziran 1911 tarihine kadar vekâleten bakmıştır (Pakalın: 2008, 21).

Hayri Bey, Hicaz’da sağlık işlerinin ıslahı ve hacıların hastalıklardan muhafazası ve hastaların tedavi edilmesi ve burada bulunan bütün sağlık ve hayır müesseselerinin idaresi hakkında önceden Dersaadette teşkil olunmuş Hicaz Sıhhiye Meclisi azalığına 22 Ağustos 1911 tarihinde atanmıştır (İlmiye Salnamesi: 1334, 638).

Kendisi Birinci Rütbe-i Osmanî ve Mecidî nişanlarına sahiptir (İlmiye Salnamesi: 1334, 639). Hicaz’daki sağlık işlerinin düzeltilmesi ile bulaşıcı hastalıklardan korunma ve hastaların tedavisi için gerekli teşkilatı kurmak için atandığı Sağlık Meclisi Üyeliğindeki hizmetlerinden dolayı Eylül/Ekim 1911 tarihinde Mecidî nişanı verilmiştir. Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye Heyet-i Umumiyesi (Darüşşafaka) Reisliğindeki hizmetlerinden dolayı da 6 Kasım 1913’te Birinci Osmanî nişanı ile ödüllendirilmiştir (Altunsu: 1972; 244, 245).

Hakkı Paşa’nın istifası üzerine kurulan Sadrazam Mehmed Said Paşa Hükümeti’nde 5 Ekim 1911’de Adliye Nezareti ile Şura-yı Devlet (Danıştay) Riyasetine asaleten ve Evkaf-ı Hümayun Nezaretine vekâleten tayin edilmiştir (İlmiye Salnamesi: 1334, 638).

Hayri Bey’in üç önemli görevi üstlendiği bu kabine bir fırka kabinesinden ziyade “İş Kabinesi” olarak nitelendirilmiştir (Gazel: 2007, 130).

Bilahare Adliye Nezareti ile Şura-yı Devlet Riyasetinden istifa etmiş, 31 Ekim 1911’de istifası kabul edilerek, asaleten Evkaf-ı Hümayun Nezareti’ne tayin olunmuştur (İlmiye Salnamesi: 1334, 639).

Bu sırada İtalya’nın Rodos ve On iki Ada’yı işgal etmesi Kabinede barış eğiliminin artmasına sebep olmuştur. Evkaf Nazırı Hayri Bey de barış taraftarıdır. Ancak barış teşebbüsüne geçmek için acele edilmemesi gerektiğini savunmuş, adaların işgalinin hemen ardından barış istenmesinin zaaf belirtisi olarak görülebileceğini ifade etmiştir. Yine İtalya ile yapılan barış görüşmelerinde Sırların devreye girmesine karşı çıkmış ve Emanuel Karasu Efendi’nin girişimlerinden sonuç alınamayacağını açıklamıştır. Bu açıklamaları Meclis-i Vükela Mazbatalarında yer almıştır (Kurtcephe: 1995; 191, 198).

Hayri Bey'in Evkaf-ı Hümayun Nezareti görevini yürüttüğü sırada sadece Nazırlık veya vakıf işleriyle ilgilenmediği, Cemiyet adına siyasi faaliyetlerde bulunduğu da bilinmektedir. Mesela İttihat ve Terakki Cemiyeti adına propaganda yapmak amacıyla Şerif Cafer Paşa başkanlığında Suriye'ye gönderilen heyeti uğurlayanlar arasında yer almıştır (Gazel: 2007, 251).

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 11 Aralık 1911'de yapılan ara seçimde başarısız olması üzerine Cemiyetin, Kabineye Talat, Cavid, Babanzade İsmail Hakkı gibi bazı ittihatçıları sokmaya çalışmasına Mahmud Şevket Paşa ile Adalet ve Evkaf Nazırı Mustafa Hayri Bey'in engel olduğu ancak ittihatçıların uzun çabalardan sonra Hacı Adil Bey'i Dahiliye Nazırı yapmayı başardığı iddia edilmektedir (Feroz Ahmad: 2007; 128, 129).

Onun bu tarihlerde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kendi içinde gerçekleşen siyasi mücadelelerde de etkin rol aldığı anlaşılmaktadır. Hatta o günlerde (9 Temmuz 1912) Dahiliye Nazırı Adil Bey ve Posta ve Telgraf Nazırı Talat Bey ile birlikte hareket ederek Mahmud Şevket Paşa'nın Harbiye Nazırlığından istifasını talep ettiği ve bu talebin gerçekleştiği bilinmektedir (Bayur: 1991; 2/1, 259).

Hayri Bey, 15 Mart 1912'de Kırkkilise (Kırklareli)'ye giden Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin dönüşüne kadar nezaret işlerini vekâleten ve fahri olarak yürütmüştür (Pakalın: 2008, 21).

Mehmed Said Paşa Kabinesi'nin istifasıyla birlikte Hayri Bey de 21 Temmuz 1912 günü Evkaf Nezaretinden istifa etmiştir (Pakalın: 2008, 21).

14 Aralık 1912'de Medresetü'l-kuzât'a Kanun-ı Ceza muallimliğine tayin edilmiştir. 25 Ocak 1913'te ise Evkaf-ı Hümayun Nezaretine üçüncü defa getirilmiş ancak vaki olan özüünden dolayı 5 Şubat 1913'te istifa etmiştir (İlmiye Salnamesi: 1334, 639). Nezaret bir müddet vekâletle idare olunmuştur (Pakalın: 2008, 21).

Hayri Bey, 28 Nisan 1913'te dördüncü defa Evkaf-ı Hümayun Nezaretine tayin olunmuştur (Pakalın: 2008, 21).

Onun bu seferki Evkaf Nazırlığı, 23 Ocak 1913 tarihli Bab-ı Ali baskınından sonra kurulan Mahmud Şevket Paşa Kabinesinde gerçekleşmiştir (Türkgeledi: 1987, 98). Bu kabinede görev alan Hacı Adil, Said Halim Paşa, Hayri ve Şükrü Beyler bazı tarihçiler tarafından "Kuvvetli İttihatçılar" olarak nitelendirilmişlerdir (Karal: 1996; 198, 199). Bazı tarihçiler ise bunları "ılımlı İttihatçılar" olarak görmektedir (Feroz Ahmad: 2007; 153).

Hayri Bey, 26 Ağustos 1913'te Cemiyet-i Tedrisiyye-i İslâmiyye (Darüşşafa-ka) Heyet-i Umumiyyesinin yıllık toplantısında başkan vekilliğine seçilmiştir. Daha sonra yapılan seçimlerde yine bu göreve getirilmiştir (İlmiye Salnamesi:1334, 639).

O Evkaf Nazırı iken Osmanlı Devleti'nin son yıllarında Dünyaca ünlü bir proje olarak gerçekleştirilen Hicaz Demiryolu'nun idaresi, Sadrazamlık makamından ayrılarak Evkaf Nezareti'ne bağlanmıştır (Takvim-i Vekayi: 1697, 1). Bu durum, onun siyaseten Devlete önemli bir güven verdiği-nin göstergesidir. Ayrıca Evkaf Nazırı ve Şeyhülislam Hayri Bey, 19 Ocak 1915'te başlatılan proje çerçevesinde Hicaz Demiryolu Mısır Şubesini on ay gibi kısa bir sürede 159 km demiryolu yaptırarak tamamlayan Cemal Paşa'ya da tebrik etmiştir (Artuç: 2008, 237).

Mustafa Hayri Bey, Şeyhülislam olmadan önce 1913 yılında Tevcih-i Cihat Nizamnamesi'ni hazırlamıştır (Altunsu: 1972, 245). Bu nizamname 5 Ağustos 1913 tarihinde çıkarılmıştır. Camilerdeki görevlerin ve görevlilerin belli bir düzene bağlanması, atama ve görevden almaların nasıl yapılacağı bu nizamname ile hükme bağlanmıştır.(Onay: 2009, 49)

Hayri Bey, Edirne'nin istirdadı sırasında da hükümetin bir üyesiydi. İstirda-da taraftardı ancak ihtiyatlı hareket edilmesini önermişti. Hatta "Girit bizim canımız diye diye bu hale getirdik, Edirne'yi de ona benzetmeyelim" demiştir (Türkgeldi: 1987, 106).

Hayri Bey, Mahmud Şevket Paşa'nın bir suikast sonucu öldürülmesinin ardından kurulan Said Halim Paşa Hükümetinde de Evkaf Nazırı olarak görevlendirilmiştir (İpşirli: 1998, 63).

Bu arada Mahmud Şevket Paşa'ya suikast işinden sorumlu tutulan Damat Salih Paşa'nın Divan-ı Harb tarafından idama mahkûm edilmesi Sultan V.Mehmed Reşad'ı hanedan üyeleriyle karşı karşıya getirmiş ve Padişah bu soruna çözüm bulmak amacıyla başta Hayri Bey olmak üzere bazı kabine üyeleriyle görüşmüşse de sonuç alınamamış ve idam gerçekleşmiştir (Türkgeldi: 1987, 103).

4- Meclis-i Mebusan'daki Faaliyetleri

Mustafa Hayri Efendi yukarıda belirtildiği gibi İkinci Meşrutiyetin ilânından sonra açılan Meclis-i Mebusan'a Niğde Mebusu olarak katılmış daha sonra Evkaf Nazırlığı başta olmak üzere nazır olarak asaleten ya da vekâleten birçok görevde bulunmuştur. Hem Niğde Mebusu hem de Nazır sıfatıyla

Meclis-i Mebusan görüşmelerinde çeşitli vesilelerle kürsüye gelerek görüşlerini ifade etmiştir. Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridelerine göre, Hayri Bey Meclis-i Mebusan'ın Birinci Döneminde (1908-1911) yaklaşık otuz farklı konuda görüş belirtmiştir.

Şu anda Hayri Bey'in yazmış olduğu bir eser elimizde yoktur. Kaleme aldığı hatıraları da aradan geçen bunca yıla rağmen henüz yayınlanmamıştır. Malta mektuplarının ve hatıralarının yayınlanması için çalışmaların sürdüğü ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu gün için onu tanımanın, çeşitli konulardaki fikirlerini öğrenmenin en güzel yolu, Meclislerde yaptığı konuşmalara göz atmaktır. Bu nedenle söz konusu konuşmaları büyük önem arz etmektedir.

Onun Birinci Dönem Meclis-i Mebusan'da söylediği sözlerden ilgi çekiçi olan bölümler şunlardır: "Serseriliği sabit olan bir adam işvereni emrinde nısıf (yarı) ücretle istihdam olunuyor. Bu bir ceza-i kanuni midir? Bir ceza-i kanuni değildir. Nısıf ücret alacaktır, hizmet edecektir. Niçin nısıf ücret alıyor? Tabii namuskâr olan bir amele ile serserilik eden bir amele bir midir? Müessesat, ikisini bir surette istihdam eder mi? Elbet de öteki tembel, koşmaz, diğeri sâî, çalışkan bir ameledir. Binaenaleyh, bir suret-i mütesaviyede ücret alamaz ve bir suret-i mütesaviyede istihdam olunamaz" (M.M.Z.C: c002, 17 Mart 1325, C.1, Birleşim 49, s.558).

"Kanunlarda yalnız nazariyat (ilmi görüş, düşünce) görülmemelidir. Biraz da cihet-i tatbikiye gözetilmelidir" (M.M.Z.C: c002, 17 Mart 1325, C.1, Birleşim 49,s.564).

"Vakıa, Kanun-ı Cezada, işkence men edilmiştir, fakat işkence kanunun hilafında olur. Yoksa kanunun emrettiği bir şey, eziyet bile olsa, hiçbir vakit işkence addedilemez" (M.M.Z.C: c002, 26 Mart 1325, C.1, Birleşim 54, s.679).

"(Askerlikle ilgili olarak) Müslümanlar ne vakit hizmet-i fiiliyeden muaf ise Hristiyanlar da o vakit hizmet-i maliyeden muaf olmak lazımdır" (M.M.Z.C. c004, 3 Haziran 1325, C.1, Birleşim 94, s.422).

"Emval-i menkule ve gayrimenkule iki kısımdır: Bir kısmı haciz ve fûruht (satış) olunabilir, diğeri kısmı haciz ve fûruht olunamaz. Hakikaten bir kimsenin meskeni satılıp da kendisi sokak ortasında bırakılamaz. Bu tabii. Fakat eşya-yı beytiye (ev eşyası) ile sair emval-i menkulesinde diyorlar ki haciz ve fûruhtu caizdir. Demek ki bir adamın altında bir kat yatağı var, o da satılacak, toprak üzerinde yat denilecek. Kezalik, bir kişinin bir çift öküzü var

onlar da elinden alınıp satılacak, vergisi tahsil olunacak. Yani itlakı üzerine (olduğu gibi) kabul edilirse, bu demek çıkıyor. Hâlbuki hiçbir kanun bunu tecviz etmemiştir. Onun için burada fûruhtu mücaz olan emval-i menkule ve gayrimenkulenin yerine, Mecelle'ce fûruhtu mücaz olan emval-i menkule ve gayrimenkulesi denilerek, tashih edilmeli" (M.M.Z.C. c004, 8 Haziran 1325, C.2, Birleşim 97, s.528).

"Hanedan-ı Saltanat, Meclis-i Âyan ve Meclis-i Mebusan azaları hakkındaki takibat için doğrudan doğruya müddeiumumîlik tarafından takibat-ı kanuniye icra edilsin, onu teklif ederim" (M.M.Z.C. c004, 3 Haziran 1325, C.2, Birleşim 94, s.431).

"(İsmail Kemal Bey) Diyor ki mütalaanız meşrudur. Hatta "meşrudur" sözünü söylediği zaman bendeniz de vardım; "askerin metalibi meşrudur" dedi. Askerin metalibi içinde idamad vardı, te'bid (sürgün) de vardı, her şey vardı. Onun için meseleyi tetkik etmek lazım gelir" (M.M.Z.C. c003, 13 Mayıs 1325, C.2, Birleşim 80, s.707).

"Teşkilat-ı Adliye, Teşkilat-ı Mülkiyeye tabi olmayacak. Bu kanun bir kere bunu kaldırıyor. Teşkilat-ı Adliye, Teşkilat-ı Mülkiyeye tabi değildir" (M.M.Z.C. c006, 5 Ağustos 1325, C.1, Birleşim 137, s.523).

"Harbiye Nezaretinden getirilen jurnal sandıklarının münderecatına bizim Meclisimizin muttali olması zamanı hulûl etmiştir. Mebusandan, Ayan- dan, Vükeladan, Vüzeradan jurnalci kim varsa meydana çıksın" (M.M.Z.C. c001, 16 Teşrin-i sani 1325, C.1, Birleşim 8, s.138).

"Tensikat (fazla memuru işten çıkarma) Komisyonlarının haftada bir kere içtima eder bir heyet-i daime şeklini almasını bendeniz muvafık göremem" (M.M.Z.C. c001, 15 Kanun-ı evvel 1325, C.1, Birleşim 18, s.369).

"Caiz olan bir şey kanuna derc edilemez. Bir şey memnu (yasak) olmalı ki kanuna derc edilsin" M.M.Z.C. c001, 11 Kanun-ı sani 1325, C.1, Birleşim 29, s.612).

"Bu müsteşar maaşlarının tenzilinden maksat, ne Maliye Nazırının ve ne de Zöhrap Efendinin buyurdıkları bütçeyi kapatmak değildir. Bizim memleketimizde ne jandarma ne de polis var. Bunlardan tasarruf edilen 30 bin lira, hiç olmazsa bir vilayetimizin ihtiyacına kâfi. Bir de diyoruz ki, müsteşar maaşlarının 7.500, Bab-ı Meşihat Müsteşarının 6 bin kuruş olması doğru değildir. Ya bunlara suret-i mütesaviyede 7.500 kuruş vermeli veyahut 6'şar bin olsun" (M.M.Z.C. c004, 24 Nisan 1326, C.1, Birleşim 84, s.616).

“Her meselede fetvahaneye müracaat ederek fetva-yı şerif istihsal ederek ona göre icra-yı muamele etmek, ihtimal ki sonradan sû-i isti’âlata da meydan verir. Böyle suret-i umumiyyede kanun olması doğru değildir. Her halde bir kanun yapıp, Meclis-i Umumide birer birer tetkik edildikten sonra, Meclis-i Umumiden mezuniyet almayı daha ziyade tercih ediyoruz” (M.M.Z.C. c004, 8 Mart 1327, C.1, Birleşim 62, s.197-198).

“Emval-i vakfı düşündüğümüz gibi müstecirlerin hukukunu da düşünelim” (M.M.Z.C. c002, 16 Şubat 1325, C.2, Birleşim 48, s.562).

“(Adliye Nezareti düşünüyor ki) Ticaret Mahkemelerindeki o iki aza-yı muvakkatenin, tüccardan olan zevatın gelmeleri, meccanen mahkemeye devam etmeleri müşkül olur, gelmiyorlar, gelmedikleri surette davalar kalıyor, müşkülata tesadüf ediliyor... Biz de Encümende düşündük (Adliye Encümeni Reisi), böyle ihtiyara bırakmak, istediği zamanda gelmek, gelmemek mahkemenin intizamını ihlal eder. Binaenaleyh bütün bütün tayyede-lim (lağvetmek)” (M.M.Z.C. c002, 17 Şubat 1325, C.1, Birleşim 49, s.578).

“Bendenizce bir memura aidat vermek, herhalde sû-i istimala meydan vermek demektir. Eğer fazla para verilecekse maaşa zammetmelidir. Mademki maaş veriliyor, maaş verilen memura aidat vermek doğru değildir” (M.M.Z.C. c005, 1 Mayıs 1326, C.1, Birleşim 89, s.172).

“İhtiyaç yokken, imaretlerde olduğu gibi, kazanla çorba pişirip, o çorbayı sattırmaya müsaade edemeyeceğim. İhtiyaca göre yaptıracağım” (M.M.Z.C. c005, 24 Mart 1327, C.2, Birleşim 74, s.84). “İlga olunup müstağni-i anı olan imarethanelerimiz yerine vakıf için temin-i varidat edecek akar inşa olunabilecektir” (M.M.Z.C. c005, 24 Mart 1327, C.2, Birleşim 74, s.87).

“Bugün bizim elimizde birçok harap binalar vardır ki kıymet-i tarihiyyeleri hasebiyle bunları muhafaza ediyoruz”(M.M.Z.C. c007, 8 Mayıs 1327, C.2, Birleşim 103, s.18).

“Hayrat-ı şerifemizin hepsi haraptır, onun için bir milyon lira da verilse, ihtiyaç vardır... Ben Cavid Bey’e falan sormaya ihtiyaç görmüyorum. Bendeniz menfaat-ı vakfı bu noktada görüyorum” (M.M.Z.C. c002, 26 Teşrin-i sani 1327, C.1, Birleşim 22, s.110). “Bu sene tamirine teşebbüs etmeyeceğim bir camii şerifi gelecek seneye bırakacak olursak, gelecek sene üç dört misli para sarf etmeye mecburum. Bu vakfı ızrardır. Ben bu ızrara razı olamam... Bazı akarat-ı vakfiyenin inşası Vakıf için külli varidat temin edi-

yor. Bu varidatı gördüğüm halde taahhüdât altına girmeyeyim diye o işi öyle geri bırakmak, Vakfı da o varidattan mahrum etmek, onu da kabul edemiyorum...82 bin lira sarfıyla yapılan bir Vakıf han, senede 30 bin lira temin ediyor. Onun için taahhüt altına girdim... Mahir Said Bey'in demesi kâfi değildir, bunu Meclis-i Âli takdir eder" (M.M.Z.C. c002, 26 Teşrin-i sani 1327, C.1, Birleşim 22, s.111).

"Karaman'ın 50 bin kuruş varidat-ı vakfiyesi varmış, o varidat-ı vakfiye oraya sarf edilmeyormuş denildi. Bu olabilir. Bu 50 bin kuruş varidattan merkeze para gelir. Zaman olur ki Karaman'da, Karapınar'da 3, 4 bin liraya ihtiyaç olur, oraya gönderilir" (M.M.Z.C. c002, 24 Kanun-ı sani 1326, C.1, Birleşim 36, s.569).

"Efendim bunlar hakkında tetkikat-ı lazıme icra edilip de kanaat-ı kâmile hasıl olmadıkça kimseye bir para veremem. Parayı hakkıyla vereceğim. Yoksa haksız olarak veremem" (M.M.Z.C. c002, 24 Kanun-ı sani 1326, C.1, Birleşim 36, s.580).

"Devair-i vakfiye hademe ve ketebesi meyanında maaşı 100 kuruş veya 200 kuruş gibi az olan memurlar var efendim. Bunların maaşatına zammetmek için (300 bin) kuruş daha zam teklif ediyorum. Bazı kazalara gönderecek memur bulamıyorum, kimseyi gönderemiyorum. Onun için rica ederim bunu nazar-ı dikkate alarak kabul ediniz" (M.M.Z.C. c002, 24 Kanun-ı sani 1326, C.1, Birleşim 36, s.589).

"Mesela Halep'te Antakya kazası var, Adana'da Tarsus var, Niğde'de Nevşehir var. Böyle bir takım kazaların mevaddı mevruresi (işler), bir liva mevaddı mevruresi derecesindedir. Bazen de fazla olur" (M.M.Z.C. c002, 17 Şubat 1325, C.2, Birleşim 49, s.594).

Hayri Bey, Meclis-i Mebusan'ın İkinci Döneminde ise iki konuda konuşarak görüş bildirmiştir ki bunlardan biri Evkaf Nezareti'nin 1912 senesi bütçesi münasebetiyle diğeri de Cevami-i Şerife ve sair müessesat-ı vakfiyenin eşhas uhdesindeki mahallerinin istimlâki hakkında kanun lâyihası münasebetiyledir. Bu konuşmaları esnasında yaptığı ilginç açıklamalar şunlardır:

"Bu gibi mesele nerede vuku bulmuş ise bendenize müracaat edersiniz, tahkik ederim. Hakikaten böyle yolsuzluk varsa onu hallederiz" (M.M.Z.C. c001, 23 Mayıs 1328, C.1, Birleşim 10, s.196).

"Hepiniz biliyorsunuz ki hayrat-ı şerife hademesinin aldıkları maaşlar gayet azdır. İçlerinde, bendeniz bilirim ki, ayda 50 para, 60 para alanları da

vardır. Hatta bir tanesinin senede 15 kuruş maaşı vardır. Bunu almak için gelir, gider. Bu suretle fevkalade cüz'idir. Bunların defterlerini de getiriyoruz, tetkik ediyoruz. En azından başlayarak zammediyoruz" (M.M.Z.C. c001, 23 Mayıs 1328, C.1, Birleşim 10, s.199).

"Bugün İstanbul'da vakıf sular, bentler var; eslaf (öncekiler) buna milyonlarla para sarf ederek vücuda getirdikleri halde harap olmuş gitmiş. Bunların projeleri yapılmak için ecanipten müteşekkil bir heyet-i feniye ihale ettik. Projelerini yapacaklar, sekiz ayda bitecek. Asıl mühim inşaata başlanacak. Zannediyorum ki 200-300 bin liralık bir meseledir" (M.M.Z.C. c001, 23 Mayıs 1328, C.1, Birleşim 10, s.203).

"Birtakım hayrat-ı şerifenin müştemilatı dâhilindeki bazı yerler gayrin uhdesine geçmiştir... Fatih Camii-i Şerifinin derununda bulunan kütüphanenin tahtı, kezalik Bayezid Camii-i Şerifinin tahtı, alt katı yani bodrum katı, bugün bir zatın uhdesinde matbaadır..." (M.M.Z.C. c001, 26 Mayıs 1328, C.2, Birleşim 11, s.226).

5- Meclis-i Âyan'daki Faaliyetleri

Mustafa Hayri Bey'in Meclis-i Ayan'da 1916 yılına kadar ki faaliyetleri Ayan üyesi sıfatıyla değildir. Bu dönemde Evkaf Nazırı olarak ya da uhdesinde bulunan diğer görevleriyle ilgili olarak Meclis-i Ayan görüşmelerine katılmış ve açıklamalarda bulunmuştur. 1916'da ise Ayan Meclisi'ne üye olarak atanmış ve bu sıfatla görevini yerine getirmiştir.

Meclis-i Ayan'ın birinci döneminde yaptığı açıklamalardan bazıları şunlardır: "İmaretler denilince bundan en ziyade fukaranın müstefit olmaları hatıra gelir. Hâlbuki bunda fukaranın hissesine isabet eden miktar, 1080 liradan ibarettir. Yani 25 bin liradan yalnız 1080 lirası ümmi ve fukaraya gidiyor, mütebakisi tekmi hademeye, habbazın (ekmekçi) ve tabbahın (aşçı) gibi bi lüzum eşhasa inhisar ediyordu" (M.A.Z.C. c002, 4 Nisan 1327, C.1, Birleşim 35, s.364).

"Asıl maksat memurini gerek taşra ve Dersaadette muamelat-ı vakfiye-yi bihakkın ifa edebilecek bir hale getirmektir" (M.A.Z.C. c002, 25 Nisan 1327, C.1, Birleşim 58, s.519).

Hayri Bey'in Ayan Meclisi'nde ikinci dönemde yaptığı konuşmalardan ilginç olanlar ise şunlardır: "Banka (Doyçe Orient Bank) krediyi yüz elli bin liraya çıkarmak istedi ise de biz yüz bin lirayı kâfi gördük" (M.A.Z.C. c001, 3 Temmuz 1328, C.2, Birleşim 24, s.316).

“Nezaretin elinde pek kıymettar arsalar vardır. Bu arsalardan istifade etmek için para istikraz edilerek üzerine mebanı yapılacak olsa hatta bugün o arsaların kıymetinin nisfı (yarısı) yahut rub’u (dörtte biri) derecesinde bir para sarf edilse, iki üç sene zarfında o mebaninin getireceği irad ile, duyûnun imhası mümkün olacaktır” (M.A.Z.C. c001, 3 Temmuz 1328, C.2, Birleşim 24, s.316).

“Malumu alileri tasarruf, hakk-ı tasarruf bir kimseden ne cebren ilzam edilebilir ve ne de bir kimsenin uhdesinden cebren nez edilebilir. Kanun-i Esasinin temin ettiği hak budur. Yalnız buna karşı bir istisna mevcuttur ki o da istimlâktir. İstimlâk Kanunu dediğimiz muamele-i istisnaiye, menafi-i umumiye sabit olduğu takdirde, bir kimsenin mülkü, bedel-i mislisi verilerek elinden cebren alınabilmesidir. İşte İstimlâk Kanunu bundan ibarettir” (M.A.Z.C. c001, 16 Haziran 1328, C.1, Birleşim 18, s.184).

“Ayasofya Cami-i Şerifi’nin avlusunda bulunan şekerci, kahveci dükkânlarını zannedilmesin ki Evkaf Nezareti bundan bir şey temin için yapıyor... Bunları Sened-i Hakani ile tasarruf ediyorlar” (M.A.Z.C. c001, 16 Haziran 1328, C.1, Birleşim 18, s.184).

“Bendenizin fikrimce, bu esasen istimlâk değildir. Vakfa vuku bulan teca-vüzü izaledir” (M.A.Z.C. c001, 16 Haziran 1328, C.1, Birleşim 18, s.185).

“Herkes, her hususta mahkemeye müracaatta serbesttir” (M.A.Z.C. c001, 16 Haziran 1328, C.1, Birleşim 18, s.186).

Hayri Bey, Meclis-i Ayan’da üçüncü dönemde de çeşitli konularda görüş belirtmiştir. Burada da dikkati çeken hususlar şunlardır:

“Darüşşafaka pek eski bir müessesemizdir. Zaten öteden beri cihet-i askeriyenin de muavenetine mazhar olduğundan müteşekkirimiz” (M.A.Z.C. c002, 27 Mart 1334, C.1, Birleşim 43, s.311).

“Bir devletin kendi tebaası hakkında vaz ettiği bir kanun ahkâmının tebaa-yı ecnebiyeye şamil olmaması, kaide-i esasiyeye münafi (zıt) olur” (M.A.Z.C. c001, 2 Şubat 1332, C.1, Birleşim 30, s.453).

“Her kanunda az çok bir takım tabirat-ı mübheme bulunur. Bunlar hükkâmın takdir ve tatbikine aittir. Asıl mesele kanunun hüsnü tatbikindedir. Maddeler ne kadar şümüllü yazılmak lazım gelirse gelsin, fena tatbik olunan kanun, şüphesizdir ki fena netice verir” (M.A.Z.C. c001, 2 Şubat 1332, C.1, Birleşim 30, s.455).

“Bizim Kanun-ı Cezamızda rüşvet, cinayet nev’inden ad ve itibar olunmuştur. Bu itibarla rüşvet aldığı tebeyyün eden bir adam, kalebentlik cezasına mahkûm olur” (M.A.Z.C. c002, 1 Mart 1333, C.1, Birleşim 37, s.71).

Mustafa Hayri Efendi Ayan Meclisinde üçüncü dönemde takrirler de vermiştir. Bunlardan biri şudur:

“Meclis-i Âyan Riyaset-i Celilesine

Rüfekaamızdan Damat Ferid Paşa Hazretleri, geçen içtimada ariza-i cevabiyenin tarz-ı tahririni tenkit sırasında her nedense Reis-i sâbıkamız Said Paşa¹⁰ merhuma da teşmil-i itiraz ederek: “Bu Mecliste bir Said Paşa vardı. Bu onun asar-ı muzırрасındandır” buyurdular. Said Paşa, memuriyet-i Hükümette ve sadr-ı Devlette vatana yarım asırdan fazla müddet hizmet etmiş ve nihayet Meclis-i Âli’nin vazife-i Riyasetini Meşrutıyyete şerefbaşı olacak surette ifâ eylemiş bir zat olup, yalnız Encümenimizden değil, heyhat ki, aynı zamanda bu fani dünyadan da el çekmiş bulunduğu ve hiç olmazsa her meyyit gibi hayır ile ülyâda müstehak bulunduğu sırada, kadirşinasiyi, silsile-i itirazat arasında ve hissiyat-ı kadirşinasiyi rencide edecek surette zikredilmesi, hiç tehiyye etmem ki, Rüfeka-i Muhteremenin kâffesini müteessir etmiş ve yine şüphe etmem ki, o gün Ferid Paşa Hazretlerinin beyanatı cevapsız kalması bir zühulden ileri gelmiştir. Binaenaleyh Said Paşa’nın mezaya-yı aliyesi önünde duyduğu hiss-i tazimi halâ muhafaza eden Heyet-i Âyanın içtimai sabıkındaki tesirini bugün merhum müşarünileyhin hatırasına ve hakkına göstereceği eser-i hürmetle izhâr buyuracağına kani olduğundan, işbu takrir-i acizinin Huzur-u Heyette kıraatini teklif ederim. Hayri” (M.A.Z.C. c001, 22 Teşrin-i sani 1333, C.1, Birleşim 6, s.67).

Bu takrirle Hayri Efendi, Damat Ferid Paşa’yı eleştirmiş ve onun tarafından Mehmed Said Paşa’ya yapılan eleştiriye tahammül edemediğini ortaya koymuştur.

6- Meşihat Makamına Atanması ve Çalışmaları

Hayri Bey, Said Halim Paşa Kabinesinde Evkaf Nazırı iken buna ilaveten Şeyhülislâmlık görevi de 16 Mart 1914 tarihli Hatt-ı Hümayunla uhdelilerine tevcih ve ihale edilmiştir (İlmiye Salnamesi:1334, 639).

¹⁰ Ayan Reisi Said Paşa, 3 Rebiyülahir 1332 / 1 Mart 1914 tarihinde vefat etmiştir (Türk geldi: 1987, 111).

Hayri Efendi'nin meşihat makamına atandığını ifade eden söz konusu Hatt-ı Hümayun 17 Mart 1914 tarihli Takvim-i Vekayi'de yayınlanmıştır:

“Hatt-ı Hümayun Hazreti Padişahi Suret-i Münifesidir:

Vezir-i maâlisemirim Mehmed Said Paşa

Şeyhülislâm Es'ad Efendi'nin vuku'-ı istifasına ve makam-ı meşihat bil-cümle mahâkim-i şer'iyye ve medâris-i ilmiyyenin mercii olub, müessesat-ı mezkûrenin ahkâm-ı şer'iyye ve ihtiyacat-ı hâzıraya göre tanzim ve ıslah umûru lâbüdd ve Evkaf-ı Hümayunumuz Nazırı Hayri Efendi'nin müessesat-ı ilmiyye ve hayriyye-i vakfiyyenin hüsn-i idaresi emrinde mesai'-i reviyet-mendanesi meşhud olmasına ve kendisi esasen tarik-i ilmiyyeye mensub ve muamelat-ı şer'iyyeye vakıf bulunmasına mebni mesned-i meşihat-ı İslâmiyye uhde-i istihâlâine tevcih ve ihale olunarak Bab-ı Âlimize i'zâm kılınmıştır. Cenab-ı Hakk tevfiyat-ı semedaniyyesine mazhar buyursun. Amin bi hürmeti seyyidel mürselin. 18 Rebiyülahir sene 1332 ve 3 Mart sene 1330 (16 Mart 1914) Mehmed Reşad” (Takvim-i Vekayi: 1759, 1).

Bu atama bazı yazarlara göre, Osmanlı Devleti'nin meşihat makamına yapılan 172 nci atamadır (Danişmend: 1955, 559). Bazılarına göre de 167 nci atamadır (Öztuna: 1978; 10; 253). Ancak İlmiye Salnamesinde hayatı anlatılırken 124 üncü Şeyhülislam olarak verilmiştir (İlmiye Salnamesi: 1334, 636). Bu farklılık bazı şeyhülislamların birkaç defa bu makama atanmış olmalarından ve bazen de Şeyhülislam ile Kazaskerlerin ortak listede yer almasından kaynaklanmaktadır.

Ali Emiri Efendi, “Kâinata böyle ilân eyledim tarih-i tam Mustafa Hayri Bey oldu yümn (uğur, mut, bereket) ile Müfti-l-enâm” sözleriyle onun Hicri “1332” (1914) yılında Şeyhülislâm olduğuna dair tarih düşmüştür (Pakalın: 2008, 22).

Osmanlı tarihçileri onu Ürgübî / Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi olarak anmaktadırlar (Danişmend: 1955, 559). Kendisi de verdiği fetvalarda ve özellikle meşhur Cihat Fetvasında “Hayri bin Avnî el-Ürgübî” unvanını kullanmıştır (Altunsu: 1972, 245).

Meşihat makamına geçmeden evvel Adliye ve Evkaf nezaretlerinde bulunduğu zaman sivil elbise giydiği ve kendisine “Hayri Bey” denildiği halde Şeyhülislam olunca ilmiye kıyafetine girmiş ve “Hayri Efendi” diye anılmaya başlamıştır (Danişmend: 1955, 560).

Hayri Efendi meşihat makamına atandığı sırada bir kere daha Sadrazam ve Hariciye Nazırı Mehmed Said, Harbiye Nazırı Enver, Dahiliye Nazırı ve Maliye Nazırı Vekili Talat ve Bahriye Nazırı Ahmed Cemal gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ünlü simalarıyla bu kez de "Şeyhülislam ve Evkaf-ı Hümayun Nazırı Hayri" unvanıyla bir arada bulunma ve hizmet etme imkânı bulmuştur (Takvim-i Vekayi: 1783, 1).

Mustafa Hayri Efendi'nin meşihat makamında yaptığı önemli işlerden biri ünlü Cihat Fetvasını vermiş olmasıdır. Onun bu davranışı, Osmanlı Devleti'nin I.Dünya Savaşı'na girmesini onayladığı anlamına gelmektedir (Tepekaya: Osmanlı – Alman İlişkileri, 51).

Ancak Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında savaşa gireceği ve Almanya ile bu konuda varılan mutabakatın, Cihat Fetvasını verecek makamın sahibi Şeyhülislâm Hayri Efendi'den de gizlendiği ve Maliye Nazırı Cavid Bey ile Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın da gelişmelerden haberdar edilmediği iddia edilmektedir (Bayur: 1991; 2/4, 629). 10 Ağustos 1914'te anlaşmanın görüşüldüğü Encümen-i Vükelâ toplantısında Şeyhülislam ve Evkaf Nazırı Hayri Efendi bulunmamıştır (Bayur: 1991; 3/1, 99). Yine iddiaya göre bu konudaki gelişmeleri Şeyhülislâm Hayri Efendi başta olmak üzere bazı Hükümet üyeleri de anlaşma imzalandıktan sonra duymuşlardır (Bayur: 1991; 3/1, 247).

Başka bir iddiaya göre de Sadrazam Said Halim Paşa, Şeyhülislâm Hayri Efendi, Talat Bey ve Enver Paşa başından beri olaydan haberdardır. Daha sonra Cemal Paşa öğrenmiştir. Ondan sonra da İbrahim Bey ve Şükrü Bey'e söylenmiştir. Diğer kabine üyeleri bu devlet sırrını vaktinden önce ifşa ederler endişesiyle Türk-Alman muahedesi hakkında bilgilendirilmemişlerdir (İrtem: 2004, 569).

Şeyhülislam Hayri Efendi, içinde bulunduğu hükümette Sadrazam Said Halim Paşa, Harbiye Nazırı Enver Paşa, Dahiliye Nazırı Talat Bey, Bahriye Nazırı Cemal Paşa, Adliye Nazırı İbrahim Bey ve Maarif Nazırı Şükrü Bey ile birlikte hareket ederek harp halinin kabulünün zaruri olduğuna dair bir tutanak düzenlemişler ve padişaha takdim etmişlerdir. Diğer hükümet üyeleri Posta ve Telgraf Nazırı Oskan Efendi, Ziraat ve Ticaret Nazırı Süleyman Elbistani, Nafia Nazırı Çürüksulu Mahmud Paşa ve Maliye Nazırı Cavid Bey savaşa karşı çıkarak görevlerinden ayrılmışlardır (Cemal Paşa, Hatıralar: 2006; 161, 162).

Hatta Sadrazam Said Halim Paşa'nın da savaşa karşı olduğu ancak Talat Bey ve Hayri Efendi tarafından tehdit yolu ikna edildiği de iddia edilmektedir (Esatlı: 2007, 67).

11 Kasım 1914'te olağan üstü toplanan kabinede yukarıda adları geçen nazırlar istifa ederken Meşihat ve Evkaf Nezareti de üzerinde bulunan Hayri Efendi, harbin gerekli olduğunda ısrar etmiştir. Nitekim kabinenin kararından sonra Şeyhülislâm Hayri Efendi, savaşı meşru kılan fetvayı vermiştir (İpşirli: 1998, 63).

Bu cihat fetvası İngiltere, Fransa, Rusya, Sırbistan ve Karadağ devletleriyle müttefiklerinin hâkimiyet ve esaretleri altında bulunan Müslümanları onlara karşı ayaklandırmak ve bu devletlerin Müslüman tebaalarından toplayacakları askerlerin Türkiye ve müttefiki olan Almanya ve Avusturya'ya karşı savaşmalarını önlemek için neşredilmiştir (Kara: 1996; 402). Şeyhülislam Hayri Efendi'nin verdiği cihat fetvasına bu açıdan bakılırsa o, sadece Osmanlı Devletinin siyasetine karışmakla kalmamış, bütün İslâm dünyasını hedef almıştır. Bu husus Osmanlı Şeyhülislamlık müessesesinin bütün İslâm âlemini kapsayan salahiyetini göstermektedir (İslâm Ansiklopedisi: 1997, 488).

Ancak bu fetva özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin muhalifleri tarafından eleştirilmektedir. Bu eleştiriyi yapanlar, söz konusu devletlerin tebaası olan Müslümanlar hakkında önceden her hangi bir çalışma yapılmadığını, bu insanların Hilafet makamı tarafından silahlandırılmadığını, Almanya ve Avusturya gibi devletlerin Hristiyan devletler olduğunu ileri sürerek bu fetvayı İslâm tarihinde misli görülmemiş, garip bir fetva olarak nitelemektedirler (Danışmend: 1955, 419). Zira bu fetvayı eleştirenlere göre, Kur'an Yahudilerle ve Hristiyanlarla antlaşma yapılmasını yasaklamaktadır. Oysa bu fetvada Avusturya ve Almanya, İslam Devleti'nin yardımcısı olarak gösterilmekte ve Müslümanların bu iki Hristiyan devletine karşı savaşmaları halinde büyük günah işlemiş olacakları söylenmektedir. Hâlbuki Maide Surresinin elli birinci ayetinde "Ey insanlar! Yahudileri de Hristiyanları da kendinize koruyucu edinmeyin. Onlar ancak birbirlerini korurlar. İçinizden her kim onları kendisine koruyucu edinecek olursa gerçekten o da onlardan olur, çünkü Allah kıyıcılara yol göstermez" buyrulmaktadır. Dolayısıyla bu fetva tartışmalıdır (Kara: 1996; 402).

Ayrıca bu fetvada, Halifenin Kureyş'ten olması gerektiğini ifade eden hadise dayanılarak itirazlar gelebileceği endişesiyle "Padişah-ı İslâm",

“Hilafet-i İslâmiyye” gibi tabirlerin kullanıldığı fakat doğrudan doğruya “Halife” tabirinin kullanılmadığı da iddia edilmektedir (Bayur: 1991; 3/1, 322).

Yine iddialara göre, Hayri Efendi’nin Şeyhülislâm olduğu dönemde, meşihat makamı İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin çıkarlarına uygun hareket etmiş ve Cemiyetin politikalarını benimsemiştir. Hatta Mukaddes Cihat Fetvası bile İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin isteği üzerine verilmiştir (Fedayi: 1999; 6; 449).

İçeride bu tür eleştiriler yapılırken Hayri Efendi verdiği bu fetva ile Birinci Dünya Savaşı yıllarında İngiliz propagandasının da hedefi olmuştur. Şeyhülislam Hayri Efendi’nin Ermenilerin öldürülmesi için bizzat emir verdiği de iddia edilmiştir (Avşar: 2004, 47). Bu fetvanın Almanya’nın çıkarları için verildiği, kıymetli ve görkemli İngiltere İmparatorluğunun egemenlik ve koruması altında üç yüz elli milyon Müslüman mutlu olarak yaşadığı, Şeyhülislam Hayri Efendi’nin bu mutluluğu bozduğu şeklinde propaganda yapılmış, beyannameler yayınlanmıştır (Avşar: 2004, 76-77). Hatta Şeyhülislam Hayri Efendi’nin katlinin vacip olduğu şeklinde ifadeler sarf edilmiş, Talat ve Enver Paşalarla birlikte onun İmparatorluğu gereksiz bir savaşa hatta Almanya’dan rüşvet alarak soktuğu yazılıp çizilmiştir (Kösoğlu: 2008; 380-381).

Benzer iddialar İngiltere’de tarih alanında çalışmalar yapan Hint asıllı Feroz Ahmad tarafından da ortaya atılmıştır. Ona göre, Ürgüplü Mustafa Hayri Bey’in Şeyhülislam olarak atanması İslâm geleneğine aykırıdır. İttihatçıların İslâmcı bir siyaset benimsedikleri ve bu makama çok önem veren Arapları yatıştırmaya çalıştıkları bir dönemde bu atamanın yapılmış olması daha da gariptir. Geleneksel olarak, Şeyhülislamlık kurumunun başına, İslâm dini ve kanunları (Şeriat) konusunda iyi bir eğitim görmüş ulema arasından seçilen biri getirilirdi. Hayri Bey bu seçkin zümreden olmakla birlikte, çoktandır onlardan ayrılmış, bu zümrenin simgesi olan sarığı bile bağlamaz olmuştu. Üstelik siyasete atılmış ve laik mahkemelerde görev almıştı. Devrimden sonra (II. Meşrutiyeti kastediyor) doğum yeri olan Niğde’den adaylığını koymuş mebus seçilmişti ve birçok kabinede Adliye ve Evkaf Nazırlığı yapmıştı. Gelişmekte olan bir toplumda, Şeyhülislamın gelenekçi-tutucu kesimden seçilmesi hayli baltalayıcı olabilirdi. Tutucu ve birlikte çalışmaya yanaşmayan bir Şeyhülislam, ıslahatı engelleyebilirdi. İttihatçılar 1914’te kendi adaylarından birini Şeyhülislamlığa getirecek, ıslahatın önündeki bu

engeli ortadan kaldıracak güce sahipti. Hayri Bey'in atanmasına tutucular tepki göstermediler, basın da bunu oldukça iyi karşıladı (Feroz Ahmad: 2007; 181-182). Görüldüğü gibi bu ifadeler kendi içinde çelişmektedir.

Şeyhülislâm Hayri Efendi'ye bir eleştiri de İhsan Adlî tarafından şu sözlerle yöneltmiştir:

Bir sarık bir de uzunca cübbe,
Şeyh eden şâbbı¹¹ bugün hil'attir.
Şeyhülislâm olagelmiş Hayri,
Gerçi fetvayı veren Talat'tır (Pakalın: 2008, 22).

Bu eleştirinin de haklı tarafı yoktur. Zira Talat Paşa, 1917'de sadrazam olduğunda Hayri Efendi'yi Şeyhülislamlik makamına getirmek isteyecek ancak Hayri Efendi bunu kabul etmeyecektir.

Hayri Efendi'yi popüler kılan ve tarihe geçmesini sağlayan en önemli gelişme şüphesiz ki Birinci Dünya Savaşı sırasında verdiği meşhur fetvadır. Bu fetva şu ifadelerden oluşmaktadır:

"Minhu't-tevfik (Başarı ondandır)

Bu meselenin beyanında Eimme-i Hanefiyye (Hanefi Alimleri) den cevap bu veçhiledir ki:

İslâmiyet aleyhine tehacüm-i a'da (düşman saldırıları) vâki ve memâlik-i İslâmiyenin gasb ve gâreti (yağma, saldırı) ve nufûs-i İslâmiyenin seby (harbde esir olma) ve esir edilmeleri mütehakkık (tahakkuk eden, ortaya çıkan) olunca Padişah-ı İslâm Hazretleri nefir-i âmm (cemaati toplama, halkı askere sürme) suretiyle cihadı emrettikte, "İnfirû hifâfen ve sıkâlen ve câhidû biemvâliküm ve enfüsiküm" (Gerek hafif, gerek ağır olarak mallarınızla ve canlarınızla cihad edin) ayet-i celilesi hükm-i münifince (büyük, yüce hüküm) kâffe-i müslimin (bütün Müslümanlar) üzerine cihad farz olup, genç ve ihtiyar, piyade ve süvari olarak bilcümle aktârdaki (taraf, yanlar) müsliminin malen ve bedenlen cihada müsâraat (teşebbüs, girişme) eylemeleri farz-ı âyin (her Müslümanın bizzat yerine getirmesi gereken ilâhi emir) olur mu? Ne buyrula? El-cevap: Allah-ü Teâlâ âlem (Allah bilir) olur. Ketebehu' el-fakir ileyhi Ta'âlâ Hayri bin Avnî el-Ürgübî Ufiye anhu (Allah'a muhtac olan Avni oğlu Ürgüplü Hayri tarafından yazılmıştır, günahları afvola)

¹¹ Genç, delikanlı.

Bu suretle elyevm (bugün, şu anda) Makam-ı Hilâfet-i İslâmiye ve memâlik-i mahrûse-i şâhâneye (Osmanlı Ülkesi, Türkiye) sefâin-i harbiyye (harp gemileri) ve asâkir-i berriyyesiyle (kara askerleri) hücum etmek suretiyle Hilâfet-i İslâmiyeye hudûd neuzübillâhi taâlâ (Allah korusun) nûr-ı âlî-i İslâmiyetin itfâ (söndürme) ve imhasına saî (çalışan) bulundukları mütehakik (meydana çıkan, vuku bulan) olan Rusya ve İngiltere ve Fransa ile anlara muin (yardımcı) ve zahir olan (arka çıkan) hükümetlerin taht-ı idarelerinde (idareleri altında) bulunan kâffe-i Müslimînin dahi mezkûr hükümetlerin aleyhine ilân-ı cihad ederek bilfiil gazâyâ müsâraat eylemeleri farz olur mu? Ne buyrula? El-cevap: Allah-ü Teâlâ âlem olur. Ketebehu' el-fakir ileyhi Ta'âlâ Hayri bin Avnî el-Ürgübî Ufiye anhu

Bu suretle maksûdun (istenilen şey, istek) husûlû (ortaya çıkması) cemî-i Müslimînin cihada müsâraat etmelerine mütevakıf (bağlı) iken bazıları neuzübillâhi taâlâ tehâlûf (uymama) etseler, tehâlûfleri mâsiyet-i azîme (büyük itaatsizlik, günah) olup, gazab-ı İlâhiye ve bu mâsiyet-i şenianın (ayıp, yakışsız iş) cezasına müstehak olurlar mı? Ne buyrula? El-cevap: Allah-ü Teâlâ âlem olur. Ketebehu' el-fakir ileyhi Ta'âlâ Hayri bin Avnî el-Ürgübî Ufiye anhu

Bu suretle hükümet-i İslâmiye ile muharebe eden hükûmât-ı mezbûre (yukarıda adı geçen hükümetler) ahâli-i İslâmiyesinin kendilerini katl ve hat-ta cemî-i ailelerini mahv ile ikrâh ve icbar (zorlama, cebir) edilmiş olsalar bile hükümet-i İslâmiye asâkiriyle muharebe etmeleri şer'an haram-ı kat'î ile haram olup katil olmalarıyla nâr-ı cahîme (cehennem ateşi) müstehak olurlar mı? Ne buyrula? El-cevap: Allah-ü Teâlâ âlem olur. Ketebehu' el-fakir ileyhi Ta'âlâ Hayri bin Avnî el-Ürgübî Ufiye anhu

Bu suretle harb-i hazırda İngiltere ve Fransa ve Rusya ve Sırbıye ve Karadağ hükümetleriyle zahir iken taht-ı idarelerinde olan Müslümanların, Hükümet-i Seniyye-i İslâmiyeye muin bulunan Almanya ve Avusturya aleyhine harb etmeleri Hilâfet-i İslâmiyenin mazarratını (zarar, ziyan) mucib olacağından ism-i azim (büyük suç) olmakla azab-ı elîme müstehak olurlar mı? Ne buyrula? El-cevap: Allah-ü Teâlâ âlem olur. Ketebehu' el-fakir ileyhi Ta'âlâ Hayri bin Avnî el-Ürgübî Ufiye anhu (Altunsu: 1972; 245-246)

Görüldüğü gibi esas beş fetva veya beş kısma ayrılan bir fetva olarak da nitelendirilen bu fetvayı Hayri Efendi, Tevbe Suresinin kırk birinci ayetine dayandırmıştır. Bu ayet Hicretin dokuzuncu yılında Medine ile Şam arasında aşağı yukarı yarı yolda olan Tebük Seferi nedeniyle nazil olmuştur. Yolun

uzaklığı, ganimet elde etmek ihtimalinin karşılaşılabilecek güçlüklerle nispeten az oluşu ve Doğu Roma imparatorluğu ordularıyla dahi çarpışmak tehlikesi bulunduğu için bu sefere gitmek isteyenler pek az olmuştur. Başta Hayri Efendi olmak üzere İstanbul ulemasının, birkaç cihat ayeti içinde bunu seçmeleri belki de durum benzerliğinden kaynaklanmaktadır. Bu benzerlik hem seferin arz ettiği büyük güçlükler, hem düşmanın gücü, hem de Hz. Peygamber zamanında Hristiyan bir devletle çarpışmak ihtimalini gösteren ilk sefer olmasından kaynaklanmıştır (Bayur: 1991; 3/1, 320, 321).

Bu fetva 14 Kasım 1914 Cumartesi günü yayımlandıktan sekiz gün sonra bir de altında yine Şeyhülislam Hayri Efendi ile seleflerinden üçünün, on bir kazaskerin ve en mühim ulemadan on dördünün isimleri bulunan 29 imzalı "Beyânnâme-i Cihâd" neşrolunmuştur (Danişmend: 1955, 420). Bu beyannamede, bütün yeryüzündeki Müslümanlara farz olan cihadın herhangi bir Hristiyan devletine karşı değil yalnız Hilafet-i İslâmiyyeye hücum ve savletlerini (saldırı) izhar ve ispat edenlere karşı olduğu belirtilmiştir. Hayri Efendi'nin buradaki amacı, savaşa katılmamış olan ancak sömürgelerinde Müslüman uyrukları bulunan Felemenk gibi devletleri kuşkulandırmamaktır. Bu beyannamenin yanı sıra bir de "Meclis-i Âli-i İlmi" tarafından yine cihad-ı ekber hakkında uzun bir beyanname yayınlanmıştır (Bayur: 1991; 3/1, 322).

Ayrıca Şeyhülislâm Hayri Efendi, İstanbul'da yabancı basına verdiği demeçte, Birinci Dünya Savaşı hakkındaki görüşlerini, ilân edilen cihad-ı ekberin boyutlarını ve mahiyetini Haçlı Seferleriyle mukayese ederek açıklamıştır (İpşirli: 1998, 63).

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Hayri Efendi, meşihat makamının da vermiş olduğu nüfuz ve bundan kaynaklanan padişah'tan sonraki ikinci adam olma hasebiyle önemli bir kişi olarak etkili olmuş ve ittihatçıların ileri gelenleri onun bu nüfuzundan istifade etme yoluna gitmişlerdir. Ya da Hayri Efendi bu nüfuzu İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çıkarları doğrultusunda kullanmıştır. Mesela, İstanbul şehremini Cemil Paşa'yı görevden almaya karar veren Dâhiliye Nazırı Talat Bey bu kararını ilgili kişiye şu sözlerle bildirmişti: " Paşa, kendi hesabıma çok müteessirim. Ne yapayım ki iki büyük cereyan karşısında kaldım. Ben başta olduğum halde Enver, Cemal ve daha bir iki nazır behemehâl Emanette kalmanı istiyorduk. Fakat kim olduğunu senin de pek âlâ bildiğin bir zat, "Ya ben, ya şehremini" deyip duruyor. Ne yapalım biliyorsun ki geçenlerde cihat fetvası verildi. İşte bu es-

nada onun mevkiini terk etmesi bin türlü kîlû-kallere (dedikodulara) sebep olacak. Gerek dâhilde, gerek hariçte fena akisler yapacak. Bundan dolayı seni feda ettik. Emin ol ki yakında, hatta birkaç ay sonra, tekrar şehremanetine geçeceksin.” (Bayur: 1991; 3/4, 525).

Gerçekte de Cemil Paşa ile Şeyhülislam Hayri Efendi arasında Evkaf ve Belediye münasebetleri, Meşihat binasının avlusunun parke döşenmemesi, Çemberlitaş'ta inşasına başlanan bir vakıf inşaatının Belediye tarafından durdurulması gibi sebeplerden anlaşmazlık vardı (Esatlı: 2007; 104-108). Ayrıca Cemil Paşa'nın yol çalışmaları sırasında ortada kalan Alemdar Mustafa Paşa'nın kabrini naklettirmesi, bazı türbe ve tekkelerin yine benzer maksatla yıkılması da anlaşmazlığın bir diğer sebebiydi (Topuzlu: 1982, 113-114). Ancak bu anlaşmazlığı Belediye ile çıkar çatışmasına düşen bazı İttihatçı ileri gelenleri istismar etmişlerdir (Esatlı: 2007, 112). İstanbul şehrimini Cemil Paşa'ya bu görevinin yanı sıra İstanbul valiliği vekâleten tevdi edilmiş ise de bu mücadeleyi Hayri Efendi kazanmıştır. Çünkü o, hem Evkaf Nazırı hem de Şeyhülislâmdır (Topuzlu: 1982, 138).

Mustafa Hayri Efendi bilhassa Evkaf sahasındaki eserleriyle tanınmıştır. İstanbul'daki vakıf hanları onun zamanında yapılmış muazzam binalardır. Ayrıca İslâm Eserleri Müzesi'ni de o yaptırmıştır (Altunsu: 1972, 249). Bununla beraber fukaraya yemek dağıtan imarethaneleri kaldırıp vakıf hanları tesis ederek ihtiyaç sahiplerine yemek yerine para tevcih edilmesini tercih ettiği halde hanların gelirleri o gibi yardımlara tahsis edilemediğinden bu konuda da tenkide uğramıştır (Danışmend: 1955, 560). Mustafa Hayri Efendi, Türk Yurdu Mecmuasının Türk çocuklarına mahsus pansiyonunun da inşasını başlatmış ve inşaat çatıyı alacak kadar ilerlemiş olduğu halde onun görevden ayrılmasıyla tamamlanamamıştır (Akçuraoğlu Yusuf: 2009, 463). Evkaf Mektebini o kurmuştur. Vakıf muamelelerini düzene sokup, süratlendirmiştir. Vakıf müzesinin yanı sıra vakıf matbaasının kurulmasını sağlamıştır. Gureba Hastanesini yeni bina ve imkânlarla kavuşturmuştur. Vakıf kütüphanelerini tamir ettirmiştir. Fatih Camii'ne elektrik tesisatı döşeterek ilk defa bir vakıf eserin bu yolla aydınlatılmasını sağlamıştır. Tecrübeli devlet adamlarından vakıfların ıslahı ile ilgili olarak yazılı ve sözlü görüşler almıştır. Ancak devletin içinde bulunduğu genel şartlar yeterli olmadığından onun teşebbüslerinden de beklenen sonuç alınamamıştır (İpşirli: 1998, 63). Bu yüzden olsa gerek onun vakıfları düzeltmek ve yenilerini kurmak için yaptığı çalışmalar, boş yere yapılmış uğraş olarak nitelendirilmiştir (Meydan Larousse: 1990; 5; 727).

27 Mayıs 1915 tarihli Ermeni Tehcir Kanunu onun meşihat makamında bulunduğu sırada çıkarılmış ve uygulanmıştır (Kocahanoğlu: 1998, 486).

Şeyhülislam Hayri Efendi, Çanakkale Savaşı devam ederken, Hariciye Nezareti'ne gönderdiği 20 Haziran 1915 tarihli yazı ile Çanakkale'de düşmanın domdom kurşunu gibi vahşiyane silah ve mühimmat kullandığını dile getirerek bu durumu kınamıştır. Kendilerini yeri geldikçe medeni göstermeye çalışan kötü niyetli düşmanın bu barbarlığının gün yüzüne çıkarılması, uluslar arası hukuk ve insan haklarına uymayan bu hunharca saldırıların durdurulması için delillerin Müttefik devletler elçilerine gösterilmesi ni talep etmiştir (Albayrak vd: 2005, 136-137).

Şeyhülislam Hayri Efendi'nin meşihat makamında bulunduğu sırada gerçekleşen önemli gelişmelerden biri de kadim ananede mevcut bulunan resen arz salâhiyetini birkaç kez kullanmış olmasıdır. Hayri Efendi, yazılı olmayan hükümlerdeki birkaç tartışmalı meselede tercih olunan hüküm resen arz ile iradesini almıştır. Bunlardan biri bir adamın gaipliğinden ve nafaka tahsilinin güçleşmesinden dolayı zevcenin talebi ile nikâhın fesh olunacağı yolunda Maliki, Şafii, hassaten Hambelî mezhebinden mülhem olan hükümdür (Mardin: 1996, 107, 108).

Hayri Efendi'nin bu tür meselelerde resen arz ile irade almasına kabinedeki arkadaşları itiraz etmiş ve bu hareket teşrî yani kanun yapma ve yürütme meclislerinin vazifelerine tecavüz mahiyetinde telakki edilerek gerek hükümet ricali arasında ve gerek İttihat ve Terakki Umumi Merkezinde dedikodular çıkmasına sebep olmuştur (Mardin: 1996, 109, 110).

Hayri Efendi'ye karşı İttihat ve Terakki Merkez-i Umumisi'nin çıkarttığı müşkülatta ve icraatını baltalamak için yaptığı mukavemette bu resen irade alma işinin de az çok tesiri olduğu bilinmektedir (Mardin: 1996, 111).

Mustafa Hayri Efendi, Said Halim Paşa tarafından Avrupa sarayları örnek alınarak kurulan "Hanedan Komisyonu"nun da üyesi olup, hanedan üyelerinin doğum, ölüm ve evlenme gibi durumlarında Padişahın huzuruna çıkmış ve Padişah da kendisine değer vermiştir (Türkgeldi: 1987, 121).

Medreselere modern bilimin girmesi işi, ilk olarak onun şeyhülislamlığı döneminde ele alınmıştır (Bayur: 1991; 3/4, 381, 382). O önce Evkaf Nazırlığına ve sonra da buna ek olarak şeyhülislamlığa getirilmesi üzerine medreselerde önemli düzenlemeler yapmıştır (Tekeli-İlkin: 1993, 94). Medreseleri çağın üniversitesi haline getirmek için ciddi girişimlerde bulunmuş-

tur (Okyar: 1980, 259). Meşihat makamında bulunduğu sırada dinî bilgilerin öğretilmesi için gerekli modern metotlara dayanarak eğitim yapılmasına gayret göstermiş ve dinî bilgiler arasında pozitif bilimlerin de detaylı ve programlı olarak öğretilmesini sağlamış olan Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliyye medreselerini kurmuştur (Altunsu: 1972, 245). Medreseler üzerindeki bu düzenlemeler onun şeyhülislamlığı zamanında çıkarılan yeni bir "İslah-ı Medaris Nizamnamesi" ile gerçekleştirilmiştir (Albayrak: 1980, XXX; İhsanoğlu-Kaçar: 2002, 507-508). Hayri Efendi'nin bu dönemde medreseler üzerinde yaptığı düzenlemelerin amacı kudretli, bilgili ve müspet ilimlerle mücehhez müderrisler yetiştirmektir. Bu medreseden icazetname alan bir talebe müderris unvanını kazanmış ve İstanbul rûûsu almıştır. Bu medreselerde okuyan talebelerin dini ilimlerin yanı sıra müspet ilimlerle de tanışmaları sağlanmış ayrıca yabancı dil olarak da Fransızca, Almanca ya da İngilizce ve Rusça dillerinden birini seçmeleri sağlanmıştır. Ayrıca her gün beden eğitimi yapılması da hükme bağlanmıştır (Kütükoğlu: 1993, 508). Onun medreselerde yaptığı icraata "Teşkilat-ı Hayriyye" denilmiştir (İpşirli: 1998, 63). İyi vaiz yetiştirmek için Medresetü'l-Vâizîn'in açılışını da o gerçekleştirmiştir (Pakalın: 2008, 23). Yine onun zamanında Medresetü'l-Hattâtin ve Medresetü'l-Kudât adlarıyla yeni medreseler kurulmuştur (İpşirli: 1998, 63).

Ancak yeni açılan bu medreselerin ömrü az olmuş ve medreselerin ilgasıyla beraber Hayri Efendi'nin kurmuş olduğu bu müesseseler de kapanmıştır (Uzunçarşılı: 1988, 263, 267).

Hayri Efendi diğer makamlarda olduğu gibi meşihat makamında iken de siyasi mülahazalarla hareket etmemiş, liyakate önem vermiştir (Esatlı: 2007, 68). Cemiyet içi hizipleşmenin arttığı dönemlerde, akraba kayırma ve yozlaşmanın yaşandığı zamanlarda bu tür şeylere itibar etmemiş, bağımsız ve ılımlı bir siyaset izlemiştir (Feroz Ahmad: 2007, 209).

O İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1916 yılında yapılan kongresinde daha önce bulunduğu "Heyet-i Teşriye" azalığının yanı sıra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin "Meclis-i Umumi" üyeliğine de seçilmiştir (Esatlı: 2007, 173).

Hayri Efendi ittihatçı olmasına rağmen, çoğu zaman ittihatçılarla da anlaşamayan dürist, karakterli ve mülayim bir kişi olarak tanınmıştır (Kocahanoğlu: 1998, 638). Birtakım anlaşmazlıklara rağmen İttihat ve Terakki ileri gelenleri üzerindeki nüfuzu büyüktür (Ayışığı: 1997, 154).

İttihat ve Terakki Cemiyeti liderlerinin lüzumsuz masrafları ve ihtişamlı yaşayışları karşısında, 6 Mayıs 1916 tarihinde Şeyhülislâmlık ve Evkaf Nazırlığından istifa etmiştir (Altunsu: 1972, 246). İstifa sebebini resmîyetle sağlık problemleri olarak göstermişse de Mabeyn Başkâtibi Ali Fuad Bey istifasının sebebini bizzat kendisinden dinleyerek hatıratına şöyle geçirmiştir: “Geçen gün Enver Paşa’nın yalısının arkasındaki köşkte vermiş olduğu ziyafette siz de hazırınız. Gördünüz; o masraflar, o ihtişamlar ne ile oluyor? Ben artık onlarla birlikte bulunamam” (Türk geldi: 1987, 122).

Onun Enver Paşa ile anlaşmazlığı ilk değildir. Bundan önce de Büyük savaş sırasında Sultan Reşad’a ameliyat yapıldığı sırada vükelâ Yıldız sarayında beklemekte iken, Şeyhülislâm Hayri Efendi ile Enver Paşa arasında hafif bir münakaşa cereyan etmiştir. Enver Paşa, makam-ı meşihatın kazai işlerle iştigalden sarf-ı nazar ederek İslâmiyeti i’lâ edecek (yüceltecek) hususata hasr-ı eşgal eylemesinin daha faideli olacağını söylemiştir. Bu sözler karşısında canı sıkılan Hayri Efendi: “Bu fikirler hep Türkçülerin eser-i ilkaâtıdır (telkinler)” diyerek Enver Paşa’ya münfailane (gücenmiş) mukabelede bulunmuştur (Türk geldi: 1987, 119; Bayur: 1991; 2/4, 359).

Aslında Şer’iyye Mahkemelerinin Meşihattan alınıp Adliye Nezaretine bağlanması, Kapitülasyonların kaldırılmasının Almanya ve Avusturya tarafından kabul görmesini sağlayacak laiklik yolunda atılacak adımlardan biri olarak görülmüş ve bu husus İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin ileri gelenlerinin kafasında yer etmişti. Bu düşünce ileride şeyhülislamlığın, kabineden çıkarılacağını da işareti olarak görülebilirdi. Fakat Hayri Efendi kendi zamanında bu işin gerçekleşmesini istememiştir. Ya da olacakları sezmış ve istifa etmiştir. Dolayısıyla meşihat makamından istifa gerekçelerinden biri de bu olmuştur (Elmacı: 2005, 110, 233; Bayur: 1991; 3/4, 322, 323, 453, 461).

Ayrıca Hayri Efendi, Halil (Menteşe) Bey’in Adliye nezaretine atanmasını kendisine rağmen yapılmış bir muamele olarak telakki etmiştir. Kabinede yapılan değişiklikten haberdar edilmediği için meşihat makamından çekilmiştir. Her ne kadar kapitülasyonların kaldırılmasının kabulü için tevhid-i kaza konusu Almanya ve Avusturya tarafından dayatılıyordu ise de bunun gerçekleşmesi için uzun zamana ihtiyaç vardı. Dolayısıyla bundan ziyade, iddiaya göre, Talat Bey’in emrivakileri Hayri Efendi’nin istifasına sebep olmuştur (Bayur: 1991; 3/4, 323).

Şunu da ifade etmek gerekir ki Hayri Efendi ittihatçılarla tam anlaşmasa da İttihat ve Terakki Fırkasının ileri gelenleri tarafından benimsenen, “Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak” fikri Talat, Enver, Cemal Paşalar ile Ziya Gökalp, Halil (Menteş), Dr.Nazım ve az da olsa Hayri Efendi’in ortalama düşünce, siyasal anlayış ve görüşlerini yansıtmaktadır. Bu da oldukça önemlidir (Bayur: 1991; 2/4, 374).

Hayri Efendi istifasının kabulünden bir gün önce Cuma namazını Eyüp’te Sultan Reşad ile birlikte kılmıştır. Bu davranışı istifadan vazgeçtiği şeklinde yorumlanmış ama o vazgeçmediğini, Halife ile son bir kez daha namaz kılmak için buraya geldiğini söylemiştir (Türkgeldi: 1987, 122). Daha önce de Sultan Reşad’a “Gazi” unvanının verilmesinin meşruiyetine dair bir fetva vermiştir. Bundan sonra Sultan Reşad, bu unvanı da kullanmıştır (İlmiye Salnamesi:1334, 641).

16 Mart 1914 Pazartesi günü meşihat makamına atanan Hayri Efendi, 6 Mayıs 1916 Cumartesi günü bu görevinden istifa etmiştir. Meşihat müddeti 2 sene, 1 ay, 21 gündür (Danişmend: 1955, 559).

Bazı yazarlara göre de Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi, 16 Mart 1914 ve 8 Mayıs 1916 tarihleri arasında yukarıda belirtilenden iki gün fazla bu görevi yürütmüştür (Öztuna: 1978; 7; 303). Bu çelişki şuradan kaynaklanmaktadır. Şeyhülislam Hayri Efendi 6 Mayıs 1916 günü istifa etmiş, yeni Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi ise 8 Mayıs 1916 günü atanmıştır (Bayur: 1991; 3/4, 324).

Hayri Efendi, Padişahın isteği üzerine kendisinden sonra Musa Kâzım Efendi, Mahmud Esad Efendi, Necmeddin Molla ya da Hacı Evliya Efendilerden birinin Şeyhülislâm olarak atanmasının uygun olacağını ifade etmiştir (Türkgeldi: 1987, 122).

Bu meşihat süresiyle Hayri Efendi, Sultan V.Mehmed Reşad döneminde bir defada en uzun süre görev yapan Şeyhülislâm unvanına da sahip olmuştur (Altunsu: 1972, 280).

1916 yılında Avusturyalı Ressam Wilhelm Krauss, Erenköy’deki köşkte Hayri Efendi’nin portresini çizmiştir ki bu tablonun aslı Viyana Müzesinde bulunmaktadır (Altunsu: 1972, 243). Nahit Sırrı Örik ise Meşrutiyetin ikinci yılında görme imkânı bulduğu Hayri Efendi’yi şöyle tasvir etmektedir: “Uzun boylu, yuvarlak yüzlü, yuvarlak siyah sakallı ve yassı burunlu bir zattı” (Pakalın: 2008, 24).

7- Meşihat Sonrası Gelişmeler

Hayri Efendi, Şeyhülislamlık ve Evkaf Nazırlığından istifa ettikten sonra Sultan Reşad, Cuma selamlığı esnasında hazır olan Evkaf müsteşarı Münir Bey'e her defasında Hayri Efendi'yi sormuştur. Ancak bu durumu nakleden Ali Fuad Bey, Padişahın maksadının onu sormak olmadığını, bu vesileyle konuşarak Münir Bey'i taltif etmek istediğini ifade etmektedir (Türk geldi: 1987, 275).

Mustafa Hayri Efendi, Sadrazam Said Halim Paşa'nın istifası üzerine kurulan Talat Paşa Kabinesi'ne girmemiştir. Onun meşihattan çekilmesiyle Evkaf Nezareti, Meşihat makamından ayrılmış ve Şura-yı Devlet Reisi İbrahim Bey, Evkaf Nezaretine vekâleten atanmıştır. Sultan Reşad ise meşihat makamından çekilen Hayri Efendi'yi Âyan üyesi seçerek bu konudaki Padişah iradesini Sadrazamlığa göndermiştir. Ancak Dâhiliye Nazırı Talat Bey, bu iradeyi durdurmuş yani hemen işleme koymamıştır (Bayur: 1991; 3/4, 324, 325). Hayri Efendi'nin ayan üyeliğine resmen atanmasının altı ay kadar geciktirilmesinde, medreselerin ıslahına karşı çıkan Maarif Nazırı Şükrü Bey'in de etkisi olduğu iddia edilmektedir (Türk geldi: 1987, 123).

Hayri Efendi, ittihatçı olmasına rağmen, Adil Bey, Halil Bey, Talat Paşa hatta Said Halim Paşa gibi isimlerin sadaret makamına getirilmesi fikrini benimsememiştir. İttihatçılardan birinin sadrazam olmasının henüz zamanı gelmediğini savunmuştur (Esatlı: 2004, 294-296).

Buna rağmen, Talat Paşa 4 Şubat 1917'de Sadarete atanıp aynı gün kurduğu hükümette Hayri Efendi'yi Şeyhülislamlık ve Evkaf Nazırlığına vekâleten atarken, kabul etmemesi durumunda Musa Kâzım Efendi'nin atanacağı notunu düşmüştür. Hayri Efendi bunu kabul etmeyince Musa Kâzım Efendi atanmıştır (Türk geldi: 1987, 126, 127).

Yine ilginçtir ki Talat Paşa sadareten istifa ettikten sonra yeni kurulacak hükümette Cavid ve Rahmi Beylerle Hayri Efendi'nin yer almasını önermiştir (İnal: 1982; 4; 1750).

Bu arada bir öneri de Mustafa Kemal Paşa'dan gelmiştir. İstanbul'da yeni hükümeti kurma çalışmalarında bir tıkanma yaşanınca Mustafa Kemal, cepheden Sultan Vahideddin'e Başyaver Naci Bey vasıtasıyla bir mektup göndererek kurulacak hükümette kendisiyle birlikte Hayri Efendi'nin de yer almasını önermiştir. 11-13 Ekim 1918 tarihli olduğu tahmin edilen mektup şudur:

“Talat Paşa Kabinesinin meflûç bir halde, Tevfik Paşa Hazretlerinin muayyen bir kabine teşkilinde müşkülata maruz bulunmakta olduğunu haber alıyorum. Ordular muharebe kudretinden mahrum ve zaten kuva-yı mevcude müdafaadan aciz bir hale getirilmiştir. Düşman her gün daha müsait ve ezici şurut (şartlar) ihras etmektedir. Müttefiken olmadığı takdirde münferiden ve behemehâl sulhu takarrür ettirmek lazımdır ve bunun için fevt olunacak bir an dahi kalmamıştır. Aksi takdirde memleketin kâmilten elden çıkması ve devletimizin gayr-ı kabil-i telafi mehalike maruz kalması baid-ül ihtimal değildir. Muhterem Padişahımıza olan sadakat ve merbutiyetim ve vatanımın temin-i selâmeti itibariyle arz ederim ki Tevfik Paşa Hazretleri filhakika müşkülata tesadüf etmişlerse sadaretin derhal İzzet Paşa Hazretlerine tevcihi ve müşarünileyhin de esasî Fethi, Tahsin, Rauf, Canbulat, Azmi, Şeyhülislâm Hayri ve acizlerinden mürekkep bir kabine teşkil etmesi zaruridir. Zevat-ı mezkûrenin vücuda getireceği kabine vaziyete hakim olabileceği zan-nü itikadındayım. Tevfik Paşa Hazretleri size isimlerini söylediğim zevata müracaat ettiği takdirde mazhar-ı teshilat olabilir zannederim. Mümkün ise bu zevatın Şevketmeâb Efendimize arzını rica ederim” (Bayur: 1991; 3/4, 709, 710).

Bu mektupta ifade edildiği gibi Mustafa Kemal Paşa’ya hükümette görev verilmemiştir ama bu mektubun yazıldığı günlerde kurulan İzzet Paşa Kabinesi’nde onun tavsiye ettiği isimlerden başta Mustafa Hayri Efendi olmak üzere birçoğuna görev verilmiştir.(Bayur: 1991; 3/4, 711). Buradan hareketle Mustafa Kemal’in kendisinin olmasa da fikirlerinin bu kabineye girdiği görülmektedir (Akşin: 1976, 73).

14 Ekim 1918’de kurulan Ahmed İzzet Paşa’nın Mütareke Kabinesinde, Adliye Nazırı olan Hayri Efendi, böylece 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşmasını imzalayan İzzet Paşa Hükümeti içerisinde de yer almıştır. Bu kabinede Şeyhülislam olması gündeme gelen Hayri Efendi’nin bu göreve getirilmesini Padişah Vahideddin kabul etmemiştir (Türk geldi: 1987, 152). Ahmed İzzet Paşa’nın hükümeti kurarken İttihat ve Terakki Cemiyeti’nden çekindiği için Hayri Efendi gibi Cemiyete pek yakın kişileri kabinesine almayı uygun gördüğü de iddia edilmektedir (Akşin: 1976, 27-28)

Ahmed İzzet Paşa ise Hayri Efendi’yi Dâhiliye Nezareti’ne getirmek istediğini ancak bir daha sarığı çıkarmanın kendisine pek zor geleceğini öne süreren Hayri Efendi’nin bunu kabul etmediğini ve yine rica minnet Adliye Nazırlığını kabul ettirebildiğini ifade etmektedir (İnal: 1982; 4; 1983).

Mütarekenin imzasından kısa bir süre sonra İttihat ve Terakki Partisi ileri gelenlerinden Talat, Enver, Cemal Paşalar ve diğerlerinin İstanbul'dan ayrılarak yurtdışına çıkışlarını takiben, Sultan Vahideddin, Ahmed İzzet Paşa Kabinesi'ndeki İttihatçılardan Hayri Efendi ile Cavid ve Fethi Beylerin ayrılımlarını 19 Kasım 1918'de istemiş, Hayri Efendi ve Cavid Bey hemen istifa ederek ayrılmışlardır (Altunsu: 1972, 247).

Ancak Ahmed İzzet Paşa, Hayri Efendi ve Cavid Bey'in istifalarını geri almaları için Rauf Bey'i görevlendirmiş onlar da istifa sebeplerinin şahsi olmadığını Hükümeti güç durumunda bırakmamak için istifa ettiklerini belirtmişlerdir. Rauf Bey'in önerisiyle istifalarını geri almışlardır (Orbay: 2005, 220). Fakat baskılar artınca kısa bir süre sonra hükümet topluca istifa etmiştir (Türkgeldi: 1987, 158). Çünkü İzzet Paşa'ya göre, Hayri Efendi mübarek bir zattir. Bir kanaat icabı İttihat ve Terakki taraftarı olması cürüm değildir (Okyar: 1980, 258-259). Dolayısıyla Hayri Efendi başta olmak üzere ittihatçı üyelerin istifaya zorlanması İzzet Paşa Hükümeti'nin sonu olmuştur.

Hayri Efendi'nin İzzet Paşa Kabinesinden İttihatçı olduğu için ve de Cihat Fetvasını verdiği için yapılan baskılar sonucu istifası (Bayur: 1991; 3/4, 715, 784) ve ardından kabinenin de çekilmesinden sonra 4 Mart 1919'da kurulan Damat Ferid Paşa Hükümeti zamanında, I.Dünya Savaşına girilmesine sebebiyet verdikleri gerekçesiyle İttihatçı arkadaşlarından Musa Kâzım Efendi, Said Halim Paşa, Fethi Bey ile birlikte Hayri Efendi de tutuklanarak Bekirağa Bölüğünde hapsedilmiş ve aynı zamanda yargılanmak üzere Nemrut Mustafa Paşa Divan-ı Harbine verilmiştir. Bekirağa bölüğünde tutuklu iken Said Halim Paşa, Fethi Bey ve diğerleri, Hayri Efendi'nin yönettiği bir toplantı yapmışlar ve bu toplantıda Hayri Efendi, divan-ı harbe gönderilmelerinin hukuk kurallarına ve anayasaya uymadığını, özel bir mahkeme kurulması ve orada muhakeme edilmeleri gerektiğini ifade ederek Nemrut Mustafa Paşa Divan-ı Harbine gitmemeyi ve ifade vermemeyi önermiştir. Fethi Bey ise hukukçu olmadığını, bununla beraber mahkemeye giderek haklarının savunulmasını ileri sürmüştü de neticede herkes düşüncesinde serbest kalmış ve Hayri Efendi mahkeme huzuruna çıkmadan yazılı bir savunma göndermiştir. Bunun üzerine Divan-ı Harb, onun aleyhinde her hangi bir karar vermemiştir (Altunsu: 1972, 247).

Hayri Efendi'nin yazılı savunması Meclis-i Mebusan tarafından oluşturulan Beşinci Şubede de okunmuştur. Bu ifadeye göre, Karadeniz'de Türk ve Rus donanmaları arasında yapılan mücadeleden Sadrazam Said Halim Paşa

başta olmak üzere Hayri Efendi'nin hatta Talat Paşa'nın da haberi yoktur. Enver ve Cemal Paşalar hadiseye Rusların sebep olduğunu söylemişlerdir. Hayri Efendi, Enver ve Cemal Paşaların bu işi tek başlarına yapıyor olmalarına ihtimal verememiştir. Rusların, İngilizlerin ve Fransızların saldırılarından dolayı harbi kabulden başka çare kalmamıştır. Ayrıca Rusya'nın öteden beri Osmanlı Devleti üzerindeki emelleri ve saldırgan tutumu da savaş kararı vermesinde etkili olmuştur. Kendisinin itilaf hükümetleri tarafından yapıldığı iddia edilen faydalı tekliflerden haberi olmamıştır. Harbin sevk ve idaresi ve personel seçimi Harbiye Nezaretine aittir. Bu konudaki ihmallerle ilgisi yoktur. Ermeni Tehcir Kanunu Ermenilerin isyankâr tavırlarından, savaş halindeki Osmanlı Ordusuna saldırmalarından dolayı çıkarılmıştır. Kanunun uygulanması sırasında yaşanan yolsuzlukların, aksaklıkların giderilmesi için de Talat Paşa nezdinde girişimlerde bulunmuştur. İstila ya maruz kalan bazı mahallerin gizli tutulması askeri mülahazalardan kaynaklanmıştır. Hükümette bulunduğu süre içinde Rusya'nın çöküşüyle ilgili olarak itilaf devletleri tarafından yapıldığı iddia edilen barış tekliflerinden haberdar olamamıştır. Bazı kişi ve şirketlerin harp yıllarında menfaat temin etmiş olmasının kendisiyle ilgisi yoktur. Harp zamanında her memlekette matbuat üzerinde sansür uygulamaları görülür. Halka musallat olmuş çetelerle kendisi gibi hiçbir heyet-i vükela üyesinin ilgisi yoktur. Hayri Efendi, 10 Aralık 1918 tarihli bu ifadesinin sonunda "Şeyhülislam-ı Esbak, Âyandan Hayri" unvanını kullanmıştır (Kocahanoğlu: 1998, 481-489).

İstanbul'da yargılamalar devam ederken, Fransız İşgal Kuvvetleri Komutanı d'Esperey, İstanbul Hükümeti'ni ve başında bulunan Damat Ferid Paşa'yı uyararak başta Said Halim Paşa ve Şeyhülislam-ı sabık Hayri Efendi olmak üzere İttihatçı (Jön Türk) bakanların tutuklanmasını aksi takdirde İstanbul'un resmen işgalinin gündeme geleceği tehdidini savurmuştur (Sarıhan: 1993, 127).

O günlerde Rum ve Ermeni kiliselerinin baskısı sonucu, vaktiyle güya öldürülen Rum ve Ermeni papazlarına karşılık, büyük makamlarda bulunmuş bir Türk din adamının asılmasına karar verildiği ve bunun da Şeyhülislâm ve Evkaf Nazırı Hayri Efendi olacağı söylentileri çıkarılmıştır. Bunun üzerine Fethi (Okyar) Bey, Damat Ferid Paşa'ya bir mektup yazarak bunu önlemesini talep etmiştir (Okyar: 1980, 283).

9 Mart 1919'da tutuklanan Mustafa Hayri Efendi, İngiliz Karadeniz Orduları Başkomutanı General Milne'in emriyle tutuklu bulunduğu Bekiraga Bölüğünden alınmış, diğer pek çok milletvekili ile birlikte 26 Mayıs

1919 tarihinde Ziya Gökalp'in de içlerinde bulunduğu bir grupla birlikte İstanbul'dan Malta'ya sevk edilmiştir. Bu tarih bazı kaynaklarda 28 Mayıs 1919 olarak geçmektedir (Tansel: 1989, XXXIV; Sarıhan: 1993, 283).

Oysa yaşanan gelişmeleri Hayri Efendi Meclis-i Ayan Riyasetine gönderdiği ve 26 Ocak 1920 tarihinde Meclis-i Ayan'da okunan istida türündeki mektubunda şöyle anlatmaktadır:

"Meclis-i Âyan Riyaset-i Celilesine

Devletlû Efendim Hazretleri;

10 Mart 1335/1919 tarihinde evvela hanemde tevkif edildim. 29 Mart'ta da evimden hasta hasta kaldırılarak tevkifhane-i askeriyyeye kapatıldım. Orada hiçbir suale maruz olmaksızın 70 gün hürriyet-i şahsiyemden mahrum bırakıldıktan sonra 19 Mayıs 1335/1919 tarihinde isticvap (sorgu) olunabildim. Sordukları suallerden kemal-i hayret ile anladığıma göre, aleyhimde tertip edilmek istenilen cürüm kuva-yı selase-i Devlet haricinde dördüncü bir kuvvet teşkili ile şekl-i hükümeti tağyir etmekten ibaret imiş. Bu esnada bittabi layık olan cevabı verdim. Fikr-i hukuk ve kavaid-i adl ve hakkın kabul edemediği her türlü ahvalin ittihazından perva edilmemekte olmasına rağmen, her nasılsa aleyhimde tevkif müzekkeresi ısdar (düzenleme) ve tebliğ edilemedi. Fakat memleketin haysiyet ve şerefine fenalık ve Hakk-ı Âli-i Hükümraniye muhalif olarak birçok vatandaş ile birlikte ecnebi bir hükümete teslim edildim. 8 mahtan (ay) beri mevkii ve haysiyetimle, ahval-i sıhhiyemin icabatı ile mütenasip olmayan bir hayatı kahır ve sefalet içinde muntazır-ı adalet bulunuyorum. Kalp illetinden hatarlı (muzdarip) bir halde malul bulunduğumu mübeyyin bura heyet-i tıbbiyesince verilip, avdetim lüzumunu işaret eden rapor bile Ferid Paşa Kabinesi tarafından nazar-ı iltifat ve ehemmiyete alınmadı. Bu gün Millet'in gösterdiği azim ve celadet eseri olarak Meclis-i Milli'nin güşadı ile bir devre-i adaletin hulul etmiş olacağını ümit etmek istediğimden işbu arızamın Heyet-i Ummiyede kiraatine müsaade buyrulmasını rica ederim efendim hazretleri.

6 Teşrin-i sani 1335, Malta'da Salvator Kalesinde, Şeyhülislam-ı Esbak, Ayandan Hayri" (M.A.Z.C. 4.Dönem, c001, 26 Kanun-i sani 1336, C.1, Birleşim 4, s.23).

Hayri Efendi orada bir buçuk yıldan fazla süren sürgün hayatı sona erince tekrar yurda dönmüştür. Ziya Gökalp, Malta'dan yazdığı 25 ve 28 Nisan 1921 tarihli mektuplarında Şeyhülislam Hayri Efendi'nin de aralarında bu-

lunduğu üç kişinin daha önce serbest bırakıldığını ifade etmektedir. Ayrıca o dönemde Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nin 11 Aralık 1920 tarihli 84 numaralı nüshasında, Şeyhülislam Hayri Efendi ve Çürüksulu Mahmud Paşa'nın serbest bırakıldıkları haberi yer almıştır. Aynı şekilde adı geçen gazetenin 96 nolu ve 12 Ocak 1921 tarihli nüshasında ise Hayri Efendi'nin Antalya'ya geldiği haber verilmiştir (Tansel: 1989, XL). Bu arada 15. Kolordu Komutanı sıfatıyla Erzurum'da bulunan Kâzım Karabekir Paşa, İstanbul matbuatı hakkında Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'yı bilgilendirmek için gönderdiği bir raporda 21 Mayıs 1919 tarihli İkdam Gazetesini kaynak göstererek aynı tarihte İstanbul'da Sultanahmet'te bir miting yapıldığını ve bu mitingde Şeyhülislam Hayri Efendi'nin bir nutuk irad ettiği bildirilmektedir ki bu tarihte Hayri Efendi tutuklu ya da gözlem altındadır (Karabekir: 2008; 2; 850).

Ziya Gökalp'in Malta'dan yazdığı mektuplarda Hayri Efendi'nin adı geçmektedir. Eşine yazdığı 4 Aralık 1919 tarihli mektupta şunları söylüyor: "Bizim yerimiz Malta'nın en sıhhi mevki'i olduğu içindir ki, dün Şeyhülislâm Hayri Efendi, San-Salvador'dan benim binaya nakledildi. Bulduğumuz yeri çok beğendi. Yarın Atıf Bey de bizim binaya getirilecek. Demek ki sıhhatinden dolayı daha iyi bir mevkide bulunması lazım gelenler, hep bizim ârâm-gâha (dinlenme yeri) geliyorlar" (Tansel: 1989, 97).

Gökalp, kızlarına yazdığı yine 4 Aralık 1919 tarihli başka bir mektupta ise Hayri Efendi ile ilgili olarak şunları yazıyor: "Çarşılarda dolaştıktan sonra meskenimize geldik. Gelince Şeyhülislâm Hayri Efendi'nin içimize gelmiş olduğunu gördük. Zaten kendileri için bir daire hazırlanmıştı" (Tansel: 1989, 99).

Ziya Gökalp, 8 Kasım 1920 tarihli mektubunda ise konuyla ilgili olarak şunları yazmaktadır: "Şeyhülislâm Hayri Efendi'yi, hasta olduğundan serbest bıraktılar. İster Avrupa'ya, isterse İstanbul'a gidebilecek. Bana hasta diyenlerin yalan söylediğini bu işten de anlayabilirsiniz; hasta olsaydım, şimdi ben de esaretten kurtulmuş olacaktım. Latifeyi bir tarafa bırakalım. Şimdi siyaset değişmiş gibi gözüküyor. Evvelce birkaç kere Hayri Efendi için tabipler rapor vermiş iken, serbest bırakılmasına müsaade etmedilerdi. Şimdi âdi bir müracaatla müsaade ettiler. İhtimal ki yakında hepimizi bırakacaklardır" (Tansel: 1989, 483).

Gökalp, 10 Ocak 1921 tarihli mektubunda ise yine konuyla ilgili şunları söylemektedir: "Burada hepimiz sıhhatteyiz. Avrupa'ya gidenler yalnız Şeyhülislâm ile Sudi Bey'dir" (Tansel: 1989, 530).

Ziya Gökalp'in mektuplarında Hayri Efendi'nin adı son olarak şöyle geçmektedir: "Dünyayı idare edenler bu kadar zalim iseler, masumların, mazlumların mahvolmasına lakaydlıklarında devam ederlerse, iki sene bu işkenceyi çektiğimiz gibi, kim bilir daha ne kadar müddet de çekeriz. Hayri Efendi'yi hastalığının vahametinden dolayı bıraktılar. Hasılı bu gelmek, yahut serbest bırakılmak havadislerine büyük bir kıymet vermeyin" (Tansel: 1989, 537, 538).

Hayri Efendi'nin Malta'da bulunduğu sıralarda sayısı binlerle ifade edilen ve aralarında İslâm âleminin ileri gelenlerinin de bulunduğu büyük kalabalıklar tarafından lehinde nümayiş ve müracaatlar yapılmış ve bu İslâm büyüğünün sürgünde bulunması kınanmış, serbest bırakılması istenmiştir (Altunsu: 1972, 247).

Meclis-i Âyan genel kurulunda 1 Mart 1920 tarihinde yapılan görüşmeler sonunda Malta'da tutuklu bulunan ayan üyelerinden İbrahim Bey ve Şeyhülislam-ı sabık Hayri Efendi'nin mazeretli sayılması ve maaşlarının ödenmesi kararı da alınmıştır (Sarıhan: 1994, 401).

8- Anadolu'ya Dönüşü ve Vefatı

İslâm dünyasında gösterilen tepkiler ve Hayri Efendi'nin rahatsızlığını göz önüne alan İngilizler onu muayene için Roma'ya göndermişlerdir. Böylece Hayri Efendi diğer arkadaşlarından önce serbest kalmıştır (Talat Paşa'nın Anıları: 2006, 148). Hayri Efendi'nin Malta'ya gönderilmeden önce İstanbul'da iken de hasta olduğu ve bu yüzden tutuklanmadığı yalnızca gözlem altına alındığı da iddia edilmektedir (Sonyel: 2008, 136). Onun erken serbest bırakılması tartışma yaratmıştır. Çünkü o İngilizlere karşı savaş açan bir kabinenin üyesi idi. Ama Malta'da tutuklu bulunanlar arasında savaşa karşı çıkanlar da vardı. Savaşa karşı çıkanlar tutuklu iken Hayri Efendi'nin serbest bırakılması eleştiri konusu edilmiştir (Talat Paşa'nın Anıları: 2006, 148).

Malta'dan ayrılarak Roma'ya gelen Hayri Efendi orada Celaleddin Arif ve Mustafa Kemal (Atatürk) ile temasta bulunan Hüseyin Ragıp (Baydur) Beylerle buluşmuş ve tedavi edilmiştir. Bu arada Papa'nın kendisi ile görüşmek istediği bildirilmiş, Hayri Efendi, Hristiyan âleminin başı ile Müslüman âleminin başı olarak görüşme yapılmasını ve bu görüşmeyi ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun harbe girme sebeplerinin iradesi dışında olduğunu, diğer devletlerin buna sebebiyet verdiklerini Papa'nın ilân etmesi şartı ile

kabul edeceğini bildirmiştir. Papa'nın bu şartlarla görüşülemeyeceğini belirtmesi üzerine buluşma gerçekleşmemiştir (Altunsu: 1972, 248). Ayrıca Hayri Efendi'nin Papa ile görüşme şartı olarak Anadolu'daki Yunan zulmünü engelleme konusunda bir teşebbüsü olursa kendisini ziyaret edebileceğini söylemesi üzerine görüşmenin gerçekleşmediği de iddia edilmektedir (İpşirli: 1998, 63).

Hayri Efendi yine Roma'da bulunduğu sırada kendisini beraber çalışmak amacıyla Berlin'e çağıran Talat Paşa'nın teklifini de kabul etmemiş ve kendilerinin artık zamanı geçmiş ve görevini yapmış insanlar olduğunu ileri sürmüştür (Altunsu: 1972, 248).

Hayri Efendi İstanbul Hükümetinin icraatından memnun olmadığından İstanbul'a gitmektense Anadolu'ya geçmeyi tercih etmiştir (İpşirli: 1998, 63).

O, Hüseyin Ragıp Bey'le birlikte bir İtalyan gemisi ile Antalya'ya gelmiştir. O sırada Anadolu'da bulunan Şeyh Sunusi'nin otomobiline alınmış ve Konya Ereğlisi yoluyla Ürgüp'e gidip orada yaşamayı düşünürken, Afyon'a geldiklerinde, akrabası Refet (Bele) Paşa kendisini karşılamış, Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı talimata göre, Ereğli yolu ile Ürgüp'e değil, Eskişehir yoluyla Ankara'ya gidileceğini bildirmiştir. Eskişehir'e gelince, Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa kendisini karşılamış, birlikte 13 Şubat 1921 günü (Sarıhan: 1995, 407) trenle Ankara'ya gelmişlerdir. Ankara'da, Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Bey (Börekçi)'in evinde misafir kalmıştır. Mustafa Kemal Paşa kendisi ile görüşerek birlikte çalışmalarını ve Birinci Büyük Millet Meclisi'nde Ardahan mebusluğu ile Şer'îye Vekâleti'ni kabul etmesini istemiştir. Hayri Efendi ise Mustafa Kemal Paşa'nın samimi arzusuna karşı, rahatsızlığı sebebiyle özür dilemiş, ayrıca kendisinden sonra diğer İttihat ve Terakki mensuplarının da gelebileceklerini, bu sebeple huzurunun bozulacağını, İttihat ve Terakki mensuplarının emrine giremeyeceğini beyan ederek kendisinin mazur görülmesini istemiştir (Altunsu: 1972, 248).

Bazı kaynaklarda Hayri Efendi'nin İtalya yoluyla İstanbul'a döndüğü de iddia edilmektedir (Pakalın: 2008, 23).

Bu arada Şeyhülislam Hayri Efendi'nin üst düzey masonluğunun belge ile sabit olduğu (Akgündüz-Öztürk: 1999, 311) ve ayrıca Nakşibendi Şeyhi Küçük Hüseyin Efendi ile irtibatı bulunduğu da iddia edilmektedir (Yalçın: 2004, 210; Yalçın: 2006, 40, 68). İstanbul'dan bir şehzadeyi Anadolu'ya

getirelim ve İstanbul – Ankara ikiliğini ortadan kaldıralım teklifinde bulunduğu ve kendisinin İbrani asıllı olmasının yüksek ihtimal olduğu da iddialar arasındadır (Küçük: 2006, 101-102). Hâlbuki 131 Şeyhülislamın yalnız 9'u Türk asıllı değildir. Bunlar da Arap, Boşnak, Gürcü, Çerkez ve Arnavut'tur (Öztuna: 1978; 10; 255). Yani İbrani asıllı bir şeyhülislam'dan hiçbir ciddi kaynakta bahsedilmemektedir. Bu iddia doğru olsaydı, Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi'nin farmason olduğu söylentilerini dikkate alarak onu atamak istemeyen (Cemiyetin baskısıyla atamak zorunda kalmıştır) Sultan Reşad, Hayri Efendi'yi iki yıldan uzun bir süre o makamda tutmaz ya da en azından istifa ettiğinde, istifasını geri alması için teşebbüste bulunmazdı (Türkgeldi: 1987, 122). Ankara'ya bir şehzade getirme fikrine gelince, Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'dan itibar görmesi, kendisine görevler verilmesi istenmesi, önerilerinin dikkate alınması bunun da asılsız bir iddia olduğunu göstermektedir.

Hayri Efendi, Ürgüp'e gitmek istediği sırada Mustafa Kemal Paşa, İzzet Paşa ve arkadaşlarının zorla Ankara'da tutulması niyetinde olduğunu söylemiştir. Hayri Efendi ise onların İstanbul'da bulunmalarının Milli Mücadele'nin ve Mustafa Kemal Paşa'nın lehine olacağını ve kendisi için çalışmaya söz verdiklerini ileri sürerek, gitmelerine müsaade etmesini ve Ürgüp'e gidince kendisinin başarılı olması için dua edeceğini belirtmiştir (Altunsu: 1972, 248, 249). İzzet Paşa da sonradan Hayri Efendi'nin bu girişimini doğrular mahiyette konu ile ilgili olarak şunları söylemiştir: "Londra Konferansına Ankara murahhasları davet edildikten sonra zannımca, Hayri Bey merhum ile İsmet Paşa'nın delaleti ve belki bizce meçhul olan başka sebeplerin ilcası ile İstanbul'a avdetimize muvafakat edildi" (İnal: 1982; 4; 1999). Bu gelişme onun önerilerinin Mustafa Kemal Paşa nezinde kabul gördüğüne işaret etmektedir.

Hayri Efendi, Kırşehir Mebusu Müfid Hoca'nın faytonu ile Ankara'dan Ürgüp'e gelmiş ve bir süre sonra 7/8 Ağustos 1922'de Ürgüp'te vefat etmiştir (Sarıhan: 1996, 571). Vefatından önce Ürgüp'te hatıralarını kaleme aldığı da ifade edilmektedir (İpşirli: 1998, 63).

Ölüm tarihi hakkında farklı kaynaklarda çelişkili bilgilere rastlanmaktadır. 23/24 Ağustos 1922 (Mardin: 1996, 108) tarihinde vefat ettiği ya da ölüm tarihinin 1921 (Pakalın: 2008, 23; İpşirli: 1998, 62; Okyar: 1980, 259) olduğu hatta 7 Temmuz 1921'de öldüğü şeklinde ifadeler rastlanmaktadır (Kocahanoğlu: 1998, 639; Altunsu: 1972, 243; İpşirli: 1998, 63). Meydan

Larousse gibi önemli bir kaynakta ise ölüm tarihi 1927 olarak verilmiştir (Meydan Larousse: 1990; 5; 727).

Mezarı Ürgüp Cami-i Kebir'i (Büyük Cami) avlusundadır. Mezar taşına, yakın dostu Midhat Cemal (Kuntay) Bey'in¹² şu kıtası yazılıdır:

“Zati bu mezarın içi bilsen ne büyüktür,
Koynundaki nâ’sın ne büyük kıymeti vardır.
Mes’ud ölüdür kabri değildir taşa muhtaç,
Her hatvede¹³ zikrettiği bir heykeli vardır!”

Sonuç olarak, Hayri Efendi, okumayı çok seven, halk ile irtibat halinde olan şair ruhlu ve vefalı bir kişidir. Osmanlı Devleti’nin yıkılış dönemindeki etkin simalardan biridir. Gayet iyi Arapça ve Farsça bildiği gibi, Malta’daki esaret yıllarında İngilizceyi de öğrenmiştir. Üç erkek evlâdından en büyüğü genç yaşta ölmüş, ikinci oğlu Suad Hayri Ürgüplü Gümrük ve Tekel Bakanlığı, Elçilik, Senato Başkanlığı gibi devlet hizmetlerinde bulunarak başbakanlığa kadar ulaşmıştır (Altunsu: 1972, 249). Diğer oğlu Münib Hayri Ürgüplü de hukuk alanında öğretim üyeliği yapmış ve 1957 seçimlerinde Nevşehir milletvekili olmuştur. (Türk Ansiklopedisi: 1971, 127).

Mustafa Hayri Efendi’nin memuriyet hayatının çabuk yükselmelerle geçtiği bilinmektedir. Bunun nedeni Hukuk Okulunu pekiyi derece ile ve birinci olarak bitirmesine rağmen, başka bir öğrencinin saraya yakınlığından dolayı birinci olarak gösterilmesi ve Hayri Efendi’nin ikinciliğe düşürülmesidir. Bu gelişmeden haberdar olan dönemin Adalet Bakanı Abdurrahman Paşa’nın avukat olmasına müsaade etmediği Hayri Efendi’yi sürekli desteklediği ve bu hızlı yükselişin ardındaki sebeplerden birinin de bu olduğu iddia edilmektedir (Altunsu: 1972, 249).

Halit Ziya Uşaklıgil’e göre Hayri Efendi, az söyler, daima uzun düşünür, harekete geçmek için acele etmez, fakat faaliyete başlayınca ağır yürüyor zannedilmesine rağmen çok iş çıkarır pek vakur bir zattır (Pakalın: 2008, 23).

Yine tanınmış muharrirlerden Nahit Sırrı Örik’e göre de; Hayri Efendi, pek izzetli ve elinden iş çıkar bir adamdır. Evkaf Nezaretinde evraka imza at-

¹² Midhat Cemal Kuntay Bey; hepimizin bildiği,
“Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır,
Toprak, eğer uğrunda ölen varsa vatandır” dizesinin yer aldığı “On beş Yılı Karşılarken” adlı şiirin de şairidir.

¹³ Adım.

makla gün geçirmemiş, pek çok eser vücuda getirmiştir. Yaptığı işlerle, düşünceleriyle hep Midhat Paşa'ya benzetilmiştir (Pakalın: 2008, 24).

Osmanlı Devleti'nin yıkılış günlerinde işbaşında olduğu için yeterince anlaşılamamış bir şahsiyettir. Ürgüp ve Nevşehir için de kıymetli bir değerdir.

Kaynaklar

- Akçuraoglu Yusuf, *Türk Yılı 1928*, (Hazırlayanlar: Arslan Tekin – Ahmet Zeki İzgöer), Ankara 2009.
- Akgündüz, Ahmet - ÖZTÜRK, Said; *Bilinmeyen Osmanlı*, İstanbul 1999.
- Akşin, Sina; *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, İstanbul 1976.
- Albayrak, Muzaffer vd; *Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri*, Ankara 2005, C.1.
- Albayrak, Sadık; *Son Devir Osmanlı Uleması (İlmiye Ricalinin Teracim-i Ahvali)*, İstanbul 1980, C.1.
- Altunsu, Abdülkadir; *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ankara 1972.
- Artaç, Nevzat; *Cemal Paşa*, Ankara 2008.
- Avşar, Servet; *Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası*, Ankara 2004.
- Ayışığı, Metin; *Mareşal Ahmet İzzet Paşa Askerî ve Siyasî Hayatı*, Ankara 1997.
- Bayur, Yusuf Hikmet; *Türk İnkılâbı Tarihi*, Ankara 1991, C.2, Kısım.1; Kısım. 4; C.3, Kısım.1; Kısım.4.
- Cemal Paşa, Hatıralar* (Hazırlayan: Alpay Kabacalı), İstanbul 2006.
- Danişmend, İsmail Hami; *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1955, C.4.
- Elmacı, Mehmet Emin; *İttihat-Terakki ve Kapitülasyonlar*, İstanbul 2005.
- Esatlı, Mustafa Ragıp; *İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi*, İstanbul 2004.
-; *İttihat ve Terakki'nin Son Günleri Suikastlar ve Entrikalar*, (Hazırlayan: İsmail Dervişoğlu), İstanbul 2007.
- Fedayi, Cemal, "Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislâmlık Kurumu", *Osmanlı*, (Editör: Güler Eren), C.6.
- Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, (Çev.Nuran Yavuz), İstanbul 2007.
- Gazel, Ahmet Ali; *İkinci Meşrutiyet Dönemi Siyasi Mücadelesinde Lütü Fikri'nin Tanzimatı*, Konya 2007.
- İlmiye Salnamesi*, İstanbul 1334.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin – KAÇAR Mustafa; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Klasik Bilim Geleneğinin Tarihçesi", *Genel Türk Tarihi*, Ankara 2002, C.6.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal; *Son Sadrazamlar*, İstanbul 1982, C.3, 4.

- İpşirli, Mehmet; "Mustafa Hayri Efendi Osmanlı Şeyhülislâmı", *T.D.V.İ.A.* İstanbul 1998, C.17.
- İrtem, Süleyman Kâni; *Meşrutiyetten Mütarekeye 1909-1918*, (Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu), İstanbul, Kasım 2004.
- İslâm Ansiklopedisi*, "Şeyh-ül-İslâm", M.E.B; Eskişehir 1997, C.11.
- Karabekir, Kâzım; *İstiklâl Harbimiz*, (Yayınlayan: Ziver Öktem), İstanbul, Ocak 2008, C.2.
- Karal, Enver Ziya; *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1996, C.9.
- Kocahanoğlu, Osman Selim; *İttihat – Terakki'nin Sorgulanması ve Yargılanması*, İstanbul 1998.
- Kösoğlu, Nevzat; *Şehit Enver Paşa*, İstanbul 2008.
- Kurtcephe, İsrail; *Türk – İtalyan İlişkileri (1911 – 1916)*, Ankara 1995.
- Küçük, Yalçın; *Gizli Tarih I*, İstanbul 2006.
- Kütükoğlu, Mübahat S; "Dâr'ül-Hilâfeti'l-Âliyye Medresesi", *T.D.V.İ.A.* İstanbul 1993, C.8.
- Mardin, Ebul'ulâ; *Medeni Hukuk Cephesinden Ahmed Cevdet Paşa*, Ankara 1996.
- M.A.Z.C. (Meclis-i Âyan Zabıt Ceridesi)
- M.M.Z.C. (Meclis-i Mebusan Zabıt ceridesi)
- Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*, İstanbul 1990, C.5.
- Okyar, Fethi; *Üç Devir'de Bir Adam*, (Yayına Hazırlayan: Cemal Kutay), İstanbul 1980.
- Onay, Ahmet; "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Camilerin Finansmanı", *Değerler Eğitimi Dergisi*, Aralık 2009, C.7, S.18.
- Orbay, Rauf; *Siyasî Hatıralar*, (Editör: Andaç Uğurlu), İstanbul 2005.
- Öztuna, Yılmaz; *Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul 1978, C.7, 10.
- Pakalın, Mehmed Zeki; *Sicill-i Osmanî Zeyli Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi*, Ankara 2008, C.9.
- Sarıhan, Zeki; *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I*, Ankara 1993.
-; *Kurtuluş Savaşı Günlüğü II*, Ankara 1994.
-; *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III*, Ankara 1995.
-; *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV*, Ankara 1996.
- Sonyel, Salahi R; *Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı*, Ankara 2008.
- Takvim-i Vekayi*; 14 Safer 1332/31 Kanun-ı evvel 1329, nr.1697; 30 Rebiyülevvel 1332/13 Şubat 1329, nr.1740; 19 Rebiyülahir 1332/4 Mart 1330, nr.1759; 14 Cemaziyelevvel 1332/27 Mart 1330, nr.1783.

- Talat Paşa'nın Anıları* (Hazırlayan: Alpay Kabacalı), İstanbul 2006.
- Tansel, Fevziye Abdullah; *Limni ve Malta Mektupları*, Ankara 1989.
- Tekeli, İlhan - İLKİN, Selim; *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara 1993.
- Tepekaya, Muzaffer; "Osmanlı Alman İlişkileri (1870-1914)", *Türkler*, C.13.
- Topuz, Hıfzı; *Özgürlüğe Kurşun*, İstanbul, Ekim 2007.
- Topuzlu, Cemil; *İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım*, (Yayınlayanlar: Hüsrev Hatemi-Aykut Kazancıgil), İstanbul 1982.
- Türk Ansiklopedisi*, "Hayri Efendi", Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1971, C.19.
- Türkgeldi, Ali Fuad; *Görüp İşittiklerim*, Ankara 1987.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara 1988.
- Yalçın, Soner; *Efendi Beyaz Türklerin Büyük Sırrı*, İstanbul, Temmuz 2004.
- ; *Beyaz Müslümanların Büyük Sırrı Efendi-2*, İstanbul, Haziran 2006.
- Yeğenağa, Ali Münif; "Adana Baskını", *Hayat Tarih Dergisi*, Kasım 1969, S.10.

OSMANLI DÖNEMİNDE HACİBEKTAŞ KASABASI'NDA BİR BEKTAŞÎ ŞEYHİ: SERSEM ALİ BABA VE ZÂVİYESİ

A BEKTASHÎ SHEİKH IN THE TOWN HACİBEKTAŞ, IN THE PERIOD OF
THE OTTOMAN: SERSEM ALİ BABA AND HIS ZAVİYE'S

Ali KOZAN*

ÖZET

Bir tarikat olarak Bektaşilik, Hacı Bektâş-ı Velî'ye atfen kurulmuş ve daha sonra Balım Sultan tarafından sistemli bir tarikat hüviyeti kazanmıştır. Bektaşiliğe dair yetki ve hizmetler ise, Osmanlı son dönemine kadar Hacibektaş'taki tekkeye görevlendirilen farklı postnişinler tarafından yürütülmüştür. Sersem Ali Baba da, Hacibektaş Kasabası'nda Balım Sultan'dan sonra Postnişinlik makamında bulunan ve Bektaşilikte üçüncü pir olarak kabul edilen önemli bir şahsiyettir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde bu makamda bulunan Sersem Ali Baba, daha sonra Kalkandelen'e geçerek burada bir zaviye kurmuştur. Kabri halen Hacı Bektaş Külliyesi içerisinde bulunmaktadır.

Bu bildiri, Osmanlı Arşivlerinde de kendisinden bahsedilen bu şahsiyetin faaliyetleri ve etkileri bağlamındadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Dönemi, Bektaşilik, Sersem Ali Baba, Postnişin.

ABSTRACT

As a sect Bektashism, it was established with reference to Hacı Bektâş-ı Velî and then it won an identity of systematic sect by Balım Sultan. Authority and tasks concerning Bektashism, were carried out by different postnişins charged to lodge in Hacibektaş until the last period of the Ottoman. Sersem Ali Baba, in the town of Hacibektaş, was in the chair of postnişin and was an important figure accepted as a third master in Bektashism. After doing this job in the period of Süleyman the magnificent, Sersem Ali Baba founded a zaviye by

* Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü. e-posta:alikozaan@hotmail.com

passing Kalkandelen. His tomb is still in the complex of Hacibektaş.
This paper refers to this person's actions and effects mentioned himself in the Ottoman archives.

Key Words: The Preiod of Ottoman, Bektashism, Sersem Ali Baba, Postnişin.

Çalışmamız, Osmanlı Devleti'nde Şahkulu(1511) ve Kalender Çelebi(1527) isyanlarının bastırılması sonrası Alevi-Bektaşî kesimlerin ve dolayısıyla Bektaşî tekkelerinin içinden geçtiği sıkıntılı süreçte Bektaşîliğin âsitânesi(merkezi) olan Hacı Bektaş Dergâhı'nda postnişinlik makamına oturan Sersem Ali Baba ve arşiv belgelerinden hareketle onun Hacı Bektaş ve daha sonra Balkanlar'da kurduğu zaviyeler ile ilgili olacaktır.

Sersem Ali Dede Baba'ya Kadar Pîr Evi Postnişinleri

Hacı Bektaş Velî'den sonra tarihi süreç içerisinde Hacı Bektaş Tekkesi şeyhliğine, Seyyid Ali Sultan/Kızıldeli(1310-1402), Resul Bâlî(1361-1441), Mürsel Bâlî-ki Dimetoka postnişinliği yapmış olup, Resul Bâlî'nin ölümüyle Hacibektaş'ta 44 yıl(1334-1483) postnişin olur-, Balım Sultan(1501-1516) ve kardeşi Kalender Çelebi(1516-1528) geçmişlerdir. Balım Sultan'dan sonra bu makama, Hacı İskender Dede, Emir Kasım Dede ve Resul Bâlî torunu Mahmud oğlu Hüdâdâd'ın geçtiği bilinmektedir.

Bu postnişinlerden özellikle Balım Sultan dönemi çalışmamızın tarihi arka planına zemin hazırlaması itibarıyla önem arz etmektedir. Bu hususiyetlerin ilki Balım Sultan'ın nesebiyle ilgili olup, Balım Sultan'ın Mürsel Bâlî'nin oğlu olduğu şeklindeki iddiadır. Bu iddiaya göre Balım Sultan'ın babası Mürsel Baba, Dimetoka'ya dostunun(Seyyid Ali Sultan) yanına gitmiş, orada kendi adına bir zaviye kurmuş ve burada postnişin olmuştur. Seyyid Ali Sultan'ın isteği üzerine evlenmiş, bu evlilikten Balım Sultan doğmuştur.¹ Fakat, Mürsel Baba'nın o sırada 90 yaşında olduğunu belirten kaynaklar da bulunmaktadır.²

Ahmet Rifat Efendi de, Hacı Bektaş postnişinlerinin isimlerini belirtirken, Balım Sultan'dan Mürsel Bâlî'nin oğlu olan Balım Sultan şeklinde bahsetmiştir.³ Melikoff ise, Balım Sultan'ın hayatının tamamen söylene-

¹ Bedri Noyan Dede Baba, Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevilik, C. I, Ardic Yayınları, İstanbul 1998, s.

² Necdet Saraç, Alevilerin Siyasal Tarihi 1300-1971, Cem Yayınevi, İstanbul 2011, s. 41.

³ Ahmet Rifat Efendi, Mir'atü'l-Makâsîd fi Def'il-Mefâsîd, İbrahim Efendi Matbaası, İstanbul 1895, s. 182.

lere dayandığını belirterek, bu söylencelerden birinin de, Mürsel Baba'nın Bulgar kralının kızının ağzına bir parmak bal çalarak hamile bıraktığı ve Balım Sultan'ın doğduğu şeklindeki inanış olduğunu belirtir. Hatta bu bala nispetle adının Balım olduğu da söylencede geçmektedir. Bu söylenceleri inandırıcı bulmayan Melikoff, yine de her ne olursa olsun, bütün geleneklerin Hristiyan ve Trakya kökenli bir anadan söz ettiklerini belirterek, Mürsel Baba'nın Balım Sultanın manevi babası olabileceğini ve sözkonusu evlatlığın bel evlatlığı değil de yol evlatlığı bağına dayandığını, yani bir sülûk zinciri olduğunu düşünmektedir.⁴

Burada Balım Sultan'ın nesebi meselesinden ziyade dikkate değer diğer bir husus onun XVI. yüzyıl başlarında Bektaşîlik tarikatının gelişmesinde oynadığı rol ve buna paralel olarak Osmanlı-Safevî mücadelesinin kızıştığı bir dönemde Osmanlı yönetimi ile olan dikkate değer yakın ilişkileridir. Rivayetler, Balım Sultan'la Osmanlı Sultanı II. Bayezid(1481-1512)'i sıkı bir ilişki içinde göstermektedir. Bu ilişki, Dimetoka'da doğduğu için eskiden beri buradaki büyük Bektaşî tekkesi Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) Zâviyesi'ne ilgi duyan II. Bayezid'in o zaman şeyh olan Balım Sultan'la tanışması sonucu doğmuştur. Yine rivayete göre, Anadolu'da Safevî propagandasının faaliyetine geçtiği dönemde II. Bayezid, Balım Sultan'ı Dimetoka'daki tekke- den alarak Hacı Bektaş Dergâhı'na postnişin yapmıştır. Böylece 1501 tarihinde Balım Sultan resmen Osmanlı yönetimi tarafından Bektaşî tarikatının başına geçirilmiştir.⁵

Mücerred Dervişlik ve Dedebabalık Müessesesi

"Mücerred dervişlik", Bektaşîlik literatüründe Balım Sultan'da itibaren teşekkül ettiği kabul edilen, şeyhlerin evlenmemesi ve saklı-gizli evlenmelerini önlemek için de kulaklarına küpe(mengüş) takma usulüdür. Bektaşîlikteki derecelerden biri olup, hiç evlenmemiş bir Derviş yahut Baba, ikrar vererek mücerredlik payesine erişebilmektedir. *"Dedebabalık"* ise, Hacı

⁴ İrene Mélikoff, Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2008, s. 219. Hünkâr'ın soyundan gelen Resul Bâli'nin oğlu veya -gelenekteki bir görüşe göre- Mürsel Bâli'nin oğlu olan Balım Sultan'ın, Sersem Ali Baba'nın Dimetoka'da bulunduğu sırada evlendiği bir Sırp prensesinden doğma olduğu da iddia edilmektedir. Bkz. İlyas Üzümlü, Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik, İSAM Yayınları, İstanbul 2008, s.46; Ahmet Refik, XVI: Asırda Rafizilik ve Bektaşîlik, sad. Mehmet Yaman, Ufuk Matbaası, İstanbul 1994, s.9; Necdet Saraç, Alevilerin Siyasal Tarihi 1300-1971, s. 41. Saraç, Balım Sultan'ın bir "Sırp dönmesi" olduğu iddiasının Tire'de bulunan Hacı Necip Paşa Kitaplığına ait olan Hacı Bektaş'ın Tefsîr-i Fâtihâ'sı kopyasının sonradan eklenen notlar bölümünde geçtiğini belirtmektedir. Bkz. Saraç, Alevilerin Siyasal Tarihi 1300-1971, s.41.

⁵ Ahmet Yaşar Ocak, "Balım Sultan", TDVİA, C.5, İstanbul 1992, s. 18.

Bektaş Velî'nin şeyhlik, postnişinlik görevini üstlenmek anlamında kullanılmaktadır. Bu da Bektaşilikteki derecelerden biri olup, Aşıklık, Dervişlik, Babalık ve Dedebabalık şeklinde sıralanan makamların sonuncusudur.⁶

Balım Sultan'ın ikinci pir olarak tarikatı şekillendirmesi ve "*mücerredlik erkânını*" tesis etmesinden sonra Bektaşiliğin bünyesinde, aralarında günümüze kadar süren bir rekabetin gözleendiği iki kol ortaya çıkmıştır. Mücerred Babaların tasarrufundaki tekkelerin mensupları pir evindeki dedebabayı, çoğunluğu köylülerin ve göçebelerin meydana getirdiği Anadolu Aleviliğine bağlı Bektaşiler ise Hacı Bektaş Velî neslinden geldiklerini iddia eden ve pir evinin dışındaki konaklarında ikamet eden Çelebileri tarikatın gerçek gerçek reisi olarak tanımışlardır. Nitekim kümbet kitabesinde Hacı Bektaş Velî'nin torunu şeklinde söz edilmesi de, büyük bir ihtimalle Balım Sultan'ı bütün Bektaşilerin gözünde meşrulaştırma gayretinden kaynaklanmaktadır.⁷

Sersem Ali Dedebaba

Sersem Ali Baba'nın tarihi kimliğine dair bilgiler daha çok Alevi-Bektaşî tarihiyle ilgili eserlerde geçmekte olup, yaşadığı dönem Osmanlı kaynaklarında tarafımızdan ismine rastlanamamıştır. Bununla birlikte bu şahsiyetin tarihi gerçekliği ise mevcut arşiv belgeleriyle sabittir. Nitekim söz konusu arşiv belgelerinden 1551-1569 yıllarında Hacıbektaş Tekke'sinde postnişinlik makamında bulunduğu ve Tekfurdağı ve Kalkandelen'de de birer tekkesi-nin olduğu da ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte Sersem Ali Baba'nın tekke şeyhliğine gelmesi hadisesini, yukarıda zikredildiği üzere 1527'de bastırılan Kalender Çelebi İsyanı'ndan sonraki süreçle başlatmak mümkündür. Nitekim bu tarihte Anadolu'da Kalender Çelebi isyanı oldukça kanlı bir şekilde bastırılır. Kalender Çelebi'nin kesik başı Hacı Bektaş Pîr Evi'ne getirilip, defnedilir. Bugün Balım Sultan Türbesi'nin sol yanında bulunan makam Kalender Çelebi'nindir. Kalender Çelebi İsyanı'ndan sonra Hacı Bektaş Tekkesi, bir müddet manevi nüfuzunu kaybettiğinden bu dönemde Çelebilik makamına üç yahut, 2 kişi geçmiştir. Kalender Çelebi'den 23 yıl sonra ise Hacı Bektaş Tekkesi'nde Çelebilerle beraber bir de "*Dedebaba*" görülmektedir.

Bu bağlamda Balım Sultan'ın söz konusu müesseseyi tesisinin akabinde Sersem Ali Baba'nın ilk Dedebaba olarak tayin edilmesinden sonra, Hacı Bektaş Velî Vakfı'nın "*mütevelliliği*" Hacı Bektaş Velî evladı sayılan ve fer-

⁶ Ethem Ruhi Fırlalı, Türkiye'de Alevilik Bektaşilik, Selçuk Yayınları, İzmir 1990, s. 201, 310-311.

⁷ Ahmet Yaşar Ocak, "Hacı Bektâş-ı Velî Külliyesi", TDVİA, C.14, İstanbul 1996, s. 460.

manlarla mezar taşlarına o surette kaydedilen Çelebilerdedir; tarikatın başı ise soydan gelmeyen Dedebaba'dır.⁸ Nitekim bu dönemden sonra Bektaşîliğin merkezi idaresinin ikiye ayrıldığı görülmektedir. Bu süreçte, Çelebilerle Dedebabaların arası bazen düzgün gitmiş, çok defa da açılmış olmakla beraber Çelebilik makamına geçenler, aynı zamanda Dedebaba'dan bir de Bektaşî halifelîği almak mecburiyeti duymuşlardır.⁹

Sersem Ali Baba'nın o dönemde tekkeye tayin edilmesiyle ilgili bir rivayette, İstanbul'da o sırada çıkan salgın hastalık(Taun), Kanunî tarafından Dergâh-ı Pîr'in boşaltılmasına bağlanmış ve bunun üzerine bir şefaât arzusu ile yine onun iradesi(kararnâme) ile Ali Baba "Dedebaba" ünvanı ile 1551'de Pir Evi'ne postnişîn olarak görevlendirilmiştir.¹⁰

Dönemi ele alan eserlerde Dergâh-ı Pîr'de 958H./1551 tarihinden itibaren 19 yıl meşihat makamında kalarak "Dedebabalık" yapmış olan Sersem Ali Baba'nın asıl isminin Server Ali Paşa olup, Kanuni döneminde mir mîrân(beylerbeyi-paşa) seviyesinde vüzerâdan bir kişi olduğu¹¹ ayrıca Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi Mâh-ı Devran Sultan(Gülbahar Sultan)'ın ağabeyi olduğu ve Dimetoka Bektaşî Âsitânesi'nde şeyhlik yaptığı belirtilmektedir.¹² Melikoff da, Sersem Ali Baba'yı, Dimetoka'dan gelen dervişler arasında zikretmektedir.¹³ Nitekim Hürrem Sultan'ın, Mâh-ı Devran'ın saraydaki etkisini azaltmasıyla veya bir başka rivayete göre ise Kalenderîlerle ilişkilerinden çekindiği için gözden düşen Sersem Ali Baba bir ara Yenice Vardar'a ve daha sonra Kalkandelen'e sürülmüştür.Bu rivayetlerden hareketle, Sersem Ali Baba'nın Hacıbektaş'a gelmeden önce Balkanlarda olduğu düşünülebilir.

"Sersem" ismine kaynaklık teşkil eden hadise ise, bazı eserlerde şu şekilde belirtilmektedir. Paşa, bir rivayete göre gördüğü bir rüya üzerine, bir başka rivayete göre Hacıbektaş Dergâhı'nda riyazete çekileceğini padişaha bildirip izin isteyince, Kanuni'nin, '*Sen Sersem mi oldun? Vezirlik bırakılır da orada dervişlik mi yapılır?*' der. Adı da bu olay üzerine Sersem Ali Baba

⁸ Abdülkâki Gölpınarlı, "Bektaşîlik", Türk Ansiklopedisi, C.VI, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s. 35.; Ethem Ruhi Fırlalı, Türkiye'de Alevilik Bektaşîlik, s. 201.

⁹ Gölpınarlı, "Bektaş", s. 35.

¹⁰ Dedebaba, Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevilik, s. 325; Üzüm, Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik, s.45.

¹¹ İsmail Kasap; Yusuf Turan Günaydın, "Ali Ulvi Baba'nın Bektaşîlik Makâlâtı'ndan Mücerretlik Postuyla İlgili İkinci Bölüm", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2006/40, s. 168.

¹² Ekrem Hakkı Ayverdi, Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri:Yugoslavya, c. III, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1981, s. 78-79.

¹³ Melikoff, Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe, s.220.

olarak kalır.¹⁴ Nitekim Mâh-ı Devran'ın Arnavut olduğunu veya Osmanlı sarayında bir cariye olduğunu belirten kaynaklardan hareketle¹⁵, Sersem Ali Baba'nın Enderun'da yetişen bir devşirme olduğu ve acemioğlanlığı esnasında Bektaşilikle tanışmış olabileceği de düşünülebilir.

O dönemde Sersem Ali Baba'nın Hacı Bektaş'taki dergâha atanmasını "*Aleviliğin asimile edilmesi*" ve "*Aleviliğin devlet kontrolüne alınması*" olarak niteleyen yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bu yaklaşıma göre Balım Sultan'ın dergâha atanması "*Çelebiler*"e fiili olarak başlatılan tasfiye sürecidir. Yine Balım Sultan'la başlatılan ve Osmanlı icazetine bağlı soydan gelmeyen "*Dedebabalık*" müessesesinin Sersem Ali Baba ile devam ettirilmesi de bir nevi Alevileri Sünnileştirme politikasıdır.¹⁶ Bu yaklaşıma göre Osmanlı iktidarı, tercihini hep "*yol*"dan gelenlerden yani "*Dedebabalar/Babagan Kolu*"ndan yana kullanmıştır. Bu nedenle "*soy*"dan gelen Çelebiler dergâhta hiçbir zaman belirleyici olmamışlardır.

Bu düşüncenin bir uzantısı olarak, Balım Sultan dönemi hariç tutularak, Sersem Ali Dedebaba ile başlayan dönemi, "*Alevi Bektaşî toplumuna ikilik sokmak ve Hacı Bektaş Velî soyunun etkinliğini yok etmek*" olarak değerlendiren yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bu düşünceye göre Kalender Çelebi İsyanı'ndan sonra alevi-Bektaşî toplumunun içine ikilik sokmak ve Hacı Bektaş Velî soyunun etkinliğini yok etmek amacıyla, Alevi-Bektaşî toplumunun Hünkâr soyu çevresindeki güçlü birliğin Osmanlı'yı korkutmasıyla, Hünkâr'ın mücerred(evlenmemiş) olduğu söylentisi çıkarılmıştır. O yıl, yani 1551 yılında dergâha Sersem Ali Baba adında biri "*Dedebaba*" ünvânıyla oturmuş, evlenmemiş dervişler yerleştirilmiş, hatta Nakşibendi şeyhler yollanmış, Anadolu'daki ocaklar da zamanla bu fikri benimsemiş ve böylece Hacı Bektaş Dergâhı'nın kontrol mekanizması kaldırılarak, Alevi-Bektaşîler parçalanmış ve merkezi birlikten uzak toplumlar olmuşlardır.¹⁷

Hacı Bektaş Tekke'sinde Sersem Ali Baba'dan itibaren günümüze kadar 27 dedebaba göreve gelmiştir. Yirmi altıncısı 1997'de vefat eden Doç. Dr. Salih Bedreddin Noyan Dedebaba'dır.¹⁸ Yirmiyedincisi ise halen hayatta olan Ali Haydar Ercan Dedebaba'dır.

¹⁴ Yaşar Kalafat, "Bedri Noyan Dedebaba ve Balkanlarda Bektaşilik", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, 1998/6, s. 82.

¹⁵ Çağatay Uluçay, Padişahların Kadınları ve Kızları, TTK, Ankara 1985, s. 36.

¹⁶ Saraç, Alevilerin Siyasal Tarihi 1300-1971, s. 50, 86-87.

¹⁷ Veliyetin Ulusoy, Serçeşme Yazıları, Alev Yayınları, İstanbul 2009, s. 8-13.

¹⁸ Fırlı, Türkiye'de Alevilik Bektaşilik, s. 193-194.

Hacı Bektaş Velî Külliyesi, XVI. yüzyılın ortalarında Sersem Ali Baba'nın meşîhatı sırasında yoğun bir imar faaliyeti de geçirmiştir. Kırklar meydanı, ikinci avludaki Arslanlı Çeşme ve Aşevi'nin bu dönemdeki devlet adamlarının himmetleriyle yapıldığı bilinmektedir.¹⁹

Bektaşî edebiyatında Sersem Abdal mahlasını taşıyan şiirler de bu şahsa atfedilmektedir.²⁰ Örneğin, "Genç Abdalla Hacı Bektaş geldiler/Sarı Saltığı Rumeline saldılar/Çok şükür dertlere derman oldular/Tavafin kabuldür abdal dediler/...Sersem Abdal der ki bu sözüm sırdır/Ali sırdır Muhammed dahi nurdur/Aşk ile muhabbet sıdk ile yoldur/Tavafin kabuldür abdal dediler."²¹

Bir başka şiiri, "Yedi iklim çâr köşeyi dolandım/Pîrim Hacı Bektâş Velî Hû deyü/Eğildim eşiğine niyaz eyledim/Asl-ı Şâh-ı Merdân Alî Hû deyü...Sersem Ali der huddâm'a dayandı/Delîlimiz kırk budaktan uyandı/Mevâlî olan bu renge boyandı/Pîrim Hacı Bektâş Velî Hû deyü"²²

Sersem Ali Baba'ya hitaben, dergâh mensuplarından biri tarafından yazıldığı anlaşılan bir nefes de bulunmaktadır:

*"Biz İranlı Tutanlıyız
Dizarımız Sersem Baba
Dinimiz ve İmanımız
Gülzarımız Sersem Baba
Gül gibi şerbet içerler
Kâfirin başın biçerler
Yezidler andan kaçarlar
Hünkârımız Sersem Baba
Recep Paşa ulumuzdur
Edeb erkan yolumuzdur
Şeri'at de kavlimizdir
İmdadımız Sersem Baba*

¹⁹ Ocak, "Hacı Bektâş-ı Velî Külliyesi", s. 461.

²⁰ Sadettin Nüzhet, Bektaşî Şairleri, Devlet Matbaası, İstanbul 1930, s. 337; Abdulkaki Gölpinarlı, Alevî Bektaşî Nefesleri, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1992, s. 18.

²¹ Gölpinarlı, Alevî Bektaşî Nefesleri, s. 282; Sersem Ali Baba'ya atfedilen diğer nefesler için bakınız. Mürsel Öztürk, "Arnavutluk'ta Bektaşî Edebiyatı", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, 1999/10, s. 53-54.

²² Dede Baba, Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik, s. 327; Sadettin Nüzhet, Bektaşî Şairleri, s. 339.

*Bu fakîrin bânenizde
Yüz süründük nûrunuza
Nice yıl hizmetinize
İkrarımız Sersem Baba”²³*

Sersem Ali Baba'nın hayatının sonlarına doğru Kalkandelen'de veya bazılarınca Kalkandelen'den Necef'e giderek burada vefat ettiği kabul edilmektedir.²⁴ Şayet Necef'te vefat ettiyse Kalkandelen'de on iki dilimli kubbe ile örtülü türbenin teberrüken yapılan bir makam türbe olduğu söylenebilir. Hasluck'un da belirttiği gibi bu mezarla ilgili rivayet, Arnavutluk'taki Bektaşilik propagandası çerçevesinde ve Bektaşî tekkelerinin tesisini haklı göstermek için ortaya atılmış olabilir.²⁵ Yukarıda vefat ettiği yerlerle ilgili farklı görüşler olmasına rağmen, elimizdeki arşiv belgesinden hareketle²⁶ Sersem Ali Baba'nın Hacıbektaş'ta vefat ettiği söylenilebilir. Dolayısıyla Hacıbektaş'taki tekke giriş merdiveninin sol tarafında bulunan mezarın da gerçek mezarı olduğu düşünülebilir.

Hacıbektaş İlçesi'nde Sersem Ali Baba Zâviyesi

Arşiv kayıtlarından Sersem Ali Baba'nın Hacıbektaş'taki görevi esnasında bir zaviye oluşturmuş olduğu da görülmektedir. Söz konusu belgelerden ilki, zâviyeye bir zâviyedâr tayini ile ilgilidir.²⁷ Diğeri ise Hacıbektaş'taki Sersem Ali Baba Zâviyesi Vakfı'nın Sulusaray'daki değirmene fuzulî olarak müdahale etmesinin men edilmesi istenmektedir.²⁸

Bir diğer belge ise Hacıbektaş kazasında medfûn Sersem Ali Baba Zâviyesinin vakf-ı şerîfine ait mülhak arazinin a'şâr-ı şer'iyye ve sâir vergileri hâsılatının Mahmud Efendi tarafından toplanması ile ilgili tahrîrâtıdır.²⁹

Bir başka belge ise Hacıbektaş kazasında Sersem Ali Baba Zâviyesi Vakfı'na ait tarlaların a'şârının ve sair vergilerin mültezim tarafından toplanmasının berat hilafına olmasıyla, beratlı mutasarrıf Mehmed Efendi tarafından toplanacağına dair Niğde kaymakamına gönderilen tahrîrattır.³⁰

²³ Kalafat, "Bedri Noyan Dede Baba ve Balkanlarda Bektaşilik", s. 85.

²⁴ F.W. Hasluck, Bektaşilik Tetkikleri, terc. Ragıp Hulusi, Devlet Matbaası, İstanbul 1928, s. 82.

²⁵ Hasluck, Bektaşilik Tetkikleri, s. 82.

²⁶ Bkz. BOA, A.MKT.UM, 273/21, (13 Receb 1273/9 Mart 1857); BOA, A.MKT.UM, 285/52(27 Şevval 1273/20 Haziran 1857)

²⁷ BOA, C.EV., 635/32046(29 Safer 1218/9 Haziran 1804)

²⁸ BOA, C.EV., 387/19638(29Muharrem 1218/21 Mayıs 1803)

²⁹ BOA, A.MKT.UM, 285/52(27 Şevval 1273/20 Haziran 1857)

³⁰ BOA, A.MKT.UM, 273/21, (13 Receb 1273/9 Mart 1857)

Ulaşabildiğimiz son belge ise, Kırşehir sancağında Hacıbektaş kazasında Sersem Ali Baba Zâviyesi zâviyedârlık ve Vakfı'nın mütevellilik hissedarlığının mütevellilere verilmesine dair yazıdır.³¹ İlgili belgelerden de anlaşılacağı üzere Hacıbektaş kazasında Sersem Ali Baba'ya ait bir zâviye ve bu zâviyeye ait gelirleri olan bir vakıf bulunduğu görülmektedir.

Yine bilindiği üzere 8 Temmuz 1826'da toplanan meşveret meclisinde alınan kararla ve ardından yayınlanan bir fermanla Bektaşilik yasaklanmış ve diğer Bektaşî tekkelerinde olduğu gibi bu dergâha da Nakşî şeyhler atanmıştır.³²

Ayrıca bu belgelerde, Sersem Ali Baba'nın Hacıbektaş kazasında medfun olduğunun belirtilmesinden hareketle de Sersem Ali Baba'nın mezarının Hacıbektaş'ta olduğu da anlaşılmaktadır.³³

Tekfurdağı (Rodoscuk)'nda Sersem Ali Baba Tekkesi

Arşiv kayıtlarından Sersem Ali Baba'nın Hacıbektaş dışında Tekfurdağı (Rodoscuk)'nda da bir zaviyesi olduğunu göstermektedir. Söz konusu belgelerden ilki, zâviyeye bir zâviyedâr tayini ile ilgili olup, Derviş Hasan Halife'nin vefatıyla yerine Ali Baba ibn Abdi'l-Fettah'ın tayin edildiğine dair tahrirattır.³⁴ Bir diğer belge ise, buradaki zaviyeye Nakşî tarîkiden birisinin atanmasıyla ilgili olup, Rodoscuk'da Sersem Ali Türbesi demekle meşhur Bektaşî Zaviyesi'nin Nakşî tarîkiden Hacı Hafız Mehmed Esad bin Hafız Mustafa'ya verilerek Nakşibendi tekkesi haline getirilmesine dâirdir.³⁵ Bu meyanda bir diğer belge de, Rodoscuk'da, Sersem Ali Dede Nakşibendi Tekkesi olarak bilinen Sersem Baba Sultan Türbesi Vakfı'nın yarı hisse türbedarlık cihetinin İbrahim Efendi'ye verilmesi ile ilgilidir.³⁶

Bir diğer belge ise, Tekfurdağı'nda medfûn Sersem Ali Baba türbedârı Şeyh Hacı Râgıb Efendi'ye maaş tahsisi hakkında Edirne Vilayetinden, Maliye Nezareti Celîlesi'ne gönderilen talep ve Nezâret-i Umûr-ı Maliye'den söz konusu tahsisatın yapılmasına dair gönderilen yazıdır.³⁷

³¹ VGM. DEFTER, 307/69, (9 Rabiulahir 1304/5 Ocak 1887)

³² Fahri Maden, "Hacı Bekta Velî Tekkesi'nde Nakşî Şeyhler ve Sırrı Paşa'nın Lâyihası", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, 2011/59, s. 160(BOA, EV.MKT, 104/61'den naklen)

³³ Bkz. BOA, A.MKT.UM, 273/21, (13 Receb 1273/9 Mart 1857); BOA, A.MKT.UM, 285/52(27 Şevval 1273/20 Haziran 1857)

³⁴ BOA, C.EV, 102/5073(5 Cemaziyellevvel 1210/17 Kasım 1795)

³⁵ BOA, C.EV, 651/32819(29 Zilhicce 1255/4 Mart 1840)

³⁶ BOA, EV. MKT, 224/85(8 Eylül 1279/20 Eylül 1863); BOA, EV.MKT.CHT, 286/212(29 Rabiülahir 1280/13 Ekim 1863)

³⁷ BOA, BEO, 1696/127142(12 Rabiülahir 1319/29 Temmuz 1901-14 Cemaziyellevvel 1319/29 Ağustos 1901)

Bu belgelerden ortaya çıkan sonuç da, Tekfurdağı'nda Sersem Ali Baba'ya ait bir türbe-ki muhtemelen makam türbesidir-, türbedar, bir tekke ve bu tekkeye ait bir vakıf olduğudur. Ayrıca, arşiv belgelerinden hareketle, II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı kapatmasından sonraki süreçte bu tekkeye de Nakşî şeyhlerin atanarak, tekkenin Nakşibendî tarikatına bağlandığı görülmektedir.

Sersem Ali Baba Tekkesi/Harabati Baba Tekkesi (Kalkandelen)

Bilindiği üzere, Osmanlı'nın Rumeli fetihleri sonrasında Balkanlar'a giren Bektaşilik, önceleri Sarı Saltuk ve müridlerinin faaliyetleriyle daha sonra bölgede kurulan Bektaşî tekkelerinin faaliyetleriyle Yunanistan, Bulgaristan, Macaristan, Makedonya, Arnavutluk, Bosna-Hersek coğrafyasına yayılmıştır. Nitekim Evliya Çelebi, XVII. yüzyıl Bektaşî tekkelerinin Anadolu ve Rumeli'deki faaliyet yerlerini belirtmiştir.³⁸

XIV. yüzyılda Kalkandelen, bölgedeki birçok şehir gibi, Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katılmıştır. 1452 yılına ait ve "*Kalkandelen Nahiyesi*" adıyla belirtilen şehre dair ilk Osmanlı kayıtlarında şehirde 146 Hristiyan aile ve 60 Müslüman aile var olmuştur. 1545 yılında 99 Hristiyan aile ve 101 Müslüman aile; 1568 yılında 108 Hristiyan aile ve 329 Müslüman aile Kalkandelen'de yaşamıştır.

Tekke, dönemin Yugoslav kaynaklarında Harabati Baba, Osmanlı kaynaklarında ise daha çok Sersem Ali Baba Tekkesi şeklinde geçmektedir. Bu durum, dergâhın ilk kurucusunun Sersem Ali Baba olmasından kaynaklanmaktadır.

Tekke'nin Dimetoka Bektaşî Âsitânesi'nde yetişerek 1551'de Kalkandelen'e gelen Sersem Ali Baba tarafından kurulduğu düşünülmektedir. Adı geçen tekkenin Balkanlar'ın İslamlaşmasında ve özellikle Bektaşiliğin yayılmasında etkili olduğu bilinmektedir. Nitekim Osmanlı'nın ilk dönemlerinde Yugoslavya'da diğer tarikatlere göre halkın büyük çoğunluğunun Bektaşî tarikatına mensup olduğu görülmektedir. Bu durum, bu bölgelerde İslamlaştırmanın Bektaşî dervişleriyle başlatılmasının bir sonucu olduğu kadar Yeniçeri Ocağı'na alınan gençlerin çoğunluğunun bu bölgelerden seçilmesinin de etkisi olmuştur. Bölgede sayıları oldukça çok olan Bektaşî tekkele-ri de bu durumun kanıtı niteliğindedir.³⁹ Ayrıca tıpkı Ürgüp'teki Hristiyan-

³⁸ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C.I, İstanbul 1314, ss. 650-660.

³⁹ Mehmet İbrahimi, "Eski Yugoslavya'da İslâm Kültürü'nün Yerleşmesinde Tarikatların Önemi", *Journal of Islamic Research*, Vol: 6, No: 4, s. 255.

ların Hacı Bektaş Velî'yi Aziz Charalambos'a benzetmeleri gibi, Sersem Ali Baba da yöre Hristiyanlarınca "Aya İlyas"a benzetilmektedir. Bunun sebebi olarak Hasluck, Ali ile İlyas arasındaki benzerliği göstermektedir.⁴⁰

Sersem Ali Baba'ya atfedilen söz konusu zâviye ile ilgili arşiv belgeleri de bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Hacıbektaş Velî tarikatına bağlı Üsküp sancağı Kalkandelen kazasında Sersem Ali Baba Zâviyesi'nin harâb olması münâsebetiyle bölgede mutasarrıf olan Hasan Paşazâde Receb Paşa'nın vakf ve tamirleriyle ihyâ ettiği zâviyede günlük dört akçe ile vazifeli olan Seyyid Hasan Baba ibn Mustafa'nın vefâtıyla yerine Şeyh Seyyid Ahmed Baba'nın tevcihi hakkındadır.⁴¹

Bir başka belge, Kalkandelen'deki Sersem Ali Baba Dergâhı Vakfı'nın mütevelliliği hakkında tahkikat için gönderilen hükümet heyetine harcırâh verilmesine dâir Kosova Vilayeti'nden Dâhiliye Nezâret-i Celîlesine gönderilen tahrîrât ve harcırâhın müteveli Yusuf Bey tarafından ödenmesinin lazım geldiğinin Kosova vilayetine bildirilmesi hakkındaki cevâbî yazıdır.⁴²

Bir başka belge ise, Kalkandelen'deki Harabati Dergâhı'nın idaresi hususunda müteveli Hakkı Paşa tarafından yapılan suistimal ve muâmelâta dair Kosova Vilayeti'ne gönderilen yazıdır.⁴³

Bir başka belge ise, Kalkandelen'de Sersem Ali Baba Vakfı'nın Nakşibendîye Zâviyedârlığı'nın Seyyid Mehmed Emin Efendi'ye verilmesine dâirdir.⁴⁴ Arşiv kayıtlarında daha ileri bir tarihte yine zâviyedârlık tevcihi ile ilgili bir başka kayıt daha vardır.⁴⁵ Bu belgelerden hareketle de, Kalkandelen'de de bir Sersem Ali Baba Zâviyesi ve Vakfı'nın olduğunu doğrulanmaktadır. Bu zâviyenin de bir dönem Nakşibendî tarikatına bağlandığı görülmektedir. Nitekim 1241/1825'de II. Mahmud tarafından medrese yapılması planlanan dergâhın, Receb Paşa evladlarının müdahalesiyle engellendiği ve bir zaman Nakşi Dergâhı haline getirildiği belirtilmektedir. Sünnetçizâde Köprülü Emin Baba'yı (Mücerred Nakşi) namıyla buraya postnişin yaptılar. Emin Baba'dan sonra Mehmed Mecdî Baba geldi. Ondan sonra Melek Ahmed

⁴⁰ Bkz. Hasluck, Bektaşilik Tetkikleri, s. 73.

⁴¹ BOA, C.EV., 244/12160(25 Zilkade 1213/30 Nisan 1799)

⁴² BOA, DH.ID., 1329:N.6(19 Şaban 1329/15 Ağustos 1911); BOA, DH.ID., 16/1-43(6 Ramazan 1329/31 Ağustos 1911)

⁴³ BOA, Teşrifât-ı Rumeli Evrakı(Rumeli Müfettişliği)TFR.I.KV, 190/18976, 28 M 1326(H)

⁴⁴ BOA, EV. MKT, 1195/120(15 Şevval 1299/30 Ağustos 1882)

⁴⁵ BOA, EV.MKT, CHT, 157/278(9 Rabiülahir 1313/29 Eylül 1895)

Baba, daha sonra sırasıyla Hamza Baba ve Kazım Bakalı Baba gelmiş ve Receb Paşa'nın soyu olan Receppaşalılar'ın dergâha ve mallarına el koyma gayretleri sonucunda uzaklaştırılmışlardır.⁴⁶

Harâbâtî Baba (ö. 1194/1780)'nın ise, Sersem Ali Baba Tekke ve türbesinin hizmetkarı olduğu ve tekkenin ikinci banisi olarak da kabul edildiği için tekkeye adının verildiği bilinmektedir.

Hasluck, Sersem Ali Baba'nın kabrinin Harabatî (Muharrib, Muharrem) Baba tarafından ilham yoluyla keşfedildiğini ve onun tavsiyesiyle Rıza Paşa tarafından yapıldığını belirtmektedir.⁴⁷ Sersem Ali Baba Dergâhı'nda yatanlara ait silsilelerde Malatyalı olduğu belirtilen ve rivayete göre dört arkadaşı ile birlikte Bektaşiliği yaymak için Rumeli'ye giden Harabatî Baba, Kalkandelen'de iken yanan bir kandil görmüş, bunun Sersem Ali Baba'nın ruhu olduğunu söyleyerek buraya onun için bir türbe yaptırmıştır.⁴⁸ Ayrıca onun zamanında Harabatî Tekkesi, Yunanistan'a askeri sefere gitmeden önce, başarılı olması halinde geri dönüp yerine getirmek üzere adakta bulunmuş olan Koca Ragıp Paşa'nın oldukça cömert vakıflarıyla bağışlara boğulmuştur. Mehmet Baba 1780'e kadar tekkedeki hizmetini sürdürmüştür.⁴⁹

Tekke avlusunun doğusunda bulunan ve orijinal hali bilinmeyen yapı yakın zamana kadar motele dönüştürülerek kullanılmış, avlunun güney tarafındaki ahır ise kışlık restorana dönüştürülmüştür. 1912'de tekkenin kütüphanesinde 216 yazma eserin bulunduğu bildirilmektedir. Bu eserlerin günümüzde muhtemelen Üsküp'teki Narodna i Univerzitetska Biblioteka Kliment Ohridski adlı kütüphanenin Doğu Dilleri yazmaları bölümüyle Üsküp İsa Bey Kütüphanesi'nde bulunduğu düşünülmektedir.⁵⁰

Harabatî Baba'dan sonra 11 şeyhin görev yaptığı tekkenin 1230/1815 tarihli vakfiyesi Kalkandelen Arşivi'ndedir.⁵¹ Ayrıca kaynaklardan tekkenin

⁴⁶ Yaşar Kalafat, "Bedri Noyan Dede Baba ve Balkanlarda Bektaşilik", s. 84.

⁴⁷ Hasluck, Bektaşilik Tetkikleri, s. 28, 82.

⁴⁸ Mehmet İbrahimî, "Kalkandelen'deki Harabatî Baba (Sersem Ali Baba) Bektaşî Tekkesi", Milli Kültür, Sayı:49, Ankara 1985, s. 55; Muhammed Aruçi, "Harabatî Baba Tekkesi", TDVİA, C. 16, İstanbul 1997, s. 69; Öztürk, "Arnavutluk'ta Bektaşî Edebiyatı", s. 52; Emine Hilal Ercan, Makedonya'da Adak ve Ziyaret Yerleri, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2006, s. 103.

⁴⁹ Frances Trix, "Batı Balkanlardaki Bektaşî Tekkelerinin Geç Osmanlı Dönemi ve Modern Zamanlarda Hayatta Kalma Stratejileri", çev. Pınar Ecevitoğlu, Uluslararası Hacı Bektaş Velî Sempozyumu Bildirileri, Dipnot Yayınları, Ankara 2010, s. 338.

⁵⁰ Aruçi, "Harabatî Baba Tekkesi", s. 70.

⁵¹ Aruçi, "Harabatî Baba Tekkesi", s. 69.

Kalkandelen'den başka İstanbul, Tiran, Elbasan ve Selanik'te zengin vakıfları olduğu anlaşılmaktadır.⁵²

Kalkandelen'deki tekke, binaları, dervişlerin ikametgahlarıyla, iki meydan, Sersem Ali, Muharrem Baba ve Rıza Paşa'nın ve sairlerinin kabirleri ile sütunlar üzerine yapılmış bir mescid, misafir odası, mutfak ve çiftlik binalarını içeren bir tarikat külliyesidir.⁵³

Harabati Baba Tekkesi, XX. yüzyılda halktan gereken desteği görmeyince halk üzerinde eski otoritesini yitirmiş, zamanla şeyh ve dervişlerin 1920 yılında tekkeyi terk etmeleriyle faaliyetleri son bulmuştur. 1912-1913 Balkan Savaşları'yla Osmanlı Makedonya'yı Sırbistan'a bırakmış ve bu dönemden sonra tekke üzerindeki hakimiyeti de azalmıştır. Bu dönemde tekkenin mülkiyet hakkı Sırp kolonyal güçleri tarafından kullanılmıştır.⁵⁴ Yine Krallık dönemi Yugoslavyasında(1918-1941) Bektaşî tekkeleri halk üzerindeki tesirini kaybetmeye başlamış, komünist dönemi Yugoslavya'sında(1943-1990) ise Bektaşî tekkelerinin etki alanı daha da daralmıştır.⁵⁵ Bu dönemde Baba Kazım, komünist iktidar tarafından sürgüne gönderilmiştir. Tekke, 1968'de onararak turistik amaçlı olarak kullanılmıştır. 1989'da komünizmin çöküşünden sonra Tetovo ve Gostivar Bektaşîleri, tekkenin kullanım haklarını talep etmiş ve ibadetleri için bahçenin bir kısmını(meydan odası) alabilmişlerdir.⁵⁶ 2002'de önce Makedonya'daki İslam Birliği tekkeyi kullanıma açmış, daha sonra Tahir Emin Baba tekke idaresini eline almıştır. Balkanlarda hala faaliyetlerini sürdüren tekkenin idaresi yaklaşık 6 yıldır Babagan kolunun bir temsilcisi olarak bilinen Baba Mondî tarafından sürdürülmektedir. Bu tekke, özellikle Türkiye'deki Babaganlar kolunun önemli dini merkezlerinden biridir.

Günümüzde Harabati tekkesi, bölge insanı tarafından farklı amaçlarla ziyaret edilmektedir. Türbeye daha çok çocuk sahibi olmak isteyenlerin ve kısmet açtırmak için gelenlerin olduğu belirtilmektedir. Türbe içinde ya-

⁵² Aruçi, "Harabati Baba Tekkesi", s. 70; Kalafat, "Bedri Noyan Dede Baba ve Balkanlarda Bektaşîlik", s. 83.

⁵³ Hasluck, Bektaşîlik Tetkikleri, s. 28. Tekkenin mimarî özellikleri ile ilgili tafsilatlı bilgi için bakınız. İbrahimi, "Kalkandelen'deki Harabati Baba(Sersem Ali Baba) Bektaşî Tekkesi", s. 56-58.

⁵⁴ Trix, "Batı Balkanlardaki Bektaşî Teekkelerinin Geç Osmanlı Dönemi ve Modern Zamanlarda Hayatta Kalma Stratejileri", s. 343.

⁵⁵ İbrahimi, "Eski Yugoslavya'da İslâm Kültürü'nün Yerleşmesinde Tarikatların Önemi", s. 256.

⁵⁶ Adil Seyman, Balkanlarda Alevilik Bektaşîlik, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 109.

tır etrafında üç defa dönülmekte, ziyaretçiler türbedar tarafından üç defa tespihten geçirilmekte, su verilmekte ve Fatiha okunmaktadır. Her akşam çerağ(kandil) uyandırılmaktadır. Üç ayrı yerde mum yakılmaktadır. Biri Sersem Ali Baba, biri Harabati Baba, diğeri de dışarıda yatanlar içindir. Ayrıca ziyaretçilerin muratları gerçekleşirse kurban kesilmektedir.⁵⁷

Sonuç

Çalışmamız sonucunda, Osmanlı tarihinde Kanuni Sultan Süleyman devrinde bugünkü Hacıbektaş kasabasındaki Bektaşî âsitânesinde şeyhlik yapmış olduğu görülen Sersem Ali Baba'nın hayatıyla ilgili malumatın daha çok Alevî-Bektaşî literatüründe yer aldığı görülmüştür. Bununla birlikte Hacıbektaş, Kalkandelen ve Tekfurdağı'nda kurmuş olduğu zâviyeler ve bu zâviyelere ait vakıflarla ilgili birçok arşiv belgesi tarafımızdan incelenmiştir.

Bektâşî tarikatında "*Dedebabalık*" müessesesinin ilk temsilcisi olarak görülen Sersem Ali Baba'nın, yine yukarıda belirtilen eserlerde Mah-ı Devran Sultan kanalıyla Kanuni Sultan Süleyman ile akrabalık bağları kurulmakta, ayrıca vezirlik makamında bulunduğu da iddia edilmektedir.

Bektaşilikte üçüncü pir olarak kabul edilen Sersem Ali Baba'nın yukarıda bahsettiğimiz gibi Hacıbektaş, Tekirdağ ve Kalkandelen'de zâviyeler ve bu zâviyelere ait vakıfların yanı sıra vakıf gelirlerine ait belgeler de bulunmaktadır. Yine arşiv kayıtlarından hareketle Hacıbektaş'ta medfun olduğu da ortaya çıkmaktadır. Hacı Bektaş Velî Türbesindeki Kırklar meydanı, Arslanlı Çeşme ve Aşevi'nin onun postnişinliği dönemindeki devlet adamlarının himmetleriyle yapıldığı da bilinmektedir. Yine Alevî-Bektaşî edebiyatında Sersem Abdal mahlasını taşıyan şiirlerin de ona atfedildiği görülmektedir.

Kaynaklar

a. Arşiv Belgeleri:

BOA, C.EV., 635/32046(29 Safer 1218/9 Haziran 1804)

BOA, C.EV., 387/19638(29Muharrem 1218/21 Mayıs 1803)

BOA, A.MKT.UM, 285/52(27 Şevval 1273/20 Haziran 1857)

BOA, A.MKT.UM, 273/21, (13 Receb 1273/9 Mart 1857)

⁵⁷ Ercan, Makedonya'da Adak ve Ziyaret Yerleri, s. 104.

- BOA, C.EV, 102/5073(5 Cemaziyelevvel 1210/17 Kasım 1795)
BOA, C.EV, 651/32819(29 Zilhicce 1255/4 Mart 1840)
BOA, EV. MKT, 224/85(8 Eylül 1279/20 Eylül 1863);
BOA, EV.MKT.CHT, 286/212(29 Rabiülahir 1280/13 Ekim 1863)
BOA, BEO, 1696/127142(12 Rabiülahir 1319/29 Temmuz 1901-14 Cemaziyelevvel 1319/29 Ağustos 1901)
BOA, C.EV., 244/12160(25 Zilkade 1213/30 Nisan 1799)
BOA, DH.İD., 1329:N.6(19 Şaban 1329/15 Ağustos 1911)
BOA, DH.İD., 16/1-43(6 Ramazan 1329/31 Ağustos 1911)
BOA, TFR.I.KV, 190/18976, (28 Muharrem 1326/2 Mart 1908)
BOA, EV. MKT, 1195/120(15 Şewal 1299/30 Ağustos 1882)
BOA, EV.MKT, CHT, 157/278(9 Rabiülahir 1313/29 Eylül 1895)
VGM. DEFTER, 307/69, (9 Rabiulahir 1304/5 Ocak 1887)

b. Araştırma İnceleme Eserleri:

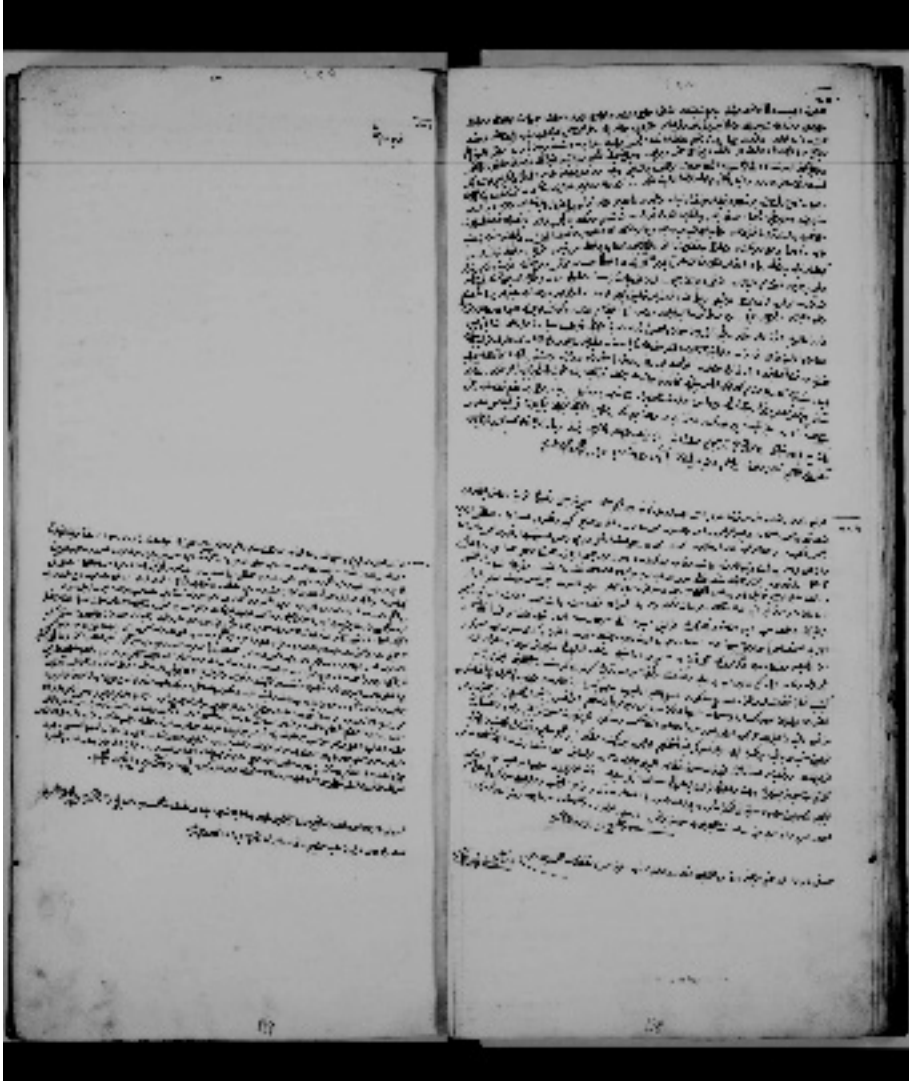
- Ahmet Refik, XVI: Asırda Rafizilik ve Bektaşilik, sad. Mehmet Yaman, Ufuk Matbaası, İstanbul 1994,
Ahmet Rifat Efendi, Mir'atü'l-Makâsîd fi Def'il-Mefâsîd, İbrahim Efendi Matbaası, İstanbul 1895.
Aruçi, Muhammed, "Harabati Baba Tekkesi", TDVİA, c. 16, İstanbul 1997.
Ayverdi, Ekrem Hakkı, Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri:Yugoslavya, c. III, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1981.
Dedebaba, Bedri Noyan, Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik, c. I, Ardiç Yayınları, İstanbul 1998.
Ercan, Emine Hilal, Makedonya'da Adak ve Ziyaret Yerleri, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2006.
Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C.I, İstanbul 1314.
Fırlalı, Ethem Ruhi, Türkiye'de Alevilik Bektaşilik, Selçuk Yayınları, İzmir 1990.
Gölpınarlı, Abdulkaki, "Bektaşilik", Türk Ansiklopedisi, c. 6, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
Gölpınarlı, Abdulkaki, Alevî Bektâşî Nefesleri, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1992.
Hasluck, F.W., Bektaşilik Tetkikleri, terc. Ragıp Hulusi, Devlet Matbaası, İstanbul 1928.
İbrahimi, Mehmet, "Eski Yugoslavya'da İslâm Kültürü'nün Yerleşmesinde Tarikatların Önemi", Journal of Islamic Research, Vol: 6, No: 4.
İbrahimi, Mehmet, "Kalkandelen'deki Harabati Baba(Sersem Ali Baba) Bektaşî Tekkesi", Milli Kültür, Sayı:49, Ankara 1985.

- Kalafat, Yaşar, "Bedri Noyan Dedebaba ve Balkanlarda Bektaşilik", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, 1998/6.
- Kasap, İsmail; Yusuf Turan Günaydın, "Ali Ulvi Baba'nın Bektaşilik Makâlâtı'ndan Mücerretlik Postuyla İlgili İkinci Bölüm", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, 2006/40.
- Maden, Fahri, "Hacı Bekta Velî Tekkesi'nde Nakşî Şeyhler ve Sırrı Paşa'nın Lâyihası", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, 2011/59.
- Mélikoff, Irène, Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2008, s.220.
- Ocak, Ahmet Yaşar, "Hacı Bektâş-ı Velî Külliyesi", TDVİA, C.14, İstanbul 1996.
- Ocak, Ahmet Yaşar, "Balım Sultan", TDVİA, C.5, İstanbul 1992.
- Öztürk, Mürsel, "Arnavutluk'ta Bektaşî Edebiyatı", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, 1999/1.
- Sadettin Nüzhet, Bektaşî Şairleri, Devlet Matbaası, İstanbul 1930.
- Saraç, Necdet, Alevilerin Siyasal Tarihi 1300-1971, Cem Yayınevi, İstanbul 2011.
- Seyman, Adil, Balkanlarda Alevilik Bektaşilik, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.
- Trix, Frances, "Batı Balkanlardaki Bektaşî Tekkelerinin Geç Osmanlı Dönemi ve Modern Zamanlarda Hayatta Kalma Stratejileri", çev. Pınar Ecevitoglu, Uluslar arası Hacı Bektaş Velî Sempozyumu Bildirileri, Dipnot Yayınları, Ankara 2010.
- Uluçay, Çağatay, Padişahların Kadınları ve Kızları, TTK, Ankara 1985.
- Ulusoy, Velîyettin, Serçeşme Yazıları, Alev Yayınları, İstanbul 2009.
- Üzüm, İlyas, Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik, İSAM Yayınları, İstanbul 2008.

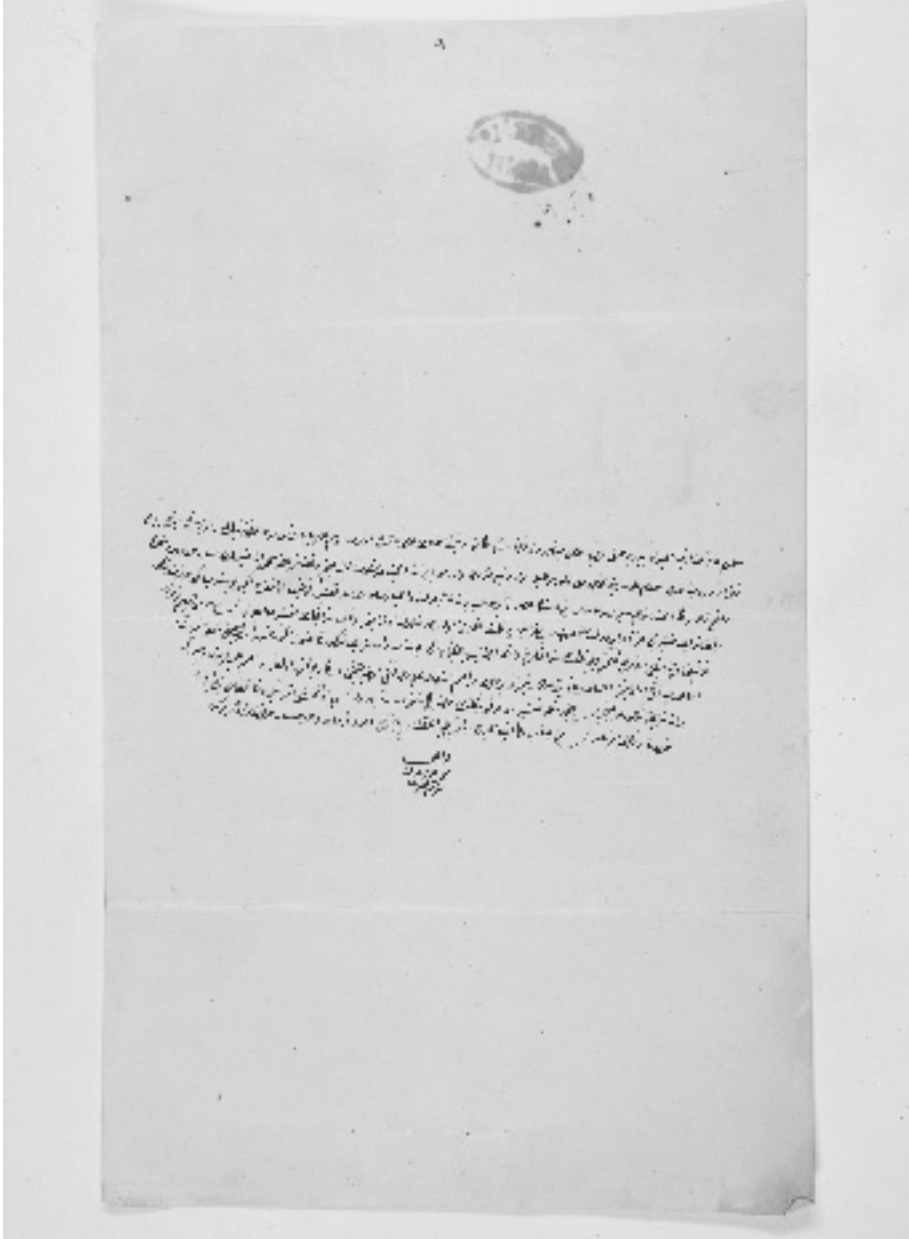
Ekler:

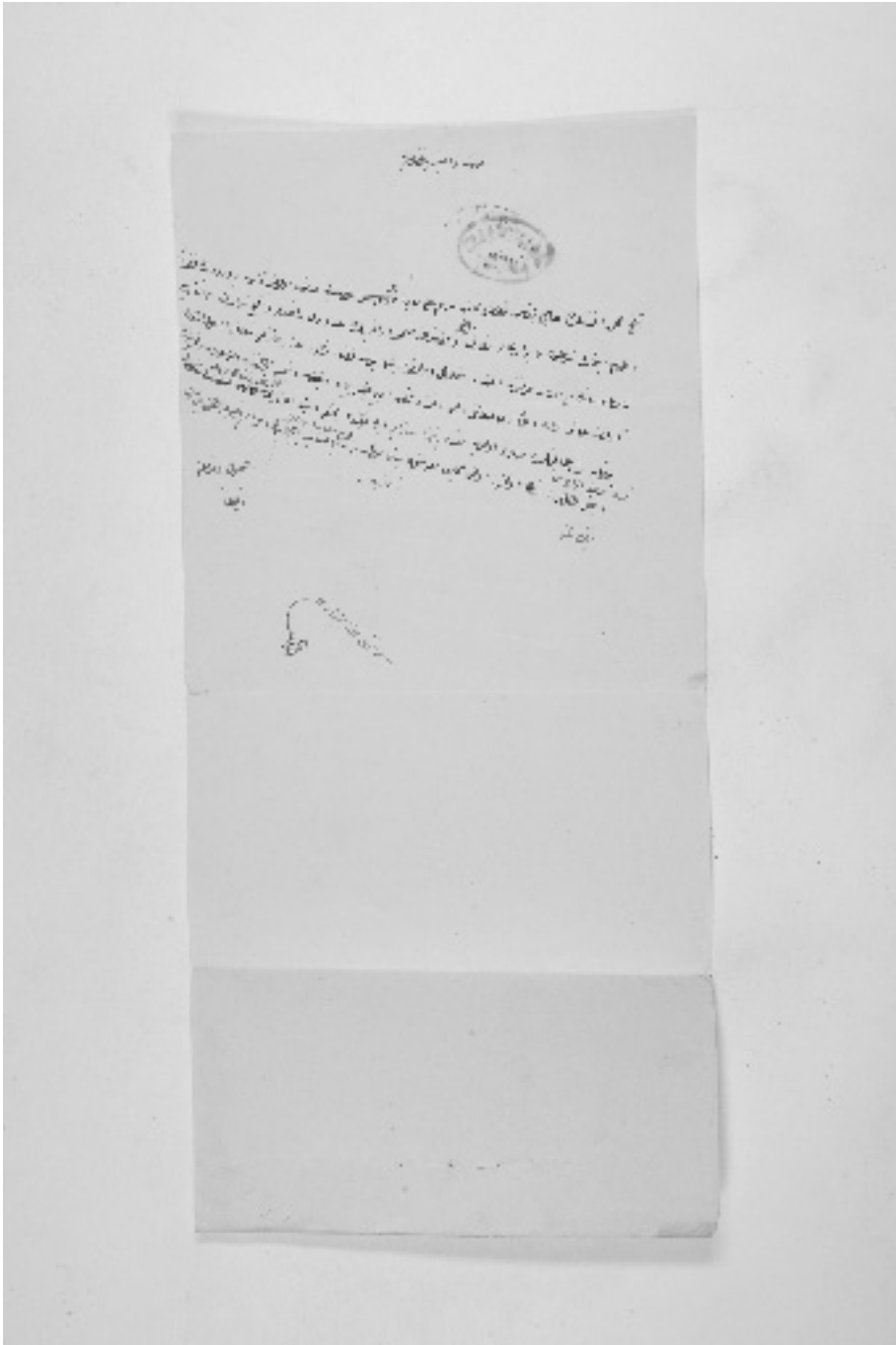
Ek.1. Arşiv Belge Örnekleri

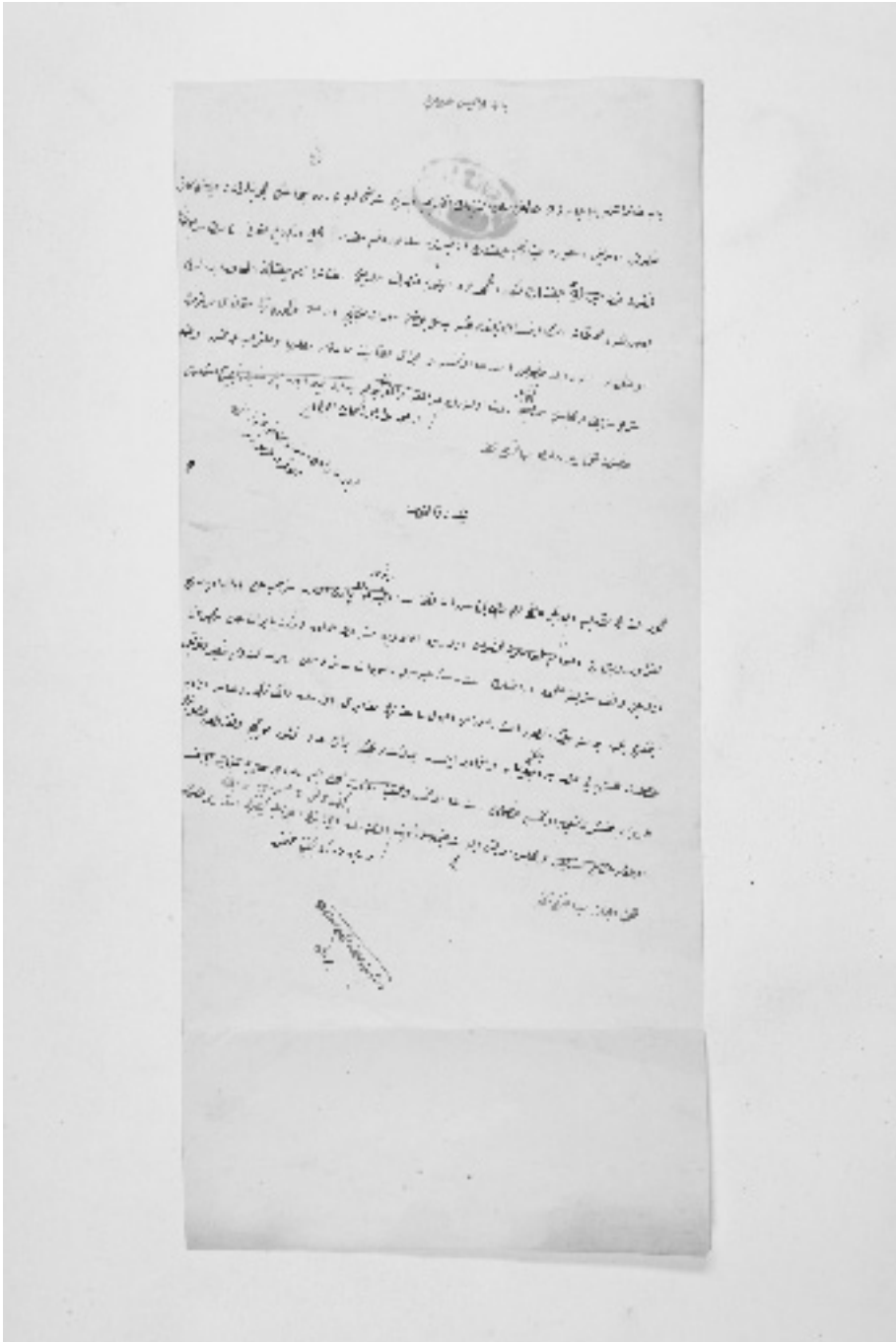
Ek.1.1. Hacıbektaş kazasında Sersem Ali Baba Zâviyesi ve bu zâviyeye ait bir vakıf olduğuna dair belge örnekleri: BOA, C.EV., 635/32046(29 Safer 1218/9 Haziran 1804)

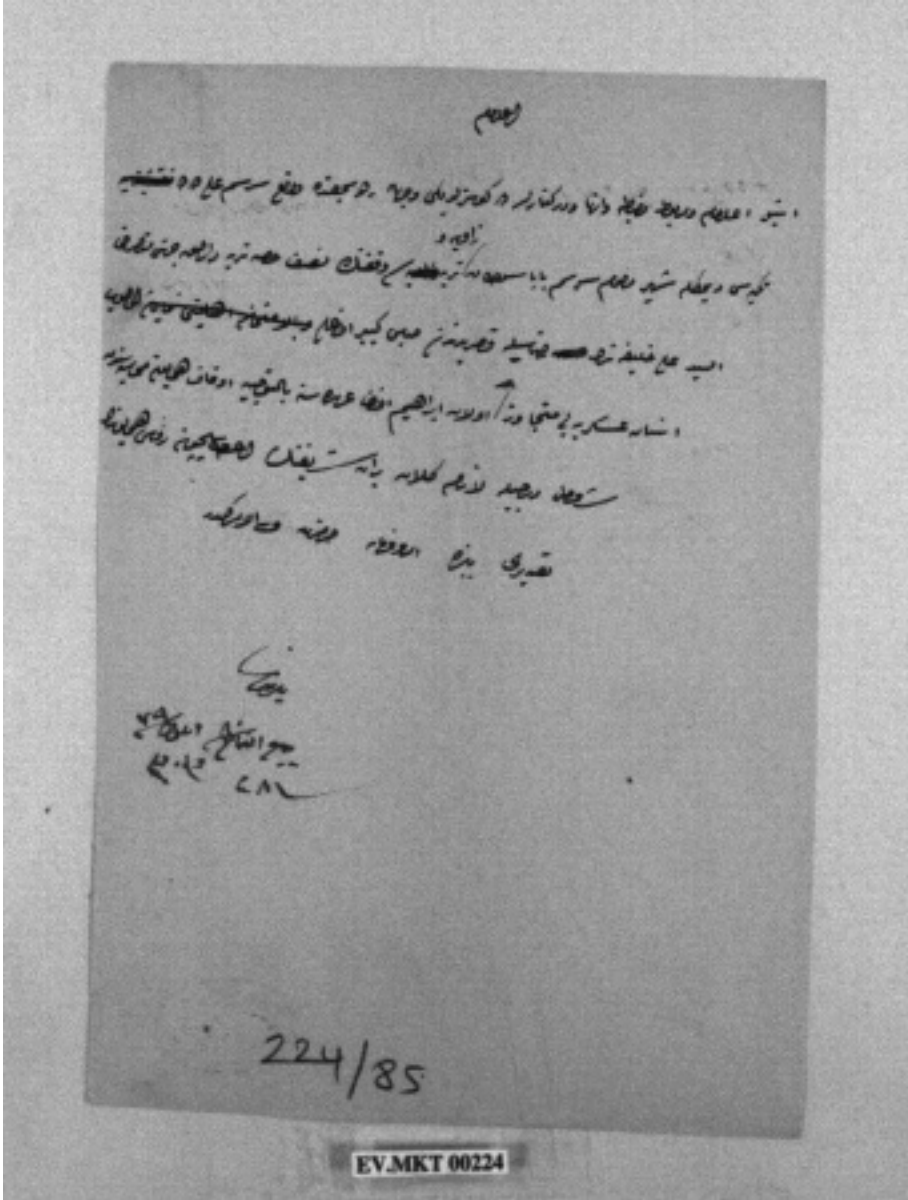
Ek.1.2. Sersem Ali Baba'nın Hacıbektaş'ta medfûn olduğuna dair belge örnekleri: BOA, A.MKT.UM, 273/21(2 belge), (13 Receb 1273/9 Mart 1857); BOA, A.MKT.UM, 285/52(27 Şevval 1273/20 Haziran 1857)

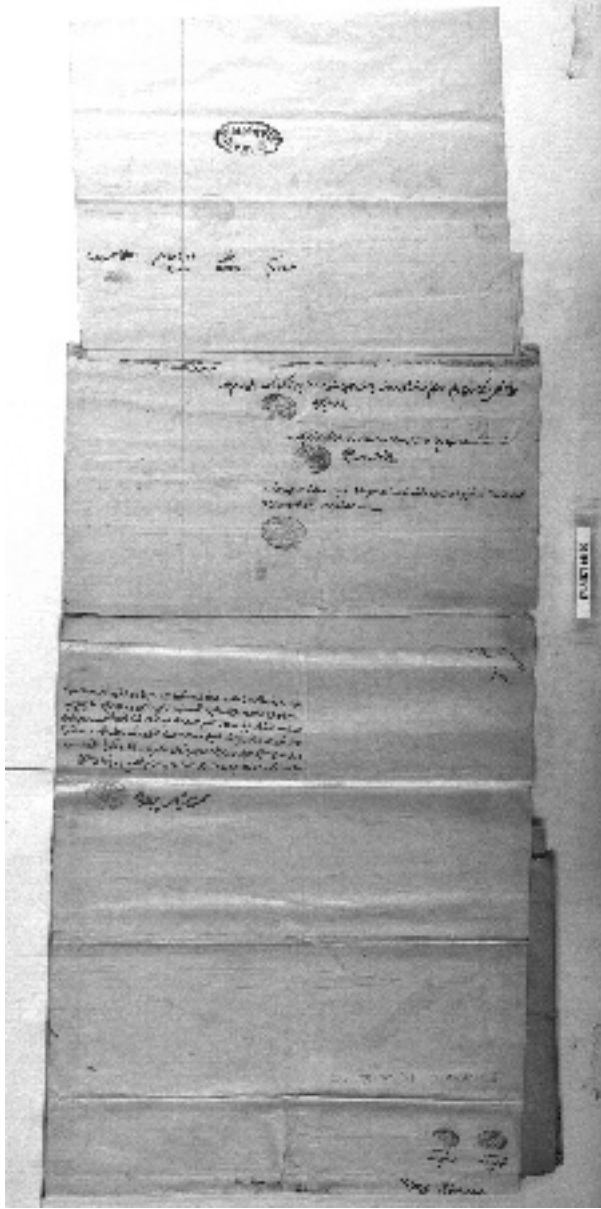

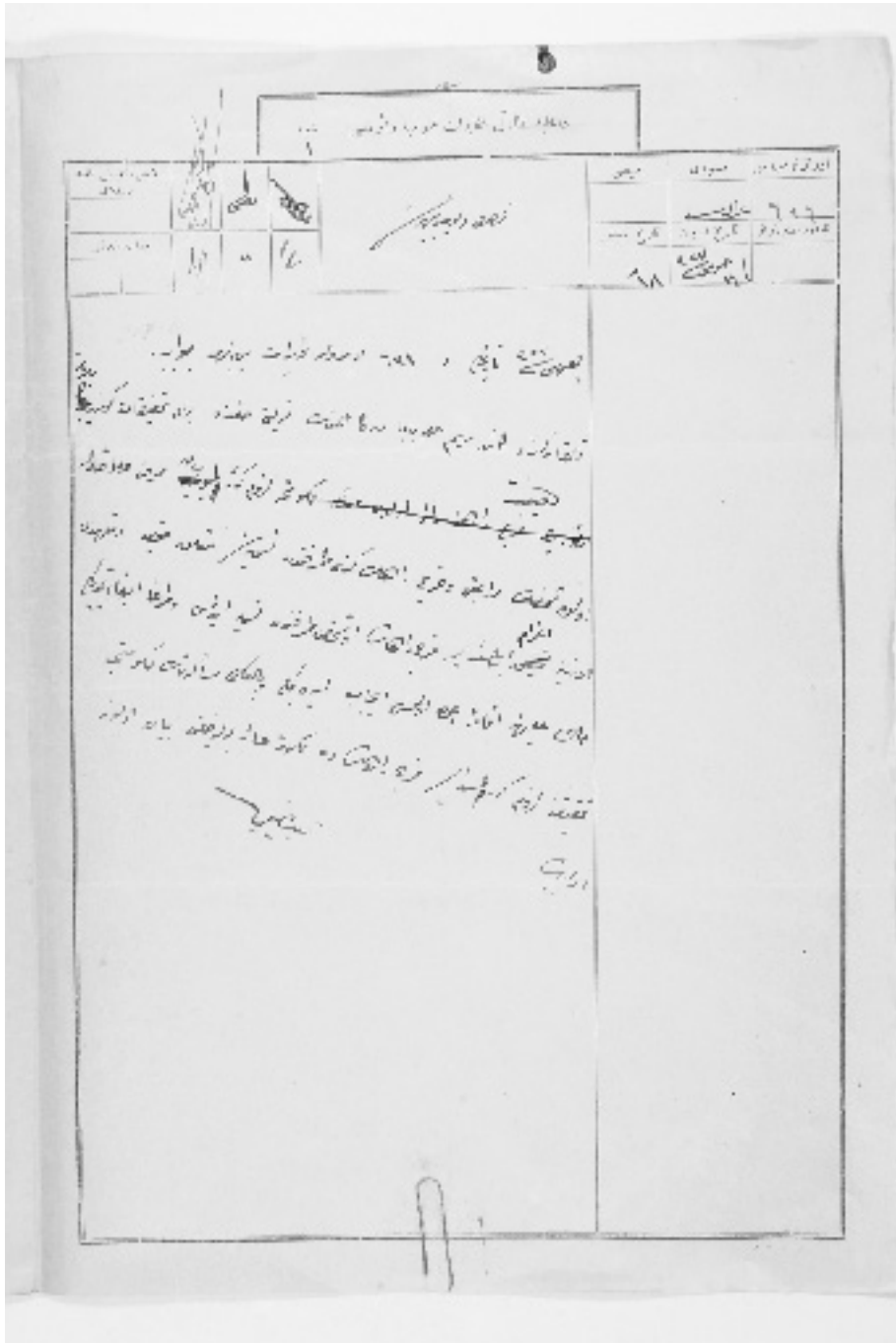

Ek.1.3. Rodoscuk'da, Sersem Ali Dede Nakşibendi Tekkesi olarak bilinen Sersem Baba Sultan Türbesi Vakfı'nın yarı hisse türbedarlık cihetinin İbrahim Efendi'ye verilmesi ile ilgili belgeler: BOA, EV. MKT, 224/85(8 Eylül 1279/20 Eylül 1863); BOA, EV.MKT.CHT, 286/212(29 Rabiülahir 1280/13 Ekim 1863)

Ek.1.4. Kalkandelen'de Sersem Ali Baba Vakfı'nın Nakşibendiyye Zâviyedârlığı'nın Seyyid Mehmed Emin Efendi'ye verilmesine dâirdir: (BOA, EV. MKT, 1195/120(15 Şevval 1299/30 Ağustos 1882;BOA, EV.MKT, CHT, 157/278(9 Rabiülahir 1313/29 Eylül 1895).

Ek.2. Fotoğraflar

Ek.2.1. Sersem Ali Baba'nın da Bulunduğu Dede Baba Mezarları/Hacıbektaş-Nevşehir

Ek.2.2. Sersem Ali Baba'nın Hacıbektaş'taki Mezarı

Ek.2.3. Sersem Ali Baba/Harabati Baba Tekkesi/Kalkandelen-Makedonya

NEVŞEHİR İLİNDEKİ TIBBİ JEOLojİ (JEOMEDİKAL) TEHLİKESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

NEVŞEHİR PROVINCE MEDICAL GEOLOGY (GEOMEDICAL) EVALUATION OF THE DANGER OF

Ali ÖZCAN*

ÖZET

Çalışma, Nevşehir ilinde görülen ve son yıllarda literatüre geçen jeo-medikal tehlikeyi değerlendirmek amacıyla yapılmıştır. Ayrıca önceki çalışmaları irdelemek, çalışmalardan ortaya çıkan sonuçları ortaya koymak, medikal riske karşı alınacak tedbirleri sunmaktır.

Jeolojik süreç ve materyallerin insan sağlığı üzerinde yarattığı tehlikeler genel olarak tıbbi jeoloji (jeomedikal) tehlikeleri olarak adlandırılır. Doğada insan sağlığı için bilinen en tehlikeli madde arseniktir. Arsenik bileşiklerinin çeşitli etkenler altında çözülmesi veya yeraltı sularına karışmasının, kuyu suyu kullanan kırsal alanlardaki insanların sağlıkları üzerinde çok olumsuz etkiler yarattığı Dünyada Bangladeş ve Batı Bengal örneklerinden iyi bilinmektedir.

Bunun yanı sıra, krom, kurşun, kobalt, kadmiyum, civa, çinko gibi ağır metallerin yeraltı suları veya diğer yollarla insan sağlığını etkilemesi günümüzde giderek önem kazanmaktadır.

Türkiye’de de başta tarım toprakları ve yeraltı sularının doğal ya da yapay yollarla sürekli kirlenmesi nedeniyle söz konusu jeomedikal tehlikeler önem kazanmaya başlamıştır. Turbalık gazları ve aktif fay zonlarında toprak ve yeraltı sularında sıkça rastlanan sülfür ve radon gazları yerel ölçekte insan sağlığını tehdit eder niteliktedir. Özellikle Orta Anadolu bölgesinde Nevşehir-Göreme yöresinde Tuzköy, Karain, Sarıhıdır gibi bazı yerleşmelerde görülen Asbest ve Fibroz, Zeo-

* Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü ve Aksaray Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Jeoloji Mühendisliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans, e-posta: ozcanalit@hotmail.com

lit (Erionit) minerali tozları, bölgede görülen akciğer kanserinin ana nedeni olarak belirlenmiş ve bölge afet bölgesi ilan edilerek köylerin nakli gündeme gelmiştir.

Jeomedikal riskin en çok görüldüğü Tuzköy beldesi; İç Anadolu Bölgesinde, Nevşehir ili Gülşehir ilçesine bağlı, 2200 e yakın insanımızın yerleşik olarak yaşadığı, İlçe merkezine 12 Km, Nevşehir iline 31 km uzaklıkta bulunan, temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılığa dayalı bulunan 950 m rakıma sahip bir yerleşim birimidir. Tıp Fakültelerimizin ve devlet hastanelerimizin Onkoloji ve Göğüs Hastalıkları bölümlerine, yöreden yoğun olarak kanserli hastaların başvurmaları dikkati çekmiş ve bu yoğunluğun çevresel kökenli olup, olmadığı sorusunun cevabını bulmak üzere bilimsel araştırmalar başlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Jeomedikal, Erionit, Tuzköy.

ABSTRACT

The study in the province of Nevşehir and in recent years, the literature was conducted to assess the danger geomedical. In addition, previous studies to examine, the results of studies may clarify the measures to be taken to provide against medical risk.

Geological processes and materials have on human health hazards in general medical geology (geomedical) are called hazards. In nature, the most dangerous substances known to human health is arsenic. Arsenic compounds under a variety of factors, dissolution or mixing of ground water, well water in rural areas that use a very negative impact on the health of people in the world created by the well-known examples of Bangladesh and West Bengal.

In addition, chromium, lead, cobalt, cadmium, mercury, heavy metals such as zinc, ground water or other means to affect human health is becoming increasingly important today.

In Turkey, particularly agricultural land and contamination of groundwater due to natural or artificial means, always the danger geomedical started to gain weight. The peat soil and underground waters, gases, and active fault zones, which occur frequently in the local scale of sulfur and radon gases that threaten the health of human nature. Salt in Central Anatolia, especially in the region of Nevşehir-Göreme Village, Chamber, Sarıhıdır some settlements, such as asbestos and fibrosis seen, zeolite (erionite), mineral powders, designated as the main cause of lung cancer in the region and villages in the transplant area was declared disaster area has been on the agenda.

Geomedical risk is mostly seen in the town of Tuzköy, in Central Anatolia, Nevşehir Province Gülşehir township, 2200 as a resident living close to our people, the center of District 12 Km, 31 km away from the province of Nevşehir, the basic source of livelihood based on agriculture and animal husbandry in the 950 m altitude a settlement with the unit. Faculties and departments of state hospitals Medical Oncology and Breast Diseases, apply to cancer patients in intensive region attracted attention, and this intensity of environmental origin, and, in order to find the answer to the question of whether scientific research was initiated.

Key Words: Geomedical, Erionite, Tuzköy.

1. Giriş

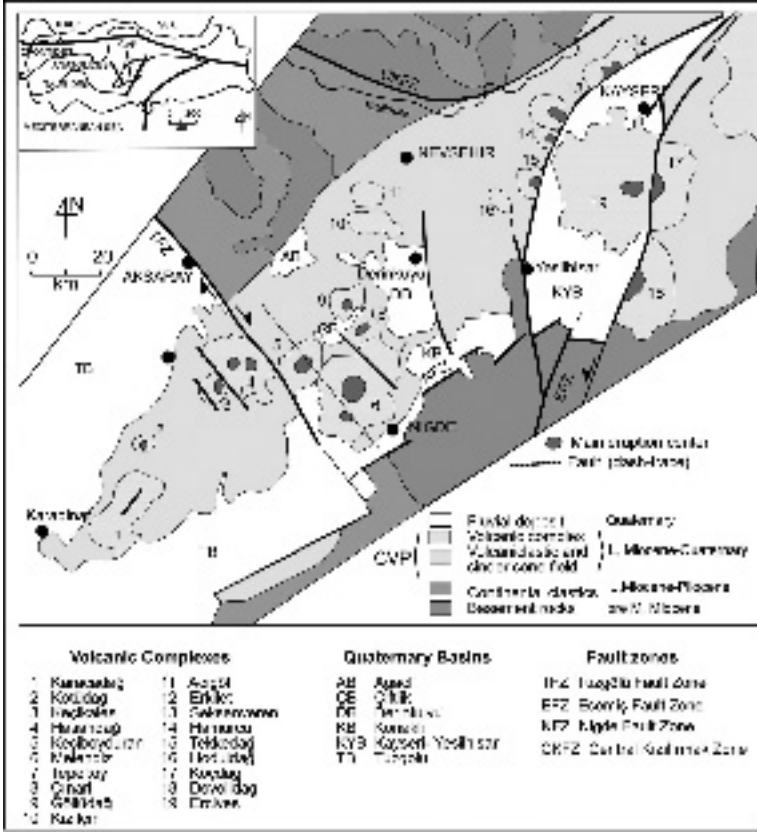
Medikal jeoloji, doğal jeolojik etkenlerle, insan, hayvan ve bitkilerdeki sağlık sorunlarıyla veya bunların oluşumlarıyla arasındaki ilişkiyi ve jeolojik çevresel etkenlerin sağlık problemlerinin coğrafi dağılımı üzerindeki olası etkilerini araştıran bir bilim dalıdır.

Çok geniş ve karmaşık bir araştırma alanı olmasından dolayı, jeoloji mühendisleri, tıp doktorları, biyologlar, veterinerler gibi değişik bilim dallarından araştırmacıların katılacağı multi-disipliner bir araştırmayı gerektirir.

2. Bölgenin Jeolojisi

Nevşehir ilinde Kızılırmak Nehri kuzeyinde 250 milyon yıl önce oluşmuş metamorfik kayalar ile, 80-65 milyon yıl arasında oluşmuş magmatik kayalar ve 50-25 milyon yıl arasında oluşmuş sedimanter kayaları yer almaktadır. Kızılırmak nehrinin güneyinde ise yaygın olarak göl ortamında çökelmiş kumtaşı, kiltası, tüfit ve kireçtaşı kayaları bulunur. Bu jeolojik unsurlardan en önemlisi Anadolu'daki Neojen-Kuvaterner volkanik kuşaklarından biri olan, yaklaşık 250-300 km uzunlukta ve KD-GB doğrultulu Kapadokya Volkanik Alanı (KVA) dır (Şekil 1).

Volkanik kökenli malzeme içeren bölgede riyalitik ve dasitik tüfler ile andezit ve bazalt kökenli lavlar gözlenir. Geç Miyosen'den Kuvaterner'e değin süren volkanizma ile bölgede çeşitli özellikte tüf seviyeleri oluşmuştur.

Şekil 1. Kapadokya Volkanik Alanı.

3. Tıbbi Jeoloji

Jeolojik ortamların insan sağlığı üzerindeki etkilerini irdelemek, bazı hastalıkların asıl taşıyıcısı olan jeolojik faktörler ile insanlar üzerinde olumlu etkiler oluşturabilen jeolojik faktörler arasında ayırım yapmaktır.

Tıbbi jeoloji çalışmaları çevrenin en uygun düzeye getirilmesine ve dünyamızdaki insan sağlığının korunmasına önemli katkıda bulunur.

3.1. Tehlikeli Materyaller ve Sağlığa Etkileri

Bir bölgenin jeolojik yapısı yaşam koşullarını doğrudan etkiler. Değişen çevre koşulları ile uyum içinde yaşayabilmek için, jeolojik faktörlerin yanı sıra değişikliklerin niteliği ve hızı da bilinmeli, söz konusu değişikliklere uyum sağlanmalıdır. Minerallerin temel yapı taşları (Mg, Ca, K, Fe, Se vd.)

çeşitli kimyasal bileşikler biçiminde, insan yada hayvan sağlığı üzerinde çok önemli rol oynarlar.

Doğada insan sağlığı için bilinen en tehlikeli madde arseniktir. Arsenik bileşiklerinin çeşitli etkenler altında çözülmesi veya yeraltı sularına karışmasının, kuyu suyu kullanan kırsal alanlardaki insanların sağlıkları üzerinde çok olumsuz etkiler yarattığı Dünyada Bangladeş ve Batı Bengal örneklerinden iyi bilinmektedir. Uluslararası standartlar içme sularında, arsenik için 0.05 miligram/litre limit olarak belirlemiştir.

Bunun yanı sıra, kurşun, krom, kobalt, kadmiyum, çinko, civa gibi ağır metallerin yeraltı suları veya diğer yollarla insan sağlığını etkilemesi günümüzde giderek önem kazanmaktadır.

Türkiye’de de başta tarım toprakları ve yeraltı sularının doğal ya da yapay yollarla sürekli kirletilmesi nedeniyle söz konusu jeomedikal tehlikeler önem kazanmaya başlamıştır (Şekil 2).

Turbalık gazları ve aktif fay zonlarında, toprakta ve yeraltı sularında sıkça rastlanan sülfür ve radon gazları yerel ölçekte insan sağlığını tehdit eder niteliktedir.

Şekil 2. Tehlikeli materyal içeren sular.

3.2. Nevşehir İlindeki Tıbbi Jeolojik Materyaller ve Tehlikeleri

Jeomedikal riskin en çok görüldüğü Tuzköy beldesi; İç Anadolu Bölgesinde, Nevşehir ili Gülşehir ilçesine bağlı, 2200 e yakın insanımızın yerleşik olarak yaşadığı, İlçe merkezine 12 Km, Nevşehir iline 31 km uzaklıkta bulunan, temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılığa dayalı bulunan 950 m rakıma sahip bir yerleşim birimidir. Tıp Fakültelerimizin ve devlet hastanelerimizin Onkoloji ve Göğüs Hastalıkları bölümlerine, yöreden yoğun olarak kanserli hastaların başvurmaları dikkati çekmiş ve bu yoğunluğun çevresel kökenli olup, olmadığı sorusunun cevabını bulmak üzere bilimsel araştırmalar başlatılmıştır.

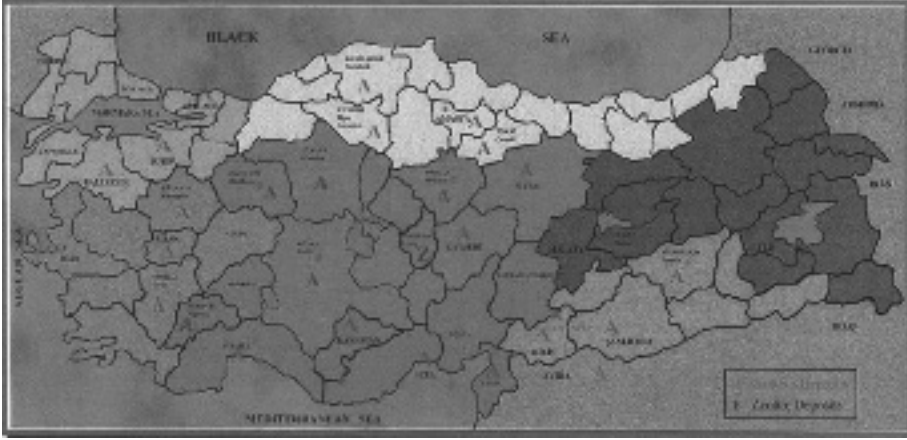
Son yıllara kadar mineral tozlarının neden olduğu hastalıklar sadece mesleki hastalıklar olarak bilinmesine karşın, günümüzde mineral tozlarının solunum, sindirim veya cilt yoluyla vücuda girdiği ve vücudun çeşitli organlarında çeşitli hastalıklara yol açtıkları bir çok araştırmada ortaya konulmuştur (Tablo 1).

Tablo 1. Minerallerin insan sağlığına etkileri.

MATERYALLER	HASTALIKLAR
Asbest Mineralleri; Amozit, Aktinolit, Antofillit, Krizotil, Krokidolit, Tremolit	Akciğer, Mide, Plevra, Periton, Ovaryum, Pankreas, Böbrek, Üst sindirim yolu ve Solunum yolu kanserleri; Pulmoner fibrozise, Hyalanize kalsifiye plevral plaklar
Silis Mineralleri; Ametist, Kristobalit, Tridimit, Keatit, Kalsedon, Koesit, Stışhovit, Sileks	Pnökonyoza
Kömür Grubu; Turba, Antrasit, Linyit, Taşkömürü	
Fenakit, Alümino silikatlar, Olivin, Gröna, Epidot	Pulmoner fibrozise, Hyalanize kalsifiye plevral plaklar
Zeolit Mineralleri; Erionit	Plevra kalınlaşması, Plevra ve Periton kanserleri, Kalsifiye plevral plaklar
Radyoaktif Mineraller; Autunit, Uraninit, Tyuyamunit, Thorininit	Deri, Akciğer, Kemik ve Kemik iliği kanserleri
Hematit	Deri ve Akciğer kanserleri
Kalsit, Aragonit	Safra kesesi taşları
Apatit, Vevelit	Üriner taşlar
Mika, Kaolen, Talk	Pulmoner fibrozise

Erionitin şimdiye kadar bilinen en potansiyeli yüksek kanser yapıcı mineral olduğu Dünya Sağlık Teşkilatına bağlı, Uluslararası Kanser Araştırma Kurumu (International Agency Research on Cancer) tarafından kabul edilmiştir.

Lifsi minerallerin özellikle Erionitlerin neden olduğu sorunlarla ilgili olarak, dünyada milyonda bir görünen mezotelyoma Türkiye’de özellikle bazı yörelerde Nevşehir, Gülşehir Tuzköy Beldesi ile Ürgüp, Karain ve Sarıhıdır Köylerinde bin kat fazla görülmektedir (Şekil 3).

Şekil 3. Mevcut Zeolit (Erionit) ve Asbest alanları.

Bazı durumlarda plevral ve peritoneal mezotelyoma ile birlikte lenfoma, karaciğer kanseri, kemik sarkomu gibi mezotelyoma dışı tümörlerde görülmektedir.

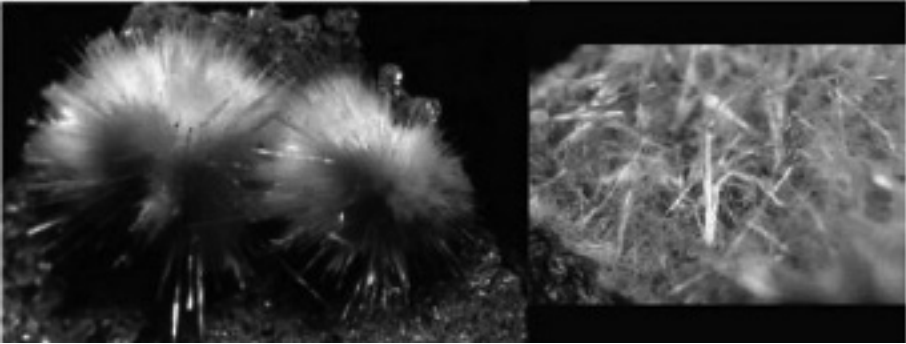
Tıpkı asbest’ de olduğu gibi erionit’ de bulunduğu ortamlarda Mezotelyoma’nın kaynağıdır (Şekil 4).

Şekil 4. Mezotelyoma kanseri.

Yüksek ısıya dayanımlı sert erionit lifleri tıpkı asbest lifleri gibi solunum yolu ile vücuda girip akciğerlere ve hatta karın zarına kadar ulaşır, dokulara saplanmaktadır. Saplandıkları yerde her hangi bir kimyasal bozunmaya uğramadan kalır, organlarda tümörleşmeye yol açmaktadır. Uzun süreli maruz kalındığında ise kalp, mide ve bağırsak zarlarında da mezotelyoma gelişimi görülmektedir. Hastalığın ortaya çıkması maruz kalma durumuna ve genetik faktörlere bağlı olarak 20-50 yılı bulabilmektedir. Kronik mezotelyoma genellikle nefes kesilmesi, öksürük ve göğüs ağrısıyla ortaya çıkar. Başlangıçta nefes almakla batıcı karakterde olan ağrı, giderek süreklilik kazanır ve şiddetini artırır. Pek çok hastalıkla benzer özellikleri göstermesi erken safhalarda teşhis konmasını zorlaştırmaktadır. İlerleyen safhalarda ciğerleri saran sıvılaşma ve ağızdan kan gelmesi görülmektedir. Mide zarında görülen mezotelyoma ise karın ağrısı, mide içinde kütle oluşumu, bağırsak fonksiyonlarında bozukluk ve kilo kaybı ile kendisini gösterir.

Özellikle Ürgüp-Göreme'nin Karain, Tuzköy ve Sarıhıdır köylerinde yapılan çalışmalarda ilk iki köyde ölenlerin önemli bir kısmının bu hastalıktan ve/veya buna bağlı sebeplerden yaşamlarını yitirdikleri ortaya çıkmıştır. Bu köylerde bazı ailelerde plevral ve peritoneal mezotelyoma ile birlikte lenfoma, karaciğer kanseri ve kemik tümörleri de tanımlanmış ve tüm vakalar için temel faktör Erionit olarak ortaya konmuştur. Erionit minerali, bu bölgelerde yerleşim alanlarının üzerine kurulduğu volkanik tüf adı verilen kayaların ve toprakların içinde bulunmakta ve rüzgarlarla havaya karışarak insanların solunum sistemlerine girmektedir. Çünkü yukarıda belirtilen köylerde halkın evleri erionitli topraklar üzerinde yapılmış, evlerin yapımında erionitli toprak-taş kullanılmış, evlerin içi erionitli toprakla badana yapılmış, köy yolları erionitli zeminler üzerinde açılmış, bu topraklarda tarım yapılmakta dolayısıyla yöre halkı adeta dört taraftan erionitle çevrelenmiştir (Şekil 5).

Şekil 5. Erionit mineraline ait mikroskop görüntüleri.

Zeolit grubu minerallerden olan Erionit minerali Gülşehir ilçesinin üzerine yerleşmiş olduğu volkanik tüf adı verilen kayaların ve toprakların içinde bulunmakta ve rüzgarlarla havaya karışarak insanların solunum sistemlerine girmektedir. Kansere vakalarının en yoğun görüldüğü bu köylerde, insanların büyük bir kısmı çeşitli nedenlerle, yurt içinde başka illere veya yurt dışına göç etmişlerdir. Ancak bu köylerde doğan çocukların, bu köylerde büyümemiş olmalarına rağmen mezotelyoma riskini taşımakta olduğu iddia edilmektedir.

3.2.1. Önceki Çalışmalar

Gülşehir İlçesi Tuzköy Beldesi'ndeki kanserojen madde içeren zeolitli tüf ile ilgili yapılan önceki çalışmalar aşağıda özetlenmiştir:

- Hacettepe Üniversitesi öğretim görevlisi Prof. Dr. Y. İzzettin Barış'ın 1979 yılındaki raporunda kayaların yapısında bulunan zeolit minerali türü olan erionit nedeniyle Tuzköy'ünde kanser hastalığının yaygın olduğu bu nedenle ivedi olarak bu köyün yerinin değiştirilmesi gerektiği belirtilmiştir.
- Tuzköy Beldesi için Sağlık Sosyal ve Yardım Bakanlığınca 1979 yılında rapor düzenlenmiştir. Bu raporda Tuzköy'ündeki "mezotelyoma" salgının insan gücü ve tekniği ile giderilmesinin mümkün olmadığına ve bu nedenle doğal afet olarak nitelenmesinin uygun olacağına, bu bakımdan mezotelyoma salgınının önlenmesinde tek yöntemin, ivedi olarak köy yerinin sağlıklı çevre şartlarının bulunduğu yöreye nakledilmesine oy birliği ile karar verildiği belirtilmektedir. Bu rapor üzerine Sağlık Sosyal ve Yardım Bakanlığı'nın uygun görüşüne dayanan Mülga İmar ve İskan Bakanlığı yazısı üzerine Tuzköy Beldesi için sınırları belirlenen alanların "İnsan Sağlığı için Tehlikeli Bölge" ilanı Bakanlar Kurulu'nun 28.08.1980 gün ve 8/1557 sayılı kararı ile alınmıştır. Ayrıca Tuzköy Beldesi 7269 – 1051 sayılı yasanın 2. maddesine göre 07.11.1980 gün ve 8/1880 Bakanlar Kurulu Kararı ile "Afete Maruz Bölge" ilan edilmiştir. Alınan bu karardan sonra Tuzköy Beldesi için 1981 yılında Evrenin Etekleri Mevkii Yeni Yerleşim Yeri olarak seçilmiştir.
- Hacettepe Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Gürol ATAMAN'ın 1982 yılında Mülga Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na verdiği raporda Tuzköy Beldesi için "Bazı sahaları yeşillendirmek, bazı yapıları yıkarak malzemelerini ortadan kaldırmak, altyapıyı düzenlemek, yol ve duvarları gereğince kaplamak ve belirli bir şehirleşme planı uygulamak Tuzköy Beldesi sorunu çözümleyecektir" denmiştir.

Mülga Sağlık Sosyal ve Yardım Bakanlığı'nın 1983 yılında ki raporunda; Tuzköy'de kanser hastalığının önlenmesi için 10 maddelik önlem paketi verilmiş ve bu programın aksatılmadan yürütülmesi halinde söz konusu yerleşim yerinin taşınmasına gerek kalmayacağı belirtilmiştir.

- Sağlık Bakanlığı Kansere Savaş Dairesi Başkanlığının 25.05.2000 tarihli yazısına istinaden MTA Genel Müdürlüğü tarafından, Aralık – 2000 tarihli “Tuzköy Beldesi Yeni Yerleşim Yeri Seçimi ve Bu Yerlerin Jeolojik Etüt Raporu” hazırlanmıştır. Hazırlanan bu raporda mevcut yerlerin ve çevresinin kaya birimleri tanımlanmış eski ve yeni yerleşim yerlerinin özellikleri verilmiştir. Daha sonrada kaldırılacak ve yeni yerleşilecek yer ile ilgili yapılması gerekenler sıralanmıştır.
- Yine MTA'nın Şubat 2001 tarihli “Tuzköy Beldesi Yeni Yerleşim Yeri Seçimi, Jeolojisi, Mevcut Yerleşim Yeri ile Yeni Yerleşim Yerinin Zemin Özellikleri, Yapılması Gerekenler” adlı jeolojik etüt raporunda mevcut yerleşim alanındaki kanser yapan erionit minerali içeren Tüf ve diğer kaya tiplerinin ayırtılarak haritalanması, bu kaya birimlerinin dağılımı, kalınlığı ve litolojik özelliklerinin belirlenmesi, zeolitli kaya üzerinde bulunan yerleşim alanlarından ne kadarının taşınacağını tespiti, taşınacak olan alandakilerin nasıl iyileştirileceği, bu alanların zemin özellikleri, yeni yerleşim yerlerinin litoloji ve zemin özellikleri, terk edilecek alan ile yeni yerleşim alanında yapılması gerekenlerin neler olduğu belirtilmiş ve kansere yol açan zeolitli tüfün etkilediği konutların 1/1000 ölçekli haritalarda sınırları gösterilmiştir. Bu sınırlar içerisinde kalan tüm yapıların kaldırılması gerektiği belirtilmiş ve gerekli öneriler sıralanmıştır.
- Tuzköy Belediyesi Evrenin Etekleri mevkiinde düşünülen yeni yerleşim alanının ilave imar planına esas jeolojik – jeofizik – jeoteknik etüt raporu Mülga Afet İşleri Genel Müdürlüğü tarafından 2001 yılında incelenerek onaylanmıştır.
- MTA'nın 2001 yılındaki raporunda belirtilen hususların yerinde incelenmesi sonucu, Mülga Afet İşleri Genel Müdürlüğü'nce 2004 yılında düzenlenen jeolojik etüt raporunda, “MTA'nın 1/5000 ölçekli paftada sınırları belirtilen ve kanserojen madde içeren zeolitli tüf birimi içerisinde kalan alan” için 04.08.2004 tarihli ve 7676 sayılı Bakanlar Kurulu Afete Maruz Bölge (AMB) Kararı alınmıştır.
- Yine MTA tarafından 2005 yılında inceleme yapılmıştır. Hazırlanan yeni rapora göre “AMB dışında bırakılan alanda kalan konutların bazılarında yapı taşı olarak erionitli tüfün kullanılmış olduğu” belirtilmiştir.

Tuzköy de Jeomedikal riskten dolayı 245 konut ile 13 işyeri yapılarak hak sahiplerine dağıtılmış ve aynı riskten dolayı Ürgüp İlçesi Karain Köyünde yaklaşık 140 konutun taşınmasına karar verilmiştir. Avanos İlçesi Sarıhıdır köyü aynı riskten daha güvenli bölgeye taşınmış ve kanser vakalarında ciddi bir azalma görülmüştür.

Ülkemizde bu olaydan dolayı Jeomedikal risk afet literatürüne ilk defa girmiştir.

3.2.2. Tıbbi Jeoloji Tehlikeli Alanlar

Üst Miyosen yaşlı kanserojen madde içeren zeolitli (erionitli) tuf birimi Tuzköy şehir merkezinden itibaren kuzey ve batıya doğru şerit şeklinde yüzeylenmektedir. Volkanik kökenli olup, inci grimsi, sarımsı, kahve renklidir. Taze yüzeyleri sert, ayrışma yüzeyi yumuşaktır. Atmosferik şartlara karşı, nem ve suya karşı yapısı değişmekte ve altere olmaktadır. İçersinde pomza parçaları vardır. Birimin kalınlığı 5-10 metre arasında değiştiği ifade edilmektedir (Temel, 1992). Hasandağı ve Melendiz dağı volkanizmasından çıkan malzemenin bu yöreye ulaşmasıyla akma ve kaynaklı tuf olarak depolanmıştır. İçersinde zeolit grubu minerallerinden lifsi erionit olduğu ve bu mineralin akciğer kanserine neden olduğu uzun yıllardan beri yapılan bilimsel çalışmalarda belirtilmiştir.

Zeolitli tuf birimi üzerine Tuzköy formasyonuna ait kilaşı-killi kireçtaşı ve kumtaşı uyumsuzlukla gelmektedir (Şekil 6).

Şekil 6. Zeolitli tuf birimi ile Tuzköy formasyonuna ait killi-marnlı birimin dokanak ilişkisi.

Üst Miyosen ve Pliyosen yaşlı Tuzköy formasyonu; Tuzköy'ün kuzey ve kuzeybatısında, güneyinde (Purçalık tepe çevresinde), doğusundaki Sultan bükü ile Evrenin etekleri mevkii, Hemitin yazısında olmak üzere geniş bir alanda yüzeilenmektedir (Atabey vd.1987) (Şekil 7). Tamamen göl ortamında depolanmış lamine kila, şeyl, kumtaşı, silttaşı ile ince tabakalı killi kireçtaşı ardalanmasından oluşur. Evrenin sırtı batısında yol yapmasında göle karışan akarsuyun bıraktığı kanal dolgusu kumtaşı yer alır. Bu birim içindeki kumtaşı seviyeleri içerisinde alttaki zeolitli tuf birimlerine ait çakıllar bulunduğu önceki araştırmacılar tarafından ifade edilmektedir. Tuzköy formasyonunun kalınlığı 50-150 m arasında olup, inceleme alanındaki Özderesi ile Evren sırtı arasında 90 m olduğu, ifade edilmektedir (Atabey vd.1987).

Şekil 7. Tuzköy formasyonu ile Kanserojen madde içeren zeolitli tuf sınırı.

Pliyosen yaşlı Bazaltlar; Tuzköyün kuzeyinde Özderesi ile Kızılırmak arasında doğu-batı yönünde ve Tuzköy doğusunda Evren sırtında kuzey-güney yönünde yüzeilenmektedir. Siyah, kahve renkli olivin bazalt karakterlidir.

Sütunsu ve kırıklı yapıda, masif ve serttir. Melendiz dağı lavlarının bu yöreye ulaşması ve soğumasıyla şekillenmiştir. Altında yer alan kıltaşı-kumtaşı gibi erozyona daha az dayanımlı litolojideki kaya biriminin aşınmasıyla alçalması sonucunda daha dayanımlı bazalt kayaları yüksekçe sırtlar oluşturmuştur (Atabey 2005).

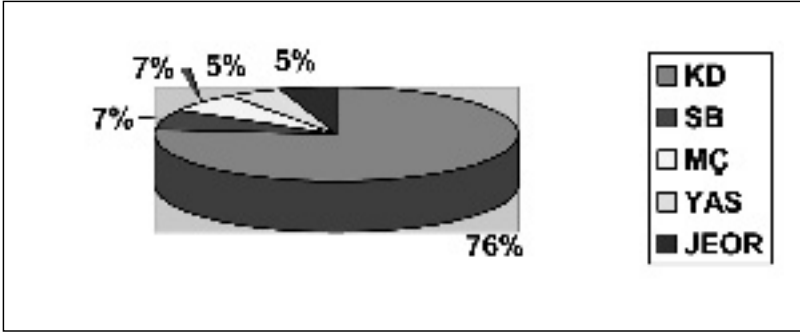
Kuvaterner yaşlı güncel alüvyonlar; Derinöz dere-Özderesi ile Kızılırmak boyunca çakıl, kum, mil, kil ve topraktan oluşan alüvyon birimi yüzeylenmektedir.

Sağlık Bakanlığı Kansere Savaş Dairesi Başkanlığının 26.05.2005 tarihli ve 5030/715 sayılı yazısı gereğince MTA tarafından 5 Mayıs 2005 tarihli rapor hazırlanmıştır. Hazırlanan rapora göre "kapsam dışı bırakılan alanda kalan konutların bazılarında eriyonitli tufün kullanılmış olduğu" belirtilmiştir (Şekil 8).

Şekil 8. Zemini Tuzköy formasyonu biriminden oluşan ve yapı taşı zeolit biriminden olan yapı.

Nevşehir ili genelinde geçmişten günümüze bir çok afet olayı gözlenmiştir. Tıbbi jeolojinin bu afet olaylarındaki payı çok az olmakla birlikte yarattığı sonuçlar itibariyle önemsenmesi gereken bir konu olduğu anlaşılmıştır (Şekil 9).

Şekil 9. Nevşehir ilinde 1959-2007 yılları arasında oluşan afet türleri.

KD : Kaya Düşmesi
 SB : Su Baskını
 MÇ : Mağara Çökmesi
 YAS : Yer Altı Suyu Yükselmesi
 JEMDR : Jeomedikal Risk

4. Sonuç ve Öneriler

- Tıbbi Jeolojinin çok geniş ve karmaşık bir araştırma alanı olmasından dolayı, değişik bilim dallarından araştırmacıların katılacağı multi-disipliner bir çalışmayı gerektirir.
- Tıbbi jeoloji çalışmaları çevrenin en uygun düzeye getirilmesine ve dünyamızdaki insan sağlığının korunmasına önemli katkıda bulunur.
- Tıpkı asbest' de olduğu gibi erionit' de bulunduğu ortamlarda Mezotelyoma'nın kaynağıdır.
- Nevşehir ilinde Jeomedikal riskin en çok görüldüğü bölge Tuzköy belgesidir.
- Erionitin şimdiye kadar bilinen potansiyeli en yüksek kanser yapıcı mineral olduğu Dünya Sağlık Teşkilatına bağlı, Uluslararası Kanser Araştırma Kurumu (International Agency Research on Cancer) tarafından kabul edilmiştir.
- Mezotelyama hastalığının ortaya çıkması maruz kalma durumuna ve genetik faktörlere bağlı olarak 20-50 yılı bulabilmektedir.
- Ülkemizde bu olaydan dolayı Jeomedikal risk afet literatürüne ilk defa girmiştir.
- Nevşehir ili ve çevresinin tıbbi jeoloji açısından değerlendirilmesine yönelik olarak yapılacak çalışmalarda;

- Jeomedikal Afet olaylarında Sağlık Bakanlığının ilgili birimleri, MTA, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı gibi kurumlarla iş birliği içerisinde olunarak, oluşturulacak komisyonca bu tür etütler yapılmalıdır.
- Yerleşime açılması düşünülen yeni alanlarda yapılacak imar planına esas etütlerde zeminin jeokimyasal analizi yaptırılmalı, tıbbi jeoloji tehlikesi içeren alanlar yerleşime açılmamalıdır.
- Mevcut jeolojik koşullar içerisinde ki jeomedikal risk yaratacak kayaçların yapı ve dolgu malzemesi olarak kullanılmaması, üzerindeki bitki örtüsünün korunması gibi önlemlerin alınması uygun olacaktır.
- Tıbbi jeolojik tehlike potansiyeli olan yerleşim alanlarında yaşayan insanlara periyodik olarak sağlık taraması yapılmalı, mevcut durumla ilgili yöre halkı bilgilendirilmelidir.
- Başta mevcut ve yeni yerleşime açılacak alanlar, tarım sahaları, meralar ve su havzaları olmak üzere, her türlü yaşamsal faaliyetin devam ettiği alanların ve ilgili bölgelerin detaylı mineralojik verileriyle desteklenmiş jeokimya haritaları hazırlanmalı ve bu haritaların yasal mevzuatın içinde bulunması zorunlu hale getirilmelidir.
- Erionit içeren oluşumlar mutlaka çok daha sık örneklenerek, X-Ray ve elektron mikroskop yöntemleriyle detaylı olarak incelenmelidir.
- Tıbbi Jeoloji, jeoloji, tıp, kimya, diş hekimliği, çevre, eczacılık, biyoloji, nükleer fizik gibi farklı bilim dallarının işbirliğine dayanan multidisipliner bir bilim dalıdır. Tıbbi Jeoloji'nin ülkemizde sağlam temelleri üzerinde gelişimi için üniversiteler, Sağlık Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, DSİ, MTA, İl Özel İdareleri, Belediye vb. kamu kurumları arasında koordinasyonu sağlayacak kurumsal bir altyapıya gereksinim duyulmaktadır.
- Ülke genelinde "Tıbbi Jeoloji Tehlike Haritasının" hazırlanması; konuyla ilgili kurumlar arasında eşgüdüm sağlanarak Tıbbi Jeoloji Risk Yönetim Sisteminin geliştirilmesi; imar, afet, yapı malzemeleri, kimyasal üretimi, çevre, su, radyasyon güvenliği gibi değişik alanlara ait mevzuat bu bilinç temelinde gözden geçirilmelidir.
- İlgili kurumlar, üniversiteler ve ilgili meslek odalarının katılımı ile tıbbi jeoloji odaklı mevzuat, kurumsal yapılanma ve uygulama süreçlerinin bir arada tartışıldığı Tıbbi Jeoloji Konseyi kurulmalıdır.

Kaynaklar

- Atabey, E. Tıbbi Jeoloji.TMMOB Jeoloji Müh. Odası Yayını.Yayın No:88.
Detectors, Radiat Prot Dosimetry 2008, 131: 379 -384.
Dicle Tıp Dergisi.2004.Cilt :31,Sayı:1,69-75.
Kavak,O., Dalgıç,A., Şenyiğit,A. İnsan Sağlığına Etki Eden Mineraller ve Analiz Yöntemleri.
Komatina M.M., Tıbbi Jeoloji Jeolojik Ortamların İnsan Sağlığı Üzerine Etkileri. TMMOB Jeoloji Müh. Odası Çeviri Serisi No:2 2011, Ankara.
Levels In Rural Dwellings Of Ezine (Çanakkale, Turkey) Using Solid-State Nuclear Track.
Natural and anthropogenic radionuclides in rocks and beach sands from Ezine region (Çanakkale).
Örgün, Y., Altınsoy, N., Şahin, S.Y., Güngör, Y., Gültekin, A.H., G. Karahan, Karacık, Z. (2007).
Örgün, Y., Altınsoy, N., Şahin, S.Y., Ataksor, B., N. Çelebi, N. (2008). A Study Of Indoor Radon.
Türk Kanser Araştırma ve Savaş Kurumu Derneği (<http://turkkanser.org.tr/news.php?id=60>)
Western Anatolia, Turkey. Applied radiation Isotope, Vol. 65, pp. 739-747.
Y. İzzettin Barış, Türkiye’de Asbest ve Fibröz Zeolit (Eriyonit) İle İlgili Akciğer Hastalıkları. (<http://www.mesothelioma-tr.org/ulusal/asbest2.html>)
http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/34fdbf83b74c193_ek.pdf
<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/344693.asp>
<http://www.mesothelioma-tr.org/saglik/harita.php>
<http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>
http://www.cografya.biz/index.php?ind=reviews&op=entry_view&iden=589

NEVŞEHİR İLİ AVANOS İLÇESİNDE YAPILAN MEVLEVİ AYINLERİNİN YABANCI TURİSTLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

THE EFFECTS OF MEVLEVİ RITUALS PERFORMED IN THE DISTRICT OF AVANOS IN NEVŞEHİR ON FOREIGN TOURISTS

Ali ÖZDEK*

ÖZET

Nevşehir; geçmişten bugüne tarih ve doğanın bütünleşerek adeta görsel bir şölen yarattığı, kültürel aktarımın cömertçe ifade edilebildiği, turistik bakımdan göz alıcı değerlere sahip önemli bir kentimizdir. Bölgede fiziksel yapısını bozmadan ayakta kalabilen tarih ve doğa mucizeleri, gerek yerli gerekse yabancı birçok turistlerin ilgisini her geçen gün daha da çekmektedir. Bu vesileyle, Nevşehir'in özellikle "Kapadokya" olarak isimlendirilen bölgesini ziyaret eden turist sayısı, astronomik rakamlarla ölçülebilecek hale dönüşmüştür. Özellikle yabancı turistler için Kapadokya'nın bir cazibe noktası haline gelmesi, tüm Dünya ilgisinin bu bölgede yoğunlaştığının önemli bir göstergesi olmuştur. Nevşehir'e gelen yabancı turistler bu bölgenin yalnızca sahip olduğu doğa mucizelerini değil, Türk toplumuna ait gelenek, görenek ve sosyokültürel yapısıyla ilgili izlenimler de kazanmaktadır. Ömrü boyunca Türkiye topraklarına hiç ayağını basmamış binlerce yabancı turist, bu bölgeyi ziyaret ederek ülkelerine döndüklerinde, Türk kültürüyle ilgili anlatacağı birçok edininin heyecanını taşımaktadır. Bu edinimlerden birisi de; özellikle Nevşehir/Avanos bölgesinde gerçekleştirilen Mevlevi ayinleriyle ilgili olandır. Nitekim, Mevlevi ayinleri bu bölgeye gelen yabancı turistler tarafından ilgiyle karşılanmaktadır. İşte bu çalışmanın amacı; Nevşehir/Avanos bölgesinde Mevlevi ayinlerini izlemiş yabancı turistlerin bu konuyla ilgili gözlemlerini, düşünce, duygularını aktarabilmektir. Konuyla ilgili araştırmalar; bilimsel veriler ışığında, titizlikle aktarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Avanos, Müzik, Mevlevi ayinleri.

* Arş. Gör., Erciyes Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzik Bölümü.e-posta:aliiozdek@hotmail.com

ABSTRACT

From past to present, Nevşehir is our important city where history and nature creates almost a visual feast by integrating each other and where cultural transmission can be expressed generously and a city which has an attractive value in terms of tourism. Historical and natural miracles which are able to survive in the district without destroying their physical structures attract both domestic and foreign tourists' attention. By the way, the number of tourists who visit Nevşehir especially the district called as "Cappadocia" has turned into a state that can be measured by astronomical figures. Cappadocia's being an attraction center especially for foreign tourists has been an important indicator that the whole world's interest concentrates on this district. Foreign tourists who visit Nevşehir get not only the impression of natural miracles that are available in the district but also get the impression of customs and socio-cultural structures that belong to Turkish society. When thousands of foreign tourists, who have never visited Turkey, go back to their countries after visiting Turkey, they have the excitement of telling about their experiences with Turkish culture. One of these experiences is Mevlevi Rituals performed especially in Nevşehir/Avanos district. Thus, Mevlevi Rituals attract intensive attention of foreign tourists who visit this district. The goal of this study is to be able to cite foreign tourists' observations, thoughts and senses related with this topic. Researches about the topic will be cited punctiliously in the light of scientific data.

Key Words: Avanos Region, Foreign Tourism, Mevlevi Ceremonies.

1. Giriş

Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde; nüfus başına düşen reel gelir az, zirai sektörün yoğun, sosyal bünyelerin muhafazakar, nüfusun aşırı veya noksan, ithalat ve ihracat kapasitelerinin sınırlı olduğunu görürüz (Olalı:1963, 3-14).

Bu durumdaki ülkelerin var olan potansiyellerini en verimli şekilde kullanmaları ve kalkınabilmeleri için bir takım gereksinimlere ihtiyaçları vardır. İşte bu gereksinimlerden birisi de turizmdir. Turizm, insanların sürekli konutlarının bulunduğu yer dışında yaptıkları seyahat ve gittikleri yerlerde geçici konaklamalarından doğan ihtiyaçlarının karşılanması ile ilgili faaliyetlerdir (Turizm El Kitabı:1982, 1).

Bir ülkenin gayri safi hasılasından tutunda iş istihdamının sağlanmasına kadar geniş bir alanda etkili olan turizm, ülkemiz için de çok büyük değer ve öneme sahiptir. Farklı milletlerden ülkemizi ziyaret amaçlı gelen yabancı turistler, ülkemiz ekonomisinin gelişmesine büyük katkılar sağlamaktadır. İstatistiksel araştırmalara göre; ülkemize özellikle Almanya, Avusturya ve Belçika ülkelerinden gelen turistler çoğunlukta yer almaktadır (Nevşehir Turizm İşletmeciliği Ve Otelcilik Yüksek Okulu:1997, 179).

Ülkemizde rağbet gösterilen birçok turizm bölgesi bulunmaktadır. Bunlardan birisi de Kapadokya' dır. Topraklarında yerleşik hayata geçiş süreci Paleolitik döneme kadar yaslanan Kapadokya; yalnızca Nevşehir değil Kırşehir, Niğde, Aksaray ve Kayseri illerine kadar dağılmış önemli bir coğrafyayı kapsar. Hititlerle başlayıp daha sonraları, Roma İmparatorluğundan kaçan Hristiyanlar için önemli bir sığınak merkezi haline dönüşen bu bölge, gerek doğal gerekse tarihsel ortamıyla görsel bir şölen sergiler. Bu yüzden Kapadokya, Anadolu coğrafyasında doğa ve tarihi mirasın temsil edildiği nadir bölgelerden biri olarak kabul edilebilir. Kapadokya her ne kadar il bazında geniş bir yüzölçümünü temsil etse de Ürgüp, Göreme ve Avanos yerleşkeleri bu bölgenin en önemli temsil merkezleri olarak kabul görmektedir. Bahsi geçen tarih ve doğa miraslarının izleri, bu üç bölge üzerinde yoğun bir şekilde sergilenmektedir. Tüm yıl boyunca yerli turistlerin yanı sıra Dünya'nın çeşitli ülkelerinden gelen yabancı turist kabilelerine de ev sahipliği yapan bu bölge, Nevşehir ve dolayısıyla ülkemiz için turizm alanı olarak paha biçilemez değere ve öneme sahiptir (Vikipedi: Kapadokya).

Kapadokya denince ilk akla gelen şeylerden birisi, peri bacaları dediğimiz doğal yapılardır. Ancak; Kapadokya bölgesine gelen yabancı turistler bu bölgede yalnızca peri bacalarını değil, bu bölgenin kültürel yapısıyla ilgili örüntüleri de mercek altına almaktadır. Bu gözlemlere vesile olan en büyük etmen yabancı turistlerin gezilerini kılavuz aracılığı ve toplu gözlemlerle yapıyor olmalarından kaynaklanmaktadır. Bölgeye gelen yabancı turistler yalnız tek bir bölge ile ilgili değil, Kapadokya ile ilgili genel bir bilgi birikimine sahip olabilmektedir. İşte bu bilgi birikimi dahilinde ismi geçen önemli yerlerden birisi de Avanos'tur. Kapadokya'nın seramik atölyesi olarak nitelendirebileceğimiz bu bölge; killi/yağlı toprak üzerindeki hünerini Hititlerden beri günümüze kadar taşımaktadır. Oldukça sakin ve kendine has bir atmosferi olan Avanos, bu ve benzeri özellikleriyle yabancı turistler için oldukça cazip edici bir bölgedir.

Kapadokya'nın tarihi doğal örgüsünü görmek amacıyla Dünya'nın çeşitli yerlerinden gelen turistlere bu bölgeye özgü olmayıp Anadolu medeniyetine ait çeşitli kültürel aktiviteler bu bölgede aynı anda sunulmaktadır. Konya bölgesinde doğup gelişen Mevlana felsefesi ve Mevlevi ayinleri yabancı turistlerin oldukça ilgisini çeken bu aktivitelerden bir tanesidir. Özünde, Kapadokya gibi önemli bir bölgeyi ziyaret amaçlı gelen yabancı turistler, bu organizasyonlar sayesinde Dünya'ya mal olmuş Mevlevi felsefesini tanıma imkanını bulmaktadır.

2. Araştırma İle İlgili Önemli Bulgu Ve Yorumlar

Betimsel bir çalışma türü olarak tanımlanabilen bu araştırma, Nevşehir/Avanos bölgesinde yapılan Mevlevi ayinlerinin yabancı turistler üzerindeki etkilerini tasvir etmek amacıyla yapılmıştır. Mevlevi ayinlerini izleyen 10 yabancı turiste uygulanan 5 soruluk yarı yapılandırılmış görüşme formuyla elde edilen veriler, söylem analizi yöntemiyle işlenmiştir.

Araştırma, Nevşehir ili Kapadokya bölgesinde yapılan Mevlevi ayinleri ile sınırlıdır. Ayrıca görüşme yapılan turistlerin tümü yabancı uyrukludur.

2.1 Görüşme Yapılan Yabancı Turistlere Ait Bazı Bilgiler

2.1.1 Uyruk bilgileri

Tablo1.

Amerika	3
İtalya	3
Brezilya	3
Avustralya	1

Görüşme yapılan grup Amerika, İtalya, Brezilya ve Avustralya olmak üzere 4 farklı uyruktaki bireylerden oluşmaktadır. Bunlardan 3'er kişi(% 30) Amerika, İtalyan ve Brezilyalı olmakla birlikte, 1(%10) kişide Avustralya uyruğundandır.

Farklı kültürlere ait bireylerle yapılan mülakatlar, bugün Mevlana ve Mevlevi ayinlerinin evrensel boyuttaki önemi üzerine söylemler oluşturulmasına vesile olabilir. Nitekim 2 tanesi Amerika, biri Avrupa bir diğeri ise kendi başına bir kıtayı temsil eden bu ülkelerde Mevlana felsefesini tanıtıcı bir takım etkinlikler öteden beri gerçekleşmektedir.

2.1.2 Cinsiyet Bilgileri

Tablo 2.

Erkek	5
Bayan	5

Turistlerin 5 tanesi(% 50) erkek, diğer beş tanesi ise(% 50) bayandır.

Görüşme yapılan yabancı turistlerin erkek ve bayan sayı dağılımlarının eşit olması tamamen rastlantı eseri oluşmuştur. Elde edilen veriler, bu bölgedeki Mevlevi ayinlerine katılan bireylerin cinsiyet gözetmeksizin aynı duygu ve ifadeler üzerinde yoğunlaştığını belgelemektedir.

2.1.3 Yaş Bilgileri

Tablo 3.

30- 40	1
40- 50	5
50-60	3
60 ve üzeri	1

Görüşme yapılan yabancı turistlerden 30-40 ve 60 ve üzeri yaş üzeri bulunan 1'er (% 10) kişi, 40-50 yaş aralığında 5 kişi(% 50), 50-60 yaş aralığında bulunan 3 kişi (%30) bulunmaktadır.

Kapadokya bölgesine ziyaret amaçlı gelmiş yabancı turistlerde yetişkin birey oranı oldukça yüksektir. Ancak; yukarıdaki dağılım tıpkı cinsiyet gibi rastlantı eseri oluşmuştur.

3. Görüşme Neticesinde Elde Edilen Önemli Bulgular ve Yorumlar

Görüşme formunda “Nevşehir’e gelmeden önce Mevlevi ayinleri ve Mevlana hakkında neler biliyordunuz?” sorusuyla ilgili olarak;

Tablo 4.

Nevşehir e gelmeden önce Mevlana’yı sadece duydum.
Nevşehir’ e gelmeden önce Mevlana hakkında çok az bilgim vardı, dervişleri tanıyordum.
Hiçbir şey bilmiyordum.
Mevlana hakkında birçok şey okudum Türkiye’ye gelmeden önce.
Birkaç kez televizyonda izlemiştim, çok ilgi çekiciydi.

ifade ve söylemleri sıkça yer almıştır.

Bilindiği üzere; ülkemizde gerek resmi, gerekse gayri resmi anlayışla oluşturulmuş ve düzenli olarak yurt dışı faaliyetleri gerçekleştiren tasavvuf müziği toplulukları bulunmaktadır. 2007 yılının Mevlana yılı olarak kabul edilmesiyle bu etkinlikler artarak devam etmiştir. Bu konuyla ilgili olarak Konya Türk Tasavvuf Müziği Topluluğu Müdürü Ömer Faruk Belviranlı “Yurt dışındaki programlarımız büyük ilgi görüyor. O’nun eserleri yurt dı-

şında, Türkiye’den çok daha fazla okunuyor. Çin’de gittiğimiz bir turnede, salonda tek boş koltuk kalmamıştı. 3 programda 7 bin 500 kişi sema izledi. Bunda Mevlana’nın hoşgörü, sevgi ve kardeşlik mesajlarını öğretilerinde sıkça dile getirmesinin büyük önemi var.” diyerek Mevlana’nın yurt dışında daha fazla tanındığını önemle vurgulamıştır(Yeni Şafak, 2011).

Bunun yanı sıra; geçmişte yurt dışında yapılarak büyük ilgi görmüş Mevlana ayinlerinden de bahsedebiliriz. Örneğin, Londra ’da ilk defa yapılan Mevlevi ayinine sivil halkın yanı sıra Doğu mistizmi ile müzikoloji çalışmaları yapan öğrencilerinde katılması oldukça önemlidir(Signell:1973, 55).

Nitekim yukarıdaki ifadeler de yurt dışında Mevlana ile ilgili yapılan bu faaliyetler sayesinde yabancı turistlerin Mevlana hakkında az ya da çok fikir beyan edebildiklerini göstermektedir.

Mevlevi ayinine katıldıktan sonra, Mevlevilik ve ayinler hakkında fikirleriniz ne yönde gelişti?

sorusuyla ilgili olarak;

Tablo 5.

Daha önce çok az fikrim vardı ama ayini izledikten sonra Mevleviliğe karşı ilgim arttı.
Bizim için çok pozitif bir deneyim oldu ve çok ilgimizi çekti, bunun üzerine ayrıca bir araştırma yapmak istiyorum.
Daima pozitif duygular besleyeceğim Dervişler hakkında.
Kesinlikle aşık oldum.

ifade ve söylemleri sıkça yer almıştır.

Yabancı turistlerle mülakatlar yapılmadan evvel düzenlenen Mevlevi ayininde kaydedilen gözlemlerde bazı turistlerin duygu yoğunlaşmasından ötürü göz yaşlarına hakim olamadığı gözlenmiştir. Ayin müziği ve semazenlerin gösterisi sonucu oluşan muhteşem ambiyans, turistlerin Mevlana’ya olan ilgisini daha da artırmış, onları bu felsefe ile ilgili daha derin araştırma yapmaya sevketmiştir.

Hatta bu sevkedişler bir kenarda dursun, geçmişte Mevlana vasıtasıyla Müslüman olmuş birçok isimden de bahsetmek mümkündür. Bunlardan en bilineni 1982 yılında sema törenlerini seyredirken Müslüman olmuş ve asıl ismi Fransız papaz Claude Clerc olan Hacı Yusuf’tur. Bu hususta Mevlana devrinden başlayarak, zamanımıza kadar pek çok misal göstermek

mümkündür. Mesala bestekar-musikişinas-mimar Cinucen Tanrıkorur'un eşi Barihüda Tanrıkorur 1976 yılında, Amerika'lı Mevlevilerin daveti üzerine giden Konya'lı Mevlevi Süleyman Hayati Dede'nin vasıtasıyla Müslüman olmuştur (Yöndemli: 2004, 87).

"Mevlevi ayini esnasında icra edilen müzikler hakkında neler düşünüyorsunuz?" sorusuyla ilgili olarak;

Tablo 6.

Hepsi ruhumuza dokundu, çok etkilendik. Zaten adeta meditasyon müziği gibiydi, ağladık.
Öyle rahatlatıcı ki. Mükemmel.
Seni yukarı doğru çekiyor.
Mistik bir müzik, seni içine alıyor ve rahatlatıcı.

Doğu felsefelerinin tümünde yaygın olarak görülen ve batı kültürünün parçası olan milletleri de etkisi altına alan mistik anlayışın Anadolu'da açığa çıkması ve evrenselleşme yolunda ilerlemesi, yabancılar üzerinde büyük tesire sahiptir. Bu yönüyle Mevlevi ayininde çalınan enstrümanlar müzik icra etmeseler bile görüntü olarak insanlar üzerinde büyük etkiler uyandırabilmektedir.

"Ayine katıldıktan sonra Mevlevi ayinleri ve Mevlana'nın felsefesi hakkında ekstrasdan bilgi edinmek veya araştırma yapmak istediniz mi?" sorusuna;

Tablo 7.

Evet istiyorum.
Bu konuyla ilgili kesinlikle daha çok okuma ve araştırma yapacağım. Sufizm şu andan itibaren daha çok ilgimi çekmeye başladı.

ifade ve söylemleri sıkça yer almıştır.

Daha öncede belirtildiği gibi Mevlana'nın yurt dışında daha fazla tanınması, bu konuya ilgisi olan turistlerin araştırma yapabilme olanaklarını daha da artırmaktadır. Yurt dışında bulunan ve Mevlana hakkında ilgisi olan bireyler yalnızca yazılı materyalle değil, ayinlere katılarak görsel materyallerle de kendini tatmin edebilmektedir.

"Mevlana ve Mevlevi ayinlerinin asıl merkezi Konya'da yer almaktadır. Mevlevi ayinlerinin bu bölgede (Kapadokya) yapılmasını siz yabancı turistler nasıl değerlendiriyorsunuz?" sorusuna;

Tablo 8.

Kapadokya'da yapılması gayet mantıklı. Çünkü daha çok turist var burada. Bizi burada etkileyen nerede gördüğümüz değil. Yani bu ayini Konya 'da da görsek, Kapadokya'da da görsek önemli olan görmektir. Aynı şekilde bizi etkiler.
Kapadokya bu ayini yapmak için mükemmel bir yer. Bu durumdan gayet memnunum.
Mevlevi ayininin burada yapılması büyük avantaj.

Bilindiği gibi Mevlevi ayinlerinin ve Mevlana felsefesinin asıl doğum merkezi Konya' dır. Bu bölgeyi her yıl binlerce turist ziyaret etmektedir. Ancak Şeb-i Aruz şenliklerinin haricinde bir zaman diliminde Konya'ya gelen yabancı turistler şenlikler kapsamındaki kadar Mevlana'nın felsefesini tatma zevkini yakalayamamaktadır. Kapadokya'ya gelmiş yabancı turisitler hem bu bölgeyi tanıyıp görme, hem de Mevlevi ayinlerini görüp izleyerek iki fırsatı bir anda yakalayabilmektedir. Tabî ki bu durum yalnızca Kapadokya' yı gezip görmeye gelmiş ve Mevlana hakkında hiçbir fikri olmayan bireylerde de merak duygusunun uyanmasına vesile olabilmektedir.

4. Sonuç

Nevşehir İli Avanos bölgesinde yapılan Mevlevi ayinlerine katılan turistlerle yapılan mülakatlar sonucunda; Mevlana felsefesini tanıtıcı etkinliklerin bu bölgede yapılmasının yabancı turistler açısından gayet makul olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Mevlana yurt dışında ülkemizden daha çok tanınmaktadır. Yabancı turistlerin birçoğu az ya da çok Mevlana hakkında bildiklerini ifade edebilmişlerdir.

Mevlana, Doğu kültürüne ait felsefeler içerisinde büyük önem arz etmektedir. Bu felsefeyi tanıyıp gören batı milletleri araştırma yapmak için kol sıvamaktadırlar.

Yukarıdaki sonuçlar değerlendirildiğinde, Mevlana'yı tanııcı etkinliklerin yurt içi ve yurt dışında daha da aktif hale getirilebilmesi gerektiği öneriler arasında yer alabilir.

Ayrıca; bu aktivitelerin Kapadokya gibi bir merkezde yoğunlaştırılması, aktivitelerin etkili olabilmesi için kaçırılmaz bir fırsat niteliği taşımaktadır.

Kaynaklar

Konya Turizm Derneği, *Mevlana Güldestesi*, 1973 Ankara.

Nevşehir Turizm İşletmeciliği Ve Otelcilik Yüksek Okulu *Türkiye’de Turizmin Gelişmesinde Turist Rehberlerin Rolü*, Hafta Sonu Semineri, 05-07 Aralık 1997 Nevşehir.

Olalı, Hasan, *Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesinde Turizmin Rolü*, Endüstri Matbaacılık ve Ticaret, 1963.

Turizmin El Kitabı, Türkiye Kalkınma Bankası Anonim Şirketi.

Yöndem, Fuat, *Mevlevilikte Sema Eğitimi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2004 Ankara.

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Kapadokya>.

<http://yenisafak.com.tr/YurtHaberler/?i=310431>.

MİMARİSİ İLE BİR TARİH “KAPADOKYA”

A HISTORY WITH ITS ARCHITECTURE “KAPADOKYA”

Arzu ECEOĞLU*

ÖZET

Mimari açıdan çok sayıda ve birbirinden farklı yapı türleri mirasına sahip olan Nevşehir ili özellikle *Kapadokya* bölgesi yapı ve yapı grupları ile Türkiye ve tüm dünya açısından önem teşkil etmektedir. 60 milyon yıl önce; Erciyes, Hasandağı ve Güllüdağ’ın püskürttüğü lav ve küllerin oluşturduğu yumuşak tabakaların milyonlarca yıl boyunca yağmur ve rüzgar tarafından aşındırılmasıyla oluşan bölge, Paleolitik döneme uzanan tarihi ve mimari dokusu ile birçok inanç ve medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bildirinin asıl amacı coğrafi mekan ile bütünlük sağlayan kapadokya bölgesinin mimari eserlerini tarih, mekan olgusu ve mekan organizasyonu açısından ele almak ve araştırmayı ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Kapadokya, Yapı, Mekan organizasyonu, Tarih, Coğrafi mekan.

ABSTRACT

Nevşehir province, especially Kapadokya zone with its structures and structure groups, has many and various structural architecture legacies and is very important for Turkey and for the entire world. 60 million years ago, with the soft layers that was created by lavas and ashes sprayed from Erciyes, Hasandagi and Gulludag mountains, corroded by rain and wind for millions of years, created this area and with its history and architectural texture that goes till Paleolithic period was home for many religions and civilizations. Main purpose of the bulletin is to present the research and approaching with the history, area fact and site organization of kapadokya zone that has unity with geographic area.

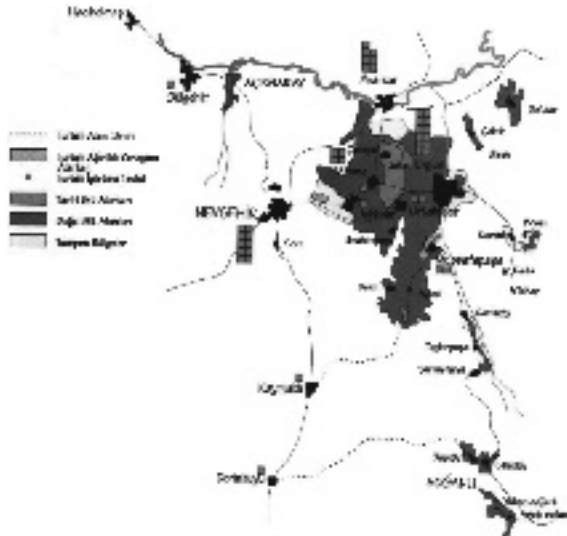
Key Words: Kapadokya, Structure, Area organization, History, Geographical zone.

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Kültür Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarım Bölümü. e-posta:arzuceoğlu@gmail.com

1. Giriş

Kapadokya bölgesi tarihsel süreç içerisinde yerleşim alanı olarak kullanılan en eski yerlerden birisidir. Kapadokya *Hitit* krallığının en önemli merkezlerinden birisidir. Hititler için önemli bir yerleşim bölgesi olmasının yanı sıra Anadolu uygarlığında önemli bir dönüm noktası olan “Asur” ticaret kolonilerinin de kurulduğu merkezi kapsamaktadır. Mezopotamya ticaretinin Anadolu’ya taşındığı yer olmasının yanı sıra Kapadokya Mezopotamya’ya özgü yazının Asurlular tarafından da buraya getirilmesini sağlayan yer olarak da bilinir ayrıca ortaçağda Selçuklu daha sonra da Osmanlı dönemlerinde ipek yolunun önemli merkezlerinden olmuştur. Erken hristiyanlık döneminde Roma imparatorluğunun zulmünden kaçan hristiyanların saklandıkları yer olması açısından da dünya hristiyanları için önemi büyük bir inanç merkezidir. Bölge içerisinde inşa edilen kiliselerin orijinalliklerinden de anlaşılacağı gibi ve duvar fresklerinde bir kült merkezi olduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzden bölge içerisine Kapadokya coğrafi yapısının kendisinden kaynaklanan doğal şekiller özellikle saklanma, savunma açısından insanların tercih ettikleri yerleşim alanıdır.

Kapadokya bölgesinin önemli bir bölümünü oluşturan Nevşehir- Ürgüp çevresi bu yüzden insan yaşamına ve konut inşasına elverişli bir yapıya sahiptir. Günümüzde yerleşim alanı olarak kullanılan bölge ise tarihi dokuları muhafaza edilerek farklı mekan işlevleriyle kullanılmaktadır (Resim 1).

Resim 1: Kapadokya ve çevresi yerleşim alanları.

2. Ürgüp Mimarisine Genel Bir Bakış

Kapadokya bölgesinde çok eski zamanlardan beri insan yerleşmelerinin bulunduğunu gösteren izlere rastlanmaktadır. Kütleler halindeki kayalar kazarak mekanları oluşturan yöre halkı bu kazılar sonucu çevreyi yıpratıcı erozyona yol açmakla birlikte çevrenin jeolojik yapısının zenginleşmesinde yardımcı olmuşlardır. Topluluklar doğa ile yakın ilişki içinde olmuşlar ve değişen fiziksel ve coğrafi şartlara bağlı olarak değişik tipte yerleşmeler yaratmışlardır.

"Çevre ile insan yerleşmelerinin biçimi arasındaki ilişki Kapadokya'da fiziksel şekiller zorlaştıkça daha açık ve gözlenebilir bir hale gelmekte, bu da Kapadokya'nın ilginç yönünü oluşturmaktadır. Yerleşme biçimlerindeki çeşitlilik, coğrafi şartların zorlaşıp sertleştikçe yerleşme biçimlerine daha çok etki ettiklerini gösterir. Düzgün platolarda ya da az eğimli yerlerde konutlar iyi tanımlanmış, bağımsız mimari karakteri olan yapılar, volkanik oluşumlar sonucu ortaya çıkmış arazilerde, doğanın etkisiyle normal konut tiplerinin dışına çıkmak zorunda kalınmış, süregelmekte olan mekan inşa etme sürecinin tersine olarak kayalardan kazanılmıştır".

Kapadokya vadilerinde köylerin yapıları ve biçimleri köylülerin yerleşmek için seçtikleri yerin jeolojik özellikleriyle belirlenmiştir. Bundan ötürü köylerin bazen yer altında, bazen dağlık vadilerin kayalık yüzlerinde veya yamaçlar boyunca, bazen de tek tek kayalarda yerleştiği görülmektedir. "İnsanların kayaların içlerinde oyuklar açarken yaptıkları etkilerin benzerlerini doğayı aşındıran güçlerde de görüyoruz. Bu nedenle, çok katlı mekan düzenlemesi gibi görünen yerler, bölgede genellikle çok katlı bir yerleşme dokusu olduğunu kanıtlamaz. Oyma işlemi, vadi tabanlarının aşınması ile üst düzeylerde terk edilip vadi tabanını izleyerek alt düzeylere inmiştir. Öte yandan vadi tabanlarına ulaşmak ve farklı düzeyleri birbirine bağlamak için merdivenler oyulmuş, ip merdivenler yapılmış ve kayaların yamaçlarına patikalar açılmıştır" (M.G. Kalaycı).

Ayrıca yörede IV. Yüzyıldan beri tufa kayalara oyulmuş kiliselere de rastlanmaktadır. Bu kiliselerin inşa edildiği dönemdeki modernliği ve zenginliği günümüzde harebe durumunda bulunsalar bile duvarlarında halen mevcut bulunan işlemeleri ile tüm ihtişamını korumaktadır. Bu kiliseler aşınmadan etkilenmelerine rağmen, depreme karşı aynı devirde inşa edilmiş yapılardan daha dayanıklı olmuşlardır. Bölgede halkın saldırılardan korunmak amacıyla yaptığı yer altı kentleri de yine jeolojik yapının olanak verdiği oyma yöntemiyle başarılmıştır. Bu yeraltı kentlerine örnek olarak Kaymaklı'daki üç ve Derinkuyu'daki yedi katlı yer altı şehirleri gösterilebilmektedir.

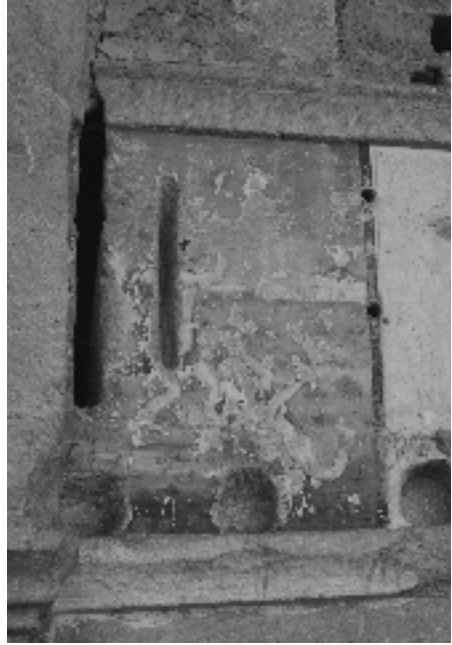
Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 5

Tamamıyla organik bir dokuya sahip olan yörede, mimari yapı topoğrafyaya bağlı olarak gelişmiştir. Kaya oyma mekanlar ile taş malzeme ve yığma tekniği ile inşa edilen eski evler, yamaçlar boyunca birbirlerinin üstüne çıkmışçasına bir görüntü vermektedirler. Son derece bitişik ve yoğun bir dokuya sahip olan bu yerleşim yerleri, doğal çevre ile de ahenkli bir bütünlük ortaya koymaktadır. Kapadokya’da kayaya oyulmuş olan yapıların bir kısmı güvenlik amaçlı bir kısmı da inzivaya çekilme amaçlı olarak yapılmıştır. Kapı, pencere ya da havalandırma amaçlı küçük deliklerin dışında iskan izine rastlanılmamaktadır. Ürgüp ve çevresinde; doğal yapı, çevre koşulları, savaş ve işgaller sonucu oldukça özgün bir konut mimarisi ortaya çıkmıştır. İster insan eliyle şekillendirilmiş olsun, ister hiçbir işleme tabi tutulmasın Kapadokya’daki taş konutlar meskendir.

Resim 6

Anadolu’da örnekleri günümüze kadar ulaşmış olan geleneksel konutlarda mahremiyet önemli yer tutmuştur. Bu yüzden avlulu evlerde avlu duvarları yüksek, avlusuz olanlarda ise zemin kat düzeyinde dışı daha kapalı bir planlama yapılmıştır. Ürgüp evlerinde ise bunun tersi şekilde sokakla daha iç içe bir yapılaşma vardır. Evlerin dış duvarları sokağı şekillendirmektedir. Evlere genelde doğrudan sokaktan girilir. Avlulu olan evlerde ise ge-

nellikle avlu evin arka kısmındadır. Büyük avlular görülmez. Var olan küçük avlularda ise çoğunlukla bir şey ekilmemektedir. Avluların zemini taş kaplama ya da sıkıştırılmış topraktır. Bu mekanlar genel dolaşım alanlarıdır. Ahır, samanlık, depo, tandır evi gibi mekanlar avluya açılmaktadır. Üst kata çıkan merdivenler de burada yer almaktadır. Arazi eğiminin fazla olduğu yerlerde konumlanmış olan bazı evlerde, zemin kata bir sokaktan girilirken, üst kata diğer üst sokaktan girilebilmektedir. Sokaktan öncelikle avluya oradan da eve giriliyorsa, bu tip konutlarda avlu ile sokak arasındaki bağlantı “cümle kapısı”(ortama açılan – herkesin kullandığı ortak) ile kurulmaktadır. Cümle kapısının hemen bitişiğinde, sağında veya solunda, tuvalet yer almaktadır. Geleneksel Ürgüp konutlarında dikkat çeken bir unsur da evlerin avlularının genelde binanın arka kısmında yer almasıdır. Bunun sebebi de eskiden yapılmış olan kaya oyma evlere yığma konutlar eklenirken arada avlu için yer bırakılmasıdır.

Ürgüp konutlarını yapı-açık alan ilişkisine göre avlulu ve avlusuz olmak üzere ikiye ayırabiliriz:

2.1. Avlusuz Konutlar

Bu tip konutlarda binaya giriş doğrudan sokaktandır. Bina dış duvarları sokağı şekillendirir. Sokakla daha iç içe bir yaşam vardır. Çoğunlukla binanın sırtını kayaya dayadığı yapılar bu tiptedir.

2.2. Avlulu Konutlar

Avlulu konutları dört tarafı avlu olanlar, üç tarafı avlu olanlar, iki tarafı avlu olanlar ve tek tarafı avlu olanlar diye dört gruba ayırabiliriz. Ürgüp genelinde tek tarafı veya iki tarafı avlu olan konutlar daha sık görülmektedir.

2.3. Dört Tarafı Avlu Olan Konutlar

Bu tip konutlarda sokaktan önce avluya oradan da binaya girilir. Avlu, bina ile sokak arasında bağlantıyı sağlar. Bu tip konutların bazılarında avlu, içinde ekilecek alan ve ağaçlar da barındıracak şekilde büyük boyuttadır. Bazılarında ise sadece avludaki hacimlere geçişi sağlayacak kadardır.

2.4. Üç Tarafı Avlu Olan Konutlar

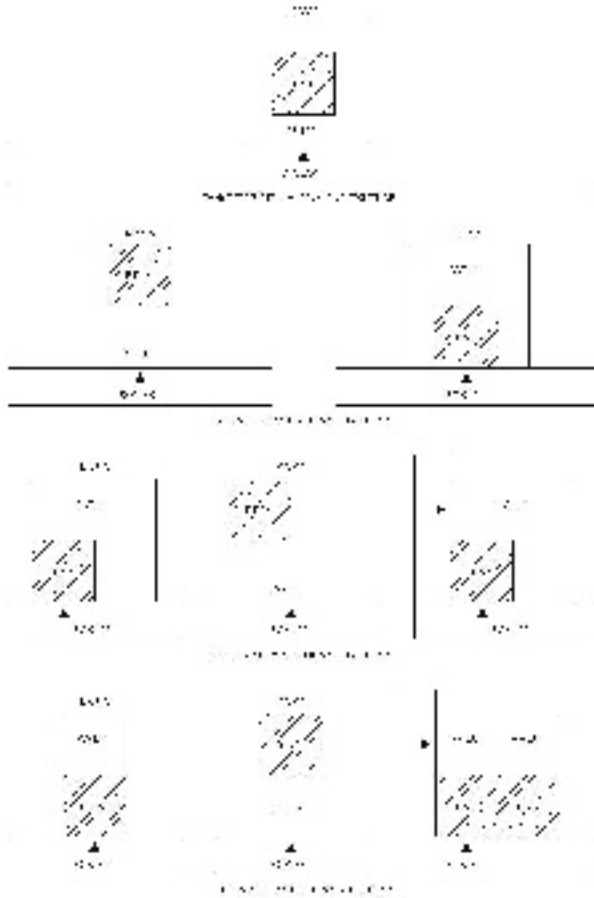
Bu tip konutlarda bina ya sokağa sınırdır ve diğer üç cephesinde avlu vardır ya da bina sırtını kayaya dayamıştır, ön ve yan cephelerde avlu bulunmaktadır. Avluya hem sokaktan hem de binadan giriş için kapı bulunur. Avluda depo, ahır, hela, tandır evi gibi servis mekanları yer almaktadır.

2.5. İki Tarafı Avlu Olan Konutlar

Bu tip konutlar, ya bitişik nizamda yapılmış olup önünde ve arkasında avlu yer alır ya da bina sokak köşesindedir ve diğer iki cephesinde avlu bulunmaktadır.

2.6. Tek Tarafı Avlu Olan Konutlar

Bu tip konutlar bitişik nizamda yapılmış, sokağı sınırlandıran konutlardır. Arkalarında konut ile kaya arasında avluları bulunur. Öncelikle alt kat aralığına, oradan da başka bir kapı ile avluya geçilir. Sokaktan önce avluya, sonrasında ise sırtını kayaya dayamış olan konuta girilen örnekleri de vardır.

Şekil 1 Avlu-Sokak ilişkisi (M. G. Kalaycı, Geleneksel Ürgüp Konutları ve Dere-ler Mahallesi Koruma Geliştirme Önerisi İsimli Yüksek Lisans Tezinden Alınmıştır).

3. Kapadokya Evlerinin Plan Özellikleri

Yapım sistemlerine göre oyma ve yarı oyma-yarı yığma olarak iki gruba ayrılan ürgüp evlerinde haneler oturma - hayat ve ahır bölümü olmak üzere üç bölümden oluşurdu. Oturma bölümünde yöresel tandır, çardak ve kayıt odaları bulunmaktadır. Hayat evin önünde işlerin görülmesine yarayan ve bir köşesinde tuvaleti olan duvarlı bölümdür. Ahır bölümünde ise hayvan barınakları ve samanlık bulunmaktadır.

Resim 7

Resim 8

Kapadokya evinde birbirini kapsayan bir plan tipi karşımıza çıkmaktadır, yani odaların bir sofa çevresine dizilmesiyle oluşmaktadır. Genellikle kare tipi olan odalarda oda, biçimi, büyüklüğü, nitelikleri pek az değişken bir yaşama birimi şeklindedir. Odalar birbirine oranlı modüller şeklinde inşa edilmiştir. Bu modüller 4m. x 4m., 3 m.x 3m. şeklindedir. Ürgüp evlerinde odalar yapı itibari ile Anadolu mimarisi benzerliği sergilemekte ve Safranbolu ev tipini sergilemektedir. Yaşama alanlarında döşemenin üzerine yapılan yükseltilere konulan minderlerin üzerinde gerçekleştirilen oturma ve dinlenme eylemlerinden, duvarlarda oluşturulan niş şeklindeki dolaplara kadar birçok mekansal özellik benzerlik göstermektedir. Bölgede geleneksel konutlarda çoğunlukla üst kat yaşam alanı olarak kullanılmaktaydı. Zemin katta ise kış odası, servis ve depo gb. alanlar yer almaktaydı. Odalar arası alan diyebileceğimiz sofa ise, her özelliğiyle değişkendir. Ürgüp evlerinde geleneksel konutların plan tiplerini sofalar belirlemekteydi. Öyle ki sofanın durumuna göre oda sayıları belirlenir, eğimin fazla olduğu yamaç bölgelerde yer alan yapılarda sofalar kaya oymalar ile birleşerek kayaların içlerine kadar uzanırdı.

3.1. İç Sofalı Tipler:

18. yüzyıldan itibaren belirginleşmiş, ancak 19. yüzyılda yaygınlaşmıştır. Kentlerin kalabalıklaşması, arsanın küçülmesi ve değer kazanması daha içe dönük ve sıkışık planlamaları gerektirmiştir. Daha rahat yaşama biçiminin arzulanması, tozdan, soğuktan kaçılması, sofa alanını da her zaman kullanma ihtiyacı, bu tipin tercih edilmesinin sosyal nedenleri arasındadır. Bu derli toplu plan, daha çok sayıda odaya yer veriyor, yanyana gelen odalar sayesinde duvarlar azalıyor ve ekonomi sağlanıyordu. Bir başka görüşe göre ise orta sofalı plan tipi, Orta Asya'dan beri kullanılan bir tip olup Anadolu Türk mimarisinde daha çok medrese, cami, köşk gibi yapı türlerinde uygulanmışken 18. yüzyıldan itibaren önce büyük kentlerde yönetici evlerinde sonra da çevresinde tekrar uygulama alanı bulmuş bir ev tipidir. İç sofalı tipte bir yönde simetri görülür.

Mekanlarda kemerli, tonozlu bir mimari yapı hakimdir. Gerek avlu gerekse ev kapılarının malzemesi ahşaptır. Kemerli olarak yapılmış kapıların üst kısmı stilize sarmaşık veya rozet motifleriyle süslenmiştir. Evlerin kat aralarında bulunan konsolların araları bazen tek bazen de 2-3 sıra rozet, yıldız, yelpaze, fırıldak ve stilize bitki motifleriyle doldurulmuştur. Ayrıca bu tip ahşap işlemlere tavanlarda da raslanmaktadır.

Resim 9

Resim 10

Evlerin pencereleri ikişer veya üçerli olup etrafları daha çok stilize bitki motifleriyle süslüdür. Pencereler 'kanatlı' ve 'giyotin' tarzda olmak üzere iki tiptir. Evlerde çok sayıda oda, mutfak, depo, tandır, kiler, şaraphane bulunmaktadır. Misafir odalarındaki nişlerde sıva üzerine boyalı bezemeler bulunmaktadır. Taş şömineler, taş merdivenler, dekoratif nişler, sedirler, yöresel halılar, toprak kaplar, objeler dekorasyonlarında vazgeçilmez unsurlardır.

3.2. Dış Sofalı Plan Tipi :

Yöresel adı ile divanhaneli evler olarak bilinen ev tipine dış sofalı plan tipi adı verilmektedir. Genel olarak avlulu olan dış sofalı plan tipleri farklı şekillerde planda okunmaktadır. Bazı tipleri üç tarafı açık üstü kapalı ve cepheden kolaylıkla okunulabilir olan divanhanelere bahçeden taş merdivenler ile çıkılmaktadır. Bu divanhanelerin etrafı yaklaşık 80 cm. Yüksekliğinde korkuluk ile çevrilidir. Bu korkuluk bazen beton bazen demir olarak karşımıza çıkmaktadır. İki tarafı açık olan divanhanelerin korkulukları arasında üç yada dört sıra genelde yuvarlak hatlı, taş ve kemerli kolonlar bulunmaktadır.

3.3. Sofasız Plan Tipi :

Bu tip konutlar daha küçük ebatlarda tasarlanmışlardır. Sokaktan taş bir yolla girilen alt katta tuvalet, mutfak ve ahır gb. servis mekanları yer almakla birlikte üst kat odalara çıkan bir merdiven yer almaktadır. Sofasız plan tipinde genel olarak üst katta ya iki oda ve küçük bir sofa bulunmakta ya da düzensiz yerleştirilmiş daha fazla sayıda oda yer almaktadır. Bu plan tipine yarı oyma – yarı yığma geleneksel konutlarda da rastlanmaktadır. Ancak bu tip konutlarda odalar arası geçişler avludan sağlanmaktadır.

4. Sonuç

Volkanik orijinli jeolojik bir yapıya sahip olan Ürgüp, yağmur ve rüzgar erozyonunun meydana getirdiği ve peri bacası olarak tanımlanan ilginç doğal oluşumların sıkça ve tipik örneklerinin yoğun olarak yer aldığı bir bölgeye kurulmuştur. Vadi yamaçlarından akan yağmur sularının ve daha sonra rüzgarların aşındırması sonucu oluşan yarıklar arasında yükselen peribacaları bu bölgeye has çok ilginç bir peyzaj görüntüsü oluşturmuştur. Kapadokya ürgüp bölgesi günümüzde turizm açısından Türkiye'nin önemli bölgelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgenin gerek tarihsel gerek topografik yapısı gereksede mimari özellikleri dikkati çeken unsurlardandır. Özellikle topografik yapının mimari yapı ile bütünlüğü insanı büyüleyen özelliklerinden biridir.

Günümüzde orijinaliği korunarak kullanılan hanelere karşılık ürgüp evleri farklı fonksiyonlar yüklenmiş olarakda karşımıza çıkmaktadır. Bu fonksiyonlar özellikle turizm açısından değerlendirilmiş olmakla birlikte yenilenen yapılar tüm kontrolleri yapıp orijinalliğine sadık kalınarak yenilenmektedir. Birçoğu bu yenilenme süreci sonucu otel, pansiyon ve restoran tarzı turistik yapılar olarak hayatını sürdürmektedir.

Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan bölge günümüzdede aslını korumaya çalışmaktadır. Coğrafi mekan ile uyumluluk sağlayan yapıların kullanım amaçlarına uygun olarak şekillenmesinin yanısıra "U Tipi" – "L Tipi" - plan şemasına uygun oluşturulduğuda görülmektedir. Mekansal açıdan doğal çevrenin egemen olduğu, kentsel çevrede de rekreasyona yönelik kullanıma açık olan Ürgüp evleri karakteristik açıdanda benliğini ortaya koymaktadır. Plan şeması incelendiği zaman mekanların tüm biçimsel, boyutsal, oransal ve dokusal özellikleri salt olarak okunmaktadır.

Kaynaklar

- Akgüç, A., Atuk, N., *Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu 3447*, Ankara, 1-14 (1987).
- Cimok, F., "Cappodocia", *A Turizm Yayınları*, İstanbul, 5-21 (1987).
- Çelik, M., "Bir Grup Geleneksel Avanos Evinin Sağlamaştırılması ve Turizm Amaçlı Kullanım Projesi", Yüksek Lisans Tezi, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara, 27-32 (1989).
- Eravşar, O., "Kapadokya'da Yerleşim Alanları ve Sorunları", *Kapadokya Vakfı Yayınları*, Nevşehir, 9-88 (1996).
- Esmer, M.A., "Avanos'un Eski Türk Evleri", *Kültür Bakanlığı Yayınları*, Ankara, 13-58 (1992).
- Görmez, K., "Kapadokya Mevcut Durum Raporu", *Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları*, Ankara, 1-197 (2002).
- Kaya, M., "Geçmişten Günümüze Ürgüp", *Mozaik Dizgi*, Ankara, 8-89 (1994).
- Kuban, D., "Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler", *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul, 227 (1995).
- Kuban, D., (1998), *Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları*, İstanbul.
- Özkan, S., Önür, S., "Kalın Duvarlar Örüntüsü ve Kapadokya'da Mimarlık", *Mimarlık*, 5 (1974).
- Tekeli, İ., (1993) "İcabında Plan...", *İstanbul Dergisi, Tarih Vakfı Yayınları*, sayı:4, ss:26-38.

GÖRSEL İLETİŞİM TASARIMDA KİMLİK TANITIMI **“Nevşehir Bölgesi ve Kapadokya Etnik Kimliği”**

PRESENTATION OF IDENTITY IN VISUAL AND COMMUNICATION DESIGN

“Nevşehir Region and Ethnic Identity of Cappadocia”

Arzu GÜRDAL DURSİN*

ÖZET

Görsel iletişim tasarımı açısından, güçlü bir kimlik yapısına sahip olan Nevşehir bölgesinin etnik ve kültürel yapısının, muhteşem doğa güzelliği ile olan beraberliği yüzyıllar boyunca birçok medeniyetin bu bölgeye yerleşmesine etken olmuştur. Bu nedenle bölgenin kendine has dokusunda çeşitli kültürlerin izlerini görmek mümkündür. Yeryüzü şekillerinin oluşturduğu peribacaları ve yer altı şehirlerinin gizemli geçmişi gerek turizm açısından gerekse kültür bilimi açısından ziyaretçilerine hayranlık uyandıracak kadar etkileyici görseleliğe sahiptirler.

Son yıllarda Türkiye'nin ismi başta turizm sektörü olmak üzere birçok alanda dünyada duyulmaya başlamıştır. Kuşkusuz, Kapadokya bölgesinin bu tanıtımda payı çok büyüktür. Fakat araştırmalarda İstanbul dışındaki diğer illerin turistik ve kültürel kimliklerinin dünya çapında duyurulması için ciddi tanıtımlar yapılması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Bu araştırmada, Türkiye turizmi için önemli bir yere sahip olan Nevşehir bölgesinin görsel iletişim tasarımı materyalleri kullanılarak Polonya ve Çek Cumhuriyeti'nde tanıtımı amaçlanmıştır. “Nevşehir Bölgesi ve Kapadokya Etnik Kimliği” adında oluşturulan araştırma başlığında bölgenin temel kültür ve tarihini anlatan görsel materyaller araştırmacı tarafından tasarlanıp, kullanılmıştır.

* Arş. Gör., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Grafik Anasanat Dalı-Bolu, e-posta: arzugurdal@gmail.com

Araştırmanın evrenini, Polonya ve Çek Cumhuriyeti üniversite akademisyenleri ile bu şehirlere eğitime gelmiş olan yerli yabancı öğrenciler oluşmuştur. Bölgenin tarihi geçmişi ve turistik faaliyetlerinin anlatıldığı araştırmada, Polonya ve Çek Cumhuriyeti'ndeki bireylerin başta Türkiye olmak üzere Nevşehir bölgesine olan ilgileri arttırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Görsel İletişim Tasarımı, Kültürel Kimlik Oluşumu, Peribacası.

ABSTRACT

Nevşehir is one of the most historical city in Cappadocia Region. The city has got ethnic an cultural structure has hasted many civilization so, Nevşehir has created a powerful identity structure about from visual and communication design perspective. It is possible to see effects of all diffirent cultures in region. The geographic movements an formed the fairy chimneys, carved houses and underground cities, these natural movements have got an effective importance including both factor, tourism and cultural science.

Turkey is a developing country, so Turkey of course shows itself in many scopes; tourism sector most importantly. In the sector, Turkey is a world wide brand during 1990s. In that point, Cappadocia is one of te major factors which provide an effective introduction to the world. But, researches shows that, advertisements were not enough to introduce cities except İstanbul in the world touristic and cultural vision.

This research aims to ocur how much known Turkey and Nevşehir region in Poland and Czech Republic. In the research which called "Nevşehir Region And Ethnic Identity Of Cappadocia"; visual materials has used to introduce basic culture and history of the region.

Frame of the research has formed by Czech and Polish students, lectures, and foreign students. The research that introduce the history of Cappadocia region and touristic action of region has increased the level of interest of people who are from Poland and Czech Republic to Nevşehir.

Key Words: Visual And Communication Design, Formation Of Visual And Cultural Identity, Fairy Chimney.

1. Giriş

1.1. Görsel İletişim Tasarımda Kurumsal Kimlik

Toplumsal yaşam, insanoğlunu sosyal, kültürel ve ekonomik düzeyleri farklı olsa da bir arada olmaya zorlamakta ve bunun sonucunda insan ya-

şamının vazgeçilmez bir ögesi olan “iletişim” kavramını ortaya çıkarmaktadır (Tunçkan 1989: 4)

İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan ve toplumun düzenini koruyan sağlıklı iletişim ise; görme, duyma ve dokunma duyularımız sonucu oluşur. Görme duyusu bunlar arasında en etkili, kalıcı ve evrensel olanıdır. Çünkü görsel iletişim şeklinde oluşturulmuş mesajların başta işitsel iletişimden belirgin farkı, kalıcılığı ve dolaylı olarak farklı zamanlarda etkinliğini sürdürebilmesidir. Bu önemli fark görsel iletişimin kalıcılığını ve belge niteliğinde kullanılmasını öne çıkarmıştır (Uçar 2004: 19). Tarihten günümüze ulaşmış birçok belgelerin geleceğe ışık tutması görsel iletişimin zaman kavramını değiştirdiğine örnektir.

Görsel iletişim, insanların birbirleri ile konuşmayı gerektirmeden belli sembolleri ve işaretleri kullanarak anlaştıkları bir iletişim şeklidir. Başarılı bir görsel iletişim aracı, günlük yaşamın yüzlerce görsel trafiğine takıldığımız anda bize doğrudan ve anlaşılır mesajlar veren materyallerden oluşur. Ve amaca yönelik tasarlanmış görseller de sergilendikleri süre boyunca birçok insana aynı veya farklı zamanlarda mesajı iletmiş olanlardır.

Görsel iletişimin önemli bir kolu olan ve tüm zamanlar boyunca olduğu gibi günümüzde de var olan grafik tasarım, insanların yaşayış biçimlerinin, iletişim tarzlarının bir aynası olma özelliğini göstermektedir. Çünkü grafik tasarım, günlük hayatımızın sosyal, ekonomik ve ahlaki değerleriyle sürekli olumlu ya da olumsuz bir etkileşim içerisinde. Bu etkileşim, insan hayatını yönlendiren kültür aracılığıyla gerçekleşmektedir. Burada kültürü oluşturan pek çok etken vardır. Bu etkenleri, insanların hayatını direkt ve dolaylı olarak etkileyen olgu ve olaylar olarak düşünürsek, kültürün, grafik tasarımla olan ilişkisini anlamamız kolaylaşacaktır. (Bulut: 2006)

Bu nedenle, zengin bir kültür, doğa güzelliği ve tarihe sahip olan Kapadokya bölgesi görsel iletişim tasarımı ilkelerinden olan kurum kimliği açısından incelenmesi ve var olan Kapadokya etnik kimliğinin vurgulanması açısından önemli bir turizm bölgesidir. Fakat en başta bölgenin etnik kimliğinin oluşturduğu Kapadokya bölgesi kurum kimliğini oluşturan elementleri vurgulamakta yarar vardır.

Kurum kimliği, kurumun kim veya ne olduğu, gelecekteki amaç ve hedeflerinin neler olduğu, ne tür bir yapıya ve yönetim anlayışına sahip olduğu ve hedef kitlesi ile çalışanlarına nasıl davrandığı konularını içermektedir.

(Dowling 1986:109). Kurum için oluşturulacak kimlik, o kurumun veya organizasyonun kimliğini ifade ettiğinden; Kuruluşta çalışanların davranışları, kuruluşun iletişim biçimleri, felsefesi ve görsel unsurları tasarlanacak görsel kurum kimliği için dikkat edilecek temel özelliklerdir. Bir kurum diğer kurumlar arasında fark edilmek istiyorsa kimliğini oluşturmak zorundadır. Başarılı bir politika izlemek istiyorsa ve aynı zamanda hem kurum içi hem de kurum dışında etkili olmak istiyorsa bu konuyu atlamamalıdır. Kurum topluluk anlamına da gelmektedir. Aynı zamanda birlik olma anlamına da gelmektedir. Kimlik biz sorusuna da cevap veren bir kavramdır.

Tanımlardan da anlaşılacağı gibi kurum kimliği bir kuruluşun veya toplumun var olan baskın özelliklerinin üzerine kurularak, evrensel sıfatları üstlenmesi ve vizyonunun bu sıfatlarla bütünleşmesi ile oluşmaktadır. Kapadokya bu anlamda Nevşehir bölgesinin turizm sektöründe önemli bir kurum kimliğini taşımaktadır. Bu kimliğe sahip olmasında birçok neden vardır, bunlar arasında kusursuz doğa güzelliği, zengin kültür ve tarihi birikimi ve bunların bir sonucu olan etnik yapısıdır.

Anthony D. Smith'e göre: günümüzde var olan tüm devletler, ulusal kimliklerini iki farklı kategoride inşa etmişlerdir. Bunlardan birincisi, eskinin etnik kimliklerinin dayanışmasıyla şekillenmiş etnik ya da ulus devletlerdir. İkincisi modernleşmeyle birlikte ortaya çıkan, ulusu vatandaşlıkla açıklayan *teritoryal* tanımdır. Ancak bir ulusun saf olarak bu iki kategoriden birine girmesi her zaman mümkün görülmez (Smith 1986: 32). Mutlaka yeninin getirdiği birtakım değişkenlik yansıyacaktır. Kapadokya bölgesi bu durumda tarihin önemli devletlerinden olan Asur ve Hitit devletlerine ev sahipliği yapmış, dolayısıyla birçok medeniyete tanıklık etmiştir. Bu özelliği bölgenin eskinin etnik kimliğini modern Kapadokya'ya taşımasına neden olmuştur

1.2. Nevşehir Bölgesinde Tarih ve kültür

Kültür, günümüzde tanımlanması en güç olan kavramlardan biridir. Bu güçlüğü en önemli nedeni ise, kavramın tanım çeşitliliğidir. Kültür kavramının karşılık bulduğu belli başlı anlamlar şunlardır:

- Kültür, toplum ya da toplumların birikimli uygarlığıdır.
- Kültür, toplumun kendisidir.
- Kültür, belli sosyal süreçlerin ortalamasıdır.
- Kültür, bir insan ve toplum kuramıdır.(Güvenç 2005: 95)

Sapir'e göre kültür, sosyal bir süreçle edindiğimiz uygulama ve inançların, maddi ve manevi öğelerin bir uyum içinde insan ilişkilerini belirleme sürecidir. Marx'a göre ise kültür, doğanın yarattıklarına karşı insanoğlunun yarattığı her şeydir. Rapaport ise; antropologların kültür tanımı konusunda uzlaşamadıklarını söyleyerek bu tanımları üç genel sınıfta toplar

- Bir grubun kendine özgü yaşam biçimi;
- Belli sembolik kodlarla ifade edilen semboller, anlamlar ve bilişsel şema sistemi;
- Ekolojik çevre ve eldeki kaynaklar ölçüsünde hayatta kalabilmek için uygulanan uyum yöntemleridir.

Bütün bu tanımlamaların ışığı altında kültür, dört başlık altında kategorize edilmiştir:

1. Bilimsel anlamda kültür: Uygarlık,
2. Beşeri anlamda kültür: Eğitim süreci,
3. Estetik anlamda kültür: Güzel sanatlar,
4. Maddi ve teknolojik anlamda kültür: Tarım ve üretimdir (Haşhaş 1999: 41).

Kültür üzerine farklı bakış açılarından yapılan farklı yorumları önemli ölçüde kapsayacak, bu anlamda doyurucu olarak yorumlanabilecek tanımı Taylor yapmıştır. "Kültür, ya da uygarlık, bir toplumun üyesi olarak, insanoğlunun öğrendiği (kazandığı) bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan bir bütündür" (Haşhaş 1999: 41).

Nevşehir bölgesinin tarihi araştırıldığında, bölgenin gerek mimarisinde, gerek tarihi eserlerinde çeşitli kültürlerin buralarda var olduğunu görmek mümkündür.

Coğrafi konumuna bakıldığında Nevşehir, masalsı görüntüsü ve eşsiz doğasıyla Dünya'nın en büyüleyici atmosferlerinden birine sahiptir. İç Anadolu bölgesinin orta kesiminde yer alan şehri kuzeyden Yozgat, güney ve batıdan Niğde, kuzeybatıdan Kırşehir ve doğudan Kayseri kuşatır. Şehrin merkez ilçesi dışında; Ürgüp, Avanos, Hacıbektaş, Gülşehir, Acıgöl, Derinkuyu ve Kozaklı başlıca ilçeleridir. Tarihi geçmişi ise şöyledir. Nevşehir'in ilk çağda adı Nissa'dır. Şehir Romalıların, İranlıların, yedinci yüzyıldan itibaren de Arapların hâkimiyetine geçmiştir. Malazgirt zaferinden sonra da Türklerin eline geçen ve Osmanlı döneminde Muşkara olarak anılan şehir,

daha sonra Damat İbrahim Paşa (1662/1730) döneminde büyük bayındırlık hareketleri ile gelişmiş ve buraya “Yenişehir” anlamına gelen “Nevşehir” ismi verilmiştir (Bilge: 1966).

Şehirde ise bu dönemlerden de çok eskilere dayanan izler vardır. Çünkü daha eski dönemlerde bölgede Hitit ve Asur devleti yaşamıştır. Şehirdeki Hititler dönemine ait bilgileri belgeleyen ilk kazı çalışmaları, A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi’nden Prof. Dr. Kemal Balkan başkanlığında, 1967 yılında Hacıbektaş Kasabası sınırları içinde “Sulucakarahöyük” adıyla bilinen Hacıbektaş Höyüğü’nde yapılmıştır. Yapılan kazıda Roma, Geç Roma, Bizans ve Frig katmanlarının altında, Hitit yerleşmesinin çeşitli evrelerine tarihlenen bulgular elde edilmiştir (Sezgin 2002: 5. Bölgede yapılan ikinci kazı ise 1970-77 yılları arasında Avanos ilçesi Topaklı Kasabası “Topaklı Höyük”te İtalya Roma Üniversitesi’nden Prof. Dr. Luigi Polacca başkanlığında yapılmıştır (Özkul 1991: 9). Bölgede Hititlerden kalma kral yolları, mimari yapılar ve hala kullanılan kanun maddeleri etkisini sürdürmektedir.

1.2.1. Kapadokya Etnik Kimliği

Anadolu’da kurulan satraplıklardan en büyüğüne verilen Kapadokya ismi, coğrafi birlikten ziyade mülki ve idari bir bölümü ifade etmektedir (Günaltay 1987: 25). Tarihte Kapadokya sözcüğüne ilk olarak M.Ö. 6.yy. da İran’da, Kermanşah’la Hemedan arasındaki yol üzerinde bulunan Bişitun (Behistun) dağının kayalık yüzeyine yapılmış olan kabartmaları açıklayan yazıtta rastlanmaktadır. Pers Kralı I. Darius M.Ö. 516’da Bişitun yazıtında, egemenliği altına aldığı kavim ve ülkeleri, zaferlerinin kanıtı olarak eski Persçe (Farsça) Elamca ve Akadca olarak üç ayrı dilde, çivi yazısıyla belgelemiştir. Aynı olayların üç ayrı dilde yazılmasından dolayı daha sonra çivi yazısının çözülmesinde önemli yeri olan Bişitun anıtında sıralanan ülkeler arasında, Persçe Katpatuka sözcüğü de yer almaktadır. Bu nedenle birçok dilbilimciye göre bu kelimenin kökeni Persçe’dir ve büyük olasılıkla “Güzel Atlar Ülkesi” anlamına gelmektedir. (Esin1998: 64-78) .

Roma İmparatoru Augustus zamanında Antik Dönem yazarlarından Strabon 17 kitaplık ‘Geographika’ adlı kitabında (Anadolu XII, XIII, XIV) Kapadokya Bölgesi’nin sınırlarını güneyde Toros Dağları, batıda Aksaray, doğuda Malatya ve kuzeyde Doğu Karadeniz kıyılarına kadar uzanan geniş bir bölge olarak belirtir. Dar bir alan olan kayalık Kapadokya Bölgesi, Uç hisar, Ürgüp, Avanos, Göreme, Derinkuyu, Kaymaklı, İhlara ve çevresinden ibarettir. Kayalara oyulmuş geleneksel Kapadokya evleri ve güvercinlikler

yörenin özgünlüğünü dile getirirler. Bu evler 19. yüzyılda yamaçlara ya da kayaların kuytu bölgelerine kesme taştan inşa edilmişlerdir. Nevşehir’in en büyük ilçesi olan ve dünyaca ünlü peribacalarına sahip olan bu bölge asırlardan beri birçok medeniyete ev sahipliği yaptığından kendine özgü bir kültür birikimine sahiptir. Ayrıca, doğa ve tarihin dünyada en güzel bütünleştiği yerlerden biridir. Coğrafi olaylar Peribacaları’nı oluştururken, tarihi süreçte, insanlar da, bu peribacalarının içlerine ev, kilise oymuş, bunları fresklerle süsleyerek, binlerce yıllık yaşlı medeniyetlerin izlerini günümüze taşımıştır.

Bölgenin tek mimarı malzemesi olan taş yörenin volkanik yapısından dolayı ocaktan çıktıktan sonra yumuşak olduğundan çok rahat işlenebilmekte ancak hava ile temas ettikten sonra sertleşerek çok dayanıklı bir yapı malzemesine dönüşmektedir. Kullanılan malzemenin bol olması ve kolay işlenebilmesinden dolayı yöreye has olan taş işçiliği gelişerek mimari bir gelenek haline almıştır. Yumuşak tüfün kolayca oyulabilmesinden dolayı kayada yaşam biçimi nesiller boyunca devam etmiş, daha sonraki yüzyıllarda inzivaya çekilen keşişler için uygun bir ibadet yeri olmuştur. Kapadokya’nın ünlü yeraltı şehirleri ise; bu çok yumuşak tüfün aşağıya doğru derinlemesine oyulmasıyla inşa edilmiştir. Bölge, geçmişte sık sık çeşitli saldırılara maruz kaldığından, yeraltı şehirlerinin yapılış amacı, daha çok tehlike anında halkın geçici olarak sığınmasını sağlamıştır. Gerek avlu gerekse ev kapılarının malzemesi ahşaptır. Kemerli olarak yapılmış kapıların üst kısmı stilize sarmaşık veya rozet motifleriyle süslenmiştir. Yöredeki güvercinlikler 19. yüzyılın sonları, 18. yüzyılda yapılmış küçük yapılardır. İslam resim sanatını göstermek açısından önemli olan güvercinliklerin bir kısmı manastır veya kilise olarak inşa edilmişlerdir. Güvercinliklerin yüzeyi yöresel sanatçılar tarafından zengin bir bezemeler, kitabeler ile süslenmişlerdir.

Bölge, sadece taş oyuntularıyla değil geçmişin medeniyet izlerini de en saf haliyle sergilemektedir. Pers Dönemi’ndeki kral Yolu’nun, Selçuklu Dönemi’ndeki tarihi ipek yolunun yine yöreden geçmesi, Nevşehir’in ne kadar önemli bir coğrafyada olduğunun en güzel örneğidir. Hitit-tabal krallığı döneminde başlayan güzel atların yetiştirildiği bu yöre, bugün geleneksel el sanatlarını da içinde barındırmıştır. Yöre sanatçısının Kızılırmak kenarından getirdiği toprakla, hassas parmakları. Sayesinde çamurun içinde saklanan güzelliği bulup çıkartmış, dedesinden aldığı geleneği geleceği taşımıştır.

Yerleşik hayata geçişten itibaren Kapadokya'da karşımıza çıkan ilk büyük medeniyet, Hititlere aittir. Hititler, bu yerli toplumlardan ve kendilerinden önceki ilk Anadolu medeniyeti olan Sümer inançlarından büyük ölçüde etkilenmiştir. Yapılan kazılarda Hitit uygarlığında dinsel alet ve vesikalar çokluğu, dinin bu uygarlığın yaşamında ne kadar önemli olduğunu gösterir. Toplumsal hayatta, kral aynı zamanda başrahiptir. Çok tanrılı inançlara özgü doğada bilinemeyene karşı tapınma, Hitit tanrılarının isimlerinden de anlaşılmaktadır. Hititlerin en önemli tanrısı Kubaba (Firiglerde Kibele) adı verilen bolluk ve bereket tanrısıdır. Hititlerde yönetim, biri baş kral, diğerleri bölge kralları olmak üzere konfederasyona benzer bir sisteme dayanmaktadır. Bölge krallıklarından biri olan ve Hititlerin yıkılışından sonra Kapadokya'da bir süre devam eden Hitit-Tabal krallığı at yetiştiriciliği ile şöhret kazanmıştır. Taballar, bölgede at yetiştiriciliği ile ciddi biçimde ilgilenen ilk topluluktur.

Hititlerden önceye kısa bir dönüş yapacak olursak, 1948 yılında Türk tarih kurumunun yaptığı bir araştırmada Kültepe civarında tabletler bulunmuştur (Tunca: 2001). Tabletlerle göre kazılan yerin 'Karum'denilen Asurlu Tüccarlara ait Pazar mahallesi, Tepenin de Kaniş şehrinin harabesi olduğu anlaşılmıştır (Memiş 2003, 63-64). Asurlu tüccarların yer edindikleri bu yerleşim yerinin yanındaki höyükte başka bir iskân yeri daha bulunmuştur. Burada, kendilerini Neşalı olarak tanıtan Hititlere ait bulgular vardır. Kültepe Kurumu'ndaki yerleşim katları, yukarıdan aşağıya 4 katmandan oluşuyordu. En alttaki katlardan itibaren ele alırsak; IV. ve III. katlarda yazılı hiçbir bulgu yoktur ve dolayısıyla bu katlar, tarih öncesi döneme aittir (Akurgal 1997:41). II. katmanda ise 20.000'e yakın yazılı tablet bulunmuştur. Bu tabletler, önlü arkalı Asur çivi yazısıyla ve Asurca yazılmıştır. Genellikle, Asurlu tüccarların mektupları, siparişleri, yerli halkla yaptıkları anlaşmaların yer aldığı bu tabletlerde, ayrıca, dönemin günlük, sosyal ve siyasal yaşamı hakkında da önemli bilgiler vardır. Tabletlerde, Asur Kralı Sargon ile halefi Puzur-Aşşur'un adları geçer. Asurlu tüccarlar bölgede yaşadıkları süre boyunca Anadolu insanlarında kendilerini ayırmamışlar yaşadıkları bölgenin gelenek ve adetlerini benimsemişlerdir. Evliliklerini bile Anadolu'dan kadınlarla yapmışlar, (Macqueen 1999:19). Anadolu evlerinde oturmuşlardır. Bu evler, Anadolulu ustaların eseri olup, genellikle çok odalı, duvarların temeli taştan, kendileri kerpiçte. Gerek Kültepe civarındaki yapılarda gerekse Kapadokya bölgesindeki yeraltı şehirlerinde hala bu yapıların devam etmiş olduklarını görmekteyiz.

Kapadokya bölgesinde ve iç Anadolu'nun köylerinde görmekte olduğumuz ailelerin özellikle babaların evlenecek gençler için yaptıkları anlaşmalı evliliklerin Hititlerden kalma eski bir gelenek olduğunu görmekteyiz. Ayrıca, Hititlerde ve diğer birçok medeniyetlerde olduğu gibi günümüzde de kardeşle evlenme kanunlarımızda yasak ve dinimizce haramdır. Hitit medeniyetinde gerek bireysel gerekse kurumlar arası ilişkiler mukavelelerle bağlanmaktadır. Evlilik de mukaveleyle kurulmaktadır. Kardeşlerle ve baba tarafından yakın akrabalarla evlilik, ölümle cezalandırılan bir suçtur. Salтанат geleneği bulunmaktadır ancak, tahta çıkmak için en büyük erkek evlat olma şartı aranmamıştır. Belki de bölgeye gelen araştırmacıların en çok dikkatini çeken etnik yapının sağlam temelleri bunlara dayanmaktadır. Yine bölgeye ziyarete gelen turistlerin ilgisini çeken önemli bir ayrıntı olmaktadır.

Hititlerden sonra bölgede hâkim olan Frigler, Dinde ve sanatta önce Hititlerin sonra Yunanlı medeniyetlerin etkisi altında kalmışlardır. En büyük tanrıçaları *Kibele*'dir. Tanrılarından biri de merasimler eşliğinde tapılan şarap tanrısı *Dionyos*'tur. Ziraat ve sanatla meşgul barışçı bir topluluk olan Friglerin kültürünü bölgede dokunan halı ve kilim motiflerinde ve işlenen el sanatları ürünlerinde görmekteyiz. Hala sürmekte olan çömlek yapımı ise, Hititler ve Asurlardan kalma eski bir mirastır. Anadolu'da çömlek yapımı Neolitik devirde (İ.Ö. 7000'li yıllar) Çatalhöyük'te başlamış, İ.Ö. 2000'lerde Mezopotamya'dan ticaret için gelen Asurlular Hititlere çömlek yapımını öğretmişlerdir. Bu el sanatı bölgede yaşayan medeniyetler tarafından bugünlere kadar sürdürülmüştür. Kapadokya'nın toprak kaplarıyla (çömlek) ünlü yöresi Avanos'tur.

Bölgede farklı medeniyetlerin dini inançlarına ait mezarlara da rastlamak mümkündür. En çok göze çarpan Frig inancının mezarları olan *Tümülüs*'lerdir. Yapılan araştırmalarda ölen kişiyi özel eşyaları ile mezara konulduğu öğrenilmiştir. Bunun sebebinin öldükten sonra yaşamın devam ettiği inancına sahip oldukları görüşüdür.

Yerli ve yabancı turistleri cezbeden ilginç peri bacaları, vadiler, kervansaraylar, hanlar ve eğlence yerleri, yer altı şehirleri ve diğer turizm işletmeleri ile Kapadokya zengin bir turizm potansiyeline sahiptir. Kapadokya yöresinde turizm olgusunun ortaya çıkışı ve gelişmeye başlaması 1960'lara rastlar. Göreme çevresi, Ürgüp, Avanos, Ortahisar, Kaymaklı, Derinkuyu, Soğanlı vadisi, İhlara vadisi ve çevresi 1973 yılında alınan kararlarla 'Turizm

gelişim alanı' olarak belirlenmiştir. Kapadokya'da turistlere kültür turizmi, vadi turizmi, atlı doğa turizmi, inanç turizmi, kongre turizmi ve kış turizmi gibi olanaklar sunabilen eşsiz bir bölgedir.

Kapadokya'nın sosyo-kültürel yapısı çerçevesinde; bölgenin el sanatları, düğün-doğum gelenekleri, folklorik özellikleri ele alınmaktadır. Çeşitli dinlere sahip insanların hoşgörüsü içerisinde bir arada yaşadığı bölgede, geçmişten günümüze yaşamış birçok medeniyetin ibadet biçimlerini bıraktıkları mimari yapılarda görmek mümkündür. Bunlardan en önemlileri de Osmanlı döneminde bölgedeki yaşayan Hristiyanların inşa ettikleri kiliselerdir. Bugün bu kiliseler barışın en güzel simgelerindendir. Ayrıca, Kapadokya'nın Örf adet gelenek ve görenek kuralları bölgenin ilk yerleşik yaşamı olarak bilinen Sümerler ve Hititlerden başlayarak günümüze kadar gelen bir karma halini almıştır. Bu gün Kapadokya'nın ölüm düğün kutlama vb. gibi toplumun kuralları incelendiğinde çok eski dönemlere dayanmaktadır.

Aidiyet hissi hem bireysel hem de toplumsal anlamda, kültürel birçok grubu bir araya getiren bir hissiyattır. Etnik olarak ait olmak, bir 'şey'in içinde bulunmak ise dışarıya karşı bir olunabileceğine içeride de bunun için 'destek' bulunabileceğine dair bir dayanaktır. Toplumla ilgili yargılara veya çıkarımlara varmaya çalışırken irdelenmesi gereken temel konulardan biri, bireylerin grup içinde bir arada yaşama becerisini hangi koşul ve şartlarda edindiğidir. Calvin Wells'in de altını çizdiği gibi şudur;

"Önemli olan insanların bir yerde beraberce yaşamaları değil, birbirlerine karşı psikolojik tutum ve tepkiler geliştirmiş olmalarıdır. Yıllarca aynı mekânda birlikte çalışıp, eğlenip, dertleşip, kavga edip yaşamaları, birbirlerinin şahsiyetini belli bir durumda tepkisinin ne olacağını tahmin edecek kadar tanımalarının sonucu, bir ilgi birliğine varırlar ki buna; ortak ilgi ve faaliyetlerin meydana getirdiği dayanışma denir." (Wells 1993:97).

Etnik kimlik anlayışından bahsederken ya da onu anlamaya çalışırken üzerinde durulması gereken konulardan biri de, bir arada yaşama becerisidir. "Her toplum, her bir zaman ve yerde çeşitli biçimlerde farklılaşmıştır." (Türkdoğan 1999:20). Bu farklılaşmaya karşın beraber yaşama gücünün korunmaya çalışılması, özellikle geniş insan nüfusunu barındıran toplumlarda daha da zorlaşmaktadır. Bu yönde tahammüller azalmakta arzu edilen ya da edilmeyen çatışmalar sıkça tekrarlanabilmektedir.

Bu tip farklılaşmaları ele almadan önce, bugünkü anlamıyla ele aldığımız etnik kimlik kavramının ortaya çıkış süreci ve bu kavramı kullanırken neyin kastedildiği anlaşılmaya çalışılacaktır (Erdal:2008).

Sonuç olarak, Kapadokya, Türkiye’nin en önemli turizm merkezlerinden birisidir. Özellikle tarih, kültür ve inanç turizmi değerleri açısından dünyada tek örnektir. Peribacalarının buna eklenmesiyle Kapadokya dünya turizminin gözde merkezlerinden biri olmuştur. Dolayısıyla bu bölümde önce bölgenin tarih içinde geçirdiği evrelere göre kültürel yapıda ortaya çıkan değişimler ve kültür değerleri incelenmiştir. Ardından, bölgenin turizm imkânları, bu imkânların ne derecede kullanıldığı ortaya konulmuştur.

Yöreyi ziyaret eden Dünya’nın her tarafından gelen yerli yabancı çok sayıda ziyaretçinin tarihe, kültüre ve doğa harikalarına doğru yaptığı geziyle, sadece Nevşehir’i tanımakla kalmayıp, aynı zamanda yöre halkının engin konuk severliğini de tanımaktadır. UNESCO Dünya Doğal ve Kültürel Miras listesinde 1985 yılında 357. sırada ‘Göreme Doğal ve Tarihi Milli Parkı’ olarak kayıtlı bulunan Kapadokya, doğal yapısı ve kültürel çeşitliliği ile haklı olarak Dünya’daki özgün yerini almıştır. Bu gün itibarıyla Nevşehir’de mevcut yatak kapasitesi 20,000, gelen yerli ve yabancı turist sayısı 1.800.000 civarındadır. Şehirde 5 adet müze, 13 ören yeri, 350 kilise ve 8’i açılmış 200 civarında yer altı şehri ve 1 antik şehir (sobesos) bulunmaktadır. Kültür turizmine, inanç turizmine, spor, kongre, eğlence, atlı ve yaya doğa turizm türleri ile termal turizme uygun kültür ve tarih eserlerine, doğal güzelliklere ve modern altyapıya sahip Nevşehir, kısa süre içinde daha büyük gelişme ve atılımlar gerçekleştirecektir.

<http://www.nevsehir.gov.tr/nevsehir/kapadokya/1.html>

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmada, Türkiye turizmi için önemli bir yere sahip olan Nevşehir bölgesinin görsel iletişim tasarımı materyalleri kullanılarak Polonya ve Çek Cumhuriyeti’nde tanıtımı amaçlanmıştır. “Nevşehir Bölgesi ve Kapadokya Etnik Kimliği” adında oluşturulan araştırma başlığında bölgenin temel kültür ve tarihini anlatan görsel materyaller araştırmacı tarafından tasarlanıp, kullanılmıştır.

3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada betimsel yöntem kullanılmış olup; tarama ve örneklemden veri toplamada anket uygulaması ve odaklanmış görüşme tekniği kullanılmıştır.

Araştırmmanın evrenini, Polonya The Academy Of Business In Dałbrowa Górnicza üniversitesi akademisyenleri, bu şehirlere eğitime gelmiş olan Erasmus öğrencileri ve Polonyalı öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini Polonya ve Çek Cumhuriyeti'nde eğitim gören 55 öğrenci ile Polonya'nın The Academy Of Business In Dałbrowa Górnicza üniversitesinde eğitim veren 30 öğretim üyesi oluşturmaktadır.

Araştırmanın verileri, literatür tarama ve örneklem gruplarına uygulanan anket ve odaklanmış görüşme sorularına verilen cevaplar yoluyla toplanmıştır. Eğitimciler, araştırmacı tarafından kendilerine yöneltilmiş odaklanmış görüşme sorularına sözlü ve ayrıca yazılı cevaplar vermeyi uygun görmüşlerdir. Öğrenciler üzerinde yapılan anket soruları alanında uzman kişiler tarafından kontrol edildikten sonra kesinleştirilmiş, anket araştırmacı tarafından öğrencilere uygulanmıştır. Anket ve odaklanmış görüşme yoluyla elde edilen verilerde açık uçlu sorulara ilişkin ortak görüşler aynı cümle içinde ifade edilerek, bu görüşlere katılanların sayıları belirtilmiştir. Ayrıca 3'lü ve 5'li likert tipi ölçek kullanılmış olup anketler ve görüşme soruları uzman görüşlerine başvurulduktan sonra uygulanmıştır. Alınan cevaplar frekans tablosuyla sayısal verilere dönüştürülmüş ve matematiksel ortalama ile değerlendirilmiştir. Ayrıca bazı nicel değişkenleri içeren soruların yanıtları sayısal olarak açıklanmıştır.

Araştırmada, önceden hazırlanmış ve alanında uzman kişilerce kontrol edilerek eksiklikleri giderilmiş sorular 20 anket, 5 görüşme sorusu ve 20 adet "evet-hayır" şeklinde akademisyen ve öğrencilere sunulmuştur. Sorular, Türkiye'nin genel tanınma oranlarından Kapadokya bölgesinin tanınma ihtimaline göre genelden özele şeklinde sorulmuştur. Kişilere soruları destekleyici hazırlanmış görsel materyaller gösterilmiştir. Görsel materyaller T.C. kültür ve turizm bakanlığı sistemi içerisinde turistik ve tanıtım amaçlı fotoğraflar ve bilgiler ile donatılmıştır. Görseller hazırlanırken adobe programları kullanılmış kaliteli ve zevkli görseller ile yabancıların ilgilerinin başta Türkiye olmak üzere Kapadokya bölgesine çekmek amaçlanmıştır.

4. Verilerin Analizi

Verilerin çözümlenmesi, tanımlayıcı istatistik tekniklerinden frekans ve yüzde hesaplamaları kullanılarak analiz edilmiştir.

5. Bulgular ve Yorum

Bu bölümde 55 öğrenci ve 30 öğretim üyesinin görüşme ve anket sorularına verdikleri yanıtlardan elde edilen bulgulara ve yorumlara yer verilmiştir.

tir. Kişilerin görüşlerine ilişkin bulgular ve yorumlar, her bir görüşme ve anket formundaki sonuçlar cevap çoğunluğu dikkate alınarak aşağıdaki başlıklar altında sunulmuştur.

5.1. Öğretim Elemanlarının ve Öğrencilerin "Türkiye'yi Daha Önceden Duydunuz Mu?" Sorusuna Verdikleri Cevaplar

Katılımcıların bildirimine göre; öğrencilerin 16'sı % 29,1 oranla "hayır", 39'u %70,9 oranla "evet", öğretim üyelerinin 25'i %83,3 oranla "evet", 5'i oranla %16,6'sı "hayır" cevabını vermişlerdir. Bu durumda öğrencilerin ve öğretim üyelerinin çoğunluğunun Türkiye'yi daha önceden duyduklarını, anlaşılmaktadır.

5.2. Öğretim Elemanlarının ve Öğrencilerin "Türkiye'nin Hangi Kıtada Olduğunu Biliyor Musunuz?" Sorusuna Verdikleri Cevaplar

Öğrencilerin 35'si % 63,6 oranla "evet", 20'u % 36,3 oranla "hayır", öğretim üyelerinin 20'si % 66,6 Oranla "evet", 10'u % 33,3 oranla "hayır" cevabını vermişlerdir. Sonuçlardan anlaşılabileceği gibi öğrencilerin çoğunluğu Türkiye'yi ve hangi kıtada bulunduğunu biliyor. Öğretim üyelerinin çoğunluğu da Türkiye'yi ve bulunduğu kıtayı bilmektedir.

5.3. Öğretim Elemanlarının ve Öğrencilerin "Türkiye'yi Daha Önceden Biliyorsanız Kimden Veya Nasıl Öğrendiniz?" Sorusuna Verdikleri Cevaplar

Türkiye'yi tanıyan öğrencilerden 3'ü, %5,4'ü tarih ve coğrafya derslerinden, 2'si, % 3,6 oranla ailesinden, 7'si, % 12,7 oranla televizyon ve internetten, 4'ü % 7,2 oranla erasmus programı ile eğitime gelen Türk öğrencilerinden Türkiye'yi öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Sonuçlardan da anlaşılabileceği üzere Türkiye'yi bilme oranı teknoloji iletişim sistemleri ile daha fazla artmaktadır. Öğretim üyelerinden 14'ü, %46,6'sı Televizyonlardan, internetten, Eurovision şarkı yarışmasından ve siyasetten, 3'ü, % 10'u Turizm gezilerinden, üniversite derslerinden, 5'i, %16,6'sı spor müsabakalarından ve geri kalan 8'i, %26,6'sı ise çeşitli sebeplerden Türkiye'yi bildiklerini ifade etmektedirler.

5.4. Öğretim Elemanlarının ve Öğrencilerin "İstanbul'u Daha Önceden Duydunuz Mu? Sorusuna Verdikleri Cevaplar

Türkiye'yi tanıyan ve nerede olduğunu bilen çoğunluk arasında İstanbul'u tanıma oranı neredeyse sayının tamamıdır. Verilen cevaplar incelendiğinde Türkiye'yi bilen 39 öğrenci arasında 38'i % 97,4 Oranında İstanbul'u biliyor. Öğretim elemanlarından ise tamamı İstanbul'u duymuş ya da görmüş.

Hatta *“İstanbul’un ülke olduğunu düşünmüştüm fakat Türkiye’nin bir şehri olduğunu yıllar sonra öğrendim”* şeklinde notlara da rastlamak mümkündür. Diğer bir öğrencinin cevaplarında ise *“evet İstanbul’u duydum, Türkiye’nin başkentidir.”* Şeklinde ifadesi yer almaktadır.

Öğretim üyelerinden *“dünya tarihi ile ilgileniyorum İstanbul’un tarihte ismini çok okudum”*, diğer bir görüş ise, *“Türkiye siyasette diğer ülkelerce son yıllarda daha fazla biliniyor, başbakanın politik davranışları dünyanın birçok ülkesinde gündemde yer almayı başardı. Dolayısıyla, Türkiye zannedildiğinden daha farklı bir yaşam tarzında dünyaya kendini duyurmuş oldu...”* şeklinde görüşme sorularına cevaplar vermişlerdir.

5.5. Öğretim Elemanlarının ve Öğrencilerin “İstanbul’a Daha Önce Gittiniz Mi?” Sorusuna Verdikleri Cevaplar

Öğrencilerden 15’i oran olarak % 39,4’ü “evet” 20’si, %52,6’sı “hayır” cevabını vermişlerdir. Geri kalan 4 öğrenci ise Türkiye’nin turistik bölgelerinden olan Akdeniz ve Ege’ye gitmiş. Öğretim elemanlarından, 7’si, % 23,3 oranla “evet”, 18’i %60 oranla “hayır” cevabını vermişlerdir.

5.6. Öğretim Elemanlarının ve Öğrencilerin “Fotoğraflardan Sonra Türkiye’ye Gitmek İster misiniz?” Sorusuna Verdikleri Cevaplar

Öğrencilerden 55’i oranla % 100’ü “evet” cevabını vermişlerdir. Sonuçlara göre, Öğrencilerin tamamı görselleri gördükten sonra Türkiye’yi görmeyi istediklerini ve *“Gitmeli ve bu harika yeri görmeliyim...”* şeklinde Türkiye’yi beğendiklerini ifade etmişlerdir. Öğretim elemanların da 30’u, % 100’ü “evet” cevabını vermişlerdir.

5.7. Öğretim Elemanlarının ve Öğrencilerin “Türkiye’nin Turistik Bir Şehri Olan, Nevşehir’i Daha Önceden Duydunuz Mu?” Sorusuna Verdikleri Cevaplar

Öğrencilerden Nevşehir’i daha önceden bilenlerin sayısı 55 kişiden sadece 2 kişidir, % 3,6 öğretim elemanlarında ise, 5’i % 16,6 Oranında “evet” cevabı, 25’inden % 83,3 oranında “hayır” cevabı alınmıştır. Sonuçlardan da anlaşıldığı gibi Nevşehir yapılan araştırma evrenince çok az tanınmaktadır.

5.8. Öğretim Elemanlarının ve Öğrencilerin “Nevşehir İlinin Turistik Bir Bölgesi Olan Kapadokya’ya Hiç Gittiniz Mi? Sorusuna Verdikleri Cevaplar

Öğrencilerden hiçbirisi Kapadokya’yı daha önceden duymadıklarını ifade etmişlerdir. Öğretim elemanlarından 5’i % 16,6 Kapadokya’yı Peribaca-

larından dolayı bildiğini ifade etmiştir. 25’inden % 83,3 “hayır” cevabını vermiştir.

5.9.Öğretim Elemanlarının ve Öğrencilerin “Kapadokya Bölgesinde Doğal Olarak Oluşan Peribacaları Hakkında Bilginiz Var mı?” Sorusuna Verdikleri Cevaplar

Öğrencilerden 55’i % 100’ü “hayır” cevabını vermişlerdir. Öğretim elemanlarından sadece 3 kişi “ evet cevabını vermişlerdir.

5.10.Öğretim Elemanlarının ve Öğrencilerin “Fotoğraflardan Sonra Kapadokya Bölgesini Görmek İster Misiniz?” Sorusuna Verdikleri Cevaplar

Öğrencilerden 55’i, % 100’ü oranla “evet” cevabını vermişlerdir. Sonuçlara göre, Öğrencilerin tamamı görselleri gördükten sonra Kapadokya’yi ve çok ilgilerini çeken Peribacalarını görmek istediklerini ifade etmişlerdir. Öğretim elemanların da 30’u, % 100’ü “evet” cevabını vermişlerdir.

5.11.Öğretim Elemanlarına ve Öğrencilere Sunulan, Tanıtım İçerikli Bilgiler Ve Görsellerden Sonra Kişilerin Türkiye Ve Nevşehir Hakkındaki Görüşleri

Şekil 1: İzlediğiniz sunumdan sonra Türkiye ve Nevşehir hakkındaki görüşleriniz nelerdir?

Türkiye’yi daha önceden biliyordum ve fotoğraflardan sonra tekrar gitmek istedim.
Türkiye harika bir ülke
İstanbul’a gitmiştim çok kalabalık bir şehirdi, güneşli ve neşeli....
Türkiye özellikle, İstanbul kesinlikle görülmeli
İstanbul’u ziyaret etmeyi düşünüyorum
Türkiye gelişen ve güçlü bir ülke profili gösteriyor.
Türkiye’nin Afrika’da olduğunu biliyordum
İstanbul büyüleyici görünüyor
Türkiye’nin diğer Müslüman ülkelerden çok farklı bir ülke olduğunu düşünüyorum
Türkiye’yi fakir bir ülke sanmıştım oysaki düşündüğüm gibi görünmüyor
İstanbul vaaauv büyüleyici
İleride mutlaka Nevşehir’e gitmek ve balona binmek isterim
Türkiye Avrupa birliğinde olmayı hak eden bir ülke
Türkiye’de okumak isterdim
Türkiye’ye gitmek istemezdim çünkü savaş yaşayan bir ülkedir.
Türk arkadaşlarımı seviyorum

İstanbul'daki camiler oldukça fantastik
Türkiye'yi fotoğraflardan tanıdım oldukça güzel bir ülke
İlleride Türkiye'yi görmeyi çok istiyorum
Peribacaları fantastik bir yer
Yeraltı şehirlerinin videosunu izlerken kendimi zaman yolculuğu yaparken buldum...
Peribacalarını ve Kapadokya'daki çömllekleri çok beğendim.
Kapadokya'yı görmek için aileme ısrar ettim
Nevşehir ve gizli yeraltı uygarlıkları, izledim ve hayran kaldım
Türkiye'nin her yeri turistik ama bunların arasında mutlaka görmek istediğim yer peribacaları
Balon turu çok heyecanlı görünüyor, tıpkı film gibi...
Türkiye'yi hep futboldan tanıdım, bu kadar güzel bir ülke olduğunu tahmin etmemiştim
Nevşehir'de ipek yolu geçen şanslı şehirlerden, tarih derslerinde birçok zengin uygarlıkların Anadolu'da yaşamış olduklarını öğrenmiştim.
Türkiye hakkındaki görüşlerim değişti.

Şekil 1'de öğretim elemanlarını ve öğrencilerin ifadelerinden Türkiye'yi çok güzel buldukları, güçlü ve gelişmiş buldukları, Türk insanlarını sıcak-kanlı ve arkadaşça buldukları anlaşılmaktadır. Yine ifadelerden anlaşıldığı gibi, Türkiye turizm ve spor müsabakaları özellikle futbol, basketbol ile bilinen ve sevilen bir ülkedir. Bir kısım öğretim elemanlarınca ise siyaseti ile güçlü bir imaj sergileyen, Müslüman ülkeler ile dayanışma içerisinde olan politikası sert bir ülke olarak görülmektedir.

Fakat Türkiye birçok öğrenci tarafından tanınmayan diğer bir kısım ise bilmekte fakat tanımamaktadır, yapılan sunumlardan sonra ise; hem öğretim elemanları hem de öğrencilerin tamamına yakınının fikri değişmiş ve verilen tarihi, kültürel ve turistik bilgilerden Türkiye'yi son derece büyüleyici ve ziyaret edilmeye değer bir ülke olduğunu dile getirmişlerdir.

6. Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın evrenini, Polonya The Academy Of Business In Dąbrowa Górnicza üniversitesi akademisyenleri, bu şehirlere eğitime gelmiş olan Erasmus öğrencileri ve Polonyalı öğrenciler oluşturmuştur. Araştırmanın örneklemini Polonya ve Çek Cumhuriyeti'nde eğitim gören 55 öğrenci ile Polonya'nın The Academy Of Business In Dąbrowa Górnicza üniversitesinde eğitim veren 30 öğretim üyesi oluşturmuştur. Bölgenin tarihi geçmiş ve turistik faaliyetlerinin anlatıldığı araştırmada, Polonya ve Çek Cumhu-

riyeti'ndeki bireylerin başta Türkiye olmak üzere Nevşehir bölgesine olan ilgileri arttırılmıştır.

Ortaya çıkan sonuçlara dayanarak getirilebilecek öneriler şunlardır,

1. Sonuçlardan yola çıkılarak, Türkiye'nin adı başta İstanbul olmak üzere, Akdeniz ve ege bölgelerinin turizm faaliyetlerinin dışında diğer değerleri tanıtacak kadar bilinmemekte olduğundan geçmiş tarih ve zengin kültürümüzü tanıtıcı reklamlara daha önem verilebilir.
2. Görsellerin verdiği etkiden doğan olumlu dönütler düşünüldüğünde Nevşehir bölgesinin değerleri olan yeraltı şehirleri, kilise, konak, cami, köprü, yol ve diğer mimari yapıları, vadileri, peribacaları, akarsuları, halıları, kilimleri, çömlekleri, şarapları ve tüm gelenek-göreneklerinin görselleri bölgenin kültür ve etnik kimliğini tanıtıcı amaçlı estetik kaygı ile tasarlanabilir ve yurt dışındaki ilgili birimlerce dağıtılabilir. Bu tanıtımlar, yollarda, duraklarda, park ve bahçelerde, okullarda sergileme şeklinde olabilir.
3. Nevşehir Bölgesi ve Kapadokya Etnik Kimliği tanıtımı amaçlanan araştırma daha geniş bir bölgede daha fazla sayıda kişiye uygulanabilir.
4. Nevşehir Bölgesi ve Kapadokya'nın tanıtımı sadece bir turizm faaliyeti olarak değil, yapılan uluslararası eğitim faaliyetlerinde (kongre, seminer, konferans, sempozyum, bienal vb.) eğitim, sağlık, tarih ve kültür amaçlı olarak da yapılmaya önem verilmelidir.

Kaynaklar

- Akurga, Ekrem, 1997. "Anadolu Kültür Tarihi", Tübitak Yayınları, Ankara.
- Anthony D. Smith, 1999. "Milli Kimlik", çev. Bahadır Sina Şener, 2.b. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bilge, A, 1966. "Nevşehir ve Lale Devri Tarihi", Konya.
- Calvin, Wells, 1993. "İnsan ve Dünyası" 1. Basım, Ankara: Remzi Kitabevi.
- Dowling, G.R, 1986. "Managing Your Corporate Images. Industrial Marketing Management.
- Erdal. Pelin, 1990. "Türk Sinemasında Etnik Kimlikler 1990'lı Yıllardan Günümüze Türk Sinemasında Etnik Kimlikler", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim Dalı İletişim Bilimleri Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi İstanbul
- Günaltay, Ş, 1987. "Romalılar Zamanında Kapadokya, Pont ve Ataksiad Krallıkları" Ankara.

- Güvenç, Bozkurt, 2005. "İnsan ve Kültür" 11.Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Haşhaş, Mine Hatun, 1999. "Galata' da Kültürel Değişim ve Çevresel Etkileşim "Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Memiş, Ekrem,2003. "Eskiçağ Türkiye Tarihi-En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar", Çizgi Kitabevi, Konya.
- Macqueen, J.G, 1999. "Hititler ve Hititler Çağında Anadolu",Arkadaş Yayınları, Ankara.
- Özgüç. N, Tunca. Ö, 2001. "Kultepe-Kaniş (Mühürlü ve Yazıtlı Kil Bullalar- Sealed And Inscribed Claybullae)", T.T.K. Yayınları. Ankara.
- Özkul, 1991. "Dünden Bugüne Nevşehir ve Yöresi Tarihi" Erciyes Üniv. Sosyal bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Sezgin. U, "XVIII. Yüzyılda Nevşehir ve İlçelerindeki Osmanlı Dönemi Mimari Eserleri,"Yüz. Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Türkdoğan, Orhan, 1999. "Etnik Sosyoloji", 3. Basım, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Ufuk, Esin, 1998. "Doğal Çevre ve Kültürler", Kapadokya, İstanbul.

KARAMANLI TÜRKLERİN SÖZLÜ VE YAZILI EDEBİYATINDA ATA SÖZLERİ

PROVERBS IN ORAL AND WRITTEN
LİTERATURE OF KARAMAN TURKS

Asuman ERGÜN ÜNSAL*

ÖZET

Ata sözleri; kalıplaşmış, klişe hâline gelmiş özlü sözlerdir. Türk milletin ata sözleri, dünyanın eskilik bakımından en kıdemli ata sözleri arasındadır. Türk edebiyatında bilinen en eski yazılı örneklerini Orhun Yazıtları'nda bulduğumuz ata sözleri, bir kısmı sonradan farklı Türk boylarında birtakım değişikliklere uğramış olsalar da, öz olarak aynı millî kaynaktan beslenmektedirler. Ata sözlerinin içerisinde bir milletin felsefesi, yaşama biçimi, davranış kalıpları ve tecrübeleri bulunur. Ata sözleri, bir milletin ortak kültürü hakkında bilgi veren eşsiz bir hazine niteliğindedirler. Toplumdaki âdetleri, gelenekleri, uzun hayat tecrübelerini ve insanların özleşmiş görüşlerini yansıtır. Milletin ortak düşünce ve tutumu hakkında bilgi verirler. Türk Dünyası'nın çoğunluğu Müslüman olmakla birlikte, diğer dinlere mensup olan Türkler de vardır. Hristiyan olan Gagavuz Türkleri ve Yahudi olan Karaim Türkleri, Müslümanlığın dışındaki inançlara mensup Türklere örnek olarak verilebilir. Karamanlı Türkler de Hristiyanlığın Ortodoks mezhebine mensup olup; yüzyıllarca Anadolu'da yaşamış, Türkçe konuşmuş, Türkçe ibadet etmiş ve Grek Harfli Türkçe ile eserler vermiş olan Türklerdir. Karamanlı Türkler, 1924'te Lozan Antlaşması çerçevesinde gerçekleştirilen mübadele sonucunda Yunanistan'a göç etmelerinden önce, Nevşehir'i de içine alan ve merkezi Karaman olan geniş bir bölgede yaşamışlardır. Grek Harfli Karamanlı Türkçesi ile yazılmış olan Nevşehir Salnâmesi de, Karamanlı Türklerin ata sözlerine yer vermiş olan yazılı eserlerdendir. Karamanlı Türklerin ata sözlerinin incelenmesi ve yorumlan-

* Okt., Zagreb Üniversitesi, Felsefe Fakültesi, Türkoloji Bölümü Hırvatistan, e-posta:a_e.u@hotmail.com

ması; edebiyatımıza kültürel yönden yeni bulgular kazandırmaktadır. Bu çalışmada, özellikle de Nevşehir Salnâmesi'nden hareketle, Karamanlı Türklerin sözlü ve yazılı edebiyatındaki ata sözleri incelenmiştir. Bu ata sözleri, diğer Türk boylarındaki ata sözleri ile de karşılaştırılmış ve konu hakkında bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karamanlı Türkler, Edebiyat, Ata sözü.

ABSTRACT

Proverbs are clichéd sayings or cliché maxims. Proverbs of Turks are among the oldest proverbs in the world. The proverbs, of which the oldest examples are seen in Orkhon Inscriptions, are inherently fed from same national source although some of them have changed in different Turkmen clans throughout the history. Proverbs contain within their body the philosophy, life style, behavioral patterns and experiences of a nation. Proverbs are unique treasure which clues other people in common culture of a nation. They reflect custom, traditions, long life experience in the society and purified views of people. They provide information about common thought and attitude of the nation. Although majority of Turks have been Muslim, there have also been some Turks believing in other religions. Christian Gagauzian Turks and Jewish Karaim Turks can be given as examples for those having believed in other religions. Karaman Turks were Turks which were the members of Orthodox sect of Christianity and lived in Anatolia for many years, spoke in Turkish, worshiped in Turkish, and created Turkish inscriptions typed with Hellenic script. Before they emigrated to Greece as a consequence of population exchange within the framework of Lausanne Treaty in 1924, they had lived in a wide-range region, including Nevşehir, of which centre was Karaman. Yearbook of Nevşehir having been written in Karaman Turkish and typed with Hellenic script is one of the inscriptions containing proverbs of Karaman Turks. Review and interpretation of Karaman Turks' proverbs provide new cultural findings for our literature. Proverbs in oral and written literature of Karaman Turks have been viewed, especially with reference to Yearbook of Nevşehir, in this study. These proverbs have been compared to proverbs of other Turkmen clans and an assessment has been carried out related to the subject.

Key Words: Karaman Turks, Literature, Proverb.

Ata sözleri; kalıplaşmış, klişe hâline gelmiş özlü sözlerdir. Türk milletinin ata sözleri, dünyanın eskilik bakımından en kıdemli ata sözleri arasındadır. Türk edebiyatında bilinen en eski yazılı örneklerini Orhun Yazıtları'nda bul-

duğumuz ata sözleri, bir kısmı sonradan farklı Türk boylarında birtakım değişikliklere uğramış olsalar da, öz olarak aynı millî kaynaktan beslenmektedirler. Ata sözlerinin içerisinde bir milletin felsefesi, yaşama biçimi, davranış kalıpları ve tecrübeleri bulunur. Ata sözleri, bir milletin ortak kültürü hakkında bilgi veren eşsiz bir hazine niteliğindedirler. Toplumdaki âdetleri, gelenekleri, uzun hayat tecrübelerini ve insanların özleşmiş görüşlerini yansıtır. Milletin ortak düşünce ve tutumu hakkında bilgi verirler.

Türk Dünyası'nın çoğunluğu Müslüman olmakla birlikte, diğer dinlere mensup olan Türkler de vardır. Hristiyan olan Gagavuz Türkleri ve Yahudi olan Karaim Türkleri, Müslümanlığın dışındaki inançlara mensup Türklerle örnek olarak verilebilir. Karamanlı Türkler; Hristiyanlığın Ortodoks mezhebine mensup olup; yüzyıllarca Anadolu'da yaşamış, Türkçe konuşmuş, Türkçe ibadet etmiş ve Grek Harfli Türkçe ile eserler vermiş olan Türklerdir. Eckmann'a göre; "Bazı Karamanlı iskân yerlerine Suriye'de, Balkanlar'da, Besarabya'da, hattâ Kırım'da tesadüf edilmekle beraber, Karamanlıların esas kütlesi, Türk-Yunan ahali mübadelesine kadar, Anadolu'nun takriben, Trabzon –Fırat-Toros –Silifke hattından batıya düşen kısmında, bilhasa Kayseri, Nevşehir, Niğde, Konya bölgesinde, Karadeniz'in sahil mıntıkasında, İstanbul'da ve başka yerlerde dağınık olarak oturmakta idi." (Eckmann:1950, 165) Karamanlı Türkler, "Anadolu ve İstanbul'da, Rumeli'de ise Teselya, Makedonya ve Tuna'ya kadar uzanan bölgelerde yaşamışlardı; hattâ Besarabya ve Güney Rusya'daki Odesa ve Mariupol'da (bugünkü Zdanov) izlerine rastlıyoruz." (Anhegger:2001, 290)

Karamanlılar, Millî Mücadele'den sonra 1924 yılında Yunanistan ile yapılan nüfus mübadelesi antlaşmasından sonra -Millî Mücadele'ye destek vermiş olmalarına rağmen, dinleri Ortodoks Hristiyan olduğu için- mübadeleye dâhil edilmişlerdir.

Karamanlı adı, Anadolu'nun Türkçe konuşan Hristiyanları için kullanılmıştır ve "ilk defa 1553-1555 yılları arasında İstanbul ve Anadolu'yu gezen Alman *Hans Dernschwam*'ın seyahatnamesinde geçmektedir. *Dernschwam*'a göre Hristiyan olan, Türkçe konuşan, Yunanca bilmeyen ve *Caramanos* adıyla anılan bu topluluk, İstanbul'da Yedikule'de oturmaktadır ve buraya Karaman'dan gelmiştir. Evliya Çelebi de ünlü eseri *Seyahatnâme*'de Alanya'dan bahsederken; '*Kadim eyyamdan beri Urum keferesi bir mahalledir, cümle üç yüz haraçtır; amma asla Urum lisanı bilmeyüp batıl Türk lisanı bilirler*' diyerek güney Anadolu'da yaşayan Karamanlılara işaret eder." (Ağca:2006, 4)

Hristiyan oldukları için mübadele ile Yunanistan'a gönderilmiş olan Karamanlılar, diğer taraftan da Türkçe'den başka bir dil bilmedikleri için Yunanistan'da kendilerini yabancı hissetmişler ve Türkçe konuştukları için Yunanlılar tarafından dışlanmışlardır. Yerli halk tarafından dışlanan Karamanlılar, "yerlilerle ancak kırk yıldan sonra kız alıp vermeye başladıklarını" ifade etmektedirler.¹ Karamanlı nüfusu, 1924 yılında 1 milyon civarında iken (Ağca:2006, 4), şu an elimizde net bir rakam yoktur.

Eckmann'a göre, Karamanlıların kökeni hakkında iki görüş vardır: "1. Karamanlılar Türkleşmiş Rumlardır; 2. Selçuklular zamanında Bizanslılarla olan sıkı münasebetler neticesinde Türklerin bir kısmı Hristiyanlığı kabul etmiştir ve Karamanlılar bunların torunları, yani aslen Türktürler." (Eckmann:1950, 165) Eckmann, "Birçok hususlar bu ikinci nazariye lehine konuşmaktadır" der. Bir diğer görüşe göre ise Karamanlı Türkler, "özellikle Bizans kilisesinin yürüttüğü misyon sonucu Karadeniz'in kuzeyi ve Balkanlara hakim olmaya başlayan Hun, Bulgar, Peçenek, Uz ve Kuman-Kıpçak Türklerinden Hristiyanlığı benimseyen" Türklerdir. (Anzerlioğlu:2009, 180-181) Bir kısım Yunanlı araştırmacılar, "Karamanlıları Hristiyan olmaları ve Grek alfabesini kullanmış olmalarından dolayı Rum kabul etmekte, onların dil ve kültürlerinin Osmanlılar tarafından zorla değiştirildiğini iddia etmektedirler." (Ağca:2006, 4) Bu araştırmacılara göre Karamanlılar, "Rum Ortodoks dininden olmalarına karşın, Türklerden farklı olduklarının ve şu anda yaşadıkları topraklara onlardan önce gelmiş Yunanlılar veya en azından Romalılar olduklarının bilincinde olmayan kimselerdir. (...) Karamanlılar, bazen, onlar için *ana dili* olmanın emsalsiz çekiciliğini taşıyan, galiplerin diline çok içten bir bağlılık göstermişlerdir." [Balta:1998, 4; H.de Ziegler, "Les Karamanlis", *Le Mercure de France*, cilt:96, no:345 (1/11/1911)'den] Oysa, "her şeyden önce, Türklerin yalnız Osmanlı İmparatorluğu zamanında değil, ondan önceki zamanlarda da herhangi bir milletin dilini ya da kimliğini zorla değiştirmedeği, tarihî veriler ışığında bilinen bir gerçektir. Şayet iddia edildiği gibi, Karamanlıların dilleri ve kimlikleri zorla değiştirilmiş olsaydı, İstanbul'da yaşayan ve dinî ya da din dışı eserlerini Rumca yazan Rumların da Türkçeden başka bir dil bilmiyor olmaları gerekirdi. (Ağca:2006, 5; Güngör:1998, 227) Ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu gibi, "millet yerine ümmet esasıyla yönetilen bir devlette, Karamanlılar gibi gayrimüslim toplulukların milliyet ve dillerinden önce dinlerinin de-

¹ Maria Sütöğlu ile Yunanistan'ın Kapadokiko (Karditsa) şehrinde 07.08.2011 tarihinde yapılan mülakat.

ğıştirilmiş olması gerekirdi. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nda Hristiyan ve Musevî inancında olan topluluklar, dinlerini her zaman kendi mabetlerinde kendi dilleriyle yerine getirme imkânına sahip olmuşlardır. İmparatorluğun yıkılışından sonra da bu gayrimüslim toplulukların dinlerini ve dillerini korudukları görülmüştür." (Ağca:2006, 5) Anhegger de, Türkçe'nin devlet zoruyla benimsetildiği savlarını yersiz bulur. (Anhegger:2001, 290) Tarihte, tam aksine, ana dili Türkçe olan Karamanlıların dillerini değiştirebilmek için Yunanlıların yoğun çabalar gösterdiklerini görüyoruz: "Anadolu içlerindeki Rum eğitiminin karşılaştığı bir mesele de bu bölgedeki nüfusun Rumca değil, ağırlıklı Türkçe, kimi yerlerde de Ermenice konuşuyor olmasıydı. Böylece, turkofon cemaatlerdeki eğitim çalışmalarının başlıca hedefi, Rumcanın öğretilmesi ve halkın dilsel olarak Hellenleşmesiydi. Bu amaca yönelik olarak mesela Türkçe konuşmakta olan çocuklara Yunanca ders verilebilmesi için özel ders kitapları hazırlanır. Bazı cemaatlerde ise okul içinde Türkçe konuşmak yasaklanır. Örneğin Gelveri'de cemaat okullarının 1905 tarihli nizamnamesinde böyle bir hüküm vardı ve bunun aleyhinde davranan öğrenciler dayakla dahi cezalandırılıbiliyordu." (Benlisoy:2000, 24) Fakat, bu gayretlere rağmen, "Karamanlıların Türkçe konuşuyor olup Yunanca anlamadıklarından" yakınılır. Nevşehir'deki 'Papa Yeorğios' cemiyetince neşrolunan 1913 yıllığında Yunanca yerine Türkçenin kullanılmış olması şu şekilde savunulur: "Hemşehrilerimizin bazıları Anadolu dilini (Türkçe) terk etmemiz ve bu salnâmeyi Yunanca yayımlamamızı tavsiye ediyor. Onlara şu soruyla cevap veriyoruz: Yunancayı yeterince bilenler yüzde kaçtır, bilmeyenler kaç? Bu türden bir eseri anlamak içinse iyi Yunanca bilmek gerekir. Vaktiyle okullarımızda Yunanca öğrenmiş olanların hangisinin aklındadır bunlar?" (Benlisoy:2000, 24) Yunanlıların "Karamanlıların dillerini değiştirebilmek için gösterdikleri çabalar", mübadeleden sonra da yoğun bir şekilde devam etmiştir. Karamanlı mübâdiller, Türkçe'yi hâlâ ana dilleri olarak görmektedirler ve "Yunanistan'daki mekteplerde dillerinin yasak edilmiş olması"ndan yakınmaktadırlar.

Tekin, "Anadolu Karamanlıları, bilindiği gibi, Kurtuluş Savaşı sonrası yapılan mübadelede Yunanistan'a gönderilmişlerdir. Mübadele sırasında sayıları bir milyon civarında olan Karamanlıların yaşlıları Türkçe konuşup Türkçe yazmaktadırlar. Genç nesil ise, doğal olarak, Grekleşmiştir" demektedir (Tekin:1984, 21) Yonca Anzerlioğlu, "Karamanlı Ortodoks Türkler" adlı kitabında, Karamanlıların tarihini incelemiştir. (Anzerlioğlu:2003) Anzerlioğlu, "Karamanlıların yoğun bir şekilde yaşadıkları yerlerdeki gayrimüslim nüfus arasında Türkçe isim kullanımının yoğunluğu, bugün dahi *dili-*

miz dedikleri Türkçeyi konuşmaları ve sahip oldukları âdet, gelenek ve görenekleri onları Anadolu'da yaşamış olan Rum Ortodoks nüfustan ayıran en önemli özellikleridir" der. (Anzerlioğlu:2005, 51) Anzerlioğlu'na göre, "Bugün artık eldeki tarihî veriler göstermektedir ki, bir zamanlar kendi gazeteleri ve kiliseleri ile Türk olduklarını tüm dünyaya ilan etmelerine rağmen zorunlu bir biçimde Yunanistan'a gönderilmiş olsalar da hiçbir zaman Yunan toplumu içinde benimsenemeyen ve sürekli Türkospori yani Türk tohumu olarak isimlendirilen Karamanlı Ortodokslar geniş Türk inanç hoşgörü coğrafyasının bir parçasıdır." (Anzerlioğlu:2009, 171) Anzerlioğlu, "Türkopol" kavramını şu şekilde açıklar: "Özellikle Bizans kilisesinin yürüttüğü misyon sonucu Karadeniz'in kuzeyi ve Balkanlara hakim olmaya başlayan Hun, Bulgar, Peçenek, Uz ve Kuman-Kıpçak Türklerinden Hristiyanlığı benimseyenler olmuştur. Bizans kilisesinin bu misyonunun siyasi saha açısından da ayrı bir önemi olduğuna burada dikkat çekmekte fayda vardır. Bizans Devleti açısından Balkanlarda Türk varlığının ortaya çıkması bir tehdit oluşturmuş ve bu tehdit Bizans tarafından Türk boylarının birbirlerine karşı kullanılması dışında Hristiyanlığı kabul etmeleri şartıyla Bizans'a asker olarak hizmet etmeleri ve yine bu hizmet dahilinde Bizans imparatorluk arazilerine ve özellikle sınır bölgesi olarak Anadolu'da Kapadokya bölgesine iskan edilmeleri sağlanarak bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Bizans ordusunda hizmet eden Türklerin varlığına yönelik olarak özellikle 1071 Malazgirt Savaşı ve onu takiben Miryakefalon Savaşı Bizans tarih yazarlarının eserlerinde de yer aldığı gibi önemli örnekler olarak tarihteki yerini almıştır denilebilir. Ancak, Bizans ordusunda hizmet eden ve imparatorluk topraklarına iskan edilen Türkler balkanlardakilerle sınırlı kalmamıştır. Bu bağlamda, Anadolu Türklerinden ve Bizans ordusundan görev yapanlar olduğu bilinmektedir. Hatta, Anadolu Türkleri diğer Türk boylarından ayrı olarak *Türkopoller* isimlendirmesi ile anılmışlar ve 13 ve 14. yüzyıllarda Bizans ordusunun standart birlikleri olarak Bizans tarihindeki yerlerini almışlardır." (Anzerlioğlu:2009, 180-181) Yunanistan'da, şu an bile hâlâ, kendisini "Türk Hristiyan Ortodoks" olarak tanımlayan; "Bizimkiler de Türk'tü, geldiler Yunanlı oldular", "Yunanlılar, 'Türkopollar' diyorlardı bizlere, biz Türkopolmuşuz, ama artık demiyorlar, şimdi Yunanlı olduk gayri", "Siz Türksünüz diyorlardı" şeklinde ifadeler kullanan kişiler de vardır.² İnanç olarak Yunanlılarla aynı kiliseye mensup olan Karamanlılar,

² 2011 yılının temmuz ve ağustos aylarında Yunanistan'ın farklı şehir ve köylerinde Karamanlı mübadillerle yapılan mülakatlar.

“Ortodoks inancının gereği sahip oldukları değerler dışında Yunanlı Ortodokslarla fazla bir benzerlikleri olmayıp din dışında, sosyo-kültürel yapıları çerçevesinde daha çok Müslüman Türk komşularıyla ciddi benzerlikler göstermektedirler.” (Anzerlioğlu:2009, 176)

Karamanlılar, Yunanistan’da dağınık bir şekilde yaşamakta, fakat kendi kültürlerini -hemen hemen her yerleşim yerinde kurmuş oldukları Kapadokya derneklerinin faaliyetleri ile- yaşatmaya çalışmaktadırlar. Bu dernekler, bir “dernekler federasyonu” ile birbirine bağlı olarak çalışmaktadırlar. Bu “dernekler federasyonu” da her yıl, Karamanlılara yönelik festivaller düzenlemektedir. Bu festivallerde, Türkçe bilmeyen yeni neslin de kendi kültürüne karşı yoğun bir ilgi duyduğu gözlemlenmektedir. Şu an ikinci kuşak mübadillerin tamamı ile üçüncü kuşak mübadillerin bir kısmı Türkçe’yi bilmekte ve konuşmaktadırlar; fakat yeni yetişen nesil, çoğunlukla, sadece Yunanca konuşmaktadır. Bunda, Yunanistan’daki -Karamanlılara Türkçe konuşmayı yasaklayan- eğitim faaliyetlerinin, artık yerlilerle “kırk yıldan sonra” başlamış olan kız alıp vermelerin, vs. payı da vardır. Bir kısım Karamanlıların, yeni nesle Türkçe öğretmek isteyen ferdi gayretleri de gözlemlenmiştir. Şu an, çoğunluk itibarıyla, artık Türkçe konuşmayan ama kendi Karamanlılık kültürüne oldukça ilgili bir nesle sahiptirler.³

Grek harfli Türkçe ile yazılmış olan Nevşehir Salnâmesi, Karamanlıların ata sözlerine yer vermiş olan yazılı eserlerdendir. Karamanlıların ata sözlerinin incelenmesi ve yorumlanması; edebiyatımıza kültürel yönden yeni bulgular kazandıracaktır. Bu çalışmada, özellikle de Nevşehir Salnâmesi’nden hareketle, Karamanlı Türklerin sözlü ve yazılı edebiyatındaki ata sözleri incelenmiştir. Nevşehir Salnâme’sinde yer alan bu ata sözleri; Anadolu’daki Müslüman Türklerin, diğer Türk boylarının ve özellikle de Ortodoks Hristiyan olan Gagavuz Türklerinin ata sözleri ile karşılaştırılmıştır.

Nevşehir Salnâmesi’nde aşağıdaki ata sözlerine yer verilmiştir:

“ATALAR SÖZÜ”

I.

1. Fazilet eken şan-u-şöhret biçer.
2. Çalışan için vakit çabuk geçer.
3. İki karpuz bir koltuğa sığmaz.

³ 2011 yılının temmuz ve ağustos aylarında Yunanistan’ın farklı şehir ve köylerinde Karamanlı mübadillerle yapılan mülakatlar.

4. Kıskançlık aşk-u-sevdanın dikenidir.
5. Karıların ağlamasına ve erkeklerin yeminine itimat etme.
6. İhtiyarlığı herkes dua eder fakat arzu etmez.
7. Fena mebdenin fena netaici olur.
8. Fukaranın ölümü rahatlıktır.
9. Yaz hazırlar kış sarf eder.
10. Kurt kıştan korkmaz.
11. Herkes ekdiğini biçer.
12. Çam ağacından kiraz koparılmaz.
13. Memnu olan şeyler datlı olur.
14. Çivi çiviye söker.
15. Acele işe şeytan karışır.
16. Su gider kum kalır.
17. Kim kazana kim yiye.
18. Kendini kayıranı Allah da kayırır.
19. İş, iş âdeminden korkar.
20. Akıl yaşda değil baştadır.
21. Çok bilen çok yanılır.
22. Ava giden kurdu görür.
23. Kılıç yarası şifa bulur, dil yarası bulmaz.
24. Sabr ile koruk halva, dud yaprağı atlas olur.
25. Su uyur düşman uyumaz.”
(Mikrasiatikon, İmerologion O Astir:1914, 66)

II.

1. Duvarın kulağı olur.
2. Az sadaka çok bela def ider.
3. Güzellik gider meziyet kalır.
4. Kedi semizler ise sıçan dutmaz.
5. Altun leke dutmaz.
6. Uz hırsız ev sahibini hırsız çıkarır.
7. Hiddetine galebe çalan, kendinin hâkimidir.
8. Kuş yuvasından, kişi hânesinden belli olur.
9. Meyhanede böyüyen, hastahânedeki iyi olur.
(Mikrasiatikon, İmerologion O Astir:1914, 75)

III.

1. Kaçan balık büyük olur.
2. Serçeden korkan darı ekmez.

3. Balı seven arıyı dahi sever.
4. Denize düşen yılanı sarılır.
5. Haydan gelen huya gider.
6. Her iş vaktinde gerek.
7. Çok tamaa (tamah) çok ziyan getirir.
8. Vad (vaat) ile mal tükenmez.
9. Herkes ettiği gibi biçer.
10. Gönül yaresine çare bulunmaz.
11. Demir sıcak iken döğülür.
12. Bağ üzümsüz yakışmaz.

(Mikrasiatikon, İmerologion O Astir:1914, 85)

Çobanoğlu, "Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü" adlı eserinde bu ata sözlerinin pek çoğuna yer verir. Ahmed Vefik Paşa'nın "Atalar Sözü: Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl" adlı eseri, Tanzimat'tan sonra yapılmış olan en geniş hacimli derleme çalışması özelliğini taşımaktadır. Ahmed Vefik Paşa da eserinde, Karamanlı Türklerin Nevşehir Salnâmesi'nde yer alan ata sözlerinin çoğuna yer vermiştir. Malacalı, "Kıpçak Köyün Monografisi" adlı tez çalışmasında Gagavuz Türklerinin ata sözlerini de inceler. Karamanlı Türklerin ata sözlerinin pek çoğu, Gagavuz Türkleri tarafından da kullanılmaktadır. Nevşehir Salnâmesi'ndeki ata sözleri, taradığımız diğer kaynaklarda şu şekilde yer almaktadır:

ACELE İŞE ŞEYTAN KARIŞIR:

Acele işe şeytan karışır. (Çobanoğlu:2004, 45; Duymaz:2005, 93; Güngör ve Argunşah:2002, 121; Türk Atasözleri ve Deyimleri:1992, I, 4)

Alat işe şeytan karışır. (Güngör ve Argunşah:2002, 122)

AKIL YAŞDA DEĞİL BAŞTADIR:

Akıl yaşda değil baştadır. (Duymaz:2005, 98)

Akıl yaşta değil başta. (Çobanoğlu:2004, 72)

Akıl yaşta değil, baştadır. (Türk Atasözleri ve Deyimleri:1992, I, 16)

Akıl yaşta diil, baştadır (Malacalı:2002, EK-2, 1; M. Sarsaman:2000)

ALTUN LEKE DUTMAZ:

Altun pas tutmaz. (Türk Atasözleri ve Deyimleri:1992, I, 25)

Altın leke tutmaz. (Duymaz:2005, 101)

Altın yere düşmekle kıymetten düşmez. (Çobanoğlu:2004, 80)

AZ SADAKA ÇOK BELA DEF İDER:

Az sadaka çok belâ götürür. (Türk Atasözleri ve Deyimleri:1992, I, 44)

BAĞ ÜZÜMSÜZ YAKIŞMAZ:

Bağ bârsız, at tımarsız olmaz. (Türk Atasözleri ve Deyimleri:1992, I, 46)

BALI SEVEN ARIYI DAHİ SEVER:

Gülü seven dikenine katlanır. (Türk Atasözleri ve Deyimleri:1992, II, 142)

Gülü seven tikenı de sever. (Güngör ve Argunşah:2002, 131)

Dikensiz gül olmaz. (Çobanoğlu:2004, 211)

ÇİVİ ÇİVİYİ SÖKER:

Çivi çiviıı söker. (Duymaz:2005, 124; Türk Atasözleri ve Deyimleri:1992, I, 82)

Çivi çiviıı söker./ Acı acııı keser. (Çobanoğlu:2004, 182)

Çivi çiviıı kaker. (Güngör ve Argunşah:2002, 127)

Çivi çiviıı sökär. (Malacalı:2002, EK-2, 2; M. Sarsaman:2000)

Kamayı kamaylan çıkarırlar. (Güngör ve Argunşah:2002, 134)

ÇOK BİLEN ÇOK YANILIR:

Çok bilen çok yanılır. (Duymaz:2005, 125; Türk Atasözleri ve Deyimleri:1992, I, 83)

ÇOK TAMAA (TAMAH) ÇOK ZİYAN GETİRİR:

Çok tamah çok zarar. (Güngör ve Argunşah:2002, 127)

Çok istedi; elindâ olanı da kaybetti. (Malacalı:2002, EK-2, 2; G. Kocabaş:2000)

Çok isteyen belâsını ister. (Çobanoğlu:2004, 190; Türk Atasözleri ve Deyimleri:1992, I, 84)

Tamah bir vakıt doymeer. (Güngör ve Argunşah:2002, 141)

Tamahlık adamı kaybeder. (Güngör ve Argunşah:2002, 141)

Çoğu zarar, azı karar. (Çobanoğlu:2004, 189)

DEMİR SICAK İKEN DÖĞÜLÜR:

Demir sıcakken dövülür. (Güngör ve Argunşah:2002, 128)

Demir kızgın iken dikilir. (Demir tavında) Demir tavında yapışır. (Duymaz:2005, 128)

Demir kızgın iken dövülür. (Türk Atasözleri ve Deyimleri:1992, I, 92)

Demir kızginkan düülür. (Malacalı:2002, EK-2, 2)

DENİZE DÜŞEN YILANA SARILIR:

Denize düşen yılanı sarılır. (Duymaz:2005, 128; Türk Atasözleri ve Deyimleri:1992, I, 93)

DUVARIN KULAĞI OLUR:

Duvarların da var kulaı. (Güngör ve Argunşah:2002, 128)

Yerin kulağı var her sözü işitir. (Duymaz:2005, 215)

Yerin kulağı var. (Çobanoğlu:2004, 475; Türk Atasözleri ve Deyimleri:1992, II, 156)

FAZİLET EKEN ŞAN-U-ŞÖHRET BİÇER:

Fazilet kendini gösterir. (Türk Atasözleri ve Deyimleri:1993, 129)

GÜZELLİK GİDER MEZİYET KALIR:

Güzel yüzden kırk günde usanılır; güzel huydan kırk yılda usanılmaz. (Duymaz:2005, 148)

HAYDAN GELEN HUYA GİDER:

Haydan gelen huya gider. (Türk Atasözleri ve Deyimleri:1992, II, 12)

Haydan gelen huya gider, davuldan gelen zurnaya. (Duymaz:2005, 151)

HER İŞ VAKTİNDE GEREK:

Her şey vaktiyle olur, horoz bile vaktiyle öter. (Türk Atasözleri ve Deyimleri:1992, II, 18)

HERKES EDTİĞİNİ (EKDİĞİNİ) BİÇER:

Herkes ektiğini biçer. (Türk Atasözleri ve Deyimleri:1992, II, 20)

Ne ekersen onu biçersin. (Çobanoğlu:2004, 387; Duymaz:2005, 185; Duymaz:2005, 185)

İKİ KARPUZ BİR KOLTUĞA SIĞMAZ:

İki karpuz bir koltuğa sığmaz. (Duymaz:2005, 157; Türk Atasözleri ve Deyimleri:1993, II, 31)

Bir koltuğa iki karpuz sığmaz. (Çobanoğlu:2004, 155)

KAÇAN BALIK BÖYÜK OLUR:

Kaçan balık büyük olur. (Duymaz:2005, 161; Türk Atasözleri ve Deyimleri:1992, II, 41)

KENDİNİ KAYIRANI ALLAH DA KAYIRIR:

Kendine faydası olmayanın başkasına da faydası olmaz. (Çobanoğlu:2004, 341)

KILIÇ YARASI ŞİFA BULUR, DİL YARASI BULMAZ:

Kılıç yarası sağalır, dil yarası sağalmaz. (Türk Atasözleri ve Deyimleri:1992, II, 62)

KİM KAZANA KİM YİYE:

Kim kazandı kim yedi. (Duymaz:2005, 171; Türk Atasözleri ve Deyimleri:1992, II, 66)

KUŞ YUVASINDAN, KİŞİ HÂNESİNDEN BELLİ OLUR:

Arslan yatağından bellidir. (Türk Atasözleri ve Deyimleri:1992, I, 32)

SABR İLE KORUK HALVA, DUD YAPRAĞI ATLAS OLUR:

Sabr ile koruk helva, dut yaprağı atlas üdibâ olur. (Türk Atasözleri ve Deyimleri:1992, II, 111)

Sabır acıdır meyvesi tatlıdır. / Sabırla koruk helva olur. (Çobanoğlu:2004, 412)

Sabır ile koruk helva olur; dut yaprağı atlas. (Duymaz:2005, 193)

SERÇEDEN KORKAN DARI EKMEZ:

Serçeden korkan darı ekmez. (Duymaz:2005, 196; Türk Atasözleri ve Deyimleri:1992, II, 118)

SU GİDER KUM KALIR:

Su gider, kum kalır. (Güngör ve Argunşah:2002, 140)

Sel gider, kum kalır. (Güngör ve Argunşah:2002, 139)

SU UYUR DÜŞMAN UYUMAZ:

Su uyur, düşman uyumaz. (Duymaz:2005, 200; Malacalı:2002, EK-2, 4; Türk Atasözleri ve Deyimleri:1992, II, 125)

UZ HIRSIZ EV SAHİBİNİ HIRSIZ ÇIKARIR:

Usta hırsız ev sahibini bastırır. / Yavuz hırsız ev sahibini bastırır. (Çobanoğlu:2004, 453)

Yavuz hırsız ev sahibini bastırır. (Türk Atasözleri ve Deyimleri:1992, II, 153)

Çabuk hırsız, ev sabini tutar. (Güngör ve Argunşah:2002, 126)

YAZ HAZIRLAR KIŞ SARF EDER:

Yazın başı pişenin, kışın aşı pişer. (Türk Atasözleri ve Deyimleri:1992, II, 154)

2011 yılının temmuz ve ağustos aylarında Yunanistan'ın farklı şehir ve köylerinde Karamanlı mübadillerle yapılan mülakatlar sonucunda tespit edilmiş olan ata sözlerine ise aşağıdaki ata sözlerini örnek olarak verebiliriz. "Karamanlı Ortodoks Türklerin Sözlü Edebiyatı" konulu doktora tezi çalışmamız hâlen devam etmektedir. Bu konu, ileride doktora tezimizde daha ayrıntılı olarak incelenecektir.

KURT TÜYÜNÜ DEĞİŞTİRİR, HUYUNU DEĞİŞTİRMEZ⁴:

Kurt tüyünü değiştirir, huyunu değiştirmez. (Çobanoğlu:2004, 372; Türk Atasözleri ve Deyimleri:1992, II, 79)

SAKLA SAMANI GELİR ZAMANI⁵:

Sakla samanı gelir zamanı. (Çobanoğlu:2004, 415; Güngör ve Argunşah:2002, 139)

BOYU GAVAK, AKLI SAVAK⁶:

Boyu uzun olanın akli kısa olur. (Çobanoğlu:2004, 168)

DAMLAM DAMLAM GÖL OLUR⁷:

Damlaya damlaya göl olur. (Çobanoğlu:2004, 196)

Damnaya damnaya göl olur. (Güngör ve Argunşah:2002, 127)

⁴ Anastasia Tulya ile Yunanistan'ın Yanya şehrinde 30.07.2011 tarihinde yapılan mülakat.

⁵ Maria Sütoglou ile Yunanistan'ın Kapadokiko (Karditsa) şehrinde 07.08.2011 tarihinde yapılan mülakat.

⁶ Efterdi Kosmoglou ile Yunanistan'ın Neo Miletos (Yanitsa) şehrinde 04.08.2011 tarihinde yapılan mülakat.

⁷ Sofia Davulcuoglou ile Yunanistan'ın Neo Miletos (Yanitsa) şehrinde 04.08.2011 tarihinde yapılan mülakat.

Türk Dünyası'nda yaygın olarak kullanılmakta olan bu ata sözleri; Balkanlarda olduğu gibi, Türk kültür coğrafyasına mensup olan diğer milletlerin dillerine de çeviri yoluyla girmiştir. Yunanistan'da, Yunan diline çeviri yoluyla girmiş olan pek çok Türk ata sözü vardır. Özellikle Karamanlıların ata sözleri, türküleri, vs. Yunanca'ya çevrilmiş ve bu dilde kitaplar yayımlanmıştır. Yunanca yayımlanmış olan "Nasreddin Hoca Kitapları" gibi kitaplar, hep bu etkileşimlerin doğal bir ürünüdür. (Duman:1991) Bu konuyla ilgili olarak Özyürek de, "Kosova'da, Balkanlar'da ve Makedonya'da halk arasında kullanılan atasözlerinin özellikle Türkiye'de söylenen atasözleriyle özdeş olduklarını görüyoruz. Balkanlarda yaşayan diğer milletlerin diline çeviri yoluyla birçok Türk atasözlerinin girdiğini görüyoruz" der. (Özyürek:2007, 497)

Biz, bu bildirimizde yazılı kaynak olarak Nevşehir Salnâmesi'ndeki ata sözlerini esas aldık. Sonuç olarak, Nevşehir Salnâmesi'ndeki ata sözleri üzerinde yaptığımız incelememize ve sözlü edebiyat alanında yaptığımız şu âna kadarki araştırmalarımıza dayanarak, "Karamanlı Türklerin incelemiş olduğumuz ata sözlerinin pek çoğu -bir kısmı olduğu gibi, bir kısmı da çok az değişikliklerle- Anadolu'da yaşayan Müslüman Türkler tarafından da kullanılan, Türk Dünyası'nın ortak ata sözleridir" diyebiliriz.

Kaynaklar

- Ağca, Ferruh, "Hristiyan Karamanlı Türkleri ve Karamanlı Ağzı Üzerine", *Türkbi-
lig*, S.11, 2006, s. 3-18.
- Anhegger, Robert, "Evangelinos Misailidis ve Türkçe Konuşan Dindaşları", *Tarih
ve Toplum*, C. 35, S. 209, Mayıs 2001, s. 290-298.
- Anzerlioğlu, Yonca, "Ortodoks Kilisesi'nde Bir Türk Varlığı: Karamanlı Ortodoks
Türkler", *Türk Yurdu*, 25/212-4. Nisan 2005, 49-52.
- Anzerlioğlu, Yonca, "Tarihi Verilerle Karamanlı Ortodoks Türkler", *Türk Kültürü
ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 51, 2009, s. 171-188.
- Anzerlioğlu, Yonca, *Karamanlı Ortodoks Türkler*, Ankara, Phoenix Yayınları, 2003.
- Balta, Evangelia, "Karamanlca Kitapların Dönemlere Göre İncelenmesi ve Ko-
nularına Göre Sınıflandırılması", *Müteferrika Dergisi*, S: 13, Yaz 1998, s.
3-19.
- Benlisoy, Foti ve Stelyo, "Nevşehir Mektepleri", *Tarih ve Toplum*, Şubat 2000, s.
24-33)
- Çobanoğlu, Özkul, *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, 1. Basım, İstanbul,
AKM Yayınları, 2004.

- Duman, Mustafa, "Karamanlca, Yunanca, Ermeni Harfli Türkçe ve Ermenice Nasreddin Hoca Kitapları", *Tarih ve Toplum*, C.XVI, 1991.
- Duymaz, Recep (Haz.), *Atalar Sözü: Müntehabâ't-ı Durûb-ı Emsâl*, Ahmet Vefik Paşa, Gökkubbe Yayınları, Edirne, 2005.
- Eckmann, Janos, "Anadolu Karamanlı Ağızlarına Ait Araştırmalar I, *Phonetica*", *DTCFD*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, C. VIII, 1950, s. 165-200.
- Güngör, Harun ve ARGUNŞAH, Mustafa, *Gagauz Türkleri (Tarih-Dil-Folklor ve Halk Edebiyatı)*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları:2934, 2002, 427 s.
- Güngör, Harun, "Karamanlca Bir Kitabe", *Türk Bodun Bilimi Araştırmaları*, Kayseri, 1998.
- Malacalı, İrina, *Kıpçak Köyün Monografisi, H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, Haziran 2002, 323 s.
- Mikrasiatikon, İmerologion O Astir 1914, Anadolu Rumlarına Mahsus İlmi, Edebi, Fenni, Musavver Salname, İkinci Sene*, Konstantinopolis, Tipografika Kastimata, 1913.
- Özyürek, Rasim, "Balkan Türklerinde Konularına Göre Atasözleri ve Önemi", *II. Uluslararası Balkan Türkolojisi Sempozyumu Bildirileri (03-06.IX.2002/ Mostar)*, Haz: Prof. Dr. Nimetullah Hafız, Balkan Türkoloji Merkezi Yayınları:14, Prizren, 2007, 495-500.
- Tekin, Talât, "Çeşitli Alfabelerle Türkçe Yazılar: Grek Alfabesiyle Türkçe", *Tarih ve Toplum*, S.3, Mart 1984.
- Türk Atasözleri Ve Deyimleri, I, II*, Haz: Millî Kütüphane Genel Müdürlüğü, MEB Yayınları, İstanbul, 1992.

HACI BEKTÂŞ-I VELİ FELSEFESİNDE MÜZİK

MUSIC IN HACI BEKTÂŞ-I VELİ PHILOSOPHY

Attila ÖZDEK* - Umut ERARSLAN**

ÖZET

Hacı Bektaş-ı Veli XIII. Yy.da yaşamış bir tasavvuf insanıdır. Horasan'da doğup büyüye de çağına ve günümüze aydınlık veren düşüncelerini ve eserlerini Anadolu'da geçirdiği süreçte olgunlaştırmıştır. Ölmünden sonra da Bektaşilik yoluyla inanç ve düşünce yapısı yaşamış ve yaşatılmıştır. İnsanı, düşüncesinin merkezine koyan ve hoşgörüyü vazgeçilmez sayan bu düşünce yapısının insana dair konularda özellikle de insan doğasının ve kendini ifade etme ihtiyacının ortaya çıktığı güzel sanatlar ve müzik konusunda da önemli görüşleri olduğu muhakkaktır. Bu konuyu hem Hacı Bektaş-ı Veli'nin hayatının anlatıldığı kaynaklardan hem de onun eserlerinden araştırmak Hacı Bektaş-ı Veli felsefesinde müzik anlayışını kesin bir ifadeyle ortaya koymamızı sağlayacaktır. O, müziğe hangi açıdan bakıyordu, nasıl değerlendiriyordu, yaşantısında müziğin yeri ve önemi neydi gibi sorular cevaplanmaya çalışılacaktır. Hacı Bektaş-ı Veli hem yaşadığı çağın hem de devam eden zamanların mutasavvıfları arasında saygı ve itibar gören, düşünce yapısıyla birçok hak aşığı-halk ozanı için de önemli bir kişiliktir. Bunların örneklerini Bektaşî nefeslerinde, değişlerinde ve Duaz-ı İmam'larında gözlemlemek mümkündür. Bektaşî nefesleri Hacı Bektaş-ı Veli felsefesinin genel düşünce yapısını özetleyen içerikler taşırlar ve çağlar boyunca ezgisel olarak kulaktan kulağa aktarılmışlardır. Bu sebeple de Bektaşilik, yaşam felsefesinde müziği önemli bir yere koyar ve ona kutsal anlamlar atfeder. Gerek Bektaşî müziğinde kullanılan çalgılar gerekse de icrası yapılan mü-

* Öğr. Gör., Selçuk Üniversitesi, A.K.E.F., G.S.E.B. Müzik Eğitimi Anabilim Dalı,
e-posta: argor73@hotmail.com

** Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi,
e-posta: umut_eraslan@hotmail.com

zik anlayışı incelendiğinde Bektaşî müziğinin inanç ve ibadet boyutunun ötesinde bir yaşam biçimini de ifade ettiği anlaşılmaktadır. Konu ilgili kaynaklar, müzeler araştırılarak ve Bektaşî müziği yapan/yaptığını söyleyen ve konuya yakın müzik insanlarıyla(Dertli Divanı, Sabahat Akkiraz, Arif Sağ, Erdal Erzincan, Erol Parlak, Erkan Oğur vb) görüşmeler yapılarak araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hacı Bektaş-ı Veli, Bektaşî Müziği, Deyiş, Nefes, Duaz-ı İmam.

ABSTRACT

Hacı Bektaş-ı Veli was a mystical person who lived in thirteenth century. Even though he was born and he grew up in Horasan, he brought maturity to his works of art and opinions that brighten both our and his age during the time he spent in Anatolia. After his death, his way of faith and thinking lived and was kept alive by means of the Bektaşî order. It is obvious that, this way of thinking, which places human in the centre of opinion and regards tolerance as indispensable, has important ideas about subjects related to human especially in music and fine arts in which need of human nature and expressing oneself occur. To research that subject both from his own works of art and the resources in which the biography of Hacı Bektaş-ı Veli is written will provide us to put forward the understanding of music in Hacı Bektaş-ı Veli philosophy with a definite statement. In this research, such questions like 'how did he see music, how did he consider it, what was the position and importance of music in his life' will be tried to be answered. Hacı Bektaş-ı Veli is an important person who is respected among many God lover-folk poets with his way of thinking by sufis both who lived in his age and who still live in present times. It is possible to observe the examples of those, in Bektaşî Nefes, Deyis and Duaz-ı Imams. Bektaşî nefes carry contents that summarize the general way of thinking of Hacı Bektaş-ı Veli philosophy and they have been transposed on the grapevine as melodics during ages. For that reason, Bektaşî order places music to an important position in life philosophy and imputes it sacred meanings. Upon an examination whether instruments used or understanding of music performed in Bektaşî music, it is understood that Bektaşî music represents a life style which is beyond faith and worship extent. The subject of music in Hacı Bektaş-ı Veli philosophy will be researched within rela-

ted resources, museums and interviews with people who composes music in Bektaşî style or claim to do so and people who are close to subject (Dertli Divani, Sabahat Akkiraz, Arif Sağ, Erdal Erzincan, Erol Parlak, Erkan Oğur vb)

Key Words: Hacı Bektaş-ı Veli, Bektaşî Music, Deyiş, Nefes, Duaz-ı Imam.

1. Giriş

Müzik en basit anlamıyla duygu ve düşüncelerin seslerle ifade edilmesidir. İnsana ait her türlü duygu ve düşünceye tercüman olabilen müziğin tarih boyunca özellikle din ve inanç dünyasıyla ilişkisi hep olmuştur. Hatta birçok müzik yapısı ve anlayışı ilk temellerini dini ritüellerin içerisinde olgunlaştırmış ve ayrı birer tür olarak var olmuşlardır. Doğu dünyasında ve özellikle Anadolu'da bu anlayışın en güzel örnekleri Mevlevilik ve Bektaşilik'de gerçekleşmiştir. Müziğin bu tasavvufi yapılanmaların içinde hep ön planda tutulduğu ve belirleyici olduğu bilinmektedir.

Hacı Bektaş-ı Veli; Horasan Erenleri olarak Anadolu'ya gelen inanç ve düşünce önderlerinin en önemlilerinden birisidir. Hem kendi zamanında hem de kendisinden sonra olgunlaşan Bektaşilik-Alevilik felsefesi içerisinde müzik; inancın, yaşamın ve felsefenin vazgeçilmezlerinden birisi olmuştur.

Araştırma bu anlayışla Hacı Bektaş-ı Veli'nin yaşadığı dönemden ve onun aktardığı kaynaklardan başlayarak, çağlar içinde Alevilik-Bektaşilik olarak belirginleşen felsefenin müzik hakkındaki yaklaşımlarına ışık tutmaya çalışmayı amaçlamaktadır. Araştırma kaynak tarama ve görüşmeye dayalı betimsel bir çalışma olup araştırma evrenini Hacı Bektaş-ı Veli'nin yaşamını ve Alevilik-Bektaşilik felsefesini anlatan ulaşılabilen kaynaklar oluşturmaktadır.

2. Müzik ve İnanç Dünyası

Çok tanrılı dinlerden tek tanrılı dinlere kadar bütün inanç yapılarında müziğin bir ibadet aracı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Müzik, sağladığı ritmik zenginliklerle kimi zaman ayinlerin vazgeçilmezi, kimi zaman da sözlü yapılarıyla inancın ve felsefenin korunup aktarılmasına olanak sağlayan bir iletişim aracı olmuştur. Şaman ayinlerinden kilise korolarına kadar birçok müzikli ibadetin yanında, tasavvuf anlayışını şiir ve müzikle dile getiren sûfilerden halk müziği ve sanat müziği ustalarına kadar birçok müzik insanı da müziğin din ve inançla olan ilişkisini ortaya koyacak örnekler olarak düşünülebilir.

Müziğin evrensel oluşu ve insanda var olan duygu ve düşünceleri olumlu etkilemesi, dinin müzik ile olumlu bir etkileşime girmesine sebep olmuştur. Din ve müzikte bileşim noktasının duygu oluşu ve her ikisinin sevginin ifade edilip ortaya konmasında ortak bir özellik olması tarih süreci içerisinde her iki olguyu aynı platforma taşımıştır. Din müziği etkilediği kadar müzik de dini etkilemiştir (Keklik, 2006:1).

İnanç ve müzik kavramlarının birlikteliği ile ilgili olarak Güray'ın (2010:120) analizi de dikkat çekicidir:

"İnanç ve müzik kavramları insanlığın ilk dönemlerinden beri insanlık kültürünü pek çok değişik açıdan beraberce şekillendiren iki kavramdır. Doğayı etkilemek ve onunla iletişim kurmak üzere ortaya çıkan ezgi ve ritim tasarlama fikri müziğin ilk nüvesini oluşturmuştur. Geleneksel üretimin işlevselliğini içinde barındıran müzik, sonraki dönemlerde doğaüstü ile ilişki kurmanın da başlıca anahtarlarından biri olmuş, dinlerin kurumsallaşma süreci ile dini mûsikî yapılarının evrimi aynı çerçevede devam etmiştir. İnanç ve müzik ilişkisi bu sebeplerden dolayı dinbilim ekseninde, müzikoloji, sosyoloji, sosyal antropoloji ve halkbilimi gibi disiplinlerin ortak çalışmalar yürütmesi gereken bir alandır."

Bütün dini yapılarda olduğu gibi Müslümanlıkta da farklı mezhep, tarikat ve cemaatler bir araç olarak müziği kullanmışlardır. Tasavvuf anlayışı ve sufilikle birlikte müziğin İslam'da daha önemli bir yere oturduğunu söylemek yanlış olmaz. Kimi İslami çevreler müziğin yaşamdaki ve ibadetteki yeriyle ilgili olumsuz fikirler ileri sürseler de İslam dininin müziğin kullanılmasını yasaklayacak bir emri olmadığı bilinmektedir. "Ne yaptığın değil ne için yaptığın" düşüncesinin İslam'daki yeri düşünülünce müzik ve İslam kavramlarının birlikteliğine ilişkin sorulara cevap bulmak oldukça kolaylaşmaktadır.

İslam dini insanın maddi ve manevi hiçbir özelliğini reddetmez. Tersine insanda var olan bütün özelliklerin ve yeteneklerin en uygun ve güzel şekilde geliştirilmesi ve olgunlaştırılmasını ister. Bu sebeple de müziği tabii ve insana uygun bir olgu olarak kabul etmektedir (Uludağ, 2004:11).

İslam içerisinde tasavvuf anlayışının olgunlaşmasıyla birlikte sufilerin müziği ibadette bir araç olarak benimsedikleri ya da önceki inanç yapılarının

da müziğe verdikleri önemi tasavvuf anlayışı içerisinde muhafaza ettikleri düşünülebilir. Bu sebeple İslam'da müzik düşüncesinin daha çok tasavvuf inancıyla eşleştiğini söyleyebiliriz.

VIII. yüzyıl'da temelleri oluşmaya başlayan tasavvuf anlayışına göre müzik; insanın maddi varlığından çıkıp, Allah'a yakınlaşmasının en güçlü yollarından birisi olarak kabul edilmektedir. Sufiler müziğin; güzelden çirkine, doğrudan yanlış, benden bize pek çok anlamı ifade edebildiğine ve değeri ile doğasının, dinleyiciyi, Allah'ı kavrayışıyla doğru orantılı olarak şekillendirdiğine inanırlar. İnsan ruhu geldiği ilâhi âleme duyduğu özleminden ötürü, vücuttan kurtulup Allah'a ulaşmaya çalışır. Bu vücuttan kurtulma işlemi, yani dünyevi hayattan ilâhi evine dönüş Sufi anlayışta dans ve tabiidir ki müzikle şekil bulur (Güray, 2010:133).

Selçuklular zamanında sufiliğin merkezi konumundaki Horasan bölgesi Türklerin önemli göç merkezlerindendir. "Güneş ülkesi" ya da "güneşin doğduğu yer" anlamına gelen Horasan'dan eski Grekçe'de "güneş ülkesi" anlamındaki Anadolu'ya göç eden sufilerin öğretisinde müzik ve sema önemli bir yer tutmaktaydı. Evliya Çelebi Anadolu'ya göç eden bu sufileri "Horasan Erenleri" olarak adlandırmış ve devamındaki tarih kaydı da bu şekilde devam etmiştir (Uslu, 2010:23-30).

VIII. yüzyılda başlayan tasavvuf anlayışının olgunlaşması fikir ve inanç önderlerinin çevresinde kurulan dergâh, medrese ve tekkelerde gerçekleşmiş ve bu süreç Selçuklu döneminden itibaren Osmanlı dönemini de içine alan zaman boyunca devam etmiştir. Hatta Osmanlı zamanında özellikle tekke ve dergâhların dini işlevi yanında önemli sosyo-kültürel merkezler olduğu da düşünülmektedir.

Anadolu'daki inanç yapıları; medreseler ve tekkeler şeklinde iki ayrı yapıda kurumsallaşmıştı. Medreseler kent merkezlerine hizmet verirken tekkeler her kesimden insanın ilgi ve sevgisi kazanmayı başarmıştır. Medreselerin birçoğunda müzik boykot edilirken halk kitlelerine daha yakın olan tekkeler müziği bir araç olarak sahiplenip kullanmışlardır. Tekkelerin kullandığı müzik anonim kaynaklara dayalıydı. Tekkeler içerisinde özellikle Alevi-Bektaşî inancını taşıyanlar müziği daha fazla sahiplenip kullandıkları için bazı kesimlerin tepkisini almışlardı (Gölpınarlı'dan aktaran; Clarke, 1998:125).

XIII. yy da Anadolu bütünüyle Türk egemenliği altına giriyorken İslam kurallarını tam benimsememiş merkezden uzak topluluklar gezici dervişle-

rin ve ozanların etkisi altındaydılar. Bu dervişler İslam öncesi geleneklerin İslam ile birlikte bütünleşerek devam etmesi görüşünü savunuyorlar ve böylece Anadolu'nun Müslümanlaşmasını kolaylaştırıyorlardı. Türkçe konuşan bu mistik inanç önderleri, inanışların aktarılması ve korunmasında müziği tıpkı eski Türk geleneklerinde olduğu gibi birincil araç olarak kullanmaktaydılar. Eski inanışlarında müziğin yanında şiir ve dansa da önem veren Türk dünyası, geleneklerini devam ettirebileceği mistik, tasavvufi yaklaşımlara sempatiyle bakmış ve bu teşkilatlanmalar içerisinde kendi eski geleneklerini sürdürebilme olanağıyla da pek çok müzik ve edebiyat insanının yetişmesine olanak sağlamıştır (Clarke, 1998:54; Temren, 1995:14).

“Tekkeler; 16. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı coğrafyası içinde Müslümanların, ibadetin yanı sıra topluca eğlenme ve diğer sosyo-kültürel faaliyetlerde bulunma imkânını bulduğu en önemli sivil ve tek sosyal kurumdur.”(Çobanoğlu,2000:129)

Tasavvuf anlayışında şekli dünyaya değil batını dünyaya önem verildiği ve bu dünyaya ulaşmak için çeşitli ibadet yollarının kullanıldığı bilinmektedir. Bu ibadet yollarından birisi de müzik-ritim eşliğinde zikir ve semadır. Müzik eşliğindeki bu ritüellerin İslam öncesi devirlerde de olduğu ve İslam anlayışı içerisinde tasavvufi düşüncenin müziği bir araç olarak kullandığı birçok yazılı kaynakta aktarılmaktadır.

Sûfiler, mistik düşünceye sahip katılımcıları dini coşkuya çekebilmek için çok karmaşık tapınım türleri geliştirmişlerdir. Zikir bu tapınım türlerinin en önemlisidir ve kullanıldığı değişik dini yapılara göre farklı özellikler gösterebilir. Kimi sürekli Allah'ı hatırlamaya yardım edici sözleri tekrar ederken, kimi müzikle birlikte dans etmeyi bunlara ekler veya ayrı şekilde ele alarak tapınımlarını tamamlarlar. Benzer “Zikir” törenlerinin “Antik Yunan” döneminde de olduğu ve müzik ve çalgılar eşliğinde ayinler yapıldığı günümüze ulaşan bilgilerden anlaşılmaktadır (Güray,2010:133).

Anadolu'daki inanç sistemlerinin genel özelliği, Tanrı'ya dair hiyerarşik bir tapınım silsilesini takip etmekten çok Tanrı ile bir olmayı hedefleyen bir amaç gütmeleridir. Bu noktada bizzat Tanrı'dan gelen ve ona dönecek kâmil bir insanın algısı ve bilgisi Tanrı kelâmına yakın bir yere koyulmuş, Tanrı kelâmının gücü, insanın onu anlayabilme ve muhakeme edebilme yetileriyle daha da güçlü kılınmıştır. Algılamaya dair bu içsel yolculukta insana müzik eşlik etmektedir. Bâtınî sırlar, müzik üzerinden aşikâr edilmekte,

müziğin ve sözün ifadesi dinin en güçlü aktarım unsurları haline gelmektedir. Bu yönden bakınca ezan’dan, ilâhî’ye, tekbir’den semâh’a müziğe dayalı her aktarım Tanrı kelâmının ve insanın bu kelâma ulaşma yolculuğunun bir durağıdır ve tüm bu yolculuk bütün bir coğrafyanın binlerce yıllık insanı, doğayı ve Tanrı’yı algılama öyküsünün tercümanıdır (Güray, 2010:146).

Tasavvuf anlayışı ve sufilik konusunda özellikle Selçuklu zamanında Horasan’dan Anadolu’ya yapılan fiziksel ve fikri göçün oldukça önemi olduğu ortadadır. Bu önem zamanla “Horasan Erenleri” olarak anılacak Mevlana Celaladdin-i Rumi ve Hacı Bektaş-ı Veli gibi fikir ve inanç önderlerinin Anadolu’nun inanç, felsefe ve kültürü üzerindeki etkilerinden kolayca fark edilebilir.

3. Hacı Bektaş-ı Veli ve Müzik

Hacı Bektaş-ı Veli’nin yaşamı ve dolayısıyla müzikle ilgili fikirleri konusunda kesin bir bilgi ve belgeye ulaşmanın zorluğu bu konuda daha önce araştırma yapan kişilerin de vurguladığı önemli bir sıkıntıdır. Kendisiyle, dönemiyle ve yaşantısıyla ilgili önemli bilgiler veren tek eser olan Velayetnâme’nin Hacı Bektaş-ı Veli öldükten yaklaşık iki yüzyıl sonra kaleme alındığı tahmin edilmektedir. Hem bu eserdeki ipuçları ve anlatılan küçük hikâyeler hem de bu konuda yapılan araştırmalardan elde edilen bilgiler bize Hacı Bektaş-ı Veli’nin düşünce yapısında ve yaşantısında müziğin var olduğunu ve ibadette bir araç olarak müziğe başvurduğunu göstermektedir.

Hacı Bektaş-ı Veli ile ilgili gerçekçi ve sağlam bilgileri daha çok kendi eserlerine dayandırılarak ya da kendi zamanından epeyce sonra yazılmış ikinci dereceden kaynaklardan incelemek mümkündür. Nitekim araştırmacılar da zaman zaman bu bilgilerin güvenilirliği konusunda anlaşmazlığa düşmüşler ve farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu kaynakların en eskisi 14. yüzyılın ünlü sufilerinden Asık Paşa’nın oğlu Elvan Çelebi’nin Menâkıbü’l-Kudsiyye adlı menkıbevi aile tarihidir. Bu sufî eserinde Hacı Bektaş-ı Veli’den kısaca bahsetmesine rağmen çok önemli ipuçları vermektedir (İnan, 2008:3).

Hiç şüphesiz geçmişte yaşamış bilim ve düşünce insanlarını doğru tanımanın ve anlamının en iyi yolu kişileri kendi eserleri ile tanımaya çalışmaktır. Hacı Bektaş-ı Veli az da olsa bazı eserler yazmış bir inanç ve düşünce insanıdır. Bu suretle onun düşüncelerini anlamının en önemli yollarından birisi özellikle “Makalat”ı okumak ve anlamaya çalışmaktır. Hacı Bektaş-ı Veli’ye ait olduğu varsayılan diğer eserler ise Kitabu’l-Fevaid, Şerh-i Bes-

mele, Şathiyye, Makâlat-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye olmakla birlikte, bu eserlerden son ikisinin kesinliği ve güvenilirliği tartışmalı olarak kabul edilmektedir (Bayram, 2000:39; Duran, 2007:40).

Hacı Bektaş-ı Veli'nin düşünce yapısını anlamak için başvurulacak en önemli eser olan Makalat'ın yorumlarında semah hakkında görüşler bildirilmiştir. Bu görüşlere göre Allah'ın insana verdiği iki ayrı çift göz vardır. Bu gözlerden biri bildiğimiz gözlerdir ve madde dünyasını görmemize yarar. Diğeri olan gönül gözleri ise Allah'ı ve manevi dünyayı görür. Gönül gözü insana ilahi aşkla birlikte harekete geçme yani sema/semah dönme imkânı verir. Alevi-Bektaşî semahları ve Mevlevî semaları coşkun, heyecanın ve dayanılmaz cezbin görüntüsü ve anlatımı olarak bu şekilde ortaya çıkmışlardır. İlahi aşkla harekete geçen insanın sema/semah dönmesi basit bir olay olmayıp Allah dostluğunun ve aşkının bir göstergesidir. Bu sebeple semah/sema hareketleri; arınmanın, ruhu ve gönlü temizlemenin, düşünce ve duygulara yücelik ve saflık kazandırmanın özlü birer anlatımı olmuşlardır(Yalçın,2007:66;Yalçın,2010:217).

Her ne kadar Hacı Bektaş-ı Veli'yi anlamanın önemli yollarından birisi olarak yazdıkları üzerinde durulsa da böylesi tarihsel bir şahsiyeti anlamak için sadece yazdıklarından yola çıkmanın yeterli olamayacağı bir gerçektir. Bu konuda dikkat çekici görüşleri olan Ocak(2000,49) şöyle diyor;

"Hacı Bektaş'ı biz sadece yazdığı veya yazdığı söylenen, rivayet edilen eserlerden yola çıkarak değerlendiremeyiz... Sadece Kur'an'ı okuyarak, Kur'an mealini okuyarak İslam hakkında bilgi sahibi olabilir misiniz?... Müslümanlığın kültürünü ve geçirdiği evrim süreçlerini, içindeki değişik yapıları bilerek, Kur'an'ı Kerim'i bunun ışığında okumaya mecbur iseniz, Hacı Bektaş veya bir başka şahsiyeti anlamak için de aynı yöntemi izlemek zorundasınız."

Bu düşüncelerin paralelinde Hacı Bektaş-ı Veli'nin hayatı, erkânı, kerametleri ve yolu üzerine; müritleri tarafından bir araya getirilmiş menkıbelerden oluşan Velâyetnâme'nin O'nu ve felsefesini anlamak için ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu eser dini-tasavvufî Türk Edebiyatındaki en bilinen ve yaygın eserlerden birisidir. Velâyetnâme/Menâkıbnâme geleneğine uygun olarak o döneme/çevreye ait: ayin, erkân, giyiniş tarzı, zikir, dua ve kerametleri içeren bu eser aynı zamanda bize kültürel yapıya ilişkin önemli ipuçları da sunmaktadır(Duran,2007:10-16).

Velayetname'nin orijinal el yazması metinleriyle birlikte günümüz Türkçesine çevrilmiş metinlerinin aynı sayfalarda verildiği nitelikli çeviri-araştırmanın bazı menkıbelerinde müzik ve sema/semah ile ilgili aşağıdaki cümlelere rastlanmıştır:

"...Sonra tekkeye geldiler. Biraz sonra Çelebiler ve dervişler de geldiler. Buluşup görüştüler. Büyük bir toplantı oldu...Sonra safa sema ettiler..."(Duran,2007:365).

"...Hâcim Sultan büyük bir toplantı yaptı. Yemekler pişirildi, yenildi, içildi. Dua sena ve semâ safa olundu..."(Duran,2007:585).

"...Ondan sonra Hâcim Sultan "kudümleri çalın, Seyyid dergâhına gidelim, onlarla sema edelim" dedi. Kudüm çalarak Seyyid dergâhına doğru yola çıktılar. Dergâha geldiklerinde ikinci vakti olmuştu. Seyyid Sultan'ın evindekiler toplanmış, sema ediyorlardı. Hâcim Sultan da gelip onlarla birlikte semaya girdi. Sema ederken etekleri Seyyid evinden hangi dervişe değdiyse hemen düşüp can verdi"(Duran,2007:589).

Görüldüğü üzere o dönemin ve Hacı Bektaş-ı Veli'nin yaşamının önemli ipuçlarını içeren bu kaynak bize sema/semah ve dolayısıyla müzik konusunda bazı fikirler vermektedir. Müziğin Hacı Bektaş-ı Veli'nin ibadet anlayışında ve yaşantısında mutlak ve mutlak varlığı için bu deliller oldukça kuvvetli ve yeterlidir. Yaşadığı dönemde ve sonrasında Anadolu yaşamını bu derece etkileyen bir inanç önderinin müzik hakkındaki tercihleri O'nu kendine önder seçen felsefelerin yaşamlarında da müziğin önemli bir konuda olmasına olanak sağlamıştır.

Horasan Erenleri ekolünün Anadolu'daki en büyük temsilcilerinden birisi olan Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli ve O'nun çevresinde oluşan Türk kültür motifleriyle bezenmiş dünya görüşü; o dönemin barış ve hoşgörüyeye dayalı inançlar dünyasını ve yaşam tarzını oluşturmuştur. Çünkü Hacı Bektaş-ı Veli, bir inanç eri, serçeşme, barış güvercini, şiir, türkû, söylence ve düşünce kahramanı olarak gönüllerde ve dillerde yaşayarak ölümsüzleştirilmiştir (Özmen, 2002:VIII).

İslami gelenekte ayetlerin yorumlanabilmesi için nakle dayalı unsurlardan yararlanıldığı gibi akla dayalı verilerden de yararlanılmıştır. Şiirle Kur'an ayetlerini yorumlamak veya verilen anlama göre şiiri şahit göstermek ge-

leneği de bu unsurlardan birisi olarak bilinmektedir. Hacı Bektaş-ı Veli de diğer tasavvuf ehlinde olduğu gibi ayetlere verdiği anlamı desteklemek için kimi zaman şiire başvurmuştur. Ancak bu konuda şiir dili olarak kendi bağrından çıkmış olan Türk Tasavvuf Şiirine başvurması onu benzerlerinden ayırmaktadır. Bu da sadece Hacı Bektaş-ı Veli’de değil, Anadolu’daki bütün tasavvuf düşüncesinde İslam’ı anlamanın ve anlatmanın vazgeçilmez bir unsurudur. Fuat Köprülü’nün ifade ettiği gibi mutasavvıflar ve hemen hemen bütün tarikat şeyhleri tasavvuf mesleğini yaymak için halk arasında tekkelerde, tarikat ayinlerinde müzikle birlikte önemli bir rol üstlenen şiire başvurmuşlardır (Dindi, 2006:80).

Alevi-Bektaşî inanışındaki ritüellerin başlangıcını Hacı Bektaş-ı Veli’ye atfeden düşünceye göre zamanının önde gelen evliyaları arasında iyi bilinen Hacı Bektaş; mum kullanımı, törensel bir yemek ve dans içeren basit ritüelleri takipçilerine öğreterek onlara önderlik etmiş ve ölmeden önce de farklı bölgelere öğretilerini bilen halifeler göndererek geleneğin devamını ve yayılmasını sağlamıştır (Birge’den aktaran: Clarke, 1998:57).

Hacı Bektaş-ı Veli’yi kendilerine fikri önder seçen Hak/halk âşıkları eserlerinde onun düşüncelerini ve felsefesini anlatmaya-aktarmaya çalışmışlardır. Bu âşıkların ve ozanların şiirlerini aktarmada müzikten faydalandıkları bilinmektedir. Müziğin sağladığı bu aktarım imkânları ile tasavvufi felsefe yüzyıllar içerisinde nesilden nesile aktararak bizlere ulaşabilmiştir.

Böylece Hacı Bektaş-ı Veli, Anadolu’da Halk Edebiyatı dediğimiz yapının âşıklık geleneği içerisinde çalınıp söylenerek yüzyıllardan günümüze taşınmasına vesile olmuştur. “Tarih boyu ne Şah’a; ne taca, ne tahta? Boyun eğmeyen; üç telli kopuza” sözleri de şartlar ve imkânlar ne şekilde olursa olsun müziğin aktarımdaki önemini vurgulamaktadır. Anadolu bozkırında Yunus Emre’den, Pir Sultan’a ve Âşık Veysel’e kadar birçok halk ozanı Hacı Bektaş-ı Veli’yi ve onun öğretisini kendilerine kılavuz olarak almış ve eserlerini müzik yoluyla aktarmışlardır (Teberoğlu, 2000:3).

4. Alevilik-Bektaşîlik ve Müzik

Bektaşîliğin Hacı Bektaş-ı Veli tarafından kurulmadığı ancak onun fikir ve düşünceleri etrafında sonradan yapılandırıldığı bilinmektedir. Balım Sultan tarafından sistematize edilen bu felsefe zaman içerisinde Anadolu’da dağınık bulunan birçok benzer yapıyı da bünyesine alarak günümüzde Alevilik-Bektaşîlik olarak birlikte zikredilen şekle dönüşmüştür. Ancak fark-

lı özellikleri bulunduğu ileri sürülen Alevilik, Bektaşilik, Kızılbaşlık, Haydarilik gibi kümelenmelerin hepsinde Hacı Bektâş-ı Veli tartışmasız yolun piri ve önderidir. Bu sebeple de araştırma da Alevilik-Bektaşilik terimleri birlikte kullanılmıştır.

Türk kültürünün önemli zenginliklerinden birisi olan Bektaşilik konusunda, Bektaşilerce hazırlanmış ya da onlarla görüşülerek birinci elden bilgilerle oluşturulmuş kaynak sayısı son derece sınırlıdır. Bu nedenle güvenilir kaynak sıkıntısı yaşanmaktadır (Temren,1995:3). Bununla birlikte kısa bir tarihçeyi şöyle özetlemek mümkündür:

Bektaşîliğin kurumsal olmasa da fikrî bir hareket olarak doğuşu 1240'lı yıllara dayanmaktadır. Babailer isyanının bastırılmasından sonra Baba İshak'ın halifesi olan Hacı Bektâş-ı Veli etrafında toplananlar, Hz. Muhammed'i mürşit, Hz. Ali'yi rehber, Hacı Bektâş-ı Veli'yi de pir olarak kabul etmişlerdir. XIV. ve XV. yüzyıllara gelindiğinde bu öğretiy; Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli), Abdal Musa Sultan, Kaygusuz Abdal gibi önemli temsilcilerini oluşturmuştur. XVI. yüzyılda ise Balım Sultan, devraldığı geleneği, hem felsefî hem de inanç uygulamaları açısından sistematize ederek Hacı Bektâş-ı Veli'nin ardından Bektaşîliğin ikinci büyük önderi olmuştur. Bektaşîlik genel anlamda Alevî inancını oluşturan Hz. Ali, On İki İmamları esas alması ile birlikte eski Türk Kültürü'nü ve Anadolu inançlarının bazı öğelerini de içine alarak gelişimini yüzyıllardır devam ettirmiştir(Yıldız,2009:3-4).

Bektaşilik düşüncesi Sultan II. Bayezid'in 1501 yılına Hacı Bektâş tekkesi postnişinliğine getirdiği Balım Sultan tarafından kurumsallaştırılmakla birlikte geçmişinin çok daha öncelere dayandığı bilinmektedir. Düşüncenin belli bir sistematikte gelişmediği ancak sürekliliği ve gerçekliliği sağlayan âşıklar ve onların ürünleri sayesinde devam ettirildiği kabul edilmektedir(Turan,2009:430).

Günümüz Türkiye'sinde isimleri birlikte telaffuz edilen ve aynı inançsal değerleri paylaşan Alevi-Bektaşî topluluklarının içerik olarak aynı olmakla birlikte müzikal özelliklerinde bazı farklılıklar olduğu tarihi kayıtlardan anlaşılabilmektedir. Köy Bektaşîleri olarak ifade edilen Alevilerin müziği Orta Asya uzantılı ve kırsal kesim kaynaklı iken Bektaşî müziği genellikle şehir kaynaklı ve aydın kesim arasında yaşama olanağı bulmuştur. Bektaşî müziği tekke müziği olarak kabul edilip sözleri Divan Edebiyatı şairlerinden seçilmiştir. Ali Rifat Çağatay, Rauf Yekta Bey, Zekâîzade Ahmet İrsoy ve Dr. Suphi Bey'lerden oluşan İstanbul Konservatuvarı "Tasnif Heyeti" tarafın-

dan derlenerek 1933 yılında notaya alınmış olan çeşitli makam ve usuldeki 87 adet "Bektaşî Nefesi"nin beste sahipleri çoğunlukla bilinmemektedir. Bu nefeslerin çoğunlukla bağlama eşliğinde ve kimi zaman da ud, kanun, tanbur, ney, kemençe, bendir gibi çalgıların eşliğinde icra edildiği, 27 farklı makamın kullanıldığı ve bu tasnifte en çok karşılaşılan makamların Hüseyinî ve Uşşak makamları olduğu ve ayrıca en çok karşılaşılan usulün de Düyek olduğu tespit edilmiştir. Özellikle Rumeli ve Trakya bölgesi Bektaşî nefeslerinde Osmanlı müziği etkisi rahatlıkla gözlemlenebilmektedir. Gizli halk müziği olarak adlandırılan köy Bektaşî müziği ise sözlü kaynaklarını Türk halk edebiyatı şair ve ozanlarından almakta ve Türk halk müziğinin tarihsel inceliklerini taşımaktadır (Onatça,2007:45;Kaçar,2010:232).

Bu görüş kısmen doğru olmakla birlikte süreç içerisinde Alevi-Bektaşî zümrelerinin tek bir çatı altında bütünleşmesi, Cumhuriyetle birlikte tekke ve zaviyelerin kapatılması gibi faktörlerin bahsi geçen farklılıkları büyük oranda ortadan kaldırdığı bilinmektedir. Sınırlı sayıdaki Bektaşî tekkesi nefeslerinin yanında sayıları belirlenemeyecek düzeyde olan Alevi-Bektaşî felsefesine mensup âşık ve ozanın şiir ve deyişleri felsefenin gelişim/değişim süreci açısından önemlidir.

Müzik, insan doğasının vazgeçilmezlerindendir ve Alevi-Bektaşî geleneğinin en önde gelen manevi değerlerinden birisi de müzik sevgisidir. Bu kültüre ait birçok unsur zamana yenik düşerek kaybolmaya yüz tutsa da müzik elde kalan en sağlam kaynak olarak kabul edilmektedir. Bu durum İslam anlayışı içerisinde kimi çevrelerce kabul görmese de Alevi-Bektaşî felsefesi sözlü geleneklerini müzikle beraber günümüze taşımıştır. Müzik bu gelenek içerisinde bir kültür-sanat etkinliği olmaktan çok inancın dokusunu oluşturan bir öge olarak görülür. Çünkü Alevilik tüm inançsal ve kültürel kimliğini ve mirasını, tarihsel süreç içerisinde geliştirdiği ve nihayetinde kendisiyle özdeşleşen müziğine dayandırmaktadır. İnancın temelini oluşturan kitap ve kaynaklar müzik yoluyla aktarılmaktadır. Her biri eşsiz değere sahip olan ve Anadolu müzik kültürü içerisinde büyük öneme sahip Alevi-Bektaşî Müziği'nin bu derece geniş bir paydaya sahip olmasında, müzik ve ibadet birlikteliğinin etkisi tartışılmazdır. Alevi-Bektaşî inancının dini töreni Cem Ayini içerisinde yer alan bazı müzikal unsurlar yüzyıllar boyunca bir sır olarak tutulmuş ve bu inanca sahip olmayanlardan saklanarak yaşatılmıştır. Bu sırrın Alevi-Bektaşî toplumunun araştırılıp anlaşılmasını oldukça zorlaştırdığı bilinmektedir (Yürür, 2005:7; Poyraz, 2007:124; Duygulu, 1997:IX; Demir, 2009:195; Elçi, 2011:132).

Her ne kadar kendilerine ait sırrı paylaşmada yüzyıllar boyunca kapalı kalsalar da Alevi-Bektaşî toplumunun yaşantısı ve felsefesi konusunda yapılan yakın zaman çalışmaları ile birçok bilinmeyen ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu toplulukların müzikle olan ilişkisi artık açıkça göz önünde olan bir gerçek olarak bilinmekte ve araştırılmaktadır.

During'in Alevi-Bektaşî felsefesinde müziğin önemiyle ilgili tespitleri de çarpıcıdır:

"Alevi-Bektaşî'lerin ve onlarla ilişkili oldukları anlaşılan çeşitli grupların geleneklerinde, müziğin ne denli önem taşıdığını vurgulamak gerekir. Birçok marjinal kültürde rastlandığı gibi, Alevi'lerde de, müzik ve şarkı söyleme kimliğin en etkili öğesini oluşturmaktadır. Bu sayede, böylesi kültürlerin tüm öğeleri yele kapılıp gitse bile müzik topluluğun elde kalan tek kimlik rumuzu olarak sürdürülebilir. Alevi'lerde ise müziğin, simgesel işlevlerinden de öte, erkânda oynadığı etkin rol açısından değerlendirilmesi gerekir... Alevilerin Türk Halk Müziği alanındaki etkilerini de unutmamak gerekir. Örneğin halk şarkılarının çoğu Alevi kökenlidir. Bu da, Alevi'lerin Türkiye'nin ulusal kültürüne büyük katkıda bulundukları görüşünü doğru luyor"(aktaran:Clarke,2001:129).

Alevi-Bektaşî inancı ve müziği üzerine ciddi araştırmalar yapan Clarke(1998:7) önemli sorulara yanıt aramaya çalışmıştır:

"Alevi kültürü niçin sanatıyla özellikle de müziğiyle ünlüdür? Bu çevreyi oluşturan ve besleyen kültürlerinin hangi öğeleridir? Bu sanatlar nasıl beslenir ve dedenin ocağın bunda rolleri nelerdir? Aleviler müzikte ustalık konusundaki ünlerini, topluluk düzenlerinin sık-sık göçlerle sarsılmasına, pek çok kişinin yaşamında toplum ve inanç sistemi değişikliklerine yol açan ekonomik, politik ve sosyal çalkantılara karşın, nasıl ve niçin korumuşlardır?"

Araştırmacı bu sorulara kısmen de olsa bir yanıt bulabilmenin, birçok dini gelenekte gözlemlenebilecek dinsel katılımın üç basamağının ve Alevi-Bektaşî tarihinin araştırılması ile mümkün olabileceğini belirtmiştir. Bu basamakları sırasıyla "din", "iman(inanç)" ve "ahlaksal toplum" olarak tanımlayan yazar, Alevi-Bektaşî toplumunda birinci ve ikinci basamakla ilişkilendirilebilecek dedelik kurumun tarihi ve kültürel önemi üzerinde olduk-

ça durmuştur (Clarke, 1998:8).

Müziğe tasavvufi var oluşa ulaşmanın bir aracı olarak kucak açan Alevi-Bektaşî düşüncesinin zaman içinde önemli bir müzik geleneği oluşturduğu görülmektedir. Başka bir deyişle müzik, bir ibadet biçimi ve iletişimin doğrudan sağlandığı bir araç olarak düşünülmüş ve kabul edilmiştir. Hatta Tanrı ile tasavvufi anlamda bir olmanın yolu olarak görülen müzik, Alevi-Bektaşî inanç ve kültüründe daima merkezi bir rol oynamıştır (Dönmez, 2008:66). Müziğin Alevi-Bektaşî törenlerindeki egemenliği ve bu felsefeye tabi insanların müzik alanındaki varlıkları, müziğe verilen önemi ortaya koyan kanıtlar olarak göz önündeyken kültürel kimliğin temel dayanağı kabul edilen yazılı kaynaklarda bu konuda sağlıklı bilgilere ulaşmak daha önce de belirtildiği üzere oldukça zordur (Clarke, 2001:129).

Bu nedenle de Alevi-Bektaşî kültürünü anlatan yazılı belgeler diyebileceğimiz cönk, defter, buyruk türünden kaynakların bu kültürü bütünüyle aktarmaya yeterli olduğunu söyleyemeyiz. Geçmişinde yazılı bir geleneğin olmaması sebebiyle de bu kültür, içindeki edebi ve felsefi unsurların sözlü bir zeminde müzikal etmenlerle buluşmasına olanak sağlamış ya da sebep olmuştur. Müzik, Alevi-Bektaşî topluluklarında geçmişten önemli izler taşıyan ve yaşayan bir organizma haline dönüşmüştür. Öğretinin; cem, muhabbet gibi meclisler yoluyla genç kuşaklara aktarılması gerek toplumsal açıdan gerekse estetik açıdan tercih edilen bir yöntem olmuştur. Bu açıdan bakıldığında Alevi-Bektaşî edebiyatında Yunus Emre, Kaygusuz Abdal, Pir Sultan Abdal, Kul Himmət gibi önemli isimler anonim birer kişilik haline dönüşmüşlerdir. Halk yüzyıllar öncesinde yaşayan bu ozanların kimliklerini, asıllarına uygun olarak sözlü geleneğin yaşayan hücrelerinde günümüze kadar taşımasını bilmiştir (Erdoğan, 2006:X; Duygulu, 1997:IX).

Bektaşî şiiri halk edebiyatının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Hatta halk edebiyatı kapsamına alınmayan Hatayi ve Nesimi ile divan edebiyatı şairlerinden Fuzuli de halk edebiyatı sınırlarını aşan Bektaşî şairlerindendirler. Bektaşî şiiri, inanış içinde ezgileşerek dolaşıp yaygınlaşan ve çağlar boyunca sözlü yoldan aktarılan nefesler yoluyla kendini yaşatmıştır. Bektaşiliğin felsefesi, inanç sistemi, kutsal saydıkları ve akla gelebilecek bütün özü bu ezgili deyiş ve nefeslerde anlatılmaktadır (Melikoff, 2010:293). Alevi-Bektaşî şiirleri özel değer ve içerikleriyle ayrı bir sınıflamaya tabi tutulsa da ezgilerle ilgili geniş akademik çalışmaların eksikliği dikkat çekmektedir (Clarke, 2001:129).

"Önemli ölçüde sözlü geleneğe yaslanan Alevi-Bektaşî edebiyatı, bugüne değin taşınan ürünleriyle varlığını âşıklara; bu kimliğini aynı zamanda inanç ritüelini dede ve zâkirler olarak yürütenlere borçludur. Zaten geleneğin bütününe eğilip bakıldığında Anadolu halk şiirinin yaratıcısı âşıkların önemli bir bölümünün Alevi-Bektaşî geleneğinden veya bu meşrep-ten yetişmiş olmaları da bunu örneklendirmektedir." (Turan, 2009:431)

XV. Yüzyıldan itibaren Kaygusuz Abdal ile başlayarak kendi duygu ve düşüncelerini ifade etmeye çalışan Alevî-Bektaşî şairleri devam eden süreçte de bir Alevî-Bektaşî Edebiyatı oluşmasını sağlamışlardır. Bu şairlerin şiirleri, çoğunlukla müzik eşliğinde icra edilmiştir. Bu icraların bir ibadet hassasiyeti içerisinde algılanması, Alevî-Bektaşî zümrelerinde din ve ibadet anlayışının vazgeçilmez değerleri arasında derin bir kültürel geçmişi olan bağlamayı ön plana çıkartmıştır. Bu durumun en önemli sebeplerinden birisi olarak Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan tarihi süreç içerisinde; kopuz ile başlayan ve bağlama ile devam eden kültüre bağlılık anlayışı düşünülebilir(Ateş,2006).

Alevi-Bektaşî kültüründe şiir, yalnızca bir eğlence aracı olmaktan çok aynı zamanda dini törenlerin de ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir. Törenlerin hemen hepsinde ve özellikle Cem törenlerinde elinde sazı olan âşıklar çok saygı görürler. Bu felsefeyi öğretecek yazılı kaynak eksikliği, âşık şiirini Alevi-Bektaşî geleneğinin öğreticisi ve aktarıcısı konumuna getirmektedir. Yeni kuşaklar içinde yaşadıkları kültürün unsurlarını halk şiirinin duru dilinden ve onun ezgilendirilmiş biçimlerinden öğrenmektedirler (Başgöz,1994:29).

Alevi-Bektaşî öğretisinin çağlar öncesinden günümüze aktarılması ile ilgili üç önemi kurumdan bahsedilmektedir. Bu kurumlardan ilki ve en önemlisi bağlama olarak gösterilirken ikinci sırada Cem törenleri üçüncü sırada ise dedeler, pirlar, mürşitler ve rehberler yer almaktadır(Doğan'dan aktaran:Clarke,2001:132). Görüldüğü üzere üç önemli kurumdan ilki bir müzik aleti olan bağlama, diğeri de merkezinde müzik olan bir ibadet biçimidir. Dedeler, pirlar, mürşitler ayağını ise müzikle mutlaka ilgili ve çoğunlukla bağlama çalan bir kitle olarak düşünmek yanlış olmaz. Aşağıda sonuçları verilen araştırma da bu görüşü doğrulamaktadır.

Clarke(1998:223-225) Alevi-Bektaşî dedelerinin müzik kimliği üzerine yaptığı araştırmada görüşme yaptığı dedelerin birçoğunun güzel bir sese sahip olmayı ve müzik yeteneği ile toplumun duygusal yönüne hitap edebilmeyi oldukça önemli görevler arasında gördükleri sonucuna ulaşmıştır. Bağlama çalabilen dede oranıyla orantılı bu durum Alevi-Bektaşî inancında müziğin yeri ve konumu açısından önemli görülmektedir. Dedelerin müziksel rolü hakkında topluluk ve dernekler/vakıflar içinde yapılan ankette de dedenin müziksel kimliğinin önemi oldukça yüksek oranlarda bulunmuştur(%64-80). Dedelerin büyük oranda bağlama ya da cura çalabildiği, bağlama çalan birisi olmadığı sürece cem töreni yapılamayacağı, bağlama çalabilen dedelerin cem ve erkânı yürütmede kendisini daha yeterli gördüğü gibi sonuçlarda araştırma içerisinde yer almaktadır.

Görüldüğü üzere Alevi-Bektaşî inancında müzik, öğretinin devamlılığı için oldukça önemli bir araçtır. Özellikle belli bir tarihsel süreçte müzik yoluyla yapılan aktarımlar bu felsefenin ayakta kalmasını sağlamış ve yazılı kaynak eksikliğini tamamlamaya çalışmıştır. Anadolu'nun farklı bölgelerinde yaşayan bu toplulukların önderi konumundaki dedelerin kendilerine ait müzik kimliğini oldukça önemsedikleri ve müziği öğretinin vazgeçilmezleri arasına koydukları görülmektedir.

Dedelerin ya da dede-babaların müzikle olan ilişkisi önemli görülmekle birlikte tamamının bir müzik yeteneğinden söz etmek mümkün değildir. Örneğin Bektaşilikte dede-babalık denilen en üst makama ulaşabilmek için oldukça uzun, zahmetli ve zor bir yoldan geçmek gerekmektedir. Bu uzun ve zahmetli yolun içerisinde adayın yapması gerekenlerden biri de güzel sanatlar alanında kendisini ispat etmesi mecburiyetidir. Mertebeyi tamamlayanların; şiir, resim ve müzik alanında küçümsenemeyecek kadar önemli çalışmaları olduğu bilinmektedir(Yücel,1998:24).

Alevi-Bektaşî müziğinin son ve önemli temsilcilerinden birisi olan hem dede hem de halk ozanı Dertli Divani ile yapılan görüşmede bu konudaki fikirleri alınmıştır:

"Bu inancın yani Anadolu ya özgü olan Alevi-Bektaşî inancının ibadeti müzik eşliğinde yapılır. Bağlama herhangi bir müzik aleti değildir. İnancını, ibadet anlayışını, yaşam felsefesini, dünya görüşünü onun aracılığıyla dile getirdiği için kutsanmıştır ve bağlamaya telli Kuran denilmiştir. "Cevri bunda dil-i Kuran, hem erkânlı yollu Kuran, elimizde telli Kuran, gide-

riz Hakkın izinden". Bizim dilimizle söylediğimizi o teliyle bize eşlik ederek dile getirmiş oluyor. Onu daha bir duygu yoğunluğuyla icra ettiğimiz için müzik bu kadar kutsallaşmış. Bu sadece Anadolu'ya özgü olan Alevi-Bektaşî öğretisinde böyledir. (Dertli Divani, 2011)"

Bektaşilikle aynı dönemlerde olgunlaşan ve karşılıklı iletişim ve etkileşim halinde bulunulan Mevlevilikte de müziğe verilen önem açısından benzerlikler görülmektedir. Ancak ayırt edici özellik öne çıkan çalgılarla hemen gözlemlenebilir. Çünkü Mevlevilikte ney önemli iken Bektaşilikte bağlama müziğin merkezi konumundadır. Noyan(1972:11) bu konudaki karşılaştırmasında; Mevlevilikteki tek düze kıyafetlerin yerine Bektaşilikte renkli kıyafetlerin olduğunu, dönme figürlerinin Bektaşilikte çok daha fazla ve çeşitli olduğunu, Mevlevilikte farsça söz kaynaklarına karşın Bektaşilikte halk edebiyatı kaynaklarının kullanıldığını ve Bektaşî semahlarında kadın erkek birlikte semah yapılabildiğini belirtmiştir. Müziğe verilen bu önem Anadolu'daki Alevi-Bektaşî topluluklarının yakın çevredeki Şii topluluklarından ayrılmasını da sağlamaktadır (Birdoğan'dan aktaran: Clarke, 2001:130).

Bektaşilik hem kendi felsefesini aktaran sözlü müzik eserleri nefeslerle hem de yeni bir adayın tarikata girişi için tertip edilen *Âyin-i Cem* törenleriyle iletişim halinde olduğu pek çok tarikatın dini müzik ve dans özelliklerini XX. Yüzyılın başlarına dek güçlü bir şekilde taşımıştır(Güray,2010:141). Bu noktadan hareketle felsefenin müzik içerikli ibadetleri olan "cem törenlerini",müzik eşliğindeki "semahları" ve "deyişleri/nefesleri" ayrı başlıklar altında incelemenin faydalı olacağı düşünülmektedir.

5. Cem Törenleri

Alevi-Bektaşî inanışının ve felsefesinin ifade bulduğu en önemli ibadet ortamı cem törenleridir. Cem törenlerinin felsefenin kurgusuyla ilgili bir özet olmanın yanında bu inanışta müziğe verilen önemi göstermesi bakımından değeri tartışılmazdır.

Cem ayini Alevi-Bektaşî inanışının başlıca törenidir. Tekkelerde cem evlerinde ya da hazırlanan bir mekânda yapılabilen bu törenlerde idare bir Mürşit, Baba ya da Dede'nin elindedir. Ayin-i Cem başlamadan önce dağıtılan "on iki görev" cemin yürütülmesinin yanında derin manevi anlamlar da taşımaktadır. Bu on iki görevden birisi de Zâkir(Sâzandar, Ozan)

tarafından yürütülecek olan saz çalıp nefes söyleme işidir. On iki hizmetin en önemli ve başta gelenleri Zâkir tarafından deyişlerin okunması ve katılımcıların dinlemesi sonra da zâkirin çalacağı ezgiler ile semah dönülmesidir. Cem töreninde birden fazla Zâkir bulunabilir. Zâkir ya da zâkirler nasihat verici deyiş ve nefeslerin yanında Alevi-Bektaşî inanışında kutsal kabul edilen on iki imamı övücü ve yüceltici Duvaz-ı İmam'lar, yaradılışı betimleyen nefesler, birlik(Tevhid) konulu ve Peygamberin göğe yükselişini anlatan Miraçlama'lar ve Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesine yakılan ağıtlar okurlar. Ayrıca törene katılanların semah döndüğü ezgiler de Zâkir tarafından seslendirilir (Bozkurt, 2008:35; Melikoff, 2010:279-283).

Cem törenlerinde dedenin yanında yer alan zâkir, dede ile birlikte Alevi-Bektaşî edebiyatının yaratıcısı ve aktarıcısı olarak çok önemli bir işleve sahiptir. Alevi-Bektaşî geleneğinin günümüze taşınmasında ve dinamiklerinin korunmasında bu kurumların yeri tartışılmazdır (Turan, 2009:433).

Cem ayini sırasında seslendirilen örnekler çoğunlukla konuları bakımından farklılaşmakta ve isimlendirilmektedir. Çünkü Alevi-Bektaşî müziği diye tanımlamaya çalıştığımız türün esas unsuru sözlü yapıya dayalı olmasıdır. Böylece müziğin sahip olduğu ezgi ve tartımsal yapı bir yandan sosyal yaşamı disipline ederken diğer yandan da toplumsal hafızanın diri kalmasını sağlamaktadır. Ancak burada sözlü müzik yoluyla öğrenen ve anımsayan topluluğun icra edilen müzikle özdeşleşmesi gereklidir. Bunun için Alevi-Bektaşî âşıklar; geçmişten devralınan, kalıplaşmış ya da sabitleşmiş geleneksel gereçten oluşan Alevi sözlü kültürüne özgü düşünme ve anlatım biçimlerine başvururlar. Farklı şiirsel ve müzikal yapılara sahip olan bu biçimlerin her biri farklı toplumsal ve geleneksel bilgilerin hatırlanmasını sağlar (Keleş, 2008:122).

Cem törenlerinde müziğin ne denli önemli olduğu açıktır. Bu sebeple de bağlama, Alevi-Bektaşî kültürünün geleneksel sazı olma özelliğini bugüne kadar taşımıştır. Dede sazlarının fiziksel özelliklerinden tutun da farklı çalış tekniklerine kadar birçok değer Alevi-Bektaşî Müziği'ne hastır ve günümüze dede ya da zakirler tarafından taşınmıştır (Demir, 2009:196).

Cem törenlerinde öğretinin aktarılması ve anlatılması için kullanılan en önemli aracın müzik olduğu görülmektedir. Dedelerin ya da zakirlerin deyiş ve nefeslerinde ifade bulan bu öğretinin birçok halk ozanının yetişmesine olanak sağladığı bilinmektedir. Öğretiyi benimseyen âşık ve ozanlar, kendilerini yetiştiren ve geliştiren en önemli ortam olarak cem törenlerini göstermektedirler.

6. Nefesler-Değişler

Cem törenlerinde bağlama çalan âşıklar, zâkirler, dedeler daha çok bu yolu en güzel anlatan âşıkların değişlerini/nefeslerini seslendirmektedirler. Bunlar arasında özellikle “yedi ulu ozan”, “yedi ulular” ya da “yedi kutuplar” olarak nitelendirilen Nesimi, Fuzuli, Hatayi, Pir Sultan Abdal, Yemini, Virani ve Kul Himmet’in değişleri okunur ve çok büyük saygı görürler.

Nefeslerin ya da değişlerin daha çok bağlama eşliğinde cemlerde söylendiği bilinmektedir. Cem dışındaki toplantılarda da bu sözlü ezgilerin söylendiği bilinmektedir (Turan, 2009:432).

Nefes ve değiş kavramlarının zamanla aynı anlamda kullanılmasına rağmen bu kavramların çok daha önceleri farklı kökenleri olduğu ileri sürülmektedir. Şöyle ki Bektaşilik ve Alevilik arasındaki bütünleşmeden önce yol kurallarını ve tarikat ilkelerini konu eden sözlü ezgiler Bektaşî anlayışında “nefes”, köy Bektaşileri ya da Anadolu Alevilerinde ise “değiş” olarak isimlendirilmektedir. Şehirlerdeki Bektaşî tekkelerinde ney, tanbur, rebab, ud, kanun ve kudüm gibi enstrümanlar kullanılırken kırsal kesimde tek ve başlıca enstrüman bağlama ve ailesi olmuştur (Onatça, 2007:46). Ancak gelişen süreç içinde bu farklılaşmaların ortadan kalktığı ve Alevilik-Bektaşilik olarak anılan bir bütünleşmeye gidildiği bir gerçektir.

“Alevi-Bektaşiliğin geniş toplumsal kesimlerce benimsenip yaşatılmasında nefeslerin bu geniş açılımlı niteliğinin önemi büyük olmuştur. İnançla toplumsal hayatını bir bütün içinde gören, davranışlarıyla bunu örtüştürmeğe çalışan Alevi-Bektaşî inancı da, şiir, dolayısıyla da bu şiir geleneğinin önemli bir paydasını oluşturan nefesler kadar halk katına yayılmış başka bir ürün görmek mümkün değildir” (Turan, 2009:435)

Alevi-Bektaşî kimliğini saz, bağlama ya da kopuzla eşlik edilen nefeslerden ve değişlerden ayrı tutmak mümkün değildir. Alevi-Bektaşî inancının; kaynakları, dünya görüşü, tarihi, öğretisi, dini törenleri bu şiir ve müzik yoluyla dile getirilmektedir (Markoff, 2009:416). Arif Sağ da Alevi-Bektaşî felsefesinin olmazsa olmaz iki koşulu olarak bağlama ve değişleri dile getirmiştir (Kalkan, 2004:129). Alevi-Bektaşî evlerinde değişlerin bir numaralı eşlik çalgısı bağlama başköşede asılı durmakta, öpülüp başa götürülmeden çalınmamakta ve “telli Kuran” olarak isimlendirilmektedir (Onatça, 2007:55).

Ozanlar/âşıklar sözlü aktarım yoluyla ve genellikle yüz yüze iletişimle Alevi-Bektaşî geleneğinin çağlar boyunca aktarılmasını ve geliştirilmesini sağlamışlardır. Değişlerde ve nefeslerde rehberin ve mürşidin yol içindeki önemini vurgulamışlardır(Bal,2000:102). Değişler ve nefesler önemlidir. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi geleneksel yapının içinde sözlü aktarımın dışında bilinen kayıt imkânları ve nota yazısı yoluyla aktarımın şimdiye kadar tercih edilmediği bir gerçektir. Ülkemiz dışında Balkanlarda yaşayan ve Avrupa kültürüyle fazlasıyla beslenen Alevi-Bektaşî topluluklarında bile nota yazısı hiçbir şekilde kullanılmamıştır(Dertli Divanı,2011).

Halk müziği üzerine yapılan derleme ve araştırma gezilerinde Alevi-Bektaşî müziğinin önemli ögesi değişler/nefesler konusunda halk müziği geleneğinde pek rastlanılmayan çoksesli örneklerle karşılaşmıştır. Halk müziği geleneği içerisinde sözlü olan çoksesli örnekler pek bulunmamasına rağmen tespit edilebilmiş sözlü birkaç örneğin Alevi-Bektaşî topluluklarına ait değişler olması oldukça çarpıcıdır.

Çoksesli nefes söyleme geleneğini ilk gündeme getiren Vahit Lütfi Salıcı, Trakya’da Bektaşî grupları arasında yaşayan ve müzik eğitmenliği yapan bir araştırmacıdır. 1930’lu yıllardan itibaren yayımladığı makalelerde Trakya’da Alevi-Bektaşî topluluklarının bazılarında iki üç sesli ve kontrpuanlı nefesler/değişler okunduğunu belirtmektedir. Maalesef ses kayıt cihazlarıyla tespit etmediği bu örnekler “deste nefes” denildiğini söylemiştir. Bu tespitlerden 10-15 yıl sonra Yine Alevi-Bektaşî topluluklarının yaşadığı Tunceli Pertek’te benzer derlemeler yapılmıştır. Muzaffer Sarısözen, Halil Bedii Yönetken ve Rıza Yetişen’in aralarında bulunduğu bir heyet tarafından yapılan bu derlemelerde keman ve bağlama eşlikli iki sesli değişler tespit edilmiş ve ses kayıtları alınmıştır. Hayatlarında okul yüzü görmemiş köylülerin bu basit ama ısrarlı çoksesli icrası başka yaşam merkezlerine yayılmamış/yayılamamış olmasıyla da dikkat çekicidir (Duygulu,1997:32; Birdoğan, 1988:46).

Bağlama ve söz birlikteliğine dayanan Alevi-Bektaşî müziğinin içerisinde ozanlar; kendisi de dâhil topluluğun alıştığı ve hatırladığı geleneksel bilgiyi, kendinden öncekilerden aldığı anlatım kalıplarını kullanarak bir çırpıda ifade edebilen kişilerdir. Ozanlar, bu özgün yaratıcılık yetenekleri sayesinde toplumun düşünüp ifade edemediklerini özlü biçimde dile getirmekte ve bunun içinde en uygun ortam çoğunlukla cem törenleri olmaktadır (Onatça, 2007:42).

Alevi-Bektaşî edebiyatı; gelenekleri, ifadesi, terminolojisi, kimi zaman alaycı edası, irfan ve inancıyla orijinal bir edebiyattır ve diğerlerinden kolayca ayırt edilebilir. Bu zümrenin âşıkları tasavvufu kendilerince yorumlarlar. Nefes ve deyişlerinde on iki imamı, Hacı Bektaş-ı Veli'yi, Abdal Musa'yı ve Alevi-Bektaşî ulularını öven, onların yaşamlarını ve kerametlerini anlatan unsurlara rastlanır. Ayrıca yaradılışın başlangıcı ve sonu, varlığın nereden gelip nereye gittiğini konu edinen deyişlerde mevcuttur. Alevi-Bektaşî âşıkların yetişmesindeki en önemli unsur "cem ayinleri"ne katılmaları ve burada ustalardan örnekler dinleyerek kendilerini geliştirmeleridir (Artun, 2000:410-411).

7. Semahlar

Gece-gündüz, gün, ay ve yıl gibi zaman kavramlarının fiziksel bir dönme eylemine bağlı olduğu evrende, mikro kozmostaki elektronlardan makro kozmostaki galaksilere kadar her şey hayatın devamlılığı için kendisi ve diğerleri etrafında dönmektedir. Böylesine önemli bir fizik olayının ritüellerde bulunması şaşırtıcı olamaz. Bu sebeple de en ilkel tapınma biçimlerinden tek tanrılı dinlere kadar birçok inanç sisteminde dönme eylemine dayalı ibadetler bulunmaktadır. Sema, semah ve tavaf hep bu düşüncenin ürünüdür.

İnsanı evrenin temsili bir hali olarak kabul eden tasavvufi düşünceye göre, evrendeki her şey yaradılışla birlikte başlayan kutsal bir dönme eyleminin içindedir. İnsan da sema ya da semah yoluyla bu kutsal eylemin bir yansımasını gerçekleştirmektedir. Bu bir eğlence değil Allah'a inancı temsil yoluyla canlandıran bir vect, bir ibadettir (Ahmet Kutsi Tecer'den aktaran: Bozkurt, 2008:32).

Semahlar Alevi-Bektaşî toplumunun geleneksel, kültürel ve inançsal yapısını belirgin bir şekilde yansıtmaktadır. Alevi-Bektaşî toplulukları mistik anlayışlarını, müzik, şiir ve hareketlerle sunan semahlar, zamanla gerçek anlamlarını, özgünlüklerini ve ortaya çıkış amaçlarını kaybetmiş olsalar da kuşaktan kuşağa aktarılmış ve korunup saklanabilmiştir. Eski Türk inanışlarında, Anadolu'daki eski inanç ritüellerinde ve özellikle Şamanizm'de dini oyunların ve dansların varlığı bilinmektedir. Bu sebeple de semahları, Orta Asya'dan Anadolu'ya taşınan Şaman kültürünün, İslam tasavvufu ve eski Anadolu kültürüyle birleşimi olarak düşünmek yanlış olmaz. Semahın Bektaşîlikteki yeri düşünüldüğünde Hacı Bektaş-ı Veli'nin Türk halkına İslamiyeti sevdirecek, benimsetecek ve özümsemelerine yardımcı olacak araçları

seçmekteki bu ustalığı, aslında tasavvufi bilgisinin yanında psikoloji ve sosyoloji öğelerini kullanmasındaki beceri ve bilgisine ait bir delil olarak düşü- nülebilir (Yalçın,2010:218;Onatça,2007:67-71).

Cem ayinlerinin önemli bir parçası olan semahlar katı kurallar içerisine sokulmadığından zamanla değişik ve çeşitli semah türleri ortaya çıkmış- tır. Kadın ve erkeklerin birlikte döndüğü semahlarda müzik ve ritim ön plandadır. Genellikle 5-7-9 vuruşlu semahların müzikal yapısı halk müzi- ği anlayışı içerisindedir. Figürleri ve ezgisel yapısı incelendiğinde birçoğu- nun "ağırlama", "yürütme" ve "yeldirme" şeklinde üç bölümden oluştu- ğu görülmektedir. Semahlara eşlik eden çalgılar çoğunlukla bağlama ve kısmen de kemandır. Vurmalı çalgılar kesinlikle kullanılmamaktadır. Bağ- lama sayısı iki bağlamadan on iki bağlamaya kadar olabilmektedir. Bağla- ma icrasında çoğu zaman şelpe tekniğinin kullanıldığı görülmektedir. Se- mahların sözleri Hatayi, Pir Sultan Abdal, Kaygusuz Abdal ve Nesimi gibi ozanların deyişlerinden oluşmaktadır. Sözler belirli inançları ve insan sev- gisini anlatmaktadır(Bozkurt,2008,7-13;Onatça2007:77).

Semahlar içerisindeki müzik yapıları iki önemli kategori oluşturmaktadırlar. Ülke coğrafyası üzerinde doğu ve batı semahları olarak düşünö- len bu iki farklı yapıda usöl ve karar sesi değişimleri belirleyici olmaktadır. Doğü semahlarında usöl değişiklikleri karakteristik iken, batı semahların- da karar perdesi değişiklikleri karakteristik durumdadır. Bu karakteristik yapıların yanında yerel müzikal anlayışlar da semahlardaki müzikal yapıyı etkilemiştir(Öztürk,2005:20).

Alevi-Bektaşî inanışında semahların ortaya çıkışıyla ilgili fazlaca söylence olsa da en yaygın olanına burada yer vermek doğru olacaktır.

"Günlerden bir gün Hacı Bektaş-ı Veli abdallarıyla Hırka Dağı'na çıkmış. Yanındakilere ateş yakmalarını buyurmuş. Abdallar büyük bir ateş yakınca Hünkâr coşup semaha başla- mış. Abdallarda Hünkâr'a uyup ateşin etrafında tam kırk kez semah dönmüşler. Sonra Hacı Bektaş-ı Veli hırkasını çıkarıp ateşe atmış ve çekilmiş. Yanan hırka kül olmuş ve Hünkâr külü alıp savurarak şöyle demiş; "bu külün düştüğü yerden odun bitsin". Böylece külün düştüğü dağdaki ağaçlar günden güne çoğalmış ve abdalların bütün ihtiyaçlarını karşılamışlar. Bu se- beple odunu kıyamete dek bitmeyecek bu dağa "hırka dağı" denilmiş."(Gölpınarlı'dan aktaran:Bozkurt,2008:27)

Semah ya da semanın esas karakteri ruhani oluşudur. Nefsi duygular ve şehvetli oyunlarla hiçbir alakası bulunmamaktadır. İçten gelen aşk dolu bir ilham ile ruhun aslına kavuşma isteği göstermesidir. Manevi bakımdan düşünüldüğünde, insanın bedeninden çıkıp asıl ruha yücelmesi ya da yükselmesi olarak kabul edilebilir. Dönme hareketinin sema/semahın bu yolu açması yani insanı kendinden geçmiş bir durumu getirebilmesi tarih boyunca birçok inançta ritüel olarak yer almaktadır. İslâm'dan önceki tapınma biçimlerinde ve özellikle Şaman törenlerinde de bu durumun varlığı bilinmektedir. İslam'da farklı mezhep ve tarikatlar bu yolu kullanmışsa da en bilinen ve önemli olanları müziği ayinlerinde kullanan Mevlevi ve Bektâşi tarikatlarıdır(Noyan,1972:8). Semahın bir eğlence ve dans olarak değerlendirilmemesinin en somut örneği, "semah oynamak" yerine "semah dönmek" tanımlamasının kullanılmasında gözlemlenebilir (Onatça, 2007:69).

Semahların müzik ve özellikle de bağlama eşliğinde dönüldüğü, bu dönme eyleminin çoğu zaman yavaştan hızlıya doğru gerçekleştiği, bir oyun ve eğlence olarak algılamak yerine inanca dair bir vect ve coşku içerisinde düşünüldüğü, sözlerinin çoğunun öğretinin önemli ozanları kabul edilen yedi ululardan alındığı, kadın erkek bir arada dönülebildiği ve özellikle de cem törenlerinde gerçekleştirildiği görülmektedir.

8. Günümüzdeki Durum

Günümüzde tarihsel süreçten aktarılan öğreti artık çeşitli basılı, görsel ve işitsel iletişim olanaklarını ve bilişim olanaklarını kullanabilmektedir. Demokratik gelişmeler, sanayi toplumu ve kent yaşamının bir sonucu olarak Alevi-Bektâşi inancı kendini daha rahat ifade edebilmekte, bu felsefenin önemli öğelerinde birisi olan müzik de daha kapsamlı öğretim ve araştırma olanaklarıyla geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bu felsefe doğrultusunda faaliyet gösteren kişi, kurum ve kuruluşlar etkinliklerinde müziğe ve müzikli içeriklere öncelik vermektedirler.

Müzik, Alevi-Bektâşi kültüründe günümüze dek gelmiş önemli bir öğedir. Yakın zamanlarda bu topluluk içinde yeni açılan dernek ve vakıfların ilk etkinliklerinin bağlama ve semah kursları olması dikkat çekicidir. Müziğe ve özellikle de bağlamaya verilen önem, toplulukta kültürün devamının ne kadar önemli olduğunun bir kanıtıdır. Diğer taraftan sadece kendi kültürlerini korumak ve aktarmakla kalmamışlar, ulusal karakterdeki müziklerin korunup aktarılması çabalarıyla çevrelerindeki kültürlerden saygı görmüş-

lerdir. Ülkemizde özellikle otantik halk kültürünün korunması ve aktarılmasında ana etken Alevi-Bektaşî yapılanması olmuştur(Clarke,2001:132).

Halk bilimi ve halk edebiyatı alanındaki önemli araştırmacı ve otoriteler Anadolu'daki halk âşıklarının çok büyük bir oranda Alevi Âşıklardan oluştuğunu belirtmektedirler. Bu durum Alevi-Bektaşî inancı ve öğretisinin Anadolu müzik kültürüne yaptığı katkıyı belirlemek açısından önemlidir. Alevi-Bektaşî müzik kültürü geçmişte olduğu gibi günümüzde de bağlamayı hem ruhsal hem de politik gücün bir simgesi olarak oldukça önemsemektedir. Bağlama saygı duyulan ve gösterilen bir kutsal simge olarak hâlâ evin yüksek bir yerine konulmakta ya da asılmakta ve kılıf içinde muhafaza edilmektedir. Pir Sultan Abdal'ın elinde saz olan figürü Anadolu'da Alevi-Bektaşî inancıyla müziğin kesişimi açısından sembolleşmiş bir örnek olarak çarpıcıdır(Poyraz,2007:124-125).

Günümüz dünyaca ünlü bağlama virtüözü Arif Sağ, bağlamayla ve müzikle ilgili birikimlerinin temelinde çocukken katıldığı cem törenleri ve bu törenlerde cem yürüten dedeler olduğunu söylemektedir. Kendisine bu ayrıcalığı kazandıran süreç içinde Alevi-Bektaşî kültürünün ve dedelerin önemini vurgulamaktadır. Geçmişin kültürel, tasavvufi ve felsefi mirasını bağlama çalan dedeler ve ozanlar aracılığıyla olduğunu dile getirmiştir(Kalkan,2004:135). Alevi-Bektaşî düşüncesinin içerisinde yer alan "abdâl" geleneğinin önemli ve son temsilcilerinden birisi olan Neşet Ertaş da Abdalları yanık yürekli Bektaşîler olarak tanımlamış ve ülke genelindeki türkû kaynaklarının büyük oranda abdâl olduklarını dile getirmiştir. Doğuştan türkû söylemeye hazır olan Abdalların asırlardır Kerem'ler, Karacoğlan'lar, Pir Sultan Abdal'lar yoluyla geleneği ve felsefeyi devam ettirdiğini vurgulamıştır(Akman,2006:213).

Alevi-Bektaşî felsefesinin müziğinde sözlü yapıların içeriği bir fark oluşturmakla birlikte müzikal unsurların kendine has özellikler taşıyıp taşımadığı henüz bütünüyle aydınlatılamamıştır. Kısa sap bağlamanın ve "bağlama düzeni" adı verilen düzenin yaygın olarak kullanılması, şelpe tekniğinin tercihindeki ağırlık, bazı usûl yapılarının özellikle sadece değişlerde karşımıza çıkması gibi kimi karakteristikler bulunsada bu konu araştırmalara açık olarak beklemektedir.

Clarke(2001:129) birçok kişinin dinledikleri müzikle ilgili Alevi-Bektaşî müziği olup olmadığını hemen belirleyebileceğini iddia ettiğini ancak bu durumun bilimsel çalışmalarla henüz desteklenmediğini ve gerçekten var-

sa ayırt edici faktörlerin ve özelliklerin neler olduğunun henüz ortaya konulamadığını belirtmiştir.

Dertli Divani(2011), Alevi-Bektaşî inancına mensup bazı topluluklar keman gibi farklı çalgılar kullansa da inancın temsiliyeti açısından bağlamanın daha doğru bir tercih olduğunu belirtmiştir. Ülkemizde ve bu inancın yaşadığı her yerde bağlama en birinci çalgı konumundadır. Bağlama, cura, çöğür gibi aynı aile enstrümanlarının kullanılması mistik havanın bütünlüğü için tercih edilen bir yoldur.

“Müzik Alevi-Bektaşî inancında deyişler, semahlar, duazlar, miraçlama, tevhit diye adlandırdığımız bu ezgileri bağlama ya da bağlama ailesi dediğimiz cura, çöğür, dede sazı dediğimiz enstrümanlarla icra ediyoruz. İbadetle müzik adeta bütünleşmiş ve o bütün hizmetleri işte Zâkir dediğimiz cemde saz çalılıp deyiş söyleyen aşıkların nefesleri, semahları, miraçlamaları, tevhitleri, duaz imamları bir müzikal formatın içerisinde bir ezgiyle sunumu yapılmakta... Zâkir; saz çalan ,deyiş , söyleyen yani müzikle bize onu ulaştıran kişidir Alevi Bektaşî inancını müzikle bütünleşmiş bir inançtır. Tabi bu tasavvufi bir derinlik içeriyor. Bu diğer müzik formatlarından farklı bir şekildir” (Dertli Divani, 2011).

Dertli Divani’nin köyü olan Urfa Kısas köyünde yapılan araştırma, köyün müzikal kimliği ve kültürü hakkında bilgiler içermesinin yanında bize Alevi-Bektaşî geleneğinde müziğin önemi ile ilgili ipuçları vermektedir. Böylece, geleneğin son ve en önemli temsilcilerinden biri olan Dertli Divani’yi müzikal olarak besleyen, yetiştiren kültür ve yaşam biçimi hakkında bilgi edinmek mümkün olmaktadır:

“Yörede Kısas denilince akla bağlama gelir. Her evde bir bağlamanın asılı olduğu söylenirse mübalağa olmaz... Kısaslıların bağlamaya olan ilgisi ve periyodik şekilde cemlerin yapılması; her evde bir bağlama olmasını, âşıklık geleneğinin en iyi şekilde günümüze taşınmasını, irili ufaklı birçok halk ozanının türemesini, Kısas’ın da âşıklar diyârı olmasını sağlamıştır... Urfa şehir merkezinde halk müziğinin genelde klâsik sazlarla icra edilmesine rağmen Kısas’ta bağlamanın hâkim olduğu görülür” (Atılğan ve Acet, 2001:5-163).

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte Alevi-Bektaşî öğretisi yeni bir sürece girmiş, tekkelerin kapatılması nefeslerin gerçek mekânlarını yitirmesine ve farklı düzlemlere kaymasına sebep olmuştur. Gerçek mekânından uzaklaşan bu edebi birikim belli bir süre verimsizliğe düşerek hayatın başka öncelikleriyle birlikte içerik değişimine uğramıştır. Bugün bakıldığında tarihi ve kültürel olarak taşıdıkları içeriğe yabancılaşan nefeslerin, düğün vb. toplantılarda hatta gazino ve bar gibi niteliği tartışmalı ortamlarda söylendiği görülmektedir. Kent merkezli yaşamla birlikte dini önderliğini yitiren dede/baba ve zâkirler nefes söyleyemez olmuş; yazılı ve görsel kayıt imkânlarıyla dinamizmini yitiren ve yeniden üretilmeyen gelenek tıkanmaya başlamıştır(Turan,2009:441).

Günümüzde geleneğe ait mistik hava taşıyan birçok müzikal unsurun farklı ve tartışılır ortamlarda gerçekleştirdiği bilinmektedir. Öğreti artık kırsal kesimlerde gerçekleşen cem törenlerinin dışında büyükşehirlerde kent merkezlerinde bulunan cem evlerinde de yaşatılmaya çalışılmaktadır. Ayrıca Alevi-Bektaşî müzik anlayışının örnekleri cem törenleri dışında albümler, konser salonları, çeşitli anma tören ve toplantıları ve müzikli eğlence mekanlarında da sergilenmekte ve felsefeyi devam ettirmeye çalışılmaktadır.

9. Sonuç

Araştırma kapsamı boyunca elde edilen verilerden yola çıkarak şu sonuçları saptamak mümkündür:

- Müzik birçok inanç sisteminde olduğu gibi İslam'da da kendine yer bulmuştur. Burada İslam öncesi inançların ve özellikle Şamanizm'in etkisi düşünülebilir.
- İslam'da müziğin yeriyle ilgili koşullar daha çok Horasan Erenleri olarak bilinen fikir ve inanç önderleri eşliğindeki tasavvufi yapıda ortaya çıkmış ve belirginleşmiştir.
- Horasan Erenlerinden birisi olarak kabul edilen Hacı Bektaş-ı Veli'nin yaşamında müzik bir ibadet aracı olarak mutlaka yer almıştır.
- Hacı Bektaş-ı Veli'nin ölümünden iki yüzyıl sonra Balım Sultan tarafından sistematize edilen Bektaşilikte müzik, felsefenin anlatımında ve aktarımında kullanılan çok önemli bir ibadet aracıdır.
- Alevilik-Bektaşilik felsefesine mensup bütün âşık ve ozanlarda erkânın kurallarını anlatan şiirler müzik aracılığı ile nesilden nesile aktarılmıştır.

- Alevi-Bektaşî düşüncesinde inancın ve ibadetin en önemli aracı; bağlama, nefesler/deyişler, semahlar ve duaz-ı imamlarla müziktir.
- Bağlama ve ailesi Alevi-Bektaşî felsefesinde kutsal sayılmaktadır.
- Günümüz Türkiye'sinde halk müziği alanındaki birçok önemli halk ozanı, icracı ve sanatçının Alevi-Bektaşî felsefesinden beslendiği ve o kültürden yetiştiği bilinmektedir.

Kaynaklar

- Akman, H.(2006). *Gönül Dağında Bir Garip-Neşet Ertaş Kitabı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yayıncılık Matbaacılık, İstanbul.
- Artun, E.(2000). *Günümüz Adana Âşıklık Geleneği Âşıklarından "Âşık Kederi'nin Alevi-Bektaşî edebiyatındaki Yeri"(408-434)*, 1. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri, Hacı Bektaş Anadolu Kültür Vakfı Yayınları, Ankara.
- Ateş, E.(2006). *Türk Müzik Kültüründe Bağlamanın Serüveni ve Alevi-Bektaşî Müziğindeki Yeri*, Cem Vakfı Uluslararası Gap Bölgesi Alevi-Bektaşî Yerleşmeleri Sempozyumu(25-27 Mayıs 2006), www.erdoganates.net(erişim:23 Eylül 2011).
- Atılğan, H.-Acet M.(2001). *Harran'da Bir Türkmen Köyü: Kısas*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Yeni Çıncık Matbaası, Ankara.
- Bal, H.(2000), *Alevi-Bektaşî Topluluklarında Dedelik Kurumu(Isparta Örneği)(97-121)*, 1. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri, Hacı Bektaş Anadolu Kültür Vakfı Yayınları, Ankara.
- Başgöz, İ.(1994). *Aşık Ali İzzet Özkan*, Indiana Üniversitesi Türkçe Programı Yayınları:4, İkinci Basım, Pan Yayıncılık, Ayhan Matbaası, İstanbul.
- Bayram, M.(2000), *Hacı Bektaş-ı Horasan-i Hakkında Yeni Kaynak Araştırması(38-46)*, 1. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri, Hacı Bektaş Anadolu Kültür Vakfı Yayınları, Ankara.
- Birdoğan, N.(1988). *Notalarıyla Türkülerimiz*. Özgür Yayın Dağıtım, Acar Matbaacılık, Ankara.
- Bozkurt, F.(2008). *Semahlar*, Kapı Yayınları, Melisa Matbaacılık, İstanbul.
- Clarke, Gloria L.(1998). *Bir Dedenin Kimliğinde Müziğin Yeri Ne Kaddardır? Seçkinlerin Müzik Eğitimi: Türkiye Alevilerinin Manevi Liderlerinin Yetişmesinde Müziğin Rolü*, Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Clarke, Gloria L.(2001). *Alevi Kültürel Kimliğinde Müziğin Rolü(127-136)*, Toplum Bilim Dergisi, Müzik ve Kültürel Kimlik Özel Sayısı, Sayı 12, Mayıs 2001, Bağlam Yayınları, Kardeşler Matbaacılık, İstanbul.

- Çobanoğlu, Ö.(2000). *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Demir, S(2009). *İstanbul Cem Evlerinde Cem Erkânı, Ritüeller ve Müzikâl Formasyonlar Üzerine Analitik Karşılaştırma*, Yüksek Lisan Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dertli Divani(2011). Dertli Divani ile evinde yapılan görüşme(18 Temmuz 2011), Dikmen, Ankara.
- Dindi, E.(2006). *Hacı Bektaş-ı Veli’de Kur’an Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Dönmez, Banu M.(2008). *Alevi Müzik Uyanışı Bağlamında İzmir Limontepede Alevi Göçmenlerinin “Müzik Pratikleri”*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- Duran, H.(2007). *Velâyetnâme(Hacı Bektaş-ı Veli)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Alevi-Bektaş Klasikleri Dizisi:4, Ankara.
- Duygulu, M.(1997). *Alevi-Bektaş Müziğinde Değişler*, Sistem Ofset, İstanbul.
- Elçi, Armağan C.(2011). *Duvazlar/Duvazıamlar Üzerine Müzikâl Bir Çerçeve (131-174)*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Yıl:2011, Sayı:57, Ankara.
- Erdoğan, A.(2006). *Pir Sultan Abdal Mahlaslı Güfteler Üzerinde Edebi ve Müzikî Yönünden İncelemeler*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Güray, C(2010). *Semâ’dan Semah’a Bir Sonsuz Devir(119-152)*.Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Yıl:2010, Sayı 56, Ankara.
- İnan, Sema N.(2008). *Hacı Bektaş-ı Veli’nin Makalat-ı Sufiyane Adlı Eserinin İsmail Bin Mikail Tarafından Yapılan Türkçe Çevirisinin Transkripsiyonu ve Cümle Bilgisi İncelemesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Kaçar, Gülçin Y.(2010). *Bektaş Nefeslerindeki Melodik ve Ritmik Özellikler(219-238)*. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Yıl:2010, Sayı 55, Ankara.
- Kalkan, Ş.(2004). *Muhallif Bağlama-Arif Sağ Kitabı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Mas Matbaacılık, İstanbul.
- Keklik, S.(2006). *Din ve Müzik Etkileşimi(Şanlıurfa Müziği Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- Keleş, A.(2008). *Ortak Kimlik ve Müzik-1980 Sonrası Alevi-Bektaş Uyanışı*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Markoff, I.(2009). *Gelin Canlar Bir Olalım:Türkiye’de Alevi-Bektaş Ortak Bilincinde Bağlayıcı Güç Olarak Müzik ve Şiir(416-429)*, Geçmişten Günümüze

- Alevi-Bektaşî Kültürü, Ed.:Ahmet Yaşar Ocak, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Fersa Matbaacılık, Ankara.
- Markoff, I.(2010), *Hacı Bektaş-Efsaneden Gerçeğe*, Çeviren:Turan Alptekin, Cumhuriyet Kitapları 7. Baskı, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul.
- Noyan, B.(1972). *Bektaşilik'te Musiki ve Sema*, Musiki ve Nota Dergisi, 14-15-16-17-18-19 ve 20. sayılar, yıl 1972, İzmir.
- Ocak, Ahmet Y.(2000). *Alevi-Bektaşî Düşüncesi Hakkında Genel Bilgiler*(47-55), 1. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri, Hacı Bektaş Anadolu Kültür Vakfı Yayınları, Ankara.
- Onatça, Neşe A.(2007). *Alevi-Bektaşî Kültüründe Kırklar Semahı Müzikal Analiz Çalışması*, Bağlam Yayınları, Önsöz Basım Yayıncılık, İstanbul.
- Özmen, İ.(2002). *Teslim Abdal-Hayatı ve Şiirleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Halk Edebiyatı Dizisi, Genç Ofset, Ankara.
- Öztürk, Okan M.(2005). *Anadolu Semah Müziklerinin Başlıca Özellikleri Üzerine Gözlemler*(8-30). Alevi Bektaşî Müzik Kültürü Sempozyumu Bildiriler Kitabı(14-15 Mayıs 2005), Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı Genel Merkezi Yayınları, Akademi Matbaası, Ankara.
- Poyraz, B.(2007). *Direnişle Piyasa Arasında: Alevilik ve Alevi Müziği*, Ütopya Yayınları, Ankara.
- Teberoğlu, H.(2000). *Hacı Bektaş Veli Düşüncesi*(137-164). Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Yıl:2000, Sayı 16, Ankara.
- Temren, B.(1995). *Bektaşiliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Turan, M.(2009). *Alevi ve Bektaşî Kültüründe Âşıklar ve Nefesler*(430-443) Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşî Kültürü, Ed.:Ahmet Yaşar Ocak, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Fersa Matbaacılık, Ankara.
- Uludağ, S.(2004). *İslam Açısından Müzik ve Sema*, Kabalcı Yayınevi, Yaylacık Matbaacılık, İstanbul.
- Uslu, R.(2010). *Selçuklu Topraklarında Müzik*, Konya Valiliği, İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları:203, Bahçivanlar Basım San. A.Ş., Konya.
- Yalçın, A.(2007). *Hacı Bektaş Veli ve Bektaşî Alevilik*, Derin Yayınları, Engin Matbaası, İstanbul.
- Yalçın, A.(2010). *Yorum ve Açıklamalarla Makalat-ı Hacı Bektaş Veli*, Derin Yayınları:174, Beşinci Basım, Eren Ofset, İstanbul.
- Yıldız, Satı H.(2009). *Bursa Yöresi Bektaşîlerinin Müzik Kültürü*, Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Yücel, A.(1998), *Türk Kültürü, Hacı Bektaş-ı Veli ve Tanıdığım Yönleriyle Bedri Noyan*(23-31), Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Yıl:1998, Sayı 5, Ankara.
- Yürür, A.(2005). *Alevi Bektaşî Müzik Kültürü Sempozyumu Bildiriler Kitabı*(14-15 Mayıs 2005), Hacı Bektaşî Veli Anadolu Kültür Vakfı Genel Merkezi Yayınları, Akademi Matbaası, Ankara.

TARİH ÖNCESİ NEVŞEHİR

PREHISTORY OF NEVŞEHİR

Atıla TÜRKER*

ÖZET

Doğa harikası peri bacaları ve insan emeğinin ürünü yeraltı şehirleriyle ünlü Kapadokya bölgesinin merkezindeki Nevşehir Bölgesi, bu özel konumuna karşın, tarih öncesi araştırmalarının yetersizliği talihsizliğine sahiptir. Bölgede az sayıda yüzey araştırmaları yapılmış, bilimsel anlamda sadece üç merkezde kazı çalışması gerçekleştirilmiştir.

Paleolitik Çağ buluntusu veren beş merkezin Kalehöyük-Kömürcü Atölyesi'nin konumuyla birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Yaklaşık aynı sayıdaki Neolitik Çağ merkezinin Kızılırmak yayı içinde de buluntu veriyor olması, önemlidir. Kalkolitik Çağ yerleşimlerinde sayı, Neolitiğe göre üç katına çıkmıştır. Özellikle Civelek Mağarası'ndan elde edilen veriler, emsallerine göre bölgede ve Anadolu'da rastlanmayan özellikler arz etmektedir. Erken Tunç Çağı'nda buluntu alanlarının sayısı, Kalkolitiğe göre üç kat artar. Bu dönemde doğrudan olmasa bile, dolaylı olarak Geç Obeyd Kültürüyle etkileşimi tartışmaya açıktır. Kapadokya Bölgesi'nin boyalı keramik kültürünü yansıtan Alişar III Boyalıları, bölgedeki yerel kültürün baskın unsurlarından birini oluştururken, İntermedaite Ware'in de varlığına tanıklık eder. Monokrom keramiklerin etkileşim alanı Orta Anadolu iken, özellikle Suluca Karahöyük buluntuları, bölgenin ETÇ II-III'de Batı Anadolu ile de ilişki içinde oldu göstermiştir.

Her ne kadar mevcut buluntular Nevşehir Bölgesi'nin tarih öncesi konumunun anlaşılmasını zorlaştırsa da, genel olarak Orta Anadolu kültür coğrafyası içinde temsil edilen kültürleri yansıttığı ve onun bir paçası olduğu anlaşılır ölçüde açıktır. Kalkolitik Çağ'da Kuzey Mezopotamya'nın Geç Obeyd Kültürüyle teması muhtemel iken, Erken Tunç Çağı'nın son iki evresinde Batı Anadolu kültürleriyle kurduğu ilişkinin boyutu belirsizliğini korumaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kapadokya, Nevşehir, Tarih Öncesi.

* Yrd. Doç. Dr.Nevşehir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü,
e-posta: atila.turker@nevsehir.edu.tr

ABSTRACT

Despite its exceptional location, Nevşehir which is in the center of the Cappadocia region, famous for its natural wonders; fairy chimneys and the underground cities produced by labour falls victim to inadequacy of prehistoric studies. The limited number of survey researches have been done and only three excavations have been performed scientifically in the region.

The five centers in which some pieces of Paleolithic Age have been found needs to be reclaimed with the location of Kalehöyük-Kömürcü workshop. That almost the same number of pieces of Neolithic Age have been found in the spring of Halys as well is of great importance. The number in Chalcolithic Age has tripled the number of the pieces of Neolithic Age. The data acquired especially in Civelek Cave offers rare characteristics both in the region and in Anatolia when compared to its equals. The number of the areas of the finds in Early Bronze Age triples Chalcolithic Age. In this period the interaction with the Late Ubaid Culture is questionable indirectly even if not directly. Besides the fact that Alişar III painted ware that mirrors the culture of painted pottery of Nevşehir region forms one of the dominant elements of local culture, it also bears witness to presence of Intermediate Ware. While the interaction site of Monochrome potteries is Middle Anatolia, especially the Suluca-Karahöyük finds have suggested that the region is in a relationship with Western Anatolia in Early Bronze Age II-III.

Although the available finds make it difficult to understand the prehistoric location of Nevşehir region, it is clearly obvious that they reflect the cultures represented in the culture geography of Middle Anatolia and they are part of it. While it is possible that Northern Mesopotamia got in touch with the Late Ubaid culture in Chalcolithic Age, its contact with the cultures of Western Anatolia in the last two stages of Early Bronze Age remains uncertain.

Key Words: Cappadocia, Nevşehir, Prehistory.

Giriş

Coğrafi olarak Anadolu'nun ortasında, Kızılırmak yayının en güney boğumunda konumlanan Nevşehir İli, fiziki özellikleriyle de özgün bir bölge olma özelliğine sahiptir. Tarihi coğrafya bakımından Anadolu'nun geniş bir alanında tanımlanan ve siyasi gelişmelerle tarih boyunca değişken bir sınırı ifade eden Kapadokya, bugünkü anlamıyla Nevşehir ve çevresi olarak tanınmaktadır. Bu coğrafyada peribacaları gibi özel coğrafi oluşumlar-

la şekillenen bölge sadece etkileyici görünümüyle değil, aynı zamanda bu coğrafyanın tarihine koşut gelişen kültürleriyle de fark edilen önemli bir konum edinmiştir. Nevşehir tarihine ilişkin araştırmaların ağırlığını Ortaçağ ve sonrası oluşturduğundan¹ tarih öncesi bilgiler oldukça kısıtlı kalmıştır.

Nevşehir Bölgesi'nin tarih öncesi az sayıdaki araştırma ve bu araştırma sonuçlarının yayınlanması açısından, komşu bölgeleri nazarında oldukça azdır. Bölgedeki arkeolojik kazı çalışmaları Hacıbektaş ilçesindeki Karaburna Kalesi (1932)², Topada Yazıtı (1935)³ ve Suluca Karahöyük'te (1967-1977, 1991)⁴; Avanos ilçesindeki Topaklı (1966-1976)⁵, Zank (1991-1993, 1995)⁶ ve Camili (2009-2010) Höyükleri'nde; Gülşehir ilçesindeki Ovaören (Göstesin) - Yassı Höyük'te (2007-devam ediyor)⁷ gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra Nevşehir Arkeoloji Müzesi tarafından da değişik zamanlarda kurtarma kazıları ve temizlik çalışmaları yapılmıştır⁸. Nevşehir tarih öncesi ilişkin arkeolojik yüzey araştırmaları ise, daha öncesi kısa süreli keşif gezileri sayılmazsa, geçtiğimiz bin yılın son yirmi yılına sıkışmıştır.

Bu yazının konusunu oluşturan Nevşehir'in tarih öncesi, Anadolu'da yazının ilk ortaya çıktığı Assur Ticaret Kolonileri öncesiyle, Erken Tunç Çağı'nın bitimiyle sınırlandırılmıştır. Konu, Nevşehir özelinde ele alınmış, ancak daha çok araştırmanın yapıldığı çevre kültür bölgeleriyle birlikte kurgulanmaya çalışılmıştır.

Paleolitik Çağ

Nevşehir'e en yakın kazısı yapılan Paleolitik Çağ istasyonu, Niğde İli'ne bağlı Kömürcü-Kaletepe'dir. 1997 yılı itibarıyla kazı çalışmasıyla araştırılan

¹ Thierry - Thierry 1963; Jolviet 1991.

² Gelb 1939, 33 vd.

³ Hrozny 1935: 488 vd.

⁴ Balkan – Sümer 1968: 15 vd.; Balkan – Sümer 1968: 37 vd.; Mellink 1976: 266; Mercan 1992: 69 vd.

⁵ Polacco 1967: 177 vd.; 1973: 31 vd.; 1976: 67 vd.

⁶ Balkan – Sümer 1968: 15 vd.; Balkan – Sümer 1968: 37 vd.

⁷ Camili ve Ovaören kazılarının sonuçları henüz yayınlanmamıştır.

⁸ Nevşehir Müzesi tarafından yapılan çalışmalar Demir Çağ ve sonrasına yönelik olmuştur, 1991: Özlüce Yeraltı Şehri (Şahin 1993b: 219 vd.); 1992 ve 1997: Tatların Kale ve Kilisesi (Şahin 1993: 129 vd.; Şahin – Yenipınar 2000: 301 vd.); 1994: Sarılar II No.lu Tümülüs (Şahin 1997: 287 vd.); 1995: Bedir Camii avlusu (Yenipınar 1997: 301 vd.); 1995: Civelek Mağarası (Gülyaz 1997: 273 vd.); 1996: Karşı Kilise/St. Jean (Şahin 1999: 445 vd.); 1997: Devebağirtan-Üçtömeler I No.lu Tümülüs (Başal 2001: 179); 1998: Devebağirtan-Üçtömeler II No.lu Tümülüs (Başal 2001: 179 vd.); 1998: Belkuyusu Tümülüsü (Başal 2001: 180 vd.); 2008: Merkez-Apadana (Yenipınar 1997: 21 vd.); 2009-2011: Kuşçin Mevkii-Sobesos (Yenipınar ve diğ. 2007: 121 vd.).

merkezde en erken Alt Paleolitik tabakalarına ve bu çağdaki Anadolu'nun en erken *Acheuléen* teknolojisi gösteren endüstrisini temsil eden buluntulara ulaşılmıştır. Kömürcü-Kaletepe'nin bu tabakaları, Anadolu'daki en eski iskânına işaret edebilir⁹. Burası aynı zamanda Anadolu'nun en uzun Paleolitik sekasını da temsil ediyor olması mümkündür. Atölyenin ilk kullanım yaşı tam olarak tespit edilememişse de, günümüzden 1 milyon yıl öncesine giden anakaya itibarıyla işlik faaliyete geçirilmiş ve atölye günümüzden 200/160 bin yıl öncesine dek işletilmiştir. Bulunan birbirinden değişik alet tipleri, buraya Anadolu'nun farklı bölgelerinden ve Anadolu dışından değişik halk gruplarının geldiğini ve alet ürettiklerini ispatlamıştır. Elbette bu üretim faaliyetleri sırasında farklı bölgelerin şekillendirdiği insan toplulukları bir araya gelme fırsatı bulmuş, birbirlerinden teknoloji takasıyla kültürel tanışıklık olmuş, belki de uzun vadede bir ticari ilişki geliştirmişlerdir¹⁰.

Kömürcü-Kaletepe etrafında şekillenen kültürel çerçevenin içinde Nevşehir Bölgesi de yer alıyor olmalıdır: Yüzey araştırmaları sonucu az sayıda ki buluntu alanıyla temsil edilen Nevşehir Paleolitik Çağ istasyonlarından hiç birisi kazı yöntemiyle incelenmemiştir. Bunlardan Derinkuyu ilçesi batısındaki "Suvermez" Köyü civarından Orta Paleolitik Çağ'a ait *Levallois* tipinde aletler bulunmuştur¹¹. Acıgöl ilçesi civarından toplandığı ifade edilen ancak yeri yine tam olarak bilinmeyen, araştırmacısı tarafından "Acıgöl Etekleri" olarak adlandırılan buluntu yerinden toplanan aletler, *Levallois* tipindedir. Aynı bölgede işlik olarak kullanılmış olabileceği düşünülen ve obsidyen toplamasının yapıldığı diğer alanlar Kaleiçi/Kalece Tepe Mevkii, Göl Dağ/Güneydağı, Kocatepe (Kartalkaya Tepe) ve Boğazköy ile Hotamış Dağ arasındır¹².

Paleolitik Çağ'a ilişkin bilgi veren bir başka kesim, Ürgüp ilçesi etrafında tespit edilmiş "Avla Dağ" ile "Kara-in"dir. "Avla Dağ" buluntu alanı Ürgüp'ün 8 km güney-güneydoğusunda Damsa Çayı'nın doğu tarafında basamaklı teraslar şeklinde yükselmektedir. *Üst Acheuléen* ve *Levallois* tipindeki aletleri birlikte vermesinden dolayı buranın Alt Paleolitik Çağ'dan Neolitik'e dek geniş bir zaman aralığına tarihlenmesi gerektiğini tartışır-

⁹ Balkan-Atlı ve diğ. 2007: 133.

¹⁰ Balkan-Atlı ve diğ. 2008: 59; ayrıca bkz. Harmankaya – Tanındı 1996: Kömürcü-Kaletepe; Slimak ve diğ. 2006, 51 vd.

¹¹ Kansu 1945: 4 vd.

¹² Todd 1980, 30 vd., Fig. 7; ayrıca bkz. Benedict ve diğ. 1980: 221 vd.

maktadır¹³. Yakınındaki “Karain” buluntuları alanında ise *Moustérien* tekniğinde yapılmış iki alet bulunmuştur ve şüpheli de görölse, buradaki buluntuların Orta Paleolitik Çağ’a tarihlenebileceği ifade edilmiştir¹⁴.

Neolitik Çağ

Nevşehir’in batı ve güneybatısında kalan Aksaray ve Niğde illerinde yapılan arkeolojik kazı çalışmaları ve yüzey araştırmaları, Neolitik Çağ’ın bu bölgede yoğun bir iskâna sahne olduğunu göstermiştir. Acıgöl’de yapılan polen analizleri, M.Ö. 8000’lerde başlayıp MÖ 5000’lerin ortalarında sona eren süreçte bölgenin *Climatik Optimum* (en iyi iklim koşulları) yaşadığını göstermiştir. Bu dönemde çevre koşulları günümüzden daha elverişli yaşam ortamı sunmuş, MÖ 7. bin yılda orman çeşitliliği artmıştır. Ağaç türleri ılıman yaz aylarına özgün olmakla birlikte, kozalaklı ağaçların yoğunluğu, kışların daha sert geçtiğini göstermiştir. Buna koşut olarak besin çeşitliliği zengin seçme şansı sunmuştur¹⁵. Paleolitik Çağ’dan beri önemini koruyan Kömürcü-Kaletepe obsidyen işlikleri ve obsidyen ticareti, bölgenin önemini Neolitik Çağ’da da korumasına sebep olmuştur. Kazı yöntemiyle araştırılan Aşıklı Höyük ve Musular, Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ’a dek erkeğe giden tabakalanmasıyla (MÖ 9.-8. bin yıl) Anadolu’nun en erken yerleşimcilerini barındıran bölgelerden birisi olmuştur. Bunlardan Aşıklı Höyük Orta Anadolu’daki büyük merkezlerden birisi olması yanı sıra, iyi organize olmuş üretim çeşitliliği ve ticari bağlantılarıyla da önemlidir. Daha küçük bir yerleşim modeli arz eden Musular ise, özellikle Kapadokya bölgesinin ilk kaya işçiliğiyle dikkati çekmektedir. Bunu izleyen Çanak Çömlekli Neolitik Çağ yerleşimleri ise Pınarbaşı-Bor, Köşk Höyük, Tepebağları ve Tepecik-Çiftlik kazılarıyla araştırılmıştır.

Nevşehir Bölgesi’nde kazı yöntemiyle araştırılmış bir Neolitik Çağ yerleşimi yoktur. Bölgede yapılan yüzey araştırmaları, Nevşehir Neolitik Çağ yerleşimleri olarak Acıgöl ilçesindeki “İğdeli Çeşme”, Ürgüp ilçesindeki “Damsa Barajı (Taşkınpaşa)”, Gülşehir ilçesindeki “Yeşilöz (Cemel)”, Avanos ilçesindeki “Değirmenönü” ve Hacıbektaş ilçesindeki “Samsun” ile “Hasanlar” höyükleri tespit edilmiştir. Nevşehir-Aksaray il sınırındaki İğdeli Çeşme, buluntu özelliklerine göre bir mevsimli konaklama ve işlik yeri

¹³ Todd – Pasquare 1965, 95 vd.; Todd 1980: 39 vd.; ayrıca bkz. Harmankaya – Tanındı 1996: Avla Dağ.

¹⁴ İnönü 1947: 121 vd.; ayrıca bkz. Harmankaya – Tanındı 1996: Ürgüp Kara-in.

¹⁵ Bıçakçı ve diğ. 2007: 246.

olarak tanımlanmıştır¹⁶. Buluntu örneklerinden yola çıkılarak M.Ö. 6000-5600 yıllarına tarihlenmiştir. Damsa Baraj Gölü'nün sahilinden toplanan obsidyen aletler, Çanak Çömlekli Neolitik Çağ'ın son evresine ait özellikler göstermektedir¹⁷. Hırka Dağı'nın güneydoğu terasında konumlanan Yeşilöz Höyüğü'nden Neolitik Çağ'a ait obsidyen aletler ve çanak çömlek buluntuları toplanmıştır¹⁸. Avanos-Özkonak beldesinin kuzeydoğusundaki Değirmenönü'nden Neolitik Çağ'a ait çanak çömlek parçaları tespit edilmiştir¹⁹. Hacıbektaş ilçesinin kuzeyinde kalan Samsunhöyük'ten çanak çömlek²⁰, Hasanlar'dan obsidyen ve çanak çömlek parçaları toplanmıştır²¹.

Kalkolitik Çağ

Kırşehir Hashöyük, Kayseri Fıraktın, Aksaray Güvercinkayası, Kabakulak ve Gelveri (Yüksek Kilise), Niğde Kestel (Sarıtuzla), Niğde Köşk Höyük, Pınarbaşı-Bor ve Tepecik-Çiftlik, Nevşehir'in çevresinde kazı yöntemiyle araştırılan Kalkolitik Çağ merkezleridir. Bunlardan Gelveri (Yüksek Kilise), Akdeniz'den Balkanlar'a dek geniş coğrafya ile ilişkiler kurduğunu, koyu yüzlü kazıma bezemeli ve inkruste keramiğiyle göstermiştir. Fraktın ile Bol-kardağ yöresindeki Garyanın Tepesi, Obeyd Kültürüyle Mezopotamya'nın çok geniş bir bölgede kurduğu ticari ilişkiler ağıının bir parçası olabileceğini ispatlamıştır.

Nevşehir Bölgesi'nde yapılan yüzey araştırmaları sonucu on beşe yakın merkezde Kalkolitik Çağ'ın varlığı tespit edilmiştir: Kozaklı'da Yanıkdeğirmen Mevkii²², Kocadere²³ ve Taşlıburun²⁴; Avanos'ta Değirmenönü²⁵ ve Paşalı²⁶; Gülşehir'de Yeşilöz Höyük²⁷, Civelek Mağarası²⁸, Yassıhöyük²⁹, To-

¹⁶ Todd 1980: 40.

¹⁷ Balkan-Atlı 1998: 222 vd.

¹⁸ Şenyurt 1999: 453.

¹⁹ Harmankaya ve diğ. 1997: Değirmenönü.

²⁰ Şenyurt 2000: 367.

²¹ Omura 1991b: 71. Araştırmacı buluntuları daha sonra tekrar değerlendirdiğinde, buradaki Neolitik döneme şüphayle yaklaşılması gerektiğini ifade etmiştir, bkz. Omura 1996: 244, dn. 1.

²² Omura 1991a: 132.

²³ Omura 1991a: 133 vd.

²⁴ Summers 1993: 30.

²⁵ Harmankaya ve diğ. 1998: Değirmenönü.

²⁶ Omura 1992: 547.

²⁷ Şenyurt 1999: 453.

²⁸ Gülyaz 1995: 273 vd.; Schachner ve diğ. 1997: 9 vd.

²⁹ S.Y. Şenyurt'tan sözlü bilgi.

pakhöyük³⁰, Aptal Höyük³¹ ve Terlemez Höyüğü³²; Derinkuyu'da Yazıhöyük³³; Hacıbektaş'ta Samsunhöyük³⁴, Pazarcı³⁵ ve Külün Tepe³⁶.

Nevşehir Bölgesi Kalkolitik Çağı hakkında en kapsamlı bilgilere Civelek Mağarası buluntuları üzerinde yapılan araştırmalar bilgi vermiştir. Gülşehir ilçesinin 8 km. kuzeyinde, Hırka Dağı'nın Kızılırmak'a bakan yamacındaki aynı adlı köyün yakınında yer alan bir mağara olan Civelek, üst girişten itibaren ana odaya inen yaklaşık 14 m. derinliğinde bir mağara yerleşimidir. Değişik seviyelerde küçük göz odalara sahiptir. Kazı yapılmaksızın çoğunluğu ana odadan toplanan buluntular üzerinde çalışma yapan A. Schachner ve ekibi, burada ele geçen keramiklerin dokuz mal grubu ve altı form grubu özelliğine göre tasnif etmiştir³⁷. Diğer buluntular ise taştan bir ip eğirme ağırlığı ve bir taş saptır³⁸. Civelek keramik repertuarı, bilinmeyen bir keramik geleneğinin ürünüdür ve sahip olduğu karakteristik özellikleri itibarıyla daha çok Orta Anadolu'nun batısında kalan bölgelerin kültürleriyle karşılaştırma olanağı sunmuştur. Mal ve teknik özelliklerini dikkate alan A. Schachner ve ekibi, mevcut temas noktalarına göre Civelek keramiğinin Erken veya Orta Kalkolitik Çağ'a tarihlenebileceğini önermiştir³⁹.

Erken Tunç Çağı

Anadolu'da kronolojik yaklaşık MÖ 3300/3000 - 2000 yılları arasında yaşamış Erken Tunç Çağı'nda Kapadokya, güçlü bir yerel gelenek taşıyan ancak aynı zamanda Ege ve Balkanlar'dan Mezopotamya ve Kafkaslara dek üniversal eski dünyanın ticari ve kültürel paydaşı konumuna sahiptir. Anadolu'da yazı bu dönemde henüz tanınmaz iken, Mezopotamya'nın çivi yazılı kaynaklarından Orta Anadolu'nun tarihi coğrafyası hakkında çok önemli bilgilere ulaşılmaktadır. Yazılı kayıtlara göre Erken Tunç Çağı'nın son evresinde (ETÇ III), Mezopotamya'nın Akkad kralı *Sargon*'un (Şarrum-kin) Kapadokya Bölgesi zenginliklerine sahip olmak, kendi ticari kervanlarının güvenliğini sağlamak ve buradaki siyasi erki kendi kontrolüne almak amacıyla askeri se-

³⁰ Şenyurt 1999: 454 vd.

³¹ Şenyurt 1999: 454.

³² Şenyurt 1999: 454.

³³ Sever ve diğ. 1992: 525.; Şenyurt 2000, 372.

³⁴ Şenyurt 2000, 367.

³⁵ Omura 1991a: 135.

³⁶ Omura 1992: 546.

³⁷ Schachner ve diğ. 1997: 12 vd.

³⁸ Schachner ve diğ. 1997: 17, Abb. 20.93-94.

³⁹ Schachner ve diğ. 1997: 20 vd.

fer düzenlemiştir. Sargon, yazılı kayıtlarında kendisine karşı oluşan koalisyonu bertaraf ettiğini yazmaktadır; bu metin, Anadolu'nun bilinen en eski kralının adı *Nur-dagga*'lı da zikretmektedir. Sargon'un torunu *Naram-Sin*, bir başka Anadolu'lu kral olan Hatti kralı *Pampa*'nın adını vermektedir. Naram-Sin, Pampa tarafından kendisine karşı birleştiren Anadolu'nun 17 kralıyla savaştığını ancak onları mağlup ettiğini kayd etmiştir⁴⁰.

Nevşehir kültürleri arasında Demir Çağ öncesi en yoğun iskâna sahne olan dönem, Erken Tunç Çağı'dır. Bu yazıda zikredilen yerleşimlerin tamamına yakınında Erken Tunç Çağı'na ilişkin buluntular yüzey araştırmaları ve kazı çalışmalarıyla ortaya konmuştur. Ne var ki kazı çalışmalarının raporlarında Erken Tunç Çağı'nın varlığına değinilmiş, ancak buluntuları yayınlara konu olmamıştır. Kazı sonuçlarının yayınlanmamış olması, Nevşehir'in bu dönemdeki konumunun kurgulanmasını güçleştirmektedir.

Topaklı Höyük'te hâfiri tarafından derinleşilen "Kronoloji Çukuru" açması, 30 m.lik kültür dolgusunda Erken Tunç Çağı'den başlayıp Bizans ile son bulan toplam 24 mimari yapı katının varlığı ortaya konmuştur; bunlardan son altı tabaka, Geç Hitit'ten Erken Tunç Çağı'na dar 10 m.lik kültür dolgusuna aittir⁴¹. Erken Tunç Çağı buluntularını kısaca değerlendiren hâfiri, keramiğin Alışar III dönemi özelliği gösterdiğini vurgulamış ve geleceğin buradaki durumunu tartışmıştır⁴².

Kazı yöntemiyle araştırılan diğer iki merkezin, Zank Höyük ve Suluca Karahöyük'ün verdiği bilgiler, Geç Kalkolitik Çağ'dan Erken Tunç Çağı'na geçiş ve Erken Tunç Çağı'nın sonuna dek kesintisiz iskâna sahne olduğunu göstermektedir⁴³.

Kazısı sadece dört sezon süren (1991-1993, 1995)⁴⁴ Avanos – Sarılar kasabasının kuzeybatısındaki Zank Höyük'te dört tabaka tespit edilmiştir. Erken Tunç Çağı buluntuları geç dönem buluntularıyla karışık olarak çoğunlukla IV. yapı katında ele geçmiştir. Monokrom keramiklerin çoğu el yapımı, açık-kızıl kahve/portakal'dan, aralarında siyah malların da bulunduğu, koyu renklere dek değişmektedir. Parçalarda pişmeden kaynaklanan ala-

⁴⁰ Gadd 1971: 417 vd.; Westenholz 1998: 5 vd.

⁴¹ Polacco 1973: 32 vd.

⁴² Polacco 1973: 39 vd.; ayrıca bkz. Omura 1991a: 77.

⁴³ "Nevşehir Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi" tarafından "2010/16 No.lu Proje" kapsamında desteklenen ve devam etmekte olan projede elde ettiğimiz sonuçların ön bilgileri bu yazıda kullanılmıştır.

⁴⁴ Sever 1993: 247 vd.; 1994: 257 vd.; 1998: 529 vd.

calanmalar hâkimdir. Az sayıdaki çark yapımı monokrom parçaların yavaş çark yapımı, kırmızı-kahve tonlarda olduğu görülmektedir.

Boyalı keramikler, monokromlara göre çok daha az nispettedir. Boyalı keramiklerin tamamına yakını, Kapadokya Boyalıları olarak da bilinen Alişar III türündedir ve iki ana mal grubu şeklinde incelenebilir:

Sarımsı krem ince astarlı zemin üzerine koyu kahve ve siyah çoğu kalın batlarla süslenmiş ilk mal grubu, el yapımı, orta ve iyi pişmiş, çoğu kalın cidarlı, hamuruna daima saman katılmış orta ve büyük kaplara ait parçalarla temsil edilir. Kalın cidarlı kapların hamuruna kumun da katılmış olduğu seçilmektedir. Kiminin hamuruna beyaz, kimin hamuruna sarı mikalı kum ilave edilmiş olması, iki farklı ocağın kullanıldığını göstermektedir (Levha V.1-6).

İkinci mal grubu yine el yapımı, orta ve iyi pişmiş, orta ve kalın cidarlı, hamuruna saman ve taşçık katılmış, kırmızı – koyu kırmızı astarlı ve kimi perdahlı zemin üzerine çoğu siyah olan koyu renklerden çekilmiş ince ve orta kalınlıkta bantlardan oluşmaktadır. Örneklerin yarıya yakınında hamur iyi pekişmemiş, gevremiştir (Levha V.7-10).

Herhangi bir grup oluşturmayan ve tekli örneklerle temsil edilen az sayıdaki parça, bölgenin yerel kültürel etkileşimleri arasında görülebilir (bkz. Değerlendirme).

Kazısı kesintisiz 11 yıl süren (1967-1977) ve daha sonraları da değişik zamanlarda sondaj kazıları yapılan Hacıbekteş ilçesinin içindeki Suluca Karahöyük'te, 11 m.ye dek inilmiş, ilk altı tabaka -6.5 m. olarak kayd edilmiştir; VI. yapı katından sonra derinleşilen seviye için tabaka kaydına yer verilmemiştir. Kazının sadece ilk iki yılına ilişkin kazı raporları yayınlanmıştır⁴⁵. Erken Tunç Çağı'na ilişkin buluntuları IV.-VI. yapı katlarından ele geçmiş olup; IV. ve V. yapı katı buluntuları MÖ 2. binyıl ve Demir Çağı buluntularıyla karışık kayd edilmiştir. Erken Tunç Çağı buluntularının tamamına yakını monokrom kaplardan oluşur ve üç ana grup olarak tasnif edilmesi mümkündür:

İlk grubu, Orta Anadolu'nun el yapımı monokrom kaplardır: El yapımı, hamuruna kum, taşçık, bazılarında saman veya kalker katkılıdır. Çoğunda koyu devetüyü, kahve ve gri renklerde gözenekli, çoğu kaba, yüzeyi ve ağız kenarları düzensizdir. Astarlama hâkimken, hamuru renginde bırakılmış ve perdahlanmış örnekler nispeten daha azdır (Levha VI.1-6, 8).

⁴⁵ Balkan – Sümer 1968: 15 vd.; Balkan – Sümer 1968: 37 vd. Sonraki yıllara ait kazı raporları M.J. Mellink tarafından kısa haberler şeklinde *American Journal of Archaeology*'de yayınlanmıştır, bkz. en son: Mellink 1976: 266.

İkinci grubu oluşturan mallar, çark yapımıdır. Hamurları çoğunda iyi arılmış, iyi pişmiş ve pekişmiş, kimi taşçık katkılıdır; rengi genellikle açık devetüyünden portakalımsı kahve - kahveye dek değişiklik gösterir. Yüzey özellikleri; hamuru renginde bırakılanlar sıvazlanmış, astarlananların çoğu ise aynı zamanda perdahlanmıştır.

Üçüncü grubu oluşturan kap repertuarı, Kuzeybatı Anadolu etkisi taşır. Yortan-Babaköy kültürünün karakteristik vazo-testi ve fincan/maşrapa etkileşimi gösteren kaplar, gri, açık gri ve siyah renklerde, kimi parlak perdahlı, kimi de hamuru renginde mat yüzeylidir. Az sayıdaki örnek yatay oluk bezeme ve zikzak kazıma bezemelerle süslenmişlerdir. Grubun diğer buluntu grubunu, Troya kültür çerçevesinden bilinen üç adet *depas* oluşturur. İki kısı kırmızı/kahve tonlarda, biri kahvemsı koyu gri renklidir (Levha VI.7).

Suluca Karahöyük'te çok az sayıda ele geçen boyalı kap türü içerisinde birkaç adet Alişar III, bir adet Intermediate Ware ve bir adet Darboğaz Boyalı tasnif edilebilmektedir. Suluca Karahöyük'ün Alişar III boyalıları, Zank Höyük ikinci grubunda tanımlanan kırmızı – koyu kırmızı astarlı ve kimi perdahlı zemin üzerine çoğu siyah olan koyu renklerden çekilmiş ince ve orta kalınlıkta bantlı olanlarla aynı gruba dâhildir. Buradaki az sayıdaki örnek, geleneğin bezeme örneklerini tanımlamakta daha belirgindir. Intermediate Ware grubuna dâhil edilen örnek, portakalımsı açık kahve astarlı zemin üzerine aynı rengin koyu tonunda çekilmiş yatay iki hattın arasına yapılmış birbirini sınırlayarak kesen çapraz hatlardan oluşan bezemeye sahiptir. Çok iyi pişmiş çömlek/maşrapa formundaki kabın hamuru sarımsı kahvedir. Sarımsı krem yüzeyli zemin üzerine kırmızı koyu sürülmüş boya bantlar arasına şimşek süslemeli örnek, Konya Ovası'ndan Niğde-Aksaray ve Kilikya'ya dek alanda tanınan Darboğaz Boyalıları'na yakındır ve Suluca Karahöyük buluntusu, Kızılırmak yayı içindeki tek örneği oluşturmaktadır.

Suluca Karahöyük keramik buluntuları dışında ele geçen diğer Erken Tunç Çağı tanıtıcı unsuları madeni eser ve taş kalıpları, pişmiş toprak kült levhası, sap başlı şematik idoller ile Kültepe tipinde bir mermer idol parçası ve değişik tipteki mühürlerden oluşmaktadır⁴⁶.

Değerlendirme

Tarih öncesi dönemlere ilişkin Nevşehir kültürleri ancak ana hatlarıyla, çevre kültür bölgelerinin verdiği sonuçlar ölçüsünde kurgulanabilmektedir. Bu

⁴⁶ Adı geçen buluntular yayına hazırlık aşamasındadır.

kültürel çerçevede fiziki coğrafyanın elverdiği imkânlar da dikkate alınmalıdır. Kızılırmak boğumunun en güneyindeki kesimini kuşatan Nevşehir, bölgeyi de kuzey ve güney şeklinde iki alt bölgeye ayırmaktadır.

Nevşehir'in Paleolitik Çağ kültürlerinin tümü Kızılırmak'ın güney kesiminde, Acıgöl – Derinkuyu – Ürgüp hattına dağılmıştır. Bölge'nin güneybatısında kalan, Niğde'deki Kömürcü/Kaletepe'de yapılan araştırmalar, burasının Anadolu ve Anadolu dışından hammadde sağlayan stratejik bir öneme sahip olduğunu göstermiştir. Nevşehir paleolitik istasyonlarının konumu, daha çok hammadde kaynağına yakınlık ve yerel ışıklara sahip olma şeklindedir. Bölgelerarası temasın Nevşehir'e ne ölçüde yansıdığını ve tanışıklığın boyutunu tasavvur etmek kolay değilse de, ister istemez bir kültürel alışverişin gerçekleştiğini düşünmek çok zorlama olmasa gerek.

Neolitik Çağın başlarındaki olumlu iklim koşullarının Nevşehir'deki kültürel anlamdaki yansıması zayıftır. Bilinen yaklaşık sekiz merkezde sadece toplama yapılmış, araştırma eksikliğinden dolayı bunların çevre kültür gelenekleri içindeki konumu tartışılmamıştır. Öte yandan, Kızılırmak yayı içinde kalan Samsunhöyük, Hasanlar, Değirmenönü ve Yeşilöz höyükleri, bugüne kadar Anadolu'da Kızılırmak yayının içinde konumlanan tek Neolitik yerleşimler olması bakımından dikkate değerdir. Bölge'nin güney kesimindeki Neolitik yerleşimler İğdeli Çeşme, Avla Dağ ve Damsa, her hangi bir höyük dolgusunun olmadığı, Paleolitik Çağ merkezlerinin bulunduğu alanlarda (veya yakınlarında) yer alması bakımından incelemeye değerdir.

Nevşehir'de Kalkolitik Çağ buluntu merkezlerinin sayısı, Neolitik Çağa göre iki katına çıkmaktadır. Yerleşimlerin yoğunluğu, mevcut araştırmaların sonuçlarına göre, Acıgöl'den kuzeydoğu yönünde Kozaklı'ya doğru dağılmaktadır. Bunlardan Hırka Dağı'nın Kızılırmak'a bakan yamacında konumlanan Civelek Mağarası, bölgenin bilinen en eski mağara yerleşimi olduğu gibi, buluntu unsurlarıyla da özgün yönler barındırmaktadır. Araştırmacısı, bir yandan Orta Anadolu'nun batısında kalan bölgele kültürleriyle karşılaştırma olanağı sunduğunu, öte yandan Kuzey Mezopotamya'nın Halaf ve Geç Obeyd geleneklerinin etkisinin tartışılması gerektiğini belirtmiştir.

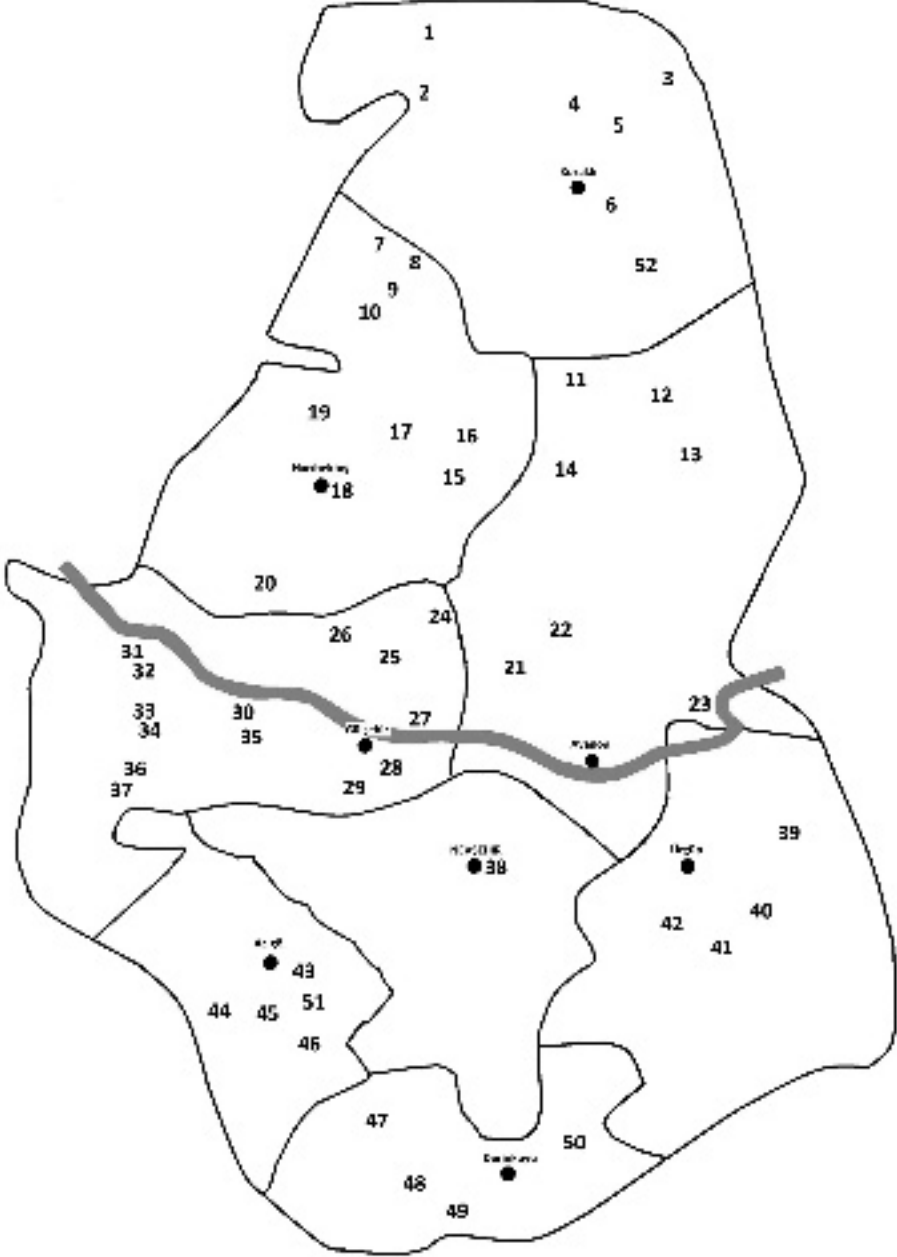
Bölgenin Erken Tunç Çağı'nın ilk evresindeki durumu açık değildir. Bu dönemin II. ve III. evrelerinde Suluca Karahöyük buluntuları Batı Anadolu etkileşimini özellikle keramik buluntularıyla kuvvetlice yansıtmaktadır. Zank Höyük daha çok Kızılırmak yayı içinde kalan kültürlerle çizilen çerçevesini daha çok Alişar III keramikleriyle ortaya koymaktadır. Her ne kadar Kalkolitik Çağ'a göre yerleşim sayılarında üç katını geçen artış tespit edilmişse de buluntuların niteliği hakkında neredeyse hiçbir bilgi yayınlanmamıştır.

Levhalar

Levha I: Başlangıcından Tunç Çağların Sonuna Dek Nevşehir Bölgesi Arkeolojik Buluntu Yerleri ve Dönemleri.

Başlangıcından Tunç Çağların Sonuna Kadar Nevşehir Bölgesi Arkeolojik Buluntu Yerleri ve Dönemleri (GÜLL)							
NO	ADI	BÖLGE	PALEOLİTİK	NEOLİTİK	KALKOLİTİK	GÜÇ	ATKÖ-HITT
1	Ortaöğrenci / Döğlek Höyüğü	Kocadağ					
2	Karakasandık Höyüğü / Çardak, Üçü	Kocadağ					
3	Karakasandık	Kocadağ					
4	Hacılar	Kocadağ					
5	Yarıdağlıören Höyüğü	Kocadağ					
6	Taşlıören	Kocadağ					
7	Sarımsık Höyüğü Tepe	İlaçlıtepe					
8	Hacılar / Hacılar	Hacılar					
9	Ağaçlı Höyüğü Tepe	İlaçlıtepe					
10	Paşabaşı	Hacılar					
11	Toprak Höyüğü	Avanos					
12	Paşabaşı	Avanos					
13	Karakasandık Höyüğü	Avanos					
14	Zincirli Höyüğü	Avanos					
15	Kılıç Tepe	İlaçlıtepe					
16	Hacılar Höyüğü	Hacılar					
17	Ağaçlı Höyüğü	İlaçlıtepe					
18	Sakarya Höyüğü	Hacılar			?		
19	Gökdağ Höyüğü	İlaçlıtepe					
20	Karaböyük / Güver Höyüğü	Göğür					
21	Ağaçlı Höyüğü	Avanos					
22	Üçgenören	Avanos					
23	Çamlı Höyüğü	Avanos					
24	Üçgenören Höyüğü	Göğür					
25	Yedigöller Höyüğü (Çamlı)	Göğür					
26	Çamlı	Göğür		?		?	
27	Kızıldağ / Kızıldağ Höyüğü	Avanos					
28	Ağaçlı Höyüğü	Göğür					
29	Karakasandık	Göğür					
30	Yedigöller Höyüğü	Göğür					?
31	Sarımsık Höyüğü	Göğür					
32	Karakasandık Höyüğü	Göğür					
33	Ağaçlı Höyüğü	Göğür					
34	Toprak Höyüğü	Göğür					
35	Yedigöller Höyüğü (Çamlı)	Göğür					
36	Yedigöller Höyüğü	Göğür					
37	Çamlı Höyüğü (Çamlı)	Göğür					
38	Ağaçlı	Göğür					
39	Ağaçlı Höyüğü (Sakarya)	Göğür					?
40	Karakasandık	Göğür					
41	Ağaçlı	Göğür					
42	Üçgenören (Çamlı)	Göğür		?			
43	Ağaçlı Höyüğü	Göğür					
44	Üçgenören	Göğür					
45	Ağaçlı Höyüğü	Göğür					
46	Yedigöller Höyüğü	Göğür					
47	Sakarya Höyüğü	Hacılar					
48	Sakarya Höyüğü	Hacılar					
49	Yedigöller Höyüğü	Hacılar					
50	Yedigöller Höyüğü	Hacılar					
51	Çamlı	Hacılar					
52	Karakasandık	Kocadağ					

Levha II: Başlangıcından Tunç Çağların Sonuna Dek Nevşehir Bölgesi Arkeolojik Buluntu Yerleri Haritası.

Levha III: Topaklı Höyük, Suluca Karahöyük ve Zank Höyük.

III.1: Topaklı Höyük, doğudan.

III.2: Suluca Karahöyük, güneydoğudan.

III.3: Zank Hyk, gneydoğudan.

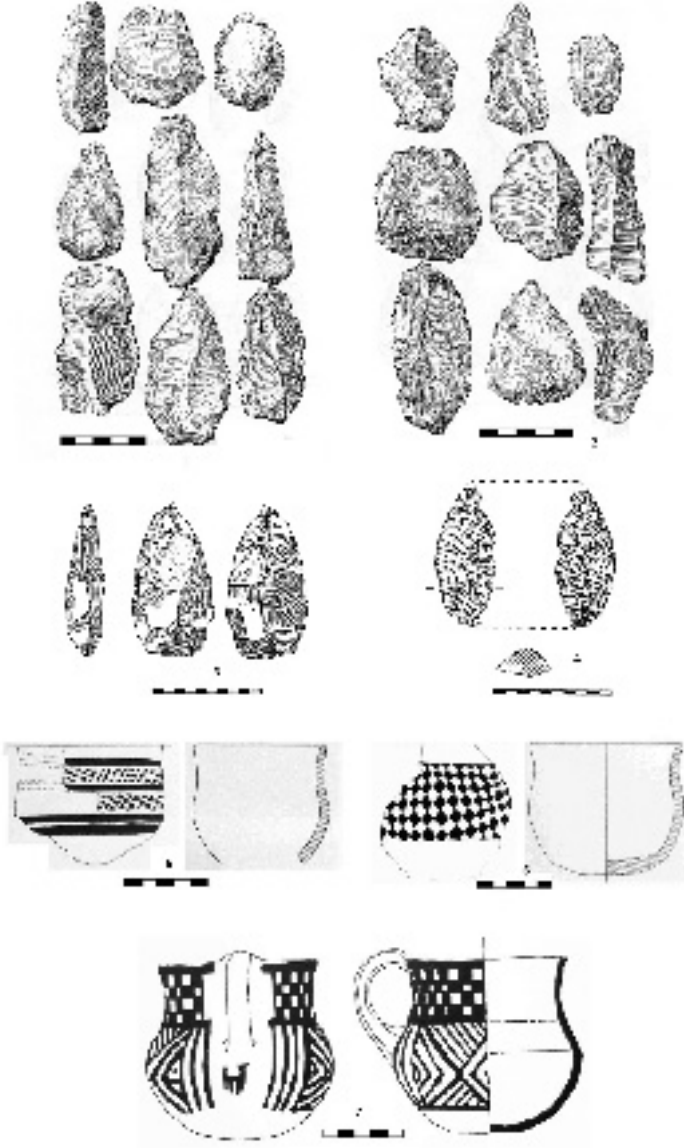
Levha IV: Paleolitik, Neolitik ve Kalkolitik Buluntu Örnekleri

IV.1: Kansu 1991: Res. 51

IV.2: Kansu 1991: Res. 50 ve 52.

IV.3: Todd – Pasquare 1965: Fig. 12.

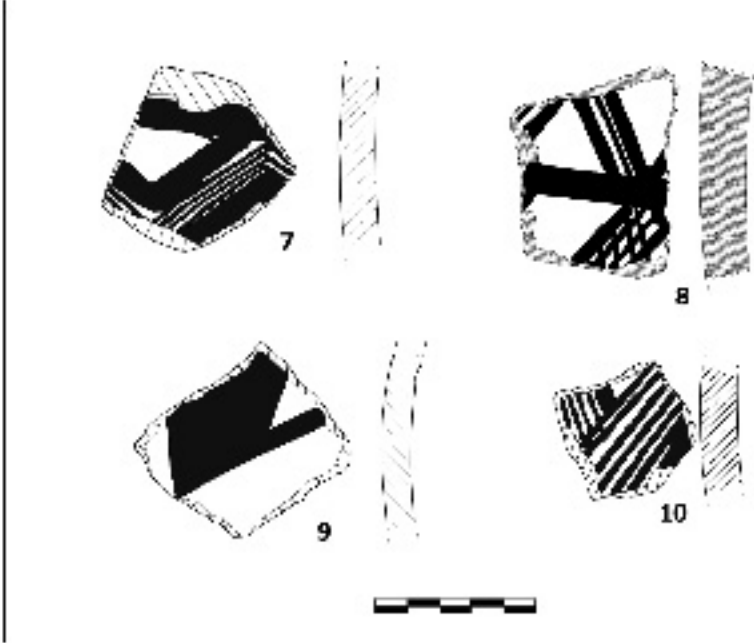
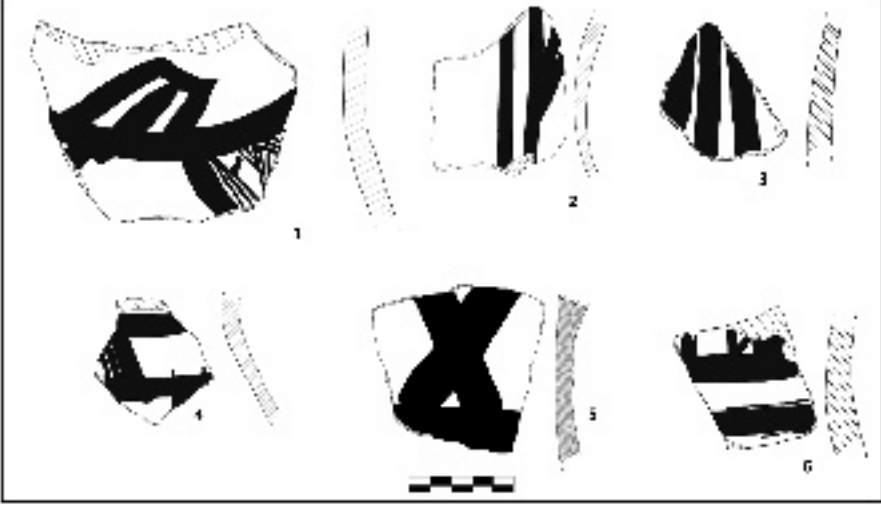
IV.4: Todd 1980: Fig. 16/10.

Levha V: Zank Höyük ETÇ Boyalı Keramik Örnekleri

- V.1: Boyun parçası; el yapımı; iyi pişmiş iç-dış devetüyü hamuru beyaz mikalı kum ve taşçık katkılı, pembemsi devetüyü özlü; içi hamuru renginde bırakılmış, boyun kısmı dökülmüş kırmızı boyalı, dışı sarımsı krem astarlı, boyun üstü perdahlı; dışı kalın ve ince koyu kahve bant bezemeli (Parça No. 839).
- V.2: Gövde parçası; el yapımı; iyi pişmiş devetüyü hamuru sarı mikalı kum katkılı; içi hamuru renginde bırakılmış, dışı hamuru renginde sıvazlanmış, üzeri soluk siyah kalın bant bezemeli (Parça No. 831).
- V.3: Gövde parçası; el yapımı; iyi pişmiş açık devetüyü hamuru kum, taşçık, beyaz mika ve saman katkılı; içi hamuru renginde bırakılmış, dışı kendi suyuna batırılmış hamurun açık tonunda kirli krem sıvazlanmış; kalın kahve bantlarla bezemeli (Parça No. 205).
- V.4: Gövde parçası; el yapımı; iyi pişmiş koyu devetüyü hamuru kum ve sarı mika katkılı; içi hamuru renginde bırakılmış, dışı açık devetüyü astarlı; dışı soluk kahve kalın ve ince bant bezemeli (Parça No. 726).
- V.5: Gövde parçası; el yapımı; iyi pişmiş açık devetüyü hamuru beyaz mikalı kum katkılı; içi hamuru renginde bırakılmış, dışı kirli krem boya astarlı, koyu kahve kalın bant bezemeli (Parça No. 874).
- V.6: Gövde parçası; çark yapımı; iyi pişmiş devetüyü hamuru taşçık ve kalker katkılı; içi açık devetüyü, dışı krem astarlı, soluk koyu kahve kalın ve ince bant bezemeli (Parça No. 1105).
- V.7: Gövde parçası; çark (?) yapımı; iyi pişmiş devetüyü hamuru kum, taşçık ve sarı mika katkılı; içi portakalımsı kahve astarlı ve perdahlı, dışı portakalımsı koyu kahve astarlı ve perdahlı; dışı kahve kalın ve ince bantlarla bezeli (Parça No. 228).
- V.8: Gövde parçası; el yapımı; iyi pişmiş devetüyü hamuru gözenekli, kum, iri taşçık ve kalker katkılı; içi hamuru renginde bırakılmış, dışı koyu kırmızı astarlı; dışı değişik kalınlıklarda koyu gri/siyah bantlarla bezeli (Parça No. 850).
- V.9: Gövde parçası; el yapımı; iyi pişmiş devetüyü hamuru gözenekli, kum, iri taşçık ve kalker katkılı; içi hamuru renginde bırakılmış, dışı koyu kırmızı astarlı; dışı soluk siyah kalın bant bezemeli (Parça No. 859).

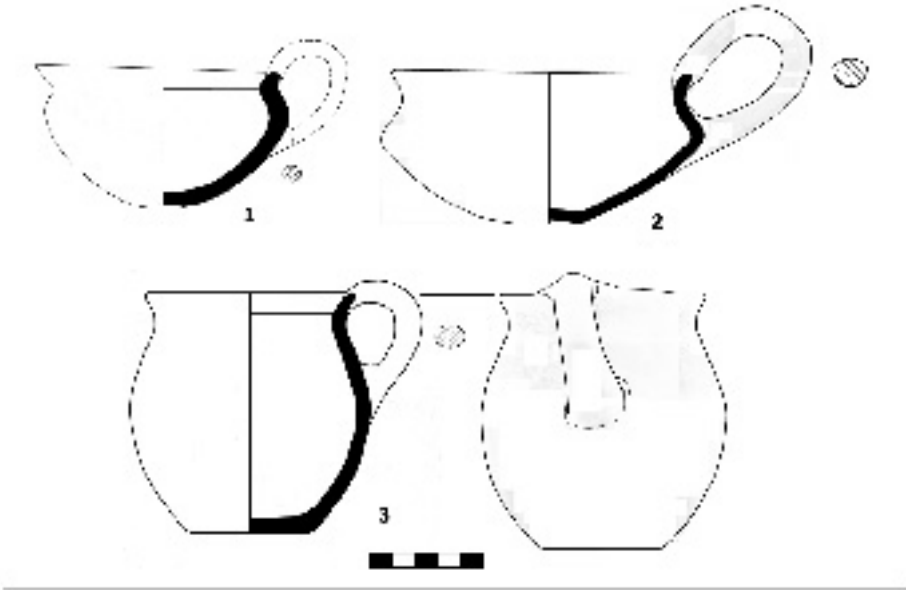
V.10: Gövde parçası; el yapımı; iyi pişmiş kahvemsi portakal hamuru kum, kalker ve beyaz mika katkılı; içi hamuru renginde bırakılmış, dışı hamurun koyu tonunda astarlı; dışı ince yatay grimsi kahve bantlarla bezeli (Parça No. 1109).

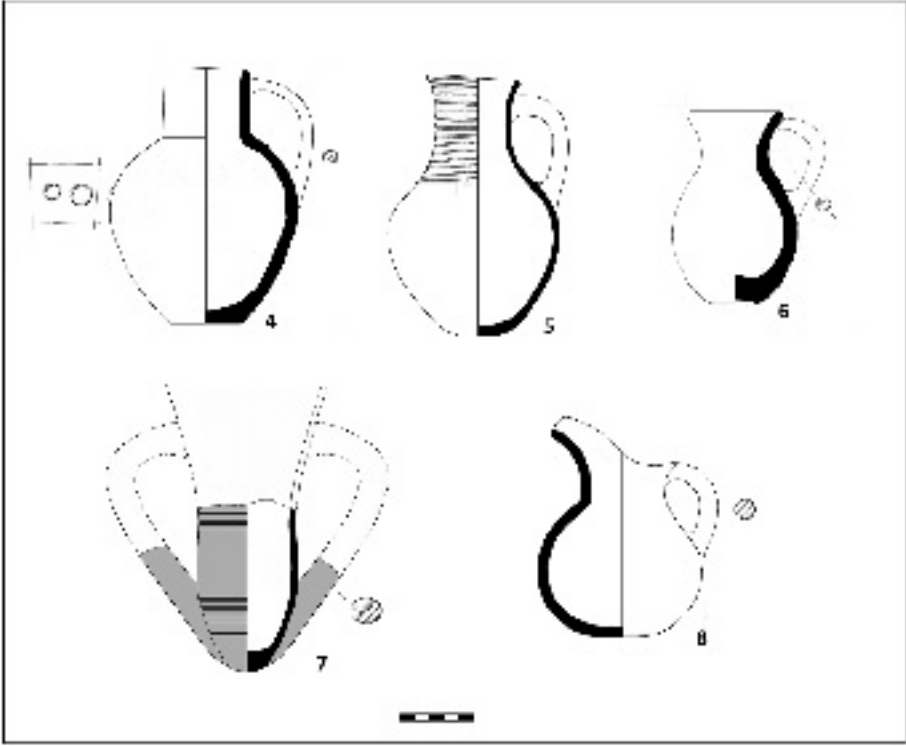

Levha VI: Suluca Karahöyük ETÇ Monokrom Keramik Örnekleri

- VI.1: Hb/ b 145, Env. No. 145: Fincan (Ağız Çapı: 9.4 cm, Yükseklik: 6.3 cm, Dip Çapı: 2.6 x 3.2 cm); dışa dönük basit ağız kenarlı, hafif boyunlu, yuvarlak gövdeli, "S" profilli, yumru dipli, gövde genişliğinden ağız kenarına üstten bağlanmış yuvarlak kesitli tek kulplu; el yapımı, iyi pişmiş, iyi arıtılmış portakalımsı devetüyü hamurlu; içi hamuru renginde bırakılmış, dışı dudak içinden altından itibaren tamamı kiremidi kırmızı astarlı, perdahlı.
- VI.2: Hb/ e 34, Env. No. 466: Fincan/Maşrapa (Ağız Çapı: 14.2 cm, Yükseklik: 9.5 cm, Dip Çapı: 4.6 cm); ince cidarlı, dışa dönük basit ağız kenarlı, hafif boyunlu, yuvarlak gövdeli, "S" profilli, yumru dipli, gövde genişliğinden ağız kenarına üstten bağlanmış yuvarlak kesitli tek kulplu; el yapımı, iyi pişmiş, iyi arıtılmış koyu kahve hamurlu; içi hamuru renginde bırakılmış, dışı dudak içinden itibaren tamamı gri astarlı, perdahlı, yer yer hamuru renginde alacalanmış.
- VI.3: Hb/ c 6, Env. No. 261: Maşrapa (Ağız Çapı: 9.2x9.6 cm, Yükseklik: 9.9 cm, Dip Çapı: 5.2 x 5.6 cm); dışa dönük basit ağız kenarlı, hafif boyunlu, düzensiz yuvarlak gövdeli, düz dipli, gövde genişliğinden ağız kenarına asimetrik bağlanmış oval kesitli tek kulplu; el yapımı, iyi pişmiş kum katkılı kiremidi hamurlu; içi ve dışı kahve astarlı, dışı dudak içinden itibaren tamamı iyi perdahlı, kulp hizasının alt yarısı açık kahve – kirli krem alacalı.
- VI.4: Hb/ b 162, Env. No. 162: Testi (Ağız Çapı: 5.6 cm, Yükseklik: 17.6 cm, Dip Çapı: 4.6 cm); kulp kısmında görece kısa tutulmuş basit ağız kenarlı, boyunlu, yuvarlak gövdeli, düz dipli, gövde şişkinliğinden ağız kenarı altına bağlanmış yuvarlak tek kulplu, kulbun karşı hizasına iki memecik kondurulmuş; el yapımı, iyi pişmiş, kum ve az taşçık katkılı koyu devetüyü hamurlu; dışı hamurun açık tonunda kiremidi kahve sıvazlanmış.
- VI.5: Hb/ f 54, Env. No. 620: Testi (Ağız Çapı: 9.0 cm, Yükseklik: 21 cm, Dip Çapı: 6.5 cm); dışa dönük hafif dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı, boyunlu, yuvarlak gövdeli, düz dipli, gövde şişkinliğinden ağız kenarı altına bağlanmış yuvarlak kesitli tek kulplu, boynun tamamı yatay çekilmiş oluk bezemeli; el yapımı, iyi pişmiş, az taşçık katkılı kahvems gri hamurlu; içi hamuru renginde bırakılmış, dışın tamamı kahvems gri astarlı, parlak perdahlı, gövde alt yarısı yer yer koyu gri alacalanmış.

- VI.6: Hb/ e 35, Env. No. 467: Testi (Ağız Çapı: 4.2 cm, Yükseklik: 8.5 cm, Dip Çapı: 2.5 cm); Dışa dönük basit ağız kenarlı, boyunlu, yuvarlak gövdeli, "S" profilli, yumru dipli, gövde genişliğinden çıkan yuvarlak kesitli kulbu ağız kenarı altına bağlanmış; el yapımı, orta pişmiş, taşçık ve saman katkılı gri özlü koyu devetüyü hamurlu; düzensiz dışı hamuru renginde bırakılmış.
- VI.7: Hb/ h 58, Env. No. 962: Depas (Korunan Yükseklik: 15 cm, Kulpsuz Gövde Genişliği: 10.2 cm); Yuvarlak gövdeli, yuvarlak dipli, dip üst hizasından çıkan yuvarlak kesitli karşılıklı iki kulplu, dip-alt kulp hizası itibariyle beş sıra ve gövde ortalarında kırığa dek en az altı sıra yatay oluk bezemeli; çark yapımı, iyi pişmiş, az kum katkılı iyi arıtılmış kahve renkli hamurulu; içi hamuru renginde suya batırılmış, dışı hamuru renginde ince astarlı, iyi perdahlı.
- VI.8: Hb/ g 19, Env. No. 756: Testi (Yükseklik: 17.6 cm, Dip Çapı: 5 cm); Gaga ağızlı, boyunlu, yuvarlak gövdeli, düz dipli, gövde genişliğinden ağız kenarı hizasına bağlanmış yuvarlak kesitli tek kulplu; el yapımı, iyi pişmiş saman ve taşçık katkılı açık devetüyü hamurlu; ağız kenarı içi ve dışın tamamına yakını hamuru renginde ve kulp ile gövdenin sol alt yarısı portakalimsı kahve astarlı.

Kaynaklar

Balkan-Atlı – Cauvin 1998

Balkan-Atlı, N., M.C. Cauvin; "1996 Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri Obsidyen Yüze-y Araştırması", XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı – II, Ankara, 219-231.

Balkan-Atlı ve diğ. 2007

Balkan-Atlı, N., L. Slimac, S. Kuhn, F. Açıkgöz; "Kömürcü-Kaletepe Paleolitik Dö-nem Kazıları, 2005" XXVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı – II, Ankara, 125-140.

Balkan-Atlı ve diğ. 2008

____; "Kömürcü-Kaletepe Obsidyen Atölyesi Paleolitik Dönem 2006 Yılı Kazısı" XXIX. Kazı Sonuçları Toplantısı – II, Ankara, 53-70.

Başal 2001

Başal, S.; "1998 Yılı Tümü-lüs Kazıları" 10. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıla-rı Sempozyumu, 179-188.

Benedict ve diğ. 1980

Benedict, P., A.A. Gordus, M. Özdoğan, G.A. Wright; "Orta Anadolu'da, Aksaray-Nevşehir-Niğde Yöresindeki Bazı Doğalcam Yataklarının Konumları ve Kimyasal Nitelikleri", İstanbul ve Chicago Üniversiteleri Karma Projesi, Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları, Yay. Haz. H. Çambel – R.J. Braidwood, İstanbul, 221-238.

Cauvin – Balkan-Atlı 1996

Cauvin, M.C., N. Balkan-Atlı; Rapport sur les recherches sur l'obsidienne en Cappadoce, 1993-1995" *Anatolia Antiqua* IV, 249-271.

Gadd 1971

Gadd, C.J.; "Chapter XIX: The Dynasty of Agade and The Gutian Invasion" *The Cambridge Ancient History - I.2, (Third Edition)*, Cambridge, 417-463.

Gelb 1939

Gelb, I.J.; *Hittite Hieroglyphic Monuments (OIP XLV)*, Chicago.

Gülyaz 1997

Gülyaz, M.E.; "Civelek Mağarası Yüzey Araştırması" 6. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, 273-286.

Harmankaya – Tanındı 1996

Harmankaya, S., O. Tanındı; *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-1: Paleolitik/Epipaleolitik*, İstanbul.

Harmankaya ve diğ. 1997

Harmankaya, S., O. Tanındı, M. Özbaşaran; *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-2: Neolitik*, İstanbul.

Harmankaya ve diğ. 1998

_____ ; *Türkiye Arkeoloji Yerleşimleri- 3: Kalkolitik*, İstanbul.

Hrozny 1935

Hrozny, B.; "L'Inscription Hittite Hieroglyphique d'Adjigöl (Topada)" *Archiv Orientalni* VII.3, 488-514.

İnan 1947

İnan, A.; "Ankara – Samsun Arasında Tarih Gezisi" *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* V.1, 119-152.

Jolviet 1991

Jolviet, C.-L.; *Les églises Byzantines de Cappadocea, le programme iconographique de l'abside et de ses abords*, Paris 1991.

Kansu 1945

Kansu, Ş.A.; "Hatay'da (Antakya) Bulunan Üst Aşölyen (Micoque) ve Niğde-Nevşehir Çevresinde Toplanan Levalloisien Aletler Hakkında Bir Not", Belleten IX, Ankara, 4-9.

Kansu 1991

Kansu, Ş.A.; İnsanlığın Kaynakları ve İlk Medeniyetler, (4. Baskı) Ankara.

Mellink 1976

Mellink, M. J.; "Archaeology in Asia Minor", American Journal of Archaeology LXXX-3, 261-289.

Mercan 1992

Mercan, A.; "Hacıbektaş – Sulucakarahöyük 1991 Yılı Kurtarma Kazısı" Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi 11, İstanbul, 69-70.

Mori – Omura 1990

Mori, M., S. Omura; "1998 Kırşehir, Yozgat ve Nevşehir İlleri Yüzey Araştırmaları" VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara, 295-310.

Omura 1991a

Omura, S.; Anadolu'da III. Alişar Seramiği, (Yayınlanmamış Dr. Tezi) Ankara.

Omura 1991b

——— ; "1989 Yılı Kırşehir, Yozgat, Nevşehir, Aksaray İlleri Sınırları İçinde Yürütülen Yüzey Araştırmaları" VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara, 69-89.

Omura 1992

——— ; "1990 Yılı Orta Anadolu'da Yürütülen Yüzey Araştırmaları" IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara,

Omura 1996

——— ; "1994 Yılı İç Anadolu'da Yürütülen Yüzey Araştırmaları" XIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı – II, Ankara, 243-272.

Orthmann 1963

Orthmann, W.; Die Keramik der Frühen Bronzezeit aus Inneranatolien (IstForsch 24), Berlin.

Öktü 1973

Öktü, A.; Die Intermediate-Keramik in Kleinasien, München.

Sever 1993

Sever, H.; "Zank Höyük Kurtarma Kazısı – 1991" XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı-1, 247-257.

Sever 1994

____; "Zank Höyük Kurtarma Kazısı – 1992" XV. Kazı Sonuçları Toplantısı-1, 257-267.

Sever 1998

____; "Zank Höyük Kazısı – 1997" XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı-1, 529-541.

Slimak ve diğ. 2006

Slimak, L., D. Mouralis, N. Balkan-Atlı, D. Binder, S.L. Kuhn; "The Pleistocene Peopling of Anatolia: Evidence from Kaletpe Deresi", Near Eastern Archaeology 69/2, 51-60.

Summers 1993

Summers, G.D.; "The Chalcolithic Period in Central Anatolia" The Fourth Millennium: Proceedings of the International Symposium Nessebur, Yay. Haz. P. Georgieva, Sofia, 29-48.

Şahin 1993a

Şahin, S.; "Tatların Yer altı Şehri ve Kilisesi" 3. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, 129-146.

Şahin 1993b

____; "Özlüce Yeraltı Şehri" 3. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, 219-227.

Şahin 1997

____; "Sarılar 2 No.lu Tümülüsü" 6. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, 287-299.

Şahin 1999

____; "Gülşehir St. Jean (Karşı) Kilisesi" 8. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, 445-459.

Şenyurt 1999

Şenyurt, S.Y.; "Nevşehir İli 1997 Yılı Yüzey Araştırması", XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı – I, Ankara, 451-466.

Şenyurt 2000

____; "Nevşehir İli 1998 Yılı Yüzey Araştırması", XVII. Araştırma Sonuçları Toplantısı – II, Ankara, 365-380.

Thierry - Thierry 1963

Thierry, N. & M.; Nouvelles églises rupestres de Cappadoce, Paris.

Todd 1980

Todd, I.A.; The Prehistory of Central Anatolia I: The Neolithic Period (Studies in Mediterranean Archaeology Vol. LX), Göteborg.

Todd – Pasquare 1965

Todd, I.A., G. Pasquare; "The Chipped Stone Industry of Avla Dağ", *Anatolian Studies* XV, 95-112.

Westenholz 1998

Westenholz, J.G.; "Relations Between Mesopotamia and Anatolia in the Age of the Sargonic Kings" XXXIV. Uluslararası Assiriyoloji Kongresi, Ankara, 5-22.

Yenipınar 1997

Yenipınar, H.; "Nevşehir İli, Acıgöl İlçesi, Kurugöl Kasabası, Bedir Camii Avlusu Kurtarma Kazısı" 6. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, 301-314.

Yenipınar 2000

____; "Tatların Kale Kilise II" 9. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, 301-312.

Yenipınar 2005

____; "Nevşehir Emek Mahallesinde Ortaya Çıkan Temel Kalıntısı" *Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları* 3, Nevşehir, 21-23.

Yenipınar 2007 ve diğ.

Yenipınar, H, M.E. Gülyaz, S. Tutar; "Sobesos Antik Kenti Kurtarma Kazısı Çalışmaları" 15. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, 121-136.

ŞARAP TURİZMİ ÇERÇEVESİNDE KAPADOKYA ŞARAPLARININ PAZARLANABİLİRLİĞİ

WITHIN THE FRAME OF WINE TOURISM
CAPPADOCIA'S WINES MARKETABILITY

Aysu HATİPOĞLU* - Serkan ŞENGÜL**

ÖZET

Son yıllarda şarap ve gurme turlarına artan ilgi nedeniyle İtalya, Fransa, Bulgaristan gibi şarapları ile ünlü ülkelere olan talep, artış göstermiştir. Bu turlar çerçevesinde şarap fabrikaları gezilmekte, şarap tadımları yapılmakta, bağ bozumuna gidilmekte ve gerek şarap, gerekse de şarap ekipmanlarının alışverişi yapılmakta, dolayısı ile turizm sektörüne katkılar sağlanmaktadır.

Bu çalışma ile Kapadokya Bölgesi şarapçılığının mevcut durumu tespit edilmeye çalışılmış, şarap turistlerinin tercih ettiği destinasyonlar arasında sayılabilmesi, şarap ve gurme turlarının düzenlenebilmesi ve pazarlanabilmesi için yapılabilecekler çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır.

Bu araştırma teorik bir çalışma olup, literatür taraması ile elde edilen veriler derlenerek hazırlanmıştır. Aynı zamanda Kapadokya Bölgesi'ni şarap turizminde diğer destinasyonlar arasına taşıyabilmek adına, pazarlama ilkeleri çerçevesinde çözüm önerileri de getirilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın literatüre katkı sağlamanın yanı sıra şarap turisti profilindeki kişilerde merak uyandırması, yerel yönetimlere ve müteşebbislere yol gösterici nitelikte olabilmesi, bölgede oluşturulacak alternatif turizm çalışmalarına ve bölge kaynaklarının sürdürülebilirliğine katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şarap turizmi ve turisti, Kapadokya, Turizm Pazarlaması.

* Öğr. Gör., Aksaray Üniversitesi, Aksaray MYO, Turizm ve Otel İşletmeciliği Programı,
e-posta: ahatipoglu@aksaray.edu.tr

** Öğr. Gör., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Mudurnu SAMYO, Turizm ve Otel İşletmeciliği Programı,
e-posta: serkan.sengul@ibu.edu.tr

ABSTRACT

Due to the increasing interest in wine and gourmet tours in recent years, the demand in countries such as Italy, France, Bulgaria, which are famous for their wine, has increased as well. Wine distilleries are visited, wine is tasted, travels are made for vine-harvest, both wine and wine equipments are bought and as a consequence, contributions are made to the tourism sector within the scope of these tours.

As well as trying to determine the current situation of the vinification of the Cappadocian Region, this study offered solutions for enabling the region to be considered among the destinations preferred by wine tourists, organizing and marketing wine and gourmet tours.

Being a theoretical study, this study was prepared through compiling the data obtained from the literature review. In addition to this, some solutions were offered in an attempt to include the Cappadocian Region in other destinations in terms of wine tourism, within the scope of marketing principles.

As well as contributing to the literature, this study is also expected to arouse interest in persons having the profile of wine tourist, lead the way for local governments and entrepreneurs, contribute to the alternative tourism works to be generated in the region and sustainability of the region resources.

Key Words: Wine tourism and tourist, Cappadocia, Tourism Marketing.

Giriş

Şarap, Vitis Vinifera adı verilen asma bitkisinin meyvesi olan üzümde elde edilen suyun (şıra), fermantasyonu ile elde edilen alkollü bir içkidir (Aktaş ve Özdemir, 2005:98). Keşfedilişi ile ilgili pek çok farklı anlatım bulunsa da; şarabın antik çağlardan beri tüketildiği bilinmektedir. Kırmızı, beyaz ve roze olmak üzere üç ana çeşidi bulunan şarabın, kendine has bir terminolojisi bulunmaktadır. Yemek ile uyumlarına, üretildikleri meyvelere, şişede ya da fıçıda fermente edilişine, içilen bardağa, üretildiği üzüme, yetiştiği toprağın özelliklerine göre çeşitli sıfatlar ile anılan şarap; tüm bu özelliklerinden dolayı başlı başına bir kültürün ve bilimin ana unsurudur. Bu bağlamda “Önoloji”, şarap ve şarap yapımı ile ilgilenen bilim dalı; “Önolog” ise; şarabın kalitesinden sorumlu kişidir (www.kayrawinecenter.com, E.T., 11.10.2011).

Son yıllarda turistik talebin, kitle turizmi olarak da adlandırılan, deniz, kum, güneş odaklı turistik ürünlerden, daha spesifik ilgi alanlarını kapsayan, “özel ilgi turizmi” ya da “alternatif turizm” olarak adlandırılan turizm çeşitlerine doğru kaydığı bilinmektedir. Şarap turizmi de; hem sözü edilen turizm çeşitleri arasında sayılabilir; hem de gastronomi turizmi ve kültür turizmi ile

birlikte anılabilir. Bu bağlamda şarap turizminin tanımını yapmak gerekirse; üzüm bağlarının bulunduğu alanların, şarap imalathanelerinin, şarap festivallerinin ve şarap şovlarının ziyaret edilmesidir (Kozak ve Bahçe, 2009:239).

Şarap turisti ise; şarabın ve şarap bölgesinin temel çekiciliğiyle seyahat eden, değişen oranlarda hizmet, rekreasyon ve dinlence arayan, harcayabilir geliri ve eğitim düzeyi yüksek, orta yaş üstü turisttir (Yıldız, 2009:82). Ayrıca bu tarz turistlerin, şarap konusunda belirli düzeyde bilgi sahibi olduğu, benzer bilgi birikimine sahip kişilerin oluşturduğu grupla seyahat etmeyi sevdikleri, yiyecekler hakkında -bilhassa yemek-şarap uyumu hakkında- bilgi sahibi oldukları, paket tur tercih etmedikleri, destinasyonun uzaklığının sorun teşkil etmediği, hedonik tutum sergiledikleri, aynı yeri yeniden tercih edebildikleri de yapılan araştırmalar ile kanıtlanmıştır.

Bu çalışma ile şarap turizmiyle ilgili kavramsal bir analiz yapılmakla birlikte; Kapadokya Bölgesi'ndeki şaraplık üzümlerin mevcut durumu ve potansiyeli de ortaya çıkarılmış; böylelikle yörede şarap turizminin geliştirilmesine yönelik bazı çözüm önerileri de sunulabilmiştir.

1. Kapadokya ve Şarapçılık

Başta Nevşehir olmak üzere Kırşehir, Niğde, Aksaray ve Kayseri illerine yayılmış olan Kapadokya Bölgesi; deniz düzeyinden ortalama olarak 1200 metre yükseklikte, Anadolu Platosu'nun tam ortasında, altmış milyon yıl önce Erciyes, Hasan ve Güllü Dağ'ın püskürttüğü lav ve küllerin oluşturduğu yumuşak tabakaların, yüzyıllar boyunca yağmur ve rüzgâr tarafından aşındırılmasıyla ortaya çıkmıştır. Kapadokya, tarihi boyunca doğal değişimlerin yanı sıra birçok uygarlığa da ev sahipliği yapmıştır (www.wikipedia.org, E.T. 15.10.2011).

Kapadokya Bölgesi sahip olduğu iklim özellikleri ile birlikte üzüm yetiştiriciliğinde önemli bir merkez konumundadır. Bununla birlikte Kapadokya kalitesi ve lezzeti bakımından şarap üzümleri üretiminin yapıldığı ender yörelerden biridir. Bölge toprağının önemli bir bölümü tuf adı verilen volkanik külden oluşmaktadır ve tarım açısından oldukça fakirdir. Ancak bölgenin toprak yapısı, güvercin gübresiyle birleştiğinde olumlu sonuçlar verir. Ayrıca Kapadokya'da bağcılığın gelişmesinin ardındaki en önemli neden, Kızılırmak'ın varlığıdır.

Kapadokya'da şarapçılığın tarihi hakkındaki bilgiler, Türkiye'de özellikle Kapadokya'da ve yurt dışında şarap ve gastronomi turları, kurslar ve tadımlar düzenleyen Vinotolia'nın resmi internet sitesinden alınmıştır. (www.vinotolia.com, E.T. 12.10.2011).

Kapadokya’da şarabın ne zaman ortaya çıktığı bilinmemekle birlikte, üzüm yetiştiriciliği ve üzümden şarap elde etmenin bölge tarihi kadar eski olduğu düşünülmektedir. Aynı şekilde, şarabın doğum yerlerinden birisi olarak kabul edilen ve M.Ö 3000’lerde şarap üretilen Mezopotamya Bölgesi’nin batı sınırlarının, tarihteki Kapadokya’nın doğusuna dayandığı (Fırat Nehri) düşünülecek olursa; Kapadokya bölgesi de hemen yanı başında üretilen bu üründen faydalanmış olmalıdır.

M.Ö 2000’lerde Anadolu’nun Asur Ticaret Kolonileri sayesinde yazıyla tanışması sonucu üzüm yetiştiriciliği ve şarap üretimi ile ilgili kayıtlı belgeler artmış ve daha sonrasında kurulan Hitit Devleti (M.Ö 1650–1200) döneminde Hititler şaraba ‘wiyana’ adını vermişler ve Anadolu’da ‘wiyawananda’ yani şarap ülkesi olarak adlandırılmıştır. Bu verilere dayanılarak o dönemde şarap ve üzümün yoğun olarak üretildiği bölge Kızılırmak (Halys) ve onun doğusundaki Yeşilirmak olduğu düşünülmektedir.

M.Ö 6.yy’ın ortalarında Anadolu’nun Persler tarafından işgal edilmesi dahi Orta Anadolu’da ve Kapadokya’da şarap üretimini olumsuz yönde etkilememiş ve şarap üretim ve ticareti bu dönemde gelişme kaydetmiştir. Bir diğer gerçek de doğuyla batıyı bağlayan ticaret yolları üzerindeki konumu sayesinde Kapadokya Bölgesi’nin şarap ticaretinde önemli bir rol oynamış olmasıdır.

Günümüzde ise bölge; yıllık üretim kapasitesi 1 milyon litrenin üzerinde altı, 1 milyon litreye kadar üretim kapasitesi olan ise beş işletme ile Türkiye’deki şarap üretiminde önemli bir yere sahiptir.

Tablo 1. Kapadokya’da üretim yapan şarap firmalar ve üretim miktarları.

Üretim kapasitesi 1.000.001 litre/yıl’ın üzerinde olanlar	
Firma Adı	Yeri
Kapadokya Şarapçılık	Nevşehir
Kocabağ Bağcılık ve Şarapçılık	Nevşehir
Mey - Ürgüp	Nevşehir
Kavaklıdere	Nevşehir
Taskobirlik	Nevşehir
Turasan	Nevşehir
Üretim kapasitesi 100.001 - 1.000.000 litre/yıl arasında olanlar	
Hüsnü Turgut Şarap	Nevşehir
Yalın	Nevşehir
Karahöyük Şarap	Nevşehir
Sinasos Şarapçılık	Nevşehir
Şenol Şarapçılık	Nevşehir

Kaynak: (www.hayyam.com, E.T. 13.10.2011).

Tablo 1’de de görüldüğü üzere “Kapadokya” her ne kadar beş ili kapsayan bir bölge için kullanılan bir ad ise de; şarap üretiminin tamamı Nevşehir ili ile sınırlıdır. Diğer illerde de (özellikle Aksaray’ın Güzelyurt ilçesi) üretim yapıldığı bilinmekte ancak; çoğu üretim sınırlı sayıda olduğundan bu yörelerde ev şarapçılığından ileri gidilememektedir.

Kapadokya yöresinde erkenci, ara ve geççi olmak üzere yaklaşık 30 çeşit yerel üzüm yetiştirilmektedir. Bunlardan 18 kadarı beyaz, 12’si de kırmızı üzümdür. Kapadokya Bölgesi’nin başlıca üzüm türleri Emir, Kara ve Ak olmak üzere Dimrit, Nevşehir Karası, Çavuş üzümü, Parmak üzümü, Mor Hevenk Razakı, Yediveren ve Ketengömlek’tir. Ancak Emir ve Akdimrit’ten beyaz; Karadimrit’ten ise kırmızı şarap yapılmaktadır (www.wikipedia.org, E.T. 15.10.2011). Bunun dışındaki üzümler sofralıktır ve sadece Emir’den yıllandırılmaya uygun kaliteli şarap elde edilir. Dimrit’ten elde edilen şarap yıllandırılmaz çabuk tüketilmesi gerekir. Kapadokya Bölgesi’nin yıllandırılmaya müsait kaliteli kırmızı şaraplık üzümü bulunmamaktadır. Ancak üretilen üzümler kupaj şaraplarda kullanılabilir. Kupaj, farklı üzüm çeşitlerinden yapılan şarapların şişelenmeden önce birbirleriyle harmanlanması işlemidir (http://www.gurmerehberi.com, E.T. 17.10.2011). Kapadokya’da yetiştirilen ve en çok tanınan üzüm olan Emir; ince uzun taneli ve etli bir üzümdür. Asiditesi yüksek olan sek şaraplar ve birkaç yıl bekletilmek için uygundur. Köpüklü şarap yapımında da kullanılır (http://www.sarapgunlugu.com, E.T. 15.10.2011). Şekil 1’de bu üzümleri toplu olarak görmek mümkündür.

Şekil 1. Türkiye Üzüm Haritası.

Kaynak: (www.tarimsal.net, E.T. 15.10.2011).

Her ne kadar Şekil 1 Türkiye'deki üzümlerin yerlerini belirtmek için hazırlanmış da olsa; bu şekil altında bazı ek bilgiler vermek de uygun olacaktır. Türkiye'de tarıma dayalı alanların yaklaşık %2,5'i bağlara ayrılmıştır. Bitkisel üretimde üzümlerin payı %3,5, toplam meyve üretiminde de %31'dir.

Türkiye'de 1200 kadar üzüm çeşidi bulunmakta, ancak bunların yalnızca 34 tanesi şarap üretiminde kullanılmaktadır. Bu 34 çeşit arasında da 22 tanesi yabancı kökenli, 12 tanesi yerlidir. Oysaki Türkiye ile aynı iklim kuşağında bulunan İtalya'da bu sayısı 324'tür. Dünya da üretilen üzümlerin büyük bölümü şarap yapımında kullanılmaktadır. Türkiye'de ise üzümlerin %40 ı taze sofralık, %35 i kurutmalık, % 23 ü pekmez, pestil ve benzeri ürünler için kullanılmakta ve yalnızca % 2 kadarı şarap üretimine ayrılmaktadır. Yalnız Trakya ve Orta Anadolu'da şarapçılıkta kullanılan üzüm oranları %20-40 a ulaşmaktadır (www.vinotolia.com, E.T. 10.10.2011). Tablo 2'de Türkiye'deki üzüm üretiminin hem yıllara göre dağılımı hem de ne amaçla kullanıldığı birlikte verilmiştir.

Tablo 2. Türkiye'de üretilen üzüm miktarı ve kullanım alanları.

Yıl	Alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Sofralık (Ton)	Kurutmalık (Ton)	Şaraplık (Ton)
2004	5200000	3500000	1900000	1230000	370000
2005	5160000	3850000	2000000	1400000	450000
2006	5138351	4000063	2060167	1495697	444199
2007	4846097	3612781	1912539	1217950	482292
2008	4827887	3918442	1970686	1477471	470285
2009	4790239	4264720	2256845	1531987	475888
2010	4777856	4255000	2249530	1543962	461508

Kaynak: (www.tuikgov.tr, E.T. 19.10.2011).

İlhan (2007) şarap turizmi hakkında yaptığı çalışmada, dünyadaki diğer ülkelerin şarap verilerini şu şekilde ele almıştır:

- 2003 yılında Birleşik Devletler'de 233 milyon koli şarap ve yaklaşık 22 milyar dolarlık satışa ulaşılmıştır.
- İtalya'da 1996 yılında 2,5 milyon turist şaraphaneleri ziyaret etmiş (3000 milyar İtalyan liri gelir), aynı yıl Mayıs ayında bir hafta sonu Cantina Aparte (Açık Mahzen) festivalinde 500.000 turist 700 şaraphaneyi ziyaret etmiştir.
- Şaraphane kapısında turistlere yapılan satışlar toplam satışların İtalya'da %20, Yeni Zelanda da %48 ini karşılamaktadır.

- Küçük ölçekli şaraphaneler üretimlerinin tamamını turistlere tesislerde satmaktadır. Niyegara bölgesinde şaraphaneleri yılda 300.000 den fazla kişi ziyaret etmekte ve ziyaretçilerin 450.000'e çıkması beklenmektedir.
- Ontorio Şarap Konseyi, turistlerin şaraba 50 ile 500 dolar arasında harcadıklarını, şarap turizminde istihdamın üçe katlandığını belirtmektedir
- Güney Avustralya'da 1999 yılında, ulusal ve uluslararası ziyaretçilerin %15'i şarap tatmak ve satın almak için şaraphaneleri ziyaret etmişlerdir.

Yine Altinel (2009) aynı konuya dair şu verileri vermiştir:

- Nüfusu yalnızca 150 bin olan ve 200'den fazla şarap imalathanesinin bulunduğu Napa Vadisi, Disneyland'dan sonra Amerika'nın batı kıyısında en çok turist çeken ikinci nokta olarak öne çıkmaktadır. Turistlerin bu bölgeyi ziyaretlerinin birinci nedeni, şarap ve ona eşlik eden yemekleridir.
- Sayıları milyonları bulan Kuzey Avrupalı turistler, Chianti şarabını, Truf mantarını, Floransa usulü et yemeklerini ve Lucca'nın zeytinyağını tatmak için İtalya'nın Toscana bölgesine akın etmektedirler.
- Avustralya'da 35,000 bağ ve şaraphane bulunmaktadır. Sadece Güney Avustralya'da küçük bir bölge her yıl 7,5 milyon turisti, şarabı ve yemekleri sayesinde misafir edebilmektedir.

Söz konusu Türkiye ve Kapadokya'daki şarap turisti sayısı ve şarap turizminden elde edilen gelir olduğunda ise verilerin yetersiz olduğu göze çarpmaktadır. Tablo 3 Kapadokya'yı ziyaret eden turistlerin yıllara göre dağılımını göstermektedir.

Tablo 3. Yıllara Göre Kapadokya'ya Gelen Yerli ve Yabancı Ziyaretçi Sayıları.

YIL	YERLİ TURİST SAYISI	YABANCI TURİST SAYISI	TOPLAM TURİST SAYISI
1990	315.024	942.059	1.257.083
1995	330.561	581.356	911.917
2000	1.109.624	641.174	1.750.798
2001	776.122	838.534	1.614.656
2002	1.024.439	708.397	1.732.836
2003	1.260.393	468.113	1.728.506
2004	819.783	571.846	1.391.629
2005	954.042	860.239	1.814.281
2006	1.053.481	765.740	1.819.221
2007	890.899	984.781	1.875.680
2008	989.681	1.149.746	2.139.427

Kaynak: (www.nevsehir.gov.tr, E.T. 15.10.2011).

Tablo 3'te yer alan veriler Nevşehir Valiliği'nin resmi internet sitesinden alınmıştır. Ancak sitede yer alan bilgiler arasında turistlerin ne kadar para harcadığı ve bu harcamanın ne kadarının şarap konusunda olduğu bildirilmemiş; veriler daha çok müze kart satışından elde edilen gelirler hakkında olmuştur. Aynı şekilde tabloda yer alan turist sayılarının ne kadarının şarap turisti olduğu konusunda bir veri bulunmamaktadır.

2. Kapadokya Şaraplarının Pazarlanabilirliği

Günümüzde herkes her zaman değişik nedenlerle seyahat etmektedir. Geçmişte çok önemli bir olay olan seyahat artık bir alışkanlık haline gelmeye başlamıştır. Oysa eskiden seyahat etmek başlı başına bir amaçtı. Gezginsinler yolculuk sayesinde bilgi ve görgülerini artırırlardı. Sanayi Devrimi'nde sonra gittikçe hız kazanarak gelişen teknolojiye, özellikle bilişim teknolojilerindeki ilerlemelere paralel olarak, hem seyahat ve turizm kavramları, hem de turistler değişmiştir (Akış Roney, 2011:1).

Turistik mal ve hizmetlerin doğrudan veya turizm aracılığıyla yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası planda, üreticiden son tüketici olan turiste akışı ve yeni turistik tüketim ihtiyaçlarının ve arzularının yaratılması ile ilgili sistemli faaliyetlerin tümü turizm pazarlaması kavramını ortaya çıkarmaktadır. (Hacıoğlu, 2008:7).

Hizmetlerde üretim ve tüketim aynı anda gerçekleşmektedir. Buna göre hizmetler önce satılır, daha sonra üretim ve tüketimleri aynı anda gerçekleşir. Hizmetlerin üretim ve tüketimlerinin aynı anda gerçekleşmesi, üretim ve pazarlama çabalarına birçok kişinin aynı anda katılmasına neden olur. Böylece tüketici, üretim yerinde hizmetle karşılaşarak hizmeti tüketir. Hizmet işletmeleri olan turizm işletmelerinde müşteri ve hizmeti sunan personelin iletişime geçebilmeleri için birlikte aynı anda bir arada bulunmaları gerekmektedir. Müşteri ve onunla iletişime geçen personel, ürünün parçalarıdır (Meydan Uygur, 2007:77).

Kapadokya Bölgesindeki tarihi ve kültürel yapı düşünüldüğünde hizmet pazarlaması çerçevesinde bu özellikler ön plana çıkartılarak şarap turizmine katılmak isteyen insanların Kapadokya'daki mistik dokuyu daha iyi hissetmesi sağlanmalı ve bu bölgenin fiziki özellikleri birleşik bir ürün olarak sunulmalıdır.

Markalaşma, ambalajlama, etiketleme, paketleme gibi pazarlama tekniklerine önem verilerek, Kapadokya Bölgesine tadım ve tanıtım turları düzenlenmesi bölgenin şaraplarının tanıtımına katkı sağlayabilecektir. Fir-

maların uluslar arası şarap fuarlarına katılmalarının sağlanması, düzenli olarak yapılan fuar, festival, bağ bozumu gibi organizasyonlar gerçekleştirilerek Kapadokya şaraplarının tanıtımının yapılması pazar payının artırılmasında önemli katkı sağlayacaktır (Akar, 2011:33).

Sonuç

İtalya'da Toscana Bölgesi, ABD-California'da Napa Vadisi, Güney Afrika, Avustralya ve Şili, Fransa'nın Champagne ve Burgundy bölgelerinin uzun yıllardır gastronominin destinasyonları olduğu bilinmektedir. Aynı şekilde bu bölgeler şarap turizmi içinde son derece önemli destinasyonlardır. Türkiye'de de şarap turizmi için sınırlı sayıda alan bulunmakta ve bu yerlerin başında da Kapadokya Bölgesi gelmektedir.

Kapadokya'ya turizm çeşitliliği açısından bakıldığında özellikle kültür ve inanç turizminin öne çıktığı görülmektedir. Ancak, bölgede çok çeşitli alternatif turizm olanakları geliştirmek mümkündür. Bunların başında da şarap turizmi gelmektedir. Şarap turizminin bölgeye sağlayacağı olumlu katkılar şunlardır:

1. Bölgenin, dolayısıyla ülkenin ekonomik ve sosyolojik kalkınmasında önemli rol oynar.
2. Doğal çevrenin korunmasına yardımcı olur.
3. Yerel ürünlerin satışı ve yarattığı istihdam ile sürdürülebilir kırsal gelişmede önemli bir faktördür.
4. Bağcılık için kullanılan arazilerin korunmasını dolayısıyla mevcut bağcılık gelirlerinin artmasını sağlar.
5. Turist ile yerel halk arasında etkileşim sağlar.
6. Gidilen yerdeki yemek kültürünün, yaşam biçiminin sanatsal yapıların tanıtılmasını sağlar.
7. Rekabeti dolayısıyla hizmet kalitesini artırır.
8. Ülke şaraplarının dünyaya tanıtımına da olumlu katkılar sağlar.

Öneriler

1. Bölgedeki üniversitelerde "Şarap Üretim Teknolojisi" programı açılarak daha verimli üretime katkılar sağlanmalı ve kalifiye eleman yetiştirilmesi sağlanmalıdır.
2. Bölgedeki bağcılık ve şarapçılığın durumunun güçlü ve zayıf yönlerinin belirlenmesine yönelik araştırmalar yapılmalıdır.
3. Gastronomi turizmi, şarap turizmi gibi özel ilgiye dayalı turizm türleri için turlar düzenleyen acenteler desteklenmelidir.

4. Kapadokya'ya ait istatistiklerin çeşitlenmesi ve güncellenmesi çalışmaları yapılmalıdır.
5. Potansiyel müşterilerin şaraba yönelik bilgilerini ve ilgilerini ölçmeye yönelik tüketici anketleri yapılarak tüketicilerin şarap ile ilgili tercih ve satın alma davranışlarını etkileyen değişkenlere göre şarap firmalarının geliştirilmesi gerçekleştirilebilir.

Kaynaklar

- Akar, Yankı (2011), *"TR32 Düzey2 Bölgesinde (Aydın, Denizli, Muğla) Bağcılık ve Şarap İmalatı"*, TC Güney Ege Kalkınma Ajansı İzleme ve Değerlendirme Merkezi, Denizli.
- Akış Roney, Sevgin (2011), *"Turizm Bir Sistemin Analizi"*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Akoğlan Kozak, Meryem ve A. Sadık Bahçe (2009), *"Özel İlgi Turizmi"*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Aktaş, Ahmet ve Bahattin Özdemir (2005), *"İçki Teknolojisi"*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Altınel, Hüseyin. (2009), *"Gastronomide Menü Yönetimi"*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Hacıoğlu, Necdet (2008), *"Turizm Pazarlaması"*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Meydan Uygur, Selma (2007), *"Mesleki ve Teknik Yayınlar Serisi Turizm Pazarlaması"*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Yıldız, Özay Emre (2009), *"Türkiye'de Şarap Turizmi – Çeşme Örneğinde Ürün Geliştirme Modeli"*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- <http://www.kayrawinecenter.com/CatMain.aspx?CATID=97&ID=159774>, Erişim Tarihi, 11.10.2011)
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Kapadokya>, Erişim Tarihi, 15.10.2011
- http://www.vinotolia.com/kapadokya_ve_sarap.html, Erişim Tarihi, 12.10.2011
- <http://www.hayyam.com/sarap-ureticileri/>, Erişim Tarihi, 13.10.2011
- <http://www.sarapgunlugu.com/CatMain.aspx?CATID=34>, Erişim Tarihi, 15.10.2011
- (<http://www.gurmerehberi.com/sarap-rehberi/sarap-kulturu/sarap-terimleri/>, Erişim Tarihi, 17.10.2011
- http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk_%C5%9Farab%C4%B1, Erişim Tarihi, 10.10.2011
- www.tuikgov.tr, Erişim Tarihi, 19.10.2011
- <http://www.tarimsal.net/?p=575>, Erişim Tarihi, 15.10.2011
- <http://www.nevsehir.gov.tr/nevsehir/turizm-istatistikleri/16.html>, Erişim Tarihi, 15.10.2011.

HACI BEKTAŞ-I VELİ'NİN MAKALÂTÎ'NDA TASAVVUF TERMİNOLOJİSİ AÇISINDAN ÂDEM VE ÂLEM KAVRAMLARINA BAKIŞ

A LOOK AT THE CONCEPTS OF ADEM AND ALEM IN TERMS OF
SUFISM IN MAKALAT BY HACI BEKTAŞ-I VELİ

Ayşe Nur SIR*

ÖZET

Geçmişin derinliklerinden günümüze ulaşan ve geleceğe taşınacak olan fikir hayatımızı, his dünyamızı şekillendiren manevî değerlerimiz vardır. Bu değerlerin başında kültür mirasımız içinde yer alan ferdî ve anonim eserlerimiz gelir. Bunlar, zaman içinde onları meydana getiren toplulukların duygu, düşünce, sezgi, anlayış, inanç ve yaşayışları hakkındaki verileri muhafaza edip sadece tarihî gerçekleri belgelemesi ve yansıtmaya yönünden değil, kültürel ve sanatsal açıdan da önem taşır. Özellikle asırlar boyunca fertleri ve toplulukları zamanın değişimlerine hazırlayan eserler vardır ki bunlar mistik düşüncenin İslâm felsefesinin birlikteliği ile kurulup gelişmesi ve büyümesi sonucunda doğan Türk-İslâm Tasavvuf kültürünü içerir. Hacı Bektaş-ı Velî'nin Makâlât'ı bu nev'i eserlerdendir. Tasavvufî duyuş ve düşünüşün insan eğitimi sahasında geliştirdiği teknik ve yöntemleri ele alması, insanın kalbî meselelerine çözümler getirmesi, ruhî bunalımlarına ümit dolu ufuklar açması yayması yoluyla Türk Tasavvuf Edebiyatı'nın yapı taşlarından biridir. Zengin ve köklü tasavvuf terminolojisi ile şerhe ve tercümeye muhtaç pek çok tasavvuf içerikli eserlere ışık tutacak, mutasavvıfların görüşlerini evrenin ve insanın yaratılışının temelindeki gerçekleri algı ve anlayışta irfan sahiplerine yardımcı olacaktır. Bu düşünce doğrultusunda önce eserdeki âdem ve âlem kavramları ele alınıp evren ve insan ilişkisi açıklanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Hacı Bektaş-ı Velî, Makâlât, Âdem, Âlem, Oluşum, Tasavvuf terminolojisi.

* Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
e-posta: a.nur95@gmail.com

ABSTRACT

We have moral values that take their roots in the very past, shape our worlds and will transfer our ideological world to the future. The individual and collective works are among the very first ones of these. These works do have importance not only in the way that they preserve and document the data about the ideals, feelings, perceptions, beliefs and life styles of the peoples and societies in which they are created but also culturally and artistically. Especially, some works prepare the societies and peoples for the changes through time and these works include the culture of Turkish Islamic Sufism. Makalat by Hacı Bektaş-ı Veli is one of this kind. It is a milestone in Sufi Turkish Literature as it discusses the techniques and methods that Sufi ideology developed in the field of people's education, presents solutions for psychological problems and depressions of people, and spreading this ideology through Bektaşî line. With its rich and entrenched Sufi terminology, it will shed light to a number of Sufi works and will help those wise people with the understanding of the creation of the universe and the human. Through this, the concepts adem and alem should be tackled and the universe-human relation should be explained.

Key Words: Hacı Bektaş-ı Veli, Makâlât, Âdem, Âlem, Creation, Sufi terminology.

Giriş

Günümüzde bilimsel, teknolojik, kültürel gelişmeler ve bu gelişmelerin toplumsal alanda ortaya koyduğu değişim ve bu değişimin neticesi olan küreselleşme modern dönem öncesine nispetle her bakımdan farklı bir dünya yarattı. Bu farklı dünya içinde yaşayan insanın ürettiği ve inşa ettiği her şey, geçmişe göre yeniden öz ve çekirdek aynı kalmak üzere yeni kavramlarla sembolleştirildi. Böylece yeni biçim ve boyut kazandı.

Yenilenme; küreselleşen dünyada mal ve bilgi nakli yanında üretim ve tüketim tarzı, moda, sanat ve fikir iletişimini kolaylaştırdı, ancak aydınlanma, sekülerizm, pozitivizm, rasyonalizm ve materyalizm ışığında şekillenen modern bir sistemi de beraberinde getirdi. Bu sistem, indirgeyici, seküler ve yıkıcı bir güçle insanı antolojik bütünlükten ayırarak düzenli işleyen bir makineye dönüştürdü yani toplumsal algıyı ferdiyetçiliğe yönlendirdi. Beraberinde biz kavramını kaldırıp ben kavramını getirdi. Bunun neticesinde insan hakikatten uzaklaştı, algılayış ve kavrayışta var oluşun asıl amaç ve maksadını kaybetti. İdrakteki algı eksikliği, madde ve mana-

nın dengesini bozdu. Bozulma süreci; madde ve mananın, beden ve ruhun birliğinden doğan insanın, yapıp yakıştırdığı maddenin esiri olmasıyla son buldu.

Birbirini takip eden bu değişimler ve gelişmeler; insanın kendi öz gerçeğinden, manasından uzaklaşmasının sebebi oldu. Bu durum, her ne kadar menfi bir durum gibi görülse de aslında müspet bir durumun meydana gelmesine zemin hazırladı ve insan kişisel gelişiminde yeni arayışlara yöneldi.

İnsandaki fikrî ve hissî gidip gelmelerden doğan bu arayışın temelinde ise kurucu, kuşatıcı, birleştirici, yapıcı ve hayat verici bir geleneğe ulaşma eğilimi vardı. Bu eğilim, gerçek ve mutlak olan varlığı bulma ve onunla bütünleşme olarak adlandırıldı. Gerçekle bütünleşmenin özünde mutlu ve huzurlu bir yaşam ideali mevcuttu. Bunun için hedef belirleme, duyguların kontrolü, olumlu düşünme ve davranma, etkili iletişim, beyin gücünü kullanma, sağlıklı yaşam teknikleri, hafıza eğitimi, içsel öğreti gibi yöntemlerin kullanımı sık sık gündeme gelmeye başladı. Oysa bu güncel ve moda terimler, yeni ortaya çıkmış değil, zaten biliniyor ve kullanılıyordu.

Kişinin içe dönük yolculuğu, sufizm gelenekleri çizgisinde yapılan öğretiye dayalıdır. Öğretide amaç, madde ve mananın mücadelesine son verme -ki beden maddeyi ruh ise manayı karşılar- onları bir potada birleştirip bütünleştirme, böylece varlığın hakikatine ulaşmaktır. Başka bir deyişle beyni ve duyguları tarafından yönetilen bir insan olmaktansa beynini ve duygularını yöneten bir insan olmak; tek ve eşsiz varlık olan yaratıcının varlığını ve birliğini irfan yoluyla sezebilmek, yüksek şuurla algılayabilmektir.

Sezgi ve algılamada hassasiyet; ancak insanın yaratılış gerçeğine ulaşması ve bunun sırrına vakıf olmasıyla gerçekleşir. Bu; bilme, bulma ve olma olgusuyla iç içedir. Mevlâna Hazretleri'nin "*Hamdım, piştim, yandım*" ifadesinin kapsamı çerçevesinde ifade ettiği mana gibi. Bilme, bulma ve olma olgusunun her biri; bir basamak, bir merhale; bir aşama ya da bir makam olmakla birlikte bir zincirin birbirine bağlı halkaları gibi düşünülebilir. Halkalar, mutlak güzele giden ilahî yolu temsil eder. Yol, ancak kişilik gelişimini tamamlamış; içsel öğretiminin esaslarını benimsemiş bir rehberin ışığında aşk, sevgi, vecd, cezbe ve coşku; tefekkür, tezekkür, teenni ve teammül; halvet, uzlet, sabır ve tahammül, mücadele, murakabe ve müşahede ile yürümek suretiyle tamamlanır.

Birbirinin mütemmimi olan bu uzun süreli işlemlerin esasını, insanın kendini tanıması, kendini bilmesi dolayısıyla Rabbini bilmesi ve tanıma öğretisi oluşturur. Tanıma ve bilme eksenli sufizm düşüncesinin temelinde insan vardır. Bu sebeple sufizmin ana konusu da insan, insanın ruh ve psikolojik yapısıyla davranışlarıdır.

Bu bildiride, Hacı Bektaş-ı Veli Hazretleri ve diğer mutasavvıfların görüşleri, duyuşları ve algılayışları dikkate alınarak insan kavramı, evren ve hayatın içinde değerlendirilip birlikte işlenilmeye çalışıldı.

Âdem ve Âlem

İnsan, beden ve ruhtan oluşan iki yönlü bir varlıktır. Beden insanın madde, ruh mana yönünü temsil eder. İnsanın fizikî yapısı dört unsurdan oluşmuştur: Su, hava, toprak, ateş. Mutasavvıflara göre bu unsurların her birinin sembolü vardır. Hacı Bektaş-ı Veli Hazretleri, bu konuda: *“Her türlü noksan sıfatlardan münezze olan Hak Tealâ Âdem’i dört nesneden yarattı ve onun evlâdını da dört bölüğe ayırdı. Bu dört bölüğün her birini dört türlü ibadete bıraktı.”* der. (Yılmaz: 2007, 44). Ardından bu dört grubu, bunların her birinin özelliklerini ve yapmaları gereken işleri sayar: *“İmdi dört dürlü nesneden kim yarattı evvel topraktan ikinci sudan üçüncü oddan dördüncü yilden. Ve dört gürûh kim kıldı: Evvel gürûh âbidelerdür kim bunlar şer’at kavimleridür ve asılları yildendür. Pes yıl hem sâfidür hem kavîdür... İkinci gürûh zâhidlerdür. Bunların aslı oddandır. Bunlar tarîkat kavimleridür. Pes od gibi yansalar gerekdür... Üçüncü gürûh âriflerdür. Bunların aslı sudandır ve bunlar marifet kavmidür. Pes su arıdır ve hem arıdır... Dördüncü gürûh muhiblerdür ve bunların aslı topraktır ve toprak teslîm-i rızâdur. Pes muhibler dahi teslîm u ırâzî olalar...”* (Yılmaz: 2007, 44-52).

Makâlât’ın dokuzuncu bölümünde âdemin özelliklerini beyan ederken *“Hatırla ki Rabbin meleklerle: “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” dedi”* (Bakara 30), ayetini zikrederek Hz. Âdem (as.)’le birlikte insan soyunun yaratılışı ile ilgili bilgiler verir: *“Âdem’ün yüzün Medîne toprağından yarattı. Başını Beytü’l-mukaddes toprağından yarattı. Gözünü Beytü’l-harâm toprağından yarattı. Dişlerin Horozum (Harezmi) toprağından yarattı. Kolların Yemen ve Tâif toprağından yarattı. Dırnakların Hırtay toprağından yarattı. Göğsünü Irak toprağından yarattı. Arkasın Hânedan toprağından yarattı. Zekerin Hindistân toprağından yarattı. Ayakların Türkistân toprağından yarattı. Hayasın Konstantiniyye top-*

rağından yaratdı. Sonra kudret nuriyle cân girdi.gözlerin ibret nuriyle bezedi. Sitrin emânet nûriyle bezedi. Yağırın hoşnutluk nûriyle bezedi. Gönlin tevhîd nûriyle bezedi, sığadı, ta'zîm nûriyle düzdi, vuslat nûriyle getürdi. Ve hem Âdem'ün Azrâîl eline virdi, rahmet suyuyla yoğurdu, ma'rifet suyuyla suvardı.” (Yılmaz: 2007, 110-113).

Cismi itibariyle insan evrende küçücük bir nokta gibidir, ancak ruhî yönüyle evren onun yanında bir nokta gibidir. İnsanı böylesine yücelten, onun Allah'ın zatının, sıfatlarının, isimlerinin ve fiillerinin zuhuru mazhar olmasıdır. Bu yönüyle insan kutsal ve şerefli bir varlıktır. *“Allah, sizi yeryüzünde halife yaptı.”* (En'am, 165) ayeti mucibince Hakk'ın yeryüzündeki temsilcisi ve varlığın halifesidir.

Hacı Bektaş-ı Veli Hazretleri, bu hususun izahını: *“Ve'ttekullâhuhe'lleiz tesâelûne bihi”* (Nisâ, 1) *“Âdem'i topraktan ve hem nutfeden yarattım”* ve *“Min salsâlin min hamein mesnûn”* (Hicr, 28) *“And olsun biz insanı, (pişmiş) kuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yarattık”* ayetlerinin ışığında yapar ve bu ayetlerin marifet ve hakikat sahiplerine göre tefsirine yer verir: *“evvel toprak idi, andan suret oldu, andan bî-hisâb yıllar yatdı. Andan Azrâîl uğradı, belinledi, ürkdi. Üstine geldi, bir zaman bakdı, yürüdü, göğsin kakıdı, eyitdi: 'İlâhî! Bunun içi boş imiş, hiç bundan hayr gelmeye” didi. Pâdişâh-ı âlem tanrı'sından âvâz geldi kim: 'Ol kakdugun göğüs benüm hazînemdür, kendü kudretümle dordursam gerekdür.' Pes Hak teâlâ emriyle hilkat ta'zîmiyle Âdem'ün gevdesine cân girdi. Firiştele-re buyurdu. Rızâ suyuyla yudılar. Ululuğ ile görüklük tâcın başına urdılar. Ve kerâmet hil'atin geyürüp ve yücelik kürsisini getürüp üzerine oturup halife diyü ad virdiler. Yerde ve gökte halifesin didiler. Hak sübhânehu ve teâlâ kendü lafzıyla hazinemsen didi.”* (Yılmaz: 2007, 114).

“Hakikaten biz insanı ahseni takvim (en güzel biçim) üzere yarattık.” (Tin, 4), *“Biz Âdem oğullarını şerefli kıldık.”* (İsra, 70), ayetlerinde buyrulduğu üzere Hak, insanı kendi ilahî suretini kâmilten müşahade etmiştir. Fakat bu müşahade kendi dışındaki bir şeyi uzaktan müşahade olmayıp bilâkis bütün zerrelerde bizzat zuhur ve tecelli ile müşahadededir. Bu sebeple insan, kâinatın özü ve özetidir.

Şeyh Galib, *“kâinatın özü ve özeti”* ifadesini, insan ve kâinat ilişkisini temas ederek şu dizeleriyle dile getirir:

*Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen
Merdûm-i dîde-i ekvân¹ olan âdemsin sen*

Göz için gözbebeği ne ise Hak için insan da odur. Nasıl ki göz, gözbebeğiyle görür, insan da kendisiyle Hakk'ın kendisini gördüğü tecelligâhtır. Çünkü o, Hakk'ın aynasıdır.

İnsan, yerin ve göklerin yaratılış sebebidir. Bir kudsî hadiste buyrulur: “*Ey Resulüm! Sen olmasaydın, âlemleri yaratmazdım.*”

Gaybi Sunullah Efendi, bu kutsî hadise telmih ederek âlemin yaratılış sebebini şöyle ifade eder:

*Hakikat mazharıdır kâinatın
Anın zâtından oldu cümle müştak
Vücûda gelmele sırr-ı levlâk
Küşâd² olur mıydı bu sırr-ı muğlak
(GD: 1983, 107)*

Allah, insanın sahip olduğu bu özelliğe işaret ederek buyurur: “*Biz emâneti göklere, yere ve dağlara verdik, onlar bunu yüklenmekten kaçındılar, korktular; insan onu yükledi...*” (Ahzab, 72) Yine bir kutsî hadiste: “*Ben her şeyi senin için seni de kendim için halk ettim.*” buyrulur. Bu durumda âlemin yaratılmasındaki gaye insan, insandan da maksat kâmil insandır. Burada, önemli bir konuya işaret etmek ve kâmil insanı mana yönüyle diğer insanlardan farklı düşünmek lazım. İnsanlığın en üst mertebeleri için geçerlidir. O, her ne kadar beşer suretinde görünse de insanlığın kemal mertebesini ve Hakk'ın halifesi derecesini bulmuş insandır. Onun için, övülmüş huyları olan, güzel ahlâkın temsil eden kişi de diyebiliriz.

Gaybi Sunullah Efendi, evrenin yaratılışı ile ilgili gerçeği divanında şu dizeleriyle özetler:

*Bir ağaçdır bu âlem meyvesi olmuş âdem
Meyvedir maksûd olan sanma ki ağaç
(GD: 1963, 48)*

Bu dizelerden hareketle, evrenin bir ağaca benzediğine ve her ağacın meyvesi olduğuna göre bu âlem ağacının meyvesi âdemdir diyebiliriz. Bu,

¹ merdûm-ı dîde-i ekvân: kâinatın gözbebeği

² küşâd: açma, açılma

şuna benzetilebilir: İnsan, bahçeye elma, kayısı, vişne ya da armut yani meyve ağacım olsun diyerek bir ağaç diker. Oysa dikilen ağaç, sadece meyveyi ortaya koyan bir araçtır. Amaç meyvedir. Bu durumda âlem yani evren de bir araçtır. Amaç âdem yani insandır.

Kur'an-ı Kerîm'de, insanın yaratılış sebebi ve hikmeti de buyrulmuştur: *"Ben cinleri ve insanları sırf beni tanıyıp yalnız bana ibadet etsinler diye yarattım."* (Zariyat, 56) Mutasavvıflar, bu ayeti: *"Biz insanı bizi bilsin diye yarattık."* (Kayhan: 2006, 58) şeklinde tefsir eder. Tevhit akidesinin kâşiflerinden Muhyiddini Arabî Hazretleri, *Fütuhâtül Mekkiyyet*'sinde bu konuya yer vererek: "Allah Zülcelal, bütün âlemleri birtakım sebeplerle birbirine bağladı. Bizimle kendi zatı arasında bir ilişki ve bir rabıta yarattı. İlâhî esmasını üzerimize tecelli buyurdu. Her birini, tecelliyatının gereği ile amel ettirdi." buyurur (Kayhan: 2006, 58).

İnsan, tevhidin anlam ve sırrından ibarettir. Tehvid, *"kûn"* (ol) emrinin ruhuna has bir hitaptır. Allah Tealâ, *"kûn"* emrinden önce kendisi kendinde idi. Bilinmeyen gizli bir varlıktı. Ne zaman ki zatından sıfatına coşarak *"kûn"* dedi, ilahî sıfatı tecelli ederek yüce varlığı ve Rab'lığı bilindi (Kayhan: 2006, 12).

Bu mevzuda Kur'an-ı Kerim'de: *"Evvel O'dur, ahir O, zahir o'dur, batın O. O her şeyi hakkıyla bilir."* (Hadid, 3) ayeti buyrulur. Bu ayet-i kerime mucibince Allah'ın "Bâtın" hâli, zuhura gelmek isteyince "Zâhir" ismi tecelli etti ve bu evren yaratıldı. Bütün isimler ve sıfatlar neşir hâlinde her nesneye yayılarak coşkun ve aşkın bir dalga hâlinde dağıldı (Tuna: 2007, 62). O'nun nuru böylece ortaya çıktı ve "Bâtın" "Zâhir" oldu.

Yaratılışa ait bu hususiyeti, *"Allah'ın rengi ile boyandık. Allah'tan daha güzel rengi kim verebilir."* (Bakara, 138), ayeti de açıklar. Ruhlar âlemindeki ayân-ı sâbitede³ herkesin istidadı farklı farklı olduğundan farklı kaplara bürünerek ruhlar bu dünyaya gelmişler. Kimi kırmızı kimi yeşil kaplarda "Cemal" ve "Celâl" sıfatlarını aydınlatıp istidatlarını böylece görünür kılıp gerçekleştirmişler (Tuna: 2007, 105). Mutasavvıflar, bu gerçeği: *"Bu âlem cümbüş-i ilahî"* ifadesi ile özetlemeye çalışmışlar.

Osman Kemalî Hazretleri'nin bu hakikati nasıl dile getirdiğini şu dizelerde müşahade edelim:

³ ayân-ı sâbite: mümkün (sonradan yaratılmış) varlıkların, Allah tealâ'nın ilminde (sâbit olan) hakikatleridir.

*Dalgalanmış vahdet denizi
Çoğalmış dalgalar her yana düşmüş
Köpürmüş kaynamış o kudret denizi
Anın bir damlası imkâna düşmüş
O büyük deryadan bir cevher çıkmış
Ne cihet ne zaman ne mekân yokmuş
Cevheri bilen yok yalnız Hak'mış
Onun tam sureti insana düşmüş*

(Kayhan: 2006, 70)

Niyazi Mısrî Efendi, bu âlemin Allah'ın esma ve sıfatların tecellisinden⁴ olduğunu işaret eder:

*Cümle esmâ ve sıfatındır görünen gayri yok
Her birin bir vechle hûb-ı zâtın ilân eyledi*
(ND: 88)

Allah, zatının bilinmesini irade etti ve insanı vasıta kıldı. Muradı bilinmek ve bilinebilmektir. Bunu bilebilecek en yüksek istidat ve kapasitedeki canlı insandı. Bu sebeple insanı, bilinmekliğin şerefi ile şerefliendirdiği gibi diğer varlıklara da benzetmeyerek evrenin en şerefliyi kıldı.

Bilinmek hususunda mutasavvıflar ittifakla ileri sürdükleri bir kudsî hadisten bahsedilir: “Gizli bir hazine idim, bilmek istedim ve muhabbetle insanı yarattım.” Bu kudsî hadise istinaden mutasavvıflara evrenin ilk yaratılışında aşk ve muhabbetin var olduğunu görüşünü beyan ederler.

Bir şair, *Küntü kenz* sırrına işaretle şu dizeleri söyler:

*Küntü kenz esrârını saçtın cihân pazarına
Her biri bir sûretle ki manâsı biz*
(Kayhan: 2006, 58)

Yunus Emre de bu kutsî hadise iktibas etmiştir:

*Gelsün beni ol öldüren külümü göge savuran
Ben Küntü kenz'em mahfî'yem izhâr iden gelsün berü*
(Tatçı: 2008, 304)

⁴ tecelli: tasavvufta seçkin kulların kalplerinde Hak nurunun belirmesi.

Niyazi Mısırî Hazretleri, *Küntü Kenz'in* manasındaki sırra vakıf olunca şu dizeleriyle ariflere seslenir:

*Ey Niyâzî gönlüne âşıkların hikmet dolar
Küntü kenz haznesinden yane yane Hu deyu*
(ND: 63)

Halvetiyye-Şabaniyye büyüklerinden Eskişehirli Şeyh Sadık Efendi, "*küntü kenz*" sırrına vakıf olup bu sırrı irfan ehline rumuz⁵ ve işaret diliyle anlatmış:

*Esti bâd-ı muhabbet cûşa geldi bahr-ı zât
Var oldu esmâ sıfat mevc ile ayân oldum*
(Dumlu: 2010, 577)

Şeyh Sadık Efendi'nin ifadesini mutasavvıfların duyuş ve düşünüşlerine göre yorumlayacak olursak diyebiliriz ki: Cenâb-ı Hak, zatiyle mevcut olup ebedî ve ezeli bütün ulûm-ı fûnûn kendi zatında meknuz (gizli) iken sevgi rüzgârını estirdi. O rüzgâr zat ummanını coşturdu. Bu coşkunluğun neticesinde Allah'ın isimleri ve sıfatları, dalgalarla görüntüye geldi. Dalgaların her birine ayrı bir renk, bir isim, bir şan ve şöhret koyduğumuzda; denizin üzeri rengârenk olur. Bu, yaşadığımız âleme işaret eder.

Deniz bizatihi muharrik (hareket halinde) değildir. Onu hareketlendiren bir kuvvet vardır. Muhabbet rüzgârı... Bu rüzgârın esmesiyle denizin üzerinde dalgalar, köpükler görülür. Denizin kendi varlığı, teşbih tarikiyle Allah'ın zatıdır. Sevgi rüzgârının esmesiyle denizin üzerinde oluşan dalgalar Allah'ın sıfatı, köpükler esmasıdır (Dumlu: 2010, 578).

Yenişehirli Avni şu sözleriyle bu gerçeği ifade ederken sevgi ve aşkın yaratılışın gerçeğinin mayası olduğuna temas etmiştir:

*Çünkü sen ayîne-i kevne tecella eyledin
Öz cemâlin çeşm-i âşıktan temâşa eyledin*⁶
(Kara: 2010, 114)

Allah Tealâ: "*İnsan benim sırrımdır, ben de onun sırrıyım*" buyurarak hem mutlak varlığını insanların kutsi yapısında tanıtmak ister hem de zati aslını insanın vasfında müjdeler. Bu durumda diyebiliriz ki insan Allah'ın abidesidir. Allah'ın özellikleri ve güzelliklerinin toplandığı bir mercidir, bir merkezdir.

⁵ rumuz: remizler, semboller, gizli anlamlı sözler.

⁶ temâşa eylemek: seyretmek, izlemek.

Keza Niyazi Mısrî Efendi, bir dizesinde şöyle buyurur:

Göründüm ise ne var ha ile dal içinde
(ND: 80)

Ahad kelimesi, eski harflerle elif, ha ve dal ile yazılır. Kelimenin başındaki elifi kaldırırsanız ha ile dal kalır. Ha ve dal, insanı anlatır. İnsanın fizikî yani cismanî yapısıdır, elif ise ruhanîyettir. Başka bir deyimle ha ile dal’dan görünen birisi var. O görünen ahadin başındaki eliftir. Başka bir deyişle ha ile dal halkı temsil eder, elif ise halktan görünen Hak’tır.

Kütahyalı Gaybî Sun’ulah Efendi, bu konuda şöyle buyurur:

Müşâhed olmaz olsa mücerred⁷ maddesiz Allah
Münezzehdir diyen mahcûp olupdur Hakk’ı rü’yetden⁸
(GD: 1983, 125)

Eğer insan olmasaydı, Allah’ı hakkıyla bilen ve O’nun kemallerini izhar eden bir varlığın yaratılmasıyla ilgili ilahî irade gerçekleşmez ve Hak da bilinmiş olmazdı. Onun için insan âlemi koruyan ve nizamı devam ettiren varlıktır.

Bu konuda Muhyiddini Arabî Hazretleri şöyle buyurur: “Bu insan, âlemde bulunduğu müddetçe, âlem korunmaya devam eder. görmez misin ki insan dünya hazinesinden izale olsa ve ayrılrsa, Hak Tealâ’nın bu dünyada gizleneceği bir şey kalmaz. Âlemde olan şey çıkar, bazıları bazısına karışır. İş ahirete intikal eder. Şu halde insan, ahiret hazinesine ebedî hatm ile mühür oldu.” (Ebu’l-Alâ Afîfî: 2006, 81)

Eşrefoğlu Rumî Hazretleri, Allah âdem ilişkisini şu ifadesiyle özetlemiştir:

Benem ol Eşref-i Rûmî ne Rûmiyem ne İznîkî
Benem ol dâimü’l-bâkî görindüm sûreta insân
(Çiftçi: 2003, 24)

Yunus Emre, bu dizelere müsavi olacak sözleri divanında zikretmiştir:

Et ü deri büründüm geldüm size göründüm
Adumı âdem kodum andan zuhûra geldüm
(Tatçı: 2008, 194)

⁷ mücerred: soyut.

⁸ rü’yet: görme.

Evren ve evrendeki her şey insan içindir. İnsan, bu varlığın efendisi ve sultanıdır. Evren ise insan denilen sultanın hizmetinde bir köledir. Çünkü akıl insandadır, şuur insandadır; idrak insandadır. Varlıklar içerisinde en yüksek şuur, idrak ve izan, değerlendirme, hissetme insandadır. Yukarıda da zikrettiğimiz gibi insandadır derken burada normal insanla kâmil insanı da ayırmak lâzım. Normal insanda yücelme istidadı vardır, ama kâmil insan yücelmiştir. Birisi o işi bitirmiş; birisi yeni başlamaktadır.

İnsan, âlemdeki varlıklar içerisinde en mütekâmil olanıdır. Maddî yapısı itibariyle âlemde mevcut her unsurdan bir örneğe sahiptir (Türer: 1995, 234). Kâinatta bulunan ve sufilerin tabiriyle "*anasır-ı erbaa*" adı verilen hava, su, toprak ve ateşten oluşan dört unsurun insan bedeninin yapı taşlarını oluşturması bunun delilidir. Bu özelliğinden dolayı insana "*âlem-i suğra*" denir. Ancak sahip olduğu ilahî hakikat itibariyle Hakk'ın aynıdır. İnsana bu hakikati ve manevi yönü itibariyle "*âlem-i kübra*" denir.

Dede Sabir Parsa, insanın âlem-i kübra olduğuna şu dizeleriyle işaret eder:

Cilve-i envâr-ı zâta mazhar u meclâ biziz
Aç gözün derviş kim dünya ve mâfiha biziz
Sureta insanız amma âlem-i Kübrâ biziz
Vâkıf-ı sırr-ı rumûz-ı âlleme'l-esmâ biziz
(Kara: 2010, 115)

Hz. Ali (kv.)'ye nispet edilen şu ifadenin de insana büyük âlem denmesinde büyük payı vardır: "*Sen kendini küçücük bir cisim mi sanıyorsun. Halbuki en büyük âlem sende gizlidir, dürülmüş haldedir.*" (Filiz: 1998, I-341) Kâinatın özünün insan olduğunun yüksek şuuruna ermiştir. Bu makamda İbrahim Hakkı Erzurumî Hazretleri'nin Marifetnâmesi'nde şöyle buyrulur: "*Eyyühe'l insân inneke mecmuü'l ekvân mecmâu'l bahreynsin ey gönül! Bahr-ı meânide cevherin bilsen kıymetin hoş bahâ edersin sen.*" (Dumlu: 2010, II-246).

Mutasavvıflara göre âlemde hangi hakikat varsa insanda da vardır. İnsan kelimesi tüm hakikatleri kapsayan şerefli bir özetir. Çünkü o, varlığın özüdür. Âlem, ona teslim edilmiştir. Bu nedenle kâinat adı verilen ve şühud âleminin özeti olan insana "*masdar*", Allah'ın göstergesi veya alameti olan kâinata da "*masdar-ı mimî*" denir. Masdar, sudur (çıkış) yeri demek olduğuna göre esastır. Her şey o masdardan sudur edip yine ona döner. Onun için insan icmal (özet), kâinat tafsil yahut insan enfüs (iç âlem), kâinat

afaktır (dış, görünür âlem) ve bu ikisinin yani afak ve enfüsün vahdeti Hak'tır (Filiz: 1998, I-342). Bu ifadeye istinaden insanın biri zahir biri batın olmak üzere iki nüshadan oluştuğunu söyleyebiliriz. Zahir nüshası bütünüyle âleme benzer. Batın nüshası ise İlahî Hazret'e benzer. Şu halde insan mana ve hakikatte külli bir varlıktır. Çünkü insan bütün mevcudatın mukabilidir (MTTS: 2006, 468).

Alman düşünürlerinden Edmund Husseri, bu duyuş ve düşünüşü şöyle özetler: *"Ruhum hiçbir zaman bedenimden, bedenim de hiçbir zaman ruhumdan ayırmış ve ayrılmış gibi kabul edilemez. Sırf vücut olarak bedenim, "Ben" demek değildir. Aman ben, kendim, ruhum ve bedenim olmaksızın kendimi sadece ruhî bir varlık olarak da tanımlayamam. Benim bir bedenim ve buna ilaveten bir de ruhum yoktur. Ben esasta bedenli ve ruhlu bir varlığım. Bedenim benim mülkümdür."* (Tuna: 2007, 30).

Aslında varlıklar, bir bütündür. Mutlak varlığın görüntüsünden ibarettir. Bütün eşya, insanda bir araya gelir ve cem olur. İnsan ise Allah'ta. Ancak insan Allah'tan ayrı değildir. Keza ayet-i kerimede buyrulur: *"Siz nerede olursanız olun O, (ilmi ve kudreti ile) sizinle beraberdir."* (Hadid, 4), *"Biz, ona şah damarından daha yakınız."* (Kaf, 16).

Kütahyalı Gaybî Sun'ulah (ks.), bu konuda şöyle buyurur:

*Anâsırdan müşaheddir cemâl-i nûr-ı Yezdânî⁹
Basiretle sana sen bak habîr ol¹⁰ aynı vuslatdan
(GD: 1983, 125)*

İnsan kelimesinin ne olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Bir taife "Lâtif"tir demiş, başka bir taife ise "Cisim"dir, bir başka taife ise "Bunların hepsi"dir demiştir. Uygun olan tarif budur. İnsan lafzı her taifenin söylediği anlamlarda varid olmuştur (MTTS: 2006, 470). Bu ifadelerden hareketle diyebilir ki insan iki yönlü bir varlıktır. Rahmanî ve şeytanî. Rahmanî yönüyle ulvî, nezih ve asil; şeytanî tarafıyla süflî, bayağı ve aşağı. O, rahmanî yönüyle alâ-yı illiyyine şeytanî yönüyle de esfele's-safiline mensuptur. Nitekim Hz. Mevlâna, insanın tanımını yaparken bu gerçeği şöyle açıklar: *"Bu çamurla yoğrulmuş olan gövdemiz göklerin nurudur. Bizim nüfus ve suretimiz, melekleri bile kıskandırır. Bazen semavî¹¹ ruhlar; temizliğimize, safiyetimi-*

⁹ Yezdân: Allah.

¹⁰ habîr olmak: haberdar olmak.

¹¹ semavî: Allah'tan gelen, ilahî.

ze gıpta ederler. Bazen de şeytanlar melânetimizden¹² kaçarlar." (Dumlu: 2010, II-52).

İnsan kendisinin bir sırlar hazinesi olduğunu anlar ve yaratılışın gerçeğine ulaşırsa zatıyla ilgili şerefi o vakit anlar ve insanlığın şanına yakışır hal ve hareketlerde, tavır ve davranışlarda bulunur.

Bu konuda Niyazi Mısırî Efendi şöyle buyurur:

*Kim ki bu sırdan haberdâr oldu âriftir özü
Kurtulup hayvân adından kendin insân eyledi*
(ND: 87)

Kenan Rifâî Hazretleri, kendisine "İnsan kime denir?" diye sorulduğunda zikrettiğimiz dizeyi şerh edercesine şöyle buyurur: "*Beşerin hepsine âdem denir. Amma hepsi insan değil, bir kısmı hayvân-ı nâtık yani konuşan hayvandır. İnsan, insanlığını yani hakikati bulana derler.*" (Kenan Rifâî: 2009, 587).

Keza Niyazi Mısırî Efendi, divanında bu konuya da temas eder:

*Âdemliğini her kim bulduysa odur âdem
Yoksa görünen suret bir gölge imiş ancak*
(ND: 40)

Buna göre insanlık mertebesi bir ucu hayvaniyete, diğer ucu melekûtiye uzanan bir hattın orta bölümünde yer almıştır. Hayvaniyet ucu insanı kötülüğe ve çirkinliğe sevk ederken melekûtiyet ucu hayra ve güzelliğe sevk eder. İnsan kendini iyi idare ederse melekleşmeye, kötü idare ederse de hayvanlaşmaya başlar. Halk arasında da iyi, uyumlu, güzel huylu insana "melek gibi" denir. Buna karşılık aklını kötülüğe yöneltmiş, başkalarını aldatabilen bir yapıya sahipse "cin gibi" diye nitelendirilir.

Hacı Bektaş-ı Veli Hazretleri Makâlât'nda bu konuyu temas ederken aynı duygu ve düşünceler içindedir: "*Ol demde pâdişâh-ı âlem Tanrı'sı dükelî cânları hazretine arz kıldı. Mü'minler cânın sağına koydı. Ve kâfirler cânını soluna kodı. Allah teâlâ: 'Elestü bi rabbiküm'*" (A'râf 171) "*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' didi. Anlar ki Hakk'a lâykıklar idi, işitdiler. Ve kulaksızlar işitmediler. Ve dilsizler cevâb virmediler. İki kez Hak subhânehû Teâlâ: 'Elestü birabbiküm' didi 'belâ' diyenlerün bir nicesi 'lâ' didiler. Ve*

¹² melânet: laneti gerektirecek kötü iş ve davranış.

tınmayanların bir nicesi 'belâ' didi. Ve bir nicesi tınmadı. Anlar ki iki kez 'belâ' didiler müslimîn dirildiler ve müslimîn doğdılar ve müslimîn öldiler. Anlar ki iki kez 'lâ' didiler; kâfirîn doğdı ve kâfirîn dirildi ve kâfirîn öldi. Ve anlar ki evvel 'lâ', sonra 'belâ' belî didi. Kâfirîn doğdı ve müslimîn dirildi ve müslimîn öldi. Anlar ki iki kez tınmadılar; ılkılardan (hayvanlardan) kemdür, azgunlardur. Kavlehû Teâlâ: 'Ülâike ke'l-en'âmi bel hüm adal' (A'râf 179) 'İşte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da aşağıdırlar' Bu âyet onların hakkında gelmişdür: 'Zirâ kim bunlar hayvânlar gibidür. Belki dahi yatlıdur (kötüdür). Her çend ki (ne kadar ki) âdem suretindedür, velâkin âdemîlerün yirin dar iderler ve rızıkların eksildürler.'" (Yılmaz: 2007, 121).

Sonuç

Tasavvuf ehline göre her şey Allah ile insan arasındadır ve bu ikisinden başka konu yoktur. Kâinat yani insanın yaşayacağı bu mekân yaratılmadan önce de insan vardı, ancak bu insan mana halinde idi. Akıl âleminde, nur âlemindeydi. Bir başka deyişle Allah'la insan ünsiyet halindeydi. Allah onunla karşı karşıya gelmek istediği için kâinatı yarattı. O âlemde mertebe merteye tenezzül ederek bu âleme gelip insan olarak göründü yani zuhura geldi. O halde insan esas olarak manadır. Kâinat da o manayı muhafaza ve hizmet edecek etmek üzere yaratılmıştır. Burası fena âlemi olmasına rağmen O'nun hüvezzahir ismine mazhar olduğu için temadi devam etmektedir. İnsan da buna uygun olarak dünyaya gelip gelişip olgunlaştıktan sonra kendi neslini idame ettirmektedir. Bu durum, fani olan âlemi devamlı hale getirir. Daimilikteki esas, yine Allah'ın bilinmekliği sevgiyle dilemesidir. Bu, âdem ve âlem ilişkisinin sırrını açıklar. İnsan bu sırrın esrarına ancak insanın evrimleşmeye yönelik yaptığı çalışmalarla ulaşabilir. Öze yönelik kullanılan içsel öğreti yöntemleri ve teknikleri, aynı zamanda kişisel gelişimin çerçevesini oluşturur.

Hacı Bektaş-ı Veli Hazretleri, bu gerçeğe ve sırâ vâkıf olmakla birlikte Makalât'ında insanın kişisel gelişim çerçevesinden öte insanın yaratılışına ve yaratılışındaki manaya temas etmiştir. Zira irşat makamında olan rehber kişiler, muhabbet meclislerinde taliplerinin ve salıkların ruh hallerine göre sohbet eder, onlara hem maddi hem de manevi âlemde yön verirler. Anadolu'nun o günkü sosyal ve siyasî şartları düşünülecek olursa bu büyük velinin eserinde marifet ve hakikat makamlarından ziyade şariat ve tarikât makamlarından hitap etmesi doğaldır.

Kaynaklar

- Arbery, A.J. (2004). *Tasavvuf*, Çev. İbrahim Kapaklıkaya, Gelenek Yayıncılık, İstanbul.
- Ayverdi, İlhan (2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul.
- Çiftçi, Cemil (2003). *Tasavvuf Kitabı*, Kitabevi, İstanbul.
- Doğan, Abdurrahman (2001). *Kütahyalı Sunullah Gaybi Hayatı, Fikirleri, Eserleri*, Önde Matbaacılık, İstanbul.
- Dumlu, Mehmet (2010). *Batmayan Güneş Devam Eden Gölgeler*, Haz. Ayşe Nur Sır, İrfan Yayıncılık, İstanbul.
- _____ (2010). *Hiye'l-Fânî Hüve'l-Bâkî "Her Şey Fânî, Allah Bâkî"*, Haz. Ayşe Nur Sır, Ada Ofset Matbaacılık, İstanbul.
- Filiz, Lütfi (2000). *Noktanın Sonsuzluğu*, Haz. S. Öztan, S. Besin, A. Ş. Filiz, Pan Yayıncılık, c.I, İstanbul.
- Ebu'l-Alâ Afîfî, (2006). *Fusûsu'l-Hikem Okumaları İçin Anahtar* İz Yayıncılık, İstanbul.
- Gaybî Sun'ullah (1963). *Gaybi Divanı*, Ceykan Yayınları Matbaası, İstanbul.
- Hacı Bektaş-ı Velî, (2007). *Makâlât*, Haz. Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, Ali Öztürk, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.
- Kara, Mustafa (2010). *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Kayhan, Ahmet (2006). İlya İzmir Yayınevi Matbaası, İzmir.
- Ken'an Rifâî, (2009). *Sohbetler*, Kubbealtı, İstanbul.
- _____, (2008). *Ebu'l-Alemeyn Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, Haz. Mustafa Tahralı, Eğitim Kültür ve Sağlık Vakfı Neşriyatı, İstanbul.
- Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, (2006). Kalem Yayınevi, Trabzon.
- Tatçı, Mustafa (2008). *Yûnus Emre Dîvânı İnceleme*, H Yayınları, İstanbul.
- Tuna, Taşkın (2007). *Muhammedî Bilinç*, Şûle Yayınları, İstanbul.
- Türer, Osman (1995). *Tasavvuf Tarihi*, Seha Neşriyat, İstanbul.

NEVŞEHİR-İÇ ANADOLU BÖLGESİ'NDE ÜRETİLEN TEKSTİLLER İÇİN BAZI ÖNERİLER

SOME SUGGESTIONS ON TEXTILES PRODUCED IN NEVŞEHİR- CENTRAL ANATOLIAN REGION

Ayşe UYGUR*

ÖZET

Nevşehir ili tarihi, coğrafi değerleri yanında İç Anadolu Bölgesi'nde olması nedeniyle tekstil el sanatları bakımından da özel öneme sahiptir. Tekstil el sanatları turistik bir bölge olması nedeniyle ticari açıdan da değerlidir. Bu bölgede tekstil el sanatlarında halı, kilim gibi ürünler üretilmektedir ve bu ürünler genel olarak yünden yapılmaktadır. Tiftik (Moher), İç Anadolu Bölgesinde yetişen Ankara Keçisinden elde edilen bir liftir ve Dünya'ya Ankara'dan yayılması nedeniyle Ankara Keçisi: Angora Goat adını almıştır. Tiftik lifleri bu tarihi önemine rağmen ülkemizde yeterince değerlendirilmemektedir. Nevşehir el sanatlarında tiftik lifinin yaygın olarak kullanılmasıyla a- Ankara-İç Anadolu'dan çıkarak Dünya'ya yayılmış bu life tekrar sahip çıkılmış, b- Bu bölgeye has bir doğal tekstil malzemesi ürünlerle yansıtılmış, c- Nevşehir'in doğal, tarihi güzellikleri desen halinde el sanatlarına tiftikle yansıtıldığı takdirde ürünlere ayrı bir değer katılmış olacaktır. Bu bölgede tiftik lifinin tarihsel süreç boyunca kullanıldığı Ankara Sofu gibi el sanatları da yeniden üretilebilir.

Anahtar Kelimeler: Tiftik, Nevşehir, Halı, Kilim, Ankara Sofu.

ABSTRACT

Nevşehir has a special importance concerning textile handcrafts not only because of its historical, geographical worth but also because it is located in Central Anatolia. Since this region is touristic, textile handcrafts have also commercial value. Handcrafts such as carpet,

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Tekstil Bölümü,
e-posta: ayse.uygur@marmara.edu.tr

kilim are produced in this region and they are usually made of wool. Among others, mohair is a fiber obtained from Angora Goat grown in Central Anatolia Region and it is called Angora Goat since it was spread from Ankara. Nevertheless, mohair fibers are not evaluated sufficiently even though it has great historical importance. Through the common use of mohair fibers on textile handcrafts in Nevşehir a- This fiber will be owned again spreading from Ankara- Central Anatolia to the world, b- This fiber native to Central Anatolian Region will be used in regional handcrafts c- An extra value will be added to textile products by reflecting the natural, historical beauty of Nevşehir into these products as patterns . Some handcrafts in which tiftik was used such as Ankara sofı could also be reproduced in Nevşehir.

Key Words: Mohair, Nevşehir, Carpet, Kilim, Ankara sofı.

1- Giriş

Nevşehir yöresinde dokuma el sanatları (halı, kilim, culfacılık); örgü el sanatları (çorap, oya örgüsü); toprak kap el sanatları (çanak- çömlekçilik) uygulanmaktadır.

Dokuma el sanatlarında özellikle Ürgüp, Avanos ilçelerinde halıcılığın oldukça gelişmiş olduğu belirtilmektedir. Yöre halılarında çözü ipleri önceleri yünden oluşmasına karşın bu gün farklı iplerden oluşmakta, halı düğümleri genelde yünden yapılmaktadır. Geleneksel tarz halılarda sedir halısı (ince uzun), taban halısı (uzun ve geniş), seccadelik halı (küçük boy) olmak üzere üç boy üretim yapılmaktadır. Halılar renk bakımından çevrede bulunan doğal boyalardaki renklerle paralellik göstermektedir. En çok bulunan renkler yeşilin tonları, siyah, kahverengi, sarı ve vişne rengidir. Motif olarak daha çok geometrik üç madalyonlu kompozisyonlar ağırlıklı olup göbekli, harikli, yılan bahçesi gibi adlarla tanımlanmaktadır.

Kozaklı ve Gülşehir ilçelerinde ise kilim dokuma görülmektedir. Kilim tekniği ile kilim dışında heybe, yolluk, denk çuvalları gibi ürünler de dokunmaktadır. Kilimlerin çözü ve atkı ipleri yünden oluşmaktadır. Motifler daha çok geometrik şekillerden oluşmaktadır.

Yoğunluk merkezlerinin Ürgüp ve Göreme olduğu cülfa tezgahlarında modern kumaş dokuma tarzının prototipi olarak düşünülebilecek kaba kumaşlar dokunmuştur. Motifleri ise renkli iplerle dokuma anında verilmiştir. Culfalıklarda üretilen kumaşlar kadın, erkek şalvarları yapımı ile bele sarılan şal kuşakta kullanılmıştır, günümüzde üretimi yapılmamaktadır.

Örgü el sanatlarında ise mil işi örgüler olarak Nevşehir yöresinde beyaz veya renkli çoraplar üretilmekte, bıtrak, baklava dilimi, sırcan dişi, sığır si-diği gibi motifler kullanılmaktadır.

Diğer örgü el sanatı olan oyalarda ise tığ işi, iğne ve mekik tipi oyalari üretilmektedir, kadın başı süsleme ögesi olarak kullanılmaktadır (Nevşehir Turizm, 2011).

2- Ankara Keçisi

Birçok ülkede 'mohair' olarak adlandırılan tiftik, bilindiği gibi bütün dünyaya Anadolu'dan yayılan Ankara Keçisinin ürünüdür. Bu nedenle Tiftik Keçisi, dünya literatüründe Ankara Keçisi (The Angora Goat) olarak tanınır, bilimsel adı Capra Hircus 'dur (Resim 1).

Ankara Keçisinin 11-12. Yüzyıllarda Anadolu'ya Türkler tarafından İran Yaylaları'ndan getirildiği bildirilmektedir. Ankara Keçisi, İç Anadolu'nun kurak iklimi ve toprağı ile iyi bir şekilde bağdaşarak değişime uğramış, o zamandan beri bu bölgede gelişmiş, İç Anadolu'ya özgü bir tür olma özelliğini bugüne kadar sürdürmüştür (Tamur, 2003, 20). Ankara Keçileri, İç Anadolu'da özellikle Ankara (başlıca Ayaş, Beypazarı, Güdül ve Nallıhan ilçeleri), Konya, Eskişehir, Afyon, Çankırı, Kastamonu, Yozgat, Çorum, Niğde, Kırşehir ve Bolu'da genellikle krem renkli olarak, Güney-Doğu Anadolu'da Siirt ve Mardin civarında da sınırlı sayıda siyah, kahverengi, krem ve gri renkli olarak yetiştirilmektedir (Tamur, 2003, 47) (Resim 2). Dünyada ise Türkiye dışında Amerika Birleşik Devletleri, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde önemli oranda; Arjantin, Rusya, Avustralya ve Yeni Zelanda 'da sınırlı ölçüde; Hindistan, Pakistan, Fransa, Kenya gibi ülkelerde düşük oranda Ankara Keçisi üretilmektedir (Gürler, 2008)

Ankara Keçileri ve onun ürünü olan tiftikten yapılan Ankara Sofu kumaşı nedeniyle Ankara, Osmanlı döneminde 19. Yüzyıla kadar çok özel bir ticari öneme sahipti ve tüm dünyaya nam salmıştı (Ankara Sanayi Odası, 2011) . Osmanlı'nın dünyadaki Ankara tiftik keçisi ve sof kumaşı tekeliini kırmak için Avrupalılar Ankara keçilerini kaçırmaya, Avrupa'da tiftikten kumaş üretme gibi çalışmalar yapmaya yönelmiş, bu çabalar karşısında Osmanlı Sultanları işlenmemiş ham tiftik dışsatımına, Ankara Keçisi satışına yasak koymuşlardı. Avrupa'ya yalnızca işlenmiş tiftik ürünleri, tiftik ipliği ve tiftik kumaşı satılacak; damızlık Ankara Keçisi ve ham tiftik yünü kesinlikle Avrupa'ya, yabancılara satılmayacaktı (Özakıncı, 2008). Bu koruma 19. Yüzyılda

Avrupa'da özellikle İngiltere'de dokuma makinelerinin icat edilmesi ve daha ucuz teknolojik kumaş üretiminin başlamasına kadar devam etmiştir. Nitekim Osmanlı Padişahı II. Mahmut 1838 Balta Limanı Antlaşması'nı imzalayarak, makine ile dokunmuş ucuz İngiliz mallarına karşı uygulanan gümrüğü kaldırtmış ve böylece bir yandan Osmanlı pazarını ucuz, makine ile dokunmuş İngiliz kumaşlarına açarak Türk yerli dokuma sanayisinin çöküşünü başlatmış, bir yandan da ham tiftik ve damızlık tiftik keçisinin yabancılara satışını önleyen yasakları kaldırarak Dünya Tekeli konumunu da bozmaya yol açmıştır. Osmanlı'nın sanayisini, ticaretini bir daha hiç düzelmeyecek denli baltalayan 1838 Balta Limanı Antlaşması'ndan sonra, İngiliz Albay Handerson Ankara'dan seçtiği damızlık tiftik keçilerini Güney Afrika'da özel olarak kurulan İngiliz çiftliklerine götürmüş, çoğaltmış ve böylelikle 1856'ya gelindiğinde İngiltere, Osmanlı'nın 1838'e dek büyük bir titizlikle koruduğu tiftik kumaşı tekeline son vermişti. Böylece, 1220'lerde Osman Bey'in dedesi Süleyman Şah'ın Anadolu'ya getirdiği tiftik keçileriyle yarattığı Osmanlı- Türk Tiftik Kumaş tekeli 1838'de Baltalimanı Andlaşması ile İngilizlere verilen serbest ticaret imtiyazı ile yok edilmiş, Ankara Keçilerinin kaderi belirlenmiş ve Ankara Keçisine Güney Afrika da İngiliz damgası vurulmuştur. Bunu Amerika Birleşik Devletleri izlemiş ve Anadolu 19. Yüzyıla kadar elinde bulundurduğu Ankara Keçisi- Tiftik üretimi tekeli gerilemeye başlamıştır (Özakıncı, 2008). Daha sonraki Osmanlı döneminde, geçmişteki ihmal ve hatalara karsın, Ankara keçisi yetiştiriciliği ile buna dayalı tiftik sanayinin öneminin kavrandığı ve bu konularda atılımlar yapmak için çabalara girildiği bildirilmekle birlikte, Ankara Keçilerinin ıslahı, elde edilen tiftiğin iç pazarda islenerek yurtdışına satışı alanlarında çalışmalar yapmak üzere "Türkiye Tiftik Cemiyeti"nin kurulması 1929 yılında gündeme gelmiştir. Cemiyet, 1930'da fiilen çalışmaya başlamıştır (Gürler, 2008). Türkiye Tiftik Cemiyeti de Ankara Keçisi yetiştirilmesini, dolayısıyla tiftik üretimini geliştirmeye çabalamış fakat 1960 lı yıllardan sonraki azalmayı önleyememiştir. Ülkemizde Ankara Keçisi yetiştiriciliği ekonomik, sosyal ve doğal faktörlerin etkisi altında her geçen gün azalma göstermektedir. Bu azalmada tiftik fiyatlarındaki yetersizlik ve pazar sorunu, meraların bilinçsiz kullanımı ve ziraat alanlarına dönüştürülmesi, meraların orman alanı olarak kullanılması, yetiştiricilere gerekli bilginin verilerek yoğun yetiştiricilik yöntemlerine alıştırılmaması, et fiyatlarının tiftik fiyatlarına göre daha fazla artması gibi nedenler rol oynamaktadır. Günümüzde Ankara Keçisi yetiştiren yurttaşlarımızın çoğu için tek nedenin geleneksel değerlere bağlılık olduğu söylenebilir.

3- Tiftik Lifinin Tarihsel Önemi

Ankara keçisi'nin yünü olan tiftik (moher (mohair: ing.; muhayyer: arapça)) doğal hayvansal kaynaklı elyafın "kıl kökenli elyaf" bölümünde yer almaktadır (Resim 3). Bugün dokuma sanayinde yünden sonra en çok kullanılan ve aranılan bir elyaf olduğu rahatlıkla söylenebilir. Gerek üretiminin fazlalığı, gerekse sahip olduğu üstün özellikleri nedeniyle tiftik, bu grupta incelenen kaşmir, alpaka, deve tüyü, keçi kılı vb. gibi diğer hayvansal elyafın başında yer alır.

1229 Yılından başlayarak Ankara ve çevresinde halk tiftikten ipek gibi kumaşlar dokudu. Türklerin dokuduğu tiftik kumaşların ünü Ankara'dan tüm dünyaya yayıldı ve tiftik keçisi dünyada Ankara Keçisi (Angora Goat) adıyla anılmaya başladı. Öteden beri Ortadoğu'da olduğu kadar Avrupa ve İtalya pazarında da aranan Türk kumaşları, bezleri ve halıları, Selçuklu Döneminde kazanmış oldukları ünü Osmanlı döneminde de korudu. Tiftikten dokunan sof kumaşlar, bogasi denilen pamuklu dokumalar ve ipekli kadifeler bunlar arasında başta yer alıyordu. Evliya Çelebi 1640'larda Ankara için "burası tiftik kumaşı (sof) yeridir. Bu kumaş da Ankara'ya özgüdür. Yeryüzünde başka bir yerde üretme olanağı yoktur. Kadın ve erkek herkesin işi tiftik kumaşı dokumaktır. Fransızlar bu Ankara Keçilerinden Fransa'ya götürüp yumuşak iplik eğirip tiftik kumaşı dokumak isterler de dokudukları şey sof olmaz. Hatta Ankara'dan eğrilmiş ipliği alıp Fransa'ya götürerek tiftik kumaşı yapalım dediler fakat yine olmadı." der. Sonra tiftik keçisini şöyle anlatır: "Tiftik keçisi beyaz süt gibi olup, onun gibi beyaz mahluk belki yoktur. Sof ipliği bunların yününden olur. Bu keçilerin tüyünü makasla kırkarsa ipliği sertçe olur. Ama yolarlarsa Eyüp Peygamberin ipeği gibi yumuşak olur... Kadın ve erkek herkesin işi softer" (Sektörüne sahip çık, 2011). O tarihlerde 621'i Ankara'da olmak üzere; Zir, Çankırı, Beypazarı, Nallıhan ve Kalecik'te 1355 tiftik tezgahının bulunduğu ve her yıl 20.000 top kumaşın yurt dışına satıldığını bildiriyordu (Özakıncı, 2008); (Altındağ Belediyesi, 2011) .

Tiftik lifinden ince bükülmüş iplikle dokunan düz kumaşa 'ham' veya 'sof' denir. Sof kumaşı son derece pahalı ve zengin çevrelerde çok aranılan bir kumaştı. Artık şarkılarda ve türkülerde kalmış tül inceliğinde feraceler bu kumaştan üretilirdi. Dokunan kumaş yıkanıp fırınılandıktan sonra kullanılmıştır. Kumaştaki parlaklık fırınlama ile elde edilmekteydi. Beyaz, siyah ve kırmızı renkleri en çok aranan türleri olup diğer renkleri de mevcuttu (bul-

maca sozlugu, 2011). Renk çeşitleri, dokunuşlarındaki ustalıklar, desen incelikleri dikkat çekmekteydi. Yerli ve yabancı tüccarlar tarafından önemli bir pazar oluşturmaktaydı ve Ankara, Osmanlılar zamanında sof yapımı, debbağlık ve kundura üretimiyle tanınan bir ticari merkez durumuna geldi. Ankara sofı İstanbul, Bursa ve Halep'te satıldığı gibi başta Venedik, Lehistan, İngiltere olmak üzere uzak ülkelere ihraç ediliyordu (İnalcık, 2011). Gelişen ticari hayat sonucu XV. - XVII. Yüzyıl başlarında Ankara'da Kurşunlu Han, Mahmut Paşa Bedesteni, Çengel Han, Pilavoğlu Hanı, Sulu Han, Çukur Hanı, Yeni Han, Zafran Hanı yapıldı. XVII. Yüzyıl başlarında kaledeki mahalle sayısı 9'a, kale dışındaki mahalle sayısı 85'e, şehrin nüfusu da 23000 - 29000'e yükseldi. 1858 Baltalimanı Andlaşması ile İngilizlerin Güney Afrikada da tiftik lifi üretmeleri, 19. Yüzyılda rejenere ve daha sonra sentetik liflerin üretilmeleri ile 'Sof Kumaşı' önemini kaybetti. Günümüzde sof kumaşı üretimi yapılmamaktadır. Ankara-Beypazarı- Sofçalan Köyü'nün adı üretilmiş sof kumaşından gelmektedir (Alternatif trekking, 2011). Ekonomik açıdan verimli olmamasına karşın, kültürel değerlere verilen büyük önem nedeniyle Türkiye Tiftik Cemiyeti tarafından "Ankara sofı" dokumacılığında bir dönem ısrar edilmiş, fakat günümüzde ekonomik nedenlerle bu kıymetli el sanatımız sürdürülemez bir duruma gelmiştir (Gürler, 2008).

1959 Yılında 8.442 ton, 1960 yılında ise 4.515 ton tiftik ihraç edilmiştir. Günümüzde yıllık tiftik üretimimiz 6.000 tondan 200 tona kadar gerilemiştir. 1960 Yılında yaklaşık 6 milyon baş olan Ankara Keçisi üretimi de 120 bin başa kadar düşmüştür (Sektörüne sahip çık, 2011). 2010 Yılında, son elli yıl içerisinde toplamda keçi sayısının yüzde 77, keçi eti üretiminin yüzde 30, keçi sütü üretiminin ise yüzde 74 düştüğüne dikkat çekilmiştir.

2005 Yılında Ankara keçisi sembolü içeren bir lira basılmıştır (Resim 4).

Ülkemizde tiftik üretimi Tiftik ve Yapağı Tarım Satış Kooperatifleri kanalıyla yürütülmektedir. Bu kooperatifler Aksaray, Ayaş, Beypazarı, Çankırı, Eskişehir, Gündül, Karaman, Kızılcahamam, Nallıhan, Kırıkkale, Polatlı, Seben'de bulunmaktadır.

Tiftik ve Yapağı Tarım Satış Kooperatifleri ve/veya Birlikleri çalışma konusuna dahil tiftik ürünü devlet tarafından destek kapsamına alınmış ve Nevşehir Bölgesinde de bu destek sürdürülmüştür. Bu desteklere rağmen tiftik üretimi ekonomimize canlılık getirecek ölçülere ulaşmamıştır (Kapa-dokya, 2011).

4- Tiftik Lifinin Tekstil Özellikleri

Tiftik lifi "moher" olarak da bilinir (moher: mohair(ing); muhayyer (arapça)).

Ankara Keçisi bu gün dünyanın bir çok ülkesinde titizlikle yetiştirilmesine rağmen, elde edilen tiftikler incelik, yumuşaklık ve parlaklık gibi özellikler bakımından yurdumuzda üretilen tiftikler seviyesine ulaştırılamamıştır. Tiftiğin endüstride aranılan üstün özellikleri ancak onun öz vatani olan yurdumuzda yetiştirilen Ankara Keçisi tiftiklerinde görülmektedir.

Tiftik Lifinin Fiziksel Yapısı: Tiftik lifi yünde olduğu gibi kütikül, korteks ve medüla tabakalarından yapılmıştır. Kütikül tabakasındaki örtü hücreleri yünde olduğu gibi kalkık pullar şeklinde değildir. Mikroskop altında pullar görülmez. Bu özellik tiftiğin yünden çok daha parlak olmasını sağlar. Bu yapısından dolayı yün kadar çekmez ve keçeleşmez. Korteks hücreleri yüne nazaran daha fazladır. Elyafta kıvrım sayısı azdır. İnce lifler daha kısa, kaba lifler ise daha uzundur. Normal olarak melez yünlerin kalınlığındadır. Renkleri beyazdan açık krem rengine kadar değişir.

Tiftik Lifinin Kimyasal Yapısı: Tıpkı yünde olduğu gibi hayvandan ileri gelen yağ, ter tuzları v.b. kirlilikler içerir. Temel kimyasal yapısı, yündeki gibi keratindir, ancak kimyasal reaktiflere karşı direnci yünden daha azdır. Bu yüzden elyafın işlenmesi ve kumaşın terbiyesi işlemlerinde daha dikkatli olmak gerekir (Wikipedia, 2011).

Tiftik Lifinin Fiziksel Özellikleri: Tiftik, Ankara bölgesi keçilerinde gümüş beyazı rengine, Siirt, Mardin Bölgesindeki Ankara Keçilerinde ise gri, kahve rengi, siyah renklerde olabilmektedir. Kütikül tabakasındaki pulcuklar yündeki gibi kalkık durumda olmadığından lifler parlaktır ve aynı nedenlerle yündeki kadar keçeleşmez veya keçeleşmeye daha dayanıklıdır ve boyut değişmesine karşı da daha dayanıklıdır. Uzunluğu 12- 30 cm olabilmekte, inceliği ise keçilerin yaşına ve cinsine bağlı olarak 23-40 mikron arasında değişmektedir. İnce lifler daha kıvrımlı, kalın lifler daha az kıvrımlıdır. Elastiktir, yumuşaktır, çeşitli eğirme, bükme vb. işlemlerine dayanıklıdır, kopma dayanıklılığı da oldukça yüksektir. % 16- 18 Oranında nem çeker, nemi insan cildinden adeta fitil gibi çeker ve giysinin dışına verir, bu nedenle giysi konforu açısından üstün bir özelliğe sahiptir. İnsan cildinde rahatsızlık yaratmaz, güneş ışınlarını geçirmez, ve güneş ışınlarına ısıya karşı da dayanıklıdır. Lifin içindeki medula tabakasından dolayı ısıyı iletmez, kışın sıcak tutar, yazın ise serin tutar. Kolayca boyanabilir, kir tutmaz veya kirini hafif bir yıkamayla kolayca verir. Sadece tiftik olarak kullanılabileceği gibi diğer tekstil elyafı ile özellikle %30 oranında yünle, akrilik ve pamukla da karıştırılabilir.

mektedir. Kamgarn (taranmış ince, uzun lifler) ve ştayhgarn (karışık uzunluktaki lifler) olarak işlenebilir. Tiftik lifleri yün gibi güç tutuşur antibakteriyel özellik gösterir ve hafiftirler, bu nedenle yazlık giysilerde de kullanılabilir.

Tiftikten döşemelik kumaşlar, elbiselik kumaşlar, triko şeklinde dokumalar, örgüler, battaniyeler, halı, kilim, şal, şapka, atkı, peruk, astarlık kumaş, oyuncak kumaşı, tela vb. yapılabilir. (Mohair USA, 2011); (Hayvan türleri, 2011).

5- Nevşehir'deki Tekstil El Sanatlarının Durumu

Nevşehir'de örneğin Asur Ticaret Yolu ve İpek Yolu üzerinde bulunan Avanos'ta çömlekçilik devam ederken bu ilçenin en önemli el sanatlarından olan halıcılığın 1980 li yıllarda bittiği belirtilmektedir. Bir dönem kendi geleneksel motifleriyle el sanatlarına renk katmış olan bu ilçede bugün daha çok başka yörelerin halıları, örneğin Hereke, Milas, Kayseri halılarının satıldığı belirtilmektedir. Nevşehir, Niğde, Konya halılarının en tipik özelliği, halıların başlangıç ve bitiş kısımlarında orta zemini çevreleyen ana bordürün haricinde bir bordürün daha yer almasıdır. Bu bordürlerin içinde geometrik motifler yer almaktadır. Zemin sarı, kırmızıdır. Bu yörede halı, kilim, seccade, minder, yastık, heybe, çuval, yolluk gibi tekstiller dokunmuş; bu tekstiller cehri, ceviz kabuğu, serkile, gümüş süpürge, ayva yaprağı, zerdali kökü, narpuz, güvelek, üzüm çekirdeği vb. ile boyanmıştır (Bayındır, 2007).

Avanos'ta tekstil el sanatlarının geldiği durum Nevşehir'in genelinde de düşünülebilir. Son derece turistik olan ve her yıl binlerce turistin ziyaret ettiği bu bölgede tekstil el sanatlarının yeni bir bakış açısıyla ele alınması hem bölgeye hem de ülkemize önemli yararlar sağlayacaktır.

6- Sonuç ve Öneriler

Anadolu birçok medeniyete öncülük ettiği gibi, yer altı yer üstü zenginlikleri nedeniyle de her zaman ilgi odağı olmuştur. Fakat bu zenginliklerimize yeterince sahip çıkmadığımız da bir gerçektir. Anadolu'dan dünyaya yayılan Ankara Keçisi Anadolu'nun bağrından çıkmış bir zenginliğimizdir ve özellikle İç Anadolu'nun sembolüdür. Nevşehir ili de Dünya'da sayılı doğal güzelliklere sahiptir. Nevşehir'in doğal güzellikleri ile Ankara Keçisinin tiftik liflerinin birleştirilmesi ile bu life yeniden bir hayat ve anlam verilebilir. Söyle ki;

1. Tiftik lifinden halı, kilim üretimi geliştirilebilir.
2. Tiftik lifinden çorap, minder vb. tekstiller üretilebilir.
3. Tiftik lifinden el ile 'Ankara Sofu' dokunarak hem yöresel hem de tarihi- turistik üretim yapılabilir.

4. Tiftik lifinden keçe vb. üretimi yapılabilir.
5. Halı, kilim ürünlerine geleneksel motifler veya Ürgüp, Göreme vb. doğal zenginliklerinin fotoğrafları işlenerek aynı zamanda turistik bir amaçta geliştirilebilir.
6. Tiftik lifinden farklı renk çalışmaları ile farklı ürünler elde edilebilir.

Böyle bir projeye 'Anadolu'nun doğal zenginlikleri' adı verilebilir ve aynı zamanda hem Ankara Keçisini hem de Nevşehir'i tanıtacak, yaşatacak, gelecek kuşaklara aktaracak bir eserler serisi oluşturulabilir.

Kaynaklar

Alternatif Trekking; <http://www.alternatiftrekking.com/SizdenGelenlerDetay.asp?id=5>

Altındağ Belediyesi; <http://www.altindag.bel.tr/uygulama/tarih/default.asp?bolum=ankarada>

Ankara Sanayi Odası; http://www.aso.org.tr/kurumsal/index.php?sayfa_no=38

Bayındır, Zehra; Günümüzde Avanos'ta (Nevşehir) el halısı üretimi ve Avanos halılarının özellikleri , Yüksek Lisans Tezi- Dokuz Eylül Üniversitesi- Geleneksel Türk El Sanatları Dalı, İzmir, 2007.

Bulmaca Sözlüğü; <http://www.bulmacasozlugu.com/tag/sof-nedir>

Gürler, Ayşe Menteş; Türkiye Tiftik Cemiyetinin Tarihçesi, Lalahan Hayvancılık Araştırma Enstitüsü Dergisi, 2006, 46(2), 39-46.

Hayvan türleri; <http://www.msxlab.org/forum/hayvan-turleri/248082-ankara-tiftik-kecisi.html>

İnalcık, Halil; <http://www.haberler.com/dunyaca-unlu-tarihci-halil-inalcik-tan-haci-2603702-haberi/>

Kapadokya; http://www.kapadokya.cc/haber_detay.asp?haberID=1895

Mohair USA; www.mohairusa.com

Nevşehir Turizm; <http://www.nevsehir.kulturturizm.gov.tr/belge/1-45785/halk-sanatlari.html>

Özakıncı, Cengiz; Türkiye'nin Siyasi İntiharı Yeni-Osmanlı Tuzağı, Otopsi yayınları, 2008, İstanbul.

Sektörüne sahip çık; <http://www.hanemiz.com/tekstil-bolumu/158295-sektorune-sahip-cik-1-a.html>

Tamur, Erman; Ankara Keçisi ve Ankara Tiftik Dokumacılığı, Ankara Ticaret Odası, Gemi Ofset, 2003, Ankara.

Wikipedia; <http://tr.wikipedia.org/wiki/Tiftik>

Resimler

Resim 1. Ankara Keçileri.

Resim 2. Siirt, Mardin’de yetişen renkli Ankara keçisi.

Resim 3. Tiftik Lifi.

Resim 4: Ankara keçisi sembolü içeren lira.

ANADOLU ÇÖMLEKÇİLİĞİNİN SORUNLARINDAN BİR KESİT "AVANOS"

ONE SECTION FROM THE PROBLEMS OF ANATOLIAN POTTERY,
"AVANOS"

Ayşegül ACAR*

ÖZET

Anadolu çömlekçilik denilince akla ilk gelen yerlerden biri Avanos'dur. Aynı zamanda bugüne kadar üzerinde en fazla araştırma yapılan çömlekçi merkezlerimizden biridir.

Geçmişi çok eskilere dayanan Avanos çömlekçiliği günümüzde ciddi sorunlar yaşamaktadır. Aşılamayan ekonomik sorunlar, adını çömlekçi kasabası olarak dünyaya duyurmuş olan Avanos'ta çömlekçiliğin günden güne gerilemesine ve yok olmasına neden olacaktır. Nedir bu sorunlar?

Öncelikli sorun Avanos çömlekçiliğinde kullanılan geleneksel formların, plastik ve alüminyum ürünlerin yaygınlaşması ile ve genel olarak yaşam tarzının, değişmesi çömlekçi formlarının kullanım dışı kalmasına neden olmuştur. Geleneksel formlara olan talebin azalmasının doğal sonucu olarak Avanos'ta çömlekçiliğe olan ilginin de azaldığını söyleyebiliriz. Bunun sonucunda Avanoslu gençler çömlekçiliği meslek olarak görmemeleri.2005 yılında meslek liselerine bir tane, iki tane öğrenci kayıt yaptırmış olmaları da bu sanatın yok olma sürecini hızlandırmaktadır.

Bir diğer gerileme nedeni de; turizm olgusudur. Turizmle birlikte daha kolay ve karlı işler yapılması yaygınlaşmıştır. Bu nedenle geleneksel ürünlerin tamamen bırakılmakta ve üretilen ürünler yozlaşmaktadır.

Bütün bu sorunlarla birlikte çözümler üretmek için uğraşan Avanoslu çömlekçiler yapılan sempozyumlarla, oluşturulan çalıştaylarla Avanos çömlekçiliğini tanıtmaya ve yaşatmaya çalışmaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Çömlekçilik, Sorun, Yozlaşma, Turizm, Eğitim.

* Öğr. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, Gönen Meslek Yüksekokulu-Isparta,
e-posta: aysegulacar@sdu.edu.tr

ABSTRACT

When Anatolian pottery is mentioned, one of the first places, coming to mind is Avanos. At the same time it is one of our pottery centres on which the highest number of researches has been carried out till today.

Avanos pottery whose history dates back to the old times faces serious problems. Economical problems which cannot be overcome will cause pottery in Avanos which has got famous worldwide as pottery town to drop behind and to disappear day by day. What are these problems?

The main problem is that traditional forms, used in Avanos pottery, and pottery forms have become out of use since plastic and aluminium products have become widespread and lifestyle in general has changed. We can also say that the interest towards pottery has decreased in Avanos as a natural result of the decrease in demand to traditional forms. So the fact that young people of Avanos do not see pottery as a profession and one or two students have registered to vocational high schools in 2005 speed up the process of disappearing of this art...

Another reason for decline is the fact of tourism. With tourism, doing easier and more profitable works has become widespread. Therefore traditional products have been abandoned totally and manufactured products degenerate.

Together with all these problems, potters from Avanos aim to promote and maintain Avanos pottery with symposiums which are held and workshops which are established.

Key Words: Pottery, Problem, Degeneration, Tourism, Education.

1. Giriş

Çömlekçiliğin başlaması, göçebe kavimlerin yerleşik düzene geçişi ile olmuştur. Bu yeni dönem tarımın, hayvancılığın, dokumacılığın ve dolayısıyla ticaretin başlamasına sahne olmuştur. Tarım ve ticaretteki gelişmeler ise kap-kacak gereksinimini arttırmış ve çömlekçiliğin başlamasını sağlamıştır.

Çarkın bulunuşuna kadar çömlekleri genelde kadınların yaptığı düşünülmektedir. Bu düşüncede, sepet örme ve sucuk yöntemi ile çömlek yapımının benzerlik göstermesinin büyük payı vardır. Kadınlar çarkta önceleri sadece kendi ihtiyaçları için çömlek ürettiyordu. Oysa elde üretim, artan tale-

bi karşılamaya yetmiyordu. Artan çanak çömlek ihtiyacı, kuşkusuz kadınların ev işi ve çocuk bakmak gibi işlerin yanında karşılayamayacakları bir talepti. Çünkü çarkta çekmesi, perdahlanması, süslemesi ve fırınlanması ile tüm gün çalışılması gereken bir iş gücü gerektiriyordu. Çarkın icadı ile erkekler, çömlekçilik işini kadınlardan devralmıştır.

M.Ö. 3000’lerden itibaren çömlekçilik bir iş kolu olmuş, günümüzde de sadece bu işle geçimini sağlayan insanlar vardır.

Ülkemizde Nevşehir iline bağlı Avanos ilçesi; çömlekçilik denilince akla gelen ilk yerlerden biridir. Göreme ve Ürgüp gibi turistik yörelere yakın olmasının yanı sıra hammadde kaynaklarının o il de bulunuyor olması Avanos’da çömlekçiliğin çok gelişmiş olmasının sebeplerindendir.

Avanos’da çömlekçiliğin tam olarak ne zaman başladığı bilinmemektedir. Genellikle Hititlerden bu yana Avanos’ta çömlek yapıldığından bahsedilmektedir. Oysa bölgede Hititler öncesine tarihlenen höyüklerde yapılan kazılarda yerleşik olarak seramik yapıldığını gösteren bulgulara ulaşılmıştır. Bugün Avanos ilçesi Sarılar beldesindeki Zank Höyük kazılarında Tunç Çağı’ndan (M.Ö. 3000–1200) başlayarak Klasik Çağ’a kadar çeşitli çanak-çömlek buluntuları elde edilmiştir. Yine Avanos’un Topaklı belde-sinde Topaklı Höyük’te yapılan kazılarda, Tunç Çağı’nda Bizans dönemi-ne kadar sıralanan 24 yapı katında çeşitli seramik parçaları bulunmuştur. Bu bulgular Avanos’ta çömlekçiliğin geçmişinin oldukça eskilere dayandığını göstermektedir.

Avanos eskiden beri çömlekleriyle ün salmıştır. Burada yapılan çömlekler çuvallara koyularak eşeksirtına bağlanır, çevre il ve ilçelerin pazarlarına satılmaya götürüldü. Bu pazarlama biçimi Osmanlı Devleti döneminde olduğu kadar Cumhuriyet Dönemi’nde belli bir süre devam etti. Avanos erkeklerinin oluşturdukları uzun kervanlarla, Adana’ya kadar çanak, çömlek ve halı satmaya gittikleri biliniyor. Bu ürünler gidilen yerlerde çoğunlukla takas usulü satılırmış. Çömleği alan çömleğin dolusu kadar ürettiği üründen verirmiş. Geçim bu şekilde sağlanırmış.”Dolusuna bulguruna, pirincine, tuzuna, peynirine” diye çömleklerin pazarlandığını görenler, “Avanızlılar yine geldi” derlermiş. Taşıma sırasında ürkek olduğu için katır tercih edilmezmiş. Yolculuk sırasında kırılanlar ise yol kenarına atılmış. Gerçekten de zamanla Avanos’u çevredeki diğer merkezlere bağlayan yollar çömlek kırıklarıyla dolmuştur.

Foto: 1

2. Avanos Çömlekçilik Yapım Aşamaları

Çömlek yapımı ilk olarak uygun toprakların “ışlık” adı verilen atölyelere getirilmesiyle başlar. Avanos’ta çömlekçilikte kullanılan topraklar, Kızılırmak’ın eski yataklarından ve çevredeki tepelerden elde edilir. Bu bölgeler arasında eskiden beri kullanılan, Gedik, Burabayır, Cinderesi ve Kızılöz sayılabilir. Gedik’te kırmızı ve gök, Burabayır’da çoğunlukla kırmızı, Cinderesi’nde kırmızı ve gök, Kızılöz’de ise kırmızı renkli topraklar bulunmaktadır. Atölye’ye gelen toprak kabaca aşağıdaki işlemlerden geçerek çömlek haline dönüşür.

Yapılacak işe göre farklı toprakların farklı oranlarda karıştırılması işlemine harmanlama denir. Daha sonra bu topraklar kırılır. İri olan taneler çekiç yardımıyla kırılır, inceltir; granül haline getirilmeye çalışılır. Kırılma işleminden sonra eleme işi yapılır. Eleme işleminden sonra karıştırma işlemine geçilir. Elle yapılan bu işleme yörede “çamur çıkartmak” adı verilir. Çamura onda biri kadar su atılarak karıştırma işlemi yapılır. Daha sonra ezme işlemine geçilir, ezme işleminden sonra dinlendirmeye geçilir; dinlendirme yapılmazsa çamurda çatlama olur. Dinlendirme sırasında çamur içindeki su ve mineraller homojen olarak dağılır. Bir günlük dinlendirme süresinin ardından çamur şekillendirilmek üzere hazırdır. Şekillendirme çamurun

yoğrulmasıyla başlar. Bu işlem elle yapılır. Çamurun bir gün içinde şekillendirilmesi gerekir. Yoksa çamur sertleşmeye başlar ve şekillendirme güçleşir. Şekillendirme işlemi tornada yapılır.

Bölgede “çıkırık” adı verilen tornalar ayakla döndürülürdü. Günümüzde elektrikle çalışan motorlu tornalar kullanılmaktadır. Ancak turistlere satış amaçlı yapılan gösterilerde hala ayakla döndürülen tornalara rastlamaktayız. Bu işlem şu şekilde gerçekleşir: Tornanın üzerine yapılacak işin büyüklüğüne göre kalıplar koyulur. Kalıplar, taban kalıbı, düz kalıp ve ulak kalıp olmak üzere üçe ayrılır. Kolay ve tek seferde yapılabilecek kaplar için taban ve düz kalıplar, aralıklarla iki seferde yapılabilecek kaplar için, taban kalıp, tabanı olmayan ulak kalıp ve bazen de her üç kalıp birden takılır. Tornada çalışan ustanın yanında küçük bir su kovası bulunur. İşin kurumaması için zaman zaman usta küçük bir keçe aracılığı ile çamura su verir. Şekillendirme sırasında çamurun merkeze iyi yerleştirilmesi gerekir; aksi takdirde çamur yalpa yapar ve düzgün şekil almaz. Ürün kabaca şekil aldıktan sonra ince işçiliğe geçilir. Üretilen ürün çeşidine ve isteğe bağlı olarak zırlama ve perdahlama işlemine geçilir. Çömlek kurutmaya bırakılmadan önce üzerinin boyanmasına zırlama denir. Deri sertliğine geldiğinde çömlek perdahlama işlemine geçilir. Mamülün yüzeyinin parlatılmasına perdahlama denilir.

Foto:2

Ürünün sertleşmesi ve kullanıma uygun hale gelmesi için son aşama pişirme işlemidir. Pişirme fırınlarında olur. Gazlı fırın ve de elektrikli fırınlarla birlikte bazı atölyelerde ilkel pişirimlerde yapılmaktadır.

Avanos'ta geçmişten günümüze yaygın olarak kullanılan fırınlar odun, talaş ve saman gibi katı yakıtlar kullanılarak ısıtılan fırınlardır. Bu tip fırınlar, ürünlerin koyulduğu yer ile ateşin yandığı yeri ayırabilmek amacıyla iki bölümlü olarak yapılmaktadır. Yöresel olarak ürünlerin koyulduğu yere "koyacak" ateşin yandığı yere "ocak" adı verilir. Ocak bölümü kısmen toprağın altındadır. Pişirim sırasında fırının iç ısı 750-950 derece değişir. Bu ısının aşılması ürünün deforme olmasına sebep olur. Ürünün ısıya yakın ya da uzak olması renklerin farklı olarak çıkmasına neden olur. Avanos'ta genelde tek pişirim olur. Bölgede "çanakthane" olarak adlandırılan Avanos'un çanakthane" olarak adlandırılan Avanos'un çömlek atölyeleri daha çok "işlik" adıyla bilinir. 1967-69 yıllarında yapılan sayımda Avanos'ta 100 işlik olduğu tespit edilmiştir. 1972 yılında bu rakam 75'e düşmüştür. Bu rakam 2005 yılında 30-35 günümüzde de 12'ye kadar gerilediği görülmektedir. İşlikler 5-20m uzunluğunda, 4-6m genişliğinde, 4-5m yüksekliğindedir, taştan yapılmışlardır. Tavanları kemerli, zeminleri ise topraktır. Çok az pencere vardır. Pencerelerden biri kapı kenarında diğeri ise karşı duvardadır. İşlikler genelde güneş ışığı almazlar; bazıları kayadan oyma mekânlar içinde bulunur. Yaz-kış ısı 13 derece civarındadır. Atölye işleyişi usta-çırak ilişkisi şeklindedir. Her işlikte 1 ila 4 arasında değişen torna makineleri vardır. Makineler gün ışığından yararlanmak için kapının karşısına koyulur. Avanos'ta üç tip tezgâh vardır. Çarklı, çıkık ve de tahta tezgâhtır. Bunların hepsi ayakla döndürülen ilk el tezgâhtır. Çıkık ve tahta tezgâh kullanımı daha yaygındır. Bu iki tezgâh arasındaki fark ayakla döndürülen ilkel tezgâhlardır. Çıkık ve tahta tezgâh kullanımı daha yaygındır. Bu iki tezgâh arasındaki temel fark ayakla döndürülen tablaların birinin tahtadan, diğerrinin çömlek çamurundan yapılmış olmasıdır. Bugün yaygın olarak kullanılan tezgâh elektrikli tezgâhtır. Tezgâhların yanı sıra bir çömlek atölyesinde, 1-1,5m büyüklüğünde çamur havuzu, çamur yoğurma masası ve de kurutma rafları gibi bölümler bulunmaktadır.

Avanos çömlekçiliği bir markadır. Avanos'ta çömlekçilik örgütleri var. İlk yapılanma 1923 yılında Avanos Desticiler Kurumu'dur. 1937 yılında bu kurum Avanos Destici Esnaf Kurumu adını alır. 1945 yılında kooperatif şeklinde bir örgütlenmeye gidilir. Bu kooperatifin adı da Taşkın Çini ve Porselen

Fabrikası Kooperatifidir.1965–1970 yılları arasında bu kooperatif Avanos Çömlekçileri Kalkındırma Derneği olduğunu görüyoruz.1993 yılına kadar, bu dernek faaliyet göstermiştir.

Avanos'ta çömlekçilikte kullanılan topraklar dernek tarafından sağlanmaktadır. Dernek Gedik, Burakabayır, Cinderesi ve Kızılöz mevkilerindeki toprakları il özel idaresine ödeyerek aldığı izinle işletmektedir. İşletilen alan otuz bin metrekarelik bir sahadır. Derneğe üye olan işyerleri,100kg çuval için 3 TL ödeyerek toprağı satın almaktadır. Bu bedel toprağın kazılıp çıkartılması, çuvallanması ve taşıma giderleri içindir.

Avanos'taki örgütlenme zaman içerisinde bir sürü ad değiştirmiştir. Çanakçılar Derneği ve Avanos Çömlekçiler Esnaf ve Sanatkârlar Derneği gibi isimler almıştır. Akabinde Avanos Çömlekçiler Esnaf ve Sanatkârlar Odası adıyla kurulmuştur.2004 yılında kapanmıştır.2006yılında Avanos Kültür ve Sanat Derneği adıyla kurulan ve ağırlık olarak çömlek sorunlarıyla ilgilenen dernek adını 2009 yılında Avanos

Çömlekçiler Derneği olarak değiştirmiştir. Günümüzde de bu adla faaliyetlerini sürdürmektedir.

Foto: 3

Foto: 4

Avanos'ta çok fazla çömlek formları bulunmaktadır. Kullanım ön plandadır. Çoğu kap içine ne konulacaksa onun adını alır. Turşuluk, güveç, su testi, bardak, yağdanlık vs.

Avanos çömlekçiliğinde ürün çeşidi çok fazladır. Türkiye'de ürün çeşitliliği en fazla olan yöredir. Türkiye'de ürün çeşitliliği bakımından bu kadar geniş yelpazeye sahip başka bir bölge yoktur. Ustalar çok yeteneklidir ve kadehten duvar panosuna kadar, çok farklı ürünler yapılmıştır.

Foto: 5

Geçmişten günümüze köprü olan Avanos çömlekçiliğinin geçmişte de varolan; günümüzde de katlanarak devam eden bir takım problemleri vardır.

3. Nedir bu problemler:

İnsanlık tarihi kadar eski bir meslek olan çömlekçilik; bakır, alüminyum ve çelikten yapılan ürünlerin yaygınlaşmasıyla artık sadece süs eşyası üreten bir meslek haline gelmiştir.

Avanos'ta çömlekçilik babadan oğula geçen bir meslektir. Usta-çırak ilişkisi içerisinde işleyen bir döngü vardır. Çırak olarak bir işlikte çalışmaya başlayanlar ustalaştıklarında ya çalıştıkları işliğı aile üyelerinden devralırlar ya da kendi işliklerini açarlar Bu işleyişin aksamaması; ustaların yetiştirecek çırak bulamaması, bu mesleğin gerilemesine sebep olmuştur. Avanoslu gençler çömlekçiliğı meslek olarak görmemekte, başka alanlarda çalışmak istemektedirler.2005 yılında Avanos Endüstri Meslek Lisesi'ne son sınıfta seramik öğrencilerinin sadece bir tane olduğu bildirilmiştir.

Avanos'ta çömlekçiliğın gerilemesinde faktör olarak gösterilen diğer etmen turizmdir. Turizmle birlikte satışı kolay ve olan ürünlerin yapılması yaygınlaşmıştır. Bu durum ürünlerle ilgili yozlaşmayı da beraberinde getirmiştir. Bu meslek dalındaki insanlar geçimlerini bu alandan kazandıkları için yeni biçimlerin yaratılması ya da geleneksel biçimlerin değiştirilmesinden rahatsızlık duymuşlardır. Ama Avanos imajı bundan rahatsızlık duymuştur. Seramik yerine alçıdan yapılmış süs eşyaları, tüyler, plastik boyalarla boyanmış ürünler; kazanç sağlamak amaçlı yapılan malzemelerdir.

1990 yılından itibaren Avanos çömlekçiliğinde yeni bir akım başlamıştır. Rapido tekniği denilen bu akım; üretilen çömlek, seramiklerin rapido kalemle çizilerek desenlendirilmiştir. Turistlerden ilgi görmektedir, ama Avanos kimliğini yansıtmamaktadır.

Günümüzde Avanos'ta Kütahya çinisi ve rapido işlerin satışı önemli yer tutmaktadır.

Foto: 6

Son dönemlerde alimünyum ve plastik kapların çömlekçiliğin rakibi olarak büyük bir sorun olarak görülsede; bu ürünlerin kansorejen madde ihtiva etmeleri ve günümüzde insanlarımızın doğa bilincinin gelişmiş olması sebebiyle natürel ürünleri tercih etmeye başlamaları, nefes alabilir olması bakımından gerek çömleğin ve gerekse çömlek içinde saklanan malzemelerin doğallığını muhafaza edilebilir olması çömlekçiliğin en büyük artısı olarak kabul edilebilir.

Ancak yaklaşık 8000 yıllık geçmişi bulunan çömlekçiliğin petrol bazlı plastik gibi evveliyatı fazla olmayan ve bu sebeple de köklü bir geçmişi olmayan plastikle rekabeti değildir; asıl sorun, çömlekçilik sanatının yok olma ya başlamasıdır.

4. Genelde çömlekçiliğin özelde ise Avanos'un içinde bulunduğu sorunlara çözüm önerileri getirilirse;

Topraktan yapılan kapların sağlığa uygun olmasını sağlamak amacıyla iç ve dışının sırlanmasında fayda vardır.

Sırlı olması;

- a) Temizlenmesini kolaylaştırır.
- b) Bünyesine su, yağ, bakterinin girmesini önler.
- c) Farklı renk alternatifi sağlar.
- d) Estetik görünüm verir.

Rakiplerine karşı üstünlük sağlaması için form değişikliklerine yönelmek gerekir. Fonksiyonel formlar geliştirilip günlük yaşamdaki eksiklikleri tamamlanmalıdır.

Çömlek kullanımını özendirmek için onun rakiplerine göre üstün özelliklerinin ön plana çıkarılması gerekir.

Üretim teknolojilerindeki gelişmelerin takip edilerek bol miktarda üretim yapılarak maliyetlerin aşağıya çekilmesi gerekmektedir. Fiyat olarak da rakipleri ile yarışabilmesi ve teminin kolaylaştırılması gerekmektedir.

İzmir, Menemen, Erzurum, Nevşehir, Diyarbakır, Gaziantep, Kütahya illerimiz de artık sayılı ustalar ile gerçekleştirilen çömlekçiliğin gençlere tekrar özendirilmesi gerekmektedir, özendirme iki şekilde sağlanabilir.

Birincisi reklam ile sağlanabilir. Alışveriş merkezlerinde Avanos çömlekleri ile ilgili tanıtıcı stantlar bulunmalıdır. Gerek yerel ve gerekse ulusal fuarlarda Avanos çömleklerine ait bölümler olmalıdır. Ayrıca gençler için idol haline gelmiş ülkemiz starlarının veya kanaat önderlerimizin uygun ortamlarda Avanos çömleklerinin kullanımını teşvik edecek beyanatlar vermesi, bu durum Avanos çömleklerine olan ilgi alakayı artıracak, dikkatleri bu yöne çekecek çömlek ustalarının yaptığı işi daha kaliteli kılacak, sırf satış amaçlı ucuz işler yapmayacaklardır. Böylelikle gençler bu işe tekrar talep kar olacak, okullarında okuyacaklardır.

Bir diğer özendirme şekli ise yerel yönetimlerden İl Özel İdareleri ve Üniversitelerin çömlekçilik ile ilgili ödeneklerini artırmaları, bu yönde dönem dönem fuar ve organizasyon yapmaları mümkündür. İl Özel İdarelerinin mikro krediler verdiği malumdur, bu mikro kredilerin Çömlekçiliğin özellikle Avanos çömlekçiliğinin devamında ve gelişiminde büyük bir faktör olacaktır.

Devlet istihdam yaratmak amacıyla çalışanların sigorta primlerinin ödemesini üstlenmeli yatırımlar teşvik edilmeli, üretimde vergi indirimi getirilmelidir.

Unutmamak gerekir ki Avanos çömlekçiliği artık bir kültür mirasıdır. Avanos çömlekçiliğine gereken destek verilmezse yok olacaktır. Aslında yok olan tek başına çömlekçilik değil halkımıza ve yöremize ait bir kültür yok olacaktır.

NEVŞEHİR TANITIMINDA YÖRENİN KÜLTÜREL DEĞERLERİNİN KULLANILMASININ GRAFİK TASARIM AÇISINDAN İNCELENMESİ

THE ANALYSIS OF THE USE OF CULTURAL VALUES IN THE PUBLICITY OF NEVSEHIR IN TERMS OF GRAPHIC DESIGN

Banu BULDUK*

ÖZET

Görme eylemi sözcüklerden önce gelmiştir (Berger, 2004). Göz yardımıyla bir şeyin varlığını algılamak olarak tanımlanan görmek sözcüğü, bakmak sözcüğüyle farklı anlam taşımaktadır. Bu fark “*baktığımız şeyleri görmemiz*” olarak ifade edilebilir. Bakmak sözcüğü ise, bir seçme/ayıklama kazanımı/uygulamada edildiği bilgi ve beceri olarak tanımlanabilir.

Tanıtım ise, bir ürünün/hizmetin topluma sunulması sürecinde, insanları o ürün/hizmet hakkında bilgilendirmek ve ürünü/hizmeti duyurmak için yapılan çalışmalar bütünü olarak adlandırılabilir. Bir tanıtımın başarılı kabul edilmesi; izleyicinin dikkatini çekmesi, ürünün fark edilirliğini arttırması, izleyicinin bakışının reklam üzerinde kalmasını sağlaması, ürün/hizmet hakkında merak duygusunu uyandırması ve satın alma eylemine geçmesini sağlamasıyla değerlendirilir. Nevşehir ilinin tanıtımında da yörenin kültürel değerlerinin yansıtılması ve izleyiciye bilginin doğru iletilmesi yörenin kültür turizmi açısından önem taşımaktadır.

Bu bağlamda, Nevşehir ve yöresinin kültürel özellikleri ile önemsenmesi gereken değerleri, uygun medya ortamlarında doğru ve etkili bir yöntemle işlenerek tanıtılması, başka bir ifadeyle de “*Nevşehir’i görmemiz*” ve hakkında bilgi sahibi olmamız çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Nevşehir’in edebiyatı, destanları, el sanatları, tarihi, eserleri ve yöreye özgü yemekleri ve tatları kültür turizmi açısından ön plana çıkarıl-

* Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Bölümü, e-posta: banubulduk@gmail.com

ması gereken değerlerdir. Nevşehir iline ait dikkat çekilmesi istenen bu temel detaylar göz önünde tutulmalı ve etkili bir şekilde günümüz ileri teknolojinin de yardımı ile -gerek şehir tasarımımda gerek sosyal paylaşım sitelerinde - grafik tasarım alanında tanıtılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Tanıtım, Grafik Tasarım, Şehir Reklamcılığı, Nevşehir Tanıtımı.

ABSTRACT

Seeing action comes before words (Berger, 2004). The word of seeing defined as the perception of something with the help of an eye has a different meaning from the word of looking. This difference can be defined as *“to see the things we look at”*. As for the word of looking, it can be defined as a gain for a selection/picking. As for the publicity, it can be named as to inform people about a product/service in a process of the launching or providing the product/service and the whole works done to announce this product/service. The success of the publicity is assessed whether it attracts people, engages a look on the advertisement, arouses curiosity about the product/service and leads an action of purchasing. And for the publicity of the city of Nevsehir what matters way in terms of cultural tourism is to reflect the cultural values of the area and to convey the knowledge in a right way.

In this context, the regardable values of Nevsehir and its neighbourhood, the publicity of them trough appropriate media medium through a right and effective method, in other words, *“seeing Nevsehir”* and having information about it underlie this study.

The literature, epics, handicrafts, history, artworks and its own traditional food and tastes of Nevsehir are the values to be highlighted. These essential details that are wanted to be pointed out should be considered and introduced in graphic design fields effectively by the help of today's advanced technology – either in city design or social media.

Key Words: Publicity, Graphic Design, City Advertisement, Publicity of Nevşehir.

Giriş

Orta Anadolu Bölgesi'nin Kızılırmak vadisinde yer alan Nevşehir ili, içinde birçok dini ve kültürü barındırması, çeşitli medeniyetlerin izlerini taşıması ve yörede yapılan kazılardan elde edilen buluntulara göre tarihinin çok eskilere dayanması sebebiyle ülkemizin önemli kültür merkezlerinden biri-

si olarak tanımlanmaktadır. İlk yerleşim izleri M.Ö. 3000 yıllarına dayandığı, yörede küçük, bağımsız ve yerli toplulukların bulunduğu izlerine rastlanmıştır. Nevşehir, Asurlular çağında Katpatuka olara bilinen ve günümüzde Kapadokya diye adlandırılan bölge içinde yer almaktadır. Jeolojik yapısının yöreye kazandırdığı yeryüzü şekilleri, coğrafik yapısı (peri bacaları vb.), doğal güzellikleri ile kültür merkezi ifadesini kazanan Nevşehir, kaya oyma kiliseleri, manastırları, tarihi şehir harabeleri ve yer altı şehirleri ile kültür turizmi açısından önemli bir yere sahiptir. Kültür, insanların toplumsal yaşam ortamlarında tarih boyunca ürettikleri maddi ve manevi değerler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Hançerlioğlu, 1986, s. 250). Kültür zenginliğini içinde barındıran bir kentin, ülke içinde ve dışında tanınırlığını arttırmak, gelecek kuşaklara kültürel değerlerini aktarabilmek amacıyla tanıtımının da önemli olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu düşünceden hareketle, Nevşehir ilinin kültür değerlerinin tanıtımda kullanılmasının gerekliliği gerçeği üzerine, bölgenin doğal oluşumlarının Nevşehir tanıtımda kullanılmasının önemi ifade edilmeye çalışılmaktadır.

Tanıtım, bir ürünün/hizmetin topluma sunulması sürecinde, insanları o ürün/hizmet hakkında bilgilendirmek ve ürün/hizmeti duyurmak amacıyla yapılan çalışmalar bütünü olarak adlandırılabilir. Görselliğin ön plana çıktığı günümüzde ürün/hizmet tanıtımı, ürünün/hizmetin duyurulmasında ve yeni nesillere aktarılmasında olduğu kadar ülkenin dört bir yanındaki kişilere ürün/hizmeti tanıtmak ve böylece ürüne olan ilgiyi arttırmada da önemli bir yer tutmaktadır. Nevşehir ilinin kendine özgü yeryüzü şekilleriyle, el sanatları ve şarap mahzenleri ile ilgi çeken Kapadokya bölgesi için de bölgeye turist çekmek adına tanıtımın önemi açıktır. Tanıtım amacı, ilgi çekici kılma ve izleyicide bölgeyi görme isteğini arttırmadır. Bu nedenle, sanatsal yönden nitelikli bir tanıtım yolunun seçilmesi önem kazanmakta ve il tanıtımına daha fazla önem verilmesi gerekmektedir. Nevşehir gibi farklı kültür medeniyetlerinden oluşan ve insanları etkileyen bir ilin tanıtımı da sanatsal yönden nitelikli olması gerektiği düşünülmektedir. Bu tanıtım sürecinde, kullanılan grafik ürünler, izleyici üzerinde olumlu etki bırakacak ve merak uyandıracak nitelikte olmalıdır. Grafik tasarım, bu anlamda, bir mesajı iletmek ve bir ürün ve üretimi tanıtmak görevini yüklenir. Tanıtımın daha cazip ve bilgiye ulaşmanın daha kolay hale getirilebilmesi için tanıtımda kullanılan grafik ürünlerin sosyal ve kültür ortamları (büyük bankaların bekleme salonları, işlevsel binalar, hastaneler, sosyal tesisler, metro istasyonları, havaalanları ve otobüs durakları) içerisinde bulunması önemlidir.

Birçok alanı kapsayan görsel sanatların yaratıcı bir disiplini (Ambrose, 2009, s. 14) olarak tanımlanan grafik tasarımı Bektaş, iki iletişim unsuru olan yazı ve resmin, birbirini tamamlayacak bir biçimde aynı ortamda kullanılmasıyla meydana gelen yeni bir iletişim türü olarak tanımlamaktadır (Bektaş, 1992, s. 9). İl tanıtımlarında birtakım grafik tasarım ürünleri kullanılmaktadır. Bunlar, afiş, billboard, el ilanı, katalog, bilet, günümüzde ve içlerinde e-reklamların, bannerların, e-katalog ve e-programların bulunduğu elektronik tanıtımlar olarak sıralanabilirler. Tanıtımda kullanılan afişler izleyicilere bilgi taşıyarak hedef kitle ve ürün/hizmet arasında iletişim görevi üstlenmektedirler. Bir ili, etkinliğini/özelliğini duyurma amacı taşıyan afişlerinin, izleyici ile iletişimi doğru kurabilmesi gerekliliği açıktır. Afişlerin, doğrudan anlatımı ve tasarımıyla hedef kitlesine ulaşabilmede etkili bir araç olduğu düşünülmektedir. Grafik tasarım, ürün/hizmet ile izleyici arasında bir bağ kurmaktadır. Nevşehir tanıtımında da, izleyicinin/hedef kitlenin dikkatini çekmek istenen düşünce, özellik, kavram, olay ya da durumun tespit edilmesi, uygulanması -tanıtıcı tasarım uygulamaları yapılacak ilin hedef kitleye aktarılması aşamasında- ve yeterince irdelenmesi, belirlenen noktanın tasarımlara uygulanması gerekli olduğu söylenebilir. Tasarımın yetkinliği, niteliği iyi bir tasarım tanımlamasının temelini oluşturmaktadır. İyi tasarım dünya genelinde ortak ölçütleri paylaşmaktadır. Bu ölçütler; işlevsellik ve etkililik; estetik ve çekicilik; kullanım kolaylığı ve dünyanın izlemesi için yeni ölçütler getirmedir (Mozota, 2005, s. 50). Tasarımda kullanılacak görsel öge, tasarımcının tercihine bağlıdır. Nevşehir'deki kültür göstergelerinin tasarımlarda yer alması, bölgeyi doğru tanıtmak için önemli bir ayrıntıdır. Bu araştırmada Nevşehir ilinin kendi jeolojik oluşumlarının dikkatle gözlenmesi amacıyla, yörede fotoğraf çekmek üzere bir çalıştay önerilmekte, makalenin devamında önerilen çalıştay süreci detaylandırılarak açıklanmaktadır. Bu süreçte katılımcılardan içinde bulundukları doğayı dikkatli gözlemlmeleri beklenmektedir.

Doğuştan bir yeteneğe ve akademik bir eğitime gerek duymadan bilinçli bir şekilde görebilen herkes görsel işaretlere karşı duyarlıdır. Bu duyarlılığı belirginleştirmek ve farkındalık kazandırmak amacıyla düzenlenen bir etkinlikte, fotoğraf atölyesi kapsamında bir çalıştay gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Her imgede bir görme biçiminin yattığı esas alınıp fotoğrafların da yalnızca mekanik kayıtlar olmadığı düşüncesinden yola çıkılarak (Berger, 2004, s.10) çalıştayda kişinin görmek ile bakmak kavramları arasındaki farkı deneyimleyerek kazanmaları amaçlanmaktadır. Açık alanda gerçekleş-

tirilecek bu çalıştayda katılımcılardan doğada varolan oluşumları, formları dikkatlice gözlemlemeleri istenmektedir. Doğada herhangi bir 'şey' araya-
 rak daha iyi bir gözlem süreci yaşayacakları düşünüldüğünden, atölye ka-
 tılımcılarından doğadan harf bulmaları istenmektedir. Harflerin, doğanın
 dokusunda zaten olduğu belirtilerek, kendilerinden bunları bulmaları ist-
 enmektedir. Böylelikle baktıkları yerde harf arayacakları için doğayı bak-
 maktan öte görmeye çalışacakları düşünülmektedir. Her bir fotoğrafa ba-
 kıldığında fotoğrafçının sınırsız görünüm olanakları arasından o görünü-
 mü seçtiği fark edilmektedir. Fotoğrafçının görme biçimi konuyu seçişinde
 yansır (Berger, 2004, s.10). Harf/imge bulmanın nedeni başlangıçta ora-
 da bulunmayan şeyleri gözde canlandırmak içindir. Sonrasında elde edi-
 len görüntüler tanıtımda kullanılacak bir öge olacaktır. Harfleri bulduktan
 sonra ise fotoğraflayacakları açıyı etkili bir kompozisyon oluşturma kaygı-
 sıyla belirlemeleri beklenmektedir. Katılımcılardan, nesnelerin hangileri gö-
 rüntüye dahil edilmeli, hangileri edilmemelidir?, konunun neresi net olma-
 lı, neresi olmamalıdır?, bakış açısını değiştirmeli mi, yoksa bulunduğu yer-
 de mi durmalıdır? soruları kendilerine sorulmalı ve uygun cevaplarıyla da
 etkili kompozisyonlar oluşturulması beklenmektedir. Çalıştay sonunda da
 doğada varolan bu harflerden anlamlı bir yazı yazılması planlanmaktadır.

Çalıştayın ilk gününde görmek ve bakmak kavramları tartışılması, fotoğraf
 sanatının oluşumu ve özelliklerinden oluşturulan kuramsal bilgi aktarımı-
 na öncelik verilmesi planlanmaktadır. Kuramsal bilgi paylaşımından son-
 ra uygulama aşamasına geçilecektir. Açık alanda gerçekleştirilmesi düşü-
 nülen bu çalıştayda, katılımcılardan doğada varolan oluşumları, formları
 dikkatlice gözlemlemeleri istenmektedir. Çalıştayın ikinci günü öğrenciler-
 den/katılımcılardan etkili kompozisyon oluşturma kaygısıyla fotoğraf çek-
 meleri istenmektedir. Her fotoğraf altında belirli bir düşünce yatar (Grill,
 Scanlon, 2003). Her fotoğrafçıdan da belirli bir düşünceyi aktarma çaba-
 sıyla fotoğraf çekmesi beklenmektedir. Görsel bir dil oluşturma olarak da
 tanımlanabilen fotoğraf sanatının, sözel iletişime benzerliğini oluşturan
 kavram kompozisyonudur. Kompozisyon fotoğrafta önemli bir ögedir. Sö-
 zel iletişimde geçerli kural ve yöntemler dil bilgisi ve söz dizimi tarafından
 belirlenmiştir. Sözel iletişimde dil bilgisi ve söz dizimine karşılık gelen kav-
 ram kompozisyonudur. Nasıl ki dil bilgisi sözlü iletişimin etkinliğini arttıran
 bir öge ise, kompozisyon da görsel iletişimin etkinliğini arttıran fotoğraf
 sanatının önemli bir ögesidir. Kompozisyon, *açık bir iletişimi sağlayabilme-
 nin bir aracı olarak, görsel bir çalışmada kullanılan öğelerin kontrollü şe-*

kilde düzenlenmesi (Grill, Scanlon, 2003) olarak tanımlanabilir. Kompozisyon öğeleri, fotoğrafçının düşüncelerinin ifadesini desteklediği gibi zayıflatılabilmektedir. Kontrollü düzenlemeyi sağlayacak kişi ise yine fotoğrafçıdır. İl tanıtımında kullanılacak grafik tasarım öge tasarımlarında fotoğrafın yer almasını sağlayacak ve düzenleyecek kişi ise grafik tasarımcıdır. Kompozisyonu anlamanın temel öğelerini çizgiler, şekiller, formlar ve renkler oluşturmaktadır. Sanatsal yaratım sürecinde, temel öğelerin yanı sıra estetik (güzelduyusal) öğelere de başvurulmaktadır. Çekime başlamadan önce; çerçevenin biçimine (eni, boyu, dik, kare vs.) konuya ait öğelerin büyüklüklerine, perspektiflerine karar verilmesi önemlidir. Çünkü, aynı konuyu, aynı koşullarda farklı sanatçıların farklı anlatmaları/yorumlamaları da bu kararlara bağlıdır. James Martin'e göre, başarılı bir fotoğraf; gözde doğar, zihinde somutlaşır. Göz görür, zihin ise bu görünenin ne olabileceğini seçer ya da hayal eder (Martin, 2007, s. 22). Elde edilen görüntüler, biçim ve hacmin yan yana gelişi, çizgilerin düzen ve hareketi, ton ve rengin kendi aralarındaki etkileşimi ve ışığın açısıyla etkin kompozisyonlara dönüşüp, fotoğrafı oluştururlar. Fotoğrafta belirginlik önemli bir öğedir. Bir iletişim aracı olan fotoğrafın, *mesajını anlaşılır bir biçimde ortaya koyması*, hem fotoğrafın dilini hem de sanatçısının ifadesini anlaşılır yapmaktadır. Fotoğrafçının *neyi* yansıtmaya çalıştığını bilmesi, *nasıl* düzenleyeceğine karar verebilmesinde önemli bir etkidir. Karmaşık fikirlerin karışık kompozisyonlara/düzenlemelere yol açması sebebiyle, açık düşüncelerin/net ifadelerin başarılı bir kompozisyon oluşturmada, fotoğrafın temel taşını oluşturduğu söylenebilir. Bu nedenle de *neyi* aradığını bilen bir kişinin, bulduktan sonra *nasıl* çekeceğine/düzenleyeceğine karar vermesi kolaydır. Kompozisyon keşfetme, ayıklama ve düzenleme işi olarak da tanımlanabilir. Karışık duran belirli objelerin belli bir düzene sokulması ve bir şemaya dönüştürülmesi bir anlamda sadeleştirmedir. Çalıştay sürecinde de dikkatli bakma ve görme ile harfi bulan katılımcı, nasıl çekeceğine ve nasıl bir kompozisyon oluşturacağına karar verir ve bu sürece de *harfini anlatma biçimini oluşturma süreci* denilebilir.

Çalıştay sürecinde, katılımcılardan da kendi harfini kendi düzeninde anlatması beklenmektedir. Düzenleme ise, rahat algılanabilir özellikte olmalıdır. Bu nedenle, açıklama gerektirecek karmaşık biçimlerden kaçınılmalıdır. Nevşehir ilinin tanıtımında ise, katılımcıların doğadan elde ettikleri harflerin kullanılması amaçlanmaktadır. Katılımcı, fotoğrafı çekmeden önce doğada harfi bulmalı, sonra da kendine özgü anlatım biçimiyle oluş-

turduğu kompozisyonu fotoğraflamalıdır. Nevşehir ilini en iyi anlatabilecek fotoğrafın, yine Nevşehir ili sınırları içerisinde kendi doğasından elde edilebilecek fotoğraf ile elde edilebileceği düşünülmektedir. Sonuç olarak, 10 kişilik bir öğrenci grubuyla gerçekleştirilmesi önerilen bu çalıştayda, her bir öğrenciden harf bulmaları istenmektedir. Çalıştay süresince elde edilen harflerin yan yana getirilmesiyle anlamlı yazılar oluşturulması, söz konusu yazılara tanıtımda kullanılan grafik öğelerde yer verilmesi düşünülmektedir. Böylece Nevşehir ili tanıtımında yörenin kendi doğasından elde edilen harf görüntülerine yer verilmektedir.

Bu makalede, bir hizmetin/ürünün tanıtımda kullanılan materyallerin, görsellerin/görüntülerin içerikle uyumlu olması gerçeğinden hareketle, yerli ve yabancı turistlerin bölge hakkında bilgi ediniminin daha gerçekçi olması, kültürel değerlerimize tanıtımda yer verilmesi ve bölgeye özgü yapıların, yeryüzü şekillerinin incelenmesi ve açığa çıkarılması ele alınmaktadır. Böylelikle nitelikli bir gözlem ile elde edilen görsel öğelerin tanıtımda kullanılmasının önemli olduğu sonucuna varılmaktadır.

Kaynaklar

- Nevşehir İl Yıllığı (1973). Ankara: Tisa, t.y.
- Akurgal, E. (2005). Anadolu Kültür Tarihi. Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.
- Ambrose, G., & Harris, P. (2009). The fundamentals of graphic design (pp. 14). Switzerland: AVA Publishing SA.
- Bektaş, D. (1992). Çağdaş Grafik Tasarımın Gelişimi (sf. 9). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berger, J. (2004). Görme Biçimleri (sf. 7-8, 10-18). İstanbul: Metis Yayınları.
- Bulduk, B. (2011). Tiyatro Oyunlarının Tanıtımında Grafik Tasarım ve Uygulama Sorunları : "Kurban" Adlı Tiyatro Oyunu İçin Üç Boyutlu Grafik Tasarım Uygulamaları. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Hançerlioğlu, O. (1986). Toplumbilim Sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Grill, T., & Scanlon, M. (2003). Fotoğrafta Kompozisyon (sf. 7-8, 22, 145). İstanbul: Homer Kitabevi ve Yayıncılık.
- Gümüşlü, A. (2008). 1980 Sonrası Türkiye'sinde Tiyatro Afişlerinde İmge ve Tipografi Sorunları (sf. 158). Sanatta Yeterlik Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Martin, J. (2007). Doğada Dijital Fotoğrafçılık (sf. 22). İstanbul: Homer Kitabevi ve Yayıncılık.
- Mozota, B.,B. (2005). Tasarım yönetimi (sf. 50). İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri. Mediacat Yayınları.

